T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

ARKEOLOJİ BİLİM DALI

TÜRKİYE' DE ARKEOLOJİK ESER KOLEKSİYONCULUĞU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Barış ŞENOL

BURSA - 2021

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

ARKEOLOJİ BİLİM DALI

TÜRKİYE' DE ARKEOLOJİK ESER KOLEKSİYONCULUĞU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Barış ŞENOL

ORCID: 0000-0001-8936-8466

Danışman

Prof. Dr. Derya ŞAHİN

BURSA - 2021

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı :	**Barış ŞENOL**
Üniversite :	**Bursa Uludağ Üniversitesi**
Enstitü :	**Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Anabilim Dalı :	**Arkeoloji**
Bilim Dalı :	**Arkeoloji**
Tezin Niteliği :	**Yüksek Lisans Tezi**
Sayfa Sayısı :	**+ 372**
Mezuniyet Tarihi :	**…. / …. / 2021**
Tez Danışmanı :	**Prof. Dr. Derya ŞAHİN**

TÜRKİYE'DE ARKEOLOJİK ESER KOLEKSİYONCULUĞU

Koleksiyonculuk insanlık tarihinin en eski edimlerinden biri olarak her çağda farklı kalıba girmiş ve farklı işlevler üstlenmiş bir olgudur. İnsanlar, dinsel duygulardan, kişisel biriktirme arzularına kadar farklı amaçlarla çeşitli nesneler toplamıştır. Taşınır nesnelerden kültür varlıkları, modern zamanlara doğru korunmalarını gerektiren koşulların ve gerekçelerin artmasıyla yeni bir hukuk dalı içinde yasal bir çerçeve kazanmışlardır. Kültür varlıklarının korumacılığı konusunda köklü bir geçmişe sahip Türkiye, kültür varlıklarından koleksiyonlar yapmayı ise yakın zamanlarda hukuki bir zemine oturtmuştur. Yasal sınırları belirlenmiş ve resmi izin gerektiren "arkeolojik eser koleksiyonculuğu" çalışmamızda tüm yönleriyle ele alınmıştır.

Çalışmada konuya taraf çevrelerce, arkeolojik eser koleksiyonculuğuna yönelik görüşler derlenerek analiz edilmiştir. Değerlendirmeler mevcut koleksiyonculuk sistemini oluşturan yasal zeminden kaynaklı sıkıntılara odaklanmaktadır. Koleksiyoncular cephesi olumsuz imajdan ve korumacılıktaki sorunların koleksiyonculuk kaynaklı gösterilmesinden rahatsızdır. Arkeoloji alanında çalışan akademisyenler ise; koleksiyonculuk kaynaklı olduğu düşünülen kültür varlığı tahribatının giderilmesi için, "köken belgesi" sistemine geçilmesini ve acilen anlaşılır, çağdaş bir yasal düzenlemeye ihtiyaç olduğunu önermektedirler.

Çalışmadan elde edilen sonuç: koleksiyonculuğun, kültür varlıklarına yönelik geliştirilecek politikalar içinde tekrardan gözden geçirilerek ele alınması gerekliliğidir. Taşınır kültür varlığı koleksiyonculuğu içinde yer alan "arkeolojik eser koleksiyonculuğu", arkeoloji bilimi ilkeleri doğrultusunda değerlendirilmelidir. Görüşler; tahribatı ve kaçak kazıları tetiklemeyecek, bilim etiğini dikkate alan, kültür varlıklarına zarar vermeyen, bilime ve topluma yarar sağlayan, bilinç ve ilgiyle yapılan koleksiyonculuğun desteklenmesi ve geliştirilmesi yönündedir.

Anahtar Sözcükler:

Koleksiyon, Koleksiyonculuk, Arkeolojik Eser, Özel Müze, Arkeoloji Koleksiyonları, Arkeolojik Etik, Kültür Varlığı, Kültür Varlıklarının Mülkiyeti

ABSTRACT

Name and Surname :	**Barış ŞENOL**
University :	**Bursa Uludağ University**
Institution :	**Social Sciences Institution**
Field :	**Archaeology**
Branch :	**Archaeology**
Degree Awarded :	**Master**
Page Number :	**+ 372**
Degree Date :	**…. / …. / 2021**
Supervisor :	**Prof. Dr. Derya ŞAHİN**

ARCHAEOLOGICAL ARTIFACT COLLECTION IN TURKEY

As one of the oldest acts of human history, collecting is a phenomenon that has entered a different pattern and has undertaken different functions in every age. People have collected various objects for different purposes, from religious feelings to personal desires for accumulation. Cultural assets from movable objects have gained a legal framework within a new branch of law with the increase of conditions and reasons that require their protection towards modern times. preservation of cultural assets with a long history of Turkey, is making a collection of cultural assets has been recently sat on a legal ground. All aspects of "archaeological artifact collecting", which have been determined legally and require official permission, have been addressed.

In the study, opinions on archaeological artifact collecting were compiled and analyzed by the parties to the subject. The evaluations focus on the problems arising from the legal basis that constitutes the current collecting system. The collectors' front is uncomfortable with the negative image and the portrayal of problems in protectionism as a result of collecting. Academicians working in the field of archeology; They suggest that in order to eliminate the destruction of cultural assets that are thought to be caused by collecting, the transition to the "certificate of origin" system and that there is an urgent need for a modern legal arrangement.

The result obtained from the study is that collecting should be reconsidered within the policies to be developed for cultural assets. “Archaeological artifact collection”, which is included in the collection of movable cultural assets, should be evaluated in line with the principles of archeology. Opinions; It is in the direction of supporting and developing collecting, which will not trigger destruction and illegal excavations, which takes into account the ethics of science, does not harm cultural assets, benefits science and society, and is carried out with awareness and interest.

Key words:

Collection, Collecting, Archaeological Artifact, Private Museum, Archeology Collections, Archaeological Ethics, Cultural Heritage, Ownership of Cultural Property

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın özelliklerinden biri, bibliyografyasına ait eserlerin kısa süre içinde satın alınarak ilgili konuda bir ihtisas kütüphanesi oluşturması olmuştur. Çalışmaya başlandığında dünyayı saran pandemi, konuyla ilgili yapılacak araştırmaların şeklini değiştirmiş oldu. Programa göre belirlenen çalışma alanları içinde ihtisas kütüphaneleri ve arkeoloji enstitüleri bulunmaktaydı. Bunun dışında müzeciler, koleksiyoncular ve koleksiyonculukla ilgili görüşleri alınacak bilim insanları ile randevular oluşturmak ve yüz yüze görüşerek bilgi almak tasarlanıyordu. Hatta bu görüşmelerin röportaj şeklinde video kaydına alınarak belgeselleştirilmesi düşünülüyordu. Pandemi sadece müzeleri, kütüphaneleri kapatmakla kalmadı, ne yazık ki insanların birbiriyle olan sosyal irtibatını da çekincelerle ortadan kaldırmış oldu. Neyse ki, bilgi teknolojileri ve bilişim ağı imkânları kullanılarak belli veritabanı kanallarından konuyla ilgili çalışmalar arşivi, taraflardan koleksiyonculukla ilgili önceden belgelenmiş görüşleri toplama fırsatı sağlandı. Kısıtlı da olsa Bursa Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi ve Bursa Uludağ Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nden yararlanılan kaynaklar olduğunu belirtmek isterim. Enstitüye tez konusu sunulduğunda, kütüphanemde koleksiyonculuk, müzecilik ve ilgili hukuk konularıyla ilgili onlarla ifade edilecek bir miktarda kaynak vardı. Tez konusu kabul görüp onaylanınca, kişisel kütüphanemin ilgili bölümü, hazırlanan bibliyografya ile dolmaya başladı. Kitaplık, kısa sürede sahaflardan temin edilen baskısı olmayan bazı nadir eserler de dâhil yüzlü rakamlara vardı. Bu süreçte binlerce kitap, makale ve arşiv belgesi tarandı. Bir kısmı satır satır okundu. Ana tema etrafında ilişkili konular çok fazla, panaromik bir konuya göre zaman kısıtlı idi.

Arkeoloji eğitimi almış bir arkeolojik eser koleksiyoncusu olmanın avantajı kullanılarak bir yandan bilimsel ve arkeoloji etiği anlamında koleksiyonculuk kavramını ortaya koyma, diğer yandan özel koleksiyonculuğun faaliyet alanının daraltmasını hatta tümden kaldırılmasını isteyen düşünceye çözüm önerileri sunabilme imkânı elde edilmiş olacaktı. Aslında önceleri tez konusu, koleksiyonumdan seçme eser ve sikkeler üzerine bir katalog çalışmasıydı. Akademik camianın, arkeoloji koleksiyonculuğuna tavrı görüldüğünde bunun faydasız, sıradan bir kişisel prestij konusu olacağı düşünüldü. Bundan önce bilimsel alanda tartışılması gerekenler olduğu fark edildi. Haklı oldukları konularda tamamıyla katılmama karşın; bilinçle, aşkla, kültür varlıklarına zarar vermeden, bilgiyi koruyan, arkeolojinin bilimsel değerlerine ve etik ilkelerine saygı duyarak, insanlığa ve bilime açık koleksiyonculuğun gelişmiş toplumda yeri olduğunu gerekçeleriyle anlatabilmek seçildi. Tabi ki koleksiyonculuğun mevcut olumsuz imajını üstlenen hukuki yapının değişmesi gerektiği de önemliydi. Sahip olunan edinimlerle mevcut koleksiyonculuğu bağdaştırabilmek mümkün

değildi. Anlatımım; mevcut koleksiyonculuk pratiği lehinde zoraki bir savunma olmayacak, bilime ve etik değerlere dayandırılacak bir koleksiyonculuk olacaktı. Arkeoloji konulu koleksiyonculuğun yasal mevzuatı da çağın dışında ve ihtiyaca cevap vermeyen bir cephesi olarak hukuki boyutunu da olması gerekenleriyle ortaya koymalıydı. Bu çalışmayı yapmamış olsaydım; koleksiyonculuğa yine de eski şekliyle devam etmek etik gelmeyecek, belli ilkeler belirleyecek ve koleksiyonuma yeni eser alımlarımda bu kurallar geçerli olacaktı. Yeni bir bakış açısıyla, koleksiyoncu mantığının özel mülkiyete alma, sahip olma ve tutku derecesinde ihtirasla toplama arzularının da tarafsızca ve hukuk kuralları ile olması gereken çerçevesinin belirlenmesi bu çalışma için bir fırsat oldu. Bunu yaparken Türkiye'nin kültür varlığı zenginliği, sosyo - ekonomik tablosu, toplumun eğitim ve kültürel seviyesi gibi koşullarını da değerlendirmek gerekti. Arkeoloji ve sikke koleksiyonculuğu konularındaki birikimimi bilimsel anlamda bir temele oturtmak amacıyla ALES sonrası yüksek lisans programına başvurum, Bursa Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Başkanlığınca kabul gördü. Tez çalışmalarıma karantina dönemleriyle başlamış olsam da bilimsel hazırlık dönemleri ve yüksek lisans derslerini tamamlayıp, tez aşamasına geçtiğim tempolu iki yılın sonunda, arkeoloji öğrenimini örgün tamamlamış olma yönüyle şanslıydım.

Antik sikkelerle çocuk yaşta tanışmamı sağlayıp bana koleksiyon sevgisini aşılayan babam Faik Şenol'u saygı ve sevgiyle burada anmayı bir borç bilirim.

Beni koleksiyonculuk faaliyetlerim sırasında yönlendirerek, dolaylı da olsa bu çalışmanın doğmasına neden olan dönemin Bursa Arkeoloji Müzesi Müdürü Ali Sinan Özbey'e özellikle müteşekkirim. Bilimsel hazırlık dersleri de dâhil yüksek lisans dersleri sürecinde çok önemli kazanımlar edindim. Bu bağlamda Arkeoloji Bölümünün tüm öğretim üyesi ve görevlilerine tek tek teşekkür ediyorum.

Bursa Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölüm Başkanı, derslerine girme şansı da bulup onurlandığım ve kendisinden bilimsel olarak çok yönlü istifade ettiğim değerli Hocam Prof. Dr. Mustafa Şahin'e ve Danışman Hocam Prof. Dr. Derya Şahin'e bu tezin ortaya çıkmasındaki katkılarından dolayı çok teşekkür ediyorum. Her alanda içten desteklerini esirgemeyerek çalışmamda her daim yakınlıklarını hissetmemi sağladılar. Bu çalışmanın şekillenmesinde içerik dışında hassasiyet gösterdikleri; dil bilgisi, Türkçe, bilimsel format ve etik konularıyla kazandırdıkları anlayışla da etkin olmuşlardır. Kendilerine ayrıca minnettarım.

Yoğun yaşam döngüsü içinden kendimi alarak, gerek derslere, gerek teze verebilmeme imkân tanıyan ve hayatıma kattığı türlü mutluluklar yanında bu yolda da her zaman yanımda olarak manevi destekleriyle beni yalnız bırakmayan eşim Zeynep Şenol'a ve bu zaman kesitlerindeki ticari faaliyetlerimin yükünü fedakârca paylaşan kardeşim Mustafa Şenol'a sonsuz minnettarım.

Barış Şenol Bursa 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET iv
ABSTRACT v
ÖNSÖZ vi
İÇİNDEKİLER viii
GİRİŞ 1
1. KAVRAMLAR 11
1.1. KOLEKSİYON KAVRAMI 11
1.2. KOLEKSİYON KÜLTÜRÜ ve KAPSAM 13
1.3. TÜRKİYE'DE KOLEKSİYON KAVRAMI ve KÜLTÜRÜ 18
1.4. İZİN BELGELİ RESMİ KOLEKSİYONCULUK 20
1.5. ARKEOLOJİ BİLİMİ ve ARKEOLOJİK ESER KOLEKSİYONCULUĞU 22
1.6. KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARI 28
1.6.1. Kültür Varlığı 29
1.6.2. Tabiat Varlığı 31
1.6.3. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Sınıflandırma 32
1.7. TAŞINIR KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARI 34
1.7.1. Arkeolojik Eser Kavramı 36
1.7.2. Eski Eser Kavramı 39
1.7.3. Antika Kavramı 40
1.7.4. Sanat Eserleri 45
1.7.5. Etnografik Eser 49
1.7.6. Ulusal Tarih İçerikli ve Atatürk Temalı Eserler 53
1.7.7. Taşınır Tabiat Varlıkları 54
1.7.8. Halk Arasında ve Yasalarda "Define" (Gömü) Kavramı 55
1.7.9. Müzeoloji Tasnifinde Eserler 57
1.7.9.2. Orijinal 58
1.7.9.3. Kopya 58
1.7.9.4. Replika 59
1.7.9.5. Sahte (Fake) 59
1.7.9.6. Röprodüksiyon 59
1.7.9.7. Ünik 59
1.8. ARKEOLOJİK ESER KOLEKSİYONCULUĞU 60

1.8.1. Arkeolojik Eserlerde Seksiyonel Sınıflama 61
1.8.2. Eser Koleksiyonculuğu - Arkeolojik Nesneler 62
1.8.3. Antik Sikke Koleksiyonculuğu 62
1.8.4. Arkeoloji Koleksiyonunun Niteliği ve Niceliği 64
2. TARİHÇE 66
2.1. KOLEKSİYONCULUĞUN TARİHÇESİ 66
2.2. TARİHİN ÜNLÜ KOLEKSİYONCULARI 75
2.3. TÜRK KOLEKSİYONCULUK TARİHİ 84
2.3.1. Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye'de Arkeolojik Eser Koleksiyonculuğu 95
2.3.2. Türkiye'nin İlk Arkeolojik Eser Koleksiyoncuları 98
2.3.2.1. Abdüllatif Suphi Paşa (1818 - 1886) 101
2.3.2.2. Ahmet Muhib Efendi 102
2.3.2.3. Ahmet Rasih İzzet Koyunoğlu (1900 - 1974) 102
2.3.2.4. Ahmet Süheyl Ünver (1898 - 1986) 103
2.3.2.5. Ahmet Tevhid Ulusoy (1868 - 1940) 103
2.3.2.6. Ahmet Ziya Efendi (d. 1853) 104
2.3.2.7. Ali Bey (ö. 1929) 104
2.3.2.8. Ali Döğerli 105
2.3.2.9. Ali Rıza Düzceer (d. 1919) 105
2.3.2.10. Anastasios Stamoulis (ö. 1934) 106
2.3.2.11. Avni Öztüre (1925 d.) 106
2.3.2.12. Bedii Nuri Şahsuvaroğlu (1914 - 1977) 106
2.3.2.13. Behzat Haki Butak (1891 - 1963) 107
2.3.2.14. Besim Atalay (1882 - 1965) 107
2.3.2.15. Calouste Sarkis Gülbenkian (1869 - 1955) 108
2.3.2.16. Count Leon Valerien Ostrorog (1867 - 1932) 109
2.3.2.17. Cüneyt Ölçer (1925 - 1990) 110
2.3.2.18. Çengeloğlu Tahir Mehmet Paşa (ö. 1851) 110
2.3.2.19. Demosthenes Baltazzi Bey (1836 - 1900) 110
2.3.2.20. Diyojen Bey 111
2.3.2.21. Ekrem Humbaracı 111
2.3.2.22. Eyüp Sabri Efendi 111
2.3.2.23. Fahri Bey (ö. 1890) 112
2.3.2.24. Ferit Celal Güven (1894 - 1975) 112
2.3.2.25. Frank Calvert (1828 - 1908) 112

2.3.2.26. Garabet Natık Efendi (1857 d.) 113
2.3.2.27. Hakkı Bey 113
2.3.2.28. Halil Edhem Eldem (1861 - 1938) 113
2.3.2.29. Hans Sylvius Hermann Maria von Aulock (1906 - 1980) 114
2.3.2.30. Hasan Basri Konyar (1891 - 1952) 115
2.3.2.31. Hekim İsmail Paşa (1812 - 1880) 116
2.3.2.32. Hüseyin Kocabaş (1909 - 1980) 116
2.3.2.33. Hüseyin Yahya Bey 117
2.3.2.34. İbrahim Alaaddin Gövsa (1889 - 1949) 117
2.3.2.35. İsmail Hikmet Ertaylan (1889 - 1967) 118
2.3.2.36. İsmail Galip Bey (1847 - 1895) 118
2.3.2.37. İsmet Çetinyalçın (1924 - 1997) 119
2.3.2.38. İzzet Holo Paşa (1852 - 1924) 119
2.3.2.39. Joseph Maria von Radowitz Jr. (1839 - 1912) 119
2.3.2.40. Konstantin Karapas 120
2.3.2.41. Konstantin Makridi Paşa 120
2.3.2.42. Leyla Turgut (1911 - 1988) 121
2.3.2.43. M. Alexander Jovanoff 121
2.3.2.44. Mahrukizade Eşref Cafer Bey (1858 - 1921) 121
2.3.2.45. Mehmet Ercüment Atabay (1922 - 2018) 122
2.3.2.46. Mehmet Kabuli Paşa (1812 - 1877) 122
2.3.2.47. Mehmet Kadri Paşa (1832 - 1884) 123
2.3.2.48. Mehmet Nurettin Ağat (1890 - 1979) 123
2.3.2.49. Mehmet Nüzhet Paşa (1858 d.) 123
2.3.2.50. Mesrur İzzet Durum (1873 - 1952) 124
2.3.2.51. Misthos 124
2.3.2.52. Monsieur Ouinutel 124
2.3.2.53. Muazzez Erman (1871 - 1956) 125
2.3.2.54. Mustafa Fethi Aktan (1898 - 1959) 125
2.3.2.55. Mutahhar Şerif Başoğlu 125
2.3.2.56. Mübarek Galib Eldem (1871 - 1938) 125
2.3.2.57. Necip Asım Yazıksız (1861 - 1935) 126
2.3.2.58. Nikolas Rallis 127
2.3.2.59. Nusret Karaca (1906 - 1997) 127
2.3.2.60. Osman Ferit Sağlam (1876 - 1958) 127

2.3.2.61. Osman Nuri Arıdağ 128
2.3.2.62. Ömer Turhan Baytop (1920 - 2002) 128
2.3.2.63. Paskal Bilezikçioğlu 128
2.3.2.64. Paul Gaudin (1858 - 1921) 128
2.3.2.65. Peretie 129
2.3.2.66. Prokesch - Osten (1795 - 1876) 129
2.3.2.67. Remzi Kocaer (1904 - 1977) 129
2.3.2.68. Reşat Bey 130
2.3.2.69. Rıfat Turgut Menemencioğlu (1914 - 2010) 130
2.3.2.70. Salah Cimcoz (1875 - 1947) 130
2.3.2.71. Salih Fuat Keçeci (1893 - 1955) 131
2.3.2.72. Seher Nüzhet Bey 131
2.3.2.73. Sırrı Paşa (1844 - 1895) 131
2.3.2.74. Sir Robert Ainslie (1730 - 1812) 132
2.3.2.75. Şakir Taner (1920 -) 132
2.3.2.76. Şerafettin Erel (1882 - 1989) 132
2.3.2.77. Theodor Makridi Bey (1872 - 1940) 133
2.3.2.78. Vehbiye Hanım 133
2.3.2.79. Yanko Fotiyadis Paşa (ö. 1892) 134
2.3.3. 1973 Yılına Kadar Envantersiz Koleksiyonculuk 134
2.3.4. 1983 Yılına Kadar Envantere Geçiş Dönemi Koleksiyonculuk 135
2.3.5. 1983 Sonrası Günümüz Koleksiyonculuğu 136
2.3.6. Sosyal Alanda Koleksiyonculuk 136
2.3.6.1. Kurumlara Ait Arkeolojik Eser Koleksiyonları 138
2.3.6.1.1. Darphane Müdürlüğü Koleksiyonu 138
2.3.6.1.2. D.E.Ü. Edb. Fak. Şükrü Tül Eski Eser Koleksiyonu 138
2.3.6.1.3. Ege Üniversiyesi Edebiyat Fakültesi Eski Eser Koleksiyonu 139
2.3.6.1.4. Şişecam Cam Eserler Koleksiyonu 139
2.3.6.2. Günümüz Arkeolojik Eser Koleksiyoncularından İsimler 140
2.3.6.2.1. Ali Özkan Arıkantürk 140
2.3.6.2.2. Muharrem Kayhan 140
2.3.6.2.3. Mustafa Aydemir 141
2.3.6.2.4. Mustafa Rahmi Koç 141
2.3.6.2.5. Nuri Yavuz Tatış 142
2.3.6.2.6. Turgut Tokuş 142

2.4. KOLEKSİYONLARIN MEKÂNI MÜZE ve TARİHSEL GELİŞİMİ 143
2.5. MÜZECİLİK 153
2.6. TÜRK ARKEOLOJİ MÜZECİLİĞİNİN TARİHÇESİ 158
2.7. ARKEOLOJİ KOLEKSİYONLARINDAN "ÖZEL MÜZE"YE 172
2.8. ÖZEL ARKEOLOJİ MÜZELERİMİZ 174
2.8.1. A. R. İzzet Koyunoğlu Şehir Müzesi 174
2.8.2. Çanakçılar Arkeoloji ve Etnografya Özel Müzesi 175
2.8.3. Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi 175
2.8.4. Haluk Perk Müzesi 176
2.8.5. İstanbul Üniversitesi Rıdvan Çelikel Arkeoloji Müzesi 176
2.8.6. ODTÜ Arkeoloji Müzesi 177
2.8.7. Rezzan Has Müzesi 178
2.8.8. Sadberk Hanım Müzesi 178
2.8.9. Silifke Taşucu Amphora Müzesi 179
2.8.10. Suna - İnan Kıraç Vakfı Pera Müzesi 179
2.8.11. Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi 180
3. HUKUKİ MEVZUAT (Taşınır Kültür Varlıkları) 181
3.1. HUKUKSAL DEĞİŞİM VE DÜZENLEMELER TARİHÇESİ 183
3.2. ASAR - I ATİKA NİZAMNAMELERİ 189
3.2.1. Asar - ı Atika Terimi 189
3.2.2. I. Asar - ı Atika Nizamnamesi (1869) ve Taşınır Eserler 191
3.2.3. II. Asar - ı Atika Nizamnamesi (1874) ve Taşınır Eski Eserler 193
3.2.4. III. Asar - ı Atika Nizamnamesi (1884) ve Taşınır Eski Eserler 196
3.2.5. IV. Asar - ı Atika Nizamnamesi (1906) ve Taşınır Eski Eserler 199
3.2.6. 1921 Asar ı Atika Nizamnamesi Yasa Tasarısı (Yayımlanmamış) 203
3.3. CUMHURİYET DÖNEMİ KTV KORUMACILIĞI 204
3.3.1. Milli Mücadele Dönemi Eski Eserleri Koruma Çalışmaları 204
3.3.2. Atatürk ve Kültür Varlıkları 205
3.3.3. 1923 - 1973 Arasında Taşınır Eski Eser Anlayışı ve Hukukuna Bakış 209
3.4. ESKİ ESERLERİ KORUMA KANUNU ve KOLEKSİYONCULUK 214
3.5. KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KANUNU ve ..... .
KOLEKSİYONCULUK 217
3.6. MEVCUT YASADA KOLEKSİYONCULUK YÖNETMELİĞİ ve İŞLEYİŞ 223
3.6.1. Koleksiyonculuğa Başlangıç, Başvuru, Değerlendirme, İzin Belgesi 223
3.6.2. Envanter Defterleri, Eser Alım Bildirme ve Kayıt İşlemleri 225
3.6.3. Eser Edinme ve Mülkiyet 227

3.6.4. Koleksiyonun Denetim ve Gözetimi 229
3.6.5. Eser Alım Satımı, Değişim ve Devri, Verasetle intikal, Yer Değiştirme 230
3.6.6. Koleksiyonculuktan Vazgeçme, Koleksiyonculuğun Son Bulması 233
3.7. TÜRKİYE'DE KGTKTV HUKUKUNUN ESASLARI 235
3.7.1. Taşınır Kültür Varlıkları ve Devlet Mülkiyeti 237
3.7.2. Taşınır Kültür Varlıklarında Özel Mülkiyet. 239
3.8. DÜNYADA KORUMA YASALARINA GENEL BAKIŞ 240
3.8.1. Taşınır Kültür Varlıkları Korumacılığının Tarihi 240
3.8.2. Günümüzde Kültür Varlıkları Hukuk Sistemleri 243
3.8.3. Modern Çağda Ülkelerin Taşınır Kültür Varlığı Korumacılığı 244
3.8.4. Kültür Varlıklarını Uluslararası Boyutta Koruma Faaliyetleri 245
3.8.5. Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası Sözleşmeler 247
4. KOLEKSİYONCULUK ve ETİK 249
4.1. ARKEOLOJİ BİLİMİ ve KOLEKSİYONCU SORUMLULUĞU 249
4.2. KOLEKSİYONCULUK ve KÜLTÜR VARLIĞI KAÇAKÇILIĞI 252
4.2.1. Eski Eser Kaçakçılığının Tarihçesi 255
4.2.2. Ülkemizde Kültür Varlığı Kaçakçılığı 257
4.2.3. Kültür Varlığı Kaçakçılığının Nedenleri ve Önlenmesi Çalışmaları 259
4.2.4. Türkiye'de Kültür Varlığı Kaçakçılığının Nedenleri ve Önleme Çabaları 260
4.2.5. Kaçak Kazılar, Kaçakçılık ve Koleksiyonculuk Paradoksu 262
5. KOLEKSİYONCULUĞA DAİR GÖRÜŞLER, SORUNLAR VE ÖNERİLER 268
5.1. İTİRAZLARA KOLEKSİYONCU SAVUNMALARI ve TALEPLER 268
5.1.1. Hukuki Mevzuatın Getirdiği Zorluklar 274
5.1.1.1. Mülkiyet konusunda sıkıntılar ve destekler konusu 274
5.1.1.2. Tasnif ve Tescil Sorunları 275
5.1.1.3. Taşınmaz Eser Konusunda Kapsam 276
5.1.1.4. Devir ve değişim işlemlerinin netlik arzetmeyişi 277
5.1.1.5. Kısıtlı zamanda işlemlerin çözülmesi zorlukları 277
5.1.1.6. Başka şehirden eser alma ve nakletme zorlukları 278
5.1.1.7. Müze işlerinde karşılaşılan zorluklar 278
5.1.1.8. Olumsuz koleksiyoncu imajıyla mücadele 279
5.1.1.9. Osmanlı Sikkeleri Konusu 282
5.1.1.10. Tahrip Olmuş veya Korozyonlu Eserler Konusu 284
5.1.2. Türkiye'de Koleksiyonculuğun Diğer Zorlukları 284
5.1.2.1. Sahtecilikle Mücadele 285

5.1.2.2. Defineci Türü Kişilerle Muhatap Olunması 288
5.1.2.3. Değer Yargısı Olmayan İnsanlardan Eser Almak 289
5.1.2.4. Koleksiyonun Geleceği Sorunu.....289
5.2. DİĞER TARAFLARDAN KOLEKSİYONCULUK GÖRÜŞLERİ 291
5.2.1. Bilim İnsanları Ne Düşünüyor?..... 291
5.2.2. Müze Uzmanları Ne Diyor? 294
5.2.3. Yasa Yapıcı Erkin Çalışmaları ve Düşünceler 297
SONUÇ 300
EKLER..... 303
Ek 1 Etnografik Nitelikteki Taşınır Kültür Varlıkları Hakkında Yönetmelik..... 303
Ek 2 Atatürk'ün İsmet İnönü'ye çektiği 19. 02. 1931 tarihli telgrafın orijinal metni. 305
Ek 3 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu..... 306
Ek 4 Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik 309
Ek 5 Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik.....315
Ek 6 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun Koleksiyoncuların Envanterinde Bulunan Parçaları ile İlgili İlke Kararı.....318
Ek 7 Berlin Kararı 2003.....319
Ek 8 Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi(Gözden Geçirilmiş)'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun.....320
KISALTMALAR 327
KISALTMALAR VE KAYNAKÇA.....328
İNTERNET KAYNAKÇASI.....350
LEVHALAR LİSTESİ.....355
LEVHALAR..... 358

GİRİŞ

Türk arkeolojisinin başlangıç evreleri Cumhuriyet'ten önceye dayanır. Böyle olduğu halde Türkiye'de, Batı dünyası gibi bilgiye ulaşma alanında toplumsal bir dönüşüm yaşanmadığından erken dediğimiz bu başlangıç bir takım devlet faaliyetleri bazında kalmış, topluma yansımamıştır. Türk toplumundaki arkeolojik varlıkları bilimsel olarak algılama ve ele alma olgusu, her alanda toplumu yeni baştan yaratmayı hedefleyen Cumhuriyet aydınlanmasıyla hız kazanmıştır. Ancak bu erken Cumhuriyet dönemi çabalarına[1] ve etkisine rağmen kısıtlı düzeyde kalmıştır.

Bugün arkeolojimiz önemli mesafeler kat etmiş, değerli bilimsel kadrolar yetiştirmiş olsa da sorunları çoktur. Bunların başında, Anadolu coğrafyasının tarihsel zenginliğinden gelen ve arkeolojinin de kapsamına giren kültür varlıklarının korunması sorunu gelir. Paleolitik Çağ'dan günümüze insan uygarlığının çeşitli ve önemli kültürlerinin harmanlandığı nadir yeryüzü coğrafyasına sahip olmanın, ülke olarak sorumluluklarını taşımaktayız. Üzerinde yaşadığımız ülke sathında pek çok kültürün bakiyesi olan kültür varlıklarına; hem insanlığın ortak kültür mirası olarak, hem de büyük önder Atatürk'ün "Bir vatana sahip olmanın yolu, o topraklarda yaşanmış tarihi olayları bilmek, doğmuş uygarlıkları tanımak ve bunları sahiplenmekten geçer" ilkesi uyarınca, ulusal bilinçle sahip çıkmak zorundayız.

Ruhsatlı koleksiyonculuk da arkeolojimizin koruma politikaları içinde oluşturulmuş ancak giderek arkeoloji etiği üzerinden, negatif yönlü eleştirilere maruz kalmış bir kurumdur. Arkeoloji çevrelerince koleksiyoncuya iyi bir bakış olmadığını, bunda da haklılık payı olduğunu görüyoruz. Resmiyet düzleminde hedeflenen kavramsal yapı ile şekillenen hukuksal işleyiş sistemine karşın, ülke gerçekleri ile uyuşmayan paradoks bir yapı söz konusudur. Diğer yandan geçmişin değerlerine sahip çıkma ve toplama hazzı ile koleksiyon yapanlar da bu durumdan hoşnut görünmemekteler. Farklı taraflardan eleştirilerin bitmediği yapıda revizyon gecikmiş ve giderek koleksiyonculuk bu menfi eleştirilerle günümüze değin bu şekliyle süregelmiştir.

[1] Bozkurt 2008: 37.

Koleksiyonlar geçmişte, her alanda özgürce yapılan faaliyetler olmuşken giderek kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve kayda alınmasına ilişkin gerekçelerin artmasıyla belli alanlarda koleksiyonlar yapmak ülkemizde olduğu gibi izne tabi kılınmıştır. Aslında kültür varlığı koleksiyonculuğunun alanı, kamu yararına hizmet veren müzelere ait olsa da yasalar belli amaçlarla özel ve tüzel kişiliklerin de şartlara uymak koşuluyla koleksiyonlar ve özel müzeler oluşturabilmelerine fırsat vermektedir. Kültür varlıkları bağlamında "koleksiyonculuk" kavramı, ülkemiz sosyal zeminindeki bilinen geniş anlamından uzaklaşır ve yasal sınırlarıyla bambaşka bir kimliğe bürünerek karşımıza çıkar. Kavramın evrensel boyutunda farklı uygulamalar görülürken, ülkemiz yasalarında "Korunması Gerekli Taşınır Kültür Varlığı Koleksiyonculuğu" olarak adlandırılmakta, resmiyet dairesi içinde bir faaliyet olup izin gerektirmektedir. Yasa yapıcı merciin koruma kanunları içinde ihdas ettiği, "koleksiyonculuk", kanun ve yönetmelik değişiklikleriyle günümüze değin gelmiş olmanın yanında konuya taraf çevreler işleyiş sistemindeki sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Çalışmadaki amaçların ilki, koleksiyonculuk kavramını ortaya çıkaran tarihsel süreçleri sunmak ve zamanla belli formlara girmek durumunda kalan koleksiyonculuğun arkeolojik anlamda ne ifade ettiğini ortaya koymaktır. Kavramı tanımlamada - uygulamada, karşımıza çıkan karmaşıklıkların giderilmesi, arkeoloji konusunda "koleksiyonculuk" ve bir adım ötesi olan "özel müze" kurumlarının, modern arkeoloji anlayışı ile ülkemizde olması gereken yerini, bilimsel çevrelerin görüşlerini de katarak tayin ve tespit etmek, çalışmanın yapılma gereklerinden bir diğeridir. Çalışmada Türk arkeolojisinin masaya yatırılmamış bir sorunsalı olarak görülen gerçek veya tüzel kişilerce yürütülen arkeoloji koleksiyonculuğu faaliyeti irdelenmiş, sorunsala kalıcı çözümler aramak hedeflenmiştir.

Bu çalışmanın savı, sonuç olarak iki yönlü olacaktır. Birincisi, genel anlamda "kültür varlığı koleksiyonculuğu" algısındaki olumsuzlukların ortaya konulması ve bilimsel anlamda olması gereken, kavramsal şeklini somutlaştırmaya çalışmak. İkincisi, kanun yapıcı iradeye; bilim insanlarının arkeolojik alanların ve bulguların korunması konusundaki (koleksiyonculuk temelli) serzenişlerini ve haklı gerekçelerini sunarken, diğer yandan koleksiyoncuların sorunlarının da ele alınıp, yeni düzenlemelerde göz önüne alınmasını sağlamaktır. Türkiye'de arkeolojik eser koleksiyonculuğunu merkeze alan bu çalışma ile ana temayla ilişkili çeşitli alt konular da aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın amaçları:

- Koleksiyonculuk kavramını ve arkeolojik eser koleksiyonculuğunu tanımlamak.
- Arkeoloji bilimi ve koleksiyonculuk ilişkisini saptamak.
- Tarihin ilk koleksiyoncularından müzelerin ortaya çıkışına ve ülkemiz koleksiyonculuğundan özel müzelere koleksiyonculuğun tarihsel sürecini ortaya koymak. Kolesiyonculuğun kurumsallaşma aşaması; müze ve müzeciliği, arkeoloji bağlamında tarihsel perpektifiyle sunmak. Türk Arkeoloji Müzeciliğinin tarihçesi ve gelişimini kronolojik olarak vermenin yanında Türkiye'nin özel arkeoloji müzelerini ve kurumsal koleksiyonlarını tanıtmak.
- Taşınır kültür varlıkları gruplarının kavramsal anlamda sınırlarını belirlemeye çalışmak.
- Arkeolojik varlıkların korunması çerçevesinde ülkemizde koleksiyonculuk kurumunun yeri ve rolünü; Osmanlı Dönemi'nden bu güne tarihsel süreç içinde, yasal mevzuatı ve işleyişindeki sorunlarla beraber yetkin görüşlere de yer vererek irdelemek. Bir bakıma bu güne kadar yapılmamış olan, koleksiyonculuğu her yönüyle ele alan ve bilimsel olmasına çalışılan bir rapor hazırlamak.
- Taşınır kültür varlığı koleksiyonculuğu işleyiş sisteminde sorunların tespitini yapmak.
- Arkeolojik eser koleksiyonculuğunun, kültür varlıkları korumacılığı kapsamında olumsuz eleştirilere maruz kalan hususların giderilmesi yönüyle; yasa yapıcı mercilere bilimsel bir rapor sunarken, arkeoloji çevrelerine yoğrulmuş veri sunmak ve konu ile ilgili diğer taraflara eğitsel alanda katkı yapmak. Türkiye gerçekleri ve şartlarında, arkeolojik etiğe sahip bir toplum bilinci oluşmasına yönelik bilgi sağlamak, dolayısıyla gerek koleksiyoncu, gerekse vatandaş nezdinde, taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına, talan ve tahribatının önlenmesine yönelik bilinç oluşturmak da hedeflenmiştir.
- Koleksiyonculuğa Taraf Çevrelerin Öznel Görüşlerini Ortaya Koymak, bilimsel etik, evrensel değerler ve Türkiye sosyo ekonomik ve kültürel koşulları üzerinden değerlendirme ile nesnel bir sonuca varmak.
- Ülkemizde taşınır kültür varlığı koleksiyonculuğu üzerine yapılmış derli toplu bir çalışma bulunmamaktadır. Osmanlı Döneminde başlayan az sayıda koleksiyoncunun varlığından haberdar olduğumuz tarihsel boyutu, izahı yapılmamış karmaşık kavramların açık

olarak tanımlanmaması ve yasal düzenlemelerde muğlak ve uygulamalarda sorunlu konuları ile hukuki boyutu, "taşınır kültür varlığı koleksiyonculuğu"nu tüm cepheleriyle irdelemeyi gerektirmektedir. Mevcut işleyiş sistemindeki sorunlara, arkeoloji etiğine uygun çözümler aramak, böylelikle de yasa yapıcı erke, arkeolojik eser koleksiyonculuğu hukuksal düzenlemelerinde toplu bilgi ve öneriler sunmak çalışmanın amaçlarındandır.

Araştırma Soruları:

- Türkiye'de kültür varlıklarının tasnif ve tescilinde görülen sıkıntıların nedenleri nelerdir?
- Koleksiyonculuğun tarihsel seyri nedir, işlevi nasıl yön değiştirmiştir?
- İzin belgeli koleksiyonculuk öncesi Türk arkeolojik eser koleksiyonculuğunun durumu nedir?
- Koleksiyonculuğun Türk müzeciliğine ve bilime katkıları nelerdir?
- Arkeoloji koleksiyonculuğunun, bilimsel arkeoloji içinde yeri neresidir?
- Türkiye'de kültür varlığı koleksiyonculuğunu yasal olarak düzenleme nedenleri nelerdir, istenilen amaç elde edilmiş midir?
- Arkeoloji etiği ve koleksiyonculuk bağdaşır mı? Arkeoloji koleksiyonculuğuna eleştiriler nelerdir, bu görüşlerde haklılık nedir?
- Korumacılık yönüyle koleksiyonculuk nasıl işlevsellik kazanır, koleksiyonculuk faaliyeti bilimsel etik çerçevesinde nasıl yapılmalı ve yasal şekli ne olmalıdır?

Kapsam ve metot:

Çalışma alt başlığında yer alan tarihçe, yasal mevzuat, işleyiş sistemi ve sorunlar gibi bölümler kendi içlerinde alt konularla daha fazla alt başlık üzerinden detaylarıyla ele alınarak bütünsel kavrama ulaşacaktır. Genel olarak tümevarım yöntemi kullanılmış olmakla, içerik yönüyle farklı olan bölümlerin çalışmalarında da farklı yöntemler izlenecektir. Bu çalışma, konu ile ilgili yapılmış farklı zaman ve mecralardaki dağınık bilgiyi özetleyerek derlemenin yanında koleksiyonculuk kavramı üzerine yetkin taraflardan edinilecek güncel ve yeni eklemelerle bütünsel bir görünüm alacaktır. Özgün bir tarihçe ve hukuki mevzuat bölümlerinden sonra işleyiş sistemi araştırmalarının yer aldığı bölüm ile taraflardan sorunlar, savunmalar, görüşler ve değerlendirmeler derlemesi sunulacaktır.

Türkiye'de arkeolojik eser koleksiyonculuğunu irdeleyen görüşlerin derlenmesiyle epistemolojik dayanaklar, bilim, hukuk, evrensel ve ulusal etik kabuller, ülke şartları -

politikaları üzerinden analiz ederek, konuyla ilgili nesnel sonuçlar ortaya koymaya çalışılacaktır.

Tez konusu, arkeolojinin kuramsal kulvarında panaromik bir çalışmadır. "Türk Arkeolojik Eser Koleksiyonculuğu" nu merkeze, ilişkili alanları çevresine alarak hareket eden çalışmada koleksiyonculuk, korumacılık, müze ve müzecilik gibi genel kavramların ve tarihsel bilgilerin evrensel bakışa ihtiyaç duyulan noktalarında, özellikle müzenin ve koleksiyonculuğun evrensel tarihinde kısıtlama aşılmıştır. Ana tema detaylandırılmış, karşılaştırmayı sağlayan ve anlatıma yardımcı çevre konular yüzeysel işlenmiştir. İlk müzeler ve koleksiyonlarda geçmişin anlayışıyla arkeoloji kapsamı dışına çıkılsa da, çalışma; doğal olarak müze, özel müze, koleksiyonculuk ve koleksiyoncular konularını sadece arkeolojik eser bağlamında işlemektedir. Çalışma bütününde, başta arkeoloji olmak üzere sanat tarihi, tarih, eski çağ tarihi, müzeoloji, nümismatik, hukuk, sosyoloji, paleontoloji, terimsel filoloji ile Avrupa, Osmanlı ve Cumhuriyet tarihi gibi alanlardan da yararlanılmıştır.

Araştırmalarda geniş bir literatür taranmış, bölüm konuları farklı çerçeveler kazanarak bütünsellik ortaya konulmuştur. Çalışmanın büyük bölümünde tümevarım metodu uygulanmıştır. Özellikle Türkiye'de arkeolojik eser koleksiyonculuğunun işleyiş sistemi ve sorunları, taraflardan elde edilmiş öznel değerlendirmeler, hipotezler olarak toplanmış, çalışmanın sonuç kısmında yapılan analizler ile nesnelleştirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada, koleksiyon nesnesi olarak ele alınan ve bütünsel konu düzleminde "Korunması Gerekli Taşınır Kültür Varlığı" anlamında kullanılan terimler, farklı bölümlerde yer yer farklı adlandırmalarla yer almıştır. Terimler, konunun farklı zeminlerde ilerlemesi nedeni ve kavramın her bölüm içindeki anlamsal ifadeyi vermesi açısından, müzeolojik ve hukuksal alanlarda kullanılan dar anlamından çok tarihsel süreçlerin işlendiği, döneme ve duruma göre kullanılagelen şekli ile tercih edilmiştir. Bunlar, bütünsel olarak aynı anlamı ifade eden; "eser", "tarihi eser", "eski eser", "antika", "antik nesne", "antik obje", "sanat eseri", "antik sanat eseri", "kültür varlığı", "arkeolojik eser" ve Osmanlı Dönemi'nde kullanılan "asar - ı atika" gibi sözcüklerdir.

Tarihsel kişilerin ölüm ve doğumları, yönetici ailelerin, tarihsel sürece sahip akım ve olguların, hanedanların başlangıç ve sonlanış yılları, metinlerde ilk kez geçtikleri yerlerde parantez içinde verilmiştir. Çalışma arkeoloji etiği, oluşturulan mevcut hukuk ve felsefesi üzerine yapılan yorum ve düşüncelerden yararlanmaktadır. Analizler ise yazarın bu verilerden, objektif olarak vardığı sonuçlar olarak verilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümü, genel ve konuya özgü anlamlarının açıklanmaya çalışıldığı kavramlar bölümüdür. Geçmiş zamanların koleksiyon eseri olarak görülen bir takım nesneleri bu gün korunması gerekli kültür varlığı kapsamına girmeyebilir. Bu gün için de her eski eser kapsam içine alınmamaktadır. Bunlar yasa ile belirlenmiştir. Ancak terminolojide ve yaşayan dilde kültür varlıklarını belirten sınıfsal sözcükler, koruma yasaları kapsamındaki metinlerde net olarak tanımlanmadığından anlaşılırlığı zorlaştırmaktadır. Kültür varlıklarını tanımlamada, bilimsel gelişim yeni kavramlar ortaya çıkarırken, yerelde zamanla anlam genişlemesi ve daralmasına uğrayan kavramlar olmuştur. Çalışmamızı ilgilendiren taşınır kültürel varlıkların, terimsel sınıf adlandırmaları yanında kapsamları da değişim göstermiştir. Konuyla ilgili nesnel grupları ifade eden kavramlar ayrı başlıklar ile açılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda koleksiyon ve koleksiyonculuk tanımlarından başlayarak "kültür varlığı" ve "taşınır kültür varlığı kavramları", sürece öncül ve yerine kullanımları, kavramsal olarak ele alınmıştır. Ayrıca bazı girift kavramlar, korunması gerekli taşınır kültür varlığı kapsamına giren ve girmeyen kültür varlıkları ayrımında olduğu gibi niteliklerini kazandıkları kriterler ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada daha önce ele alınmamış olan bu karmaşık anlamlı terimsel kavramların anlaşılır olmasına özellikle önem verilmiştir. Müzecilik ve arkeoloji bilimi temelinde kullanılan bu terimsel sözcükler ana konuyu ilgilendiren hukuki mevzuatın anlaşılmasında da sorunlar oluşturmaktadır. Her disiplinin kendine özgü terimleri ve anlatım dili vardır. Bunlar bilinen sözcüklerden olsa da bilim dalının ifade sürecinde yeni anlamlar yüklenebilirler. Bu terimler zihinlerde doğru algı oluşturmadığında, arkeoloji gibi sosyal yaşamın iç içe geçmiş alanlarında yol alan bir bilim için büyük zorluklar ortaya çıkarır[2]. Yasalar da düzenlemelerini yaparken konumuz kavramlarını bileşim ve kesişim kümelerini ayırt etmeksizin tek bir ifade ile "Kültür Varlığı" olarak ya da taşınır veya taşınmaz vasıflarıyla ele almaktadır. Ancak ilgili yasa da geçtiği şekliyle bunların neler olduğunu tür ve adlarıyla sıralarken, nitelikleri itibariyle hukuksal olarak bu nesne türlerinin hangi kümeye dâhil olduğunu ya da hangi vasıfları olanların kanun kapsamına girip girmeyeceğini detaylı belirtmemektedir. Dolayısıyla bir nesnenin; arkeolojik eser, sanat eseri veya etnografik eser kümelerinden hangisi içinde olduğu, ya da korunması gerekli bir eser mi, kapsam dışında mı? Olduğunu değerlendirmede bu kavramların netleştirilmesi bilimsel tarafta bulunmayan, özellikle koleksiyoncular için müşkül sonuçlar oluşturmaktadır. Eser tasnifinin kavramsal temele sahip bir tanımlamadan uzak olması nedeniyle çoğu müze uzmanının da tasnifte, işin içinden çıkamadığı nesneler bulunmaktadır.

[2] Özdoğan 2011: 16.

Çalışmanın bu bölümü, koleksiyon nesnelerini hukuken tasnif ve tanımlamada kullanılan kavramların bilimsel olarak netleştirilmesine, böylece hukuki metinlerin anlaşılır ve işlevsel olmasına yöneliktir. Koleksiyon kültürü konusunda; E. Batur ve R. Portakal'ın soru cevaplı çalışması ilke ve kurallar yönüyle tüm koleksiyonları kapsar nitelikleriyle dikkate alınarak yararlanılmıştır. Bu çalışma, sanat eseri ve antika koleksiyonculuğu üzerine yapılmıştır. Ancak Portakal'ın koleksiyonculuk kültürü anlayışı belli konuların koleksiyonculuğu dâhilinde tamamına yöneliktir. Bu tanımda türler sıralanırken adına yaraşır koleksiyonların başında arkeoloji konulu olanlara yer vermesi ile çalışmamızın koleksiyon kültürü konusundaki tespitleri uyumlu bir paralellik arzetmektedir.

İkinci bölüm konunun tarihsel alanına ayrılan bölümdür. Bölümün özelliği: koleksiyonculuğu, müzeyi ve ilk koleksiyoncuları; tarihsel gelişim, yer, konu ve zamana göre ayrı başlıklar altında ele almaktır. Araştırmada, sırasıyla koleksiyonculuğun ve müzenin genel hatlarıyla dünyadaki tarihçesi, koleksiyonculuk faaliyetinin gelişimi dönem özellikleriyle genel çerçevede verilmektedir. Tarihsel olarak müze kavramında, kamu yararına olan toplama ve muhafaza söz konusudur. Koleksiyonlar ise özel veya tüzel kişiliği olan ve istisnalar dışında genellikle halka teşhir edilmeyen elit kesime açılan toplamalardır. Nihayetinde müzelerde koleksiyonlardan müteşekkil yapılar olarak değerlendirilse de Antik Çağ'da da, günümüzde de müze kavramı kendine özgü anlamı olan bir kurumdur. Çalışmada bu durum, "müze" vasfı taşıyan toplamalar ile şahsına veya kurum namına gizli bölümlerde halka kapalı toplamalar yapan "koleksiyonlar", ayrı ve yer yer içi içe geçen iki tarihçe şeklinde sunulmuştur. İlk koleksiyoncular olarak bilinen ünlüler ise ayrıca bir kronoloji ile hazırlanmıştır. Bölümün asıl odak noktasını ise Türk Koleksiyonculuğu ve arkeoloji müzeciliği oluşturmaktadır. Anadolu'da Türk egemenliğiyle başlayan süreçten günümüze "koleksiyonculuk, müzeler, koleksiyoncular ve özel Müzeler" değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, çalışmada kurumsal koleksiyonculuğun anlaşılmasını desteklemek amacıyla müzenin ve müzeciliğin tarihçesi, bireysel koleksiyonculuğun değerlendirilmesi için, tarihsel meşhur koleksiyoncular genel hatlarıyla ayrı bölümler halinde sunulmuştur. Türk koleksiyonculuğunun tarihçesi, geçmişte arkeoloji olgusunun oluşmadığı, karma nesnelerden tüm eser grubunu içermektedir. Konumuz olan; arkeolojik eser koleksiyonculuğunun Türkiye'deki temel gelişimini anlayabilmek için koleksiyonculuğa genel hatlarıyla değinilmiştir. Arkeoloji kavramıyla ortaya çıkan ve konumuz olan koleksiyonculuk ise ayrı bir başlıkta 19. yüzyıl sonrasını ele alarak verilmiştir.

Koleksiyonculuğun hukuki mevzuatını ele alan üçüncü bölüm, Osmanlı Döneminde başlayan yasal düzenlemelerden günümüze, taşınır kültür varlıklarına ait eski eser mevzuatı ve

nizamnameleri ile süreçle değişen düzenlemeleri içermektedir. Çalışma, günümüz hukuki düzenlemelerinin anlaşılacak şekilde güncellenmesiyle bu konuda koleksiyoncular için kodifikasyonu da sağlamış olacaktır. Bu bölümde sadece konuyla ilgili taşınır kültür varlıkları mevzuatına yer verilmiş olup, yasalardaki sorunlu maddelere ve uygulamalara, eleştirel bakışlar ile çözüm önerilerine bazı ilişkili bölümlerde de yer verilmiştir. Bölüm, taşınır kültür varlıklarını hukuki açıdan ele almış olsa da dönemsel konu başlıkları açılmıştır. Bu başlıklar aynı zamanda koleksiyonculuğun gelişim süreçleridir. Bunlar; Osmanlı dönemi ve erken Cumhuriyet döneminden 1973 yılındaki Cumhuriyetin ilk Eski Eserler Kanunu'na kadar olan erken dönemle başlar. Devamında 1710 sayılı EEK çerçevesinde koleksiyonların ilk kez tescil edilerek kayıt altına alındığı 1973 - 1983 yılları arası ikinci dönem ve 1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı KTVKK'ndan günümüze kadar olan süreçler şeklinde ayrılarak ele alınmıştır. Arkeolojik eser koleksiyonculuğunu kavramsallaştıran unsur, kendine özgü hukuk kurallarıdır. Dolayısıyla koleksiyonculuğun temasını oluşturan, korunması gerekli taşınır kültür varlıklarına ilişkin mevzuat, koleksiyonculuğun işleyişini belirleyen temel etmendir. Bu nedenle koleksiyonculuğun işleyiş şeklini de güncel mevzuat belirlemiştir. Koleksiyonculuk teması kapsamında bu bölüm; alt başlıklarda süreç içinde kültür varlıklarına bakış genel anlamda verilirken, ilişkili hukuksal mevzuat arkeolojik eser koleksiyonculuğu temelinde sadece taşınır kültür varlıklarını ele almaktadır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde; koleksiyonculukla ilişkilendirilen kültür varlığı kaçakçılığı ve kaçak kazılara temas edilmiştir. Dünya genelinde koleksiyoncuların bu konuda sicilinin iyi olmayan örnekleri ve bu sorunun çözümü üzerine düşünceler ve gelişmeler aktarılmıştır.

Beşinci bölüm, bu çalışmanın temel hedeflerinden olan koleksiyonculuğa taraf çevrelerin görüşlerini derleyerek belirlenmiş kriterler eşliğinde yorumlamaya hazırlayacaktır. Bu taraflar: koleksiyoncular, Bakanlığın kültür işlerini yürüten bürokrasi ve müze cephesi, bilimsel alanı temsil eden arkeologlar ve yasa yapıcı erkin ilgili çalışmalarını yürütenlerdir. Araştırmalarımızda çeşitli zamanlarda, taraflardan çeşitli kişilerce yapılmış çalışmalarda ve bildirilerde sunulmuş aynı doğrultudaki talepler, görüşler, savunmalar, iddialar ve önerilerden en kapsamlı olanı temsil edilecektir. Bu bölümde; çeşitli mecralarda, koleksiyoncu cephesinden marjinal talep ve isteklerin yer aldığı görüşlere yer verme gereği duyulmamıştır.

Türkiye'de çeşitli zamanlarda ve yerlerde müzecilik, kültür varlıkları ve korumacılık konularını içeren sempozyumlar yapılmıştır. Bu sempozyumlarda çeşitli taraflardan, arkeolojik eser koleksiyonculuğu konusuna doğrudan veya dolaylı değinen bildiriler de sunulmuştur.

Ancak bu bildiriler, sempozyumların süresi çerçevesinde kapsamları daraltılmış, durum tespiti ve temenniler içeren çok kısa özetler şeklinde detay vermeyen çalışmalardır. Kimi etkinlikler resmi, kimileri sivil kuruluşlar tarafından düzenlenmiş bu faaliyetler de doğal olarak sübjektif ve taraflı bildiriler çıkarmıştır. Müzeci gözüyle sunulan acımasız bildiriler yanında, koleksiyoncu camianın düzenlediği sempozyumlarda da yasa yapıcıdan, mevcut koleksiyonculuğun sözde kısıtlı imkânları dillendirilerek; bilimsellik, korumacılık ve bilim etiğini hiçe sayan yeni talepler sıralanmıştır. "Türkiye'de arkeolojik eser koleksiyonculuğu" konusunu çalışmamızdaki şekliyle; kavramsal, tarihsel, yasal ve Türkiye koşullarında işleyiş sistemi ve çeşitli taraflardan görüşlerle irdeleyen olmamıştır. Arkeoloji konulu koleksiyonculuğa, genel koleksiyonculuk içinde değinen çalışmalar ise genelde konuyu sayılan yönlerden biri ile ele almıştır. Ayrı ayrı olmak üzere hukuk yönü, tarihçesi, sorunları üzerine odaklanan çalışmalar genelde sempozyumlarda sunulmuş eleştiri veya savunma türü bildiri metinleridir.

Konumuzla ilgili bir çalışma, Süleyman Özkan[3]'a ait koleksiyonculuğu tarihsel açıdan ele alan 2004 yılında yayınlanmış makaledir[4]. Özkan, çalışmasını adında da belirttiği gibi Osmanlı Dönemi ile sınırlandırmış, konuya ilişkin kavramlara, hukuki mevzuata değinmemiş böylece anlaşılması zor bir alanda anlatımı kısıtlı kalmıştır. Kapsam, Osmanlı Dönemi eski eser koleksiyonculuğu görünse de Osmanlı Dönemi ile Cumhuriyet Dönemi birbirine geçmiş durumdadır. Türk eski eser koleksiyonculuğunun başladığı dönem Osmanlı Devleti'nin sonları, devamının izlendiği dönem ise Cumhuriyet devridir. Doğal olarak, Cumhuriyet dönemi koleksiyonculuğu ve özel müzeciliğine giden süreçte izinli faaliyet haline gelen ve yasal çerçeve kazanan kültür varlığı koleksiyonculuğuna ve özel müzeciliğine geçiş Osmanlı döneminde başlanan önemli bazı koleksiyonlar öncülüğünde olmuştur. Dolayısıyla burada sınırları belirleyen tema; izinli koleksiyonculuğa kadar kuralları olmayan erken koleksiyonculuk faaliyetleri olmalıdır. Çalışmamızın odağında yer alan Arkeoloji koleksiyonculuğu bağlamından uzak olan bu makale, kapsam olarak dar tutulmuş olmakla birlikte "eski eser koleksiyonculuğu" adı altında çok geniş bir alanı ele almaktadır. Makale konusu olan "eski eserler koleksiyonculuğu" içine giren grupsal ayrım ve tanımlar yapılmamıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu durumun sıkıntıları görülmektedir. Sınırlandırılmamış koleksiyonculuk kavramı içinde; antikalardan folklorik eserlere, kitap, hat, tablo gibi sanat eserlerinden arkeolojik eser kapsamına giren ve "Karagöz Oyunu" koleksiyonu

[3] Doç. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
[4] Özkan 2004.

gibi girmeyen nesnelerin toplanmasına kadar geniş bir çeşitlilik yer almaktadır. Ayrıca çalışmada eski eser koleksiyonculuğu kavramını oluşturan somut kültür varlıkları dışında kalan, somut olmayan kültürel miras içindeki eski şarkı, güfte ve notalarını toplamayı da makale içinde aynı bağlamda ele alma anlayışı gözlenmektedir. Çalışmanın kavramsal yanlışlarından biri de koleksiyon amacı taşımayan Osmanlı devri biriktirmelerinin de koleksiyon grubunda değerlendirilmesi olmuştur. Bilinen koleksiyoncular sıralanırken de aynı tutumla makale adına aykırı olarak eski eser koleksiyonculuğu yapmayanlar da bu başlık altında verilmiştir. Bu çalışmanın konusu ile çalışmamızın kesişen bölümleri, hemen hemen bu konudaki kısıtlı olan aynı temel kaynakları içerdiğinden yazarın dipnot bilgilerinde oldukça önemli yanlışlıkları dikkatimizden kaçmamış, tashihi tarafımızca yapılarak güncellenmiştir. Çalışmanın sağladığı asıl fayda eski koleksiyonların saptanmasında güzel bir araştırma ile arkeolojik eser toplayan koleksiyoncu bilgilerine ulaşmasıdır. Bu yönüyle makalenin, çalışmamızda genişleterek güncellediğimiz, konu için gözden kaçabilecek maddeler açısından iyi bir kaynakça sunmuş olması önemlidir.

Türkiye'de korunması gerekli kültür varlığı koleksiyonculuğu, yasalarla düzenlenmiş resmi koleksiyonculuk olmasına karşın en başta yasal düzenleme ve uygulamalarda boşluklar göze çarpmaktadır. Konunun bu yönünü ele alan bir çalışma 2008 yılında, hukukçu Oğuz Sadık Aydos[5] tarafından yapılmıştır. Haklı hukuki eleştiriler bulunan makalede, bütünsel olarak koleksiyoncu ve koleksiyonculuk lehinde görüş belirten Aydos, koleksiyonculuğun katı koşullarının hukuki açılardan iyileştirilerek özendirilmesine yönelik bazı konularda güzel çözüm önerileri sunmaktadır. Ancak yazarın arkeolojik eserlerin mülkiyeti konusundaki önerileri, bilimsel ihtisas alanı dışında kaldığından; sorunlu, bilim ve arkeoloji etiği açısından olumsuz ve eleştirilebilir düzeydedir[6].

Tarafımızdan önce yapılan çalışmalar az sayıda, kısıtlı ve bilimsel çalışma alanı arkeoloji sahası olmayan akademisyenlerce yapılmış olsa da irdelemeye değerdir. Araştırma çalışması ve derleme olarak hazırlanan bölümlerde farklı ihtisas alanlarının bibliyografyaları, araştırmamıza farklı disiplinler ve cepheler açısından yol gösterici olmuştur.

[5] Dr., Gazi Üniversitesi Hukuk fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.
[6] Aydos 2008.

1. KAVRAMLAR

1.1. KOLEKSİYON KAVRAMI

Sözlük anlamı; öğrenme, yarar sağlama ve zevk alma amacıyla toplanarak bir araya getirilmiş ve özelliklerine göre sınıflandırılmış nesneler bütünü olan derlemdir[7]. Bir diğer tanıma göre koleksiyon, geçici veya devamlı olarak ekonomik dolaşım dışında olan, kendine özel hazırlanmış mekânda korunup, sergilenen doğal ya da insan elinden çıkmış objeler grubudur[8]. Koleksiyonu, sadece sanatsal yapıtların bireysel ilgiyle toplanması olarak değerlendiren görüşler de bulunmaktadır[9]. Dilimize Fransızca "collection" aslından giren "koleksiyon" kelimesinin etimolojisi, Latince; "seçmek, ayırmak" anlamındaki "lect" sözcüğü ile "bir yere" anlamındaki "con" sözcüklerinin birleşiminden oluşan ve 'toplamak' anlamını alan "collectio" sözcüğünden gelmektedir. Bu kelime de aynı anlama gelen "colligere" den türemiştir[10]. Bu yönüyle koleksiyon kavramındaki en temel anlamsal unsurlar; seçme, toplama ve biriktirme eylemleridir[11]. Türkçede koleksiyon yapan kişiye koleksiyoncu denir. Fransızcadan geçen şekliyle "koleksiyoner" kelimesi de eşanlamlı olarak kullanımdadır.

Koleksiyon kavramı, müze ve özel derlemler yanında arşiv ve kütüphaneleri de içermektedir. Bu anlamda koleksiyon; özel kişi ve kurumlar tarafından, özellikleri esas alınarak bir araya toplanmış doğal ya da yapay nesneler birikimi veya arşiv gruplamasıdır[12].

Her insan bir şeyler toplar, biriktirir. İnsanlar, gerekli olup olmadığına bakmadan, çok defa da kıyamadıkları için birçok nesne toplar yaşamda. Bu toplama insan psikolojisiyle ilgili olup koleksiyonculuk değildir. İnsanoğlunun aradıklarını yaşamında bir gün bulamayacağı korkusuyla gelişen bir eksiklik duygusudur bu. Hangi yaşama baksanız dolaplar, çekmeceler amaçsız birikmiş nesnelerle doludur. İnsanlar topladıklarının farkında bile olmazlar. Oysaki koleksiyonculuk işin başı sayılacak bir sürede, tutkuyla ve bir amaç peşinde bilinç gerektiren bir seçkiye dayanır. Düzensiz toplamadan çok farklıdır. Türlerinden sıyrılmış, etrafını temizlemiş, kendini arındırmıştır. Hedefi vardır, eksiklere yönelir, diğer her şey fazlalıktır

[7] Eren vd. 1992: 867.
[8] Pomian 1990: 65.
[9] Sözen - Tanyeli 1996: 134.
[10] Nişanyan 2007: 266.
[11] Yaraş 1995: 19.
[12] Konukçu 2007: 241.

artık[13]. Çok çeşitli güdüden beslenen bir eylemdir. İster sonradan kazanılsın, ister yaratılıştan kaynaklansın, kişisel bir olgudur. Statü sağlayan, bir güç veya prestij göstergesi olan maddelere, objelere ilgi duymak Neolitik Çağ'a kadar uzanır. Eşyaya duyulan fetişizmin bilinç kazanmasıdır bu. Nesnelere ilgisiz olmayan bir bakış, duygusal bir bağ kurmanın altında yatar koleksiyonculuk. Koleksiyonu doğuran da eşya fetişizmi kökeninde bulunan unsurlardan biridir. Biricik olan nesnelere sahip olabilme duygusunun ağır basması. Bu bağlamda "anı" ile "koleksiyon yapma" karıştırılmamalıdır. Pek çok insan anı değeri olan özel eşyalarını saklama eğilimindedir. Bu biriktirme de koleksiyonculuk değildir[14].

Çoğumuz ister istemez düşünürüz. Neden koleksiyon? İlk çağ insanından modern insana kadar belli nesneleri toplama, biriktirme fiili var olmuş ve giderek koleksiyonculuk şeklini almıştır. Neolitik Çağ ile birlikte yerleşik hayata geçen insan, zamanla gereksinim duyduğu aletleri, eşyayı hatta bir sonrası için tüketeceği yiyeceği saklama eğilimi göstermiştir. Sonraki çağlarda bu eğilim giderek artmış ve arınmış, ilkel duygularla da olsa özel nesnelerden bir toplama ve saklama olgusu oluşmuştur. Kişinin belli şeylere ilgi duymasını, onlardan zevk alıp heyecanlanmasını, hatta bazen aşk derecesine varabilen bağlanmalar göstermesini; yaşadığı zaman dilimine, coğrafyasına, aile ve kültür çevresine, eğitim düzeyine bağlayabileceğimiz gibi genetik diyebileceğimiz içten gelen duygular ile de olabileceği gerçeğiyle açıklayabiliriz. Her toplum içinde azıcık insanın tutkusudur koleksiyonculuk. Toplananın seyrekliği veya biricikliği gibi sınırlı sayıda birey de bu yönüyle ayrılır toplumdan[15]. Müzelerin kökeni nasıl Musaların mekânına bağlanıyorsa, koleksiyonların kökeni de bu güne gelmiş kişisel kült nesnelerine dayandırılabilir. Koleksiyonlar müzelerden çok önce vardı. Günümüz müzelerinde korunan ilgili en eski buluntuların bir bölümü ölüyle gömülmüş gündelik kişisel nesnelerdir ki koleksiyonların ilk türü olarak değerlendirilmektedir[16].

Koleksiyonculuğun tarihsel gelişimine baktığımızda, bu eylemi birçok güdünün beslediği görülür. İlk çağlardan bu yana süregelen koleksiyonculuk, farklı özellikteki dinsel, siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel etkilerin zaman içinde nesnelere yansıyan değişimlerinin bir kanıtı olarak kayda alınmasını, bilgiye dönüşmesini sağlayan bir eylem olmuştur[17].

[13] Batur 2015: 214.
[14] Batur 2015: 147.
[15] Batur 2015: 215.
[16] Madran 2009: 64, 65.
[17] Kazankaya-Aras 2012: 11.

Pedagoji bilimine göre her insan her işi üstün bir şekilde yapamaz, ancak insanlar sıradan ve zevk aldıkları işleri üstün bir ruhla yapabilmektedir[18]. İnsanlar yaşamsal ve iş faaliyetleri dışında kalan zamanlarında sevdikleri, ilgi duydukları uğraşlara zaman ayırırlar. Bu uğraşlar insan yaşamında kişisel farklılıklar gösteren ilgi alanları dediğimiz hobilerdir. Bunların bazısı sanata, müziğe, kültüre ve doğa sevgisine yöneliktir. Bir kısmı da bedensel, folklorik, teknik ve sosyal faaliyetlerdir. Günümüz modern çağında kimi kişilerde gezmek - seyahat etmek, balık avlamak, fotoğraf - film çekmek, şiir yazmak - okumak, spor dalları gibi daha birçok örnekle uzatabileceğimiz, yaşamının yorgunluğundan uzaklaşıp stres atılan alanlar oluşmuşken; bazı kişiler de sözcük anlamı "toplama - derleme" olan ve tarihi eskilere dayanan koleksiyonlar oluşturmayı uğraş seçmiştir kendine. Pul, para, belge, kitap, mineraller, taşlar, saat, radyo, tespih hatta otomobil gibi hacimli koleksiyon türleri vardır. Kısacası kişilerin derleyip toparlayacağı anlamlı olan her şeyden koleksiyonlar yapılabilir. Tarihin her döneminde yapılan koleksiyonlar içinde, sıra dışı örneklerin de olduğu toplamalar ortaya çıkmıştır. Bunlara örnek; bir araya gelmesi zor, tuhaf, acayip nesnelerden oluşan "görülmedik nesneler koleksiyonu", Frenk diliyle "Cabinet des Curiosites" verilebilir. Koleksiyoncunun, örneklerine kolay rastlanmayan, sıradışı, egzotik nesneler evreniyle kurduğu bir diyalogtur bu[19].

İnsanlık çağlar boyu üzerine koydukları ile insandır. Son nokta ile ilk nokta arası kaybedilmemeli ve unutulmamalıdır[20]. Bunu ayakta tutan ve sağlayan argümanların başında kütüphaneler, arşivler, müzeler ve koleksiyonlar gelmektedir.

1.2. KOLEKSİYON KÜLTÜRÜ ve KAPSAM

Koleksiyonlar genellikle insan elinden çıkmış sanat ürünleri veya doğa harikası dediğimiz nesnelerin bir araya getirilmesiyle oluşur. Tabiat varlıklarından doğal şekliyle nesneler biriktirme, koleksiyonculuğun insanlık tarihindeki ilk şekli olduğu düşünülebilir. Ancak, insan alet yapımına başladığı andan itibaren maddeye verdiği şekille beraber sanatı da başlatmıştır. İnsanlık tarihince düne ait, eskimişlik unsuru taşıyan insan elinden çıkmış her çeşit sanatsal maddi ögeye karşı ilgi, bu materyalin ekonomi ve kullanımdaki pragmatik değerine, aidiyet hisleri ile ilişkilerine yada bu materyal bağlamı üzerinden inançlarla ilişkilendirilen korku ve saygı gibi çeşitli faktörlere dayandırılmaktadır [21] . Psikopatoloji bilimi koleksiyonculuğu değerli ve nadir nesnelerin elde edilerek toplanması düşkünlüğü olarak

[18] Yıldırımtel 1987: 12.
[19] Batur 2015: 215.
[20] Şengör 2014: 210-218.
[21] Madran 1985: 503

açıklar[22]. Aslında koleksiyonculuğun, modern bilgilere dayandırıldığı temel duygu "merak" tır. Bilginin derlenmesi ilgi ve merakla başlar. Bu noktada duyulan heyecan, koleksiyonculuğu besleyen enerjidir. Birçok sahada, gelişmiş ülke standardına ulaşmış ileri ülke toplumları, özellikle eğitim kurumlarında olmak üzere bireylerinde merak duygusunu aşılayan ve destekleyen bir tutum izlerler. Bu eğilim aileye ve kurumlara da yansımıştır. Bu sadece bilim, ekonomi ve teknolojik alanlarda güzel sonuçlar doğurmakla kalmaz. Geniş anlamda kültürel dallarda da meyvesini veren bir güdüdür. Tüm uygar toplumların gerçek bilgiye ulaşmadaki lokomotifi olan da, Aydınlanma ve Rönesans'ı yoğurarak şekillendiren de bilgelere yön veren merak duygusudur. Merak duymama kişiyi hamlaştıran, giderek sığlaştıran kötü bir hastalıktır. Özgürlüğe, bilmek ve öğrenmeyle, merak duygusu ile incelemekle ulaşılır. Bu durum toplumlar içinde aynıdır. Batı müzelerine çekirdek teşkil etmiş özel kabineler derin meraka sahip kişilerin ürünüdür. Bu kişilerin tüm dünyaya, doğaya, insan eseri olan sanat ürünlerine merakı vardır. O günün kabineleri günümüz sanatından çok, fantezi kaygıları olan koleksiyonlardır. Fakat bir yerden sonra uzmanlıklar başlar ve koleksiyonlar seksiyonlarına ayrılarak çatalların dalları belli nesnelere yoğunlaşır ve bazı nesnelerden uzaklaşarak[23] ihtisaslaşmayı doğurur. Koleksiyon yapmanın nedenlerinden biri hatta toplanan koleksiyon kadar önemlisi bir alanda bilgi toplamaktır. Koleksiyonlar kişiyi zamanla eğitir. Koleksiyonculukta asıl değerli olan toplanan malzemenin kişide bıraktığı bilgi tortusudur. Böylece koleksiyoncuların sahip olduğu en değerli şey ellerine geçen nesnelerden öğrendikleridir[24].

1978'de Pomian tarafından yayımlanan bir araştırmada ortalama bir insan düşüncesinde "koleksiyoncu" algısı nedir? Sorusunun cevabı aranmıştır. Koleksiyoncular, amatör toplayıcılar ve meraklılar bazında ciddi bir çalışma yapılmıştır bu konuda. Birinci algı; kelebekler, posta pulları veya erotik gravürlerden toplamalar yaparak zamanını tüketen bir psikoz ya da deli. İkincisi; sözde sanat sevgisiyle koleksiyonu için uyanıkça, uzuz fiyata, bilgisiyle eser toplayan ve bunları büyük karlarla satmayı planlayan bir yatırımcı. Üçüncüsü ise; üst tabakadan bir burjuvanın malikânesinde ve magazin mecralarında zengin koleksiyonunu gösterme peşinde olan megalamon bir kişilik. Bu araştırma sonucu, kesinlik veren bir doğru değildir. Ancak ortalama bir insanda oluşan koleksiyoncu algısının bu olduğunu düşündürmektedir. Oysaki gerçek bir koleksiyoncu olabilmenin birincil ilkesi eserlere duyulan aşk derecesinde sevgi, sonrasında bilgi ve disiplindir. Koleksiyoncu için maddi ve manevi anlamlar taşır koleksiyon[25].

[22] https://www.mertsandalci.com/koleksiyon/koleksiyonerlik
[23] Batur 2015: 120, 125.
[24] https://www.nadirkitap.com/turgay-erol-roportaji-blog42.html
[25] Batur 2015: 145, 146.

Koleksiyonculuk kavramına yaraşır bir koleksiyon, dışarıdan görüldüğü kadarıyla bir sonuçtur. Oysaki koleksiyon, bir kararla başlayan, kararlılıkla sürdürülen evreler gerektirir. Koleksiyon parçalarını toplamanın, seçmenin, biriktirmenin farklı türden zorlu yanları vardır. Koleksiyonculuk özveri ve takip gerektiren bir disiplindir. Koleksiyonculuk mutlaka zenginlik şartı istemez. Fakat kesin bir tutkuyla bağlılık ister. Maddi yanı da vardır elbette, bütçe işidir. Ancak, öncelikle merak, ilgi, sabır, zaman ister[26].

Taşa ilk kaba şekil verme uygulamalarından, ilk uygarlıkların sofistike kült nesnelerine kadar insan eserlerinin gelişiminde sürekli bir evrim söz konusudur. İnsan yaşamında kullanım için üretilen bu nesneler gelişimle beraber bir sanat içerir. Fakat sanata atfedilen sosyal amaç, koleksiyoncu için bir ilgi uyandırmaz. Bu belirsizlik, toplama dürtüsünün tutarlılığı olmadığı gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Küçük bir azınlığı ele geçirir. Tutarlı bir yargı standardı ifade etmez. Sanat eserleri kimi zaman kralların ve prenslerin büyük koleksiyonlarında olduğu gibi bir güç ve ihtişam duygusu ifade etmek ya da maddi değeri için istiflenir. Ancak daha genel olarak toplama dürtüsünün daha mütevazı bir kapsamı ve daha az belirgin bir nedeni vardır. Uzmanlıkla özdeşleşen, amaçlayıcı koleksiyonlar. Bunlar, çeşitli nesnelerin birikiminden ayrı tutulmalıdır. Estetik açıdan bir koleksiyoncunun zevki ince olabileceği gibi çok kaba da olabilir. Fildişinden objeler, Çin fincanları veya kâğıttan yapma eserlerin koleksiyonları ile resim ve heykel şaheserlerine kadar sınırsız çeşitlilik gösteren bir eser sevgisi arasında sonsuz bir zevk varyasyonu vardır. Bununla birlikte psikolojik güdünün temelde farklı olup olmadığından hala şüphe edilebilir. Farklı olan, farklı koleksiyon türlerinin sosyal prestijidir. Doğal olarak sanat eserlerinin de kendilerine ait bir hiyerarşisi vardır[27].

Koleksiyonculuk bir bakıma, geçmişten gelen değerleri koruyarak geleceğe aktarma kültürüdür. Koleksiyoncu, kültür varlıklarına sahip çıkma ve toplama hazzı ile hiçbir kazanç gütmeden bu görevi yerine getiren kişidir[28]. Koleksiyonculukta toplanan nesnelerin bir maddi değer birikimi oluşturması doğal görülebilir. Ancak koleksiyonculuk ticari ve maddi getiri gayeleriyle yapılacak bir iş olarak değerlendirilmemelidir. Koleksiyonlar heyecan ve ilgi uyandıran yapıt ve nesneler içeren bütünsel yapılar olduğu kadar; sahiplerinin benimseme, zevk ve heyecan duyma gibi incelik ve duygu zenginliklerini de ortaya koyar. Ticari ve maddi düşünceler bu güzel maksat ve faaliyetleri amacından saptırır. Böylece koleksiyonun öğretici ve kişiye yarar sağlayan havası olumsuz yönde etkilenir. Koleksiyonculuğun asıl getirisi ve

[26] Kaya 2011: https://www.skylife.com/tr/2011-06/turk-ozel-muzeciliginin-oncu-ismi-rahmi-koc; Batur 2015: 214.
[27] Read 1976: 3 - 5.
[28] Yıldızturan 2008: 27.

değeri, bilgisel ve eğitsel amaçlarla yetinmekle kıymetlenir[29]. Koleksiyonculuğun bir disiplini vardır ki en azından merak edip araştırma yönlüdür. Koleksiyoncu büyük bir kültür yolcusudur, koleksiyonuyla beraber muazzam bilgi hazinesine sahiptir[30]. Gerçek koleksiyoncu ileride satmak amacıyla koleksiyon yapmaz. Cebinin ve koleksiyonun nereye ilerleyeceğini görür. En iyisini ister ve hedef satmak değil, muhafazadır[31]. Ticari gayeyle toplama yapanlar biriktiremez. Buna örnek antikacılardır. Antikacılardan fazla eser de çıkmaz. Buldukları iyi şeyi alabilmek ve daha fazlasına satabilmek için uğraş verirler[32]. Bu açıdan tarihsel olarak koleksiyonlar oluşturma kamu adına devlet eliyle yapılmaktadır. Ancak bununla sınırlı kalmamış her zaman özel koleksiyoncular da var olmuştur. Kültür tarihi araştırmacısı Krzystof Pomian koleksiyonculuğu incelediği çalışmasında, Avrupa müzelerinin temelini, merak dürtüleri kuvvetli, bağımsız kişilerin çabalarıyla kurulmuş özel koleksiyonların oluşturduğunu ortaya koymuştur. Günümüz müzeleri de koleksiyonculuk geleneğinin sonucudur[33].

Koleksiyonculukta kapsam ve amaç, koleksiyon için öncül kriterlerdir. Kapsamı sınırlandırılmamış toplamalar koleksiyondan çok yığılmış nesneler biriktirmektir. Koleksiyonlarda seksiyonel kapsam ne kadar daralırsa koleksiyonun niteliği o kadar artar. Aynı şekilde koleksiyoncuya uzmanlığını artırarak alan yetkinliği kazandırır. Birçok kişinin düşündüğünün aksine iyi bir koleksiyon parça sayısıyla ölçülmez. Koleksiyonu oluşturan parçaların niteliklerinin üstünlükleri koleksiyonu değerli kılar. Koleksiyoncu elemeyi, seçmeyi bilmelidir. İşin gerçeği genelde koleksiyonculuğa başlayanlar, başlarda ileride beğenmeyecekleri eserleri de toplarlar. Merakla, bilgi sahibi olmadan pek çok şey edinirler. Sadece koleksiyon yapmanın hazzına kapılarak, şekillenmemiş beğenileriyle toplama yaparlar. "İyinin daha iyisi, güzelin daha güzeli var" ilkesi bilinmelidir. Zaman geçip uzmanlaştıklarında seçki öneminin farkına varılır. Bu nedenle başlarda iyi bir uzmanla yol almak önemlidir. İlk kişisel koleksiyonlar sıradışı, ıraksal doğal nesneler üzerinedir. İnsan elinden çıkmış diğer nesneler, eşyalar ve sanatsal eserlerin koleksiyonculuğu sonrasında gelmiştir. Modern müzeciliğin temelleri de doğa tarihi konusuyla başlamış, kültür ve sanat konularıyla devam etmiştir[34]. Koleksiyonlar da kendi içinde çeşitli kategorilere ayrılır. Bazı koleksiyonlar çeşitli parçalar içerir. Bazıları ise tek çeşit. Çeşitlendirme, yeterli bilgi ve öngörüye bağlıdır. Bu nedenle bilgisiz koleksiyonculuk olmaz. Koleksiyonun bir danışmanı olsa bile en iyisini

[29] Yıldırımtel: 1987: 15.
[30] Batur 2015: 124.
[31] Batur 2015: 249.
[32] Batur 2015: 148.
[33] Batur 2015: 254.
[34] Batur 2015: 254, 259, 260.

koleksiyoncu bilmelidir. Hangi obje için hangi uzmana başvurulacağı bilinmeli ki mevcut bilgiler gelişebilsin. Danışmandan alınan bilgilerle karşılaştırma yapılabilmesi bilgi sahibi olmayı gerektirir[35]. Bu düşünceye göre, mentor veya danışman eşliğinde çalışmaktan daha tutarlı bir yoldur bu. Bununla birlikte kimi koleksiyoncular, danışmandan çok koleksiyoncuların kendilerini eğitmelerini savunur. Koleksiyoncu daha çok araştırmalı, okumalı, kitap karıştırmalı ve daha fazla gezmeli, görmelidir. İlgili türde çok nesne görmek, mümkünse esere dokunmak bilgiyi ve görgüyü artırır, tanıyı geliştirir. Çünkü koleksiyoncu kendi kendinin danışmanı olacak seviyeye gelmelidir[36].

Hangi tür koleksiyon yapılırsa yapılsın, ilk adım, ilgiye ve imkânlara uygun çeşidi bol olan bir konuya yönelmektir. Toplamaya değer konunun çok geniş bir alan olması durumunda içinden yalnızca bir tip seçilerek yetinilebilir. Sonrasında toplama işini tasarlamak ve koleksiyonun geliştirilebilmesi için gerekli yöntemlere karar vermek konuya özel teknik bilgileri edinmeye bağlıdır. Ardından koleksiyon için gerekli araçların temin edilmesi gelir. Seri bütünü ya da koleksiyonu oluşturacak nesnelerden her biri olan "parçaları" toplama ise son aşamasıdır. Parçalar; orijinal özelliklerini iyi şekilde korumuş, doğal, sanatsal, tarihsel değeri, bilimsel yararı ve teknik açıdan özgün olmalıdır. Belgesel veya yetkin örnek özelliği taşımalıdır. Kültürel anlatımı ve nadirliği olmalıdır. Varsa anı değeri araştırılmalı, hikâyesi bilinmelidir. Restorasyon görmüş ise nesne estetiğine kattıkları değerlendirilmelidir. Tüm bunlardan sonra koleksiyonun bakımı parçaları itibariyle detaylarına kadar özenle yapılmalıdır. Koleksiyonu korumak için; güneş ışığı, nem, toz, kirlenme, örselenme, kırılmaya ve güvenliğe yönelik önlemleri zamanında almak önemlidir. İhmal edilmemesi gereken bir husus da bilgiye ulaşmanın önemidir. Koleksiyona yönelik yapılan yayınların ve literatürün takip edilip araştırılması için bütçe ve zaman ayırmak, gelişme ve yeniliklerden haberdar olmak ayrıca bu konuda araştırmalara olan ilgi düzeyi koleksiyon kalitesini etkiler[37]. Koleksiyoncu eserin fiziki durumunu, dönemini, stilini tam anlamıyla kavrayabilmesi için pratik bilgi yanında kendini besleyen teorik bilgi kaynaklarına, yenilenen kataloglara her zaman ihtiyaç duyar[38]. Koleksiyon kültüründe önemli bir eylem de kayıt işidir. Parçalar nitelikleriyle özel hazırlanmış karne veya defterlere kaydedilip, numaralandırılmalıdır. Koleksiyonculuk sürdürülecekse ilgi ve sevgiye ilave bir de deneyim eklemek gerekir. Koleksiyonculuk bir nevi merdivenleri çıkmak gibidir. Aşmak gereken sorunlardan biri de, toplanmış zenginliğin yaşatılması, gelecek

[35] Batur 2015: 152.
[36] Sülün 2019: 270.
[37] Yıldırımtel 1987: 18, 20, 21.
[38] Batur 2015: 165.

zamanlarda da kaynak sorunu yaşanmaması için çözümlerin önceden bulunması konusudur. Misyon ve vizyonu açık olan kurumsal yapı, gelecek nesillere devredilecek kaynaklarla doğal olarak uzun ömre sahip olacaktır[39]. Koleksiyonculuğun sağlayacağı en önemli fayda konu üzerine bilimsel yayınlar yapmaktır. Böylece koleksiyoncu ve koleksiyonu ölümsüzleşecektir[40].

1.3. TÜRKİYE'DE KOLEKSİYON KAVRAMI ve KÜLTÜRÜ

Batı'da gelişip başlayan, kültür varlıklarına ilgi duyma, onlardan koleksiyonlar oluşturma kültürü, Osmanlı Devleti'nde paralel şekilde ve süreçte ortaya çıkmamıştır. Batı toplumlarından farklı sosyal ve kültürel yapılara sahip olmanın yanısıra Osmanlı toplumu için maalesef koşullar da sıkıntılıdır. Osmanlı Devleti, Anadolu'nun yağmalanmasına tepki olarak, devlet bazında girişimlerini ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında göstererek, kültür varlıklarından bir koleksiyon oluşturma ve eski eserlerin korumacılığına dair kanuni düzenlemelere girişir. Dolayısıyla kültür varlıklarına ilgi ve koleksiyonculuk; Türkiye'de bundan sonra toplumun varlıklı, elit, küçük bir kesiminde fakat az sayıda meraklıyla karşılık bularak başlar.

Türkiye'de halk arasında koleksiyon denince anlaşılan iki ayrı çağrışım söz konusudur. İlki, toplumun eğitim seviyesi yüksek ve görece varsıl kesimin algısıdır. Bu grup genellikle eski eserlere yönelik kültür ve sanat nesnelerinden koleksiyonlar oluşturmaktadır. Halkın orta ve alt kesimlerinin algıladığı koleksiyonculuk ise ilgi ve merakla toplanmış aynı tür eşyadan derlenmiş basit ve güncel nesneler grubunu oluşturan sıradan nesnelerden yapılan koleksiyonlar çağrışımıdır. İlk kesim koleksiyonların amaçları içinde; bilgi, merak, sanat zevki veya yatırım yapmak varken, sıradan koleksiyonların gayesi zevk almak, hobi veya belli nesnelere ilgi şeklinde oluşur. Türkiye'de herkesin bildiği gerçek; koleksiyoncuyla biriktiren arasında bir fark olduğunun bilinmemesidir. Türlü nesneler biriktiren herkes kendini koleksiyoncu sanmaktadır. Maalesef sayıları az olan gerçek koleksiyoncular ise kendilerini ifade ederken koleksiyonculuğunu sorgulamaktadırlar[41].

Türk toplumundaki koleksiyon algısını sınıflandırmış olsak da doğal olarak kavramın sözlük anlamı, ayrımsız iki farklı algıyı da kapsamaktadır. Türk toplumunda koleksiyon merakı genelde küçük, sanat içeren zarif objelerde yoğunlaşır. Bunların büyük çoğunluğu renk, şekil ve motiflerin çekiciliğini öne çıkaran göz zevkine yönelik nesnelerdir. Son dönemde ilgi

[39] Batur 2015: 153, 302, 303.
[40] Perk 2008: 40.
[41] Batur 2015: 124.

alanları artmış, nesnelerin toplanma çeşitliliği göz zevki dışında boyutlar kazanmıştır[42]. Koleksiyonculuğun halkın büyük kesiminde yoğun olarak ilgi gördüğü, yapıldığı çocukluk ve ilk gençlik çağlarında pul, güncel para, maket, bitki, böcek, kelebek, deniz kabukları, mineral gibi toplamalar, bu kültürün Türkiye'de zihinlerdeki koleksiyonculuk algısını yaratmıştır. Konumuzu oluşturan izinli kültür varlığı koleksiyonculuğunda ise Türkiye'de; koleksiyonculuktan çok kültür varlıklarına sahip olma yarışı hâkimdir. Bu konuda bilinçli koleksiyonculuğun tam anlamıyla yerleşmediği ve yeterince gelişmediği görülmektedir. Buna karşın koleksiyonlar içinde uzman mentorlar katkısıyla, bilinçle oluşturulmuş çok iyi koleksiyonlar da bulunmaktadır[43].

Daha Osmanlı döneminden itibaren zengin ailelerin konutlarını değerli yerli veya Avrupa antika eşyalar süslemekteydi. Zamanla bunlardan koleksiyonlar yapılmaya başlandı. Ülkemizde antika süs ve eşyaları Cumhuriyetten önce olduğu gibi sonra da yasalarımızda korunması gereken eski eser kategorisine sokulmamıştır. Erken Cumhuriyet döneminde başlayan ve uzun yıllar devam eden koleksiyonculuk mantığı, halkı pul koleksiyonculuğuna yöneltmek olmuştur. Koleksiyonculuğun topluma aşılanmasında zamanın kültür ocakları Halkevleri, programlarında pul koleksiyonculuğunu öğretmiş. Devamında bu mantık üzerinden yarım asır geçmiş olduğu halde jenerasyonlar 1930'lardaki pul koleksiyonculuğunda kalmıştır. Pulu öneren sistem örneğin, sikke toplayın dememiş, çünkü devlet sikkeyi egemenliğinde tutmuştur. Vatandaşa, sikke ve arkeolojik objeleri bulduğunda toplamak yerine müzeye götürmeli politikası benimsetilmiştir[44]. Buna rağmen bu erken dönemde sınırlı sayılarda da olsa da muhtelif konularda koleksiyon yapanlar çıkmıştır.

Koleksiyon kültürü Türk ailesinde kuşaktan kuşağa devam eden tutkulu bir sevda değildir. Nümismatik koleksiyoncuları ile pulcuları bunun dışında tutmak gerekirse sürekli ve tutarlı koleksiyon geleneğini aktararak sürdürenlerin sayısı çok azdır. Koleksiyonculuğun çeşit kapsamı o kadar çoktur ki kapsam dışında kalan konu yok gibidir. Ancak koleksiyon kavramını ifade eden ve koleksiyon denince adına yaraşır olarak anlaşılan; arkeolojik eserler, tablolar, maden ve değerli taşlar, sanat eserleri, minyatürler, elyazmaları, hat ve seramik benzeri koleksiyon türleridir[45]. Olgun yaşlarla beraber toplumun belli üst kesimlerinde gelişen aynı zamanda maddi güç gerektiren, sosyal bir statü olan ve adına yaraşır koleksiyonculuk Türkiye'de bir bakıma topluma hizmet eden ve sosyal sorumluluk da üstlenen kültürel

[42] Yıldırımtel 1987: 15.
[43] Perk 2008: 36.
[44] Madran 2009: 77.
[45] Portakal 2004: 139.

konuların koleksiyonculuğu şeklinde tezahür etmiştir. Bunlar çağdaş sanat eserleri veya yok olmaya namzet yazma ve eski kitaplar, antik objeler, eski sanat ürünü ev eşyaları, mobilyalar, tablolar, gravürler, mücevherat gibi türler yanında belli teknik konulardaki endüstriyel materyal temalarını da içeren derlemelerdir. Grubun içinde serbest koleksiyonlar bulunmakla birlikte, bu çalışmanın konusu da olan ve yasalar gereği "korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları" kapsamına giren nesnelerden de "ruhsata tabi" koleksiyonlar meydana getirilmiştir. Bunlar içinden arkeolojik eser koleksiyonculuğu Türkiye'de fazlaca anlaşılmamış, bundan dolayı da saygınlığının farkına varılamamıştır. Hukuksal düzenlemeler ve formaliteler bu türün gelişimini engellemiştir. Formalitelerin fazlalığı ve yanlış korkularla oluşan anlayış, varlıklı kişileri arkeolojik eser toplamaktan alıkoymuştur. Oysaki Batı dünyasında arkeolojik eser koleksiyonculuğu çok prestijli bir türdür[46].

Türkiye'de yangınlar, depremler, hor görme gibi nedenler nesilden nesile aktarılabilecek zenginlikte bir eski eser birikimini azaltmıştır maalesef. Buna miras hukukunun olumsuzlukları da eklenince geçmişten aktarım daha da azalmıştır. Dolayısıyla eser edinmek, bulmak çok zordur. 1960'lı yıllardan 2000'li yıllara geçen yarım yüzyıllık sürede farklı meslek grubundan, farklı ekonomik düzeyde pek çok insan çeşitli koleksiyonlar yapmıştır. Türkiye'de bu insanları koleksiyoncu olarak belirleyen faktör, dünyanın her yerinde olduğu gibi ekonomik durumlarından çok, bir bilgi kapsamında koleksiyona sınır vermek ve tutkuyla toplamaktır. Kriter, güzeli sahiplenme tutkusudur[47]. Ancak belirtmek gerekir ki Türkiye'de tüm alanlarda koleksiyonculuk yeni yeni şekillenmiştir[48].

Geçmişin çizgi dışı sayılabilecek toplama uğraşları dışında, Türkiye'de kaybedilen ve korunması gereken o kadar çok şey var ki; sadece eski sanat eserleri değil, yerli Anadolu tohumlarından, müzik eseri bestelere, eski fotoğraf, mecmua, gazete ve belgelerden çeşitli objelere. Geç kalınırsa, geri dönüşü olmayan bir konudur bu. Yakın zamanda hepimiz şahit olduk, iyi bir koleksiyoncu oyuncaklardan oluşturduğu koleksiyonu o kadar büyüttü ki, İstanbul da güzel bir oyuncak müzesi kuruldu[49]. Nice insanın kullandığı oyuncaklarla birçok neslin anıları da yok olup gitmekten kurtularak, sosyal hafızaya bir değer katılmış oldu.

1.4. İZİN BELGELİ RESMİ KOLEKSİYONCULUK

[46] Perk 2008: 40.
[47] Batur 2015: 216, 303.
[48] Madran 2009: 76.
[49] Kutlu, 2014.

Resmi tabiriyle "Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlığı Koleksiyonculuğu" çerçevesi yasal sınırlarla belirlenmiş, devlet denetiminde, resmi statüsü olan bir kurumdur. Koleksiyonculuk kavramı içinde ayrı bir yere sahip olan ve diğer serbest koleksiyonların tek taraflı hukuki yapısı gibi özgürlüğü olmayan, ilgili kanun çerçevesinde bağlayıcılığı olan özel koleksiyonculuktur. Bu noktada taşınır kültür varlığı kapsamındaki arkeolojik eserler, korunması kanunlarla tespit edilmiş etnografik eserler, milli tarih içerikli belge ve objeler ile tabiat varlıklarının koleksiyonculuğu diğerlerinden farklılığıyla göze çarpar ve her yönüyle ayrım burada başlar. Bu bağlamda, "Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlığı Koleksiyonculuğu" diğer koleksiyon gruplarından, ruhsatlandırılmış ve resmiyet kazanmış olmak yönüyle ayrı bir konumda yer alır. Ülkemizde bu konularda koleksiyon oluşturmak isteyen özel ve tüzel kişiler, kanunlar çerçevesinde hareket etmek zorundadır. Bu düzlemde koleksiyonculuğu tanımlamak gerekirse; kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerce yapılan; Dünyadaki tüm ulusların ortak mirası olmak yanında gelecek nesillere esin olma özelliğindeki taşınır kültür ve doğal varlıkları yasal çerçevede toplama, arşivleme, koruma, bilimsel anlamda tanıtarak yayımlama faaliyetidir[50]. Yasa yapıcı, KTVKK' da gerçek ve tüzel kişilerin bakanlıkça verilen ruhsat ile korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarından koleksiyonlar oluşturabileceğine hükmeder[51]. Ülkemiz yasaları ruhsat verdiği özel koleksiyonculuğu, düşünüldüğü gibi sadece arkeolojik eserlerin koleksiyonculuğu olarak değil, koleksiyonu yapılabilecek taşınır tüm kültür ve tabiat varlıklarıyla değerlendirmiştir. Arkeolojik eserlerin, koleksiyonluk eserler alanı, taşınırlardan bir kısmı da dâhil olmak üzere kısmen daraltılırken; belirlenmiş, korunması gerekli, etnografik, ulusal tarih içerikli nesneler ve tabiat varlıklarını da koleksiyonculuk alanına dâhil ederek, izinli koleksiyonculuğun kapsamını genişletmiştir. Dolayısıyla ülkemizde yasalar korunması gerekli taşınır kültür varlıklarının kapsamını belirlerken, sınırlarını salt arkeolojik bağlam üzerinden yapmamış, arkeoloji yanında antropoloji, jeoloji, paleontoloji, etnografya ve milli tarih konularıyla da ilişkilendirerek koruma alanını daha geniş tutmuştur. Bu genişleme izinli kültür varlığı koleksiyonculuğunun konularının da zenginleşmesini doğurmuştur.

Kanun içinde yer alan 26. maddeye istinaden çıkarılmış "Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik" izin belgeli resmi koleksiyonculuğun ilke ve esaslarını belirlemektedir[52]. Çalışmamızın konusu olan

[50] Kocapınar 2008: 47.
[51] KTVKK, m. 26.
[52] Yönetmelik tam metni için bk. EK - 4.

"Arkeolojik Eser Koleksiyonculuğu" da resmi olarak korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlığı koleksiyonculuğu adı altında yer alan bir türdür. Arkeolojik eser koleksiyonculuğu gibi, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları içinde değerlendirilen "etnografik eser koleksiyonculuğu", "Atatürk ve ulusal tarih konulu koleksiyonculuk" ile korunması gerekli tabiat varlıklarından "fosil koleksiyonculuğu", "taşınır kültür ve tabiat varlığı koleksiyonculuğu" içinde, izin belgeli resmi koleksiyonculuk kapsamındaki alt dallardan diğer grupları oluştururlar.

1.5. ARKEOLOJİ ve ARKEOLOJİK ESER KOLEKSİYONCULUĞU

İnsan doğasının bir özelliği olan merak duygusu, kimi zaman kişiyi anılarında izler bırakmış nesneleri toplamaya, korumaya ve saklamaya yöneltir. Bunlar bazen basit bir toplama şeklinde kalır iken, bazen de büyük, zengince koleksiyonlara dönüşmüştür. Bilinçli veya bilinçsizce sadece zevk için yapılan bu derleme, toplama eylemi büyük arkeolojik koleksiyonların, sonrasında da müzelerin ortaya çıkmasında en belirgin nedendir. İnsanlık tarihinde birçok imparatorun saraylarını, elde ettikleri hazinelerdeki objeler ve fethettikleri coğrafyalardan topladıkları sanat eserleri, heykeller, antik eşyalarla donattıkları bilinir. Özellikle Romalı imparatorlar ve zenginler tarafından meydana getirilen bu toplamalar bu günün değer arz eden arkeolojik müze koleksiyonlarına zemin hazırlamıştır. Bilinçli veya sadece keyif almak için bilinçsizce yapılan bu derleme, bir araya getirme faaliyetleri zengin arkeoloji koleksiyonlarını, sonrasında da müze kurumlarının ortaya çıkmasını belirleyen en önemli etken olmuştur[53]. Arkeolojinin topluma akseden cephesi müzelerde, yaygın olan sergileme anlayışı, göz alıcı buluntular, ihtişamlı heykeller ve şaheser sanat eserleri yoluyla algıyı kolaylaştıran ve cezbeden eserlerden seçilir. Bu tutum, toplumda arkeolojinin ilginç ve değerli nesnelere odaklandığı gibi yanlış bir algıya yol açmıştır. Arkeolojinin birincil amacı eser bulmak değil, insan kültürünü evresel süreçleriyle belgelemek ve tanımlamaktır[54]. Binlerce, on binlerce yıl öncesinin eserlerini ortaya çıkaran arkeolojinin sihri işte bu noktada gizli. Eskiye anlam vermek. Eskiyle yeninin arasındaki bağıntıyı ortaya koymak. Bir ifadeyle eskinin maddi kültürünü tanım ve tasnif bilimi olan arkeoloji, koleksiyonlarda eser olarak ele alınan nesneleri de anlamlandırmış bu yönüyle tarihsel koleksiyonculuğun önüne geçmiştir. Ancak, bugünün somut bulgularına dayalı çağdaş arkeolojinin gerisinde de yaklaşık iki yüzyıl öncesinin koleksiyoncuları var. Merak duygularına, bilme isteklerine çok şey borçlu

[53] Başaran 1998: 1.
[54] Özdoğan 2011: 24.

olduğumuz koleksiyoncular[55]. Diğer yandan günümüzde koleksiyonculuk, antikalar, değerli eserler arkeolojinin kapsamında yer alan kavramlar olarak, bilimsel arkeoloji ile özdeşleştirilme gibi bir yanlış algıya neden olmaktadır. Bu kavramların topluma yanlış olarak aksetmesi, arkeolojinin yan getirisi olan değerli eserlerin ortaya çıkarılmasını arkeolojinin gerçek amacı olduğu algısını doğurmaktadır[56].

15. ve 16. yüzyıl Avrupası, arkeolojiyi bir bilim disiplini olarak ortaya çıkaran döneme tanıklık eder. Bunda en büyük etken, Rönesans hümanizminin Antik Çağ sanat eserlerine yönelmesi ve koleksiyonculuğu olmuştur. Yunan ve Roma sanat eserlerine ilginin hızla artması, İtalya'da önemli arkeolojik yerleşimlerin kazılmasını tetiklemiş, arkeolojinin gelişiminde rol oynamıştır[57]. Bu ilk kazılar İtalya'da Herculaneum ile Pompei'de, sonrasında tüm İtalya'da başlamış, ardından Klasik Yunan coğrafyasında hemen her yere yayılmıştır. Kazıların sonuçları arkeoloji ve sanat tarihi disiplinlerinin bilimsel olarak ortaya çıkmasını hızlandırdı[58]. Birçoğu koleksiyon merakıyla başlayan ancak sonucunda bilim felsefesine katkı koyan eski eser toplayıcısı koleksiyoncular, adım adım arkeolojiye bilim olma yolunu da açmış oldular. Antika koleksiyoncusu Fransız Doktor Jacop Spon (1647 - 1685), arkeolojik eserler ve epigrafi konusunda uzmanlaşmıştı. Geçmiş dönemlerin kültürlerini maddi kalıntılar üzerinden incelenmesine işaret etmiş, modern anlamıyla "arkeoloji" terimi ilk defa onun tarafından kullanılmıştı[59]. Nümizmat koleksiyoncu, diplomat Baron Ezechiel Spanheim (1629 - 1710), antik kalıntı ve epigrafik yazıtların elyazması paleografik belgelerden daha güvenilir ve daha doğru bilgi kaynakları olduğunu belirtmiştir. Antik Roma dönemi eserler koleksiyoncusu İtalyan bilgin ve filozof Francesco Bianchini (1662 - 1729), heykellerde ve sikkelerde olanların, metinlerde olandan farklı ve onları tamamlayan bilgilerin olduğunu fark etmiş, bunları madde madde sıralamıştır. Fransız Aristokratı Caylus Kontu Koleksiyoncu, gravürcü ve yazar Anne Claude de Tubieres Philppe (1692 - 1765), antik nesneleri metinlerle karşılaştırdığı gibi birbirleriyle de karşılaştırıp tasnif ve üretim şekillerinden sonuçlar elde edileceğini ortaya koydu[60]. İnsan elinden çıkma antik nesnelere ilgiyi artıran ilk çalışmalar Caylus kontu Philippe ile Fransız Benedik keşişlerden Bernard de Montfaucon (1655 - 1741)'un onbeş cildi kapsayan eseridir. Montfaucon'un "L'antiquite expliquee et representee en figures 1719 - 1724" inde,

[55] Karul 2002: 8.
[56] Özdoğan 2006: 86.
[57] Başaran 1998: 4.
[58] Gerçek 1999: 7.
[59] Bahn 1999: 20.
[60] Laming-Emperaire 1964: 80 - 85.

insan ürünü antik eserlerin açıklamalı çizimleri yer aldı[61]. Tubieres Philippe'nin İtalya, Yunanistan, Anadolu, Hollanda ve İngiltere'ye giderek yaptığı çalışmalar sonrasında; "Recueil d'Antiquites Egyptiennes, Grecques, e'Trusques, Romaines et Gauloises" adıyla yayınladığı (6 cilt, Paris, 1752 - 1755[62]) eser arkeoloji sahasında büyük önem taşır. Philippe ayrıca "Voyage de Constantinople" adlı İstanbul antik anıt eserlerini tanıttığı bir eser yayınlamıştır[63]. İngiliz Antikacılardan John Leland (1503 - 1552) 16. yüzyılda, William Camden (1551 - 1623) ve John Aubrey (1626 - 1697) de 17. yüzyılda sanayileşme öncesindeki çalışmalarıyla modern arkeolojinin temellerini atmaya yardım etmiş olarak değerlendirilirler[64]. 18. yüzyıl içinde ise koleksiyoncular zamanlarının büyük kısmını Klasik Çağ yapıtlarının sanatsal çalışmalarını incelemekle geçirdiler. Bunların başında Grek seramiklerini toplayarak yorumlayan Sir William Hamilton (1730 - 1803) ve Alman antik eser koleksiyoncusu, sanat tarihçi Johann Joachim Winckelmann (1717 - 1768) gelir. Winckelmann'ın çalışmaları kendisine klasik arkeolojinin kurucusu unvanını vermiştir. Yaptığı antikacı tetkikler ile stiller ve tasnifler yoluyla antik heykel sanatı tarihlendirilebilmiştir[65]. 1764'de yayınladığı "Geschichte der Kunst des Alterthums" - Antik Çağda Sanat Tarihi - eseri, ilk defa tüm antik sanatları içine alan kronolojik bir tasnif üretmeyi sağlamıştır[66]. Çalışmaları, modern dönem bilgilerinden farklı olsa da "sanat tarihi" adlı disiplinin temellerini atmıştır. Modern müzeciliğe giden yolun başlangıcı olan nesnelerin bilimsel tasnifi de onun tarafından bir adım olmuştur[67]. Winckelmann koleksiyonculukla başlayan süreçte, bilme merakıyla önemli sonuçlar doğuran araştırmalara yol açmış, yaptığı yayınlar da klasik arkeolojinin hızla gelişimine ilham kaynağı olmuştur.

İlk başlarda arkeolojik eserler, yalnızca maddi boyutlarıyla değerlendirilirken 17. yüzyıl sonrasında, bilimsel aydınlanmanın etkisi ile kültürel değerleri de ortaya çıkmıştır. Artık onlara sahip olmak bir üstünlük göstergesi olmuş, bilinçli koleksiyonculuk başlamıştır[68]. Koleksiyonculuğun bilinç kazanmaya başladığı 18. yüzyıl başlarından itibaren, antik eşya, Yunan - Roma heykelleri ve antik paraların koleksiyonculuğu faaliyetleri, arkeoloji disiplininin de kökleri sayılır. Arkeoloji ve sanat tarihi bilimlerini bu ilgi doğurmuştur. Bu dönemde kurulan dernekler, amatör kazılar, koleksiyonlar tartışılmakla birlikte arkeoloji bilimi de halkın ilgisini

[61] Trigger 2014: 54.
[62] https://en.m.wikipedia.org/wiki/Anne_Claude_de_Caylus
[63] Gerçek 1999: 7.
[64] Gamble 2014: 4.
[65] Trigger 2014: 55.
[66] Haskell vd. 1981: 101.
[67] Shaw 2004: 11.
[68] Karaduman 2008: 21.

çekmeye başlamıştır [69] . Hatta arkeoloji, başlangıçta maceracı bir şekilde antika koleksiyoncularına değerli antika ve hazineler arayan bir zenginlik hayali olarak değerlendirilmiş iken[70] hızla evrilerek bilimsellik vasfını kazanmıştır.

Arkeolojinin bir bilim olarak ortaya çıktığı ve gelişmeye başladığı yüzyıllar, koleksiyonculuğun bilinçli ve sistematik kazanmış bir uğraş haline geldiği zamanlarla kesişir. Koleksiyonculuk belli bir düzeye gelmiş ise de kolonyalist ve kuralsız kazılarla yarış halini alan eser edinme döneminde olumsuz bir imaj yüklenmiştir. Arkeolojik ilkelerin koleksiyonculuğun sınırlarını belirleyemediği bu dönemlerde koleksiyon zevki uğruna açılan antika pazarları, müzayedeler, galeriler, müzeler, örgütlenmiş eski eser simsarları özellikle eski eser zengini toprakların yağmasına sahne olmuştur[71]. Batıda, arkeoloji kavramı gelişmeye başladıktan sonra yapılan sömürgecilik dönemi yağması ile koruma anlayışının başladığı ve bilimsel arkeolojinin ilke olarak kabul ettiği arkeolojik eserlerin yerinde korunması prensibinin yerleştiği süreçden sonraki yağma ve etik dışı edinmeyi birbirinden ayrı tutmak gerekir. Öyleki bu ayrımdan sonra arkeoloji bilimi ve koleksiyonculuk ayrı birer dal ve birbirlerine zıt olarak gelişmişlerdir. Koleksiyonlarına bu türden eserler toplayan Amerikalı müzelere en büyük tepkiyi yine o ülke arkeologlarının vermesi bunun güzel örneğidir[72].

Koleksiyonculuğun artması ve belli konulara ilginin yoğunlaşması ile arkeoloji, sanat tarihi, antropoloji, jeoloji, tarih konularında inceleme ve çalışmalar tetiklenmiş, bu konularda bilimsel anlayış hız kazanmıştır. 19. yüzyıldan itibaren artık arkeoloji, eski eserleri sistemli ve bilimsel olarak değerlendirmeyi ele alan bir bilim olarak antika toplayıcılığının yerini almış[73], koleksiyonculuk ise farklı bir çehre ile yeni kurallarla çevrelenerek yeni bir kimlikle kendi kulvarını açmıştır. Günümüz koleksiyonculuğu arkeoloji etiğine uyan, belli kurallarla çevrelenmiş bilimsel bir faaliyet olma yoluna girmiştir. Bundan sonra koleksiyonculuk, geçmişin kuralları olmayan antikacılık veya öncenin koleksiyonculuk anlayışı ile yapılırsa, arkeolojinin uzlaşmaz karşıtı olarak karşımıza çıkacaktır. Dolayısıyla arkeoloji ne, değerli nesneler arayan "definecilik" ile ne de bağlamından yasadışı koparılmış nesneler "toplamak" ile bağdaşabilir[74].

Arkeoloji bilimsel olma iddiasını, geçmişin anlatı komposizyonunu deneysel olgular olan somut kalıntı nesneleriyle kanıtlamasından, bunlara dayandırmasından alır. Dolayısıyla

[69] Shanks 2017: 167.
[70] Başaran 1998: 5.
[71] Koşay vd. 2013: IX.
[72] Özdoğan 2008: 23.
[73] Bahn 1999: 23.
[74] Özdoğan 2011: 27, 28.

arkeolojinin, eski eser düşkünü ve antika tüccarlarından ayrımı, bu eserlerin; "sanat, duygu, estetik veya ekonomik değerleriyle" değil de, "bilgi içeriği"[75] ile ilgilenmesidir. Tarihsel yeryüzü katmanlarına dağılmış insan eylem ve davranışlarının ürünü tüm kalıntılar arkeolojiyi ilgilendirir. Çöpü, kemiği, kırık obje parçası dahi ilgiyle, şevkle toplanır, dikkatle ölçülür ve bilimsel metotlarla sınıflanarak kaydedilir. Arkeolojinin koleksiyonculuktan, kalıntıların da koleksiyonluk eserden ayrıldığı nokta burasıdır. Bir koleksiyoncu da şevkle eser toplayabilir, bilimsel metotlar kullanabilir ancak, onun önceliği koleksiyonundaki eserlerin yapısal niteliği, nadirliği ve değeri gibi unsurlardır[76]. Oysa arkeolog, koleksiyoncunun değer vermediği nesneden bile insan eylem ve davranışının ipuçlarını toplamayı hedefler. Koleksiyoncunun toplamada seçim özgürlüğü olduğu halde arkeoloğun böyle bir seçeneği yoktur. Çalışmasında yap - bozun parçası olarak gördüğü materyali, bağlamıyla birlikte kırık parçacıklara kadar titizlikle kayıt altına alır.

Arkeoloji, insanlık tarihindeki süreci ilk zamanlardan bu yana somut kalıntı ve bulgulara dayandırarak araştıran bilimdir[77]. Somut olan bu maddi kalıntı ve bulgular, insan eliyle üretilmiş, insan düşüncesiyle yapılmış tüm eşya ve sanatsal yapıtlardır[78]. Arkeolojinin bilgi üretmede kullandığı buluntular içinde doğal olarak görselliği ve parasal değeri olan nesneler de vardır. Antik Çağlardan bu yana bir kısım insanları cezbeden bu sanat eseri nesneler koleksiyonculuğun ve antikacılığın doğmasına yol açmıştır[79]. Arkeoloji için koleksiyoncunun objeleri de doğal olarak arkeolojik veridir; ancak koleksiyoncunun sanatsal güzelliği ile değerlendirdiği eseri arkeolog, fazladan bir değerle, bulunduğu bağlamıyla değerlendirmesi gerekir. Koleksiyoncu, bağlamını esere katmadan salt, başlı başına bir değer taşıdığı yönüyle takdir eder. Oysaki arkeolojik bir eserin gerçek değersel boyutu ve bilimsel soruları karşılayan yanıtı, bulunduğu ortamla ele alınmasındadır[80]. Dolayısıyla arkeolojik eserleri konu edinen koleksiyonculuk, arkeoloji dairesi içinde yer alsa da esere bakışı tabi olarak arkeoloji biliminin kapsamlı bilimsel ve geniş perspektifinden uzaktır. Arkeolojinin daha bilim olma niteliklerini kazanmadığı zamanlarda, arkeolojik eser, bilginin önünde olmuş ve sadece eserleri içeren koleksiyonlar meydana getirilmiştir. Arkeolojiyi zamanla bir disiplin haline getirme işlevi görmüş bu koleksiyonlar tarihsel süreç içinde değerlendirildiğinde yadsınamaz kazanımlar sağlamış, insanlarda arkeolojiye karşı heyecan ve merak yaratmıştır. Doğal olarak, modern

[75] Wylie 2004: 8
[76] Childe 2019: 12.
[77] Özdoğan 2002: 24.
[78] Başaran 1998: 1.
[79] Özdoğan 2011: 180, 181.
[80] Childe 2019: 13.

çağlara gelene kadar bağlamlarından koparılarak koleksiyonlara girmiş bu eserler arkeoloji bilimi içinde etik tartışmalara konu edilmezler. Ancak bu günün koleksiyonlarına eser kazandırmak amacıyla yapılan tahribat ve talan, arkeolojik etiği, bilimi, her şeyden önce evrensel insani değerleri karşısına almaktadır. Bu nedenle uluslararası bilim kurumları 1950 yılında bir milat kabulüyle koleksiyonlara ancak rastlantısal olarak çıkarılmış eserlerin alınabileceğini ve bir takım ülkelerin ilke olarak kabul ettiği, her yeni eser kaydı için köken belgesi (petegre) zorunluluğunu getirmişlerdir. Böylece koleksiyoncular, eserlerin ortaya çıkmasında arkeolojik dolguyu tahrip etmediğini veya 1950 yılından önce bir koleksiyona aitliğini belgelemelidir. Buna karşın hala koleksiyonların büyük çoğunluğu arkeoloji bilimiyle etik anlamda çatışarak büyümekte, bilimsel bilgi deposu arkeolojik dolguların ve bilginin telafisi olmayan yok oluşlarını engelleyememektedir[81]. Bu sorun, arkeolojinin bilimselliğini tanıyan hukuksal yapı ve yaptırımlar ile koleksiyonculuğun yeniden ele alınmasıyla çözümlenmelidir. Aksi durumda modern çağda yaşatılması gereken koleksiyonculuk, arkeoloji bilimi içinde olan yasallığını kaybedecek ve yasadışı tahribatın nedenlerinden biri sayılacaktır. Koleksiyonculuğun geçmişinin önemi, arkeoloji bilimini doğurma misyonunu üstlenen faaliyet olmasıdır. Ancak arkeoloji bilimi sonrası koleksiyonculuğun yeni doğrultusu, arkeoloji bilimselliği yolunda ve etiğine uygun, arkeolojinin hizmetine yönelmek olmalıdır.

Arkeolojik eser koleksiyonculuğunu eski örneklerinde olduğu gibi tutkuyla ancak modern anlamda etik kuralları ile yapan birisi, konusunun uzmanı olabilir ve bilimsel alana çok şey katabilir. Ve aslında bir amatör arkeoloji meraklısı koleksiyoncu, arkeoloji sahasında profesyonel olarak çalışan, mesleğini kariyer ve geçimini sağlama yolu olarak görenden bir adım fazla ilgili olarak konusunda çok daha başarılı, bilgili olabileceği gibi arkeolojiye bağlılığı da daha fazla olabilir[82]. Bu tür meraklı ve heyecanlı koleksiyoncuların göz ardı edilmeyecek bir yönleri daha vardır: tüm zamanlarını tüketmenin yanında mali kaynaklarını da bu uğurda harcamaktadırlar. Çünkü koleksiyoncular, koleksiyonlarının noksansız ve hep daha iyi olması için çabalarlar. Bundan dolayı da çoğu koleksiyoner büyük miktarlarda para harcamaktadır. Koleksiyoncuların içerisinde alan uzmanlıklarına dayanarak bilimsel yayın yapanlar da bulunmaktadır. Özellikle nümismatik alanında koleksiyonculara ait çalışmalar çoktur[83]. Günümüzde arkeoloji bilimine katkı veren bu koleksiyoncu tipinin örnekleri bilinmektedir.

[81] Özdoğan 2011: 181, 182.
[82] Bahn 1999: 14.
[83] Özkan 2004: 66.

Arkeolojik eser ve sikke koleksiyonculuğu her ne kadar arkeolojinin uzak alt dallarından biri olarak ele alınsa da her aşamasında bilimsel arkeoloji metotlarının kullanıldığı bir uğraştır. Dolayısıyla koleksiyonculuk arkeoloji bilimi dışında tutulamaz ve bu nedenle arkeolojinin bilimsel esasları dâhilinde irdelenmelidir. Ülkemizdeki idari yapılanma içerisinde müzelere bağlı işleyen bu kol, arkeolojinin uzantısal alt dallardan müzeoloji bağlamında da ele alınabilir. Bilimsel sınıflandırmada nereye koyarsak koyalım koleksiyonculuk; tanımlamadan, envanterlemeye, tipolojiye, tarihlendirmeye, ölçmeye, restorasyon ve konservasyona, yayınına değin arkeoloji ilkeleriyle hareket eden, bir çok arkeoloji metodunu kullanan ve nesnesi arkeolojik eser olan bir arkeoloji dalıdır.

1.6. KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARI

"Korumacılığın yolu, tanımaktan geçer" ilkesi gereği, kültür varlıklarında; tanıma, tanımlara uygun tasnif etme ve tescil ederek envanterleme büyük önem taşır[84]. Bu bakımdan kültür ve tabiat varlıklarını oluşturan kavramların bilinmesi sınırlarının netlik kazanmasını da sağlayacaktır.

"Kültür" kavramının birçok tanımı yapılmaktadır[85]. En genel anlamıyla kültür: toplumların tarihsel gelişim sürecinde kendilerine özgü düşünce ve yaşam biçimiyle yarattıkları tüm somut varlıklar ve değerlerdir[86]. Kültür varlıkları da bu tanımda yer alan, insan düşüncesi ve eliyle üretilmiş somut veya soyut varlıklardır. "Tabiat varlıkları" ise insanın yaşamsal ortamını oluşturan doğal oluşumlardır. İnsanlığın geçmişini aydınlatmada önem ifade ederler[87].

Kültür ve tabiat varlıkları; kültürel olarak üretilmiş nesnelerle doğal olarak oluşmuş varlıkları kapsayan bir anlamı ifade eder. Bunlar; ulusal ve evrensel değerler açısından korunmaları gerekliliği kabul gören ve bu süreçle beraber alınacak ortak önlemlerin aynı amaçla koruduğu, insan iradesi ve emeği ile ortaya çıkan kültürel değerler ve doğal varlıklardır. Bir kavram içinde toplanmış olan kültür ve doğa varlıkları tüm insanlığın zenginliğidir[88]. Evrensel antlaşmalar, sözleşmeler ve ulusal hukuki metinler, evrensel ya da ulusal değerlerin korunma gerekçesini açıklarken doğal varlıklarla insanlık kültürüne ait olanı aynı düzeyde tutmuştur. Ancak, kültür ve tabiat varlıklarını korumaya yönelik hukuki metinler bir kavram başlığında iki farklı alanı vurgulamış, farklılıklarını ortak ilkelerle ayrı başlıklarla ele almıştır. Hukuki

[84] Altun 2007: 7.
[85] Güvenç 2011: 126 - 129.
[86] Türkçe Sözlük 1992: II, 942.
[87] Çolak 2015: 10.
[88] Prott 2005: 230. (Çolak 2015: 6. 'dan alıntılanarak)

düzenlemelerde kanun koyucu, kültür ve tabiat varlıklarının korunmaları gereği ve öncelikleri bakımından ayrım yapmaz. Bundan dolayı kültür ve tabiat varlıkları bir başlık altında ifade edilmiş, doğal ile insan düşünce ve emeğinin ürünü olan arasında ayrım yapılmamıştır[89].

Kültür ve tabiat varlıkları kavramından anlaşılan, "kültür varlıkları" ve "tabiat varlıkları" olduğu açıktır. Ancak, bu kavram karşılığında geçmiş dönemlerden itibaren anlamsal olarak çeşitli terimler ifade edilmiştir. Osmanlı döneminde "asar ı atika", Cumhuriyet döneminde "eski eser" kavramları bunun örneğidir. Kültür ve tabiat varlıkları koruma hukuku üzerine çalışma yapan bazı hukukçular çalışmalarında "kültürel miras" [90] terimini kullanırken bazıları[91] da; kültür varlıklarına anlam içeriği olarak ticari nitelik kazandırdığı iddialarının anlamı olmadığını düşünerek, İngilizce yayımlanmış çalışmalarda kullanılan "cultural property" terimi anlamını taşıyan "kültür malları" ifadesini tercih ettiklerini gerekçeleriyle açıklamışlardır[92].

UNESCO ise 14 Kasım 1970 tarihinde imzalanan *"Kültür Varlıklarının Kanunsuz İhraç, İthal ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme" (Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property)*'sinde kültür ve tabiat varlıklarını tek çatı altında "cultural property / kültür varlıkları" adı altında tanımlamıştır[93].

1.6.1. Kültür Varlığı

Kültür varlıkları korumacılığına ait birçok hukuki düzenlemede, kültür varlığı kavramı kullanılır ve ilişkili uluslararası hukuk metinleri başlık adlarını bu kavramdan alırlar. Bu başlık altındaki koruma içeriği, kavramın tanımıyla belirlenir ve şekillenir. Ancak uluslararası hukuk düzenlemeleri, kavramı tanımlama yerine, bu kapsamda nelerin korunacağını açıklamaktadır. Bu tutum ile her ülke, kavramı ülkelerinin iç hukuku ile yapacakları hukuki metinlere kendi kapsamlarını çizerek tanımlamıştır. Böylece ülkelere göre iç hukukla tanımlama, uluslararası düzenlemelere kıyasla daha anlaşılır olmaktadır[94].

Türkiye'de kültür ve tabiat varlıklarını, hukuki düzenlemelerde tek bir tanımla ifade eden metinlerde kültür varlığı tanımı da yapılmaktadır. Kültür varlıkları, genel bir tanımla 2863

[89] Çolak 2015: 6, 7.
[90] Erkut 2003: 285 vd.
[91] Akipek 1999: 26 vd.
[92] Çolak 2015: 6, dn.3.
[93] http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13039&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
[94] Çolak 2015: 7, 8.

sayılı KTVKK' nun 3. maddesinde açıklanmıştır[95]. Bu maddeye göre "kültür varlıkları"; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır. Bu tanım hukuki ve idari metinlerde temel alınmış tanımlamadır. Yasa yapıcı bu tanımla, insan yaşamıyla ilgili olarak meydana gelmiş, toplumsal hayat hakkında bilgiler yansıtan, bilim için önemli belge olan ve kültürel açıdan kendine özgü niteliklere haiz taşınır ve taşınmazlar, kültür varlıkları olarak değerlendirilmiştir. Yasa yapıcı korumacılık yönüyle fayda odaklı bir tanım yapmıştır. Tanım, koruma gerekçesine yer vermezken, kültür varlıklarının, insanlığın dönem olarak ve yaşamın hangi alanlarında olacağına ve nerede bulunacağına yer vermektedir. Yasa, kültür varlığı tanımında, kültür varlıklarını; insan düşüncesi ve elinin ürünü olarak vurgulamamıştır. Oysaki kültür varlıklarını tabiat varlıklarından ayıran temel unsur, insan iradesi, aklı, emeği ve eliyle belli amaç ve şekilde ortaya çıkmasıdır[96].

Bir kültür varlığının maddi değeri, nesneyi oluşturan maddenin kıymetinden değil, kültür değeri üzerinden gelmektedir. Kültür değeri ise, kültür varlıklarının taşıdığı tarihsel ve sanatsal unsurlara dayanır. Herhangi bir kültür varlığının değerini belirleyen temel unsurlar; bilimsel belge değeri, tarihi değer, estetik ve sanat değeri (özgünlük, enderlik, çevre ölçeğinde çokluk, yapılma amacı, stil, içeriği, uygulanma tarzı vb.), işlevsellik/ekonomik değer olarak değerlendirilir. Bu unsurlarda kendi içinde belli alt değerlere ayrılır. Örneğin tarihsel değer; kültür varlığının yaşının büyüklüğü ile orantılı olarak "eskilik değeri" kazanırken, "anı değeri" ve "mitolojik değer" de taşıyabilir. Ayrıca bazı nesneler bazı toplumlar, gruplar veya kişiler için ek bir değer alarak manevi unsur da taşıyabilir. Bazı arkeolojik nesnelerin kültür değeri nesnesinden fazladır. Böylece bazı kültür varlıkları soyut değer de kazanmış olur. Diğer yandan insan elinden çıkmış tüm kültür varlıkları, kendine özgü bir üretim, kullanım amacıyla eşsiz ve biricik olma özelliği göstermektedir[97].

Kültür varlığı kavramıyla ilgili olarak koruma yasalarında yer alan tanımdaki "tarihi devirlere ait" ibaresi[98], bazı hukukçularca içinde bulunduğumuz çağın da tarihi devirler kapsamında olmasından, kültür varlıklarının günümüzdeki varlıkları da kapsar şekilde yorumlanmasını doğurur. Onlara göre yaşadığımız an tarihe akan bir süreç olduğundan, yakın

[95] 23 Temmuz 1983 tarih ve 18113 sayılı RG. 2863 sayılı KTVKK m. 3. a/1. Bu madde değişik kanunla yeniden yorumlanmıştır. (İlgili değişiklik için bk. Değişik: 14 Temmuz 2004 - 5226/1 m.)
[96] Çolak 2015: 8, 9.
[97] Madran - Özgönül 2005: 17 - 20; Brodie - Mackenzie 2014: 421, 422.
[98] 2863 sayılı KTVKK m.3. a/1.

dönemin veya günün yapıtının uygun koşullara sahip ve geleceğe aktarılma niteliklerine haiz olma durumu, eseri kültür varlığı yapacaktır[99]. Esasen günün özgün ve iyi yapıtı geleceğin kültür mirası özelliklerini göstereceğinden doğru bir yaklaşım olsa da yasada kastedilen ve uygulamada görülen anlayış güncel devirleri karşılamamakta, kapsamamaktadır. Çünkü bir nesnenin kültür varlıkları kapsamında olmasını belirleyen özelliklerden biri olan tarihi değeri gelecekte ortaya çıkacaktır. Bir nesnenin kültür varlığı niteliğine sahip olması için gereken nitelikler içinde tarihsel sınır yoktur. Ancak korunmasında "kamu yararı" ve "nadirlik" unsurunu taşıması bir varlığa kültür varlığı niteliğini kazandıran unsurlardır. Kamu yararı, günümüz insanı kadar gelecek nesilleri de kapsarken, sayıca azlık kültür varlığını korumanın diğer gerekçesidir[100].

1.6.2. Tabiat Varlığı

İnsan için yaşamın ayrılmaz parçası olup, insanlık tarihini anlamada bilgiler içeren doğal oluşumlardır. İnsanlık tarihinin de bir parçası olmaları nedeniyle, korumacılık ilkeleri ve temellerini oluşturan ulusal ve uluslararası hukuk düzenlemelerine dâhil olmuşlardır. Uluslararası hukuki metinlerde, tabiat varlıklarının korunmalarına yönelik hükümler bulunmakta ancak kavramı tanımlayan açık bir metin bulunmamaktadır. Kavramın uluslararası hukukta tanımlanmaması, kavramın tanımlanması halinde getireceği yükümlülük ve hukuki metnin anlaşılırlığını bozacağı yönüyle ilgilidir. Net olarak anlaşılmayan kapsam, ülke egemenliklerinde istisna olan uluslararası hukuk metinleri ve hükümlerinin anlaşılırlığını etkileyecektir. Bu nedenle uluslararası hukuk komiteleri, nelerin korunması gerektiğini ayrıntılarla sayarak konuyu açığa çıkarmayı tercih etmiş, kavram tanımını ulusal hukuka bırakmıştır[101].

TC 1982 Anayasası 63. maddesi, "devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır" ibaresiyle kültür ve tabiat varlıklarını koruma görevini devlete vermiş, detaylı kanunlarla düzenlemeler yapılacağını belirtmiştir. Tabiat varlığı kavramıyla ilgili ulusal düzenlemelerin esasını, 2863 sayılı KTVKK' ndaki tanım ortaya koymaktadır. Kanun'a göre tabiat varlığı; "jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve

[99] Umar - Çilingiroğlu 1990: 41, 42.
[100] Aydos 2008: 66; Umar - Çilingiroğlu 1990: 42 - 43.
[101] Çolak 2015: 10.

güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerlerdir"[102] şeklinde tanımlanmıştır.

1.6.3. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Sınıflandırma

Kültür ve tabiat varlıklarını, "kültür varlıkları" ile "tabiat varlıkları" olarak ayırmak sınıflandırmanın bir türüdür. Kültür ve tabiat varlıklarının, kültür varlığı ya da tabiat varlığı olarak ayrımının sağlıklı yapılması hukuki durumları ve korumacılık faaliyetleri açısından önemlidir. Korunma gerekçeleri bakımından sınıflandırmanın bir önemi olmasa da koruma önlemleri, uygulama şekilleri ve süreci açısından önemlidir. Kültür ve tabiat varlıklarının genel ve özel nitelikleri koruma eylemlerinde dikkate alınmalıdır. Kapsam bu ayrıma göre değerini değiştirecek, korumacılık faaliyet ve eylemini farklılaştıracaktır. Kültür varlığı, tasarımıyla insan fikri, emeğiyle insan eli ürünü olan ve belli amaçla üretilmiş varlıklardır. Üretim şekilleri, amaçları, yapıldıkları malzeme, kullanım şekilleri gibi benzer açılardan insanlık tarihini aydınlatan belgelerdir. Tabiat varlıkları ise doğanın sunduğu tabii kaynaklar ile insan yaşamını ve yerleşimlerini şekillendirmektedir. Toplumlar açısından tabiat varlıklarını barındıran doğadan faydalanma vazgeçilmezdir. Kültür varlıkları içinde bir ayrım ise somut ve somut olmayan kültür varlıkları sınıflandırmasıyla yapılır. Somut olan ayrım kapsamı içinde korunması gerekli taşınır ve taşınmaz tüm kültür varlıkları bulunurken, somut olmayan kültür varlıkları, temeli UNESCO tarafından 2003 yılında atılan sözleşmeyle tanımlanmış maddi olmayan insanlık değerleridir.

Kültür ve tabiat varlıklarının taşınır ve taşınmaz olarak ele alınması bir diğer sınıflandırmadır. Hukuk, hukuksal işlemlerin konusu eşya, mal ve nesneleri taşınır - taşınmaz olarak ayırır ve bu ayrımla farklı hukuksal statüler oluşturur. Hukuksal işlemlere konu olan nesnelere ait bu tutum, kültür ve tabiat varlıklarının korunmasında da değişmez. Türkiye'de yasa yapıcı irade, 2863 sayılı KTVKK' nda kültür ve tabiat varlıklarını öncelikle taşınır ve taşınmazlar olarak iki gruba ayırmış, bu gruplara ayrı hukuksal statü ve koruma esasları getirmiştir. Koruma faaliyetleri tanımında ayrım yapmaksızın tüm kültür ve tabiat varlığını kapsama alan kanunlar, korumacılıkta uygulanacak ilke ve önlemlerde taşınır - taşınmaz ayrımı ile ikili sistem oluşturmuştur. Böylece kültür ve tabiat varlıklarının, taşınır - taşınmaz olarak ayrımları, korumacılığın kapsamını belirlemek açısından önemlidir.

[102] KTVKK m. 3 a/2.

Kültür ve tabiat varlıkları, korunması gerekli olanlar ve olmayanlar olarak da ikiye ayrılır. Taşınır kültür ve tabiat varlıkları sınıflandırmasında, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları ise bu çalışmanın da konusu olan; ticarete konu olamayan, devlet malı niteliğindeki kültür ve tabiat varlıklarıdır. 2863 sayılı KTVKK' da bu kapsama giren varlıklar tek tek kazuistik metotla sıralanmıştır[103].

Taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları, taşınır olanlara oranla daha çok ortada olduklarından daha fazla fark edilir ve ilgi görürler. Taşınır kültür ve tabiat varlıklarının müze ve koleksiyonlara konulması, sergilenmesi faaliyetleri, daha çok meraklılar ve ilgililerce izlenirken, taşınmaz varlıklara yönelik faaliyetler daha büyük bir kesim tarafından takip edilir. Bu durum göz önü olmaları yanında toplumun; tarihsel geçmişi, inanç değerleri, ulusal kurtuluş tarihi ile ilgili yansımalar gösteren yapılara, bir sikkeden daha çok ilgi göstereceğini doğal olarak ortaya koymaktadır. Taşınmaz kültür varlıkları bulundukları bağlam ve çevre içerisinde korunmalıdır. Nadir olarak da olsa yer değiştiren taşınmazlar, taşıdıkları tarihsel değerlerinden çok şey kaybederler[104]. Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarıyla ilgili hukuki düzenlemeler, 2863 sayılı KTVKK' nun II. bölümünde yer alır. Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının neler olduğu örnekleriyle 2863 sayılı KTVKK' nunda belirtilmiştir[105]. Bunlar içinde yer alan; kitabeler, sandukalar, çeşmeler ve kısımları, musallalar, lahitler, steller, mezar taşları, freskler, kabartmalar, sunaklar, mil taşları, eski sınır taşları, mozaikler, tavan süslemeleri, kapılar, kuyu bilezikleri, sütunlar, sütun başlıkları, sütun kaideleri, arşitrav ve çeşitli mimari parçalar gibi taşınmaz kültür varlıkları geçmişteki olumsuz örnekleriyle nakledilebilirlik yönleri kullanılarak, taşınır kültür varlığı gibi bulundukları bağlamlarından koparılmışlardır. Kasıtlı veya yanlış anlayıştan kaynaklı bu değerlendirme yakın geçmişte Türkiye'de KGTKV koleksiyonculuğu düzenlemelerinin yetersiz kaldığı dönemlerde özel müze ve koleksiyonculuğuna da konu olmuş, yakın zamanda gerekli tanımlamalar ve düzenlemeler yapıldıktan sonra bu yanlışın önüne geçilmiştir. 11 Mart 2005 tarihinde çıkarılmış bir genelge ile koleksiyonlarda bulunan, bir bütünün parçası olduğu bilinen veya taşınmaz kültür varlığı kapsamına giren eserlerin devlet müzelerine teslimi istenmiş, bu tarihten sonra da özel koleksiyonlara kesinlikle kaydedilemeyeceği bildirilmiştir[106]. Bakanlık bu tür eserlerin sadece müzelerde bulunacağı gerekçesiyle dava açmış ve hukuku geçmişe yönelik işletmek istemiştir.

[103] Aydos 2008: 64, 65.
[104] Çolak 2015: 11 - 30.
[105] KTVKK m. 6/III.
[106] M. Bardakçı, "Ünlü Koleksiyonculara Hapis Tehdidi", Haber Türk Gazetesi, 22.04.2007, https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/20850-unlu-koleksiyonculara-hapis-tehdidi

Danıştay 6. Dairesi Bakanlığın açtığı davayı 2006 yılında reddederek, bu eserlerin bu tarihten sonrası için edinilemeyeceğini duyurmuştur.

Kültür ve tabiat varlıklarını koruma konusunda yasa yapıcı, önce korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarını taşınır ve taşınmaz olarak iki temel gruplama yapmış, sonra bu iki grubu ayrı hukuk statü ve koruma ilkeleriyle tanımlamıştır. Taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları yanında diğer grup, bu çalışmanın konusunu oluşturan, arkeoloji koleksiyonculuğunun da kapsamı içinde bulunduğu "taşınır kültür ve tabiat varlıkları" kavramıdır. Çalışmayı anlaşılır kılması gereken kavramı ve bu kavramın içeriğini oluşturan taşınır kültür ve tabiat varlığı sınıflarını ayrıntılı olarak ayrı birer başlık altında ele almak gerekecektir.

1.7. TAŞINIR KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARI

Taşınır kültür ve tabiat varlıkları, geçmişten günümüze ulaşmış, insan irade, aklı, eli ve emeğiyle üretilmiş ya da nadir karşılaşılan, doğal olarak şekillenmiş oluşumların taşınabilir özelliklerinden dolayı bulundukları ortamla beraber korunma zorunluluğu taşımamasından doğan hukuksal statüye sahip varlıklardır. Bu varlıkların kolaylıkla taşınabilir olmaları, hukuk dışında ticaret konusu yapılmaları, izinsiz çıkarılmaları ve bir yerden başka yere nakledilmeleri gibi risklere önlem olmak üzere, bu varlıkları koruma altına almak bir zorunluluk olmuştur. 2863 sayılı KTVKK' nun 3. Bölümü, taşınır kültür ve tabiat varlıklarının hukuki statüsünü belirler. Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarına kıyasla hukuk dışı davranışlara daha çok maruz kalmalarından çok daha fazla ve sıkı korunmaları gerekir. Kanun yapıcı, genel olarak "kültür ve tabiat varlıkları" kavramından çok "korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları" kavramına yönelmiştir. Yasa, insanlık tarihi, insan sosyal yaşamı, inançlar, ulusal ve kültürel değerler ile nadir doğal oluşumlar yönüyle taşıdıkları değerlerin irdelenmesi ile nelerin bu kapsamda ele alınacağını belirlemiştir[107]. Yasalarımızda taşınır kültür ve tabiat varlıklarını ele alan bölüm, "Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları" başlığını taşımaktadır. Tanımı ise: "Jeolojik, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait; jeoloji, antropoloji, prehistorya, arkeoloji ve sanat tarihi açılarından belge değeri taşıyan ve ait oldukları dönemin sosyal, kültürel, teknik ve bilimsel özellikleri ile seviyesini yansıtan her türlü kültür ve tabiat varlıkları" olarak yapılır. Yasa, ek olarak tanımladığı taşınır kültür ve tabiat varlıklarını örneklendirme yoluna giderek nelerin bu kapsamda değerlendirileceğini belirlemiştir. Düzenleme bunları iki başlık altında gruplandırmıştır. Birinci grup: "her çeşit hayvan ve bitki fosilleri, insan iskeletleri, çakmak

[107] Çolak 2015: 14.

taşları (sleksler), volkan camları (obsidyenler), kemik veya madeni türlü aletler, çini, seramik, benzeri kap ve kacaklar, heykeller, figürinler, tabletler, kesici, koruyucu ve vurucu silahlar, putlar (ikonlar), cam eşyalar, süs eşyaları (hülliyat), yüzük taşları, küpeler, iğneler, askılar, mühürler, bilezik ve benzerleri, maskeler, taçlar (diademler), deri, bez, papirus, parşümen veya maden üzerine yazılı veya tasvirli belgeler, tartı araçları, sikkeler, damgalı veya yazılı levhalar, yazma veya tezhipli kitaplar, minyatürler, sanat değerine haiz gravür, yağlıboya veya suluboya tablolar, muhallefat (religue'ler), nişanlar, madalyalar, çini, toprak, cam, ağaç, kumaş ve benzeri taşınır eşyalar ve bunların parçaları, halkın sosyal hayatını yansıtan, insan yapısı araç ve gereçler dâhil, bilim, din ve mihaniki sanatlarla ilgili etnografik nitelikteki kültür varlıklarıdır". İkinci grupta, milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ait tarihi değer taşıyan belge ve eşyalar ile Mustafa Kemal Atatürk'e ait şahsi eşya, evrak, kitap, yazı ve benzeri taşınırlar bulunmaktadır. Ancak, Osmanlı Döneminin son altı padişahına[108] ait ve aynı çağdaki sikkeler, tescile tabi tutulmayıp korunması gerekli kültür varlığı kapsamında değildir[109].

Ülkemizde taşınır kültür varlıkları kendi içinde; korunması gerekenler ve bu kapsama girmeyenler olarak da iki gruba ayrılır. Yasa, tanımlarını ayırarak yaptığı varlıkları, hem taşınır olma hem de korunması gerekenler sınıflandırmasıyla birleştirerek "Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları" adıyla, taşınmaz ve tescil gerektirmeyen kültür ve tabiat varlıklarından ayırmıştır[110].

Korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarının 2863 sayılı KTVKK'ndaki hukuki özelliklerinden biri de "devlet malı" niteliği taşımalarıdır. 1906 tarihli Asar - ı Atika düzenlemesinden bu yana aynı anlamda süregelen hüküm, 2863 sayılı Kanunun 5. maddesi, 1. fıkrasında da yer almaktadır. Kültür varlıklarının niteliklerinden doğan devlet malı olma durumu, özel hukuğun içinde yer alan mülkiyet hakkına benzemez. Devlet, kamu yararı güden bir amaç gereği kültür varlıklarını koruyarak kendine mahsus bir anlamda kamu mülkiyeti oluşturur. Böylece devlet, kamuya ait olan kültür varlıklarını satma veya yok etme yetkisinden ari durumdadır. Bu özellik devleti, yurt dışına kaçırılan kültür varlıklarının geri alınması mücadelesinde de hukuken üstün duruma getirmiştir[111]. Bilimsel açıdan bakıldığında, kültür

[108] Sultan II. Mahmut'tan sonraki Osmanlı Padişahları; Sultan Abdülmecit, Sultan Abdülaziz, Sultan V. Murat, Sultan II. Abdülhamit, Sultan V. Mehmet Reşat, Sultan Vahdettin. Bu padişahlara ait sikkelerin, sadece İstanbul darplıları 17.6.1987 tarih ve 3386 sayılı Kanun ile değiştirilmeden önce koruma dışındayken, değişik kanunla beraber tüm darp yerleri koruma kapsamı dışına alınmıştır.

[109] KTVKK m. 23 a/ II - III.

[110] 23.7.1983 tarih ve 18113 sayılı Resmi Gazete, 2863 sayılı KTVKK (m. 23)

[111] Kanadoğlu 2007: 90, 91. (Bu doğrultuda güzel bir örnek: Elmalı Definesi'nin 8.6.1994 tarihinde Türkiye'ye iadesine karar veren Boston 1. Derece Federal Mahkemesi, iddiasında devlet malı niteliğini vurgulayan Türkiye

varlıklarının devlet malı olması ilkesi kamu yararı açısından da araştırmacıların ve ilgililerin bu varlıklara kolayca erişim imkânını sağlamaktadır. Aksi halde özel mülkiyete konu olan kültür varlıklarının araştırmacı, arkeolog, koleksiyoncu veya diğer ilgililerce görülebilmeleri mümkün olmayacak ya da kısıtlı olacaktı. Oysaki devlet malı olma niteliği, kültür varlıklarının müzelerde sergilenmesi ve kamunun hizmetine sunulmasını doğurmaktadır[112].

Çalışmanın konusu olan arkeolojik eserlerin, "taşınır kültür ve tabiat varlığı koleksiyonculuğu" içindeki yerini tespit etmek için bu kavram yanında diğer taşınır kültür varlığı gruplarının, konuyla ilişkili bazı kavramların anlaşılması ve tanımlanması gerekecektir.

1.7.1. Arkeolojik Eser Kavramı

İnsanlık tarihi, insan popülasyonunun ortaya çıktığı ilk dönemlerden bu güne insan faaliyetlerinin tarihidir aynı zamanda. İnsanın davranışsal eylemi olarak arkada bıraktığı sonuç; tabiatıyla insan tarafından yapılmış ya da bozulmuş, "arkeolojik eser" kavramıyla tanımlanan insan düşüncesinin ürünü somut nesnelerdir[113]. Maddesel bulgu ve kalıntılardan yola çıkarak geçmişi inceleyen arkeoloji; olgular, ortam ve nesneleri kapsar. Farklı şekillerde, farklı yer ve zamanlarda üretilmiş nesneler arkeolojinin ilk argümanıdır[114]. Bunlar taşınır nitelikte Antik Çağa ait çeşitli araçlar, eşyalar, silahlar, takılar, sikkeler olabileceği gibi, Paleolitik ve Prehistorik dönemlere ait taş, çakmak taşı ve kemikten üretilmiş her türlü el aleti de olabilir.

İnsanı, canlılar âleminde ayrı kılan özelliklerden biri de "kültürel" özellikler taşımasıdır. Bilimsel anlamda "kültür" terimi ile doğa içindeki tüm varlıklar yanında insan tarafından yaratılmış maddi ve maddi olmayan soyut unsurların tamamı ifade edilir. Canlı bir varlık olarak insan, biyolojik evrime ilave bir kültürel evrim de yaşamaktadır. Doğrudan etkilendiği kültür aşamalarının en başında, fiili olarak alet ve araç - gereç yapma aşamasındaki insan, yaklaşık günümüzden 7 - 7.5 milyon yıl önce biyolojik olarak farklılaşmaya başlamış ve ilerleyen süreçlerde bizatihi aletler üretmiştir[115]. Biyolojik veya fiziki antropoloji olarak insan belli fizik ayrıcalıklarla primatlar grubundan ayrılır. Bu dönemde bir takım aletler de kullanır. Ancak bunlar tanımlanmış ve standart değil gelişigüzel aletlerdir. İnsan tanımını da ortaya koyan standartlaşan ve seçilip kullanılan aletlerdir[116]. Aletler, ham maddesi doğada bulunan,

Cumhuriyeti'ni, iade davası açmada yetkili ve yeterli sıfata haiz olarak görmüş, devletin kültür varlığına mutlak sahip olduğunu kabul etmiştir.)

[112] Aydos 2008: 68.
[113] Childe 2019: 9.
[114] Gamble 2014: 2.
[115] Arsebük 2012: 57.
[116] Özdoğan 2011: 21.

ancak durumları, şekilleri bilinçle dönüştürülen insan düşüncesinin ürünleridir. Aletlerin gelecekle ilgili bir ihtiyacı karşılama ve geleceğe dönük bir yatırım hedefleri de vardır. Dolayısıyla insan elinin üretimi her alet, hem somut hem de düşünsel özellikte karmaşık bir olgudur[117]. İnsanoğlu kültürel aşamalardan en uzununu günümüzden 2 - 3 milyon yıl önce başlattığı üretim öncesi evrelerden "Kaba Taş - Yontma Taş - Eski Taş" adlarıyla anılan "Paleolitik Çağ" da yaşamıştır. Daha sonra, biri Neolitik diğeri Endüstri Devrimi olan iki büyük devrim gerçekleştirerek günümüze değin süren kültürel aşamalardan geçmiştir[118]. Arkeolojide başlangıcı belirleyen alt sınır, standart ve tanımlanan aletin yapılması iken, üst sınır "dün" dür. Kısacası insan yaşamıyla alakalı tüm kalıntılar arkeolojinin kapsamındadır[119].

Arkeolojik varlıkların tasnifinde ve tanımında bazı hususlara dikkat edilmesi gerekir. Arkeolojik eserler taşınır ve taşınmaz olarak sınıflandırılsa da insan eylemiyle bağlantılı bir takım kalıntılar; örneğin kendi habitatından insan eliyle çok uzağa taşınmış deniz kabuklusu veya ritüeller gereği çeşitli şekillerde gömülmüş insan iskeletleri eser değil ancak arkeolojik veridir. Yine arkeolojik kalıntıları etkileyen çevrenin morfolojik, jeolojik ve iklimsel değişimleri insan faaliyetlerine yerleşim, yaşam gibi her yönden etki eden olgulardır. Bu bağlamda arkeolojik veriler, olgular ve her bulgu, arkeolojik eser olarak değerlendirilemez[120]. İnsanın, arkeolojik dönemleri de ifade eden tüm aşamalarda ürettiği araç gereçler bilimsel arkeolojide eser olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti yasalarına göre "Arkeolojik Eser": Jeolojik, Prehistorik ve tarihsel çağlara ait jeoloji, antropoloji, prehistorya, arkeoloji ve sanat tarihi açısından belge değerinde olan ve döneminin sosyal, kültürel, bilim ve teknik özellikleriyle düzeyini gösteren genelde arkeolojik kazı ve çalışmalarda ortaya çıkarılan kültür varlıklarını ifade eder[121]. Uygulamada ise Paleolitik Çağdan, Doğu Roma İmparatorluğu'nun tarihe karıştığı Yeni Çağ'a kadar olan zamanlarda üretilmiş, milli etnografya dışındaki eserler "arkeolojik eser" niteliğindedir ve her ne durumda olurlarsa olsunlar korunması gerekli kültür varlıklarıdır. Nadir olmamaları veya iyi korunmuş olup olmamaları bu durumu etkilemez. Ancak tüm bunların dışında yukarıda da değinildiği üzere arkeolojik eseri bilimsel olarak tanımlamak gerekirse; insan yaşamını ilgilendiren tüm kalıntılardır. Zamansal alt sınır başlangıcı Paleolitik Çağ, üst

[117] Arsebük 2012: 58.
[118] Güvenç 2011: 191 - 228.
[119] Özdoğan 2011: 21, 22.
[120] Childe 2019: 10.
[121] Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik, Madde 3 - a, 20 Nisan 2009 tarih ve 27206 sayılı RG.

sınır ise dündür. Öyleyse Türkiye'de hukuksal alanda kullanılan arkeolojik eser kavramı kanunlarla daraltılmış zaman dilimi içerisinde yer alan ve belirtilen nitelikleri taşıyan eserlerdir.

Korunması gerekli kültür varlıkları içinde arkeolojik eserler, bilimsel tanım gereği geniş bir kapsama sahiptir. Bilimsel anlamda etnoğrafya ve sanat tarihi eserleri de doğal olarak arkeolojik eserler kümesi sınırları içinde yer alan birer alt kümedir. Bu bilimsel alanlar ayrı dallar olarak tanımlanmış olmakla beraber taşınır kültür varlıklarının tasnifinde yerel yasalar ve uygulamalarda kapsamlar değişiklik gösterebilmektedir[122] (Şekil 1 - 2). Türkiye'de de bazı eserlerin hangi kümeye dâhil olacağı uygulamada sorun olmaktadır. Bilimsel arkeolojinin, dallarından "klasik arkeoloji" yi baz alan sistem içinde kapsamlar bu zaman dizinine göre belirlenmektedir. Arkeolojik eserlerin kapsamını ve çalışmaların ağırlığını yoğunlukla yakın dönemlere kadar Ortaçağ zaman sınırı oluşturmuştur. Oysaki belirtildiği üzere arkeolojinin zamansal tanımı "dün" ü de içerir[123]. Aslında Türkiye'de arkeolojik eserlerin kapsamının genişliğini, Ortaçağ sonrası dönemlerde sanat tarihi alanına girmeyen ya da milli etnografyaya ait olmayan bazı eserlerin arkeolojik olarak değerlendirilmesinde görmekteyiz. 1720 tarihli Latince bir kitabenin İstanbul Arkeoloji Müzesi envanterine alınması[124] ya da bir arkeoloji kazısında ele geçen Yakınçağ sikkesinin bilimsel çalışmalarda arkeolojik eser olarak değerlendirilmesi zamansal bir sınırın olmadığını gösteren örneklerdir. Öte yandan uygulamada uzmanların tasnif ederek belirlediği, nadirliği olmayan bol bulunan veya halen kullanımda olan Yakınçağ kültür varlıkları (antika olarak adlandırılmakta), ulusal etnografyaya dâhil olmayan eserleri[125] de içermek üzere 1839 yılından sonra darbedilmiş yerli veya yabancı devlet sikkeleri hukuken koruma kanunu kapsamı dışındadır.

Osmanlı Döneminde de arkeoloji kavramında zamansal üst sınır Roma ve Bizans'tır. Bu algılama zamanın Arkeoloji Müzesi'ne de bu şekliyle yansımıştır. Kendi kültür tarihini oluşturan Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı eserleri arkeoloji kavramı dışında değerlendirilmiştir. Bu tutum Cumhuriyet döneminde de süregelmiş bir yaklaşımdır[126].

Tarih Öncesi Çağlardan Türklerin Anadolu'yu fethine kadarki çağları kapsayan kültür varlığı çeşitliliği müzelerimizdeki arkeoloji koleksiyonlarında görülmektedir[127]. Türkiye'de

[122] Şekil 1, 2. Bilimsel tanımlar ve yasal mevzuata göre iki ayrı çizimde taşınır kültür varlıklarının tasnifinde kapsam kümeleri.
[123] Özdoğan 2011: 142.
[124] XVI İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı 1949: 27.
[125] Çok uluslu bir imparatorluk döneminin farklı azınlıklara ait sanat eserleri ile Levanten olarak adlandırılan unsurların eserleri.
[126] Özdoğan 2011: 190.
[127] Altun 2007: I, 8.

arkeolojik eserlerden kurulmuş ilk müze koleksiyonu 1846 yılında Aya İrini içinde çeşitli eski eserlerden oluşturulmuş Mecmua i Asar ı Atika adıyla anılan bölümdür. Daha sonra Çinili Köşk'e ve oradan da kendine özel inşa edilen binaya taşınmış olan koleksiyon, 1881 de gerçek müze kimliği kazanmıştır. Günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzeleri adını taşıyan kurum bünyesinde; klasik arkeoloji dışında zengin Babil, Asur, Sümer, Mısır, Hitit koleksiyonlarına sahip Eski Şark Eserleri Müzesi bölümü de bulunmaktadır[128].

1.7.2. Eski Eser Kavramı

Eski eserler, Prehistorya ve tarihi çağlara ait bilim, sanat, kültür ve din ile ilgili yer altı ve üstünde ve su altında yer alan taşınır, taşınmaz kültür varlıkları[129] olarak Cumhuriyet döneminde önceden kullanılan asar ı atika (bk. 3.2.1) terimi yerine kullanılmış bir kavramdır. Geçmiş dönemlerde "taşınır kültür varlıkları" da "menkul eski eser" şeklinde ifade edilmiştir. Günümüzde bu kavramın yerini alan "taşınır kültür varlığı", daha geniş kapsamlı bir anlamda kullanılmaktadır. Hukuki düzenlemelerde bu anlamı da karşılayan "eski eserler" ifadesi, kullanıldığı dönemde tarihsel, arkeolojik ve sanatsal değer taşıyan, eski çağlardan günümüze gelmiş, gelecekte de bu değerleri kaybetmeyecek nadir nesneler[130] olarak tanımlanmıştır. Bu tanım içinde yer almayan etnoğrafik eserler de eski eserler ifadesi içinde yer almaktadır. Eski eser kavramı, anlamca açık bir ifade taşısa da bu kavramı hukuk sınırları içine sokmak iki açıdan sorun doğurmaktadır. Birincisi, eski olan her nesne eski eser değildir. İkincisi, eskiliğin zaman sınırında netlik olmayışıdır. Bu sorunlar da arkeoloji, sanat tarihi, ulusal tarih ve tarih bilimlerinin ortaya koydukları ilkeler ve ölçütleriyle tespit edilerek çözülmektedir[131]. Kavramın kullanıldığı dönemde bir nesnenin eski eser kapsamına girmesi için gerekli ölçüt; tarihsel bir dönemi belgelemesi ya da arkeolojik ve sanat tarihsel bir değer taşıması ile bazı sanat eserlerinde ise nadirlikle belirlenmiştir[132].

Osmanlı dönemi eski eserler hukukunda "eski eserler" kavramını karşılayan sözcük zamanın diliyle "asar - ı atika" olarak ifade bulmuştur. 1906 tarihli son Asar - ı Atika Nizamnamesi 1973 tarihine kadar sürmüş, 1973 tarihindeki 1710 sayılı düzenlemeyle "Eski Eserler Kanunu" adını almıştır. Cumhuriyet devrine de sarkan "asar - ı atika" teriminin 1950'li yıllarda tartışılmaya başlanan Türkçe karşılığını oluşturma çabalarında "eski eserler" olarak

[128] Edhem 2019: 161, 163.
[129] Önder 1995: 59.
[130] Mumcu 1969: 50.
[131] Mumcu 1969: 47, 48.
[132] Mumcu 1969: 47 - 50.

kullanımın anlamca en uygun olduğu değerlendirilerek 1970'li yıllara dek kullanımda yer almıştır. Bir süre sonra eski eser kavramının da kültür varlıklarını ifade etmede eksik kaldığı görülmüş ve yerine 1975 yıllarından itibaren kullanıma giren, "kültür varlığı" terimi kullanılmaya başlanmıştır[133]. Eski eser kavramı, Türkiye'de Kültür Bakanlığı'nca 13 Ağustos 1984 yılında çıkarılan ve Resmi Gazete 'de yayınlan Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik yürürlük tarihine kadar kullanılmış, sonrasında resmiyette yerini "kültür varlığı" kavramı almıştır[134].

1.7.3. Antika Kavramı

Sözcüğün kökeni "eski eserler" anlamını taşıyan, Latince "antiquitates" den gelmektedir. Yunanca "archaiologia" aslından Latinceye giren sözcük, ilk olarak MÖ 5. yüzyılda uzak geçmişi ifade etmek için "arche" kökünden, "esaslar - kökler" anlamında kullanıldı. Bu ifade içinde, mitler, gelenekler ve eski kalıntılar üzerinden eskiye ait kökenlere vurgu yapılmaktaydı[135]. Batı'da 14. yüzyıl içinde antiquitates sözcüğü sadece paleografik belgelere yönelik kullanılıyordu. 1600'lerden itibaren bu filolojik yaklaşım sona ermişti. Sonrasında klasik geçmişi araştıranlar, kendi çalışma alanı prensiplerini ve eski zamanlarla ilgili somut nesneleri kanıt aracı olarak yeniden adlandırdılar[136]. Bu anlamda antika ve antikacı terimleri 15. yüzyılda da kullanılmıştı. İlerleyen zamanlarda ise antik eserlerle amatörce ilgilenmek kadar resmi bir görevi de ifade etti[137].

19. yüzyılda Avrupa'yı gezen Osmanlı aydınları, burada eski eserlere verilen değeri fark etmiş ve seyahatlerini ele alan risalelerde bu varlıklara antika denildiğini yazmışlardır. Sadık Rıfat Paşa 1837 tarihli Avrupa'nın durumuna dair yazdığı risalede antika sözcüğünü; teknolojik gelişmeleri anlattığı metnin arkasında, "Her geçen gün bilim ve teknikte yeni gelişmeler olsa da genellikle eski eşyalara da ilgi duyarlar, zayi olmasını istemezler ve çeşitli nesneye eskiliğine dair antika adıyla itibar ederler" diyerek anlatmıştır[138].

Mustafa Sami Efendi'de Londra, Paris, Roma, Napoli, Floransa ve Venedik gezilerindeki intibalarını, 1838'de Paris sefareti başkâtipliği görevindeyken kaleme almış, 1840 yılında Avrupa Risalesi adıyla İstanbul'da yayınlamıştır. Antikanın Avrupa'daki kullanım anlamını yorumlayan Mustafa Sami'ye göre: "Antika, Latin dilinde eski şeyleri ifade

[133] Önge 2018: 11.
[134] Madran 2002: 17, 18.
[135] Trigger 2014: 44.
[136] Jacks 1993: 9.
[137] Piggott 1989: 13 - 17.
[138] Seyitdanlıoğlu 1996: 122, 123.

etmektedir. Avrupalılar, değersel olarak nesnelerin cinsini ayırmadan eskiliğe verdikleri kıymeti bu kelimeyle anlatırlar" şeklinde özetler. Risalede, aynı çağa ait, eski devirden kalma altın bir tas ile toprak fincanın cinslerinin farklı olmasının, kıymetlerini birbirinden farklı kılmadığını ve edinmek için Avrupalılarca her ikisine de çok paralar verilebileceğini örneğiyle izah etmektedir. Ayrıca antikanın sağladığı faydayı da, "yeni bilimsel gelişmeyi sağlayan, yeni bilgilerin üzerine konulduğu eski bilgiler gibi bu eski sanatı ve mesleki birikimi kaybetmeksizin sanatsal gelişmenin ve yeni icatların da bu şekilde antikaları koruyarak geliştirmek suretiyle yenilerini doğuracağı" şeklinde yorumlamaktadır [139]. Antika terimi, bir dönem Osmanlı Türkçesinde "girenbaha" sözcüğüyle de ifade edilmiştir. Anlamı ise; seçkin eşya, döneminin kültürünü, sanatını, işçiliğini, malzemesiyle yok olmadan taşıyan eşyadır[140]. Gerek Avrupa'yı gezmiş Osmanlı aydınları, gerekse ülke içinde eski eserlerle ilgili düzenlemelere giden bürokrasi de bir türlü antika kavramını tam bir çerçeveye oturtamamış, kavram halk nazarında farklı bir anlam kazanmıştır. Taşınır Türk - İslam eserlerinin her türlüsü 15. yüzyıldan beri hiçbir kısıtlama olmaksızın yurt dışına çıkmaya ve yabancılar tarafından toplanmaya başlamıştır. Kavram zaman içinde ticarete konu olan, sanatla yapılmış eski ve yeni eserler olarak anlaşılmıştır. Avrupalı ilgisinin giderek artması ülkede antikacıları ortaya çıkarmıştır. 1855 yılında İtalyan asıllı Antoine Brimo İstanbul Kapalıçarşı'da ilk Antikacı dükkânını açmıştır. Sonrasında açılan antika mağazaları çoğalmış böylece Avrupa'dan gelen sanat ürünleri karşılığında ülkemizden çeşitli eserler yurtdışına satılmıştır[141].

"Antik" sözcüğü, "eski" anlamındaki Latin dili morfolojisinde "antiquus - a, - um"[142] kökeninden türetilerek Türkçeye, Osmanlı Döneminde "antika" olarak geçmiştir. Terim, geçmiş zamanlarda yapılmış sanat eseri veya nesnesi anlamıyla, İtalyanca "antico", Almanca "antiquitat", Fransızca ve İngilizce "antique", şeklinde kullanılmaktadır. Antika, Türkçede; eski çağlardan kalma tarihi kıymeti veya sanat değeri olan eşyadır[143]. Her ne kadar köken "antik" kelimesi olsa da asıl kök, Latince "önce" anlamındaki "ante" dir. Latin dilinde kök halde "antiquus", eski ve önce; Fransızcada kök haliyle "antique", çok eski veya eski çağa ait, eski eser anlamlarını taşır[144] ve Yunan - Roma eserlerinin genel adı olarak da kullanılır[145]. Bu tür eski eşyayı toplayan ve satan kimselere de "antikacı", ticari gaye gütmeden koleksiyon

[139] Mustafa Sami 1996: 24, 25.
[140] Yurtsever 2019: 21.
[141] Özkan 2004: 67, 68.
[142] Öktem 2015: 415.
[143] Ayverdi 2005: 146.
[144] Nişanyan 2007: 46. (bk. Antik - Antika)
[145] Önder 1995: 13.

amacıyla toplayanlara ise "antika meraklısı" denir. Bizde "antikacı" kavramı, ticaretini yapanı fakat koleksiyon amacıyla toplamayı ifade etmezken, Batı da antikaları inceleyen, koleksiyon yapanları da kapsamaktadır.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ise antika sözcüğü anlamında, terimsel olarak bu defa kültür varlıkları için "antikite" terimi kullanılacaktır[146]. Oysaki antikite sözcüğü önceki dönemlerde, literatürde İÖ 6. yüzyıl ile İS 3. yüzyıl arasını ifade eden " Antik Çağ - Eski Çağlar" anlamında da kullanılmaktadır[147]. Öte yandan asar ı atika teriminin yerine, Fransızca asıllı eş anlamlısı olarak kullanılan "antiquite / antikite" teriminin de tam karşılığı olmadığı bilinmektedir. Çünkü antikite sözcüğü sadece çoğul kullanımda bu kavramı karşılamakta, tekil kullanımlarda farklı anlamlar vermektedir[148].

Eski devirlerden gelmiş antikalar toprak altından çıkarılmış olmasa da bilimsel tasnifle korunması gerekli arkeolojik varlık olarak tanımlanabileceği gibi, yakın dönemlere ait bir toprakaltı antika, arkeolojik varlık olmayabilir veya koruma kapsamına girmeyebilir. Fakat bu istisnalar dışında, pek karşılaşılan bir durum değildir. Arkeolojik varlıklar genellikle toprak altından çıkarılmaktayken antika eşyanın çoğu yaşam içinde kullanılan nesnelerdir. Antika kapsamındaki nesneler, arkeolojik eser özelliği taşımayan daha çok etnoğrafya nitelikli Yakın Çağ eserleridir. Kaldı ki yasalarımız ticarete konu, alınıp satılabilen antikanın sınırlarını belirlerken sadece arkeolojik varlıkları istisna tutmakla kalmamış, müzelik vasıfta etnografik eserleri de bu kapsama almıştır. Etnoğrafik bir nesnenin, korunması gerekli kültür varlığı kapsamında bulunan antika olup olmaması uzmanlık gerektiren zor konulardandır. Osmanlı döneminde zengin kesimin evlerinde kullanılan sanat eseri eşyalar, o dönemde olmadığı gibi Cumhuriyetten sonra da eski eser kapsamına sokulmamıştır. İstisna olarak yazma eserler ile hat sanatı levhalar ve 1839 tarihinden önceki sikkeler kapsam içinde tutulmuştur[149]. Türkiye'de bu nesnelerin tanımı ve ayrımı 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunları ile belirlenmekte, müze uzmanları tarafından da ayrımları yapılarak tescil edilmektedir.

Antika sözcüğünün anlamı ilk önce Antik Yunan - Roma kalıntısı eserleri kapsamaktayken, sonraları tüm dönemleri ve kültürleri kapsayan eski sanat ürünlerini de içine almıştır. Bu sözcük kültür ve sanat açısından değerli veya değersiz, az bulunan tüm eski dönem ürünlerini ifade ederken, mimarlık yapıtlarıyla taşınmazları kapsamaz. Bu gün antika koleksiyonculuğunun nesnesi tarihsel bağlamından uzaklaşarak yakın dönem eşyalarını içine

[146] Madran 2002: 116.
[147] Ana Britannica 1986: II, 161. (bk. Antik Çağ)
[148] Arseven 1958: 531, 532.
[149] Özkan 2004: 68.

almıştır. Korunması gerekli kültür varlıkları kapsamına girmeyen bu nesneler Osmanlıdan itibaren özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde zengin ailelerin evlerinde koleksiyonculuk bilinci oluşturmaksızın toplanmıştır. Bunlar yakın geçmişin günümüzde de süs amaçlı kullanılan değerli sanat eseri ev eşyalarıdır. Bu grup nesnelerden özel bir bilinçle koleksiyonlar yapanlar da vardır. Koleksiyoncuların daha fazla ilgi gösterdikleri antika grupları: porselen, seramik ve cam ürünler ile gümüş eşyalar, halı, kilim, mobilya, tekstil grupları, lambalar, avizeler, yazma kitaplar, eski silah çeşitleri, madalyalar, nişanlar ile sanayi devrimi sonrası üretilen mekanik eşyalar, radyo, saat, gramofon, daktilo, plak gibi nesnelerdir[150].

Çoğu ülke, kanunlarında gümrük gerekçesiyle antika nesnelerin yasal tanımını yaparak bu konuda yasalarını düzenlemiştir. 1930 yılında ABD'de çıkarılan yasa ile 1830 yılından önceye ait sanat yapıtları ve antika eşyaya gümrük bağışıklığı sağlanmıştır. Böylece birçok ülke tarafından 1830 yılı antika tanımının miladı sayılmıştır. 1952'de UNESCO'nun girişimi ve 17 ülke imzasıyla "Eğitim, bilim ve kültür araçlarının uluslararası dolaşımını sınırlayan engellerin kaldırılması" kabul edilmiştir. Taraf ülkelerin bu anlaşma ile düzenledikleri yasalarda antikaları da içermektedir. Bu düzenlemeyi yapan ülke kanunlarında, ülkeye giriş tarihinden asgari 100 yıl önceye ait antikalar gümrüksüz giriş hakkı kazanmıştır. Diğer ülkeler gibi İngiltere'de 1959 yılında çıkardığı yasa ile bir nesnenin antika olabilmesini en az 100 yıl önce yapılma koşuluna bağlamıştır. Fakat Avrupa'nın birçok ülkesi bu yaşı 60 yıl kabul etmektedir[151]. Günümüz dünyasında antika terimi, yaygın bir anlayış ile genellikle en az 100 yaşındaki sanat eserleri ve tarihi kıymeti olan eşyalar için kullanılır[152].

Antika eşyaların dünyanın her yanında antika mağaza ve dükkânlarından başka kendine has ayrı bir alışveriş ve pazarı vardır. Müzayedeler, bitpazarları, antika fuarları, ikinci el eşya ve kermesler bu sistemin en önemli merkezleridir[153]. Antikacılık adıyla kültür varlığı ticareti yapan işletmeler her ne kadar yönetmelik gereği kapsamları içinde izin verilen kültür varlıklarını satsalar da her dönem eleştiriye uğramışlardır. Kültürel işlerde araştırma ve çalışmalar yapan kimi kişilere göre: eski sanat eserleri, sadece ekonomik yönleri düşünülerek açılmış ticarethanelerde sanki bir harman yerinde parçalar halinde yayılarak, halk kültürü, eğitimi, zevk terbiyesi hiçe sayılarak salt antikacılık borsasındaki değeriyle yer alırlar. Eski eserler bu ticarethanelerin mağaza ve vitrinlerinde esir pazarına dökülmüş kölelerin sefalet içinde uğradıkları hakarete eş görülmektedir. Oysaki her biri sanat kültürünün parçası olan

[150] https://tr.wikipedia.org/wiki/Antika
[151] Eczacıbaşı SA 1997: I, 112. (bk. Antika)
[152] Ana Britannica 1986: II, 10. (bk. Antika)
[153] Yurtsever 2019: 23.

biricik yaratılmış sanat eserleri mali değerleriyle değil sanat benlikleriyle gerçek değerlerini ancak sosyal ödevleri ile bütünleşerek modern müzelerde bulabilir[154].

1850'li yıllara kadar İstanbul'da antikacılar ev eşyalarına ilgi duymadıkları gibi dini ve sakıncalı açılardan toprak altı arkeolojik nesneleri de alıp satmadılar. Avrupalılarla ilişkilerin artmasıyla antika dükkânlarında canlanma görülür. Kırım Savaşı (1853 - 1856) ile başlayan bu dönem oryantal ve İstanbul anılarını yansıtan eserlere ilgiyi artırır. Kapalıçarşı böylece, antikacılık yönüyle ön plana çıkarken ilk defa Sultan Ahmet Arastası, Galata, Beyoğlu ve Tophane civarlarında antika satan dükkânlar açılmaya başlar. Batılı ressamlara ait tabloların da bulunduğu bu ticarethanelere, Avrupalıların ilgi duyduğu arkeolojik eserler girmeye bu dönemle başlamaktadır. Zengin arkeolojik nesnenin bulunduğu Anadolu birden sektörü hızlandırırken modern antikacıların asıl uğraşı halini alır. Batı Anadolu'da yoğunlaşmış kaçak kazı ve yağma bir yandan Avrupa'ya eski eser çıkarırken diğer yandan yine Avrupa'yı besleyen antikacılara da eser temin etmektedir. Yüzyılın sonuna doğru İstanbul antika tüccarlığı başta gayrimüslümler olmak üzere Cevahir Bedesteni'ni mekân edinen İran Azerbaycanlısı Acemlere geçmiştir. Rum, Ermeni, Levanten, Yahudi, Katolik, Gürcü, Azeri ve Acem tüccarlar içinde Türk antikacı kaybolmuştur. Bunun sebepleri içinde, yabancı dillerinin olmayışı, arkeolojik eser konusunda hiçbir şey bilmemeleri ve bir kısmında bunları alma ve satmanın günah olduğu inancı vardır. 1. Dünya Savaşı ile Cumhuriyet arasındaki süreçte (1914 - 1923) antikacılık hemen hemen yok olmuştur. Yeniden varlık göstermesi 1928'den sonra açılmaya başlayan yeni dükkânlarla olacaktır. Çoğunluğu halıcılık yapan bu antikacılar genelde Ermeni kökenli olup, Doğu ürünleri, silahlar, bıçaklar, minyatür ve tespih satmaktadırlar. Günümüzün İstanbul'unda antikacı dükkânları; Cevahir Bedesteni, Nişantaşı, Kuledibi, Çukurcuma, Beyoğlu, Ortaköy, Mecidiyeköy, Horhor, Üsküdar ve Kadıköy antika çarşılarında yoğunlaşmıştır[155].

Modern Türkiye'de ise antika anlayışı; gerçek sınırların kavranmayışı sebebi ile korunması gerekli kültür varlıklarının da antika adıyla suiistimal edilerek eski eser kaçakçılığına konu olmasını doğurmuştur. Antika ticareti yapanların, özellikle etnografik materyaller üzerinden giderek bu sınırları genişletmeye çalışması eski eser kaçakçılığını ve korumacılığı gündeme getirmektedir. Bilimsel çevreleri rahatsız eden bu durum, antika sözcüğünün ülkemizde bilimsel bir terim ve sınıflandırma olarak kabul görmemesini hatta reddedilmesini doğurmuştur. Bu sebeple konunun tarihsel bağlamını ele alan çalışmalarda

[154] Arık 1947: 59.
[155] Sakaoğlu 1993: I, 279.

kavramın kullanımı çekinceli hale gelmiş dolayısıyla son dönemlerde de literatürde kullanılmamış, yaşayan dilde de bir kavram karmaşası oluşturmuştur.

1.7.4. Sanat Eserleri

İnsanoğlunun hemen bütün gereksinimlerini gidermek için vücudunun dışındaki organları olan araçları yapma ve kullanma gibi bir edimi olmasa idi hiçbir arkeolojik eser olmazdı. Özellikleri dolayısıyla insanın, ürettiği arkeolojik verilere yansıyan ifadeleri ve bunların çözüm bekleyen yapılma amaçları hemen hemen sınırsız ölçüde değişkendir[156]. Bu da birbirinden farklı sınırsız sayıda eser demektir. İnsan elinin ürettiği, şekil verdiği bir ürün kasıtlı veya kazara olarak farklı özellikler gösterdiğinden, doğal olarak tekildir ve biriciktir. Arkeologlar her bir numuneyi bir sınıfa ait ve bir tipoloji örneği içinde görseler de aslında insan elinden çıkmış her ürün gerçekten biriciktir. Eserler, ayrımı yapılan tip sayısı arttıkça somutlaşır ve giderek daha fazla kendine özgü şekilde tanımlanır. Tekil ya da taklit olunmamış bir eylemin sonucu üretilmiş özgün bir obje ise neticede arkeolojik eser de olsa "sanat eseri" olarak tanımlanmaktadır[157]. Ancak, arkeolojik eserlerin her biri biricik olmalarından sanat eseri olarak kabul edilirler de bu ifade ile nitelendirilmezler. Moderen anlamda "sanat eseri", eser kavramından farklı bir anlam içermez. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanun'da eser tanımı: sahibinin özelliklerini taşıyan, bilim, yazın, müzik, güzel sanatlar ve sinema gibi alanlardaki her tür fikir ve sanat ürününü ifade eder. Yasanın eser tanımında, düşünsel ürünler, bilimsel çalışmalar ve hatta bilişim programları, sanatsallıkları değerlendirilmeden eser kapsamında nitelendirilmektedir[158]. Kültür varlıkları özel hukuk alanında sanat eseri, koruma çizgilerinin belirlediği ölçütlere uyan güzel sanatlar grubundaki somut nesnelerdir.

Klasik Arkeolojinin önemli isimlerinden R. R. R. Smith, arkeoloji ve sanat tarihi alanlarını ayırmada eserler yönüyle basit ve açık bir tarif yapar. Smith'e göre arkeoloji: insan elinden çıkmış tüm eserleri kapsarken, bir alt kümede sanat tarihi, sadece estetik ve sanatsal özellikleri olan nesneleri ele almaktadır. Buradan yapılacak çıkarımla, düne kadar üretilen nesnelerin tümü arkeolojik olarak "eser", bunların içinde güzel sanatlara ait kriterleri taşıyan eserlerse "sanat eseridir"[159]. Bilimsel anlamda alanların sınırlarını çizen bu tanımlar ile maalesef Türkiye'de kültür varlıklarının gruplandırılmasında "eser - sanat eseri" ayrımında,

[156] Childe 2019: 46.
[157] Childe 2019: 13, 14.
[158] Dülger 2014: 108, 109.
[159] Taylor et. al. 1994: 263.

başta zamansal olmak üzere çeşitli açılardan arkeolojik nesneler bir çerçeveye oturtulamamakta ve netlik sağlanamamaktadır.

Müzebilimde de bu yüzden uzmanlaşmanın ön adımı, doğal ile insan yapıtını, sonrasında ise eserler içinden sanat eserlerini ayırmaktır. Sanat eserleri de zanaat ve endüstriyel eserlerden ayrılmaktadır[160]. Sanat eseri koleksiyonları için bu günün iyi sanat eseri, yarının müzesinde ve sanat tarihinde yerini alacağından, çağdaş sanat eserleri de eskiliği olmaksızın bu kavram kapsamında değer bulmaktadır[161]. Kültür varlığını belirleyen değerlerin başında yer alan unsurlardan tarihsel olma durumu ileride belireceğinden bu nitelikteki eserler doğal olarak güncel sanat eserleri olarak ele alınırlar.

Arkeolojinin konusu, tanımlanmasında da vurgulandığı gibi eski eserlerdir. Sanatı konu edinen "sanat tarihi" ise görsel sanatın gelişim evrelerini araştıran bilim dalıdır. Bundan dolayıdır ki; "sanat eseri" kavramıyla, arkeolojinin konusunu oluşturan "eski eserler" değil, güzel sanatların ürünleri anlaşılmaktadır. Ülkemizde arkeoloji ve sanat tarihi alanlarının tarihsel zeminde ayrımını yapan; Bizans Çağı ve öncesini arkeolojiyle, sonrasını sanat tarihiyle ilişkilendirme durumu, netlik kazanmış bir çizgi olmasa da şimdilik "sanat eseri - eski eser" ayrımında da etkindir[162].

Sanat eserleri, nesnelerin insanın elinde şekil değiştirerek biçim aldığı süreç olan sanat tarihi içinde izlenir. Sanatın işlevi bu süreç içinde her dönem değişmiştir. Her eser döneminin sanatını yansıtır ve dönemiyle değerlendirilir. Sanat eserini tanımlamak "Sanat" ı tanımakla olur. Yaratıldığı şartlardan bağımsız değerlendirilemeyen sanat eserleri, sanatçının belli bir dönem ve kültürde yoğunluğunu vererek dikkat çektiği şeyi tarihe kayıt düşmesidir. Dönemin sosyal yapısı, ekonomisi, siyasi ortamı sanatsal biçimleri şekillendirir[163]. Sanatın başlangıcının inançlarla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Sanat eserleri önce tapınma eylemleri içinde ritüel aracı olmuş, bu yolla geleneklere yansımış ve giderek dönüşüme uğramıştır. Sanat kurumsallık ve özerklik kazanmadan önce düşünsel bir eylemden çok el becerisi olarak değerlendirilmiştir. Zanaat olarak da değerlendirildiği bu dönemlerde gelişmesini dinsel ve siyasal yapıların korumasında sürdürmüştür. Batı da başlayan Rönesans ve aydınlanma ile dönemin kültürel, ekonomik ve siyasal yapısı içinde burjuva sınıfı korumasında sekülerleşme ve özerkliğini

[160] Artun 2019: 27.
[161] Batur 2015: 232.
[162] Şahin 2019: 2400, 2401.
[163] Yücel 2012: 26, 27.

sağlamıştır. Sanatta özgürleşme ve çağdaş sanat; Fransız İhtilali ile Sanayi Devrimi sonrası oluşan sosyo ekonomik - kültürel değişimlerle başlamıştır[164].

Sanatın işlevini belirleyen ana unsur, toplumsal dönüşümlerdir. Örneğin; Antik Yunan sanatçısı Phidias'ın "Athena Parthenos"u döneminin kült heykeli, tapınılan tanrıçasıdır. Aynı heykel, Orta Çağ'ın Hristiyan yapısı içinde dinsel ve siyasal bir karşıtlık imgesiyle sakıncalı bir put olarak görülmüştür. Oysaki "Athena", günümüz modern müzesinde antik heykel sanatının bir şaheseri olarak değerlendirilmektedir. Şimdi müzedeki Athena Parthenos heykeli tanrısal bir inanç ögesi olarak değil, tanrısal olanın belli bir formda betimlenmesi olarak algılanmaktadır. Bu günün koleksiyonlarında sanat eserlerinde keşfolunan biçem, dönem, stil ve eserin yaratıcısıdır[165].

Sanat eserleri Antik Çağ müzeciliğinin ilk materyalleridir. Pausanias'ın verdiği bilgilere göre Atina'daki Pinokothek adlı mekân resim galerisi şeklinde halka açık koleksiyonlar içeriyordu[166]. Sanat bu günkü anlamda kendine özgü ortamı ve bu sanatsal değerde yapıtlardan koleksiyonları öncelikle, Helenistik Dönem museionlarında bulmuştur. Oysaki resim ve heykelin Antik Çağ'da felsefe, şiir, müzik gibi müzleri de yoktur. Resim ve Heykel, sanatsal eylem olarak ilk defa Rönesans Dönemi'nde değerlendirilmiş, Aydınlanma Dönemi'nde de gelişmiştir. 19. yüzyılda müzelerin kültür emperyalizmine, kültür ve sanat eserleri üzerinden ulusal kimlik devşirmesine araç olması ile ortak ulusal kültür varlıkları önem kazanmıştır. Tarih, doğa, teknik ve sanat ana temalarını konu alan dönem müzelerinde, "Sanat Müzeleri", eserlerinde dinsel ve siyasal ideolojiler yerine salt sanat tarihi ve estetik yorumları teşhire başlamıştır. Bu dönemin sanat eserlerindeki ideal ise sanatın zirvesi kabul edilen Yunan Klasizmi olmuştur[167]. Modern Çağ'da ise sanat büyük anlatısını; Tarih ve ilerleme, gerçek ve özgürlük, akılcılık ve devrim, bilim ve sanayi terimleriyle bulmuştur[168].

Türkiye'de 2863 sayılı Kanun gereği elinde eski eser bulunduranların, bunu en yakın müzeye bildirme ve belgelendirme zorunluluğu vardır. Kanun kapsamında sahibine bir belge düzenlenerek iade edilen eserler bu belge ile müzeye haber vermek kaydı ile satılabilmektedir. Eserlerin müzayede tarzı mezatlarda satılabilmesi yasa çerçevesinde yapılmış yönetmeliklerde belirtildiği üzere mezat listelerinin müzece onaylanmasını şart koşmuştur. Birçok antika eşya ve objeye ilave olarak 1983 yılında çıkan KTVKK' ndan sonra, tarihi tablolar da bu kapsamda

[164] Yücel 2012: 5.
[165] Lenoir 2003: 211.
[166] Arık 1947: 58.
[167] Yücel 2012: 4, 6, 7.
[168] Kumar 1999: 103 - 106.

belgelendirilmeye başlanmıştır. Sanat eseri koleksiyonculuğu yapan kişilerin ellerindeki yapıtların tarihsel olanları, bu bağlamda korunması gerekli kültür varlığı olarak, sanat eseri kavramının alanını genişletmiş, böylece sanat eseri koleksiyonculuğunun çerçevesi ve algısı da buna paralel değişmiştir [169] . 1990'ların ortalarına doğru müzayedecilik, çağdaş sanat yapıtlarının da müzayede eseri olarak listelere girmesini sağlamak ve sanat piyasasına canlılık kazandırmak amacıyla işlev görmüş bir faaliyet olarak karşımıza çıkar[170].

Ülkemizde sanat eserlerini bir müzede toplama fikrini 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra görüyoruz. Bu dönemle beraber İstanbul'da açılan sergilerin artması, atölye ve akademilerin açılması, Pera Salonu'nun açılması, koleksiyonculuğun yaygınlaşması ve bir sanat piyasasının ortaya çıkması bu fikri tetikler. Bir diğer etken de modern sınıflandırma ilkeleriyle açılan doğa tarihi koleksiyonlarından etkileşim ile sanat tarihi müzesine gidilmiş olmasıdır[171].

Osmanlı sarayında özellikle Sultan Abdülaziz (1830 - 1876) döneminde resme ilgi artmıştı. Satın alınan tablolar Dolmabahçe Sarayı'nda ve 1870 tarihli belgelerde geçtiği şekliyle bazıları özel siparişle yaptırıldığı için asılmak üzere Harp Okulu ve Askeri idadide bulunuyordu. Mütareke Dönemi ise işgalden dolayı bu yapıdan alınanlar korumak amacıyla Askeri Müzeye nakledilmişlerdi. 1877'de yayınlanan Sanayi - i Nefise Tezkiresi ve 1882'de yayınlanan "Güzel Sanatlar" yönetmeliğine göre Müze - i hümayun bünyesinde bir resim ve heykel müzesi ile milli sanatlar müzesi kurulması belirlenir. 1883'de eğitime başlayan günümüzün Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, "Sanayi - i Nefise Mektebi" uzunca bir süre bu eserlerin toplandığı yer olacaktır. Koleksiyonun önceki bulunduğu binanın Eski Şark Eserleri Müzesine dönüştürülmesiyle 1916'da okul ile beraber Cağaloğlu'nda yeni yerine taşınmış, bir süre sonra da buradan birkaç yer daha değiştiren eserler Asar - ı Atika Müze ambarlarına dönmüştür[172]. Bizde bir sanat müzesi kurulana kadar resim tabloları İstanbul Asar - ı Atika Müzesi'nde toplanmıştır [173] . Bu müze bir eski eserler müzesi olmakla beraber Ortaçağlara varan tablolar da bulunmamaktadır ne yazık ki[174]. Resim sanatına yönelik ilk müze girişimi, 1917 yılında Asar - ı Nakşiyye Müzesi adıyla faaliyete geçmiş ve daha sonra Resim heykel Müzesi'nin temelini oluşturmuş kurumdur. Resim sanatını müzeciliğe bağlayan girişim kurduğu bir inceleme komisyonuyla alınacak eserleri belirlemiş, müzeye kayıtlı eserleri koruma

[169] Özsezgin 1998: 26.
[170] Sülün 2019: 156.
[171] Artun 2019: 30.
[172] Edhem 1970: 38 - 44.
[173] Edhem 1970: 15.
[174] Edhem 1932: 563.

açısından dışarıya çıkarılmalarını yasaklamıştır[175]. Atatürk'ün emriyle Dolmabahçe Sarayı Veliaht Dairesi'nde 1937 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi bünyesinde açılan İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Cumhuriyetin ilk güzel sanatlar müzesidir[176]. Elvah - ı Nakşiye olarak adlandırılan ve orijinal 87 resimden oluşan koleksiyon ile çeşitli kurumlardan toplanan çok özel tablolar içerir. İkona, seramik ve hat sanatı tablolar da içeren müzede on binin üzerinde resim ve yedi yüz civarı heykel bulunmaktadır[177]. Türkiye'nin ikinci sanat eserleri müzesi 1980 yılında başkentte, "Ankara Resim ve Heykel Müzesi" adıyla açılmıştır. Aralıklarla sergiye kapatılan müze, 2011 yılında tekrar halka açıldığında yaklaşık beş bin civarı eserden oluşan bir koleksiyona sahipti[178]. Osmanlı devrinden gelen bir "güzel yazı" sanatı olan "Hat", Türkiye'de İslami kaligrafi olarak zemin tutmuş, birçok hat sanatçısı yanında çok sayıda hat koleksiyoncusu da ortaya çıkarmıştır. İlk hat sanatı müzesi ise 1984 yılında İstanbul'da "Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi" olarak açılmıştır[179].

Türkiye Cumhuriyeti yasalarındaki Taşınır Kültür Varlıkları Yönetmeliği tanımında, güzel sanat kriterleri taşıyan; yağlı ve sulu boyadan yapılmış, resim, desen, gravür, pastel, güzel yazı, kazıma, tezhip, oyma - kakma eser, heykel, kabartma, mimari eserler, elişleri ve küçük sanat eserleri ile fotoğraf eserleri "sanat eseri" olarak değerlendirilmiştir[180].

1.7.5. Etnografik Eser

11. yüzyıldan itibaren Türklerin Anadolu'yu iskânıyla beraber yeniden şekillenen yerleşim ve kentleşme sürecinde üretilen nesneler Anadolu'da var olan yerel kültürle harmanlanmıştır. Bu çerçevede özellikle el sanatları ve zanaatlaşan ürünlerde yepyeni bir çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Günümüzde taşınır kültür varlıkları kapsamına giren bu çeşitlenme; toprak ve madeni eserler, tekstil, kitap, hat sanatlarıyla[181], çini, minyatür, cam, ahşap ürünler, halıcılık gibi çeşitli etnografik eser türlerini içermektedir.

Etnografik eserler içinde korunması gerekli olanlar yasada "tescile tabi etnografik eser" adıyla tanımlanır. Bunlar günümüz itibariyle yüz yaşını aşan, toplumun yaşam biçimini, dönemin toplumsal, teknolojik ve bilimsel özelliklerini yansıtarak kültürünü gösterir her türden eşyayı içerir. Bunlar: üzerinde bilimsel, dini, kültürel ve el becerilerine dayalı sanatları taşıyan

[175] Mumcu 1969: 77.
[176] Gerçek 1999: 428, 429; Sülün 2019: 7.
[177] https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0stanbul_Resim_ve_Heykel_M%C3%BCzesi
[178] Yasa-Yaman 2012: 6, 91.
[179] Cihan-Özsayıner 2012: TDV İA 41, 549.
[180] Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik, m. 3 - d, 20 Nisan 2009, RG, Sayı:27206.
[181] Altun 2007: I, 7.

ve belge niteliği yönüyle korunması gereken insan ürünü taşınır nesnelerdir[182]. Etnografik eserlerden korunması gerekenler ile kapsam dışında kalanların ayrımı zor konuların başında gelir. Diğer bir zorluk ise bilimsel alanlar arasındaki eserlerin grupsal tasnifindeki geçişkenliktir.

Sınırları keskin hatlarla birbirinden ayrılmayan ve birçok açıdan iç içe geçmiş bilim dallarından arkeoloji, etnografya, sanat tarihi konularına giren eserlerin tasniflerinde bir takım sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Bu bilimlerden etnografyanın konusu genellikle bir ulusa ait eserlerin taşıdığı anlam ve kullanımları araştırmaktır. Etnografik eserlerin dış görünüş ve biçimini ise sanat tarihi anlamlandırır. Arkeolojik eserlerde olduğu gibi etnografik eserlerde de sanat tarihi uzmanlarınca bazı eserlerin sanat değeri taşımadığı ve konularının dışında olduğu değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu durum sanat tarihi alanı içine hangi etnografik eserin hangi kriterlerle girip girmeyeceği belirsizliğini de ortaya çıkarmaktadır[183]. Doğal olarak her eserde bu farkı gözlemlemek kolay değildir. Yasaların ilgili yönetmeliğinde, etnografik eser : "Halkın sosyal hayatını yansıtan insan yapısı araç ve gereçler dâhil bilim, din ve mihaniki sanatlarla ilgili taşınır varlıklar"[184] olarak tanımlar. Aynı yönetmelik etnografik eserlerin yurt içinde; Osmanlı döneminin son altı padişahı ve aynı çağa ait sikkeler ile müze koleksiyonlarını tamamlayıcı nitelikte olmayan ve belge değeri taşımayan etnografik kültür varlıklarının alım, satımını ve devrini serbest bırakmıştır[185]. Ayrıca, "Osmanlı dönemi sonuna kadar olan, Türk Milletinin gelenek ve göreneklerini, dini inançlarını sembolize eden, nadir olan, müze koleksiyonlarını tamamlayıcı nitelikte bulunan, belge değeri taşıyan etnografik nitelikteki kültür varlıkları ile Milli Mücadeleye, Türk Cumhuriyeti ve Atatürk'e ait korunması gerekli taşınır kültür varlıkları yurt dışına çıkarılamaz"[186] ifadesi yer alır. Tescilleriyle ile ilgili diğer bir yönetmelikte ise bu tanıma "belge değeri bakımından korunması gerekli insan yapısı taşınırlar"[187] ibaresi eklenmiştir.

Türkiye'de yasalardaki kültür varlıklarının tescili ile ilgili yönetmelik "güzel sanat eseri" ile "etnografik eser" i teoride ayrı ayrı tanımlamış olsa da uygulamadaki ayrımları kolay anlaşılır şekilde tanımlamamıştır. Ayrıca yönetmeliklerde etnografik eserlerin denetimine ait

[182] Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik, (m. 3/ı), 20 Nisan 2009, RG, Sayı:27206.
[183] Çal 2003: 164.
[184] 3.5.1988 tarih ve 19803 sayılı RG, Etnografik Nitelikli Taşınır Kültür Varlıkları Hakkında Yönetmelik (m. 2/b)
[185] 3.5.1988 tarih ve 19803 sayılı RG, Etnografik Nitelikli Taşınır Kültür Varlıkları Hakkında Yönetmelik (m. 3)
[186] 3.5.1988 tarih ve 19803 sayılı RG, Etnografik Nitelikli Taşınır Kültür Varlıkları Hakkında Yönetmelik (m. 4)
[187] 20.4.2009 tarih ve 27206 sayılı RG, Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik (m. 3/ı)

ibareler bulunmakla birlikte alınıp satılabilir olmaları, karışıklığı daha da artırmaktadır[188]. Etnografik eserlerle ilgili yönetmelikte müzeye satmak amacıyla getirilmiş eserlerin müzeye alınmayanlarının ticareti serbest bırakılmıştır. Fakat müzenin almak isteyip, eseri getirenin müzenin belirlediği değeri kabul etmemesi halinde bir belge düzenlenerek eserle beraber sahibine teslim edilmektedir[189]. Böylece, koleksiyoncu ruhsatına sahip olmadan, müze tarafından düzenlenmiş bir belge ile kişinin eski eser bulundurabilme hakkına sahip olması durumu bir çelişki daha ortaya çıkarmaktadır. Yasalarda etnografik eserlerin ticaretine dair kanunlar ile yönetmelikler arasında da tutarsızlıklar bulunmaktadır. Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanununa göre müzenin tasnif ve tescil kapsamına almadığı eserler müzeden izin alınarak satılabilirken[190], eski eser ticaret ve yönetmeliğine göre[191] ise tasnif ve tescili yapılarak müzece korunması gerekli görülen eserler, korumacı yönetmeliğe rağmen üzerinde bulunan kanuna dayanarak ticarete konu olabilmektedir.

Diğer yönden etnoloji bilimi ile arkeoloji, kapsam açısından zaman dizini içinde kesişmektedir. Arkeoloji bilimsel olarak düne kadar her şeyi kapsadığından doğal olarak etnografik ürünleri de içermektedir. Ancak mevzuatta bu konuda da sınırlar netlik göstermemektedir. Örneğin Bizans Çağına ait bir Selçuklu eseri veya sikkesi, arkeoloji koleksiyonuna arkeolojik eser olarak kaydedilebilirken, aynı çağa ait nice etnografik eser de folklorik özelliklerinden dolayı arkeoloji grubu eser olarak değerlendirilmemektedir. Antikacıların baskısıyla hazırlanmış son yönetmeliklerde "etnografik eser" adıyla alım ve satımı serbest bırakılan kültür varlıkları, tahribat ve kaçakçılığı artırırken etnografik eser kavramını da tamamen saptırmak suretiyle bir Selçuklu dönemi eser veya İznik çinisi bu kapsama indirgenmiştir[192]. 2863 sayılı Kanun'un 24. maddesine göre KGTKTV'nın devlet malı niteliğiyle devlet müzelerinde korunması gerekmektedir. Bu varlıklardan tüzel ve gerçek kişilerde bulunanların bedeli ödenerek satın alınmasına hükmedilmiştir. Aynı madde, 3386 sayılı Kanun değişikliği ile önceden "ata yadigârı korunması gerekli kültür varlıkları" olan adlandırmayı, "etnografik nitelikteki taşınır kültür varlığı" olarak değiştirmiş ve "ata yadigârı" ifadesini kaldırmıştır[193].

[188] Çal 2003: 164.
[189] 3.5.1988 tarih ve 19803 sayılı RG, Etnografik Nitelikli Taşınır Kültür Varlıkları Hakkında Yönetmelik (m. 3)
[190] 23.7.1983 tarih ve 18113 sayılı RG, 2863 sayılı KTVKK (m. 27)
[191] 11.01.1984 tarih ve 18287 sayılı RG, Taşınır Kültür Varlığı Ticareti ve Bu Ticarete Ait İşyerleri İle Depoların Denetimi Hakkında Yönetmelik (Ek - 1)
[192] Karaduman 2005: 20 - 28; Özdoğan 2008: 66.
[193] Karaduman 2005: 22.

Etnoğrafik nitelikteki eserlerde eserin yaşının yakın dönemlerden eski zamanlara doğru artmasının getirdiği eski olma durumu, döneminin özgün kültür özelliklerini yansıtması ve nadirlik durumu koruma kanunu kapsamı içinde korunup korunmamasında etkendir. Örneğin Osmanlı Dönemi sikkelerinde 1 Temmuz 1839 tarihinden sonra darbedilenler, içlerinde nadir olan darplar olsa da korunması gerekli kültür varlığı kapsamında değildirler. Bu durum, kanun koyucunun halkın elinde tasarrufa yönelik döneme ait yaygın altın sikke bulunup halen kullanımından kaynaklı esnek düzenlenmesidir. Yaklaşımdaki bir değerlendirme de tescile gerek kalmadan bu yolla korunuyor olmalarıdır. Bu sikkelerin yurt içinde alım satımı serbest iken yurt dışına çıkarılmaları yasaktır[194]. Bu bağlamda belli nesnelerin sanatsal özellikleri, nadirlikleri ve dönemlerinin karakterlerini yansıtmasına bağlı olarak kapsama dâhil olup olmayacağı uzmanlarca belirlenir. Yaşı eski olan birçok mobilya, porselen, el yazması kitap, tekstil grubu eski etnografik eser, antika sayılıp ilgili müzece düzenlenmiş belge ile alınıp satılmaları serbest bırakılmaktadır.

Cumhuriyet'le beraber siyasal, dinsel yapılar, saraylar, tekkeler, bazı cemaatsiz tapınaklar devlet eline geçmiş, kamulaştırılmıştır. Anıtsal yapıları korumak için bunlara işlev vermek gerekti. Bunların içinde bulunan yüzlerce yılın birikimi koleksiyonlar, eşyalar, belgeler, yazmalar ve diğer sanat eserleri göstermiştir ki, bu eserlerle bir değil pek çok Türk etnografya müzesi kurulacak miktar ve değer mevcuttu. Cumhuriyet'e kadar bilinmeyen Türk sanat tarihi ve etnografya müzeleri bu eserlerin temelinde kurulmuş oldu[195].

Türkiye'de etnografik eserlerin toplandığı ilk müzeler 1924 yılında müzeye çevrilen Topkapı Sarayı ve buranın bir parçası olan Çinili Köşk ve 1913'te açılan Evkaf Müzesidir. Süleymaniye İmarethanesinde 1913 yılında Evkaf - ı İslamiye Müzesi adıyla açılmış olan yapıda 1922'de yeni düzenlemelere gidilmiştir. Evkaf Nazırı Hayri Efendi'nin açtığı Vakıflara ait yapılardan toplanan seçme eserlerden kurulan Evkaf Müzesi ise 1927'de Türk İslam Eserleri Müzesi'ne dönüşmüştür. Bu müzede Türk halı sanatından, el yazma ve minyatüre nadide eserler bulunmaktadır. Çinili Köşk koleksiyonlarında ise Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinin ahşap, bronz ve çini eserleri bulunmaktadır[196]. İstanbul müzeleri dışında Türkiye genelindeki müzeler içinde bir etnografya bölümü bulunmaktadır. Bu politika çeşitli nedenlerden günümüze değin sürdürülmüştür. Ancak maalesef Türkiye'de tam anlamıyla ve tüm yönlerden etnografya ve folklorik eserleri bünyesinde toplayan bir müze bulunmamaktadır. Türk halk etnografyasını

[194] Çolak 2015: 16.
[195] Arık 1947: 65.
[196] Arık 1953: 11 - 14; Edhem 2019: 151, 171, 173.

toplamak amacıyla 1925 yılında kurulan Ankara Etnografya Müzesi bu unvanı sadece adıyla yaşatmaktadır. Müze içinde ilk bölgesel kazılardan gelen arkeolojik eserler yanında kapatılan tekke malzemeleri de bulunmaktadır. Kısıtlı sergi hacmine sahip müzede nadir Türk ahşap ve bakır işçiliği, halk giysileri, dinsel eşya örnekleri sergilenmektedir[197].

Topkapı Sarayı'nı müzeye dönüştürme çalışmaları daha 1909'da başlamış, oluşturulan raporlar ancak Cumhuriyet döneminde fayda sağlamıştır[198]. Doğal olarak Topkapı Sarayı özellikle Osmanlı Türk dönemlerinin sanat eserleri olmak üzere İslam eserlerinden müteşekkildir. 1927 yılında da Topkapı Sarayı ziyarete açılarak müze haline gelmiştir. Ankara'da Etnoğrafya Müzesi ve Konya'da Mevlana Müzeleri ile ülke genelinde açılan şehir müzeleri bünyesindeki bölümlerle Cumhuriyetin Türk Etnografya Müzeciliğine heyecanlı bir başlangıç yaptığını göstermektedir[199].

1.7.6. Ulusal Tarih İçerikli ve Atatürk Temalı Eserler

Türkiye'de yakın tarihi konu alan, Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti kuruluş dönemine ait belge değeri taşıyan nesneler ile kurtuluşun ve yeni Türk Devleti'nin önderi Mustafa Kemal Atatürk'e ait şahsi eşya ve belgeler, Yasanın "Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları" başlığı altındaki ikinci kısmında kapsam içine alınmıştır[200]. Milli Mücadele döneminin aydınlatılması, doğru anlaşılması ve yorumlanabilmesinin önemi açısından bu döneme ve Atatürk'e ait belge niteliğindeki taşınırlar, ulusal açıdan korunması gerekli taşınır kültür varlıkları arasında değerlendirilmiştir[201]. Bu nitelikleri taşıyan kültür varlıkları Kültür Bakanlığı, Milli savunma Bakanlığı veya Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından satın alınabilir. Alınmayanlar tescil ve kontrole tabidir[202]. Döneme ve devrim tarihine ait belgeler ile Atatürk'e ait eserler ve nesneler genellikle Atatürk'ün çeşitli dönemlerde kullandığı veya adına yapılmış konutlarda sergilenmektedir[203]. Bu gruba giren eserlerden mühim bir kısım da Askeri Müzede sergilenmektedir.

[197] Başaran 1998: 62; Türkoğlu 2002: 71, 73.
[198] Mumcu 1969: 77.
[199] Önder 1995: 145.
[200] 23.7.1983 tarih ve 18113 sayılı RG, 2863 sayılı KTVKK (m. 23/b)
[201] Çolak 2015: 16.
[202] 15.03.1984 tarih ve 18342 sayılı RG, Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik, m.14. (Değişik: 18.05.1998 - 23346 S.RG Yön.)
[203] Türkoğlu 2002: 73.

1.7.7. Taşınır Tabiat Varlıkları

Arkeolojik eser koleksiyonlarının konusunu oluşturan materyal, eski çağların insan elinin ürünü eserler olduğu gibi, "korunması gerekli taşınır tabiat varlığı" koleksiyonlarını meydana getiren nesneler de Jeolojik devirlerde oluşmuş doğa varlıklarıdır.

Yasada "Taşınır Tabiat Varlığı", Jeolojik dönemlerden günümüze ulaşmış, insan yapımı olmayan özellik ve eskiliği açısından korunması gereken taşınır varlıklardır[204]. Taşınır tabiat varlıkları, nadir bulunmaları yanında taşıdıkları özel nitelikler ve güzelliklerinden dolayı korumaya alınan değerlerdir. Doğanın bir parçası olan bu oluşumların şekillenmesinde insan müdahalesiyle bir değişim söz konusu ise tabiat varlığının niteliği de değişecektir. Dolayısıyla insan iradesi ve eliyle oluşacak taşınır varlık, tabiat varlığı vasfını kültür varlığına bırakacaktır[205].

Yazılı tarih devirleri öncesindeki eski çağlar tarihinin geriye uzanımı doğa tarihinin derinliklerine gider. Arkeoloji biliminin bir kolu; yazılı dönemlerden geriye giden yazısız zamanların eski çağları ise, aslında diğer kolu da jeolojik devirlerdir. Eski çağlar tarihi, insanın tarihi, paleontoloji, zooloji ve jeoloji bilimleri arasında bir geçiş sağlar. İnsanın ortaya çıkışından itibaren insan kültüründeki gelişimi ve bedensel kalıntılarını inceleyen tarih öncesi antropoloji ise zooloji veya paleontolojinin bir dalıdır[206].

Paleontoloji adı, Yunanca eski anlamında "Palaios", varlık anlamında "onto" ve bilim anlamındaki "logos" kelimelerinden türemiştir. Paleontoloji, Türkçede "taşılbilim" veya "fosilbilim" olarak adlandırılmıştır. Taşılbilimin konusu, taşlaşmış organik varlıkların kalıntısı olan fosillerdir. Bunlar, tabiat varlıkları içindeki taşınır kültür varlıkları kapsamındadır. Fosiller geçmişte yaşamış ve taşlaşmış, hayvan ve bitki kalıntılarıdır. Taşınır tabiat varlıklarının en bilinen ve çeşitliliği en fazla olan bölümüdür. Yapısı bozulmamış bir jeolojik katmanlar kesitinde; en eski canlı yaşam türleri en alt katmanlarda, en sondakiler de yeryüzüne en yakın katmanlarda bulunur[207]. Evrimsel düzene göre, en alt katmanlardaki canlı kalıntıları yüzeye doğru gelişmektedir. Bu gelişim canlıların yeryüzünde en sonra belirenin en üstün olması esasına göre kayaçlarda organik dünyanın fosil olarak gözlenmesidir[208]. Fosiller, günümüzden çok farklı ortamların ve çok büyük bir zaman derinliğinin kanıtlarıdır[209].

---

[204] Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik, m. 3/ ğ, 20 Nisan 2009 tarih ve 2706 sayılı RG.
[205] Çolak 2015: 26.
[206] Childe 2001: 14, 15.
[207] Lutgens - Tarbuck 2014: 446.
[208] Childe 2001: 15.
[209] Özdoğan 2011: 54.

Türkiye'nin ilk Doğa Tarihi Müzesi Mekteb - i Tıbbiye - i Şahane içinde kurulmuştur. 1839'da Avrupa'dan getirilmiş koleksiyonlarla meydana getirilmiş, ancak 1848 Beyoğlu yangınıyla koleksiyonu da yok olmuştur [210]. Konusu tabiat varlıkları olan önemli bir koleksiyonu ilk müzecilerimizden Osman Hamdi Bey ve Halil Edhem Bey'in babaları Sakızlı İbrahim Ethem Paşa (1819 - 1893) Darül Fünun'a bağışlamıştır [211]. 1848 Viyana Ayaklanmasından kaçan Dr. Karl Eduard Hammerschmidt (1799 - 1874) İstanbul'a gelmiş ve Abdullah adını alarak Müslüman olmuştur. Dr. Abdullah Bey, Türkiye'de bilim tarihi alanında; jeoloji, paleontoloji, entomoloji ve doğa tarihi müzeciliğinin kurucularındandır. İstanbul çevresinden topladığı 1200 fosili Paris Doğa Tarihi Müzesi'ne hediye etmiş ve sonrasında Sultan Abdülaziz'in bir doğa tarihi müzesi kurması için görevlendirmesiyle araştırmalar için Fransa'ya gitmiştir [212]. Ülkemizde ilk doğa koleksiyonlarından kurulmuş müzeler Avrupa çapında ün yapmıştır. 1871'de Dr. Abdullah Bey'in Tıp Okulu içinde açtığı, İstanbul civarından toplanmış 10 bin fosil içeren Doğa Tarihi Müzesi / Le Musee d'Histoire Naturelle d'Ecole Imperiale de Medecine de Constantinople ve Saint - Joseph Koleje ait Anadolu'yu kapsayan zooloji - botanik tarihli ilk müzelerdir[213]. Yine İstanbul Darülfünun' unda Jeoloji Enstitüsü'nü kurmuş, Hamit Nafiz Pamir (1892 - 1976)'in sistematik olarak düzenlenen ve İstanbul çevresine ait fosillerden topladığı koleksiyon 1918 Konak yangınıyla yok olmuş, 1923 yılında Jeoloji Müzesi kurulurken oluşan koleksiyon ise Zeynep Hanım Konağı'na Laleli'ye taşınmış ancak 1942'de çıkan bir yangınla tekrar zarar görmüştür. Bu gün Avcılar Kampüsünde bulunmaktadır [214]. Yıldız Sarayı da; rasathanesi, zengin kütüphanesi, marangozhanesi, silahhanesi, botanik ve zooloji koleksiyonları ile sanat eserlerinden oluşan bir kompleks olarak sanat ve doğa koleksiyonlarının yan yana sergilendiği ilgi çekici tabiat varlıkları içeren bir müze örneğidir[215]. Türkiye'de 1968 yılında kurulan Maden Tetkik Arama Enstitüsü Tabiat Tarihi Müzesi bu alanda kurulmuş kapsamlı ilk çağdaş müzedir[216].

1.7.8. Halk Arasında ve Yasalarda "Define" (Gömü) Kavramı

Define kavramı, tasnifte bir kültür varlığı grubu olmasa da konuyla ilgili olarak anlam içeriği tanımlanması gereken bir özel hukuk terimidir.

[210] Erbay 2019: 15.
[211] Uzunçarşılı 2013: 372.
[212] Erbay 2019: 14.
[213] Artun 2019: 30.
[214] Erbay 2019: 90.
[215] Artun 2019: 29.
[216] Gerçek 1999: 455.

Anadolu coğrafyası, çağlar boyu çeşitli uygarlıklara sahne olmuş ve stratejik bir geçiş konumuyla devamlı savaşlar, yağmalar görmüştür. Hemen her dönemin halkı, yaygın olarak altın, gümüş, ziynet eşyası ve sikkeler gibi birikimini bir küpe koyarak güvenli saklama yöntemini tercih etmiştir. Sonraki dönemlerde rastlantı sonucu bu gömülerin bulunması bazı kişilerin zengin olma hayallerini meşgul etmiş, bilinçsizlik tahribata kadar varmıştır[217]. Türkiye'de halkın, "define" kavramından genelde anladığı, alım satımı yasak olan kültür varlıkları ve eşyalardır. Oysaki yasalar defineyi, hukuki olarak ticaretine izin verilen ve şahsi mülkiyete konu olan eşyaları tanımlayan bir kavram olarak açıklar[218]. Sözlük anlamı, toprak altına saklanmak amacıyla gömülmüş para veya değerli şeyler[219] olan define, Medeni Kanun'da "Ortaya çıkarıldığı zamandan çok önce saklanmış veya gömülmüş olduğu ve artık sahibinin bulunmadığı kati olarak anlaşılan değerli şeyler" olarak geçmektedir[220]. Yasada geçen çok zaman önce ifadesiyle; eskilik mi, yoksa sahibinin bulunamaması mı kastedilmektedir? Anlaşılmaz. Sahibi bulunamasa da yakın zamanda saklanmış buluntuların define olmayacağı bir gerçektir. Bu bağlamda hukukçular, zaman ölçütünü yaklaşık bir insan ömrü ve geçen süre olarak benimsemişlerdir[221]. Medeni Kanun tanımındaki diğer bir konu, definenin gömülme veya saklanma durumudur. Gömülme veya saklanma güdüsü olmadan, örneğin depremle yer altında kalan bir sikke grubu veya unutulan şeyler tanıma göre sorunlu anlamlar taşımaktadır. Diğer yanlış anlamaya müsait ifade ise "artık malikinin bulunmadığının kesinlik kazanması" unsurudur. Bulunan bir şeyin şu an mülkiyetinin olmadığı gibi bir yanlış anlamaya yol açar. Oysaki "ayni hak" niteliğindeki mülkiyet hakkı, hak düşürücü ve zamanaşımına bağlı hak değildir. Mülkiyet hakkı sahibinin ölmesi halinde mirasçılarına külli haleflik ilkesiyle geçer ve bu şekliyle kesintiye de uğramaz. Bu durumda yasa hükmü "mülkiyet hakkı olmadığı" şeklinde değil", "malikin bulunamaması" şeklinde olmalı veya anlaşılmalıdır. Yasaya göre özel mülkiyete müsait eski eşya define; mülkiyete elverişli değilse, bilimsel değer taşıyan kültür varlığı olarak nitelendirilir. Özetle TMK' nda define ve kültür varlığı kavramları birçok noktada anlam uyuşmazlığı doğurmakta olup bir birlerinden çok uzak anlamlar taşırlar. Kültür varlıkları, kesin ayırıcı nitelikleriyle alışverişe konu olamazlar[222].

Bilimsel arkeolojide ise define kavramı topluca ortaya çıkarılmış eser veya sikke buluntusunu ifade eder. Buna karşın kültür varlığı hukukunda definecilik, ülkemizde yasalarla

[217] Koşay vd. 2013: I - 455.
[218] Aydos 2008: 64.
[219] Eren vd. 1992: 344.
[220] Türk Medeni Kanunu, m. 772. I.
[221] Esener - Güven 2008: 307.
[222] Aydos 2008: 64, d.n. 16, 17.

izne bağlanmış Türkiye'ye özgü bir kavram ve olgu olarak arkeolojik dolgular dışında var olduğu iddia edilen veya düşünülen ve kültür varlıklarının değil, maddi değeri olan nesnelerin aranması olarak tanımlanmıştır. Müzecilik denetiminde yapılmış olsa da definecilik, yanlış bir uygulama olup Türkiye gibi ülkelerde kültürel dolguların ve doğal çevrenin tahribine sebep olmaktadır[223].

Türk arkeoloji ve müzeolojisinde define, teknik olarak kültürel özellikler taşıyorsa kültür varlığı kabul edilir ve tanımı da ilgili yönetmelik[224] içinde buna göre yapılmıştır. Yönetmeliğe göre define: Gömüldüğü veya saklandığı ve duruma göre şu anda malikinin kesin olarak bulunmadığı anlaşılan, 2863 sayılı KTVKK' nun 6. ve 23. maddelerinde belirtilen yerler dışında kalan ve bilimsel değeri olmayan taşınır varlıklardır. İzinli define aramak isteyenler, ne maksatla define arayacaklarını belirterek, define arayacakları yerdeki mülki idare amirine yazılı dilekçe ile başvururlar. Kanunda belirtilen tespiti yapılmış kültür ve tabiat alanları, tescili yapılmış sit alanları, su altı ve mezarlıklar dışında olduğu anlaşılan alanlarda define aranmasına, yönetmeliğin diğer gereklerini[225] de yerine getirenlere Kültür ve Turizm Bakanlığı define arama izni verebilir. Define kazısı 50 metre karelik alan ve 10 metre derinliği geçemez. Kazı anında kültür ve tabiat varlığı ortaya çıktığında kazı derhal durdurulur ve Bakanlığa haber verilir. Define arayanlar, çıkacak kültür ve tabiat varlıklarından hak iddia edemez. Define kazısında elde edilen buluntular, Bakanlığın tayin ettiği en az üç uzmandan oluşan komisyonca incelenir. Bulunanlar kültür ve tabiat varlığı kapsamında ise müzelere, değil ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından Hazine ve Maliye Bakanlığına teslim olunur. Bakanlığın yaptığı değer tespiti ile buluntular Hazine arazisinde ortaya çıkarılmışsa sadece yüzde ellisi arayıcıya; özel arazide bulunduysa yüzde kırkı define arayana, yüzde onu özel arazi sahibine verilir.

1.7.9. Müzeoloji Tasnifinde Eserler

1.7.9.1. Envanterlik ve Etütlük Eserler

Arkeolojide genel olarak yapılmış eser tanımlaması, arkeolojinin bilimsel kayıtlarında da iki farklı ayrıma tabi tutulur. Kazılarda bulunan eserler, bugüne gelmiş olduğu fiziki niteliğine göre "envanterlik eser" veya "etütlük eser" olarak değerlendirilir. Müzeler de kendilerine gelmiş buluntuyu aynı şekilde sınıflandırır. Etütlük eserler, yasalardaki koruma

[223] Özdoğan 2011: 183.
[224] 27.01.1984 Tarih ve 18294 sayılı RG'de yayımlanan Define Arama Yönetmeliği
[225] Yönetmeliğe, 21.07.2020 tarih ve 31192 sayılı RG yayımlanan Yönetmelikte değişiklik yapan maddeler eklenmiştir.

kanunu içinde yer alan, ancak eser envanterine kaydı yapılmayacak niteliklerde olduğundan bilimsel çalışmalarda değerlendirilmek üzere korunan eserlerdir[226]. Ayrıca, 2863 sayılı Kanunun 25. maddesine dayanarak hazırlanan, KGTKV' nın tasnif, tescil ve müzelere alınmasını düzenleyen yönetmeliğin 10. maddesinin 2. bendinde; müzelere getirilen etütlük eserlerden müzede bulunması yararlı görülenler eskilik ve sanat değerine bakılmaksızın etütlük eser defterine kayıt edilmek üzere kıymet takdir komisyonu tarafından belirlenen değer üzerinden müzelere alınabilir. Müzeye alınmayanlar, etütlük kültür ve tabiat varlığı belgesi ile iade edilir. Aynı maddenin 3. bendine göre de; etütlük eserleri iade edilenler, ilgili müze müdürlüğüne en az üç yılda bir, etütlük eserin kendisinde bulunduğu bildirimini yapar. Gerekirse müze bu süre dışında da denetim yapar ya da bildirim yapılmasını isteyebilir. Belgeli kültür varlığını kaybedenler ve zarar verenler değerini ilgili bakanlığa ödemek zorundadır.

Müzeler yanında etütlük eserlerin korunduğu yerlerden biri de bunlar üzerinde çalışan ve bilim üreten eğitim kurumlarının ilgili bölümleridir. Türkiye'de İstanbul Üniversitesi Prehistorya Laboratuvarı koleksiyonu buna örnektir. Koleksiyon müzelik eser nitelikleri bulunmayan başvuru eğitsel materyalinden oluşmaktadır[227]. Etütlük nitelikler, eserin tanımlanmasını etkileyen çeşitli olumsuz etmenlerdir. Etütlük eser grubuna en güzel örnek, kazılarda bulunan ve tümlenemeyen keramik parçaları ile aşırı derece korozyona uğramış üzerlerindeki betimleri kaybolmuş sikkelerdir. Koleksiyonlar içinse bu seçici olmayı gerektirir bir durum olduğundan, kanuni kısıtlama olmasa da koleksiyonluk eser tipi, envanterlik eser niteliklerine sahip olmalıdır. Bunun dışında eserlere; orijinal, kopya (replika), sahte eser gibi gruplandırmalar da yapılır.

1.7.9.2. Orijinal

Sanat eserlerinde, genelde adı bilinen sanatçının elinden çıkma ve bu sanatçıya özgün yaratma olup dönem özelliklerini taşıyan eserlerdir[228]. Kişisel özellikler gösteren bu yapıtlar, stil veya komposizyon yönüyle biriciktir. Orijinal eserde genelde sanatçının imzası bulunur.

1.7.9.3. Kopya

Orijinal sanat eserlerinden esinlenerek sonrası dönemlerde yapılmış örneklerdir. Kopya eserler, orijinal eseri birebir yansıtamaz. Genelde Roma döneminde Klasik Yunan heykelleri kopyalanmıştır. Bu tür kopya yapan sanatçıya "kopist" adı verilir[229]. Objelerde ve

[226] Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik (m. 3 - c), 20 Nisan 2009, RG, Sayı:27206.
[227] Tekin vd. 2011: (Özdoğan, Sunuş, VIII)
[228] Başaran 1998: 197.
[229] Başaran 1998: 197.

tablolarda ise kopyalar, orijinal esere mümkün olduğunca yaklaşmayı, benzerini yapmayı amaçlar[230].

1.7.9.4. Replika

Orijinal bir sanat eserinin, farklı sanatçılar eliyle yapılmış kopya eserlerinin birbirlerine göre farklılıklar ortaya çıkarmış tekrarlarına "replik" denir[231].

1.7.9.5. Sahte (Fake)

Orijinal eserlerin güncel zamanlarda yapılmış taklitleridir[232]. Genelde süs eşyalarında taklit ederek çoğaltmaya Latince kökten gelen "imitasyon" denir[233]. Türkiye'de arkeoloji konulu, sahtecilik amaçlı taklit eserler, dönem dönem ortaya çıkmaktadır. 1957 - 60 yılları arası süren Burdur Hacılar Kazısı sonrası dönemin köylülerince kurulan çömlek fırınlarında orijinallerinden ayırt edilemeyecek "Hacılar Seramiği" taklitleri üretilmiştir. Profesör düzeyinde arkeologları da yanıltarak Avrupalı koleksiyonlara ve müzelere giren çok sayıdaki bu imitasyon ürünler, Türkiye'de sahte eser olgusunun başlangıcı sayılır[234]. Bir eserin sahte ya da sahtecilikle oluştuğunu anlayabilmek için özgün olana, doğruya ve gerçek olana ilişkin bilgi sahibi olmak gerektir[235].

1.7.9.6. Röprodüksiyon

Yeniden üretme ve çoğaltma anlamına gelen Fransızca kökenli terimdir[236]. Sanat eserlerinin izinli olarak aslına uygun kopyalanmasıdır. Röprodüksiyonun kopyadan ayrılan özelliği, yapıtın taklidi olmaması, özgün olan aslın, özgün tekniğinden farklı bir teknikle tekrar üretilmesidir. Genellikle baskı tekniklerinden oluşan yöntemle çoğaltılmış sanat eserinin röprodüksiyon olarak değerlendirilmesi için özgün eserin tek nüsha olması gereklidir. Bu anlamda yapılan asla uygun birebir çoğaltma, bu nedenlerle özgün yapıtın kopyası sayılmaz[237].

1.7.9.7. Ünik

Bir benzeri olmayan, eşsiz, tek örnek.

---

[230] Eldem 2010: 338.
[231] Başaran 1998: 197.
[232] Başaran 1998: 198.
[233] Nişanyan 2007: 217
[234] Bayram 1991: 149.
[235] Eco 2019: 221, 222, 245 - 248.
[236] Nişanyan 2007: 403.
[237] https://tr.wikipedia.org/wiki/R%C3%B6prod%C3%BCksiyon

1.8. ARKEOLOJİK ESER KOLEKSİYONCULUĞU

Arkeolojik eser koleksiyonculuğu bir hobisel biriktirme olmanın yanında disiplin, bilgi birikimi, araştırma gerektiren, yasal yükümlülükleri olan ve ciddiyet isteyen bir uğraştır. Zaman zaman, kişinin geçmiş çağlara, tarihe, arkeolojiye duyduğu ilgi onu daha da ileri boyutlara taşımaktadır. Arkeolojik objeler, taşınır kültür varlıkları ve sikke dediğimiz eski para koleksiyonculuğunda olduğu gibi. Tarihi seven, insanlık tarihinin günümüz uygar toplumlarına ulaşan mirasına saygı duyup, sahip çıkan, korunması, anlaşılması için çabalayan bir kişi, örneğin eline aldığı asırlar öncesi kullanılan bir paraya farklı gözle bakabilir. O para ile o dönemlerin yaşanmışlığına gitmek, coğrafyasına girmek, dönemin toplumlarını, iktidarlarını, hükümdarlarını bilmek, araştırırken siyasal, sosyal yaşamlarına dalmak mümkündür. Üzerindeki ikonografik simgeleri, yazıları okumak, anlamak; ebadını, gramajını ölçmek; metalinin tedavülde ki değersel boyutunu bilmek. Hele bir de özgün sanatla darbedilmişse, dönemin sanat yansımalarını gözlemlemek ve incelemek bir küçük eser olan para için bile kişiye mutluluk ve keyif veren bir duygudur. Dolayısıyla arkeolojik eserleri toplamanın nedeni güzellik ve sanatın her devirde etkin olmasıdır. Geçmişten bu güne toplumların kültür birikimleri de buna bağlıdır[238]. Ancak ülkemiz şartlarında kişinin keyif alması, hoşlanması bunlardan koleksiyon yapması için yetmez. Ruhsat ve yetki, bilgi ve sorumluluk, gözetim ve denetim gibi hukuki yükümlülükler de gerektirir. Arkeolojik eser koleksiyonu yapmak üzere karar verip eser edinmek zor bir süreç olduğu gibi, bir arkeolojik eser bulma ve muhafaza işi de bir o kadar zordur.

Kamu çıkarı için faaliyet gösteren devlet müzeleri ayrımsız kanunun tescile tabi tuttuğu kültür varlıklarını bünyesine almak zorunda iken özel ve tüzel koleksiyoncular, belirledikleri alan içinde yasal olan, istedikleri eserleri seçme özerkliklerine sahiptir. Bu yönüyle koleksiyonculuk sınırlı bir alanda, belli özellikler gösteren ihtiyari toplamalar yapar. Koleksiyoncu için envantere kaydedilemeyen birçok arkeolojik buluntu ve etütlük eserin (İnsan ve hayvan kemikleri, bitkisel kalıntılar, keramik parçaları vs.) bilimsel arkeoloji ve müzeler için önemli argümanlar olduğu unutulmamalıdır.

Esasen kanunlarımıza göre yeraltı ve yerüstü tüm kültür varlığı arkeolojik eserler devlet malı niteliğinde olduğundan[239], özel koleksiyonlarda bulunan eserlerin de mülkiyeti yine devletindir. Kanunda yer alan bu madde ile belirlenen "devlet malı" kavramı; devlete, özel

[238] Gürol Sözen, "Ünlü Antikacıdan Ünlü Koleksiyoncuya", 3 Haziran Pazartesi, 1985, Güneş Gazetesi, 2.
[239] 2863 sayılı Kanun, 23.07.1983 tarih ve 18113 sayılı RG, (m.5)

hukuk alanında tanımlanmış mülkiyet haklarından çok farklı bir statü sağlar[240] . Özel müze ve koleksiyoncular sadece yasaların öngördüğü amaç gereğince bunları bulundurma hakkına sahiptirler. Yönetmelik (bk. Ek 4) koleksiyoncuyu; 1984 yılındaki düzenlemeyle *"Koruma, değerlendirme, yarar sağlama ve merakı tatmin amacıyla korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarının koleksiyonunu yapan veya yapacak olan kişi veya kuruluşlar"* olarak tanımlamıştır. 2010 yılında yürürlüğe giren yönetmelik, eski yönetmeliğ yürürlükten kaldırmış, yapılan değişiklik[241] ile *"Kültürel ve doğal mirasın taşınabilir özellikteki yapıtlarının mevzuat çerçevesinde toplanması, arşivlenmesi, korunması, bilimsel yayınlarla tanıtılarak yayınlanmasını ve sergilenmesini gerçekleştiren kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişiler"* olarak tanımlar. Osmanlı Dönemi'ndeki ilk eski eser yasalarından günümüze taşınır kültür varlıklarını toplama faaliyeti, çeşitli hukuki düzenlemelere tabi olmuş, doğal olarak işleyiş sistemi de yasalarla beraber değişmiştir.

Arkeoloji konulu olanların da içinde bulunduğu resmi koleksiyonculuğa sadece toplamayla başlanılmaz. Kimi koleksiyonlar miras yoluyla ya da satın alınarak edinilmiş ve sürdürülmüştür. Bunun yanında koleksiyonculuk anayasal olarak sakıncası olmayan tüm vatandaşlar için mümkün olan, ancak maddi güç isteyen bir faaliyettir. Miras yoluyla edinilmiş bir koleksiyonun devamı için bile olsa belli bir alanda eser toplamak parasal güçle ilişkilidir. Ayrıca bu koleksiyonlar bilimsel ve sanat değeri olduğu kadar maddi değeri olan birikimlerdir. Bu nedenle koleksiyoncular, geçmişte olduğu gibi bu günde genellikle varlıklı kişilerdir. Bunların arasında geçmişte paşa, elçi gibi zengin devlet adamları varken, günümüzde de koleksiyoncular genellikle; diplomat, vekil, sanayici, tüccar, öğretim üyesi gibi sosyal statüsü olan, toplum adına sorumluluk üstlenen, yüksek eğitimli ve maddi durumu iyi kişilerdir[242].

1.8.1. Arkeolojik Eserlerde Seksiyonel Sınıflama

Arkeoloji koleksiyonculuğunun konusunu arkeolojik eserler oluşturur. Ancak burada arkeolojik eserden kasıt, bir koleksiyon çatısı altında derlenebilecek taşınır mahiyetteki eserlerdir. Türkiye'de arkeolojik eser koleksiyonculuğu kavramı, koleksiyonu yapılabilecek arkeolojik eserler yönüyle bilimsel tanımları aşmak zorundadır. Adlandırmada her ne kadar "arkeolojik eser koleksiyonculuğu" olarak ifade bulsa da, taşınır arkeolojik varlıkların koleksiyonculuğu belli kriterler gözetilerek kısıtlanmıştır. Dönem dönem yapılan yasal

[240] Kanadoğlu 2007: 89.
[241] 23/03/2010 tarih ve 27530 sayılı RG ve 15/3/2014 tarihli ve 28942 sayılı RG'de yayımlanan Korunması Gerekli Taşınır Kültür Ve Tabiat Varlıkları Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik.
[242] Özkan 2004: 68.

düzenlemelerle bu kavram bir takım değişikliklere de uğramıştır. Taşınır eski varlıkların, koleksiyonculuğa tabi olmasına, adlandırıldığı gibi salt taşınır olması yeterli değildir. Yasalar, gayrimenkul eski eserler dışında taşınabilir vasıfta olan korunması gerekli bir kısım arkeolojik varlığı koleksiyonculuğun konusu dışında tutmuştur. Bunlar; bütünün bir parçası ya da bir bütünden kopmuş antik mimari yapı elemanları, lahitler, steller, mozaikler, müzelik vasıflara haiz heykeller ve benzeri taş eserlerdir. Bunun yanında yasalarla belirlenmiş nitelikler gösteren, müze koleksiyonlarını tamamlayıcı ve müzelerde bulunması öncelikli olan objeler, koleksiyonu yapılamayan eserler kapsamına alınmıştır.

Ülkemizde arkeolojik eser koleksiyonculuğu temelde iki ana alanı konu edinmiştir. Arkeolojik objelerden oluşan "eser koleksiyonculuğu" ve yine bir arkeolojik eser grubu olan "antik sikke koleksiyonculuğu".

1.8.2. Eser Koleksiyonculuğu - Arkeolojik Nesneler

Taşınır arkeolojik eserler içinden koleksiyon yapılabilecekler kanunlarla belirlenmiştir. Taşınmazlara ait parçaların nakledilebilirliklerinden yararlanarak geçmiş dönemlerde çeşitli taşınmaz vasıflı eserler yasadışı olarak koleksiyonlara sokulmuştur. Son yıllarda yayımlanan bir genelge ile bu durumun önüne geçilmiş taşınmaz bir bütünün parçası olan eserlerin taşınır eser anlayışı içinde envantere kaydı yasaklanmıştır. Taşınır arkeolojik eserler bilimsel anlamda; boncuktan, hacimli objelere, envanterlik çanak çömlekten mermer heykele kadar pek çok varlığı içine alır[243].

Koleksiyon kapsamının belirlendiği çizgilere göre nesneler veya dönemler çizgisinde seksiyonlar oluşturulabilir. Bunlar da kendi içinde, taş eserler, cam eserler, madeni eserler, pişmiş toprak kaplar gibi türlere ayrılırlar. Bu sınıflandırma eserlerin kendi içlerinde devam ederek sınırsız bir varyant oluşturabilir. Örneğin PT kaplar türlerine göre veya dönemlerine göre ya da kandil, figürin, kap kacak gibi işlevlerine göre alt dallarda yapılabilir.

1.8.3. Antik Sikke Koleksiyonculuğu

İzin belgeli taşınır kültür varlığı koleksiyonculuğunda, arkeolojik eser koleksiyonculuğu içinde yer alan diğer ana alan sikke koleksiyonculuğudur. Ülkemizin zengin tarihi ve arkeolojik geçmişi yanında, antik dönem şehir darphanelerinin Anadolu'yu adeta bir darphane ağıyla örmüş [244] olmasının bir sonucu sikke koleksiyonculuğu tüm izinli koleksiyonculuk grupları içinde daha yaygın ve ön planda göze çarpar.

[243] Gamble 2014: 56.
[244] Tekin 1993: Önsöz IX.

Sikkeler ilk defa 1874 Asar - ı Atika Nizamnamesi ile eski eser sayılmıştır. Avrupa arkeolojisini, uygulamada kısmen temel olarak doğuran sikkeler ve nümismatik bilimi, Osmanlı döneminde ilk hukuksal düzenlemelerde arkeolojik eserden bile sayılmamıştır oysaki. Ancak, arkeoloji pratiğinde önemi anlaşıldıktan sonra bilimsel arkeolojik belge olarak görülmüştür[245].

Antik sikkeleri, koleksiyoncular tarafından ilgi çekici yapan, sınırsız zenginlikteki betimleri yanında kronolojik zaman boyutu içinde aydınlattıkları kesit ve üstlendikleri işlevsellikleridir [246] . Rönesans Dönemi'nin Antik Çağlara ait ilk bilgileri, Hümanist koleksiyoncuların sikke ve madalyonları toplamasıyla oluşur. Sikkelerin takip edilerek zaman dizinini ortaya koyuşu çok mantıklıdır. Rönesans Döneminde olduğu gibi günümüz koleksiyon türleri içinde de nümismatik hala önemli bir yere sahiptir[247]. Nümismatik koleksiyonları sikkeler yanında madalyonları ve jetonları da içine alır. Madalyonlar bir anı veya olayı sembolize etmek için üretilmişlerdir. Bundan dolayı madalyonlardaki portre ve figürler tüm inceliği ile gerçeğe yakın sanatsal anı ürünleridir. Üzerlerindeki tarihsel net bilgiler, kronoloji ve resimler büyük önem taşır[248]. Madalyonlar gibi sikkelerde yer alan tanrı, tanrıça ve tarihsel kişiliklerin portrelerinden plastik sanatların şekli gelişimi gözlenebilmekte, antik dönem yapılarının betimleri ise tanınmalarına yardımcı olmaktadır. Kazılarda bulunan sikkeler, "terminus ante" ve "post quem" yöntemine yardımcı olur[249].

Ülkemiz koleksiyonculuğu, Anadolu'nun Antik Çağ sikke yoğunluğu üzerinde oluşu nedeniyle Osmanlı Döneminden günümüze arkeoloji konulu koleksiyonlar, ağırlıkla sikke koleksiyonculuğu üzerine olmuştur. Ancak, ülkemizin sikke potansiyelinin zenginliği karşısında bu sikke zenginliğini değerlendirecek nümismatlardan yoksun oluşu bir paradoks olarak karşımıza çıkmaktadır. Sikke koleksiyoncularının bunları envanter defterlerine işlerken bilimsel esaslar ile kaydetmeleri gerekirken, müzelerimizde dahi sayı olarak eserlerin büyük kısmını oluşturan sikkelerin sağlıklı teşhis, kayıt, muhafaza işlemlerini ve gerektiğinde bilimsel yayın yapacak personeli nadir denecek düzeyde azdır. Bu durumun ortaya çıkmasında, arkeoloji bölümlerinde nümismatik bilimine programlarında yer veren üniversitelerimizin çok az oluşunun da payı vardır[250]. Buna karşıt Türkiye'de nümismatik koleksiyoncularının büyük çoğunluğu alanlarının uzmanı olmuşlardır.

[245] Shaw 2004: 111.
[246] Eagleton vd. 2011: Giriş XVII.
[247] Madran 2009: 68.
[248] Arık 1947: 34.
[249] Başaran 1998: 250.
[250] Tekin 1993: Önsöz IX.

Koleksiyonculukta bir amaç belirleme işi olan kapsam daraltma veya kapsamı makul biçimde belirleme olgusu özellikle sikke koleksiyonculuğunda çok önemlidir. Koleksiyoncu, Antik sikke konusunun çok zengin alan genişliğinin bilincinde olmak zorundadır. Ancak birtakım seksiyonel sınırlamalar koymak, koleksiyoncuyu amaca uygun sonuca ulaştırabilir. İslami dönem sikkeleri hariç tutulursa antik dönem sikkeleri; Grek, Roma ve Bizans sikkeleri olmak üzere üç ana gruba ayrılır. Bunlar da kendi içlerinde alt grup dallarına ayrılmaktadır. Koleksiyonculukta, üzerlerinde yerel alfabenin bulunduğu Karia, Lykia, Side, Pamphylia ya da Anadolu dışından Aramice, Persçe, Partça, Fenike ve Kıbrıs alfabeleriyle yazılı sikkeler ile Mısır'da hiyeroglif ve demotik yazıtlı sikkeler; Kartaca, Celt - İber ve Etrüsk yazısı kullanılmış sikkeler stil ve teknik yönden Grek sikkeleri içinde değerlendirilir[251].

Ayrıca sikkenin diğer arkeolojik varlıklara göre yoğun olarak bulunurluğu, koleksiyoncu için sikkede seçiciliği ön plana çıkarmalıdır. Sikkenin cismini oluşturan maddesi, kondüsyonu, nadirliği, sanatsal betimi, tarihsel dönem ve çağının birimsel değeri gibi kriterleri, kapsamı belirlenmiş sikke seksiyonunun da niteliğini etkileyecektir. Koleksiyona kaydedilecek bir sikkenin nitelikleri içinde asgari hususlar: korozyona uğramamış, kırığı veya eziği olmayan, üzerindeki figür, simge ve yazıların silinmemiş olması, delinmiş olmaması, doğal patinasının bozulmamış olmasıdır.

Türkiye'de sikke koleksiyonculuğunda, tanzimat sonrası darplı sikkeler envantere kaydedilip, koleksiyona dâhil edilebileceği gibi bu sikkeleri izin belgesi olmayanlar da tescile gerek olmadan edinebilirler. 2863 sayılı Kanun kapsamında taşınır kültür varlığı oldukları halde, son altı Osmanlı padişahı ve çağına ait sikkeler KGTKTV kapsamı dışında tutulmuş, yurt içinde tescil gerekmeksizin alınıp satılmaları serbest bırakılmıştır[252]. Yasa, yaş sınırı yerine II. Mahmut sonrası sikkeleri yasal serbesti olarak belirlemiştir. Türkiye'de nümismatik bilimi, koleksiyonculukla koşut olarak gelişim göstermiş ve önemli sikke koleksiyoncularını ortaya koyanlar aynı zamanda bu konuda bilimsel nitelikte yayımlar yapmışlardır[253].

1.8.4. Arkeoloji Koleksiyonunun Niteliği ve Niceliği

Koleksiyonun nitelikli eserlerden meydana gelmesi elbette ki önemli. Koleksiyoncu belirlediği konu ve ilkeler doğrultusunda her arkeolojik nesneyi eser kabul ederek koleksiyona katmamalıdır. Müze, kanunlar gereği kültür varlıklarından müzelere alınması gereken eserleri

[251] Başaran 1998: 250.
[252] Oysaki 26.01.1981 tarih ve 17232 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan, Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması için Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme'nin 1. maddesine göre "Yüz yaşını aşmış sikke, mühür, kitabe ve benzeri nesneler kültür varlığıdır."
[253] Artuk 1982: 10.

etütlük de olsa yükümlülüğü gereği alacaktır. Koleksiyoncu konu veya konularını belirlemeli, eser toplarken de seçici olmalıdır. Örneğin etütlük eserin özel bir koleksiyonda yeri yoktur. Bazı pandantif olarak adlandırılan bir bütünün parçası olan arkeolojik aksamlar da etütlük eser gibi değerlendirilmelidir. Koleksiyoncu; nesnelerin eser, etütlük eser, sahte, replika ayrımını yapabilmeli, eserin konusunu, ne olup olmadığını ayırt edebilmelidir. Koleksiyona dâhil edilecek bir obje veya sikkenin kayda değer olup olmadığını yorumlayabilmek için çokça müze gezmeli, göz eğitilmeli, arkeoloji, sanat tarihi, mitoloji, tarih konularında belli düzeyde eğitimli olunmalıdır.

Arkeolojik eserlerin bir kısmı zamanla bulunduğu hali terk edebilir. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Bu açıdan eserin orijinalliği kaybolmadan uzman arkeolog ve restaratörlerce bakım ve onarımı yapılıp, koruma önlemleri alınmalıdır. Onarımı olmayacak niteliklerde bir eserin koleksiyona eklenmesi kısa süre sonra eserin daha da bozulmasına yol açacağından koleksiyoncu için bu, hukuki yükümlülükler doğuracaktır. Bu nedenle korozyonlu veya üzerinde ilerleyecek olumsuzluklar taşıyan eserlerin koleksiyona katılmaması önerilir. Müzelerde sergilenebilecek nitelikteki envanterlik eserler gibi koleksiyonluk eser de nesnenin kompozisyonunu anlatmaya yeter bütünlükte olmalıdır[254].

Koleksiyon, nitelik olarak belli bir düzey göstermesi kadar, niceliksel bir grup da oluşturmalıdır. Koleksiyon, tanımından da anlaşılacağı üzere türdeş nesnelerden oluşmuş bir bütünü ifade eder. Bu konuda ne yasal ne geleneksel açıdan sayısal bir zorunluluk yoksa da genel koleksiyon kültüründe bir toplamanın, koleksiyon olarak değerlendirilmesi için en az elli parçayı içermesi gerektiğini ifade eden görüşler de bulunmaktadır[255].

Koleksiyonu eser yönüyle değil de bütün olarak ele alan görüşler de bulunmaktadır. Bunlar koleksiyonluk eser diye bir şeyin olmadığını, koleksiyonun kendisinin bir eser olduğunu değerlendirmektedirler. Çünkü bu görüş koleksiyonu resim yapmak gibi görmektedir. Her bir eser birer fırça darbesini ortaya koymaktadır. Koleksiyonu bütün olarak görüyorsanız heyecanınız artacaktır. Eser alımında çeşitlilik ne kadar fazla olursa tablo o kadar renk ve derinliğe sahip olmaktadır.

[254] Arık 1947: 42.
[255] Kuşoğlu 2006: 132.

2. TARİHÇE

2.1. KOLEKSİYONCULUĞUN TARİHÇESİ

İnsanlar her daim, geçmişte yaşamış insanların ya da atalarının bıraktığı izleri merak edip bu eserlere ilgi duymuşlardır. Bu sürecin başlangıcı bilinmemekle beraber, eski toplumların da kendilerinden önceki dönemlerin eski eserlerini biriktirdikleri hatta bu kalıntılardan kült nesnesi yaptıkları olmuştur. Antik dönem insanlarının eski eserlere olan ilgisine, M.Ö. 5. yüzyıla ait Balkanlarda yaşamış Trakyalı bir prenses tümülüsünde Taş Devri baltalarından bir koleksiyonun bulunması güzel bir örnektir[256].

İlk koleksiyonların Antik Yunan dünyasında, ritüeller gereği tapınaklarda tanrılara sunulan adakların korunmasıyla oluştuğu düşünülmektedir[257]. Antik Çağ Mezopotamya'sında Babilli prenseslerin odalarında antik nesnelerden oluşan koleksiyonları sakladıkları bilinir. Hatta Babil Kralı Nebukadnezzar (M.Ö. 605 - 562) atalarına ait olduğunu düşündüğü, kutsal gördüğü eski nesnelere ve yerlere ilgisinden şehrin bir kısmını kazdırarak gün yüzüne çıkarmıştır[258].

Klasik Çağ Yunan dünyasında, çeşitli dallarda başarı gösteren sporcu heykelleri kentlerde sergilenmekte ve birikmekteydi. Buna karşın meydanlarda biriken sanat eserleri kamuya ait olmakla kişisel koleksiyonlar değildi[259]. Antik dönem devletlerinin, savaşlarda veya istila ettikleri yerlerden elde ettikleri ganimetleri toplama geleneği yüzyıllar boyunca sürmüştür. Ganimetlerle ele geçen sanat eserleri ve değerli eşya, devletin gücünü ispatlayan saygınlık unsuru olarak saraylarda bir koleksiyon anlayışıyla devlet namına toplanmıştır. Fakat bildiğimiz anlamda İlk amatör koleksiyoncular Yunanistan'ı istila eden Romalılardır[260]. Romalılarda daha M.Ö.'lerden başlayan, eski sanat eserlerini toplamak ve koleksiyonlar yapma işi saygın bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir[261]. Romalı imparatorların Klasik Yunan heykellerini toplamaları, koleksiyonculuğa ilgiyi ve dönemsel kültürlerini göstermektedir. Roma İmparatorluğu'nun tüm yayılım alanında soyluluğun ve seçkinliğin sembolü olarak

[256] Bahn 1999: 20.
[257] Artun 2006: 18.
[258] Barnes 2007: 8.
[259] Portakal 1993: 44.
[260] Meydan Larousse 1972: VII, 389 (bk. Koleksiyon)
[261] Atasoy 1995: 1458.

yaşam alanları nadide sanat eserleriyle donatılmıştır. İmparatorluk topraklarında çoğunluğu Yunan sanat eserlerinden oluşan bir koleksiyon kültürü hâkimdir. Romalılarda ünlü Yunan sanatçılarına ait eserleri kopyalamak ve bunları edinmek çok yaygınlaşmıştır. Zira bazı tarihçilere göre; koleksiyonculuk bu kopyalamayla başlamıştır[262].

Koleksiyonlar yapmak, eski eserlerden kopyalar çıkarmak merakı Romalıların kültürlerinin bir parçası sayılırdı[263]. Yunan ve Romalı aydınlar, geçmişin kültürleriyle kendi kültürlerinin farklılığını anlıyorlardı. Bu bilinçle eski zamanlardan kalan sanat eseri nesneleri toplamaya layık gördüler. Ancak bu toplamayı geçmişle ilgili bilgileri elde etmenin bir yolu olarak düşünmeden yaptılar. Romalı zenginler, Yunan sanat eserlerine ve usta sanatçılarına saygı duydular ve onlardan orijinal ya da iyi kopyalardan edinmeye başladılar. Julius Caesar'ın ordusu koloni kurmak amacıyla çıktıkları İtalya ve Yunanistan seferlerinde eski dönem mezarlarını bulmuşlar ve mezarlarda çıkan bronz ve sanat eseri çömlekleri yağmalamışlardır[264]. Giderek artan miktarda kasıtlı veya tesadüfi kazı ile çıkarılan ya da yağmalanan antik tunç ve toprak kaplar Romalıların zengin koleksiyoncularına satılmıştır. Yağmalardan biri, M.Ö. 44'de boşaltılmış Korint Kenti'nin Julius Caesar emriyle yeniden imarı sırasında kentin nekropolünde gerçekleşti[265]. Bu olaylar mezar soygunculuğu ve eski eser ticaretine ilk örneklerden sayılır.

Antik dönemin bilinen en kapsamlı koleksiyonları, Romalı İmparatorlar ile dönemin zenginleri tarafından oluşturulmuştur. İmparatorlar geniş Roma ülkesi sathından getirttikleri antik eşyalar ve çeşitli ölçülerdeki heykeller ile biriktirdikleri koleksiyonları yaşam alanlarında sergilemişlerdir[266]. İmparator Hadrianus Döneminde eski çağların sanatıyla meşgul olmak moda olmuştu. Özellikle Klasik Yunan sanatının eserleri, hem orijinal hem de kopyalarıyla imparatorluk sarayını süslüyordu[267]. Sicilya, Güney İtalya, Yunanistan ve Anadolu fetihleri yoluyla Doğu dünyası hazinelerinin Roma'ya gelmesi ile Roma sanatı gelişmiş, heykeltıraşlık koleksiyonları büyük zenginliğe ulaşmıştır. Dolayısıyla bugünün dünya müzelerinde yer alan on binlerce sanat eserinin ve önemli arkeoloji koleksiyonlarının günümüze ulaşmasına öncülük ettikleri kabul edilir[268].

Uzak Doğu'da önemli bir uygarlık olan Antik Çin'de de Klasik Yunan coğrafyasında olduğu gibi antik sanat eseri olan madeni veya toprak kapların, heykellerin, değerli taşlardan

[262] Konukçu 2018: 244.
[263] Gerçek: 1999: 1.
[264] Bahn 1999: 21.
[265] Trigger 2014: 45.
[266] Başaran 1998: 1.
[267] Holst 1976: 35 - 37.
[268] Gerçek 1999: 3.

oymaların ve diğer saygınlık nesnesi eşyanın toplanıp biriktirildiğini Çinli tarihçi Sima Qian (M.Ö. 145 - 85) ve diğer antik tarihçilerden öğreniyoruz[269]. Orta Çağda Konfüçyanizmin tekrar ortaya çıkmasıyla antik eserler Çin'de yeniden ilgi görüp incelenmeye başlandı. Özellikle Song Hanedanı Dönemi (960 - 1279) bu ilgi yoğunluk kazandı. Sarı Nehir yatak değiştirdiğinde rastlantısal olarak ortaya çıkan Shang Hanedanlığı bronz kapları ilgiyi daha da artırdı. Bu eserler bu gün halen Pekin Müzesi'nde korunan İmparatorluk koleksiyonunun temelini oluşturmaktadır. Shang ile Han Hanedanlıkları arasındaki döneme ait yazıtlı arkeolojik bronz ve yeşim taşından eserler, Song uzmanlarınca yayımlanmıştır. Bunlar içinde İmparator koleksiyonları yanında otuz özel koleksiyoncuya ait eserler bulunmaktadır[270].

Roma tapınaklarında olduğu gibi Hristiyanlıkla beraber kiliselerde de değerli nesneler toplanmış, aynı gelenek sürdürülmüştür. Kilise koleksiyonlarına zengin hazinesiyle güzel bir örnek, Anadolu'nun güneyindeki Kumluca (Sion)'daki Bizans Kilisesi buluntularıdır. MS 6. yüzyıla tarihlenen Finike yakınlarındaki kilise kalıntılarından çıkmış çok sayıda ünik sanat eserinden altın, gümüş, bronz dinsel ve çeşitli diğer eşya koleksiyonunun yarısı bugün Antalya Müzesi'nde yer alırken, kaçak kazılarla çıkarılan diğer kısımlar yurt dışındaki çeşitli koleksiyonlara dağılmıştır[271]. İlk Çağ'daki benzer toplamalar gibi Orta Çağ'ın sanat eserlerinden koleksiyonların çoğunun korunması estetik oluşlarından çok dinsel içerikli anlamlarındandır[272].

Roma ve sonrasında Bizans kentleri, Klasik Çağ modelinde birer "müze şehir" meydana getirmişlerdir. Emperyal yapı, fetihlerle elde ettiği ganimetler, aşırmalar ile Avrupa'da kentlerle beraber, sıradan evleri ve villaları değerli eserlerle doldurup birer müze haline sokmuştur[273]. Bu eserler varlıklı Romalıların koleksiyonlarını teşkil etmiştir. Sonraki dönemlerde bunlardan biri 1204 yılında IV. Haçlı Seferi'nin amacını değiştirip o devirde dünyanın en zengin şehirlerinden biri olan İstanbul'un istilası sonucunda yaklaşık yarım asır sürecek bir Latin Krallığının (1204 - 1261) kurulmasıyla gerçekleşti. 1203'de Venedik Dükü Enrico Dandalo (1107 - 1205), Haçlı Latin kuvvetlerini Constantinopolis'den önce Prens Adalarına çıkarttı. Büyük Ada, köylerine kadar yağmalandı. Özellikle Hristiyan dünyasının dinsel mekânlarında değerli nesnelerin biriktirildiği koleksiyonlar bilinmekteydi. Tüm Anadolu manastırlarında olduğu gibi çok değerli el yazma koleksiyonları da bulunmaktaydı. Böylece

[269] Trigger 2014: 46.
[270] Trigger 2014: 71.
[271] Gözüm 2003: 62, 63, 64, 65.
[272] Shaw 2004: 8.
[273] Arık 1947: 58.

adaların zengin manastır hazine koleksiyonları ele geçirildi. 1204 yılında Constantinopolis şehrinin işgali ile zengin hazinesi Haçlıların eline geçti[274]. İstanbul'da yapılan yağma ile de hazineler, kitaplar, sayısız sanat eseri talan edildi. I. Constantinus zamanından kalan el yazmaları, heykeller ve değerli birçok eser Batı'ya, büyük ölçüde Venedik'e taşındı[275]. Zamanın en büyük ve zengin kültür merkezi olan Bizans başkenti Constantinopolis'in yağmalanması haçlı kuvvetleri ve Venediklilerce üç gün sürdü[276]. Haçlılara ait bir kronikte "dünya kurulalı böyle bir ganimet görülmediği" ifadesi vardır[277]. İstanbul ve kutsal mekânları hac güzergâhında Hristiyanlarca özellikle ziyaret ediliyordu. İstiladan önce burada bulunan kutsal eşyalara meraklı seyyahların kitaplarında bu rölik koleksiyonları detaylarıyla yer almıştı[278]. İstanbul'dan götürülen eserler Avrupa kiliseleri ve antika severlerin koleksiyonlarına dâhil oldu. Aynı şekilde sonraki dönemlerde de buradaki kiliselere çeşitli yerlerden getirilmiş tarihi ve kutsal nesneler ile kilise koleksiyonlarının devam ettirildiği görülmekte. İstanbul Fener'de16. yüzyılda yapıldığı düşünülen Hagios Georgios Patrikhane Kilisesi'nde mozaik ikonalar, 1700'lere ait rölikler[279] ve korundukları tabutlar, Kudüs'ten gelme İsa'nın bağlanarak kırbaçlandığına inanılan silindir sütun taş[280] gibi malzeme kutsal koleksiyon olarak halen yer almaktadır. Seyyah Abbe Sevin, Anadolu Manastırlarında karşılaştığı yazma eserleri kaydederken 1802 yılında sadece Büyükada manastırlarından birinde 200 cilt civarında antik yazma olduğunu görmüştür[281]. Seyyahlar İstanbul ve adalardaki manastırlarda koleksiyonların, zengin yazma kitaplar yanında ikona tablolar içerdiğinden de bahsetmektedir. İngilizlerin İstanbul sefirliğinde doktorluk yapan Philip Hunt (1772 - 1838) keşişlerin artık ilgilenmediği 11., 12. ve 13. yüzyıllara ait antik yazmaların ilginç olanlarını satın almak için sık sık adalara gittiğini ve bu eserlerin şimdi Canterbury Kütüphanesinde olduğunu anlatır[282].

İslam toplumları, antik dönemlerin büyüleyici anıtları içinde yaşadıkları halde antik eserleri toplama kültürünü oluşturamadılar ve koruma altına almayı da başaramadılar. İslam kültürünün tarihsel alana ilgiyi yöneltmesine rağmen bu gerçekleşmedi. Üstelik modern tarihçilerce, tarihsel araştırmayı teşvik eden ve çağının ilerisinde olduğu belirtilen tarihçi Ebu Zeyd Abdurrahman İbn - i Haldun (1332 - 1406)' u içinden çıkarmış bir toplum olarak. Bunda

[274] Millas 2018: 37.
[275] Gregory 2018: 324, 325.
[276] Ostrogorsky 2015: 386.
[277] bk. Villehardouin, La conquete de Constantinople, E. Faral (ed.) II, 52 (1939)
[278] Eyice 2017: 14, 24, 33, 53, 56, 84.
[279] İnciciyan 1956: 34.
[280] Karaca 1996: 155.
[281] Millas 2018: 64.
[282] Millas 2018: 29, 49, 60.

İslam öncesi pagan sanatlarını küçümseyen, Cahiliye Devri gören anlayış ve İslam'da antropoformik sanatın tasvirinin yasaklığı korkusu etken olabilir[283]. Ortaçağ ve sonrasında eserlerin yığıldığı kiliselerin, koleksiyonlar meydana getirme ve koruma işlevini İslam toplumlarından Türklerde, özellikle de Anadolu'da türbeler, tekkeler ve dergâhlarda görmekteyiz[284]. Tarihçi Hammer, 1804 yılında I. Murat'ın şehit olduğunda üzerindeki kanlı gömlek ile zırhını Bursa'daki türbesinde gördüğünü kaydetmiştir[285]. Kosova'da meşhedindeki değerli nesneler ise Osmanlı toprağı olmaktan çıkınca, halısından sanduka örtüsüne kadar talan edilmiş, son kalan Memluk Sultanı hediyesi bir çift şamdan da Atina'da satışa çıkarılmıştır. Ahmet Tevhid Bey de bu konudaki makalesinde bir kısmı Memlük Hükümdarı Berkuk' un Mısır'dan gönderdiği nesneleri listelemiştir[286]. Türklerde manevi değeri olan bu gibi kıymetli eşyanın sergilenmesi çok önceye dayanır. Anadolu'da 12. yüzyılda başlayan tasavvufi ekollerin merkezlerinde tarikatın kurucusuna ait ve kutsal gördükleri değerli eşyayı duvarlara asarak halka teşhir ederlerdi[287]. Osmanlı İmparatorluğu'na uzun yıllar hizmet etmiş Topkapı Sarayı, çok değerli hazineleri barındırmaktaydı. Yıldız ve Dolmabahçe Saraylarına geçilinceye kadar kullanılan sarayda muhtelif padişahlara ait bölümlerde zengin yazma eserler, saraya ait eski arşivler, on binleri aşan Çin, Japon, Sevres, Rus - Saksonya porselenleri, değerli kumaşlar, saray elbiselerinden oluşan asırların değerli nesneleri biriktirilmişti[288].

Geçmişin eski eserlerine ilgi, Orta Çağ süresince kutsal kalıntıları toplamak ve korumaya almak dışında, klasik devirlerden daha kısa ve geçici olmuştur[289].

Dünyanın diğer ucunda Orta Amerika'da 14. ve 16. yüzyıllar arasında varlıklarını sürdüren Aztekler, antik Olmek heykellerini dev mabetlerinin içinde bulunan ritüel odalarında biriktirmişlerdi[290]. Aynı yüzyıllarda Kuzey Amerika'da yaşayanlara ait binlerce yıl öncesinin eserlerini biriktirdikleri Iraquois kazılarında ortaya çıkarılmıştır. Güney Amerika'da da İnkaların hükümdarları kendilerinden asırlarca önce yaşamış Mochelerin resimli çömleklerini toplamışlardır[291]. Uzak Doğu'da Japon Samurai tüccarları bir refah dönemi olan Tokugawa (1603 - 1868) süresince antik nesnelerden koleksiyonlar yaptılar ve bunları resme döktüler[292].

[283] Trigger 2014: 74.
[284] Arık 1947: 58.
[285] Hammer 1818: 51; Eyice 1998 a: 294.
[286] Eyice 1998 b: 296. (Ayrıca bk. Ahmed Tevhid, "İlk Altı Padişahın Bursa'da Kâin Türbeleri: Hüdâvendigâr Murad Türbesi", TOEM, III/17 (1328), 1047-1051.)
[287] Özkan 2004: 67.
[288] Ortaylı 2017: 7.
[289] Trigger 2014: 51.
[290] Moctezuma 1984: 133 - 164.
[291] Bahn 1999: 20.
[292] Trigger 2014: 73.

Avrupa'da Orta Çağ'ın varlıklı aileleri antik eserleri yarışırcasına topluyor, konaklarındaki salonlarını bu eserlerle dolduruyorlardı. Krallar da saraylarındaki ihtişamı artırmak için bu dönemde müzevari salonlar oluşturmaktaydı. Heykeller, değerli madenlerden eşyalar, silahlar, vazolar, hanedanlara ait özel eşyalar, bayrak ve flamalar ile kraliyet göstergeleri bulunan bu salonlara Fransız kralları "Cabinet de curiosites" adını veriyorlardı[293]. Özel sanat koleksiyonlarından kabineler, galeriler oluşturmak 14. yüzyıl Avrupası prenslikleri için moda oldu. İtalya'da Papalık Sarayı ve Capitol'de antik koleksiyonlar oluşmaya başladı[294].

İtalya'da 14. yüzyıldan itibaren hobi olan antika merakı ile koleksiyoncular büyük miktarlarda, ihtişamlı antik eserler topladı. Diğer yandan antikaya talebin artması ile mezar soygunculuğu bir kazanç kapısı oldu. Fresko ve rölyeflerle süslü zengin Etrüsk mezarlarının büyük bir kısmının yağmalandığı bu hazine avcılığı ile günümüze telafisi olmayan tahribatı kaldı. Etrüsk eşyalarının en güzellerinden olan, çoğunluğu grift kazımayla süslenmiş bronz aynaların 1800'lü yıllarda koleksiyon katalogları yayınlandı [295] . Bu dönemde bilimsel araştırmadan uzak, yalnız sanatsal ve ticari değeri olan tarihi eserlerin bulunması için kazılar desteklenmiş ancak çok miktarda buluntu, Roma'dakiler hariç tahrip edilerek kurtarılamamıştır[296]. Devam eden yıllar süresince 14. yüzyıl, İtalya'da değişimler getirmişti. Ticaret artmış, Kuzey İtalya'da, feodal yapısını kaybeden şehirler, birer ticaret merkezi olmuştu. Toplum değişimin farkına varmış, bilim adamları Floransa, Verona ve Padua gibi şehirlerde antik ihtişamın dirileceğini düşünmüşlerdi. Alman ve Fransız krallarının onları egemenliğine alma müdahalelerine karşı, kendilerini antik köklere bağlayan örnekler aradılar ve klasik kaynaklara yöneldiler. Bilim adamlarının bu yöndeki görüşleri, aynı zamanda kendilerini koruyan yeni seçkin kentliler ve üst - orta sınıfın ilgisiydi aslında[297]. Kökenlere ilgi Kutsal Roma imparatorluğunun şehirlerinde de kendini gösterdi. Bu kentlerde eski eserlere ait yönelme, sanatsal hobi olmanın dışında antik kökenlerle bağ kurma arayışı ve düşüncesiyle de artmaya başladı. Gotik Dönem (12. - 15. yüzyıllar arası)'de sarayın ve kilisenin topladığı koleksiyonlar, şehirlerin büyüyüp, ticaretin gelişimi ile ortaya çıkan burjuva sınıfına da sirayet etmiş, Rönesans ile de eski eser koleksiyonculuğu hızla artmıştır. Daha sonra da Maniyerizm Sanat Akımı (1520 - 1580) denen üslupçuluk döneminde sanatın zirve döneminin sona erdiği düşüncesiyle eski eserlere daha yoğun ilgi başlayacaktır[298].

[293] Şapolyo 1936: 16.
[294] Gerçek 1999: 4.
[295] McIntosh 2001: 20.
[296] Barkan 1999: 10.
[297] Schnapp 1997: 110, 111.
[298] Rona 1997: II, 1034.

Rönesansla başlayan, koleksiyonların kabineler halinde derlenmesi sonucunda bu kabineler de kendi içinde seksiyonlara ayrılmışlardı. Bu zengin koleksiyonlarda kategorilendirmeye gidilmiş olsa da günümüz koleksiyonlarındaki gerçekçi bir tasnif ve sistemden uzaktır. Dönemin büyük koleksiyonlarında benzerliklerden doğan bölümlerinin başında; bitkisel ve hayvansal koleksiyonlardan oluşan "naturalia", her çeşit sanatsal ve zanaat ürünlerinden oluşan "artificalia", zamanın bilimsel alet ve eşyasından toplanmış "scientifica", merak uyandıran ya da gizemli ilginç nesneler barındıran koleksiyonların bölümü "mirabilia" ile kitap, harita, yazı ve çizimler içeren "bibliotheca" lar bulunmaktaydı[299]. Rönesans sanatına yansıyan kabinelerin içeriğinde bu karmaşık koleksiyonları görmek mümkündür (Görsel 1).

Sanat tarihi ve sanatsal eserlere başından beri ilgi duyan Avrupa, Rönesans döneminden sonra varlıklı ve soylu kişilerce amatör olarak antik sanat eseri toplamalarına sahne olmuştur[300]. Aslında antik sanat eserlerini değerli kılan anlayışı, İtalyan Rönesansı doğurmuştur. Dönemin sanat eserlerini vasat bulan İtalyan entellektüeller; daha güzeli, iyiyi, estetiği ve orijinal yenilikleri ararken eskiyi yeniden keşfetmiş ve tanımlamışlardır. "eski" anlayışından kasıt, Batı Uygarlığının kökleri olarak gördükleri Klasik Çağ ve sanatıdır. Rönesans aydınının bu "eski" tanımı, Batı dünyasında bu güne kadar gelen eski eser merakı ve koleksiyonculuğunun kaynağı olmuştur[301]. Antik sanat eşyasının kıymetinin artmasıyla, tarihi sanat eserleri toprak altı kazıcılığı ile Doğu'dan veya halkın elinden para ile toplanarak varlıklı aristokratların salonlarını süslemeyi doğurdu[302]. Rönesans, antik ve tarihi sanat eserlerini yeniden değerlendirmişti. Coğrafi keşifler ve denizciliğin ilerlemesi Doğu'nun zenginliklerinin Batı'ya akmasını sağlarken koleksiyonluk sanat eserleri de taşınıyordu.

15. yüzyılda Avrupa'da başlayan kapitalist ve siyasal dönüşümler, sanatı koruyan yeni bir kültürel düşünce meydana getirmişti. Ortaya çıkan burjuva sınıfı korumasındaki sanat, sergileme ve sunum kültürü kazanmış, sekülerleştiği yeni kimliğiyle özerkleşmiştir. Koleksiyoncular bu dönemde, koleksiyonlarını sistemli bir toplama ve biriktirme faaliyetiyle şekillendirme çabasına girmişlerdir. Bu yüzyılla beraber 16. yüzyıl Fransa'sında ressamlar portre sanatında çok başarılı olmuşlardı. Ünlü kişilerin tabloları, heykeller, gravürler Fransa'nın her bir yanında boy gösteren şatolarda koleksiyonları süslüyorlardı. Almanya'da ise bu dönemde Hümanizma çeşitli şekillere bürünerek Reform hareketlerini hızlandırmış oluyordu. Matbaaların çoğalması, kitapları hızla kitlelere ulaştırdı. Büyük kütüphaneler kurmak ve sanat

[299] Artun 2019: 17, 19, 21.
[300] İplikçioğlu 1997: 109.
[301] Burke 2000: 16, 22, 23.
[302] Şapolyo 1936: 15.

eserlerinden koleksiyonlar oluşturmak moda haline gelmişti[303]. Museo ya da Galeri olarak adlandırılan bu koleksiyonların sergilendiği mekânların en meşhur olanı Floransa'da 1581 yılında kurulan Uffizi Galerisi'ydi[304]. Koleksiyonlar İtalya'da 16. yüzyıl içinde Floransa, Napoli ve Roma'da giderek çoğalmış ve oluşturulan bu ilk koleksiyonlar İtalya müzelerinin çekirdeğini meydana getirmişlerdir. Koleksiyonculuk asiller ile gerçek hüviyetini bulmuştu. Fransız müzeleri de kurulmaları ve zenginliklerini İtalya'ya borçludur. Koleksiyonculuğun çok sonra İtalya'ya rekabetle başladığı Fransa'da, kralların İtalya'ya yaptığı taarruzlarda yağmaladığı bu koleksiyonlar temelinde başladığı bilinir[305]. Bilim tarihince arkeolojinin erken aşamalarından sayılan bu dönemde krallar, meraklı soylular, hacılar rastgele koleksiyon seferlerine çıkarak eski eser topluyorlardı[306]. Avrupa'nın hemen her tarafında ilk arkeoloji koleksiyonları bir takım ortak özellikler göstermiştir. Siyasal gücü elinde tutan liderler koleksiyonlarına katmak için bazı kazıları destekledi. Bunun yanında Yunanistan ve İtalya'dan arkeolojik eser ithal etmek ve krallığa ya da ulusal koleksiyonlara eser kazandırmak amacıyla kanunlar düzenlendi[307].

16. yüzyıl İngiltere'sinde antikalar yalnız estetik yönleriyle değil, tarihsel değerleriyle de önem kazanmıştı. Bu yüzyılda İngilizler ülke tarihini ilgilendiren antikalar toplamaya başlamışlardı[308].

16. yüzyılın sonlarına doğru sanat eserleri ve doğa harikalarının birleşiminden oluşan koleksiyonların görülmesi[309] dönemin tablolara dahi yansıyan özelliğidir. Bu yüzyıl boyunca sanat eserleri toplama tutkusu zengin Venedik tüccarlarını da etkilemiştir. Bunu ifade eden bir örnek, İngiliz Kraliyet Koleksiyonunda bulunan bir tabloda Andrea Odoni portresinde her yanı kaplayan mermer heykeller ile masa üzerinde resmedilmiş antik sikkelerdir[310] (Görsel 2).

Klasik dönem antikasına olan ilgi zamanla Avrupa'nın her yanına yayılmaya başladı. İngiltere, Fransa ve Hollanda 'da bu ülkelerin başını çekiyordu. Bunun başlıca nedeni bu ülkelerin denizaşırı kolonyalist faaliyetlerle zenginleşmeleriydi. Fransa'da asiller dışında bin kadar kentli zenginin de koleksiyonculuk yaptığı biliniyordu. Bu durum 17. yüzyıl sonrası Almanya ve Rusya'da da yaygın hale gelmeye başladı[311]. Burjuvazi ciddi bir katkı koymuştur

[303] Tanilli 1994: 92, 99.
[304] Gerçek 1999: 4.
[305] Arık 1947: 58; Koza 1997: 1034, 1035.
[306] Silberman 2019: 32.
[307] Trigger 2014: 87.
[308] Ana Britannica 1986: II, 161. (bk. Antika)
[309] Holst 1976: 104.
[310] Holst 1976: 75 Res. 88.
[311] Özkan 2004: 68.

bu dönemde koleksiyonculuğa. Bir anlamda aristokratlarla statü anlamında eşleşme sağlamaktadır böylece. Onların unvanlarına ulaşamasa da yaşadıkları binaları, saray ve şatolara benzetir ve onların sahip olduğu eşyayı satın alarak donatır. Sosyal konumunu eşitleyen prestij argümanı olarak koleksiyonlar oluşturur[312]. Roma İmparatorluğu'nun kültür mirasının yayıldığı coğrafyalardan anıtlar, klasik yazıt ve sanat eserleri 17. yüzyılın başlarından itibaren araştırılmaya başlandı. İngiliz Antikacı William Camden (1551 - 1623) bunlardan biriydi. Giderek, aristokratlar, temsilcileri kanalıyla Yunanistan ve İtalya'dan kendilerine satın aldıkları Yunan ve Roma eserlerinin doymak bilmeyen, hırslı koleksiyoncuları oldular. Antik sanat eserlerini İngiltere'ye ithal etmede yarışa giren rakipler arasında; Kral I. Charles (1600 - 1649), Buckhingam Dükü ve Arundel Kontu başı çekiyordu[313].

Rönesans hareketliliğinin etkisiyle hızlanan koleksiyonculuk 17. yüzyılla birlikte artık tamamen öğrenmeye ve meraka yönelmiştir. Bazı bilim tarihçileri bunu Yunan - Roma Uygarlığı kalıntılarında vücut bulan klasik ideallere olan yoğun ilgi olarak yorumlamıştır[314]. Ancak bunun yanı sıra çağdaş yapıtlar da koleksiyonlarda yer almaya başlamıştır. Amacı prestij ve değersel yatırım olmayan koleksiyoncuların sanata verdiği destek ile tablo resminde gelişme bu dönemde artmıştır[315].

Koleksiyonculuk faaliyetleri 18. yüzyıla kadar inançlar ve diğer mistik gelenekler etrafında başlamış, siyasal otoritenin gücü paralelinde sürdürülmüştür. Toplama, biriktirme ve koruma eylemleri Orta Çağ başından bu döneme kadar entelektüellik ve sistemli koleksiyonlar meydana getirme amacına dönmüştür. Kilise koleksiyonlarını hariç tutarsak, 15 ve 18. yüzyıllar arası Batı Avrupa'da aristokratlar, soylular ve burjuva sınıfının koleksiyonları hem bilimsel, hem de sanatsal olarak çeşitlenmiştir. Bu çeşitlenme, koleksiyon sistematiğini ve sınıflandırmada kendi ilkelerinin ortaya konulması gereğini doğurmuştur. Bu şekliyle seçicilik yönü olan ve düzenleyici bir faaliyet formu kazanan koleksiyonculuk, yaygınlaştığı sınıflar içinde sosyal statü olarak görülmüştür[316]. Özellikle Fransız burjuvazisi, koleksiyonculuğun gelişmesini sağlarken bir yandan da sarayın sanat zevkini etkilemiştir. Bir kısım koleksiyoncu moda akımları izlerken bazısı da koleksiyonculuğu bilimselleştirmiştir[317]. Düşünsel olarak Batı dünyasına geç de olsa katılan Rus Çarlığı, 1718 yılında arkeoloji koleksiyonları oluşturmaya

[312] Madran 2009: 73.
[313] Parry 1995: 125.
[314] Silberman 2019: 31, 32.
[315] Rona 1997: II, 1034.
[316] Yücel 2012: 5.
[317] Rona 1997: II, 1034.

başlar. 1820 yılında ise St. Petersburg Üniversitesi arkeoloji koleksiyonları kurmaya başlar[318]. Avrupa'da 18. yüzyıl boyunca seçkin ve kibar insanlarca yapılan en yaygın uğraş antik madeni paraların ve madalyonların koleksiyonculuğu olmuştur[319].

19. yüzyıl başlarından itibaren Sanayi Devrimi'nin giderek artan etkisiyle açılan kanallar, madenler, imar sahalarının iskâna açılması ve toprak ıslahı gibi nedenler toprağın devamlı surette kazılmasını doğurur. Toprağın insan faktörüyle aşınması sürecinde tesadüfi olarak ortaya çıkarılan eski eserler meraklılar tarafından koleksiyonlar şeklinde toplanmaya başlanır[320]. Sanatsal antika kavramının oluşmaya başladığı, özellikle Batı dünyasında gelişen sistemli ve bilinçli ilk eski eser tutkusunun ortaya çıkışıdır bu yeni dönem.

2.2. TARİHİN ÜNLÜ KOLEKSİYONCULARI

Mezopotamya uygarlıklarından Asurluların, M.Ö. 668 - 627 yıllarında hüküm sürmüş, sanata düşkün Kralları Asurbanipal Mısır ve Susa seferlerinden iki dikilitaş ve yaklaşık otuz adet heykeli Asur'daki sarayına getirmiş[321], Sümer, Babil ve Asur eserleriyle birlikte sarayında sergilemiştir[322]. Yine Mezopotamya'da, Babillerin Kralları Nebukadnezzar (M.Ö. 605 - 562) ve Nabonidus (M.Ö. 556 - 539) yeniden yapmak üzere kerpiçten eski kült merkezlerini kazdırırken, buluntu heykel ve tablet yazıtları da ritüelleri düzenlemek için saraylarında topladılar. Kral Nabonidus'un kız kardeşi Bel Shalti Nannar'ın bu çıkarılan eserlerden bir araya getirdiği bir kişisel koleksiyon ise antik zamanların en eskisi olarak bilinmektedir[323].

Antik Çağ'da kendilerine özel kitaplıklar oluşturanları birer koleksiyoncu sayarsak, Yunan Dünyasında şahsına ait özel kitaplığı olan ilk aydının Euripides olduğu söylenir. Aristoteles de kitap toplayarak kendine ait bir kitaplık oluşturmuştu. Strabona göre Sylla, Roma - Mithridates savaşlarının başlangıç sürecinde Aristoteles'in kitaplarını Roma'ya getirmiştir[324].

Tarihi İskenderiye Kütüphanesine iktidarı zamanında zirve dönemini yaşatan II. Ptolemaios (M.Ö. 309 - 246)'un kendisi de kitap düşkünü bir koleksiyoncu olarak tanınır. Bu dönemde aydınlar ve yüksek rütbeli sınıf arasında kitap koleksiyonu oluşturmak bir tutku olmuştur[325]. Bergama Krallığı'nda krallar, sanatçılar önderliğinde Klasik Yunan heykel ve

[318] Özdoğan 2011: 67.
[319] Trigger 2014: 118.
[320] Özdoğan 2002: 27.
[321] Rona 1997: II, 1034, 1035.
[322] https://tr.wikipedia.org/wiki/Asurbanipal
[323] Woolley 1950: 152 - 154.
[324] Bayrav 1998: 11.
[325] Bayrav 1998: 11.

resim sanatına ait toplamalar veya kopyalamalar yoluyla zengin koleksiyonlar meydana getirmişlerdir. Hellenistik Dönem'de oluşan tarihe ilgi ile Pergamon Kralı Attalos I. (M.Ö. 269 - 197) Akropol de çok sayıda heykel ve sanat eseri toplamıştır[326]. Aynı dönemin önemli mevkideki devlet adamları da villalarında dekor amaçlı oluşturdukları sanat eserlerinden oluşan koleksiyonlarını teşhir etmişlerdi[327].

Romalı General Marcus Claudius Marcellus (M.Ö. 268 - 208) Syrakusa'yı istilasında elde ettiği heykelleri, resimleri Roma'ya getirerek halka teşhir etmiş ve ardıllarınca bu bir gelenek halini almıştır[328]. Roma Cumhuriyet Dönemi'nde üst rütbeli askerlerin Anadolu ve Yunanistan'dan yağmaladıkları değerli eşyalar, heykeller, sanat eserleri, koleksiyonlar şeklinde evlerde de teşhir edilir. Cumhuriyet Devri Roma'sı, Gracchuslar ile beraber zengin bir lüks tabakası yaratmıştı. İtalya'da senatörlerin Roma şehri dışında da konakları vardı. Campania'dakiler muhteşem döşenmişti. Caesar ve Pompeius'un Roma'da yaptırdığı kamu binalarında sanat eserlerinden meydana gelen birçok özel koleksiyon sergilenmekteydi[329]. Antik tarihçi Suetonius'un bildirdiğine göre ilk Roma imparatoru Augustus (M.Ö. 63 - MS 14), kahraman silahları yanında dev kemiği sanılan soyu tükenmiş hayvan fosillerinin iskeletlerini toplamıştır[330]. İmparator Nero Claudius Caesar (M.S. 37 - 68), Yunan Heykeli toplayan koleksiyoncuların başında yer alır. Yalnızca Yunanistan'ın Delphi Tapınağı'ndan beş yüzün üzerinde bronz heykeli aldığı kaydedilmektedir[331]. İmparatorluk devri Roma'sının büyük koleksiyoncusu ise Hadrianus (M.S. 76 - 138)'tur. Hadrianus, Tivoli yakınlarında Yunan ve Mısır tapınaklarının uyarlanması ile mimarlık müzesi şeklinde inşa edilen konutunu ve yapı kompleksini heykellerle süslemiştir[332] (Görsel 3). Roma'da takiben imparatorlar koleksiyonlar yapmayı sürdürmüştür. Septimius Severus yönetiminde M.S. 200'lerde koleksiyonlarda Klasikçiliğe dönülmüş, Caracalla ise olgun Yunan örneklerini aramıştır[333].

330'da Büyük Constantine I. (272 - 337), imparatorluğun hazinesi ile değer verdiği sanat eserlerini de Roma'dan Bosphorus'a taşımıştır. Bunlar içinde dört muhteşem bronz at heykeli de yeni başkente götürülmüş, ancak bunlar asırlar sonra 1204'te Latinler ile Venedik'e dönmüştür. Constantine, dört yüzden fazla anıt, çok sayıda mermer heykel ile Ayasofya'yı

[326] Rona 1997: II, 1034.
[327] Gerçek 1999: 2.
[328] Rona 1997: II, 1034.
[329] Gerçek 1999: 3.
[330] Bahn 1999: 21.
[331] Konukçu 2007: 244. (bk. M. Beard - J. Henderson, Classical Art From Greece to Rome (New York, 2001). Oxford University Press, 72.)
[332] Holst 1976: 37.
[333] Holst 1976: 37.

doldururken, yılanlı sütun ve iki Mısır hiyeroglifli dikilitaşını Constantinopolis'e getirmişti[334]. Bunlardan başka önemli sanatçıların heykel ve kabartma levhalarını büyük binaların önlerine ve Constantinopolis'in meydanlarına koydurarak teşhir etmiştir [335] . Doğu Roma İmparatorlarından Constantine VII. (905 - 959) de antik eski eserlere ilgisi ve koleksiyonculuğu ile tanınmıştır[336].

Orta Çağda Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Fredrick (1194 - 1250) antikalara olan ilgisinden kazılar yaptırmış, ayrıca satın alarak da toplamıştır[337].

İstilalarla koleksiyonların el değiştirmesi tarihsel bir olgu. İstanbul'a Haçlı kuvvetleriyle gelen Martin adlı başkeşiş'in sefer dönüşü Almanya'nın Orberg Kasabası civarında bulunan Pairis Manastırı'na çok sayıda rölik getirmesi aynı manastırda yaşayan Seyyah Gunther von Pairis'in kayıtlarında kutsal kalıntıların tam listesiyle geçmektedir. 1205 yılında manastır koleksiyonunda yer alan çoğu Bizans röliğinden günümüze hiç biri ulaşmamıştır[338]. Muhtemelen savaşlar sonucu aynı akıbete uğramış olmalıdır.

Orta Çağ kültüründe dini mekânlar ve diğer yaşam alanlarında, mistiklerden ziyade tabi ve sanatsal güzelliğe eğilimler etkisini göstermeye başlar. Bu dönemi anlamak için XII. yüzyılın sanatseverlerinden hümanist devlet adamı Suger ele alınabilir. St. Denis Manastırı başrahibi de olan Suger'e göre "Tanrı evi güzelliklerle dolu bir depo olmalıdır. Suger'in başrahip olduğu bu manastırın hazine dairesi koleksiyonları, sanat eserleri ve mücevherlerle doludur. Kartal şeklinde yontulmuş porfir vazodan, 4,5 kg altından yapılmış mücevheratla süslenmiş büyük kadehe tek tek sıralar bu zenginlikleri. Koleksiyondaki değerli eserlerin unutulmaya kurban gitmemesi için büyük bir tutkuyla betimini yaparken kiliseyi böyle ihtişamlı eserlerle donattığı için de coşku içinde gurur duyar anlatımında bunların. Sugerin bu eserlere olan hayranlığı sanatsal güzellikten çok değerli madenler ve taşlara oluşudur. Orta Çağ'ın diğer koleksiyoncuları da böyledir. Örneğin Berry Dükü Jean de France'nin üç bin eserden oluşan koleksiyonunda sanat eserleri yanında, yedi denizin deniz kabukları, balina dişleri, Hindistan cevizleri, kertenkele ve su yılanları, samanla dolu bir fil, yumurta gibi anlamı olmayan ilginç nesneler vardır. Esere şeklini veren süreç değil, şekil alan malzemenin önemi vardır bu dönem koleksiyonlarında[339].

[334] Holst 1976: 38.
[335] Şapolyo 1936: 53.
[336] Rona 1997: II, 1034.
[337] Trigger 2014: 47.
[338] Eyice 2017: 92, 93, 94.
[339] Eco 2018: 35 - 39.

Venedik Doçu Enrico Dandolo (1107 - 1205) ise hem nadir, hem de güzel objeleri bir araya getirerek büyük bir koleksiyon oluşturmuştu[340].

12. yüzyılda Paris'in burjuvasından Jacques Duchie'nin sanat eserlerinden bir koleksiyon yaptığı, seyyah Marco Polo'nun Asya kökenli birçok nesneden koleksiyonu olduğu bilinmekteydi[341]. Fakat Valois Hanedanı'nın (1284 - 1589) ortaya çıkışından sonra Fransa'da koleksiyonculuk zirve dönemini yaşadı. Anjou'lu I. Louis (1339 - 1384), Jean de Berry (1340 - 1416), Fransa Kralı Charles V. (1338 - 1380), Bourgogne Dükü I.Charles (1433 - 1477), Anjou'lu Rene I. (1409 - 1480) bunlardan en bilinenleridir[342].

14. yüzyıldan başlayarak Rönesans Dönemi ile devam eden süreçte İtalya'da ulusal duygularla geçmişe yönelme olmuş ve geçmişe ait eserlerden koleksiyonlar oluşmaya başlamıştır. Burada ilk eski eser koleksiyonunu da 1335 yılında Trevisan Oliviero Forzetta (1300 - 1373) Antik Roma eserlerinden küçük bir antiquarium meydana getirerek oluşturmuştur[343]. Erken ilgiye bir örnek de Ciriaco de Pizzicoli (1391 - 1454) adlı Ancona'lı meraklı gezgin koleksiyoncudur. Pizzicoli, İtalya, Yunanistan, Anadolu ve Doğu Akdeniz gezilerinde kitaplar, sikkeler, sanat eserleri ve eski yazıtlar toplamıştı[344]. Bu dönemin bir özelliği de eski eserlerle beraber çağdaş sanat eserlerinden koleksiyonlar da yapılmaya başlanmasıdır. Bazı koleksiyonlar ise sergileniyordu. Koleksiyonlarını sergiye açan zengin kişi ve hanedan ailelerinden bazıları: Urbino ve daha sonra Gubbio dükü olan Fedirigo Montefeltro (1422 - 1482), Mantua'lı Gonzaga Hanedanları (1328 - 1708), Ferrara'lı Este Hanedanları (1239 - 1431), Floransa'lı Medici (14. - 18. Yüzyıllar), Farnese Ailesi (1545 - 1731), Strozzi Ailesi, Rusellai Ailesi ve hanedanlarıdır.

15. yüzyıl sonları papalar, kardinaller ve İtalyan asilleri sanat eserleri topluyor, sergiliyorlardı. Koleksiyonculuk merakının yaygın olduğu din adamlarından meşhur papa ve kardinallere örnek; Papa II. Pius (1405 - 1464), IV. Sixtus (1414 - 1484), büyük bir sanat ve antika koleksiyonu oluşturan Papa II. Paul (1417 - 1471) ile sanatsal eserler toplayan Papa VI. Alexander (1431 - 1503) sayılabilir. IV. Sixtus, Capitol koleksiyonunu 1471'de Capitolino Müzesi'ne çevirmişken, Papa II. Julius (1443 - 1513), 1506'da Vatikan'da büyük bir heykel koleksiyonu oluşturmuştu. Aynı dönemde Floransa'da Medici iktidarını egemen kılan Cosimo de Medici (1389 - 1464), Avrupa'nın ilk modern müzesi sayılan Palazzo Sarayını inşa

[340] Holst 1976: 52.
[341] Holst 1976: 52.
[342] Meydan Larousse 1972: VII, 389. (bk. Koleksiyonculuk)
[343] Arık 1947: 58; Holst 1976: 52; Karet 2014: 134.
[344] Silberman 2019: 31; Casson 1939: 93 - 99; Weiss 1969: 137 - 142.

ettirmiştir. Sadece İtalya'da değil bütün Avrupa'da saltanat kuran Medici Hanedanı, aristokrat değil taşra kökenli bir aileydi. İtalya'nın Rönesans Dönemi önemli devlet adamlarından Lorenzo de Medici (1449 - 1492) heykellerden bir bahçe meydana getirmiştir. İlerleyen dönemlerde sanat eserlerinden oluşan galeriler daha da çoğalmaya başladı. Bunlardan, Toskana Grandükü Cosimo I. de' Medici (1519 - 1574), tarafından yapımına başlanan Floransa Uffizi Sarayı üst katında 1581'de yaptırılan Uffizi Galerisi en bilinenidir. Palazzo Medici Sarayı koleksiyonları da buraya taşınmıştır. Müzelerin sergi düzeni galeriler şekline Uffiziyle dönüşür[345]. İtalyan Hümanistlerden, tarihçi, hekim ve başrahip Paolo Giovio (1483 - 1552) Antik Çağ ve zamanının ünlülerini resmeden tablolar yaptırmış, büyük bir sanat koleksiyonu oluşturmuştur. Giovio'nun merakı sadece tablo değildir. Önemli nümismatik ve elyazma koleksiyonuna da sahiptir. Como Gölü kıyısında yaptırdığı Roma mimarisi tarzındaki villasında özel kişilere açtığı koleksiyon mekânını dokuz Musaya atfen Museion olarak adlandırır[346]. Papa III. Paul Alessandro Farnese (1468 - 1549)'nin isteği ile oluşturulan büyük Farnese Koleksiyonu ise ilerde üç önemli müze içinde yer alacaktır[347]. Dönemin bilinen diğer burjuva koleksiyoncuları içinde; Alman avukat, tüccar ve yazar Willibald Pirckheimer (1470 - 1530), Alman işadamı ve politikacısı Hans Anton Fugger von der Lilie (1493 - 1560), Fransa Genel Sekreteri Jean Grolier de Servières viscount d'Aguisy (1489 - 1565), Fransız tarihçi Jacques Auguste de Thou (1553 - 1617), Flaman Şövalye, Antwerp Belediye Başkanı Nicolas Rockox (1560 - 1640), Flaman hukukçu Jan Caspar Gevaerts (1593 - 1666), Flaman matematikçi, fizikçi, astronom Christiaan Huygens (1629 - 1695), Fransız tasarımcı, marangoz Andre Charles Boulle (1642 - 1732), Fransız işadamı Everhard Jabach (1618 - 1695) bulunmaktadır[348]. Fransız Neo Latin şairlerden Jean Jacques Boissard (1528 - 1602)'da Roma çevresinden topladığı antik eserlerle bu dönemin koleksiyoncuları arasında kabul edilir[349].

İtalyan Kardinal Scipione Borghese (1577 - 1633)'nin sanat koleksiyonları daha sonra Roma'da Villa Borghese'de müzeleşmiştir[350]. Pietro Della Valle (1586 - 1652) adlı koleksiyoncu gezgin sonradan Vatikan Müzesi'ne hediye edeceği çok sayıda el yazması ve eski eser topladı. Bunların arasında Mısır'dan satın aldığı iki mumya ve Koptça yazma eserlerden bir koleksiyonda vardı[351].

[345] Gerçek 1999: 4; Artun 2007: 19, 20.
[346] Madran 2009: 68.
[347] https://it.m.wikipedia.org/wiki/Collezione_Farnese
[348] Larousse 1972: VII, 389. (bk. Koleksiyon)
[349] https://en.wikipedia.org/wiki/Jean-Jacques_Boissard
[350] Holst 1976: 54.
[351] Özkan 2017: 5.

Kutsal Roma İmparatoru Sigismund (1368 - 1437), emperyal hazinesi içindeki muhteşem koleksiyonu gittiği her yere taşıyordu. Bu hazine daha sonra Viyana'da Habsburglar Hanedanı (11. - 18. yüzyıllar)'na geçse de sonraları çeşitli koleksiyonlara bölünmüştür[352].

Orta Çağ'da kilise ve katedraller Hristiyanlık sanatına özgü ikonalar, azizlerin kutsiyet ifade eden eşyaları, lahitler, heykel ve kabartmalar ile sanat eserleri içeren büyük koleksiyonları ile müze şeklindeydiler. 16. yüzyılın ilk yarısında Alman Kardinal Albrecht (1490 - 1545), Halle Katedrali'nde çok kıymetli ve büyük bir koleksiyon oluşturdu. Benzer zenginlikteki koleksiyona sahip bir diğer katedral de Venedik'te San Marco Katedrali idi[353]. Sikke koleksiyoncusu Flaman yazar Hubert Goltzius (1526 - 1583), koleksiyonundaki materyalleri yayınlayarak geçmişi yazanların başında gelir[354].

16. ve 17. yüzyıldan itibaren amatör koleksiyoncular arasında büyük devlet adamları ve krallar daha fazla yer almaya başlamıştır. Giderek aristokratlar, temsilcileri kanalıyla Yunanistan ve İtalya'dan getirttikleri Grek ve Roma sanat eserlerinin muhteris koleksiyoncuları oldular. İngiltere Kralı Charles I. (1600 - 1649), Buckhingam Dükü George Villiers (1592 - 1628) ve Arundel Kontu Thomas Howard (1586 - 1646) antik sanat eserlerini İngiltere'ye satın alma konusunda yarış halindeki arkadaşlardır[355]. Canterbury Parlemento üyesi, akademisyen John Tradescant (1505 - 1581), diğer koleksiyonculardan farklı olarak nadir yerel nesnelerin koleksiyonunu da yaptı. Derlediği koleksiyonunda, Roma - İngiliz sikkeleri, pişmiş toprak kaplar ve cam eserler yer almaktaydı[356]. Tarihsel ve sanatsal eşyaya büyük ilgi duyan Fransa Krallarından François I. (1494 - 1547), IV. Henry (1553 - 1610) ve sonrasında Fransa Kralı olan Louis XIV. (1638 - 1715) saraylarında dünyaca meşhur koleksiyonlar meydana getirmişlerdir. Bu koleksiyonları ithal ve yerli, klasik bronz ve mermer heykeller oluşturuyordu[357]. Papa X. Leon (1475 - 1521), Kutsal Roma İmparatoru Karl V. (1500 - 1558), İspanyol diplomat ve edebiyatçısı Diego Hurtodo de Mendoza (1503 -1575), devlet adamı Antoine Perrenot de Granvelle (1517 - 1586), İspanya Kralı Phillip IV. (1605 - 1665), İspanyol Ressam Francesco Pacheco (1580 - 1644), İtalyan Politikacı Jules Mazarin (1602 - 1661), Orleans Dükü Phillippe II. (1674 - 1723), ve Olivares Kont ve Dükü Gaspar Mendez de Haro (1629 - 1687), dönemin büyük koleksiyoncularıdır[358]. Bavyera Dükü Albrecht V. (1528 - 1579)

[352] Holst 1976: 54.
[353] Gerçek 1999: 3.
[354] https://en.wikipedia.org/wiki/Hubert_Goltzius
[355] Parry 1995: 125.
[356] Trigger 2014: 82; https://en.wikipedia.org/wiki/John_Twyne
[357] Trigger 2014: 85; Edhem 2019: 123.
[358] Larousse 1972: VII, 389. (bk. Koleksiyon)

ise sonradan Antik Yunan ve Roma eserlerinden oluşan Wittelsbach Koleksiyonu ile Münih Residenz'de yer alan Wittelsbach Hazinesi madeni sikke ve mücevher koleksiyonlarının temelini meydana getiren dönemin büyük koleksiyoncu ve sanat koruyucusudur. Neredeyse zamanının tüm ünlü Roma ve Venedik koleksiyonlarını satın almıştır. İçlerinde uzun pazarlıklarla 7 bin dükaya satın aldığı meşhur Venedikli yaşlı koleksiyoncu Andrea Loredan koleksiyonu da vardır[359]. Antiquarium için görevli danışmanı Belçikalı Doktor Samuel Quicheberg, tarihte koleksiyonlar üzerine ilk incelemeyi yapmış kişidir. 1565 yılında yayımlanan "Inscriptiones" adlı eser, koleksiyonların tasnifi üzerinedir. Eserde; koleksiyonların gerekçeleri, ideal bir sanat koleksiyonu ve koleksiyonların sistematiği üzerine metinler bulunur. Quicheberg, 64 sayfalık çalışmada ilgi alanlarını; doğa harikaları, sanat eserleri, bilimsel cihazlar, egzotik nesneler olarak belirlemiştir[360]. Flaman ressam Peter Paul Rubens (1577 - 1640), hem iyi bir ressam hem de koleksiyoncuydu[361]. Koleksiyonu sonradan dünyanın ilk halk müzesi Ashmolean'a temel olan, İngiliz politikacı Elias Ashmole (1617 - 1692) ile yine zengin koleksiyonları sonradan bu müzeye dâhil edilen Baba oğul Tradescantların[362] deniz aşırı seyahatlerle oluşturduğu nadir toplamalardı. Bunlar arasında Grek, Roma ve Antik Doğu uygarlıklarına ait eserler bulunuyordu. Bu zamana kadar arkeolojik eser içeren koleksiyonlar genelde kilise toplamaları veya ata yadigârı asalet göstergesi nesnelerden oluşuyordu[363]. Baba John Tradescant (1570? - 1638)'la başlayan koleksiyon, oğul Tradescant tarafından 1656'da Elias Asmole'ye bağışlanmıştı. Arundel Kontu İngiliz politikacı Thomas Howard (1586 - 1646), ise öldüğünde arkasında değerli antika mücevherat, 700 tablo, büyük mermer heykeller, kitaplar, baskı, gravür ve Arundel oymaları olarak bilinen oyma mermerlerden oluşan bir koleksiyon bıraktı[364].

Ünlü koleksiyoncu İtalyan Hekim Ulisse Aldrovandi (1522 - 1605) bir müze konseptindeki koleksiyonunda tüm doğayı toplamaya çalışırken, Fransa Kralı IV. Henrie (1553 - 1610) Louvre Sarayı'nda bir salonu sadece antik eserler ile düzenletmişti[365]. Fransa krallarının büyüterek devam ettirdiği bu koleksiyonlar daha sonra Louvre Müzesi'nin çekirdeğini oluşturmuştur. 1612 yılında Roma'da Papalık izniyle kazı yapan Koleksiyoner Earl lakaplı Thomas Howard (1586 - 1646), Roma büstlerinden oluşan çok sayıda antik eseri ülkesi

[359] https://en.m.wikipedia.org/wiki/Albert_V,_Duke_of_Bavaria
[360] https://www.historyofinformation.com/detail.php?id=3279
[361] Holst 1976: 54.
[362] Gerçek 1999: 6.
[363] Trigger 2014: 82.
[364] https://en.m.wikipedia.org/wiki/Thomas_Howard,_14th_Earl_of_Arundel
[365] Gerçek 1999: 5.

İngiltere'ye götürdü. Osmanlı Ülkesine de gelen koleksiyoncu Anadolu'dan içlerinde Bergama Sunağı parçası da olan çok sayıda eseri gemilerle taşıdı. Kendisi, Roma Kültürüne ait oluşturulan ilk büyük koleksiyona sahip olmuştu. Howard öldüğünde geride, büyük antik heykeller, 700 tablo, çizimler, baskılar, sikkeler, kitaplar ve çok sayıda çeşitli antik eser yanında antika mücevherlerden oluşan büyük bir koleksiyon bıraktı. Daha sonra bu koleksiyon Oxford Üniversitesi'ne oradan da Ashmoleon Müzesi'ne devredilmiştir[366].

18. yüzyılda koleksiyonculuk ve eski eser toplama daha da artarak gelişti, bilinç kazandı. İlginin arttığı bu dönemin önemli koleksiyoncuları arasında; Alman Saxe-Teschen Dükü Albert-Casimir (1738 - 1822), Rusya İmparatoriçesi Çariçe Caterine II. (1729 - 1796), Hollandalı bankacı ve tüccar Pieter Teyler van der Hulst (1702 - 1778)[367] ile Fransız aristokratı, Caylus Kontu, yazar ve proto-arkeolog Anne Claude de Tubieres (1692 - 1765)[368] bulunur. Rusya'da I. Petro (1672 - 1725), adamlarına nadir ve antik eserlerin toplanıp Petersburg'a göndermeleri için talimat verdi. Bu talimat arkeolojik eserler yanında paleontolojik ve jeolojik buluntuyu da içermekteydi[369]. İngiliz Asili Oxford Kontesi ve sanat koleksiyoncusu Lady Henrietta Holles (1694 - 1755), Newcastle 1. Dükü'nün eşi olarak evini resim ve heykellerle doldurdu. Bu evde büyüyen tek kız çocukları Portland Düşesi Margeret Bentinck (1715 - 1785)'de döneminde İngiltere'nin en zengin kadını olarak büyük bir koleksiyon yaptı. Kocası Portland 2. Dükü idi. Arundel koleksiyonunun da doğal varisi olarak pahalı sanat eserlerinden, doğa tarihine kadar çeşitli nesneler içeren büyük bir koleksiyon oluşturmuştu. Antika koleksiyoncusu arkadaşı Oxford'un 4. Kontu, sanat tarihçi Horace Walpole (1717 - 1797) kendisini dönemin rakipsiz en büyüğü olarak ilan etti[370].

Antik Yunan - Roma sikkelerinden oluşan koleksiyonlarını, H. Goltzius (1558 - 1617) gibi kataloglarla yayımlayan ünlü koleksiyoncular ortaya çıkmaya başlamıştır. Jean Foy Vaillant (1632 - 1706) bunların başında gelir. Değerli Antik Yunan Sikke Koleksiyonunu ahşap çekmeceli muhafaza kasalarıyla XVI. Louis'e 300 bin Sterline satan Joseph Pellerin (1684 - 1872)'de katalog yayımlayanlardandır. Bu koleksiyon günümüze kadar ulaşmış Bibliothèque Nationale de France'nın sikke kabinesini oluşturmuştur[371].

Prusya Kralı Büyük Frederick II (1712 - 1786), Polonyalı diplomat Kont Heinrich von Brühl (1700 - 1763), Fransız finansör Pierre Crozat (1665 - 1740), Büyük Britanya Başbakanı

[366] Özdoğan 2011: 71; https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Howard,_14th_Earl_of_Arundel
[367] Larousse 1972: VII, 389. (bk. Koleksiyon)
[368] https://en.m.wikipedia.org/wiki/Anne_Claude_de_Caylus
[369] Trigger 2014: 88.
[370] https://en.wikipedia.org/wiki/Margaret_Bentinck,_Duchess_of_Portland
[371] Tekin 2004: 317; https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Pellerin

Robert Walpole (1676 - 1745) ile 18. yüzyılın en büyük klasik heykel ve antik eser koleksiyonuna sahip olan İngiliz antikacı ve bankacı Lyde Browne (? - 1787)' nın koleksiyonları daha sonra Hermitage Müzesi'ne dâhil olacak koleksiyonlardandır[372].

18. yüzyılın büyük koleksiyonlarından biri de İrlandalı doktor, doğa bilimci Sir Hans Sloane (1660 - 1753)'ye aittir. Tablo, para, madalyon, kitap, bitki, araç gereç gibi 70 bini aşan objeden oluşan koleksiyon, ölümünden sonra İngiliz idaresince 20 bin sterline satın alınarak British Museum'un oluşumunu sağladı[373]. İngiliz koleksiyoncu Charles Townley'in (1737 - 1805) zengin koleksiyonundaki en önemli bölümü olan mermer parçalar içinde Discobolus Heykeli de vardı. Bu koleksiyon da British Müzesi'nde Antik Yunan ve Roma eserleri içindedir[374]. Carlo d'Ottavio Fontana (1774 - 1832) satın alarak oluşturduğu 40 bin adetlik Antik Yunan ve Roma Sikkeleri koleksiyonu zamanının en önemli koleksiyonuydu. Ayrıca Etrüsk vazo koleksiyonu da yapmaktaydı. Sikkeleri 3 cilt halinde koleksiyoncu nümismat Domenico Sestini tarafından yayımlandı[375]. İngiliz mimar Sir John Soane (1753 - 1837) döneminin önde gelen mimarlarından olarak klasik sanat ve mimariye olan tutkusuyla dünya çapında bir özel koleksiyon oluşturdu. Londra'da kendi yarattığı olağanüstü evi ölümünden sonra koleksiyonlarından oluşan bir müzeye çevrildi. Antik eserlerden resim, tablo ve mobilyaya, 6 binden fazla sanat eseri bulunan koleksiyonda sadece 700 den fazla Antik Mısır, Yunan ve Roma heykel ve eserleri yer almakta. Arkeolojik eserler içinde Mısır Firavunu Seti I'e ait lahit de olmak üzere muhteşem parçalar yer almaktadır[376]. İngiliz işadamı, gezgin ve koleksiyoner Claudius James Rich İngiliz Doğu Hint şirketi Irak acentasıydı. Dil konusunda yetenekliydi. Yunanca, Latince, Süryanice, İbranice, Arapça, Farsça yanında İstanbul ve İzmir'de kalması nedeniyle mükemmel Türkçe biliyordu. Daha sonra British Museum tarafından satın alınacak koleksiyonunu Doğu'da işi gereği gezerken topladı. Bu toplamalar içinde Grek ve Doğuya ait sikkeler koleksiyonu; Türkçe, Arapça, Farsça bine yakın elyazması kitap ile Süryani ve Keldani dillerine ait büyük miktar elyazması koleksiyonu bulunuyordu. Ayrıca Avrupa'ya gelen ilk çivi yazılı tabletleri içeren Babil ve Ninova buluntusu arkeolojik eserler koleksiyonu da bunlar yanındaydı[377]. 19. yüzyılda varlıklı koleksiyoncular faaliyetlerine oluşturdukları koleksiyonları artık kendi müzelerini kurarak devam etmeye başlarlar. Bunlardan Carlsberg Bira firmasının sahibi Carl Jacobsen (1842 - 1914), Antik Yunan, Roma

[372] https://en.wikipedia.org/wiki/Hermitage_Museum
[373] Gerçek 1999: 6; Yücel 2006: 241.
[374] https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Townley
[375] https://de.wikipedia.org/wiki/Carlo_d%E2%80%99Ottavio_Fontana
[376] https://www.soane.org/collections
[377] Trigger 2014: 67; https://en.wikipedia.org/wiki/Claudius_Rich

mermer heykelleri yanında birçok dönemden heykel ve sanat eseri topladı. İlk antik heykeli 1879'da satın alan sanayicinin 1882 yılında koleksiyonunu evi ve bahçesi almadı. Koleksiyonlarını 1897 yılında Kopenhag'ta Ny Carlsberg Glyptotek adıyla kurduğu müze ile halka açtı[378]. 1870'lerde çay tüccarlığından büyük servet edinmiş Frederick John Horniman (1835 - 1906)'ın hevesli bir koleksiyoncu olarak dünyanın çeşitli yerlerinden topladığı farklı kültürlere ait nesneler, eğitim ve müzik aletleri, akvaryum dâhil çeşitlendirilmiş hayvan koleksiyonu, doğa tarihi nesneleri, antropoloji ve botanik bahçeleri konularından oluşan koleksiyonları bulunuyordu. 350 bin civarı eserden oluşan koleksiyon 1898 yılında Londra'da müze olarak hizmete girmiştir[379]. Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud'da yaşamı boyunca arkeolojik eserlerden bir koleksiyon yapmış ve 1938'de Nazilerden kaçarken bu koleksiyonu Londra'ya kaçırmıştır. Kızı Anna'nın 1982 yılında ölümü sonrası vasiyeti gereği 2000 civarı eserden oluşan koleksiyon, Freud'a ait evde kurulan müze ile 1986 yılında halka açılmıştır[380].

2.3. TÜRK KOLEKSİYONCULUK TARİHİ

Türk koleksiyonculuğunun doğuşu ve gelişimi de doğal olarak hâkimiyeti halk adına elinde bulunduran yönetici hanedan sınıfa ait hükümran iradelerin hazineleri ile devlet adına olan biriktirme ve korumalar ile olmuştur. Bunun dışında Osmanlı döneminin son asırlarında ağırlıkla Türk olmayan tebaanın yanında üst rütbeli memurların koleksiyonculuğu göze çarpar. 1839'da Tanzimat Fermanı'yla bir nebze olsun bireysel hak ve özgürlükler üzerine düzenlemeler yapılmıştır. Ancak, Batı Dünyası'nda erken gelişen bir takım siyasal, ekonomik değişimler ve aydınlanma hareketleri sonucu yoğunlaşan koleksiyonculuk faaliyetlerini, son dönem Osmanlı sosyal yapısında nadiren görmekteyiz. Türkiye'de Cumhuriyet devrinde özel koleksiyonculuğun gelişmesi de Avrupa'daki burjuva kesiminin ekonomik ve kültür yönüyle zenginleşmesinde olduğu gibi sermaye ve kültürel gelişmeler sonrasında olmuştur.

Türk Tarihinin Anadolu'dan önceki coğrafyası Merkezi Asya'da pek çok Türk Devleti kurulmuştur. Bu devletlerin, boy federasyonlarından oluşan yarı yerleşik - göçebe ve pastoral yapıdaki topluluklardan meydana gelmesi[381] tabiatıyla somut kültürel varlıkların kısıtlı ve korunamamış olması sonucunu da doğurmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında ulusal tarih yazımı ile başlatılan Türk Tarihinin köklerini araştırma çalışmaları arasında değerli bilimsel yayınlar

[378] https://www.glyptoteket.com/about-the-museum/
[379] https://en.m.wikipedia.org/wiki/Horniman_Museum
[380] https://www.freud.org.uk/about-us/; Koleksiyon kataloğu için bk. L. Gambell, Sigmund Freud and Art: His Personal Collection of Antiquities (New York 1989). Harry N Abrams Incorporated
[381] Güvenç 2008: 90 - 97.

yapılmıştır. Bu çalışmalar içinde elbette yoğun milli hislerle yazılan ve beklentiler içerenler de bulunmaktadır. Elimizdeki yetersiz verilere karşın bazı yayınlarda Anadolu'nun çok erken dönemlerini Türklerle buluşturan bilgiler de Asya'nın eski Türk devletlerini medeniyetin beşiği olarak veren bilgiler de yer almaktadır. Çalışmamızın koleksiyon şeklindeki toplamalar olduğu yönüyle bu erken dönem Türk devletleri hükümdarlarına ait bir takım mezar buluntularında çok sayıda zengin değerli nesneyi de bu bağlamda anmalıyız.

Orta Çağ'da Avrupa Hunları Hakanı Attila'nın (ö. 453) sarayında değerli sanat eserleri toplanmakta, Avrupalı krallıklarda olduğu gibi bir hazinesi bulunmaktaydı. Orta Çağ'ın diğer Türk devleti Avarlar da Batı Hunları gibi çeşitli krallıklardan ele geçirilen sanat eseri, taht, silah ve atalarından yadigâr eserleri bu hazinelerinde toplamaktaydılar[382]. Hunlardan kalan toplu bir koleksiyon anlamı oluşturacak buluntu olmamakla beraber günümüze ulaşan arkeolojik bakiyeler genellikle ölü kültü ya da gömüyle ilgili olanlardır. Bunlar arasında bozulmadan gelen materyalden altın ve bronz eşya buluntuları ön plandadır[383]. Doğal olarak her devlet yapısında olduğu gibi Türk devletlerinde de hazine kurumu mevcuttur. Hükümdarların ve süregiden hanedanların gerek ganimetlerle gerek hediye edilmiş değerli eserlerden birikimlerle oluşmuş, saygınlık ve güç timsali toplamaları bilinmektedir. Bunlardan biri Göktürk hükümdarı Bilge Kağan (683 - 734) hazinesidir. 2001 yılında Moğolistan Hükümeti ile antlaşma neticesinde DTCF'ce yapılan kazılarda Bilge Kağan veya oğluna ait mezarda büyük bir koleksiyona ulaşılmıştır. Kazı ekibi, içlerinde büyük gümüş geyik heykelinde bulunduğu 4 bin civarı değerli sanat eserini gömüden çıkarmıştır[384]. Teşkilat yapısı yerleşik düzene doğru evrilmeye başlayan süreç sonunda; eski Türk devletlerinden, Karahanlılar, Büyük Selçuklu Devleti ve kısa ömürlü olsalar da Harzemşahlar, Gazneliler ile Babür Devleti de yerleşik kültür hayatı olan devlet yapılarıyla değerlendirilebilir[385]. Gazneli Mahmut'un Hindistan'dan aldığı değerli eserleri sarayında bir müze şeklinde topladığı, Cengiz Han ve Timur'un da saraylarında benzer değerli eşyaları sakladıkları bilinmektedir[386]. Doğal olarak bu devletlerin ve hanedanlıkların yıkılmasıyla bunlara ait hazineleri de tespit edilemeyen çeşitli el değiştirmelere konu olmuştur. Bu hazineler içinde savaş ganimetleri değerli eserler, ele geçen düşman silahları, dinsel konulu nesneler, kıymetli mücevherat, değerli taş ve madenler, değerli metallerden yapılmış eşyalar ve sanat eserleri, ata yadigârı hatıralar ve değerli hediyeler yer almaktaydı. Bu tür devlet

[382] Şapolyo 1936: 18.
[383] Fettich 1982: 195.
[384] Koşay vd. 2013: I, 168, 169.
[385] Berktay 1987: 23 - 64.
[386] Şapolyo 1936: 18.

koleksiyonlarının akıbetini bilemiyoruz. Ancak, ganimetler yoluyla hazinede toplamalar ve devşirme mimari unsurların sanat eseri oluşları ve tarihselliklerinin fark edilerek yeni yapılarda toplanarak kullanımı, Anadolu'da Türk dönemiyle birlikte koleksiyonculuk ve müzeciliğin ilk adımları olarak değerlendirilmektedir. Çünkü her iki kanal yoluyla da elde edilerek toplanan ve korunan nesneler bir koleksiyon meydana getirmektedir[387]. Anadolu'da bu anlayış Büyük Selçukluların bir kolu olan Anadolu Selçuklu Devleti ile başlamaktadır.

Malazgirt Zaferi (1071)'ni izleyen on yıl içinde Marmara ve Ege Denizi sahillerine kadar her yer fethedilmiş[388], Doğu'dan gelen Oğuz göçü ile de Doğu Roma toprağı olan Anadolu kısa süre içinde Türk nüfusuyla doldurulmuştur. Kuruluşu 1073'lerle başlatılan Anadolu Selçukluları[389] ile Türkler, çeşitli medeniyetlerin yaşadığı ve üzerinde üst üste birçok kültür katının olduğu zengin Anadolu kültürel mirasının günümüze kadar sahibi olmuştur. Türkiye Selçukluları Sultanı Alaaddin Keykubad (1188 - 1237), tahta geçtiğinde ilk iş olarak dış tehditlere karşı Sivas, Kayseri ve Konya şehirlerinin kale ve surlarını yeni baştan yapılmasını emretmiştir. Başkent Konya surlarının 1221 yılında tahkim edilerek yeniden inşasında burçlar ve kapılar antik dönemin figürlü kabartmaları ve heykelleriyle süslendi. Sultan incelemelerinde çok beğendiği bu sanatkârane işi yapanları da mükâfatlandırdı. Alaaddin Tepesini çevreleyen surların ve 12 kapısının heykel ve figürlü kabartma sanat eserleriyle süslenmesi ihtişamını artırmış, yüzyıllar boyu buraya gelen seyyahları hayran bırakmıştır. 19. yüzyıla kadar surlar üzerinde kalan bu eserlerden, 16. yüzyılda Konya'ya gelen Arap seyyah el - Gazzi (1570 - 1651); sur duvarları üzerindeki heykellerin sanki canlanıp konuşacakmış hissi veren güzellikte olduklarından bahseder[390]. Fransız arkeolog, siyasetçi ve gezgin Simon Joseph Leon, Marquis de Laborde (1724 - 1794) de 1837'de yayınladığı "Voyage de l'Asie Mineure" adlı eserinde detaylı gravür çizimlerinde bu taş eserleri betimlemiştir (Görsel 4). Bu eserde Konya gravürleri içinde tasvir edilen giriş kapı süslemelerinde kabartmalar yanında baş kısmı eksik bir erkek heykeli de resmedilmiştir. Bu gün İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne taşınmış iki aslandan birinin heykelini de Charles Texier (1802 - 1871) eserinde[391] çizilmiş gravürüyle göstermiştir[392] (Görsel 5). Texier, yaptığı yorumda da Selçuklu

[387] Shaw 2004: 20.
[388] Sümer 1999: 157.
[389] Köymen 2017: 107.
[390] Turan 1971: 332, 333.
[391] Charles Texier, Description de l'Asie Mineure (Paris 1849).
[392] Sarre 1989: 1 - 4.

Türklerinin, Osmanlı gibi canlı heykellerini yadsımadığını ve bu türden suret içeren yapıtlardan ve kabartma taşlardan ne buldularsa bir yerde korumaya alarak kullandıklarını belirtmiştir[393].

Anadolu Selçuklularının başkentleri Konya'da toplayarak burçlara ve sur kapılarına yerleştirdikleri çeşitli dönemlere ait antik eserlerden figürlü kabartmaları, Türklerin Anadolu'daki en erken koleksiyonculuk ve müzecilik anlayışı olarak değerlendirilmektedir[394]. Türklerin Anadolu'yu fethi ile sahip olunan topraklardaki birçok eserin mimaride devşirme olarak kullanılması ile pek çok kültür varlığı günümüze gelebilmiştir. Geçmiş kültürlerin sanat eserlerine verilen değer ile bir nevi korumacı gelenek oluşmuş bu sayede kültür varlıkları bulundukları yerde veya koleksiyonlarda korunarak günümüze ulaşmıştır[395]. Bu eski taş yontu sanat eserlerinin, Anadolu'da yapılmış kamu binalarında, surlarda, duvarlarda, meydanlarda, bahçelerde estetik, koruma, teşhir ve görsel komposizyon dili oluşturma amacıyla bir bilinç içinde kullanılması önemlidir. Helenistik heykellerden çeşitli mimari oyma ve kabartma taş, ihtiyaca uygun bir yapı malzemesi olmakla üzerlerindeki figürler ve bezemeler kaybedilmeden, özellikle görünür biçimde kullanılıyordu. İstanbul Rumeli Hisarı ve Ankara Kalesi tahkimatları aynı şekilde parçalar içerir. Ankara Kale surlarında, tepeye doğru iç kalede Helenistik Çağa ait çok sayıda heykel teşhir amacıyla görünür biçimde yan yana yatık vaziyette dizilmiştir[396]. Aslında bu pratik, Türklerden önce Bizans'ta da görülen ve yükselişe geçen Hristiyanlık Ortaçağının paganizm tepkisine verdiği uygulamalardandı. Justinianus I. (482 - 565) eski pagan tapınağına ait görselliği olan taşları Ayasofya Kilisesi'nde kullanmıştır[397]. İznik surlarında bulunan devşirme taşlar Bizanslılarca konmuş, Türk döneminde de korunmuş ve benzer yapılarda örnek alınarak yaygınlaşmış olmalıdır. 15. yüzyılda Bodrum Kalesi duvarlarında Saint - Jean Şövalyeleri'nce de aynı şekilde Halikarnassos Mausoleum'u frizleri kullanılmıştı. Orta Çağ Anadolu'sundaki bu yaygın kullanım, eserleri teşhir amacı yanında koruma yönünü de göstermektedir[398]. Fakat bunların düzenden uzak, sistemsiz dizilişleri korunma ve görsel teşhir dışında müze yönlü bir işlev sağlamamaktadır[399]. Bu konuda arkeoloji kuramcısı Trigger, İslam toplumlarında arkeolojik eserlerin korunmamasını ve eski eserlere olan ilginin oluşmamasını eksik bir genellemeyle yapmaktadır[400]. Oysaki Müslüman Türkler, diğer İslam toplumlarının inançları gereği gösterdikleri sert yaklaşımı esnetmişlerdir. Türkler dışındaki

[393] Texier 2002: III, 313.
[394] Altun 2007: 6.
[395] Shaw 2004: 26; Altun 2007: 6.
[396] Shaw 2004: 31, 32, 36.
[397] Shaw 2004: 31.
[398] Shaw 2004: 32.
[399] Shaw 2004: 27.
[400] Trigger 2014: 74.

İslam toplumları ise İslam öncesi uygarlıklara ve eserlerine cahiliye devri yaklaşımıyla bakmaktadır. Canlı suretinin resim ve heykel gibi sanatlarda kullanımını yasaklayan kurallara bağlı kalan Arap toplulukları bu bağlamda değerlendirilebilir. Ancak Selçuklularda resim ve yontu sanatlarında bu kurallara uyulmadığı, Osmanlı döneminde de esnek uygulamaların örnekleri çoklukla devşirme yapılarda olan teşhirlerde görülür. Tekfur Sarayından taşınan aslan heykellerinin deniz sur kapılarına yerleştirilmelerini 16. yüzyıl İtalyan gezginler kaydeder. Bizans'a ait heykeller yanında Hristiyanlık eserleri, hatta Topkapı, Edirnekapı ve Mevlana Kapı 'da bulunan İsa sureti kabartmalar ile Hristiyanlığın sembolleri dahi 1895 yılında koruma amacıyla Müze - i Hümayun'a alınana kadar surlar üzerinde yer aldılar. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bu örnekler bulunmaktadır. Bergama[401], Birgi ve Seyitgazi Müslüman mabetleri bunlardan bir kaçıdır. Bu ilgiyi kanıtlayan diğer örnek ise Darü'l - Esliha' da korunan Hristiyanlık kutsal nesneleri ve antik kalıntılardır. Buna karşın Ortaçağ Hristiyan Avrupa'da pagan geçmiş izi taşıyan eserlerin birçoğu yok edilmiştir[402].

Türklerde bu günkü anlamda koleksiyonculuk örneğini ise ilk defa Maraş ve Elbistan'da hüküm süren Dulkadiroğulları adlı Türkmen Beyliği'nde (1337 - 1522) görmekteyiz. Dulkadiroğlu hükümdarı Alauddevle Bozkurt Bey'in Maraş Kalesi içinde Geç Hitit Dönemi aslan heykellerinden bir koleksiyon yaptığı bilinmektedir. Daha sonraki dönemlerde dağılan koleksiyondan iki aslan heykeli Maraş Kalesi'nden İstanbul'a getirilmiş, halen Eski Şark Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir[403].

Osmanlı dönemi eski eser koleksiyonlarının kuruluş zamanından itibaren en güvenli yer olan saray hazinesinde korunduğunu bu gün Askeri Müze'de sergilenen Osman Gazi'ye atfedilen tezyinatlı miğfer ile diğer ilk dönem padişahlara ait zırh, sancak, silah ve savaş ganimetlerinden anlıyoruz. Sırasıyla başkentlik yapmış Bursa ve Edirne sarayları da dâhil Osmanlı hazine dairesinde değerli eski eserlerin de bulunduğu koleksiyonlar korunarak devamlılığı sürdürülmüştür[404].

Sultan Fatih Mehmet II. 'in (1432 - 1481), İstanbul Fethi sonrasında Topkapı Sarayı Hazinesindeki muhtelif değerli eşya haricinde değerli sanat eseri özelliğindeki el yazması kitaplardan bir koleksiyon oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Şehrin alınmasından sonra sarayda Bizans'tan kalma bir kitaplık olmadığını, olanlarında kuşatma esnasında kiminin satılarak, kiminin kaçırılarak bir kısmının da muhasarada kullanılan ateşli silahlardan yanarak yok olduğu

[401] Shaw 2004: 34, 35.
[402] Shaw 2004: 36, 38.
[403] Gerçek 1999: 78; Özkan 2004: 66.
[404] Gerçek 1999: 78; Hisar 2010: 23.

çeşitli belgelerden öğrenmekteyiz[405]. Buna karşın, zamanının entelektüel birikimini üzerinde taşıyan Sultan Mehmet'in, bu koleksiyonu sonradan özel gayretleri ve ilgisiyle oluşturduğu düşünülmektedir[406]. Bunların arasında Büyük Constantine (272 - 337) zamanından 120 kadar çok değerli Yunanca yazma da bulunmaktaydı[407]. Kitapların değerini algılamayan ve diplomatik bir hediye aracı olarak görme geleneği ile sonraki dönem padişahlarınca bu koleksiyon eserlerinden birçoğunun ara ara beşer onar Avrupalı krallara hediye edildiğini tarihi kayıtlardan öğreniyoruz[408]. Macar Orientalist Miklos Maroth, bu kütüphanenin1503 yıllarında 7200 kitap içeren bir kataloğunu gördüğünü yazmıştır. En son 1529 tarihinde Kudüs'lü Tabip, Haham Domenico Gerosolimitano (1550 - 1620) saraydaki, mücevher taşlarıyla süslenmiş ciltler içindeki kıymetli gayri İslami yazmalardan oluşan muhteşem koleksiyonu görmüştür[409]. Fatih'in antik eserlere olan ilgisini ve muhafaza edişini çeşitli kaynaklar dile getirmektedir. Camiye çevrilen Büyük Ayasofya Mabedinin içinde yer alan kanatlı melek betimlemelerinin olduğu gibi kalmasını istemiş, antik dönemden kalan dikilitaş ve benzer diğer şeyleri yerlerini dahi değiştirmeden korumuştur[410]. Fatih'in kendi portresini yaptırdığı Venedikli sanatçı Bellini'ye mevcut Bizans ikonalarından daha güzel bir Bakire Meryem ve İsa tablosu siparişi iki farklı İtalyan kaynakta geçmekte[411] olup sanatsal eserlere seküler bakışla verdiği değeri bu tür sanat eserlerinden toplamaları göstermektedir. Şüphesiz sarayın en büyük ve önde koleksiyonu silahlardan oluşmaktadır[412]. Fetihten sonra Aya İrini Kilisesi (Hagia Eirene) de değerli silah ve savaş hatıralarının toplandığı mekân olmuştur. Burası daha sonraki dönemlerde de aynı amaçla kullanılarak "İç Cebehane" adını almıştır. 1726 yılında bir müze şeklinde düzenlenen yapı "Darülesliha" adıyla dönemin askeri müzesi vasfını kazanacaktır[413]. Ayrıca Fatih'in Topkapı Sarayı iç Avluda yer alan lahit, çeşitli sütunlar, sütun kaideleri ve başlıklarını bir araya toplattığı bilinmektedir[414]. Fatih ile başlayan ve ardıllarınca devam eden dönemlerde sarayda, bir birlerinden ayrı olmak üzere Türk sanatlarından; Türk pentürü de sayılan Türk minyatürü, Türk çinisi, Türk sanatsal dokumaları ve ince sanatlarına ait çok zengin

[405] Şengör 2017: 36.
[406] Şengör 2017: 37.
[407] Şengör 2017: 36.
[408] Şengör 2017: 40.
[409] Şengör 2017: 39.
[410] Mustafa Sami 1996: 25, 26.
[411] Artun 2019: 19. (Ayrıntılı bilgi için bk. Julian Raby, "A Sultan of Paradox: Mehmet the Conquerer as a Patronof the Arts", Oxford Art Journal, 1982: 5; Caroline Campbell - Alan Chong, Bellini and the East (Londra). National Galery, 2005: 58.)
[412] Artun 2019: 19.
[413] Çürük 1991: III, 492.
[414] Yücel 2006: 241.

koleksiyonlar meydana getirmişlerdir. Günümüzde Topkapı Sarayı koleksiyonlarında bunları görmek mümkündür[415]. 19. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden Ahmet Tayyarzade Ata Bey (1801 - 1880) eserinde; Sultan Bayezid II. (1447 - 1512) döneminde, hazinedeki değerli eşyaların giderek arttığını, saray dairesine sığmadığını ve güvenlik nedeniyle bir bölümünün Yedikule Hisarı'na aktarıldığını kaydeder [416] . Yavuz Sultan Selim I. (1470 - 1520)'in İslam coğrafyasındaki hâkimiyeti sonrasında, içlerinde kutsal emanetler olarak bilinenlerin de olduğu çok değerli sanat eserlerinden teşekkül etmiş bir koleksiyonun Topkapı Sarayı'na getirilmesi ile Osmanlı hazine koleksiyonları dünyaca ün yapmıştır[417].

Yavuz Selim'den itibaren hazinede toplanan nadir nesneler ve özellikle Çin porselenleri hayret uyandıracak nitelikte değerlidirler[418]. Topkapı Sarayı'ndaki zengin Çin porselenleri koleksiyonunun ise Kanuni Sultan Süleyman I. (1494 - 1566)'in ilgisi ve biriktirmelerine dayandığı rivayet edilmektedir[419]. Aslında, öncesinde 15. yüzyılda başlayan Çin porseleni alımları 17. yüzyıla kadar zenginleşerek artmış, yüzyılın sonunda aynı renkli Japon porselenleri, koleksiyonu tamamlamıştır. Sarayda bu koleksiyonu kendine ait toplamalarla büyüten Prenses Hatice Sultan (1658 - 1743), koleksiyona, bir bölümü çeyiz olarak verilen porselenlerle başlamıştır. 1730 yıllarından sonra porselende değişim Avrupa menşeli olarak görülür. Sultanların porselen tutkusu da sayıların artmasıyla izlenmektedir. Bu değişim ve tutkuyu ateşleyen isim ise Hatice Sultan'dır. Hatice Sultan, Osmanlı dönemi içinde en büyük ve nitelik olarak en kıymetli porselen koleksiyonuna sahip kişidir[420]. Bugün On bin civarı parçadan meydana gelen Çin porselenleri grubu, yaklaşık bin yıllık zamana yayılan eserleri içermekte olup eşsiz bir koleksiyondur. Topkapı Sarayı'ndaki silah koleksiyonları grubu ise Emeviler devrinden başlar ve her çeşit silahı içinde bulundurur. Bunlar içinde ise kılıçlar muhteşem bir koleksiyondur[421]. Çeşitli seferler sonucu kazanılan eserlerden paşalara da değerli eserler pay edilmekteydi. Mohaç Zaferi (1526) sonrasında Budin' den getirilen Macar Hazinesi ve kitaplığı saraya, bronz iki büyük şamdan Ayasofya mihrabına konulmuş, bronzdan Apollon, Herkül ve Diana Heykelleri ise yararlığına binaen bu tür sanat eserlerini seven Pargalı İbrahim Paşa (1495 - 1536)'ya hediye edilmiştir. Heykeller İstanbul'da İbrahim Paşa Sarayı önünde kaidelere yerleştirilmiştir[422]. Arnavut asıllı devşirme İbrahim Paşa'nın bu tür heykeller yanında

[415] Arık 1947: 62, 63.
[416] Gerçek 1999: 78, 79.
[417] Gerçek 1999: 79.
[418] Edhem 2019: 123.
[419] Önder 1995: 112.
[420] Artan 2011: 116, 117.
[421] Hisar 2010: 23; Edhem 2019: 155.
[422] Danişmend 1971: 118.

Avrupa sanatına ilgi duyduğu ve Avrupalı sanatçılar ile irtibat kurduğu da bilinmektedir[423]. Avrupalıların, Osmanlı İmparatorluğu'nda eski eserlerin görsel olarak değer ifade etmediğini öne süren varsayımla güttükleri politika ve eser yağması, gerçeklerin tam tersi olduğunu gösterir. Batılılardan çok daha önce eski eserlerin toplanarak tekrardan kullanıldığını ve bu yolla korunduğunu kanıtlayan pek çok örnek vardır. İlk arkeoloji belgelerini içeren kayıtlar ile Osmanlı Müzelerindeki nesnelerin kayıtları beraber değerlendirildiğinde bu gerçek ortaya çıkmaktadır. Çok sayıda eski eserin, bulundukları yerde ve yapıda bırakılmayacak kadar kıymet içerdiği anlaşılınca öncelikle Avrupalı müzelere sonrasında da kurulan Osmanlı Müzesine nakledilmesine yol açmıştır. Böylece eski eserlerin estetik açıdan teşhir edildiği ve korunduğu toplama usulünü ortaya koyan doku tamamen kaybolmuştur[424].

Sarayda yaklaşık yirmi yıl hekimbaşılık yapan Musevi Haham Domenico'nun kitabında verdiği bilgilere göre, Bayezid II. zamanında Yedikule Hisarı'na gönderilen bir kısım değerli hazine eşyası birikimi, Sultan Murat III. (1546 - 1595) döneminde tekrar Topkapı Sarayı Enderun Hazinesine getirilmiştir. İmparatorluk koleksiyonlarından oluşan Topkapı Sarayı'ndaki değerli eserleri de Avrupalı nadire kabineleriyle bir tutmak gerekir. Aslında Topkapı Sarayı da çağın büyük hükümdarlarının güç ve ihtişam göstergesi olan kabineleri gibi bir "nadireler salonu" dur[425]. Saray koleksiyonlarını kategorik olarak ayıran bölümlerden naturaliada, gergedan boynuzları, kaplumbağa kabukları, fildişleri, devekuşu yumurtaları gibi zoolojik ve botanik nesneler bulunmaktadır. Hatta mitolojik atın boynuzu olduğuna inanılan unicorn, 1530 yılında sadrazam İbrahim Paşa tarafından Venedik Devleti'nden istenerek Kanuni'ye sunulmuştur. Gerçekte unicorn bir balina türünün dişidir. Hayvanlara ait kabineden ayrı toplamalar için Ayasofya'ya bakan Aziz İoannes Kilisesi içinde fil, timsah, pars, aslan, kurt, kaplan gibi hayvanların bulunduğu "aslan hane" kurulmuştur. Top Kapı üzerinde ise İspermeçet Balinası iskeleti ve dev bir kaplumbağa zincirle asılarak teşhir edilmektedir. Aya Yani Kilisesi ise çeşitli kuşlardan oluşan bir saray kuşhanesidir. Fatih Köşkü'nde doldurulmuş bir zürafa ile aslanhanede bir suaygırı başı sergilenmektedir. Çeşitli nadir bitkinin yetiştirildiği, geyik, tavşan, ceylan, keçi, koyun ve Hint inekleri gibi hayvanların beslendiği saray bahçeleri naturalia kabinesi içindedir. Antik heykellerin bulunduğu, Türk, İran ve Hint minyatürleri ile Venedik, Floransa ve Padova sanatçılarına ait pentürlerin yer aldığı artificalia kabinesinde ayrıca sanat eseri kaplar, rölikler, değerli mücevherler, taşlar, madalyonlar ve türlü dokumalar

[423] Emecen 2000: 334.
[424] Shaw 2004: 30, 38.
[425] Edhem 2019: 123.

yer almaktadır. Scientifica bölümünde ise saatler, pusulalar, usturlaplar gibi ölçü aletleri koleksiyonu yer alır. İlginç ve garipliklerden nesneler içeren mirabilia kısmında cüceler, devler, hilkat garibeleri ve canavar ait olduğu düşünülen bu tasavvurlarla dolu çarpıcı nesneler bulunur. Dünya hâkimiyetini sağlayan iradenin kaynağı olarak görülen bilgiyi temsilen ise bibliotheca kabinesi kütüphanesiyle diğer kabineleri tamamlar niteliktedir. Bu bölümdeki, Kanuni'nin Mohaç Zaferi'nde ele geçirdiği Rönesans'ın en büyük kütüphanesi olan Matthias Corvinus (1443 - 1490) kütüphanesi, Rönesans kültürüne vakıf olarak sahiplenmenin bir göstergesi sayılmıştır. Topkapı Sarayı köşkleri koleksiyonlarıyla müzeyi andırsa da müze nitelikleri taşımıyorlardı. Ancak Batılı örnekleri "studiolo"lar benzeri özel nadir kabineleridirler. Örneğin bir hazine dairesinden (schutzkammer) ziyade nadire salonu (wunderkammer) özellikleri gösteren Fatih Köşkü, Sultan Abdülmecit'e kadar kendisi dışında kimseye açılmamıştır. Özetle Topkapı Sarayı koleksiyonları, Batılı rakip imparatorluk hanedanlarının ünlü koleksiyonları kadar ihtişamlı, bazı açılardan farklı, kimi ünlü koleksiyonlardan daha zengin ve Rönesans Döneminin yeni Roma İmparatorluk varisi iddiasındaki Türk hanedanın koleksiyonuydu[426].

Bunun dışında Osmanlı Dönemi devlet adamlarının da değerli nesnelerden şahsi biriktirmeler yaptıkları bilinmektedir. Ancak bunlar koleksiyon vasfı taşımayan genelde paşa ünvanlı kişilerin zenginliklerini gösteren kitaplıklar, değerli taş ve nesneler ile eşya toplamaları şeklindedir. Bu tip bir toplamaya örnek Tepedelenli Ali Paşa (1744 - 1822)'nın hazinesidir. Ali Paşa Fransa'da iken, Pigot adlı bir Fransız subayının Hindistan'dan aldığı 86 karatlık, etrafı çift sıra 49 pırlanta ile çevrilmiş meşhur Kaşıkçı Elmas'ını 150 bin altına satın alarak hazinesine katmıştır. Daha sonra ayaklanan Ali Paşa, II. Mahmut zamanında öldürülmüş, dünyanın en büyük sayılı elmasını da içeren hazinesi Osmanlı Devleti malı olmuştur [427] . Devlet adamlarından hazineye intikal etmiş bu gibi biriktirmeler, koleksiyon olarak günümüze ulaşmamış zengin toplamalar şekliyle bilinmektedir. Bunların dışındaki toplamalardan "kitapların" koleksiyon yapmak amacı taşımadan biriktirildiğini kabul etmek gerekir. Bunun dışında Sokullu Mehmet Paşa (1506 - 1579)'nın tespih koleksiyonu tüm İslam dünyasında bilinmektedir[428]. Ayrıca, aynı zamanda bir hattat olan Darüssaade ağası Hacı Beşir Ağa (Ö. 1746)'nın zengin hat koleksiyonu hakkında bilgiler bulunmaktadır[429]. Sultan I. Mahmut'un (1696 - 1754) Kızlarağası Büyük Beşir Ağa öldüğünde ise terekesindeki eşyalar içinde

[426] Artun 2019: 17 - 19, 21 - 23.
[427] Önder 1995: 101.
[428] Meydan Larousse 389 (bk. Koleksiyonculuk)
[429] Derman 2001: 268.

mücevheratla süslenmiş 200 eyer takımı ve 800 adet değerli saatin bulunduğu kayıtlardadır[430]. Tereke defterlerindeki verilere göre Kaptan ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın (1713 - 1790) 1780 yılında müsadere edilmiş terekesinden çok değerli yüzlerce eser, mücevherat ve eşya hazineye geçmiştir. Bunun gibi çok sayıda toplama, terekelerde kayıtlıdır[431]. Yine de bu toplamaların koleksiyon amaçlı olduğunu kanıtlayan net bilgilere sahip değiliz. Kaldı ki Osmanlı bürokrasisinde bu birikimlerin bir kısmının hediye yoluyla edinilmiş değerli nesneler olduğunu, gerektiğinde bu nesnelerin ast - üst ilişkisinde hediyeleşmede "kapı yoldaşı" adıyla kullanıldığı örneklere rastlıyoruz[432]. Dolayısıyla Osmanlı döneminde 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar kitap, kıyafet, takı ve çeşitli hediyelikler biriktirmenin dışında kişisel bir koleksiyonculuk görülmez. Bu dönemden, özel koleksiyonculuk adına tarihsel estetik olgu evrelerini yansıtan bir birikim devralınmamıştır[433].

Osmanlı İmparatorluğu'nun 2. Viyana Kuşatması sonrası üstün gücünü hızla kaybettiği görülür. Toprak kaybı yanında saray ekonomisi ve otoritesi de güç kaybına uğrar. Avrupa'ya olan üstünlüğün bittiği fark edilip, denk görme dönemine girilen Lale Devri (1718 - 1730) ile Osmanlı sosyal yapısı da değişir. Sermaye özel şahıslar elinde toplanmaya başlar, yeni yaşam şekilleri belirir. Ortaya çıkan kent soylusu yeni tabaka, köşkler inşa edip bunları lüks eşyalarla donatır[434]. 18. yüzyıl ile matbaanın imparatorluğa gelmesi bir değişim yaratmış, sonraki zamanlarda tüm koleksiyonculuk alanları da bundan etkilenmiştir. Gayri Müslüm ve Levanten sanatçıların ürettiği kıyafet albümleri ve padişah portreleri sayıları artan koleksiyon eserleri olmuştur[435]. Bu yüzyılda Avrupa'nın Aydınlanma ile başlayan köklü değişimleri aklı, bilgiyi öne çıkarmış, seküler yaşamla modernizmin temelleri atılmıştır[436]. Sanayi Devrimi'nin de katkısıyla Avrupa'da yeni bir yaşam biçimi ve yeni bir burjuva sınıfı doğmuştur. Osmanlının güç kazanmış Batı toplumlarına özentisi, Batılılaşma eğilimi olarak karşımıza çıkar. Özellikle ticaret ve kültür etkileşimi yoluyla Osmanlı yaşamında eşyalar ve sanatta kendini gösterir bu[437]. Osmanlı devlet adamları ve zengin sınıfının Batılı mallara olan ilgisi artmıştır. Buna karşın tarih, arkeoloji, sanat ve koleksiyon kültürünün arttığı Avrupalı tüccar, gezgin ve koleksiyoncular Doğunun kültür varlıklarına yönelir[438]. Avrupalı gezginlerin Doğuya ilgisi

[430] Edhem 1956: 288.
[431] Göçek 1999: 227.
[432] Çetin 2001: 118.
[433] Madran 2009: 76.
[434] Yenişehirlioğlu 1993: 63.
[435] Sülün 2019: 22.
[436] Yasa-Yaman 2012: 91.
[437] Göçek 1999: 88.
[438] Renda 2009: 108.

koleksiyonculukta etkileşim sürecini hızlandırmıştır[439]. Resmi ilişkilere de konu olan koleksiyon malzemesinin Avrupa'ya taşınması[440] Osmanlı'da bir eski eser merakı ve koleksiyon kültürünün uyanmasına yol açmıştır. Özellikle azınlıklara özgürlükler getiren Islahat Fermanı (1856) sonrası Osmanlı Levantları, Gayri Müslüm tüccar ve bürokratlar, Avrupa ile siyasi ve ticari bağları vasıtasıyla, sanat ve koleksiyon kültürünü geliştirmeye öncülük etmişlerdir[441]. Bu bağlamda sanat eseri koleksiyonculukları ile imparatorluk tebaası azınlıklardan Calouste Gülbenkyan (1865 - 1955) ve Isaac Camondo (1822 - 1905) Osmanlı koleksiyonculuğunun en büyükleri olarak gösterilmektedir[442]. Gülbenkyan, sanat eserleri yanında koleksiyonuna dünyanın çeşitli yerlerinden arkeolojik ve etnografik eserler de toplamıştır.

Osmanlı Türklerinde ise gerçek anlamda özel koleksiyonculuğun örneğini ilk defa Mısırlı Halil Şerif Paşa (1831 - 1879)'da görmekteyiz. 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin önde gelen diplomatlarından olan Halil Şerif Paşa, Atina, Petersburg, Viyana ve Paris elçiliklerinde bulunmuş servet sahibi biriydi. İçlerinde Courbet gibi meşhur Avrupa ressamlarının tablolarını da içeren muhteşem bir sanat eserleri koleksiyonuna sahip olmakla şöhret bulmuştu[443]. Diğer yönden bakılırsa Türk koleksiyoncusu olarak değerlendirilen Halil Şerif Paşa da koleksiyonunu Anadolu'da değil, Paris'te oluşturmuştur[444]. Sonradan, Avrupa'nın önemli müzelerinde yer alacak bu değerli tabloları bir yandan mali sıkıntılarını aşmak diğer yandan görevi gereği İstanbul'a gelirken nakte çevirmek amacıyla kendisi satmıştır[445].

Osmanlı modernleşmesini başlatan Tanzimat ve Islahat Fermanları ardından II. Mahmut ve Sultan Abdülmecit'in yenilikçi faaliyetleriyle değişim devam etmiştir. Osmanlı aristokrasisi çeşmi bülbül, porselen, hat, tezhip ve el yazmaları toplamalarına, Sultan Abdülaziz ile birlikte resmi de katar[446]. Sultan Abdülhamit II. (1842 - 1918)' de Yıldız Sarayı'nda kendine ait koleksiyonundan bir özel müze salonu kurmuştu. Daha sonra bu koleksiyonlar, Meşrutiyet idaresince bir kısmı önceden alındıkları Topkapı Sarayı'na, diğer kısımları da Müze i Hümayun ve çeşitli kurumlara nakledilmişlerdir[447].

[439] Yenişehirlioğlu 1993: 62, 63.
[440] Renda 2009: 108.
[441] Sülün 2019: 39, 40.
[442] Batur 2015: 130.
[443] Haddad 2001: 61.
[444] Madran 2009: 76.
[445] Davison 1981: 203, 208.
[446] Özsezgin 2002: 32.
[447] Edhem 2019: 123, 124.

Başkent İstanbul'da toplumun üst kesiminde koleksiyonculuk ve kültür sanat gelişmeleri sürerken birbiri ardına gelen yıkıcı olaylar bu olumlu çıkışı, imparatorluğun yıkılışına dek sekteye uğratan sebeplerdendir. 1894 yılındaki deprem, yıkılan önemli binalar içinde çok sayıda taşınır eseri yok etmiştir. Sonrasında gelişen siyasal huzursuzluk ortamında II. Abdülhamit'e suikast, 31 Mart Vakası ve ardından çok büyük bir eser kaybı yaşanan Çırağan Sarayı yangını yaşanmıştır. Devamında Bab ı Ali Baskını, 1918'de Fatih semtindeki büyük yangında yedi bin beş yüz sivil ve resmi binanın yanarak yok olması[448] ile bunların içinde yer alan çok sayıda eski eser ve sanat eserinin yok olmasına sebep olmuştur. Hemen ardından gelişen I. Dünya Savaşı siyasi tablosu ile işgal edilen şehir, işgal güçlerinin talan ve yağmasından da nasibini alacaktır.

2.3.1. Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye'de Arkeolojik Eser Koleksiyonculuğu

Osmanlı toplumunda küçükten üst düzey memura kadar başta yazma kitap olmak üzere, silah, mücevherat, dinsel eşya, hat levhaları, halı gibi nesneler zenginlikler ölçüsünde toplanmıştır. Özel şahıslara ait konumuz dışındaki bu toplamalardan kitapların da, bu gün anladığımız anlamda koleksiyon amacıyla toplanmadığını, el yazması kitapların o gün için eski eser sayılmadığını biliyoruz. Kitap toplamaları, vakfedilip kütüphaneler kurularak büyük oranda yaşatılmışken, diğer nesneler çeşitli nedenlerden miras yoluyla devredilip bir koleksiyon olarak kaydedilmemiştir. Bu nedenlerin ilki, Osmanlı Devleti'nde göze batan servet sahiplerinin bir sebeple, yaşarken veya öldüğünde menkul değerli eşyasına, parasına ve gayrimenkul mallarına devletin müsadere yoluyla el koymasıdır[449]. Tereke defterlerinin incelenmesine dayanan araştırmalarda müsadere edilen terekelerden çok değerli eşyaya devletçe çok sayıda el koyma kayıtlıdır[450]. Tanzimat sonrası oluşmaya başlayan bir nebze sosyal özgürleşme ortamında bu durum ortadan kalkmıştır. Özel olarak çeşitli nesnelerden biriktirmeler artmış, ancak genel koleksiyonculuk içinde konumuzu oluşturan arkeolojik eserlerden koleksiyon yapan vatandaş yok denecek kadar az olmuştur. Bunda toplumun inançları ve arkeoloji bilimine yabancı oluş etkilidir. Aslında, Osmanlı Dönemi'nde halkın eski eserlere olan ilgisini, yabancıların Osmanlı ülkesine eski eserler yönüyle ziyaretleri ve bunları sahiplenme istekleri sonrasında oluştuğunu gözlüyoruz. Toplum içinde arkeolojik eser koleksiyonculuğu pratiğinin de 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra birden bire ortaya çıkmasını

[448] Sülün 2019: 33.
[449] Çuluk 2018, http://sinanculuk.blogspot.com/2018/11/bir-rehincinin-defterinden-1739-yilindan.html
[450] Göçek 1999: 227 - 230.

yabancıların Osmanlı topraklarındaki arkeolojik faaliyetlerin yoğunluğuna bağlayabiliriz[451]. 1850'lerden sonra az sayıdaki memur - aydın kitlesinden kişilerde, müzecilikte olduğu gibi Batı etkisiyle[452] arkeolojik eserlere ve koleksiyonculuğa ilgi görülür.

Bu dönemde, az sayıda arkeolojik eser koleksiyoncusu arasında, Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısı içindeki Gayrimüslim halktan kişilerin fazlalığı göze çarpmaktadır. Tebaa içinde daha çok Rumlar ve Ermeniler arkeolojik eser toplamışlardır. Gayrimüslim kişilerin özel koleksiyonları yanında bu azınlıklara ait okullar, dernekler, kiliseler ve manastırların da koleksiyonculuk faaliyeti yaparak eski eser topladığını, kurumlara ait müzeler kurduklarını görüyoruz. Bünyelerinde arkeolojik eser koleksiyonu yapan bu azınlık kuruluşlarının kaynaklara yansıyan bilgiler kısmı maalesef azdır. İmparatorluk coğrafyasında, 1840'lardan sonra hızla açılmaya başlayan azınlık okullarının sayısı 1860'larda 1600 adet civarındaydı. Bu okulların büyük bir kısmı Amerikalıların misyonerlik faaliyeti yürüttüğü dini okullar ve kolejlerdi. Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıklara yönelik açılmış bu okul binalarında müfredatları gereği müze bölümleri bulunmaktaydı. İstanbul Arnavutköy Rum Okulu ve İzmir Rum Evanjelik Kız Okulu'nun müzeleri en çok bilinenlerdir. İzmir'deki Rum Okulu'nun 1873'te kurulan müzesinin kütüphane koluyla beraber yayınladığı bültenleri de vardı. Bu süreli yayında müzenin eserleri tanıtılmaktadır. Ayrıca 1875 yılından başlayarak güncellenmiş çeşitli baskısı olan müze katalogları yayımlanmıştır[453]. Sonrasında bu eserlerin İzmir ve İstanbul Arkeoloji Müzelerine geçtiği görülür. Amerikan okullarından İstanbul'da Robert Koleji ile Amerikan Arnavutköy Koleji'nde de müzeler bulunmaktaydı. 1932'de Robert Kolej ile birleşen Amerikan Arnavutköy Koleji Müzesi'ni tanıtan bir makaleyi I. F. Dodd, 1909 yılında yayınlamıştır[454]. Günümüzde Beyrut Amerikan Üniversitesi olan 1866'da Suriye Evanjelik Koleji'nde de 1869'da bir müze kurulmuştu. Bu müzeye Amerika Devleti Kıbrıs konsolosu Cesnola tarafından çok sayıda Kıbrıs'a ait arkeolojik eser verilerek koleksiyonu zenginleştirilmiştir. Bu gün burası Önasya uygarlık eserleri açısından Beyrut'un önde gelen müzelerindendir[455]. İmparatorluk sınırları içinde faaliyet gösteren diğer azınlık okullarının da müzelerinin ve arkeolojik eserlerinin olduğu muhtemeldir. Ancak birçoğunun kayıtlara geçmediği ve eserlerinin çeşitli yurtdışı müzelere intikal ettirildiği değerlendirilmektedir. Bergama'da faaliyet gösteren "Filanthropiki Adelfotita" adlı Rum Derneği de Bergama Rum Okulu'nda ve

[451] Shaw 2004: 60.
[452] Su 1963: 8, 10.
[453] Mansel 1993: 542, 543.
[454] Mansel 1993: 531. (Ayrıntılı bilgi için bk. İ. F. Dodd 1909, Records of the Past 8, 93 vd.)
[455] Özkan 2004: 70; Mendel 1908: 82 No. 321 Fot.1784.

bir özel evde iki ayrı koleksiyon oluşturmuştu. Okulun kapı girişindeki üçgen alınlıklı mermer yazıtında "Mousaların bu kutsal kapısı" sözleriyle başlayan Homeros'un şiirinden bir alıntı kazıtılarak okuldaki müzeye vurgu yapılmıştı[456]. 1878 yılında Bergama'da Alman Kazısı başlamadan önce bölgeden toplanan arkeolojik eserler bu okul ve evde toplanıyordu. Alman belgelerinde geçen bilgilere göre bu koleksiyon Rum Derneği'nin malıydı[457]. Hatay Fransız işgalindeyken 1931'de Beyrut'ta yayımlanan P. Jaquot'a ait bir çalışmada Antakya Keldani Kilisesi'nden bir şammasın da arkeolojik eser koleksiyonu yaptığı bildirilmektedir[458].

İmparatorluk sathındaki Türk okullarında da müzeler bulunmaktaydı. Çoğunluğu bulunduğu yerin kazılarından gelmiş arkeolojik eserlerden oluşan okul müzelerinden bilinenler: Kayseri, Konya, İstanköy, Nablus ve Kudüs idadileridir[459]. Bu lise binalarının müze amaçlı kullanımından çok depo oldukları da 1897'de yayımlanan bir emirnameden anlaşılmaktadır. Talimatta, Müze i Hümayun'a gönderilecek kıymetteki eserlerin fotoğraflarının çekildiği ve gerekli görülmezse okulların bahçelerinde korunarak sergilenmeleri bildiriliyordu[460]. Bu okul müzeleri bulundukları yerlerde müzeler açıldıkça işlevlerini tamamlamış oldular ve bu koleksiyonlar müzelere nakledilmiş oldu. Osmanlı Dönemi'nde okulların bu boşluğu doldurması doğal olarak müzecilik faaliyetlerinin eğitim dairesinde değerlendirilmesinden dolayı Maarif Nezareti eliyle olmuştur. Maarif Nezaretine bağlı olarak müzecilik işlerini de bugünkü "Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi" olan "Meclis - i Kebir - i Maarif " görmekteydi[461].

1908 yılında "Türk Derneği" adıyla kurulmuş ilk Türk derneğinin ömrü uzun olmasa da amaçları arasında Türk eski eserleri ve arkeolojisinin araştırılması fikrinin yer alması dikkat çekicidir. Derneklerden 1912'de kurulan "Türk Ocakları" da korunması gerekli eski eserlerden özellikle Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Türk etnografik eserlerini toplamıştır. Bu konuda Hars Müzesi oluşturma amacıyla yola çıkan Türk Ocakları, 1930'da alınan CHF ile birleşme kararı sonrası koleksiyonunu en son Ankara'daki merkez binada 1931 yılına kadar teşhir edebilmiştir. Günümüzde, 1306 adet Türk - İslam Dönemi eserinden oluşan bu büyük koleksiyon Ankara Etnografya Müzesi'nde "Türk Ocağı Koleksiyonu" adıyla sergilenmektedir[462].

[456] Taşkın 2010: 5.
[457] Humann 1880: I /119.
[458] Özkan 2004: 70.
[459] Özkan 1999: 466, 467.
[460] Çelik 2016: 115.
[461] Su 1963: 7, 9.
[462] Karaduman 2007: 505, 507, 512, 513.

Görülen o ki, Osmanlı Dönemi arkeolojik eser koleksiyoncuları genellikle Osmanlı tebaasından gayrimüslimler ve geçici süre ile bulunan yabancı elçiler. Buna karşın az da olsa Türk halkından koleksiyoncu da arkeolojik eser toplamıştır. Genelde üst düzey memur olan bu kişilerin büyük çoğunluğu Türk - İslam eserleri üzerine biriktirmeler yaparken nadir olarak bunların dışına çıkanlar Klasik Yunan ve Roma ile önceki dönemlere ait eserler toplamıştır. (Çizim) Antik Dönem eserlerine ait toplama yapan Türk koleksiyoncuların çoğunluğunun sikke koleksiyonculuğu yaptığı gözlenmektedir. Bu dönemde eski eser koleksiyonu yapanlara ait en açık bilgiyi, müze eser kataloglarındaki koleksiyoncudan alınma bahsi ile satın alınan sikke koleksiyonlarının müzeye geliş kayıtlarından öğreniyoruz. Gustave Mendel (1873 - 1938)'in katalogları eserlerin müzeye geliş şekli ile birkaç antik eser koleksiyoncusunu vermektedir. Osman Hamdi Bey'in ölümü üzerine yerine müdürlüğe atanan kardeşi Halil Edhem Bey (1861 - 1938)'in hazırladığı, 1923 yılında İstanbul Asar ı Atika Müzesi tarafından yayınlanan ve TBMM Maarif Vekâleti' ne sunulan rapor [463] da bir kısım sikke koleksiyoncusunun adlarını vermektedir.

Koleksiyonların büyük çoğunluğunun katalogları yayınlanmamış ve resmi kayıt yasalarının olmaması yanında önemli bir maddi değer taşımalarından, güvenlik gerekçesi gibi sebeplerle gizlenmiş olmaları da muhtemeldir. Başlangıcında Osmanlı Dönemi koleksiyonculuğu, ekonomik ve eğitim durumu iyi olmayan bir toplumun az miktardaki elit ve varlıklı kesiminde görülen bir olgudur. Arkeolojik eser koleksiyonculuğuna ilişkin koleksiyonlar az olmak yanında tespitler yönüyle de kısıtlıdır. Azınlıklara ait koleksiyonlarından bir bölümünün ise çeşitli yollarla yurt dışına çıkarıldığı, bir kısmının da mübadele ile götürüldüğü değerlendirilmektedir. Bu ilk dönem arkeolojik eser koleksiyonlarını içerikleriyle ele alan sistematik bir çalışma olmadığı gibi anılan sebeplerden dolayı da birçok koleksiyonun, kayıtlara geçmeden uzun yıllar önce akıbetleri bilinmeden izi sürülemez olmuştur. Teferruatıyla bilinenler dışında bu koleksiyonlara ve sahiplerine çeşitli kaynaklarda geçen bahisler dâhilinde ulaşılabilmektedir.

2.3.2. Türkiye'nin İlk Arkeolojik Eser Koleksiyoncuları

Osmanlı döneminde başlayan ve Cumhuriyet'in kurulduğu ilk dönemlere değin uzanan erken dönem koleksiyonculuk faaliyetleri içinde "Arkeolojik Eser Koleksiyonculuğu" yapan az sayıda kişi vardır. Arkeolojik eser koleksiyonu yaptıkları ile ilgili direkt veya dolaylı

[463] Edhem 1923

olarak haklarında bilgi sahibi olunan bu şahısların bir kısmı, Osmanlı tebaasından gayri Müslim ve görevi gereği Türkiye'de bulunmuş yabancı uyruklulardır. Bunların içine koleksiyon maksadıyla biriktirme yapmayanlar ve ticaret amacıyla eser toplayan antikacılar alınmamıştır. Örneğin Fransa'nın 17. yüzyıl Osmanlı Büyükelçisi Gabriel de Guilleragues (1628 - 1684)[464], elçilik süresince eski eser toplamış, topladığı eski eserleri mektuplarında bir rapor olarak belirttiği üzere krala sunmuştur. İçlerinde sütunlar da bulunan arkeolojik eserler gemilere yüklenerek Fransa'ya gönderilmiştir. Yine Fransız asker, yazar Türk dostu olarak bilinen Pierre Loti adıyla bilinen Louis Marie Julien Viaud (1850 - 1923) uzun yıllar İstanbul'da yaşamış ve çeşitli eserler toplamıştır. Bunların içinde mezar taşları bile vardır[465]. Diğer bir örnek: Joseph Soustiel (1904 - 1990), antikacı bir ailenin ferdi olup Türkiye'de eser toplayıp çeşitli illerdeki işletmelerinde satmış ve yurtdışına çıkarken bir kısım eseri Bursa Müzeleri'ne bağışlamıştır[466]. Özellikle Osmanlının son dönemi ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde İstanbul Kapalıçarşı'da bu türden ticari amaçla eser toplayan çok sayıda kişi bulunmaktadır. Bu gibi antikacılık yapan kişiler bu grupta değerlendirilmemektedir. Arkeolojik eserlere ilgisi olan ve bu eserleri dönem dönem çeşitli sebeplerle edinmiş ancak bu toplamalardan bir koleksiyon oluşturma düşüncesinde olup olmadıklarını bilemediğimiz kişiler de vardır. Bu kişilerin başında Osmanlı müzeciliğine hizmet etmiş Osman Hamdi, Halil Edhem ve İsmail Galip Beylerin babaları, Osmanlı sadrazamlarından İbrahim Edhem Paşa'dır (1818 - 1893). İbrahim Edhem Paşa'nın Mısır'da bulunduğu zaman sahip olduğu Mısır kökenli arkeolojik eserlerini Müze - i Hümayun bünyesine bağışladığı kayıtlarda geçmektedir[467]. Yine müze kayıtlarında Sadrazam İbrahim Edhem Paşa'nın Bursa'dan aldığı ve 1885 yılında Müzeye bağışladığı Bronz eser kaydı mevcuttur[468]. Aynı şekilde Batı tahsilli Osmanlı elitinin İstanbul'da arkeolojik eserlerden bir koleksiyon oluşmasına yönelik katkıları da bu bağlamdadır. Devletin vilayetlerden eski eserleri göndermeleri talimatını resmen vermesi öncesinde, bu tür eser bağışları söz konusudur. Damat Rıza Paşa'nın hediye ettiği bronz Herkül heykeli ilk bağışlardan biridir[469]. Kendileri için değil de oluşacak koleksiyonlar için Bağdat kökenli çivi yazılı bir takım yazıtlar alan Mithat Paşa (1822 - 1884) ile Hama kökenli Hiyeroglif türünde resim yazılı taşları alarak hediye eden Sabri Paşa (ö. 1879) bağışlarıyla kayıtlarda geçmektedir[470]. Maarif Nazırı da olan ve müzecilikle ilgili

[464] https://tr.qwe.wiki/wiki/Gabriel_de_Guilleragues
[465] Batur 2015: 121.
[466] https://fr.wikipedia.org/wiki/Joseph_Soustiel
[467] Özkan 2004: 72. Ayrıntılı bilgi için bk. V. Scheil, Müze - i Hümayun Asar-i Mısriye Kataloğu. (çev.) Vahit, (İstanbul 1899). Müze -i Hümayun
[468] Yenişehirlioğlu 2011: 609.
[469] Sezgin - Karaman 2009: 9.
[470] Shaw 2004: 89, 90.

önemli adımlar atmış devlet adamı Mehmet Esat Saffet Paşa'nın (1814 - 1883) da koleksiyonculuğa merakı bilinmektedir[471]. Bunun dışında bazı kaynaklarda salt isim olarak geçen ancak biyografik olarak hakkında yeterli bilgi olmayan[472], resmi kayıtlarda veya yayımlarda koleksiyonculuk yaptığına dair netlik kazanmamış şahıslar da bu dönemin koleksiyoncularına dâhil edilmemiştir. Bu listeye alınmayan diğer kişiler ise çeşitli kaynaklarda nümismatik çalışmalarda bulundukları bilinen ancak haklarında koleksiyonculuk yaptıklarına dair bilgiye ulaşılamayanlardır. Bunlardan bazıları; Mabeynci İhsan Efendi, Avukat Talat Bey, Süleyman Sudi Efendi, İbrahim Tözen, Turhan Baytop, Şehabettin Tekindağ gibi adlardır. "Türkiye'de ilk koleksiyoncular" listesine almadığımız bir grup da müzelere eser toplayan kişilerdir. Bu şahıslar koleksiyonculuk yapmak maksadı taşımadan ilk önce kendileri eserler almış ve toplamış, sonrasında eserleri topluca veya perakende olarak müzelere devretmişlerdir. Bir kısmı bu tür müzelere eser satmak için toplamalar yapmışlar veya müze temsilcisi olarak devlet adına faaliyet göstermişlerdir. Trablusgarp'ta valilik yapan Ali Rıza Paşa'nın yaveri olan Titus Karabella bu gruba örnek verilebilir. Karabella Efendi, antik eserlere meraklıdır ve 1869 yılında müzeye müdür olan Goold' un eser toplama faaliyetlerinde eser temininde aracılık edenlerdendir. Ali Rıza Paşa'nın Bursa valisi olmasıyla O da yanında gitmiş, Bursa'da da müzeye arkeolojik eserleri toplamaya devam etmiştir[473]. Aşağıda yer alan koleksiyoncular içinde, sadece arkeoloji konulu toplamalar yapanlar yanısıra çeşitli kalemler beraberinde arkeolojik eser toplayanlara da yer verilmiştir. Son altı Osmanlı padişahı öncesi sikkeler etnografik kapsamda olsa da günümüz yasalarına göre bu sikkelerin koleksiyonculuğu, izinli koleksiyonculuk içinde yer aldığından genelde arkeoloji müzeleri denetiminde ve antik sikkelerle beraber kayda alınmaktadır. Bu yönüyle bu sikkelerin koleksiyoncularına da bu bölümde yer verilmiştir. Ancak sadece kapsam dışı (1839 sonrası sikkeler) biriktirmeler yapan örneğin sadece son beş padişah sikkeleri koleksiyoncusu Belger Lemi (1910 - 1969) gibi koleksiyoncular listeye alınmamıştır. Arkeolojik eser ve sikke koleksiyoncularının kapsamı Osmanlı döneminde bilinen ilk koleksiyonculardan, doğum tarihi 20. yüzyılın ilk çeyreği içinde yer alanlar ile sonlandırılarak sınırlanmıştır. Buna göre tarafımızdan yapılan bir istatistik çalışma ile bu döneme ait profil ile koleksiyoncuların uyrukları, meslekleri ve koleksiyon türleri verilmeye çalışılmıştır (Şekil 3).

[471] Gerçek 1999: 86.
[472] Özkan 2004: 75. (Özkan, ilgili makalede hiçbir tarihsel ve biyografik bilgi bulunmayan, Abidin Bey adında bir koleksiyoncu kaydetmiş, "hakkında hiçbir bilgi yoktur" ibaresi kullanmıştır.)
[473] Gerçek 1999: 87.

2.3.2.1. Abdüllatif Suphi Paşa (1818 - 1886)

Osmanlı Devleti'nde ilk maarif bakanı olan Abdurrahman Sami Paşa'nın oğludur. Mora Yarımadası'nda bulunan Tripolis'te doğan Suphi Paşa Osmanlı Devleti'nin eğitim, maliye, ticaret ve vakıflar bakanlıklarında bulunmuş, vezir rütbesiyle Suriye'de valilik ve iki dönem de Danıştay başkanlığı yapmıştır. Cumhuriyet döneminde ilk Milli Eğitim Bakanı olan Hamdullah Suphi Tanrıöver ve ilk Türk kadın müzeci Seniha Sami Moralı'nın babası, ilk Türk Romancısı Sami Paşazade Sezai'nin de kardeşidir. Aya İrini'de nemli ve kötü ortamda bulunan eski eserleri Çinili Köşk'ü onartarak buraya taşıtmıştır. İlk defa halka kapılarını açan Müze - i Hümayun ve Sanayi - i Nefise Mekteplerinin kuruluşunu sağlamış devlet adamı olmanın yanında, kitaplara, antik eserlere, sikkelere düşkün ilk Türk Nümismatı olarak bilinir. Rumca, Arapça, Farsça ve Fransızca biliyor ve tarihle ilgileniyordu. Türk Nümizmatik Derneği, ilk Türk nümismatı Suphi Paşa anısına madalyon basmıştır[474].

Antik Yunan sikkelerinden meydana getirdiği 6089 adetlik koleksiyonunu Rahip Sibilyan düzenlemiş ve kataloğu 1874 yılında İstanbul'da basılmıştır. Asar - ı Atika Müzesi tarafından kendisine ait Yunan Sikkeleri Koleksiyonu, satın alınmak istense de muvaffak olunamamıştır. Suphi Paşa hayatta iken bölümlere ayrılan koleksiyon parçalar halinde celse celse satılmıştır. Büyük bir kısmı da Avrupa Müzelerine, özellikle Avusturya ve Almanya'ya gitmiştir. Londra British Müzesi'nin Suphi Paşa Koleksiyonu'ndan büyük miktarını satın aldığı İslami sikkeler, müze kataloğunun 1888 tarihinde yayımlanan 9. cildinde kayıtlıdır. Yine Paris Sikke Bölümü İslam Sikkeleri Kataloğu'nu oluşturan İslam halifeleri sikkelerinin büyük çoğunluğu, Suphi Paşa'dan satın alınan sikkeler olduğu bilinmektedir[475]. Koleksiyona ait Yunan, Roma ve İslami sikkeleri içeren geniş bir katalog çalışmasını da Dr. Makridi Paşa yapmıştır. 1883 yılında müze yönetimi, Maarif Bakanlığı'na bu koleksiyonun kalan kısmının alınması için şifahen müracaat ettiği gibi, Suphi Paşa'nın ölümünden sonra da tekrardan başvurmuş, ancak bir sonuç alınamamıştır. Sonunda diğer sikkeleri de Sofya Müzesi adına Bulgar Hükümeti satın almış olduğu haberi ortaya çıkmıştır[476].

Suphi Paşa, sikke koleksiyonu ile beraber zengince bir mühür koleksiyonu da oluşturmuştu. Türk nümismatiğinde tarihsel bir yere sahip olan Suphi Paşa'nın bu konuda eserleri de vardır. Suriye ile İran devletler tarihi ve sikkelerini inceleyen Tekmiletül İber adlı eser ile İslami sikkelere yönelik, Uyun el Ahbar fil Nukud vel Asar isimli risalesi 1862'de

[474] Akyıldız 2009: 450; Erbay: 2019: 17; https://tr.wikipedia.org/wiki/Abd%C3%BCllatif_Suphi_Pa%C5%9Fa
[475] Galib 1894: Mukaddime. T.
[476] Edhem 2009: 18.

yayımlanmıştır. Yine Cevdet Paşa Tarihi 5. Cildinde geçen sikkeler ve düzenlemeler konusunu 293 ile 304 arası sayfaları, yazar Cevdet Paşa, Suphi Paşa'dan aldığı bilgilerle yazdığını belirtmektedir[477].

2.3.2.2. Ahmet Muhib Efendi

II. Meşrutiyet Dönemi 1908 - 1911, Aydın Vilayeti, Denizli Sancağı, Osmanlı Mebusan Meclisi üyesidir. Anadolu Beyliklerine ait sikkelerden oluşan bir İslami sikke koleksiyonuna sahipti[478].

2.3.2.3. Ahmet Rasih İzzet Koyunoğlu (1900 - 1974)

Konya'da 1900 yılında doğdu. Ailesi Selçuklu veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'den gelen Koyunoğlularındandır. Konya'da özel dersler aldıktan sonra İstanbul Halkalı Ziraat Okulu'nu bitirdi. Yedek subay olduğu Kurtuluş Savaşı'nda İstiklal Madalyası aldı. Emekli olduğu 1956 yılına kadar T.C. Devlet Demiryolları bünyesinde çeşitli görevlerde çalıştı[479].

Atalarından çok miktarda yadigâr eser devralan Koyunoğlu, bu eserlerin üzerine özellikle yazma olmak üzere kitaplar, arkeolojik eser ve sikkeler, etnografik eserler, fosiller toplamaya çocuk yaşlarından itibaren başlamıştır. Hayatı boyunca gerek gezerek gerek işi icabı gittiği yerlerden satın alma yoluyla Prehistorik Dönemden Osmanlı Dönemine her çeşit taş eser toplamıştır. Bunlar arkeolojik olarak heykel, lahit, stel, kitabe, figürin, sütun başları, cam ve madeni eserler ile etnoğrafik olarak giysiler, askeri üniformalar, halılar, kilimler, fermanlar, el yazmaları, yazı takımları, hat sanatı, koşum takımı ve ev eşyaları gibi sayıları 10 binleri geçen eserlerdir. Büyük sayıda kitap içeren kütüphanesi Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın önerisiyle 1954'de halka açılmıştır. 1956 yılında da 17. yüzyıldan kalma kendine ait Türk evinde müzeyi halka açarak gelen ziyaretçileri bizatihi kendi gezdirmiştir. Yerli - Yabancı bilim insanlarının ziyaret ettiği müzeye büyük paralar teklif edilerek satın alınmak istense de maddi bir karşılık beklemeksizin bu büyük koleksiyona sahip müzeyi 1973 tarihinde Konya Belediyesi'ne bağışlamıştır. Konya Belediyesi de Koyunoğlu'nun istediği koşullarda 5 dönüm alan üzerinde 3 bin metre karelik teşhiriyle modern müze binası inşa ederek 1984 yılında Koyunoğlu Müzesi olarak hizmete açmıştır. 13 bini aşan eser ve 40 bin civarı kitapla hizmet vermektedir.

---

[477] Edhem 2009: 19; Artuk 1982: 22., https://web.archive.org/web/20071102165701/http://www.turknumismatik.org.tr/ turkish/ yayinlar/bultenler/ bulten0900/B0900_M05.html

[478] Artuk 1996: 27.

[479] Yaşar 2012: 8, 10.

1960 yıllarında müze için önerilen yüksek bedellere karşın, O müzesinin bir baraj olduğunu söylemiş, yurt dışına kaçırılan eserleri örnek vererek, "biz satın alarak baraj görevi yapıyor tarihi eserlerin ülkemizde kalmasını sağlıyoruz" demiştir. 1974 yılında müzesinin müdürü iken hayata veda etmiştir[480].

2.3.2.4. Ahmet Süheyl Ünver (1898 - 1986)

İstanbul'da doğdu. Babası Posta Telgraf Bakanlığı İstanbul Genel Müdürü, Tırnovalı Mustafa Enver Bey'dir. Vefa Lisesi'nden sonra 1920'de Mekteb - i Tıbbiye'yi bitirdi. Çeşitli hastanelerde çalışmış, 1930'da İstanbul Üniversitesi'nde Tıp Tarihi Enstitüsü'nü kurmuştur. 1938 yılında profesör, 1954 yılında Ordinaryüs unvanı aldı. 1973 yılında emekliye ayrılmış. 1986 da yaşamını yitirmiştir. Ünver çok çeşitli sanat dallarıyla uğraşmış, çok sayıda makale ve eser yazmıştır[481]. Hemen her konuda koleksiyonculuğu olan Ünver, Türk Nümismatik Derneği kurucu üyelerinden olup sikke koleksiyoncusudur[482]. Süheyl Ünver'in Türk Tıp Tarihi Müzesi'nde daha önceden topladığı bir takım toprak altı tıp aletleri de bulunmaktadır[483]. Sikke koleksiyonu hakkında bilgi yoktur.

2.3.2.5. Ahmet Tevhid Ulusoy (1868 - 1940)

Soyadı kanunundan önce kayıtlarda Ahmet Tevhid Bey olarak geçer. Babasının görevi nedeniyle bulundukları Erzurum'da 1868'de doğmuştur. Ailesi eski bir Erzincanlı köklere sahiptir. Öğrenimine Kastamonu ve Trabzon'da başlamış 1888 yılında Galatasaray Sultanisinden mezun olmuştur. Hukuk fakültesine girdiği yıllarda Hariciyede tercümede işe başlamıştır, 1894'te öğrenimini tamamlamıştır. Cumhuriyet sonrası Müzeler ve Kütüphaneler Genel Müfettişliği yapmış 1933 yılında bu görevden emekli olmuştur.

Türk Tarih Encümeni üyeliklerinde bulunan Ahmet Tevhid, çeşitli mecmualarda makaleleri yayımlanan tarihçi ve nümismattır. Meskûkât - ı Kadime i İslamiye Kataloğunun 4. Ve 5. Ciltlerini hazırlamış 4. Cilt İstanbul'da 1910'da basılmıştır. Fransızca, İngilizce, Farsça ve Arapça biliyordu. İslam sikkelerine olan ilgisi ve tecrübesi onu alanının uzmanı yapmıştı. Sadece Türkiye'de değil Batı nümismatlarının da başvurdukları bir kişiydi. Uzunçarşılı, O'nun sikkelere olan tecrübe ve bilgisini "(…) Eline aldığı bir sikkeyi yazısının silikliği söz konusu olmadan anında okuyup, kime ait olduğunu isabetle saptar, kalp veya orijinalliğini anlardı. Bu

[480] Gerçek 1999: 443 - 445; Özönder 2002: 230 - 231.
[481] https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCheyl_%C3%9Cnver
[482] http://turknumismatik.org.tr/yonetim/
[483] Yıldırım 2020: 177.

konuda verdiği hükümlerde yanılmamıştır (…)" Şeklinde ifade eder. Bu alandaki bilgisi yanında İslam sikkelerinden oluşan büyük ve önemli bir koleksiyon oluşturmuştu [484]. Koleksiyonunu devlet müzelerine katmak adına gerçek değerini konu etmeden devretmiştir[485]. Koleksiyon ölmeden iki yıl önce Maarif Nezaretince İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne 3500 Türk Lirasına satın alınmıştır[486]. Ahmet Tevhid Bey, Asar ı Atika Müze Müdürü Halil Edhem'in yakın dostu olması yanında zamanında İslam devletleri sikkelerinin tasnifinde çalışan heyet içindeydi[487].

2.3.2.6. Ahmet Ziya Efendi (d. 1853)

1853 yılında Kiğı'da doğmuştur. Hacı Hafız Ahmet Ziya Efendi olarak da bilinir. Babası Şeyh Yusuf Efendidir. İstanbul'da özel okulda eğitim almış sonrasında Bağdat, Basra ve Musul adliye müfettişliklerinde bulunmuştur. 1908'de Erzurum vekilliğine adaylığını koyarak Osmanlı Meclisi Mebusanı üyesi olmuştur[488].

İslami sikke koleksiyoncusu ve nümismat olan Ahmet Ziya Efendi, 1910 yılında İstanbul, Matbaa i Amire'de, sikkelerini kapsayan "Meskûkât ı İslamiye Takvimi" adlı bir katalog bastırmıştır. Nadir sikkeler içeren koleksiyon tüm İslam devletlerini içine alan konusu ile 2281 parçadan oluşmaktadır[489]. Koleksiyonun ne olduğu hakkında bilgi yoktur.

2.3.2.7. Ali Bey (ö. 1929)

Üsküdarlı Miralay Ali Bey olarak tanınır. Üsküdar Toptaşı Askeri Rüştiyesini 1875'de bitirdi. Balkan Savaşı'nda mülazım olarak görev yaptı. Dönüşünde Paşa Kapısı Askeri Rüştiyesi' ne öğretmen olarak atandı. Diğer yandan da Darüşşafaka' da coğrafya öğretmenliği yaptı. Daha sonra Kuleli Askeri Lisesi Tarih öğretmenliği yaparak kademe kazandı. Buradan Toptaşı Askeri Rüştiyesine kolağalık rütbesi ile müdür tayin edildi. Burada gösterdiği başarı önce binbaşı sonra miralay rütbelerini kazandırdı. Bu rütbeden emekli oldu.

Meskûkâtçılığıyla da tanındı. Nümismatiğe ilgisi İsmail Galip Bey'in Takvim i Meskûkât ı Osmaniye eserinin yayımlanmasından sonra oldu. Osmanlı akçeleriyle ilgili uzunca bir makalesi Batılı nümismatlarca takdir olundu. Türk Tarih Encümeni üyesi [490] ve İslami

[484] Uzunçarşılıoğlu 1940: 13; Günaydın 2011: 447, 448; Yinanç 2017: 525 - 527.
[485] Yinanç 2017: 526.
[486] 1943 - 1944 Yılları Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğünün Genel Durumu 1945: 28.
[487] Edhem 2009: 21.
[488] Güneş 1998: 359.
[489] Edhem 2009: 20.
[490] Asım 1929: 76 - 78.

sikkeler koleksiyoncusudur. Nakışlı Osmanlı sikkeleri koleksiyonu İstanbul arkeoloji Müzesi'ne verilmiştir[491]. Halil Edhem Bey'in müdürlüğü döneminde Meskûkât - ı Kadime - i İslamiye kataloglarının düzenlenmesindeki komisyonda Asar - ı Atika Müzesi'nde de çalışmıştır. Bu kataloglarda olmayan nadir sikkeleri hediye etmiştir[492].

2.3.2.8. Ali Döğerli

18. yüzyılda Urfa taraflarından Muğla yöresine gelen ve Osmanlı Devleti adına Fethiye, Seki, Üzümlü, Eşen, Ören bölgesinde asayiş ve yerel yönetimden sorumlu Süleyman Ağa'nın torunlarındandır. Kanlı lakaplı Derebeyi Ali Ağa'nın oğlu Mehmet Ayan'ın oğludur. Kanlı Ali Ağa'dan sonra 1826 ile 1850 yılları arasında Mehmet Ayan görevi devralmıştır[493]. TBMM'de Muğla 14. Ve 15. dönem Milletvekiliği yapmış siyasetçi Ali Hilmi Döğerli (1929 - 2020)'ye babası tarafından toplanmış çok sayıda arkeolojik eser miras kalmıştır. Bu eserleri eşi Yonca Döğerli sahiplenmiş ve yok olmadan korunmalarını sağlamak amacıyla yöredeki zengin kültür varlıklarını toplamaya devam etmiştir. Kızları Pınar Döğerli Kafaoğlu ise bu koleksiyonu kataloglayıp bilim dünyasına sunmuştur[494]. Koleksiyonda çok sayıda mimari parça, adak ve stel türünde taş eser mevcuttur. Kaçakçılığı ve yasadışı kazılara teşvik olmaması için asla koleksiyona eser satın alınmamış, miras şeklinde gelen koleksiyona koruma amaçlı buluntular eklenmiştir. Döğerli Ailesi'nin isteği koleksiyonu Fethiye Müzesi'ne bağışlamaktır[495].

2.3.2.9. Ali Rıza Düzceer (d. 1919)

1919'da Düzce'de doğdu. 1942 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1948'de Akçakoca hâkimliğiyle göreve başlayan Düzceer, 1973 yılında Yargıtay üyesi olmuştur. 8. Hukuk dairesinden yaş haddiyle 1984 yılında emekli olmuştur. Hukuk konularında çok sayıda eseri bulunmaktadır[496]. Sikke koleksiyoncusu olduğu bilinmektedir[497]. Ancak koleksiyonu hakkında bilgi yoktur.

[491] Artuk 1996: 27.
[492] Edhem 2009: 21, 24, 25.
[493] Küçükhasköylü 2017: 332, 333.
[494] http://www.sirtcantam.com.tr/sovalye-adasi-makra/
[495] Başerkafaoğlu 2004: 9.
[496] Geniş 1975: 180.
[497] Türk Nümismatik Derneği Bülteni 1996: XX, 4.

2.3.2.10.Anastasios Stamoulis (ö. 1934)

Silivri'de yaşamış Stamoulis'in topladığı koleksiyon Türk arkeoloji kaynaklarında yer almaktadır [498] . Trakya'da 1991 yılı yüzey araştırmalarında Silivri'de bulunan bir evin bahçesinde arkeolojik eserler incelenmiştir. Söz konusu eserlerin nüfus mübadelesiyle 1922 yılında Yunanistan'a giden ve bu evin sahibi Rum koleksiyoner Stamoulis'ten kaldığı öğrenilmiştir. Tüccar ve varlıklı bir koleksiyoner olan Stamoulis, Trakya'nın her tarafından topladığı arkeolojik eserlerden çok büyük bir koleksiyon yapmıştır. Mübadele sonrası evinin bahçesinde bıraktığı antik taş eserler haricinde çok sayıda taş eser, sikke, mühür ve çeşitli arkeolojik eserden oluşan koleksiyonunu da yanında götürdüğü anlaşılmaktadır. Sikke koleksiyonuna ait katalog çalışması da öldükten sonra 1954'de Atina'da basılmıştır [499] . Koleksiyonla ilgili daha 1910 yılında Avrupa'dan Silivri'ye gelerek yapılmış bilimsel çalışmaların olduğu ve bunların yayımlandıkları bilinmektedir[500].

2.3.2.11. Avni Öztüre (1925 d.)

İzmit' de doğdu. 1945 yılında Ankara Tapu Kadastro Okulu'nu bitirdi. Topograf olarak İzmit Belediyesi'nde memur oldu. Yerel tarih araştırmarına dayanarak İzmit tarihi üzerine kitaplar yazdı. Birçok dergi ve gazetede şiirleri ve yazıları yayımlandı. 1956'da istifa ederek belediyeden ayrıldı. 1957 yılında inşaat şirketi kurdu ve İzmit'te ki ilk turistik oteli inşa etti. Çok sayıda toplu konut ve kamu binası yaptı. 1971'de Körfez Belediye Başkan Yardımcısı olarak tekrar belediyede görev aldı[501]. Yaşamı boyunca topladığı eski eser koleksiyonunu 1975 yılında, Körfez Belediyesine koşullu bağışlayarak Özel Körfez Belediye Müzesi'ni kurdu. 14 yıl faaliyette bulunan müze belediyenin mekân sıkıntısı sebebiyle 1989'da İzmit Arkeoloji Müzesine korunmak üzere teslim edildi. Koleksiyonda 153 adet arkeolojik eser ile 531adet sikke bulunmaktadır[502].

2.3.2.12. Bedii Nuri Şahsuvaroğlu (1914 - 1977)

İstanbul'da doğdu. Kabataş Lisesi'nden sonra 1933 yılında İstanbul Tıp Fakültesine başladı.1939'da mezun olduktan sonra 1947'de Mısır, Hicaz, 1948'de Lübnan, Kıbrıs ve Mısır,

---

[498] Mansel 1993: 543.
[499] Sayar 1992: 171, 172.
[500] 1910 yılında Silivri'ye gelerek koleksiyonu çalışan G. Seure bu yayımlardan en kapsamlısını hazırlamıştır. bk. G. Seure (1912), "Antiquites Thraces de la Propontide Collection Stamolis", BCH 36, 534 - 641. Stamoulis Koleksiyonu ile ilgili ayrıntılı diğer bir çalışma için bk. L. D. Loukopoulou (1989), Contribution a l'Histoire de la Thrace Propontique Durant la Periode Archaique (Athenes). 29 - 36 Res. 1 - 5.
[501]https://www.kocaeligazetesi.com.tr/makale/4348834/mustafa-kupcu/caginin-onunde-kosan-adam-avni-ozture#
[502] Aksoy 2006: 82.

1949'da Amerika'da çeşitli görevlerde bulundu. Yurda döndükten sonra Tıp Tarihi alanında da uzman oldu. Çeşitli çalışmalar sonunda 1962'de profesör oldu. Çeşitli eserler hazırladı. Çocukluğundan beri topladığı koleksiyonunu 1970 yılından sonra yolları ayrılan hocası Süheyl Ünver'in dışında oluşturduğu Tıp Tarihi Müzesine dönüştürdü[503]. 1977'de ölen Şahsuvaroğlu Türk Nümismatik Derneği kurucu üyelerinden olup aynı zamanda sikke koleksiyoncusuydu[504].

2.3.2.13. Behzat Haki Butak (1891 - 1963)

Tiyatro ve sinema oyuncusu, sanatçı, yazar. 1891 Bursa doğumlu Butak babasında da olan merak ile başlar koleksiyonculuğa. İlk topladığı koleksiyonu 1. Dünya Savaşı sırasında askere gittiğinde bir yangında yok olmuştur. Tekrar toplamaya başladığı koleksiyonu Türk - İslam Dönemi'nden; Artukoğulları, Zengiler, Atabegler, İldenizoğulları, Saltuklular, Mengücekler ve Danişmentliler sikkelerini kapsıyordu[505]. Son yıllarında mali açıdan sıkıntı çeken Butak, İslami sikkelerden oluşan koleksiyonunu Yapı ve Kredi Bankası'na, madalyon koleksiyonunu İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne satmıştır. Bir kısım sikkesini de Bursa Müzesi'ne bağışlamıştır. Koleksiyonculuğu yanında nümismatik konusunda eserler de vermiştir. İlk eseri 1947'de yayımlanan "11, 12 ve 13. Yüzyıllarda Resimli Türk Paraları" dır. Diğeri, "1923'ten 1955 senesine Kadar Cumhuriyet Devrinde Madeni Paralar" adlı kitabıdır[506].

2.3.2.14. Besim Atalay (1882 - 1965)

Uşak'ta doğdu. Soyadı Kanunu öncesinde adı Ahmet Besim'dir. Darü'l Muallimin 'den mezun oldu. Çeşitli illerde öğretmen okulu müdürlükleri yaptı. Kurtuluş Savaşı'nda Kuvayı Milliye tarafında yer aldı ve 1920'de Büyük Millet Meclisi'nde bağımsız Kütahya milletvekili olarak yer aldı. Bu mecliste Maarif Nezareti Hars Müdürlüğüne getirildi. Daha sonra CHP milletvekili olarak 7 dönem daha meclise girdi. Türk Dil Kurumu'nda yaklaşık 20 yıl yöneticilik yaptı. Arapça ve Farsça bilmekte ve bu konuda Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde dersler vermekteydi. Başta Divan - ı Lügat üt Türk olmak üzere çeviriler yaptı. Türk dili ile ilgili araştırmalar yaptı, kitaplar yazdı[507].

---

[503] Yıldırım 2020: 151 - 192.
[504] http://turknumismatik.org.tr/yonetim/
[505] Karamanoğlu 1950: 28.
[506] Artuk 1982: 22.; https://web.archive.org/web/20071102165701/http://www.turknumismatik.org.tr/turkish/yayinlar/bultenler/bulten0900/B0900_M05.html
[507] Besim Atalay Armağanı 1963: 2 - 10; https://tr.wikipedia.org/wiki/Besim_Atalay

1963 yılında içlerinde arkeolojik eserler ve sikkelerin de bulunduğu Anadolu kökenli ve etnografya ağırlıklı büyük koleksiyonunu Ankara Etnografya Müzesi'ne bağışladı[508]. Koleksiyonda yayını yapılmış Kültepe orjinli tabletleri de içeren arkeolojik eser grubunda Yortan Kültürü Prehistorik kaplar, PT mezar sunuları, çeşitli figürün başları, taş damga mühürler yer almaktadır. Sikke grubunda ise Klasik dönem ve İslami dönem ağırlıktadır[509].

2.3.2.15. Calouste Sarkis Gülbenkian (1869 - 1955)

Ermeni kökenli Osmanlı vatandaşı, koleksiyoncu. Ailesi Kayseri Talas'tan İstanbul'a göçmüştür. Aile, halı, yün ve gazyağı ticaretiyle uğraşıyordu. 1892'de ailenin kurduğu şirketin Londra, Marsilya, Varna ve Osmanlı şehirlerinde şubeleri vardı. Calouste Sarkis Gülbenkian, İstanbul'da doğdu. Kadıköy Ermeni Okulu'ndaki ilk eğitimi sonrası 14 yaşında mükemmel Fransızca öğrendiği Marsilya'ya ve sonrasında Londra'ya gitti. 1888 yılında petrol tüccarlığına ait bilgisini de tamamlamak üzere Bakü'ye gitti. Bu seyahati sırasında yazdığı petrol makaleleri onu bu alanda uzman olarak tanıttı. Osmanlı Sultanı Abdülhamit de kendisinden topraklarında bulunan petrolle ilgili bir rapor hazırlamasını istedi. 1901'de amcalarıyla olan ortaklıktan ayrıldı ve 1902'de İngiliz vatandaşı oldu. Finansla da ilgiliydi. Burada dünyanın en büyük borsasına girdi. Afrika ve Avustralya madencilik hisselerindeki yükselişten yararlandı. Irak'taki petrol rezervlerini arabuluculuk ile yatırımcılara sunarak, Osmanlı hükümetiyle anlaştırdı. Bu arabuluculuktan %5 pay alarak daha da zenginleşti.

Para gücüyle çok büyük ve seçme eserlerden oluşturduğu koleksiyonu oldu. Çocukluğunda sikke toplayarak başladığı koleksiyonu Klasik Yunan, Antik Mısır, Roma, Babil, Ermeni, Pers, Osmanlı ve Uzakdoğu eserlerinden 20. yüzyıla kadar eklektik bir tarzdaydı. Mali açıdan sıkışan ülkelerin Hermitage ve St. Petersburg gibi müzelerinden eser satın aldı. Koleksiyonunu, Fransa'nın diplomatik temsilciliğini sürdürmesinden dolayı kendini düşman ilan eden İngiltere'den Paris'e taşıdı. 2. Dünya Savaşı sırasında da tarafsız kalan Portekiz'e yerleşerek koleksiyonunu Lizbon'a getirdi. Ermeni sanat koleksiyonunu Kudüs Ermeni Müzesi'ne bağışladı. 1955 yılında öldüğünde koleksiyonunu nereye yerleştireceğine dair kararı hala net değildi. Koleksiyonunun müzelere dağılmasından çok müzeleşmesini istediği için 1969 yılında vakfı, çocukları ve avukatı iradesiyle Fransa'daki sanat eserlerinin de getirilmesiyle Calouste Sarkis Gülbenkian Müzesi açıldı[510].

[508] Şehsuvaroğlu 1963: 2; Gerçek 1999: 401, 402.
[509] Besim Atalay Armağanı 1963: 12.
[510] https://gulbenkian.pt/museu/en/

2.3.2.16. Count Leon Valerien Ostrorog (1867 - 1932)

1867'de Fransa vatandaşlığında Varşova'da doğan Leon Ostrorog, aslen Polonyalı köklere sahiptir. Hukuk tahsili almış, döneminin ünlü İslam hukuku uzmanı ve oryantalistidir. Fransa'da tanıştığı arkadaşlarını ziyaret için geldiği İstanbul'a daha sonra 1895 yılında hukuk danışmanı olarak gelmiş ve Duyun - u Umumiye hukuk bürosunda çalışmaya başlamıştır. Burada beş yıl görevden sonra avukatlık ve Darü'l fünun 'da hukuk hocalığı yapmıştır. Aynı zamanda Fransızca çıkan gazetelerde yazıları yayımlanmıştır. İttihatçıların iktidarıyla dönemin Adalet Bakanlığı müşaviri olmuştur. 1895 yılında Levanten bankerlerden Lorando ailesinin kızıyla evlenerek zengin bir aileye damat olmuştur[511]. 1904 yılında İstanbul Boğazı'nda Kandilli 'de Kont Ostrorog Yalısı olarak anılacak 19. yüzyıl yapısını satın alarak burada yaşamıştır. Birçok ünlüye ev sahipliği yapmış bu ev, birçok ünlüyü de Ostroroglar döneminde misafir etmiştir. Eski eser meraklısı olan Leon Ostrorog yalıyı yaşadığı dönem içinde sanat eserleriyle dekore etmiştir. Aynı zamanda İstanbul Sevdalısı olan Ostrogog 1911'de kurulan İstanbul Muhipleri Cemiyeti kurucu üyelerindendir. 29 dil bilmekte olan Ostrorog, 1914 yılında Babıali hukuk müşavirliğindeyken 1. Dereceden Mecidi Nişanıyla ödüllendirilmiştir. 1. Dünya Savaşı yıllarında iki oğluyla beraber Türkiye'den ayrılarak İngiltere'ye gitmiş, Oxford'da İslam ve Türk hukuku içerikli dersler vermiştir. 1932'de İngiltere'deyken ölen Ostrorog 'un cenazesi İstanbul'a getirilerek burada gömülmüştür[512].

Leon Ostrorog eski eserlere olan merakını yaşadığı yalıda topladığı sanat eserleri, antika eşyalar yanında az miktarda olsa arkeolojik eserlerle de göstermiştir. Büyük arkeolojik eser koleksiyonuna sahip Rahmi Koç tarafından içindekilerle satın alınarak yeniden düzenlenen yalıda kütüphane yanında bu az miktar arkeolojik eser de yerini almıştır. Daha önce komşusu olan Kontes Iska' yı ziyaret etmiş olan Rahmi Koç, hatıralarında yer alan yalı odalarının düzenini anlatırken bir amphoradan bahseder[513]. Yalıda Leon Ostrorog'un oğlu diplomat Stanislas Ostrorog 'a (1897 - 1960) ait Fransa diplomatlığı döneminde Uzakdoğu'dan topladığı eserler ve Çin vazoları koleksiyonu dışında taş eserler de bulunmaktadır[514].

[511] Elmacı 2011: 4 - 7.
[512] Elmacı 2011: 16, 19, 20.
[513] Atasoy 2004: 181.
[514] Atasoy 2004: 192.

2.3.2.17. Cüneyt Ölçer (1925 - 1990)

Bursa'da doğdu. Yüksek inşaat mühendisi olan Ölçer, 1963 yılında hobi olarak başladığı sikke koleksiyonculuğunda alanının uzmanı oldu. Beylikler ve Osmanlı dönemi sikkeleri üzerine yoğunlaşan Ölçer çok sayıda eser vermiştir. Türk Nümismatik Derneği Başkanlığı ve emekliliği sonrasında İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü yapmıştır. Sikke koleksiyonu Yapı ve Kredi Bankadı tarafından satın alınmıştır[515].

2.3.2.18. Çengeloğlu Tahir Mehmet Paşa (ö. 1851)

Gençlik döneminde Cezayir Ocağı'ndan İstanbul'a gelerek Tersane - i Amire emrine girdi. 1826'da Tophanede görev aldı. 1827'de Navarin Baskınında donanma kaptanlarındandı. 5 gemi ile kaçmayı başardı. 1829'da patrona, 1830'da topçu ferik oldu. Sakız Adası savunmasına görevlendirildiğinde adayı kuşatmadan kurtarması, O'nu tersaneye nazır yaptı. 1832'den 1836'da Trablusgarp'a gidene dek Kaptan ı deryalık yaptı. Trablusgarp'tan Tophane müşirliğine atandı. 1837'de İstanbul'a döndü ve Meclis - i Vala üyesi olarak atandı. 1838'de Aydın İli Müşiri oldu. Tanzimat sonrası 1839'dan 1843 yılına kadar tekrar Kaptan ı derya oldu. 1845'de Edirne, 1847'de Bosna valisi oldu. 1851'de Bosna valiliği görevinde öldü[516]. Aydın İlinde Tralles'e geldiğinde İngiliz arkeolog Charles Fellows (1799 - 1860), Paşayı konağında ziyaret etmiştir. Tahir Paşa'nın konağının kapı girişinde her iki duvarın Bizans Dönemi kaideler ve sütunlarla kaplandığını, içerde ise tümü Roma dönemi heykeltıraşlık eserleri bulunduğunu görmüştür. Eserler içinde gladyatör onuruna yazıtlı taş anıtlar, kabartmalar, çeşitli yazıtlar bulunmaktadır. Ayrıca Fellows, Paşanın çok sayıda antik sikkesinin olduğunu kaydeder [517] . Bu bilgiler, Tahir Mehmet Paşa'nın antik eserlere olan merakı ve koleksiyonculuğunu düşündürmektedir.

2.3.2.19. Demosthenes Baltazzi Bey (1836 - 1900)

Osmanlı kayıtlarında adı "Dimosten Baltacı Bey" ya da "Baltacı Dimoston Bey" geçmektedir. Ailesi, Venedik'ten 18. yüzyıl ortasında Anadolu'ya gelen banker Levantlardandır. Varlıklı aile İzmir'e yerleşmiş, mali güçlerini de kullanarak Aydın'da büyük topraklar elde etmişlerdir. Aileden Demosthenes Baltazzi Bey arkeolojiye fazlaca merak duymuş, Osman Hamdi Bey ile Sayda Kazılarında bile bulunmuştur. Kendisi Aydın ilinde

[515] http://www.yapikredikss.com.tr/yapi-kredi-koleksiyonlari/sikke-koleksiyonu/
[516] Süreyya 1996: III, 248.
[517] Fellows 1840: 17 - 19.

arkeoloji müdürü yapılmıştır. Kendi arazileri içinde bulunan Kyme ve Myrina'da kazılar yapmış, 1880'de başlayan Fransız kazılarına hükümet komiseri olarak katılmıştır. Bu sürede tüm arkeologları evinde misafir etmiştir[518]. 1894 yılı Maarif Bakanlığı kayıtlarında adı müze idaresinde, eski eser koruma ve teftiş memuru olarak geçmektedir[519].

Eski eser tutkusu olan Baltazzi Bey'in koleksiyonculuğu'da bilinmektedir. 418 adet farklı örnek olmak üzere, Büyük Constantine (306 - 337)'den başlayan 712 Bizans sikkesinden teşekkül etmiş koleksiyonunu tümüyle sınıflandırılmış olarak Müze - i Hümayun'a satmıştır[520]. Baltazzi'nin ayrıca İslami sikkelerden oluşan diğer bir koleksiyonu daha vardı ki bunu da koleksiyoncu Reşat Bey'e satmıştır. Daha sonra bu koleksiyon İstanbul Asar - ı Atika Müzesi tarafından satın alınmıştır[521].

2.3.2.20. Diyojen Bey

Osmanlı dönemi sikke koleksiyoncularından Eczacı Dijojen Bey'den İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne 3900 adet sikke satın alındığı kayıtlarda geçmektedir[522].

2.3.2.21. Ekrem Humbaracı

Yapı Kredi Bankasının oluşturduğu büyük sikke koleksiyonuna sikke koleksiyonu katılanların başında gelir[523]. Humbaracı, İş İdaresi Müfettişliğinden emekli olmuştu. İyi bir İslami sikke koleksiyoncusuydu. Koleksiyonlarından birini Yapı Kredi Bankasına satmış olup diğerinin ne olduğu bilinmemektedir[524].

2.3.2.22. Eyüp Sabri Efendi

Müze kataloglarında Çanakkale Bölgesi'nden müzeye eser bağışlayan Eyüp Sabri Efendi adı geçmektedir. Bu kişinin hakkında yeterli bilgi olmayıp koleksiyoncu mu yoksa resmi görevli mi olduğu saptanamamıştır. Ancak antik eserler topladığı görülmektedir. Örneğin 1898'de armağan ettiği eserlerden biri kaideli hayvan figürlü bir mermerdir[525].

---

[518] Özyiğit 2015**:** 63.
[519] Gerçek 1999: 122.
[520] Olcay 1991: 206; Edhem 2009: 35.
[521] Artuk 1996: 27.
[522] Pasinli 2003: 38.
[523] Pere 1963: 2; http://www.yapikredikss.com.tr/yapi-kredi-koleksiyonlari/sikke-koleksiyonu/
[524] Artuk 1996: 28.
[525] Mendel 1914: 171 No. 490 Fot. 824.

2.3.2.23. Fahri Bey (ö. 1890)

Midilli Adası'nın 1885 - 1890 yılları arasında mutasarrıfı olan Osmanlı devlet adamıdır. Aynı görevini sürdürürken 1890'da yaşamını yitirmiştir. Koleksiyonu Asar - ı Atika Müzesi'nce 1890 yılında satın alınmıştır. Koleksiyonuna ait parçalar müze kataloglarında yer almıştır[526].

2.3.2.24. Ferit Celal Güven (1894 - 1975)

1894 yılında Adana'da doğdu. 1912'de mezun olduğu Adana Sultanisi'nden sonra İstanbul'da hukuk ve güzel sanatlar eğitimine başladı. 1. Dünya Savaşı başlayınca Kafkas Cephesi'ne yedek subay olarak alındı. Adana'da Milli Mücadeleye destek oldu. Cumhuriyet ilanından sonra Türk Sözü Gazetesi'ni çıkardı. 1927'den itibaren bir dönem Urfa ve dört dönem Mersin milletvekilliği yaptı. 1934 - 36 yıllarında Ankara Halkevi Başkanlığı'nda bulundu[527]. Güven, sikke koleksiyoncusuydu[528].

2.3.2.25. Frank Calvert (1828 - 1908)

Malta'da doğdu ve bir İngiliz askeri üssü olan bu adada yetiştirildi. Amerikalı Calvert, ailesinde yedi kardeşin en küçüğü idi. Homeros Destanlarına ilgi duyuyor ve tarihsel olduklarına inanıyordu. Çanakkale konsolosu olan ve ticaret yapan kardeşi Frederick 'in yanına geldi. Burada Hisarlık Tepe Höyüğü 'nün bir bölümünü de içine alan Akça Köy 'de 1847'de Frederick 'in satın aldığı 2 bin dönüm üzerinde arazisi olan çiftliğe yerleşti[529]. Kardeşinin finansal imkânlarından da yararlanarak Troas bölgesinde yaşamı boyunca kazılar yaptı. Bu kazılardan elde ettikleri ve satın aldıkları binlerce eser ile büyük bir arkeolojik eser koleksiyonu oluşturdular. Calvert Koleksiyonu adına 1902'de H. Thierisch tarafından Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün bir çalışması olmuş ancak yayımı yapılmamıştır. Bu çalışmanın notlarını içeren koleksiyona ait tek yazılı kaynağı 1950 yılında bulan bir öğretmen Çanakkale Müzesi'ne satarak bu belgeyi kurtarmıştır. Defterde eserlerin bulunduğu yer ve bilgiler kaydedilmiş, büyük kısmının resimleri sayfalara yapıştırılmış, bazılarının da çizimleri yapılmıştır. Koleksiyonda nekropol kazılarından çıkarılmış çok sayıda siyah ve kırmızı figürlü Yunan seramiği bulunmaktadır[530]. Zamanın en büyük özel arkeoloji koleksiyonunu, ailenin varisleri 2. Dünya

[526] Mendel 1914: 287 - 288 Kat. No. 566 Fot. 1754.
[527] https://www.turkedebiyatcilar.net/ferit-celal-guven-hayati-eserleri; https://tr.wikipedia.org/wiki/Ferit_Celal_G%C3%BCven
[528] Özkan 2004: 79.
[529] https://en.m.wikipedia.org/wiki/Frank_Calvert
[530] Arslan 2013: 81, 82.

Savaşı sırasında Türkiye'den ayrılırken Türk Müzelerine bağışlamışlardır. Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nin temelini oluşturan koleksiyonun bir bölümü de İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne teslim edilmiştir[531].

2.3.2.26. Garabet Natık Efendi (1857 d.)

Diyarbakır dava vekili Natık Efendi bazı kayıtlarda Karabet Natık olarak da geçmektedir. Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşı Keldani cemaatinden tüccar Thomas Yozu Efendi'nin oğlu olarak 1857'de Diyarbakır'da doğmuştur. Osmanlı idaresinde ilk görevi 24 yaşında tayin olduğu ecnebi başkâtipliğidir. Bir dönem Silvan kaymakam yardımcılığı da yapmıştır[532]. Diyarbakır'da müze temsilcisi olarak bölgeden eser toplayan ve Asar - ı Atika Müzesi'ne satan Garabet Natık Efendi'den müzeye çok sayıda nadir sikke de alınmıştır[533]. Güney bölgelerindeki eski eser kaçakçılığıyla mücadelede önemli bir görev ifa etmiştir[534]. Silvan'da Kalos Kot adlı kişinin evindeki eserler ile ayrıca Silvan'da çıkarılmış bulunan 1622 adet sikkeyi Müze - i Hümayun'a ihbar ettiği 30.08.1898 tarihli arşiv evrakında geçmektedir. 30 sene boyunca toplamış olduğu eserleri ve sikkeleri Müze - i Hümayun'a değeri mukabilince sattığı 24.03.1902 tarihli evrak bilgilerinden anlaşılmaktadır. Natık Efendi'nin bunların dışında evinde tuttuğu ihbar edilen 1567 gümüş, 3550 bronz sikkeye evine yapılan baskında el konduğu İstanbul Arkeoloji Müzesi Arşiv kayıtlarında (Karton 50) geçmektedir[535].

2.3.2.27. Hakkı Bey

Roma'da Barracco Heykel Müzesi koleksiyonlarında yeralan bazı eserlerin, Hakkı Bey adlı bir Türk'ün koleksiyonundan müzayede sonucu satın alınmış olduğu kayıtlıdır. Hakkında bilgi olmayan Hakkı Bey muhtemelen Osmanlı dönemi eski eser koleksiyoncusudur[536].

2.3.2.28. Halil Edhem Eldem (1861 - 1938)

Sadrazam İbrahim Edhem Paşa'nın dört oğlundan en küçüğüdür. Tüm kardeşlerin arkeoloji ve eski eserlere ilgisi bilinmektedir. Abisi Osman Hamdi Bey'den sonra Halil Edhem Bey'de Müze - i Hümayun müdürlüğü gibi önemli bir görevde bulunmuştur. Babasının görev

[531] Gerçek 1999: 426, 427.
[532] Şimşek 2013: 293.
[533] Edhem 2009: 24, 25.
[534] Arık 1953: 5.
[535] Koşay vd. 2013: I - 1, 56.
[536] Özkan 2004: 79.

yaptığı yıllarda Avrupa'da eğitime başlayan Halil Edhem, Berlin, Zürih, Bern, Viyana gibi şehirlerde Kimya ve Jeoloji eğitimini tamamladı. 1885 yılında İstanbul'a döndü ve bir dönem ihtisas konularında çalıştı. İyi derece Almanca bilen Halil Edhem, aileden gelen bir kültürle zamanının çoğunu arkeoloji, nümismatik ve epigrafi konularına ayırıyor bu konularda da uzmanlaşıyordu. Arkeoloji ve Müzecilik merakı ile çeşitli kazılara katılmış, sikke, kitabe ve mühür okumak ilgi alanı olmuştu. 1909'da İstanbul şehremini olarak tayin oldu. Ancak bu görevden altı ay sonra istifa etti. Abisi Osman Hamdi Bey'in 1910 yılında ölümü üzerine, yerine Müze - i Hümayun müdürü tayin olundu. Cumhuriyetin ilanından sonra da bu görevi yanı sıra Eski eserler Genel Müdürü yapıldı. Atatürk'ün önerisiyle 1931 seçimlerinde İstanbul Milletvekili olarak Meclise girdi. 1933 yılında TTK asbaşkanı seçildi. Çok sayıda bilimsel kitap ve makalesi yayımlandı. Bunlardan; 1923 tarihli Asar - ı Atika Müzesi'nde Meskükat Koleksiyonları, 1924 tarihli Elvah - ı Nakşiye Koleksiyonu, 1931 tarihli Topkapı Sarayı adlı eserler müzecilik konusunda önemlilerden bazılarıdır[537].

Osmanlı dönemi müzelere çeşitli yollardan gelen eserlerin kayıt defterlerinde 1903 yılında eser verenler kısmında Halil Edhem Bey'in de pişmiş toprak, bronz, çini gibi bir takım eserleri bağışladığı görülmektedir[538]. Nümismatlığı da bilinen Halil Edhem Bey'in eski eserlere olan merakı ile topladıklarını, Ağabeyi Osman Hamdi Bey'in Müze - i Hümayun Müdürü olduğu dönemde, müze koleksiyonlarını zenginleştirme çalışmalarında bağışlamış olmalıdır.

2.3.2.29. Hans Sylvius Hermann Maria von Aulock (1906 - 1980)

Polonya'nın Aşağı Silezya bölgesinde doğdu. Ailesi Silezya asillerinden olan Hans von Aulock, Berlin'de ve Hamburg'da dış ticaret ile bankacılık eğitimi aldı. Londra, Güney Afrika ve Berlin'de bankalarda çalıştı ve 1941 yılında bir Alman bankasının İstanbul şubesine atandı. Siyasi düşüncesi onu çağrılmasına rağmen Almanya'ya dönmekten alıkoydu. Türkiye'den sığınma istedi ve hayatının sonuna kadar Türkiye'de kaldı. 1944 yılında Kırşehir'de enterne edildiği dönemde Nümismat Clemens Bosch'un tavsiyeleriyle koleksiyonculuğa başladı. 1948 yılı sonrası çalıştığı Alman Bankasının tekrar faaliyete girmesiyle Yakındoğu temsilciliğine başlayan Aulock 1971'de emekli olana kadar İstanbul 'da çalıştı. Bu dönemde zengin bir koleksiyon yaptı[539].

[537] Eldem 2010: 255 - 259; Ogan 2013: 383 - 406.
[538] Yenişehirlioğlu 2011: 609, 610.
[539] https://de.wikipedia.org/wiki/Hans_von_Aulock

Emekli olduktan sonra nümismatik konusunda oluşturduğu büyük kütüphanesinden de yararlanarak makaleler ve eserler kaleme aldı. 9 bin civarı sikkeden oluşan bir koleksiyon meydana getirmişti. Koleksiyonun ağırlığı Roma dönemi şehir sikkeleriydi. 350 üzerinde Küçük Asya darplı kent sikkelerini kapsayan koleksiyon kataloğunu ünlü nümismatlar yardımıyla yayımlamıştır. 18 ciltten oluşan seri, 8739 adet sikke içermektedir. Bunların 340 adedi altın, 2074 adedi gümüş ve 6275 adedi bronzdur. Tamamı fotoğraflanan sikkelerin 1973 kanunu beyanında olmayıp elden çıktığı anlaşılmaktadır. İstanbul Arkeoloji Müzelerine 1973'te verilen beyana göre koleksiyonda tescil olan, 3 adet altın, 330 adet gümüş, 4131 adet bronz olmak üzere toplam 4464 sikke bulunmaktadır. Bu kayıtlı sikkeler de 1980'de trafik kazasında ölümünden sonra vasiyeti üzerine tek varisi olan üvey oğlu G. Ernst tarafından İstanbul Arkeoloji Müzelerine satılmıştır. Bu koleksiyon, İstanbul Arkeoloji Müzesi tarafından satın alınan, içeriği en zengin koleksiyonların başında gelir. Hans von Aulock'un sikkeler dışında çeşitli taş ve madenlerden yapılmış 365 parça Anadolu kökenli arkeolojik mühürden meydana getirdiği koleksiyonu ile diğer arkeolojik nesnelerden koleksiyonu bulunmaktaydı. 1957 yılında Von der Osten'in kataloğunu yayımladığı mühür koleksiyonunu da o dönemde Kapalıçarşı'da antikacı bir şahsa sattığını kendi beyan etmiştir. Bu koleksiyonun da akıbeti ve nerede olduğu bilinmemektedir. Ayrıca Hans von Aulock koleksiyonunda arkeolojik eser olarak 12 mermer portre, 48 adet tunç heykelcik, 62 adet PT çanak çömlek, idol, heykel, mask, 6 adet cam şişe ve vazo ile muhtelif eserler bulunmaktaydı. Bunların da nerede olduğu bilinmemektedir[540].

2.3.2.30. Hasan Basri Konyar (1891 - 1952)

Manastır doğumludur. Manastır Askeri Rüştiyesi, Şam İdadisi ve İstanbul Mülkiye Mektebi'ni bitirdi. Basra, Musul ve Bağdat kaymakamlıkları, Diyarbakır ve Kastamonu da edebiyat derslerine girdi. Hakkâri valiliği ve Adana Bölge Mülkiye Müfettişliği yaptı. Yazarlık hayatının büyük kısmını Diyarbakır tarihi üzerine harcadı[541]. Koleksiyoncu olan Konyar'ın sikke koleksiyonunu müzeye kazandırmak için 1943 yılında bir girişim yapıldığı bilinmektedir[542].

[540] Erten 1982: ; Olcay 1991: 207.
[541] https://www.biyografya.com/biyografi/15670
[542] Özkan 2004: 80.

2.3.2.31. Hekim İsmail Paşa (1812 - 1880)

Sakızlı bir Rum ailedendir. Mora İhtilali'nde alınarak İzmir'e getirilmiştir. Cerrah Hacı İshak Efendi yanına verilmiş ve sonradan Müslüman olmuştur. Bu dönemde pratik tıp öğrenirken diğer yandan da 1840 yılında ilk mezunlarını veren Mekteb - i Tıbbiye 'ye devam etmiştir[543]. Mezun olduktan sonra Fransa'ya eğitim için gönderilmiş ilk hekim olan İsmail Paşa 1845 yılında geldiğinde Mekteb - i Tıbbiyeye müdür olmuştur. Daha sonra 1848 'de Yanya'ya vali, 1851'de tekrar Tıbbiye Müdürlüğü, sonra sırasıyla İzmir, İşkodra, Selanik ve Girit valisi olmuştur. Çeşitli nazırlıklardan sonra 1874 yılında İstanbul Belediye Başkanlığına getirilmiştir. Giritli Sırrı Paşa ve Sadrazam Kadri Paşa damatları, müzisyen ve şair Leyla Saz Hanım kızıdır.[544].

Hekim İsmail Paşa'nın iyi bir sikke koleksiyonu olduğu Avrupa'da basılan yayınlarda geçmektedir[545]. Abdüllatif Suphi Paşa da meskûkât ile ilgili bir risalesinde bir konuyu, Hekim İsmail Paşa'nın koleksiyonundan bir Sasani sikkesi örneği ile açıklamaktadır. Bu örneklendirmenin dipnotunda, Mösyö Mortman'ın Sasani Paraları incelemesindeki 449. Sayfa ve 749 numaralı dip notu vermiştir[546]. Koleksiyonunun akıbeti hakkında bir bilgi yoktur.

2.3.2.32. Hüseyin Kocabaş (1909 - 1980)

Aslen Bursa kökenli olan Kocabaş, İstanbul'da kumaş ticaretiyle uğraşan bir işadamıydı. Çok küçük yaşlarda tutkuyla başladığı koleksiyonculuk onu dünyanın sayılı özel koleksiyonlardan birinin sahibi yaptı. Türkiye'nin en büyük özel koleksiyoncusu olarak isim yapmıştır[547]. Koleksiyonu sayıca ve hacmen büyüdüğünde Nişantaşı'nda bir apartmanda müze şeklinde düzenlemiştir. Düzenlenen koleksiyon, ilgi duyan meraklılar yanında bilim çevrelerinden insanlara izin alınmak suretiyle özel olarak sunulmuştur. Koleksiyonu Anadolu kökenli çeşitli uygarlıklara ait 30 farklı türden 7 bin civarı eserden oluşmaktaydı. Büyük kısmını arkeolojik eserler ve sikkelerin meydana getirdiği koleksiyonda MÖ 6. binden Bizans Çağı sonuna, pişmiş toprak ve maden kaplar, Yunan vazoları, cam eserler, mezar stelleri, taş eserler, figürinler, kandiller, silahlar, mühürler, kil tabletler, takılar gibi kültür varlıkları bulunmaktaydı. Koleksiyon Yunan Roma ağırlıklıydı. 6 bin civarı arkeolojik eserin yaklaşık 4500 adedi Yunan, Roma ve Bizans; 500 civarı Prehistorik ve 1000 kadar eser de İslami

[543] Süreyya 1996: 833 - 834.
[544] Kâhya 2018: 246.
[545] Edhem 2009: 18.
[546] Öztürk - Fidan 2019: 254.
[547] Batur 2015: 184.

dönemlere aitti. Bütün bunlar dışında koleksiyonda Selçuklu ve Osmanlı dönemi çiniler, kumaşlar, elyazması kitaplar, Avrupa porselenler, cam eserler de mevcuttu. Bu haliyle koleksiyon dünyada az rastlanan niteliklerdeydi. İçlerinde Metropolitan, Ashmolean, British, Louvre Müzeleri yetkililerinin de bulunduğu çeşitli yabancı konuk müzeyi ziyaret etmiştir. Hüseyin Kocabaş'ın 1953 yılında Bursa Müzesine, 1968'de İstanbul Arkeoloji Müzesine, Yapı Kredi Bankası Koleksiyonu ve Saint Benoit Lisesi Koleksiyonlarına eser bağışları da vardır. Koleksiyonun arkeolojik eserler kısmı, Hüseyin Kocabaş'ın 1981 yılında ölümünden iki yıl sonra varisleri tarafından Vehbi Koç Vakfı'na satılmıştır. Bu meşhur ve büyük koleksiyonun satın alınması Sadberk Hanım Müzesi'nin kurulmasını ve konumunda en büyük özel müze olmasını sağlamıştır. Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu hakkında çeşitli makale ve kitapçıklarda bilimsel yayımlar yapılmıştır. Koleksiyonun cam eserlerini içeren bir katalog çalışması sağlığında İstanbul Arkeoloji Müzesi uzmanlarınca 1976'da hazırlanmış ancak basımı 1984 yılında yapılabilmiştir[548].

2.3.2.33. Hüseyin Yahya Bey

Eski yargıçlardandır. Soyadı kanunundan önce "Şanlı" lakabıyla bilinir. Bağdat İstinaf Mahkemesi Başkanlığından emekli olmuştur. 1934 kanunuyla "Sungu" soyadını alan oğlu İhsan Sungu (1883 - 1846) Cumhuriyetin ilk dönem önemli devlet adamı, eğitimcisidir[549]. Hüseyin Yahya Bey'in İslami sikkelerden oluşan koleksiyonu, Halil Edhem Eldem girişimleriyle İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne satın alınmıştır[550].

2.3.2.34. İbrahim Alaaddin Gövsa (1889 - 1949)

İstanbul doğumlu yazar, şair, eğitimci ve siyaset adamı. 1907 yılında İstanbul Hukuk Okulu'na girdi. Mezuniyet sonrası Adliye'de memurluk yaptı. Daha sonra edebiyat öğretmeni olarak Trabzon Sultanisi'ne tayin oldu. 1913 yılında pedagoji ve psikoloji eğitimi için İsviçre'ye gönderildi. 1916 'da tamamladığı eğitimi sonrası İstanbul Darülmuallimini Pedagoji ve Psikoloji öğretmeni oldu. 1926 yılında Maarif Vekâleti Talim Terbiye üyesi, 1927'den itibaren iki dönem Sivas, üç dönem İstanbul milletvekilioldu. Türk edebiyatının öncüleri içinde

[548] Akat vd 1984: 11; https://ansiklopedi.vkv.org.tr/Kategoriler/Kisiler/Kultur/Huseyin-Kocabas-Koleksiyonu; https://www.arthillgroup.com/thekocabasmuseum
[549] http://static.dergipark.org.tr/article-download/1b50/a78f/c092/imp-JA65KG44PY-0.pdf?
[550] Artuk 1996: 28.

yer alan Gövsa'nın çok sayıda eseri bulunmaktadır[551]. Bir sikke koleksiyoncusu olan Gövsa İstanbul Arkeoloji Müzesi bağışçıları içinde yer almaktadır[552].

2.3.2.35. İsmail Hikmet Ertaylan (1889 - 1967)

İstanbul'da doğdu. Galatasaray Sultanisi'ni bitirdikten sonra Mülkiye Okulu'ndan mezun oldu. Bazı yerli ve azınlık okullarında edebiyat ve Fransızca öğretmenliği yaptı. İstifasını vererek araştırma yapmak için İtalya, Almanya, Fransa, Norveç ve İsviçre'ye gitti. 1921'de Hariciye Bakanlığı Matbuat Genel Müdürlüğün'de görevlendirildi. İstanbul Hükümeti lağvedilince 1923' de Maarif Bakanlığı tarafından Bakü'ye öğretmen olarak atandı. Buradaki başarılı çalışmalarından profesör unvanı aldı. 1933'de Kıbrıs'a tayin edildi. 1934 yılında yurda döndü Ankara Devlet Konservatuvarı Cumhurbaşkanlığı Orkestra Müdürlüğü ve Maarif Bakanlığı Müfettişliğinde bulundu. Daha sonra İstanbul Güzel Sanatlar Akademi Müdürlüğü'ne getirldi. 1939'da Afganistan'a görevlendirildi. Afganistan görevindeyken Hisdistan'ı gezdi. 1942' de Türkiye'ye döndü. Gezdiği coğrafyalarda Türk ve İslam kültürüne ait sanat eserleri topladı. Bunların içinde zengin sikke koleksiyonu da bulunuyordu. Ordinaryüs unvanıyla, 1943'de İÜ Edebiyat Fakültesi Öğretim üyeliği yaptı. 1960 yılında emekli oldu. 1967 yılında vefat etti[553].

2.3.2.36. İsmail Galip Bey (1847 - 1895)

Osmanlı sadrazamlarından İbrahim Ethem Paşa'nın oğludur. Tüm eğitimini İstanbul'da yaptı. Osman Hamdi Bey'in küçüğü, Halil Edhem'in ağabeyi olan İsmail Galip Bey, Müze - i Hümayun'da kadrolu olmasa da abisi Osman Hamdi'ye çalışmalarında destek oldu. Böylece İslami sikkeler alanında uzmanlaştı[554]. Abdüllatif Suphi Paşa'nın ardından ikinci sikke koleksiyoncusudur. Koleksiyonda sikkeler dışında madalya ve mühürler de bulunmaktadır. Danıştay üyeliği ve Girit Vali yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur. Bilimsel metotlarla koleksiyonculuk yapan ilk Türk - İslam sikkeleri nümismatıdır. Bu konuda ağabeyi Osman Hamdi Bey'e Arkeoloji Müzesi'nde bir sikkeler bölümü açmasına büyük yardımı olmuştur. Nümismatik konusunda; Yeni Mikyaslara Dair Risale 1870 ve 1882'de, Takvim - i Meskükat - ı Osmaniye 1889'da, Takvim - i Meskükat - ı Selçukiye 1891'de, Türkçe ve Fransızca ayrı ayrı Meskükat - ı Türkmaniye 1893'te ve Meskükat - ı Kadime - i İslamiye 1894

[551] https://www.turkedebiyati.org/sairler/ibrahim-alaattin-govsa.html
[552] Özkan 2010: 8.
[553] Akün 1995: 310.
[554] Eldem 2010: 301, 302.

tarihlerinde yayımlanan kataloglar en önemli eserleridir [555]. Eserleri Osmanlı sikkeleri konusunda Batı'da dahi bir başvuru kaynağı olmuştur. Katalogları koleksiyoncular için bir referans ve başvuru kaynağı olup Osmanlı ve Selçuklu Sikkeleri ile ilgili eserlerin içeriği tamamen şahsi koleksiyonunu teşkil etmektedir. Bu iki koleksiyon ölümünün ardından kendi gibi nümismat olan oğlu Mübarek Galip Bey tarafından Darphane Müdürlüğü'ne satılmıştır[556].

2.3.2.37. İsmet Çetinyalçın (1924 - 1997)

İstanbul'da doğdu. Kabataş erkek Lisesi'nden sonra İstanbul Tıp Fakültesindeki eğitimini tamamladı. 1966 yılında profesör olan Çetinyalçın, Fransızca ve İngilizce biliyordu. Fizik tedavi üzerine yayımlanmış eserleri bulunmaktadır. 1997'de öldü. Sikke koleksiyoncusu ve Türk Nümismat Derneği kurucularındandır[557].

2.3.2.38. İzzet Holo Paşa (1852 - 1924)

Arap kökenli olduğundan Arap izzet Paşa olarak bilinir. 1852'de Şam'da doğdu. İyi bir eğitim görüp hukuk okudu. Abdülhamit zamanında saraya alındı ve dış işlerinde padişahın en güvendiği danışmanı oldu. 31 Mart Vakası ve gelişen olaylar sebebiyle Abdülhamit'in tavsiyelerine uyarak Avrupa'ya oradan da Mısır'a geçti. Büyük bir serveti olduğundan rahat bir hayat sürdü ve 1924'te Kahire'de öldü[558].

Mabeyn i Hümayun'un 2. kâtibi olduğu sırada 2. Abdülhamit'e sunulmak üzere toplamış olduğu İslami Dönemlere ait 753 sikkelik koleksiyonu vardı. Koleksiyonun kataloğu Fransızca ve Türkçe iki dilde "Meskûkât - ı Kadimiye - i İslamiye" adıyla, 1900 yılında Mihran Matbaası'nda basılarak yayınlanmıştır[559].

2.3.2.39. Joseph Maria von Radowitz Jr. (1839 - 1912)

Prusya'lı devlet adamı olan Radowitz, 1860 yılında Prusya diplomasisine girdi. 1865'e kadar İstanbul, Çin ve Japonya'da bulundu. Döndüğünde Paris'te görevlendirildi. Avusturya, Prusya Savaşı sonrası İstanbul'a büyükelçilik vekâletine atandı. 1874'de Atina elçisi, 1875'de Petersburg büyükelçisi oldu. 1878 yılında Berlin Kongresi'ne katıldı. Boşalan Dışişleri

[555] Uzunçarşılı 2013: 373, 374; Edhem 2009: 20, 35.
[556] Edhem 2009: 20; Artuk 1982: 22.
[557] https://sites.google.com/site/cerrahpasa1975/albuem/4-oegretim-ueyelerimiz/18-fizik-tedavi; http://turknumismatik.org.tr/tuzuk/
[558] Bardakçı 2019, https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2464168-sultan-abdulhamidinkarakutusu-arap-izzet-pasanin-kayip-gunlukleri-yayinlandi-o-donem-artik-daha-mukemmel-yazilabilecek
[559] Edhem 2009: 20.

bakanlığı görevinden sonra 1882'den 1892'ye kadar İstanbul Büyükelçisi sonra da Madrit büyükelçisi oldu[560]. İstanbul'da bulunduğu sırada meraklı olduğu arkeolojik eserlerden bir koleksiyon oluşturdu. 1892'de İstanbul'dan ayrılan diplomat, Müze - i Hümayun'a birçok arkeolojik eser bağışladı. Bunlardan sadece İzmir kökenli pişmiş toprak figürinlerin sayısı 62 adetti[561]. Çeşitli katalog ve kaynaklarda Radowitz Koleksiyonu'ndan örnekler mevcuttur. Attika stilinde M.Ö. 4.yüzyıla tarihlenen güzel bir mermer kabartma stel[562] ve Güzel eserlerden pişmiş topraktan uzanmış yatan Eros bunlardan birer örnektir. Diğer bağışladığı eserler içinde Mendel müze kataloglarında bulunan mermer heykeltıraşlık eserleri de mevcuttu. Beyaz kristal mermerden Hekate başı bu tür eserlerden biridir[563].

2.3.2.40. Konstantin Karapas

İzmit'te çok sayıda bronz eseri toplamış ve 1924 mübadelesiyle bunları Yunanistan'a göçederken yanında götürmüştür. Rum asıllı Karapas'ın koleksiyonunu Atina Milli Müzesi'ne verdiği bilinmektedir[564].

2.3.2.41. Konstantin Makridi Paşa

Doktor Ferik Makridi Konstantin Paşa, Manastır İli, Sorodiçe Kasabasına bağlı Belaç Köyü'ndendir. 1883 yılında Maarif Bakanı Mustafa Paşa Maarif kasalarındaki sikke koleksiyonunun müzeye devri kararını almıştır. Müze i Hümayun'un sikke kabinesi kurulma aşamasında Maarif Nezaretinde bulunan sikkelerin tasnif komisyonunda yer alan ülkedeki önemli meskükatçılardan biri de Theodor Makridi Bey'in babası Konstantin Makridi Paşadır. Üç yıl her hafta iki kez toplanan komisyonda çok faydası olan Makridi Paşa ayrıca yıllardır topladığı şahsına ait 1214 adet Bizans sikke ve mühürden oluşan koleksiyonunu müzeye kazandırmaktan iftihar duyacağını belirterek satmayı teklif etmiştir. Maarif Nezareti'nce bu güzel teklif kabul görmüş, böylelikle bin Osmanlı altın lirasına satın alınan bu önemli koleksiyon müzeye kazandırılmıştır. 1885 - 1890 yılları arasında müzeye kazandırılan iki koleksiyondan biridir. Bu koleksiyonda 42 kurşun Bizans mühür ile 328 adet altın, 212 gümüş ve 632 bronz Bizans sikkesi bulunuyordu[565].

[560] https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Maria_von_Radowitz_Jr.
[561] Kielau 2017: 3.
[562] İstanbul Arkeoloji Müzeleri Resimli Rehber 1953: 49.
[563] Mendel 1908: 85 No.324 Fot. 579; 119 No. 390 Fot. 515.
[564] Özkan 2004: 73.
[565] Ogan 1941: 163; Olcay 1991: 206; Edhem 2009: 15, 19.

2.3.2.42. Leyla Turgut (1911 - 1988)

Osmanlının Dışişleri Bakanı Mustafa Asım ile eşi Avusturyalı Letta Hanım'ın kızı olarak İstanbul'da doğdu. Aile soyunun Turgut Reis'e bağlandığını bu nedenle Turgut soyadını aldıklarını belirtmiştir. Leyla Turgut babasının bakanlık sonrası İran ve Viyana büyükelçilikleri sebebiyle eğitimlerine buralarda başlamış İngilizce, Almanca ve Fransızca dillerini öğrenmiştir. 1930 yılı başlarında yurda dönen Turgut, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisine girer. 1939 yılında yüksek mimar olarak mezun olur. Cumhuriyet'in ilk kadın mimarı olan Turgut çok sayıda eser verir. Birçok yarışmada ödül alır. Yaşamını yitirdiği 1988 yılında vasiyeti gereği biriktirmiş olduğu arkeolojik eserlerden oluşan koleksiyonu, İstanbul Arkeoloji Müzesine teslim edilmiştir. Bu bağışı yanında 5 bin civarı arkeoloji konulu dia pozitif film de vardır[566]. Leyla Turgut Türkiye'nin ilk kadın mimarı olmanın yanında ilk kadın arkeolojik eser koleksiyoncusudur.

2.3.2.43. M. Alexander Jovanoff

İstanbul'lu gayrimüslüm nümismat sikke koleksiyoncusudur. Aynı zamanda antika tüccarlığı da yapmaktadır. Adı kaynaklarda, 19. yüzyıl ortalarında Hitit dilinin çözümlenmesi faaliyetlerinde A. H. Sayce'ın kullandığı bilingue yazıt içeren gümüş Hitit mührü ile anılmaktadır. 1850'li yıllarda İzmir'de bulunan 4,3 cm çapında çift dilli gümüş disk mührü satın almıştır. Sikke olarak yorumlanmayınca 1861'de Dikran Kelekian tarafından önce Paris'e oradan British Müzesi'ne satılmak üzere götürülmüştür. Müze, acaip şekillerinden kuşkulandığı mührü sahte olabileceği kanısıyla almamıştır. Mühür 1925 yılında Joseph Brummer tarafından satın alınarak New York' a gitmiş, aynı yıl koleksiyoncu Henry Walters tarafından Baltimore'daki koleksiyona katılmıştır. Koleksiyoncu Jovanoff menşeiyle bilinen mühür1931 yılında Walters Sanat Müzesi envanterine geçmiştir[567].

2.3.2.44. Mahrukizade Eşref Cafer Bey (1858 - 1921)

Kaptan - ı Derya Nasuh oğlu Ali Paşa'nın oğludur. Aileye, Mahruki lakabı da Ali Paşa'nın 1822'de Sakız İsyanını bastırması sonucunda bir sabotajla sancak gemisiyle beraber yanmasından dolayı yanık anlamında verilmiştir. Eşref Cafer Bey, Galatasaray Sultanisini bitirmiş, Fransa'ya giderek Sorbon Üniversitesi'nden mezun olmuştur. İstanbul'a döndüğünde

[566] Parmaksız vd. 2009: 148 - 150.
[567] Ceram: 2011: 71,72; https://art.thewalters.org/detail/5130/seal-of-tarkummuwa-king-of-mera/ ; https://en.m.wikisource.org/wiki/The_Hittites/Chapter_7

Darülmuallimin'de öğretmenlik, istinaf mahkemelerinde savcılık yapmıştır. Sonrasında Karadağ'a başkâtip olarak atanmış, oradan da Tiflis ve Bombay'a giderek konsolosluk görevlerinde bulunmuştur. Fransızca, İngilizce, Farsça, Arapça, Urduca dillerini bilmekteydi. Kendisi gibi oğlu Cem Mahruki'de Türkiye'nin önemli koleksiyoncularındandır[568].

İyi bir eski eser koleksiyoncusu olan Eşref Cafer Bey, İslami sikkeler, mühürler, çeşitli antikalardan koleksiyonlar yapmıştır. Sağlığında İslami sikkelerden bir katalog düzenlemeyi başaramamıştır. Ancak çok nadir iki sikkeyi Asar - ı Atika Müzesi'ne bağışlamıştır[569]. Ölümünün ardından 1934 yılında 18980 sikkeden oluşmuş büyük koleksiyonu 3 bin Türk Lirası bedel ile Ankara Etnoğrafya Müzelerince satın alınmıştır[570]. Bu koleksiyon sonradan İstanbul Arkeoloji Müzesi İslami Sikke Kabinesi'nde görülmektedir[571].

2.3.2.45. Mehmet Ercüment Atabay (1922 - 2018)

İstanbullu anne ve Kırımlı babanın çocuğu olarak İstanbul'da doğdu. 1929 yılında İngiliz Erkek Lisesi'ne girdi. 1939'da Robert Kolej öğrencisiydi. Sonrasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne devam ederken British Council bursu ile İngiltere'ye gitti. 1945 yılında St. Andrews Tarih Bölümü'nü bitirdi. Yurda döndüğünde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Filolojisi Bölümü'nde asistan olarak çalıştı. 1951'de İnsani bilimler profesörü olarak gittiği Robert Kolej'de 1971 yılına kadar çalıştı. Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüşen okulda emekli olduğu 1982 yılına kadar dersler verdi. Arkeolojiyle ilgiliydi ve koleksiyoncuydu[572]. Robert Kolej'de görev yapmış bir ailenin ülkeyi terk ederken bıraktığı Ergili - Daskleionden çıkma Pers - Yunan stilinde kabartma taş eserler Atabay koleksiyonuna eklenmiştir[573].

2.3.2.46. Mehmet Kabuli Paşa (1812 - 1877)

Sultan Abdülaziz zamanında elçilik, vekillik ve bakanlık yapmış devlet adamıdır. Babası Babıali Kâtibi Emin Kabuli'dir. Mekteb - i Maarif - i Adliye'yi bitirmiş, iki kez ticaret bakanlığı ve İstanbul Belediye Başkanlığı yapmıştır. 1875 yılında Petersburg'a elçi, 1876

[568] http://www.nasuhmahruki.com/mahruki-ailesi/buyukbabamin-babasi/
[569] Edhem 2009: 20.
[570] 1943 - 1944 Yılları Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğünün Genel Durumu 1945: 27.
[571] Artuk 1996: 27.
[572] https://www.doaks.org/research/library-archives/dumbarton-oaks-archives/historical-records/oral-history-project/ercument-atabay
[573] Fıratlı 1965: 5.

yılında açılmış Ayan Meclisi'ne üye olmuştur[574]. Antik sikkelere meraklı olduğu gibi nümismatik konusunda bilgisi olan bir koleksiyoncudur. Suphi Paşa, Avusturya Elçisi Prokesch Osten ve Dr. Mortman ile beraber Osman Hamdi Bey dönemi Müze - i Hümayun sikkeleri tasnif, sayım ve kayıt işlemlerini yapan komisyonunda çalışmıştır[575]. Kendisi de Yunan ve Roma sikkelerinden bir koleksiyon sahibiydi[576].

2.3.2.47. Mehmet Kadri Paşa (1832 - 1884)

Gaziantep'li Cenanizadeler'den Kıbrıs Mutasarrıflığı yapan İshak Paşa'nın oğludur. Gaziantep'te doğmuş ve iyi bir eğitim almıştır. Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce bilen Mehmet Kadri Paşa, üst düzey devlet kademelerinde bulunmuş valilik ve İstanbul Belediye başkanlığı yapmıştır. 1881 yılında Edirne valisi yapılmış ve orada 1884 yılında vefat etmiştir[577]. Kayınpederi Hekim İsmail Paşa'dan kendisine intikal eden Kanlıca'daki yalıda bulunan arkeolojik eser ve sikke koleksiyonu uzun yıllar korunmuş ve torunlarına kadar ulaşmıştır. 1976 yılında çıkan bir yangında yalı ile beraber koleksiyonun da yok olduğu, Muhibbe Darga hatıratında yer almaktadır[578].

2.3.2.48. Mehmet Nurettin Ağat (1890 - 1979)

Kırım'da doğmuş ailesiyle Türkiye'ye göç etmişlerdir. Asıl adı Mehmet Nureddin iken Türkiye'de Ağat soyadını almıştır. Emniyet müdürlüklerinde çalışmış en son emniyet müdürü olarak görevinden emekli olmuştur. Türk Nümismatik Derneği kurucuları arasında yer almış derneğin bültenlerinde makaleler yazmıştır[579]. Sikke koleksiyoncusu[580] olan Ağat, nümismatik sahasında önemli çalışmalar yapmıştır[581].

2.3.2.49. Mehmet Nüzhet Paşa (1858 d.)

1858 Tırnova Doğumludur. Babası Şura yı Devlet üyesi Fazıl Efendi'dir. Darül Maarif'ten mezun olduktan sonra Adalet Dairesi'ne girmiş, sonrasında Şura - yı Devlet memuru

[574] Süreyya 1996: 854, 855.
[575] Edhem 2009: 14.
[576] Artuk 1999, http://www.turknumismatik.org.tr/turkish/yayinlar/bultenler/bulten3536/B3536_M11.html
[577] https://www.biyografya.com/biyografi/18372
[578] Çaykara 2002: 190.
[579] http://turknumismatik.org.tr/tuzuk/
[580] Kucur 2019: 466.
[581] Ağat'a ait yayımlar için bk. N. Ağat, Altınordu Paraları Kataloğu, (1976 İstanbul). Edebiyat fakültesi matbaası; "Kırım Hanları paralarının Nitelikleri ve Işık Tuttukları Bazı Tarihi Gerçekler", Türk Nümismatik Derneği Bülteni 6 - 7, (1981) 6 - 43; "Kırım'ın Giray Hanlarının Sikkeleri", Emel Dergisi 23 (1962).

olmuştur. Mutasarrıf olarak atandığı Kandıra, Vize, Adapazarı, İzmit'te başarılarından dolayı 2. Abdülhamit tarafından Rumeli Beylerbeyi sanı verilmiştir. Sonraki kaymakamlıkları Mardin, İçel, Balıkesir ve Bolu'dur. Antik sikke koleksiyonunda, ilk İslam sikkesi olan Herat darplı sikke gibi önemli parçalar bulunmaktadır. Pers sikkeleri, Yunan ve Roma ile Bizans sikkeleri yanında asıl ağırlığı atabeylikler, kölemenler ve beylikler dâhil Türk İslam sikkeleri oluşturmaktaydı. Nüzhet Paşa koleksiyonunu kendi tuttuğu döküm kaydıyla tek tek defterlere yazmıştır[582].

2.3.2.50. Mesrur İzzet Durum (1873 - 1952)

Babasının görev yaptığı Bosna'da doğdu. Eğitimine Emirgan Rüştiyesinde başlayıp, Tıp idadisi ve devamında Tıp Mülkiyesine devam etti. Daha sonra Tıbbiyeyi bırakıp Sanayi i Nefise Okulunun ilk öğrencilerinden olarak Heykel bölümüne girdi. Osmanlı Ressamları Cemiyeti kurucularındandır. 1912 ile 1915 yıllarında Yıldız Çini Fabrikasında görev aldı ve müdürlük de yaptı. Darphane sanatçısı olarak çalıştı. 1. Dünya Savaşı sonrası bu işi bırakarak antika ticareti ve porselen tamirine yöneldi. Cumhuriyet ile beraber pul, para ve madalya modelleri çalıştı ve ilk madeni paralar ve pulların tasarımını yaptı. Darphanenin İstiklal Madalyası yarışmasını kazanarak tasarımını yaptı. Sonrasında Darphaneye birçok madalya ve para tasarımı üretti. Eski eser restaratörü de olan Mesrur Bey yaşamının bir kısmında Kapalıçarşı'da antikacılık yaptı[583]. İyi bir koleksiyoncu da olan Mesrur Bey'in Osmanlı Sikkelerini içeren koleksiyonu Darphane tarafından satın alınmıştır[584].

2.3.2.51. Misthos

Hakkında daha fazla bilgi olmayan İzmir'li Misthos'un antik eser koleksiyoncusu olduğu kayıt edilmiştir. Kendisinden Osmanlı İmperial Bankası İzmir Acentesi' ödemesiyle bir antik rölyef Müze - i Hümayun tarafından satın alınmıştır[585].

2.3.2.52. Monsieur Ouinutel

Sultan IV. Mehmet (1642 - 1693) döneminde 1670 ile 1679 yılları arasında elçilik yapmıştır. Beyoğlu'nda bulunan sefarethaneyi antik eşya merakından dolayı sanki küçük bir müzeye çevirmiştir. Biriktirdiği eserler arasında taş yazıtlar, heykeller, antik sikkeler, resimli taş mühürler gibi arkeolojik nesneler bulunmaktaydı. Bunların yanında yeniçeri kıyafetlerinden bir toplama da bulunuyordu[586].

---

[582] Nazif 1937: 11.
[583] https://tr.wikipedia.org/wiki/Mesrur_%C4%B0zzet_Bey
[584] Artuk 1999: 27.
[585] Mendel 1914: 296 No. 574 Fot. 1242
[586] Edhem 1956: 288, 289.

2.3.2.53. Muazzez Erman (1871 - 1956)

Ressam Muazzez olarak bilinir. Bazı kaynaklarda Mehmet Muazzez Erman bazılarında ise Mehmet Muazzez Özduygu olarak geçen kişi olmalıdır. Askeri geçmişi olan sanatçı, Sanayi - i Nefise Mektebi mezunudur. Ressamlığı yanında orta oyun sanatçısıdır[587]. Sikke koleksiyonu Yapı ve Kredi Bankası tarafından satın alınmıştır[588].

2.3.2.54. Mustafa Fethi Aktan (1898 - 1959)

1940'lı yıllarda Merkez Bankası Muhasebe Müdürlüğü yapmıştır. Ankara'da 1946 yılında kurulan Türkiye Anıtlar Derneği'nin kurucu üyelerindendir. Yapı Kredi Bankası'nca 1953 yılından 1960'ların başına kadar alınan toplu sikke koleksiyonları içinde adı geçen Fethi Aktan nümismat koleksiyoncudur. Sikke koleksiyonculuğu yapan Aktan'ın koleksiyonu Yapı Kredi Bankası'nca satın alınmış, Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi' koleksiyonuna dâhil edilmiştir[589].

2.3.2.55. Mutahhar Şerif Başoğlu

Ödemiş'te varlıklı bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Abisi dünya çapında sosyal psikoloji uzmanı Muzaffer Şerif Başoğlu'dur. Hukuk eğitiminden sonra Hâkim namzedi olarak Avrupa cezaevlerini incelemek üzere yurt dışına gönderildi. Cumhuriyetin ilk yıllarında Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü yaptı. 1943 ile 1946 yılları arasında Ödemiş Belediye Başkanlığı yaptı. Eski eserlere merakı ile topladığı arkeolojik ve etnografik eserlerin bir bölümünü 1975 yılında Ödemiş' e bir müze kurulması kaydıyla bağışladı. Kurulacak müze binasının arazisini de Başoğlu bağışladı. Koleksiyonu Ödemiş Müzesi'nin başlangıcı olmuştur. Bağıladığı arkeolojik eserler dışındaki bir kısmı kendisinden satın alınırken, bir bölümüne de kanunlar uyarınca el konuldu[590].

2.3.2.56. Mübarek Galib Eldem (1871 - 1938)

İlk Türk nümismatlarından İsmail Galib' in oğludur. Asıl adı Mehmet Mübarek'dir. Önce babasının adını soyadı olarak kullanmış, soyadı kanunuyla aile Eldem soyadını almıştır. İstanbul'daki ilk tahsilinden sonra Avusturya'da arkeoloji ve filoloji eğitimi gördü. Almanya ve Belçika'da eğitimine devam ederek iyi derece Almanca ve Fransızca öğrendi. 1891'de

[587] https://www.turkcebilgi.com/mehmet_muazzez_%C3%B6zduygu
[588] Pere 1963: 2.
[589] Pere 1963: 2; http://sanat.ykykultur.com.tr/koleksiyonlar/sikke-koleksiyonu/sikke-koleksiyonu
[590] https://izmir.ktb.gov.tr/TR-77104/odemis-muzesi.html

başladığı memuriyete ülkenin çeşitli yerlerinde ve kadrolarında devam etti. Milli mücadele sırasında İstanbul'dan Ankara'ya geçerek Maarif Nezareti Hars Dairesi Baş Müdürlüğü'nde işe başladı. Cumhuriyet Dönemi 1926'da Müzeler Dairesi Asar ı Atika Şube Müdürlüğü'ne atandı. Çeşitli devlet memurlukları sonrası 1932'de Eskişehir Lisesi Fransızca ve Almanca öğretmenliğinden emekli oldu[591]. İslami sikkelerden oluşan koleksiyonunu İstanbul Darphanesi almıştır. Mübarek Galib'in bazıları nümismatik konulu 4 kitabı ve çeşitli dergilerde makaleleri yayımlanmıştır. Nümismatikle ilgili koleksiyonundan sikkeleri incelediği makaleler yazmıştır. Brüksel'de Kraliyet Nümismatik Topluluğu tarafından yayımlanan Nümismatik Dergisi'nde 1897 tarihli makalede koleksiyondan iki İlhanlı gümüş sikkesini[592] ve 1899 tarihli " Süslemeli Türk Paralarına Dair Açıklamalar" adlı makalede ise koleksiyonunda 50'nin üzerinde olduğunu belirttiği süslemeli mangırlardan örnekleri incelemiştir[593].

Babası İsmail Galip Bey'in başlayıp hastalanarak ölümü neticesinde yarım kalan çalışmanın üçüncü kısmını tamamladı. 401 sikkeyi içeren Mülüki Cengiziye ve İlhaniye ve Kırım Hanları Sikkeleri Kataloğu'nu düzenledi ve 1900 yılında da yayımladı[594].

2.3.2.57. Necip Asım Yazıksız (1861 - 1935)

Kilis doğumlu Necip Asım, Balhasanoğulları ailesine mensuptu. İlk ve Orta öğretime Şam'da başlamış fakat burada kalmak istememiş ve eğitimine İstanbul Kuleli Askeri Okulu'nda devam etmiştir. 1879'da Harbiye'ye girdi ve Teğmen olarak mezun oldu. Türk Ocakları kuruluş çalışmalarında bulundu. II. Meşrutiyet sonrası Darü'l fünun'da Türk Tarihi ve dili dersleri verdi. Daha sonra burada Türkoloji bölümünü kurarak bölümün uzun yıllar profesörü oldu. Çok sayıda Türk tarihi konulu eser verdi. Orhun Yazıtları'na ait ilk derleme eseri Türkçe olarak hazırladı. Osmanlı Tarihi alanında da önemli çalışmalar yaptı. 1927'de Erzurum'dan seçildiği milletvekilliğini yaşamı sonuna kadar sürdürdü. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti üyesi oldu[595]. Cemiyetin üyesi ve çalışma arkadaşı Halil Edhem ile daha sonra müzenin meskûkât koleksiyonunu zenginleştirme çalışmalarına katkı verdi. Koleksiyonundaki nadir İslami sikkelerden bağışladı[596].

[591] Eldem 2010: 388, 390.
[592] Satan 2019: 94 - 97.
[593] Satan 2019: 100 - 107.
[594] Edhem 2009: 21; Gerçek 1999: 338.
[595] Tuncer vd. 2017: 351 - 352.
[596] Edhem 2009: 24, 25.

2.3.2.58. Nikolas Rallis

Osmanlı tebaasından Bergama'lı doktor. Bergama civarından topladığı antik eserlerden özel bir koleksiyon oluşturmuştu. Bergama Müzesi'nin ilk öncüllerinden biri olarak görülmektedir. Koleksiyonu Alman Mühendis Carl Humann tarafından görülmüş[597] ve 1878 yılında Pergamon resmi kazılarını başlatan Alman ekip tarafından kopyalanarak, kayda geçirilmiştir[598].

2.3.2.59. Nusret Karaca (1906 - 1997)

Çanakkale'de 1906'da doğdu. İstanbul Öğretmen Okulu'nu 1928 yılında bitirdi ve Elazığ'a tayin olarak öğretmenliğe başladı. Bu dönemde resimle ilgilendi sergiler açtı. Milli Eğitim resim konusundaki başarısını ödüllendirerek bursla Paris'e gönderdi. Döndükten sonra da önemli eserler verdi[599]. Sikke koleksiyoncusu olan Karaca'nın koleksiyonunu Yapı Kredi Bankası satın almıştır[600].

2.3.2.60. Osman Ferit Sağlam (1876 - 1958)

İstanbul Beşiktaş'ta doğan Osman Ferit, eğitimini tamamladıktan sonra devletin çeşitli kademelerinde görevler yapmıştır. İlk görevi sadaret kalemi iken istifasıyla Konya ve sonrasında Beyrut Sanayi Okulu Müdürlükleri yapmıştır. Çeşitli yerlerde sanayi ve ticaret müdürlükleri eytam müdürlükleri, öksüz yurtlarında müdürlükler ve öğretmenliklerde bulunmuştur. İslami sikkeler konusunda özellikle de Selçuklu ve Osmanlı Sikkelerinde uzmanlığıyla tanınmıştır. Kendine ait kişisel seçkin ve büyük bir koleksiyona sahipti. Bu koleksiyonunu hayatta iken Yapı Kredi Bankası Koleksiyonuna satmıştır. Sikkelerinin bir bölümü I. Cihan Harbi'nde Osman Nuri Arıdağ vasıtasıyla Ruslara satılmıştır. Son memurluğu 1930 yılından 1941 yılına kadar müdürlüğünde bulunduğu Ankara Etnografya Müzesidir. Devlet müzelerine eski eser ve sikke koleksiyonlarının kazandırılması için çaba göstermiş çok sayıda koleksiyonun satın alınmasını sağlamıştır. Çok sayıda çalışma mektupları ve makalesi yayınlamıştır. Türk Tarih Kurumu üyeliği yapmış çok zengin kütüphanesini de vasiyetle buraya bağışlamıştır. 1958'de yaşamını yitirmiştir[601].

---

[597] Radt 2010: 195.
[598] Humann 1880: 119, 120.
[599] https://turkishpaintings.com/index.php?p=37&l=1&modPainters_artistDetailID=1527
[600] Pere 1963: 2; http://sanat.ykykultur.com.tr/koleksiyonlar/sikke-koleksiyonu/sikke-koleksiyonu
[601] Pere 1968: 3; Artuk 1978: 16, 17; Artuk 1996: 27; Artuk 1999: 36; Ünalan - Öztürk 2008: 88, 89.

2.3.2.61. Osman Nuri Arıdağ

Kendisine ait 9350 adetten oluşan İslami ve gayri İslami çok farklı örnekler içeren sikke koleksiyonu Müze tarafından satın alınmıştır. Osman Nuri Bey, Clemens Bosch'un Anadolu darplı Grek Romen kent sikkelerinin çalışması ve yayınında kendisine yardımcı olmuştur. İslami sikkeler konusunda da uzmanlığı olan Osman Nuri Bey, bu çalışmalarda da müzeye yön vermiştir[602].

2.3.2.62. Ömer Turhan Baytop (1920 - 2002)

İstanbul'da doğdu. Babası Topçu Albay sınıfından askerdir. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Eczacılık Okulu'ndan 1945 yılında mezun oldu. 1951'de gittiği Paris'te Farmakognozi Enstitüsü'nde çalışmalar yaptı. Yurda döndükten sonra 1963 yılında profesör oldu. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi kuruldu ve ilk dekanı oldu. Bu görevi 5 dönem sürdürdü. Üniversite içinde ilk Türk Eczacılık Müzesi'ni 1960 'da kurdu. Fakülte içinde bitki koleksiyonundan oluşan bir Herbaryum meydana getirdi. Anadolu'da 160 civarı araştırma gezisi yaparak önemli bitki örnekleri ve türleri tespit etti. Eser ve makalelerinin sayısı 300'den fazladır[603]. Sikke koleksiyonculuğu da yapan Turhan Baytop, Türk Nümismatik Derneği'nin de kurucu üyelerindendir[604].

2.3.2.63. Paskal Bilezikçioğlu

Osmanlı sikkeleri koleksiyoncusu ve nümismat olduğu bilinmektedir[605]. 1863 yılında Defter - i Meskûkât - ı Osmaniye adlı Türkçe ve Fransızca, 12 sayfadan ibaret bir nümismatik eseri yayınlamıştır[606].

2.3.2.64. Paul Gaudin (1858 - 1921)

Varlıklı bir ailenin çocuğu olarak Paris'te doğdu. 1880'de eğitimini tamamladığında mühendis olmuştu. Çeşitli işlerde çalıştıktan sonra ilk kez 1892'de Anadolu'ya İmparatorluk demiryolu hatları ile ilgili projelerde çalışmaya geldi. 1905 yılına kadar da ülkenin çeşitli coğrafyalarında bulundu. Bursa - Mudanya, İzmir - Turgutlu ve Soma - Bandırma demiryolu bağlantı hatlarının kurulumunda çalıştı. Soma çevresinde İlk Tunç Çağı Yortan mezarlarını

[602] Olcay 1991: 201; Artuk 1996: 28.
[603] Günergun 2002: 1 - 24.
[604] Targaç 2014: 47.
[605] Artuk 1996: 26.
[606] Uzunçarşılı 2013: 374. d.n. 8.

bulmuş ve yüzden fazla mezarı hediyesiyle açmıştır [607] . Ateşli bir arkeolojik eser koleksiyoncusu da olan Gaudin, amatör bir arkeolog ve İzmir - Turgutlu Demiryolu Şirketi Müdürü sıfatıyla 1904 ve 1905 yıllarında Aphrodisias Antik Kenti'nde de kazılar yapmıştır[608]. Gustave Mendel ve Paul Gaudin başkanlığında yürütülen kazılarda Aphrodit Tapınağı ve Hadrian Hamamı bölgesinden iyi korunmuş çok sayıda portre ortaya çıkarıldı. Bu buluntular alandan götürülmüş ve bir kısmı İzmir'de, diğerleri de Avrupa'ya kaçırılarak satılmıştır[609]. Gaudin İzmir menşeili çok sayıda arkeolojik eseri de Louvre Müzesi'ne bağışlamıştır. İstanbul Asar ı Atika Müzesi'ne de 1903 yılında, 79 parça İzmir kökenli pişmiş toprak figürin ağırlıklı eser bağışlamıştır[610].

2.3.2.65.Peretie

1903 yılında Beyrut'lu koleksiyoncu Peretie adında bir kişiden Müze - i Hümayun'a bir lahit satın alındığı Gustave Mendel'in hazırladığı müze katalog kayıtlarında geçmektedir[611].

2.3.2.66. Prokesch - Osten (1795 - 1876)

Tam adı Anton von Prokesch - Osten'dir. Avusturya'nın Atina Büyükelçiliği'nden sonra 1855'te Osmanlı Büyükelçiliği'ne atandı. Babıali'de on altı yıl görev yaptı[612]. Berlin Müzesi tarafından 1875 yılında satın alınan 575 adedi altın olan yaklaşık 11 bin parçalık çok büyük bir Antik Yunan sikke koleksiyonu oluşturmuştu. Avusturya elçisi olarak İstanbul'da görev yaptığı bu süre içinde koleksiyonuna büyük eklemeler yaptığı ve bu koleksiyonun büyük kısmının Anadolu kökenli olduğu bilinmektedir. Eski eser meraklısı ve toplayıcısı Büyükelçi Prokesch - Osten iltimas ve önerileriyle Müze - i Hümayun Müdürlüğüne Gold' dan sonra 1871'de Avusturyalı Terency ve 1872'de Alman Dethier getirilmiştir. Kendisinin de sikke kabinesi daha Maarif Bakanlığı nezaretindeyken birçok sikkenin tasnif ve incelenmesinde yardımcı olduğu bilinmektedir[613].

2.3.2.67. Remzi Kocaer (1904 - 1977)

1904 yılında İstanbul'da doğdu. 1926 yılında İstanbul Eczacılık Okulu'ndan mezun oldu. Çeşitli illerde ecza depolarında ve pazarlamasında çalıştı. İbrahim Ethem firmasından emekli oldu. 1949'da Türkiye Eczacılar Almanağı, 1966 - 1967'de Osmanlı Altınları adlı

[607] Akdeniz 2009: 50.
[608] Gerçek 1999: 65.
[609] http://aphrodisias.classics.ox.ac.uk/tr/tr-exploration.html
[610] Mendel 1908: 211 - 226 Fot. 1957 - 2039; Kielau 2017: 3.
[611] Mendel 1912: 123 No. 33 Fot. 1417
[612] https://tr.qwe.wiki/wiki/Anton_von_Prokesch-Osten
[613] Edhem 2009: 12, 15, 39.

kitaplarını yayımladı. İstanbul Üniversitesinde kurulan Eczacılık Müzesi'ne katkılar yaptı. 1977 yılında hayatını kaybetti. Türk Nümismatik Derneği'nin kurucu üyelerinden olan Kocaer aynı zamanda el yazması ve sikke koleksiyoncusuydu[614]. Sikke koleksiyonunun ne olduğu bilinmemektedir.

2.3.2.68. Reşat Bey

Osmanlı Dönemi'nde Kosova, Trabzon ve Edirne Valilikleri yapmış devlet adamıdır. İslami sikke koleksiyoncusudur. Vefatından sonra, 2748 adet İslami sikke içeren koleksiyonunun katalog ile ilgili yazma çalışmasını Müzeci Halil Edhem görmüştür. İçlerinde nadir sikkelerin de bulunduğu koleksiyon, ailesinin korumasında iken 1931'de Ankara Etnoğrafya Müzeleri'nce 7500 Türk Lirası bedelle satın alınmıştır[615]. İbrahim Artuk tarafından İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde İslami sikke kabinesinde iki deftere kayıtları yapılan İslami sikkeler sonradan İstanbul Arkeoloji müzelerine nakledilmiş olmalı[616].

2.3.2.69. Rıfat Turgut Menemencioğlu (1914 - 2010)

Namık Kemal'in torunudur. İstanbul'da doğdu. Robert Kolej'den mezun olduktan sonra yurtdışında Cenevre'de hukuk eğitimi aldı. Yurda dönüp Hariciye sınavlarını kazanarak diplomat oldu. Çeşitli yurtiçi ve dışı görevler sonrası Washington Büyükelçisi oldu. CENTO Genel Sekreterliği ve Londra Büyükelçiliği görevlerinde bulundu. Emekliliğini İstanbul'da geçirdi [617] . 135 parça arkeolojik eserlerden oluşan bir koleksiyon meydana getiren Menemencioğlu 1979'da bu koleksiyonu İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne bağışladı. Koleksiyona ait cam eserleri müzeci arkeolog Şeniz Atik çalıştı ve yayımladı[618].

2.3.2.70. Salah Cimcoz (1875 - 1947)

Dedesi Yenişehirli Vezir İbrahim Paşa, Babası Bosna, Selanik ve Edirne Valiliği yapmış Asım Bey'dir. Annesi de Tahir Osman Paşa'nın torunlarındandır. Salah Bey hukuk tahsili yapmış, sanata ilgi duymuş biridir. Siyasete girmiş ve İttihat ve Terakki Partisi üyeliğinde bulunmuştur. Osmanlı dönemi 3. Mebusan Meclisinde ve TBMM'de 4 dönem İstanbul milletvekilliği yapmıştır. Celal Esat Arseven ile Kalem Dergisi'ni çıkarmışlardır.

---

[614] Baytop 2001: 358, 359.
[615] 1943-1944 Yılları Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğünün Genel Durumu 1945: 27; Pasinli 2003: 38; Edhem 2009: 20.
[616] Artuk 1996: 27.
[617] https://tr.wikipedia.org/wiki/R%C4%B1fat_Turgut_Menemencio%C4%9Flu
[618] Atik 2001: 425 - 440.

Sanata vakıf bir koleksiyoncudur. CHP'de sanat kurulu başkanlığı yapmıştır. Geniş koleksiyonu içindeki sanat eserleri dışında, Yunan, Roma ve Mısır kökenli arkeolojik eserler bulunmaktaydı[619].

2.3.2.71. Salih Fuat Keçeci (1893 - 1955)

İstanbul doğumludur. Mülkiyeden mezun olmuş, ticaretle uğraşmış, çeşitli devlet iktisadi teşekküllerinde yöneticilik yapmıştır. 2 dönem TBMM' de İstanbul ve Eskişehir milletvekili olarak yer almış, eski eserler konusunda bilirkişi olarak çalışmalara katılmıştır. Beşiktaş Kulübü 12. Başkanıdır[620].

Annesi Tunuslu Hayrettin Paşa, babası Keçecizade Fuat Paşa ailelerinden gelen değerli çok sayıda antika eşya ve eski eser Reşat Fuat Paşa kanalıyla torunları Salih Fuat Keçeci'ye geçmiştir. Koleksiyonda değerli taşlar da mevcuttur. 27. 02. 1957 tarih ve 4 / 8736 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Salih Fuat Keçeci'ye ait 357 kalemde 1280 adet eski eserden oluşan koleksiyon ailesinden pazarlık yoluyla satın alınarak müzeye devredilmiştir[621].

2.3.2.72. Seher Nüzhet Bey

Cumhuriyetin ilk dönem müzecilik çalışmaları kapsamında müze eser sayısını artırmak için çabalar olmuştur. Bu kapsamda 1937 yılında 1650 Türk Lirası bedelle sikke koleksiyonu kendisinden İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne Milli Eğitim Bakanlığı'nca satın alınmıştır[622].

2.3.2.73. Sırrı Paşa (1844 - 1895)

Girit Kandiye doğumlu olduğundan Giritli lakabıyla anılır. Mimar Vedat Tek'in babasıdır. 1889 ile 1992 yılları arasında İzmit Mutasarrıfı iken yaptırdığı adıyla anılan konağın inşaası sırasında konağı çevreleyen duvar içine çeşitli arkeolojik mimari parçaları toplatarak yerleştirmiştir. Bunlar içinde mermerden yapılmış Medusa başlı sütun başlığı, Roma döneminden üzerinde kartal figürü olan Ostotek ve birçok mimari parça sergilenmek üzere bilinçli olarak toplanmıştır[623].

---

[619] Portakal 2004: 140 -142.
[620] Yıldırım - Zeynel 2010: 633.
[621] BCA: 145 - 115 - 7.
[622] 1943 - 1944 Yılları Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğünün Genel Durumu 1945: 27.
[623] Aksoy 2006: 76.

2.3.2.74. Sir Robert Ainslie (1730 - 1812)

İngiltere'nin Osmanlı Büyükelçisi, nümismat koleksiyoncu ve orientalist. İskoç asıllıdır. 1776'da İstanbul'a büyükelçilik göreviyle geldi. 1794 yılına kadar İngiliz büyükelçisi olarak Türkiye'de kaldı. 1812'de İngiltere'de öldü. Türkiye'de bulunduğu süre boyunca, Osmanlı toprakları olan Doğu Avrupa, Anadolu ve Kuzey Afrika'dan, İstanbul'daki konumunu kullanarak antik sikke topladı. Koleksiyonundan da yararlandığı antik sikke katalog çalışmasını 5 cilt olarak hazırladı. İlk 4 cildi 1789 - 90, 5. cildi 1794 yılında yayımlanmıştır[624].

2.3.2.75. Şakir Taner (1920 -)

Tekirdağ'da yayımlanan ilk gazete sahiplerindendir. Civar yerleşimlerden edindiği arkeolojik eserlerden oluşan koleksiyonu Tekirdağ Müzesi'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Taş eserler ve figürinlerin yer aldığı koleksiyonunu Tekirdağ Müzesi'ne bağışlamıştır[625]. Bahçesinde 1960 yılında kuyu kazarken bulduğu nadir seramiklerden 2500 yıllık krater Grek vazoyu da 1989 yılında müzeye bağış yapmıştır.

2.3.2.76. Şerafettin Erel (1882 - 1989)

Dağıstan'da 1882'de doğmuştur. Kuzey Kafkasların Ruslarca işgali sonunda ailesiyle 1921 yılında Türkiye'ye göç etmiştir. Samsun ve İstanbul'da kuyumculuk yaptı[626]. Nümismatikçi de olan Erel, Türk Nümismatik Derneği kurucu üyesidir. Dört seri halinde "Nadir Birkaç Sikke" kitapçığı yayınlamıştır. Nadir sikkelerden oluşan koleksiyonunu Yapı Kredi Bankası ve İstanbul Arkeoloji Müzelerine satmıştır[627]. Bunların dışında 1973 yılında Anadolu darplı 400 sikkelik bir koleksiyonu elinden çıkarmış daha sonra bu koleksiyon İsviçre'ye kaçırılmıştır. Uzun süre İsviçre kasalarında saklanan ve içlerinde Osman Gazi'ye ait nadir bir sikkenin de bulunduğu koleksiyon 1990'larda Katar Şeyhlerinden birine satılmıştır[628]. Erel, her taraftan gelen sikkelerden korozyonlu olanları önce ayırır, özel karışım ilaçlarla kendince tedavi eder sonra koleksiyona katardı. Bu grupta onbinlerce sikkenin biriktiğini görenler olmuştur[629].

[624] https://en.wikipedia.org/wiki/Sir_Robert_Ainslie,_1st_Baronet
[625] Sayar 1992: 173.
[626] Barlas 2015: 207.
[627] Pere 1963: 2; Artuk 1996: 28.
[628] Yılmaz 2019: 86.
[629] Bali 2020: 95, 96.

2.3.2.77. Theodor Makridi Bey (1872 - 1940)

Osmanlı paşalarından Rum kökenli Ferik Doktor Konstantin Makridi'nin oğludur. Theodor Makridi 1872'de İstanbul'da doğdu. Rum mektebinde ilköğrenimini bitirdikten sonra Galatasaray Sultanisi'nde beş yıllık bir eğitimden sonrası mezun olarak 1890'da İstanbul Reji İdaresi'nde işe başladı. 1892 yılında ise Müze'de Fransızca kâtibi olarak atandı. Yeni görevinde arkeoloji ve nümismatik bilimine olan ilgisi dikkatlerden kaçmamış ve kendisine yabancı kazılarda komiserlik gibi önemli görevler verilmiştir. Önce Sidon kazılarında sonra, Alman arkeolog H. Wincler ile 1905 ve 1906 yıllarında Boğazköy Hattuşa kazılarında bulundu. Kazılarda yer alan arkeolog Ludwig Curtius anılarını yazdığı eserde, O'nu hem Osmanlı müzesinin sadık memuru, hem de kendi çıkarlarını kollayan sinsi bir tüccar olarak tanımlar[630]. Konservatörlük, tasnif ve Eski Yunan, Roma, Bizans eserleri uzmanı olarak görevler aldıktan sonra kendi isteği ile 1930 yılında emekli olmuştur. Emekli olduktan sonra Atina'da yeni açılan özel Anton Benaki Müzesi'ne davet edilmiştir. Hükümetten aldığı izinle bu müzenin müdürü olarak bir müddet Atina'da çalışmıştır[631]. Eski eser ve sikke biriktirdiği bilinen Makridi'nin Atina'ya giderken bu koleksiyonunu da yanında götürdüğü iddiası ileri sürülmüştür[632]. Makridi, ayrıca iyi bir Bizantolog idi. Bu nedenle İstanbul'daki Bizans sanat eserleriyle ilgilenmiş ve çalışmalar yapmıştır[633]. Osmanlı müzecilik çalışmalarında ve Türkiye Cumhuriyeti erken devir müzeciliğinde önemli hizmetleri oldu. Türkçe ve anadili Rumca yanında Rusça, Sırpça, Bulgarca ve iyi derece Fransızca biliyordu. 1940 yılında İstanbul'da öldü[634].

2.3.2.78. Vehbiye Hanım

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Emniyet Sandığı'na rehnedilen, Vehbiye Hanım'a ait sikke koleksiyonunun, ödenmeyen borca mukabil satış ilanı bir gazete sayfasında "Satılık Asarı Atika Koleksiyonu" başlığı ile verilmiştir. Belediye mezat ilanından öğrendiğimiz koleksiyonda 541 adet altın, 2058 adet gümüş ve 354 adet bronz toplam 2953 adet sikke bulunmakta ve ayrı zarflar halinde tek tek tasnif olundukları kaydedilmektedir. Muhammen bedel ilanda, 6000 olarak belirtilmiştir. Sikkeler İslami dönemler olup, Emevilerden itibaren

630 Ceram 2011: 39.
631 Ogan 1941: 163, 164.
632 Eyice 1997: 6. (Hasan Paşa Türbesi içindeki eserlerin yağması hakkında net bilgi olmamakla beraber, Benaki Müzesi 1844 - 1845 numaraları ile envanter kaydı olan Hadım Hasan Paşa Türbesinde yer alan iki tombak miğferin Atina'ya nasıl gittiği bilinmemektedir. Ancak İstanbul Arkeoloji Müzesi memuru olan Makridi Bey'den Benaki Müzesi'ne devletten izin alarak düzenlemeye giderken götürdüğü şüphesi de oluşmuştur. Ayrıca bk. Museé Benaki Guide, Atina 1936, 77-78).
633 Gerçek 1999: 342.
634 Bayram 2018: 8.

Osmanlı Devleti'nin sonlarına kadar gelmektedir[635]. 1931 yılına ait bu ilandan koleksiyonun Vehbiye Hanım zilyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Aynı yıl Ankara Etnoğrafya Müzesi'nce Reşat Bey'in ölümünden sonra ailesinden 7500 liraya satın alınan İslami sikke koleksiyonu müze yıllık faaliyetlerinde geçmekteyse de sikke sayısındaki farklılık aynı koleksiyon olmadığını düşündürüyor. Muhtemelen ailenin büyüklerinden intikal eden koleksiyonun gerçek sahibi hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

2.3.2.79. Yanko Fotiyadis Paşa (ö. 1892)

Osmanlı tebaasının ileri gelen Rum ailelerindendi. Stefanaki Vogofidis Bey'e damat olması sebebiyle Babıali'de yer almış, 1861'de Atina elçisi yapılmıştır. 1870 yılında Floransa elçisi olan Fotiyadis Paşa, 1882'de azledilerek Danıştay üyeliğine atandı. 1878'de vezir rütbesiyle Girit valisi olsa da buradan da azledilerek 1884'de Roma elçisi atandı. Görevinden azledildiğinde burada kalarak Roma'da yaşamaya başlamış ve burada ölmüştür[636].

Antik Yunan ve Bizans sikkelerinden oluşan koleksiyonu 1890 yılında katalog olarak Paris'te basılmıştır. Yayımlanan kataloğa göre 1530 adet eski Yunan ve 882 adet Bizans sikkesinden seçkin bir koleksiyondu. Eski Yunana ait koleksiyon müzeye alınmak istenmiş fakat bir başarı sağlanamamıştır. Bu koleksiyon Paris'te bir müzayedede 127 bin Frank'a satılmıştır. Zamanın hesabıyla bu değer, 5500 Osmanlı altını demekti. Diğer koleksiyon da bir duyuma göre Petersburg Müzesi'nce satın alınmıştır. Muhteşem parçalardan oluşan ve nadir Antik Yunan sikkelerinden meydana gelen bu seçkin koleksiyonun müzeye kazandırılamaması Türk Müzeciliği adına üzücü olmuştur[637].

2.3.3. 1973 Yılına Kadar Envantersiz Koleksiyonculuk

Ülkemizde koleksiyonculuk da müzecilik gibi Batı dünyasıyla etkileşim sonucu doğmuş bir kültür faaliyetidir. Koleksiyonculuk Türkiye'de Tanzimat Fermanı sonrasında başlayan Batılılaşmanın sonucunda görülmeye başlamıştır. Osmanlı Dönemi'nin az sayıdaki eski eser koleksiyoncusu Cumhuriyetle beraber biraz daha artmıştır. Cumhuriyet devrinde özel koleksiyonlar, Batı toplumlarındaki gibi burjuvazinin ekonomik ve kültür yönünden gelişmesine benzer şekilde sermaye ve kültür gelişimiyle başlamış ve çoğalmıştır. Bu dönemde arkeolojik eser konulu koleksiyonların daha önceden yapılmış olanların varislere devriyle

[635] Milliyet Gazetesi 11 Haziran 1931, 7.
[636] Süreyya 1996: 1818.
[637] Edhem 2009: 19.

ailelerde devamlılığı sağlandığı ve yeni toplamaların da bu konuda bir yasa olmayışından ilgililerce yasal boşluklar içinde sürdürüldüğü değerlendirilmektedir. Bu döneme ait az sayıda kişi özel arkeolojik eser koleksiyonu oluşturmakla beraber arkeolojik eser koleksiyonları içinde Hüseyin Kocabaş ve İzzet Koyunoğlu Koleksiyonları nicelik yönüyle önemli koleksiyonlardandır.

1950'ler Türkiye'sinde arkeolojik eser bilinci henüz yerleşmemiş olduğundan, zamanın biliminsanları, entelektüel kişileri mevcut koleksiyonların tanımlanması ve kimlik kazanıp envanterlenmesi için bir platform etrafında toplanılması gereğini ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda mali kaynağı aktaran sponsor olduğu için platform Yapı Kredi Bankası bünyesinde oluşmuştur. Bu çatı altında toplanan bir takım koleksiyonlar ile 40 bin sikkenin tanımlanması yapılmıştır. Dönem için bu çok önemli bir girişimdir[638].

1950'li yıllardan 1970'lere kültür alanları, ilgili devlet birimlerindeki otoritelerin denetiminde kalmıştır. 1970 yılı sonrasında kamu otoritelerindeki bu sorumlulukların yavaş yavaş özel kişiler ve kurumlar tarafından destek gören vakıf ve birliklerce üstlenilmeye başlandığı gözlenir[639]. Bu durum özel arkeoloji koleksiyonculuğunu da içine almaktadır. Türkiye'de belli konularda yapıtların biriktirilerek koleksiyonlar oluşturulması da bu dönem sonuna kadar müzeler, devlet kurumları, bankalar ile küçük sayıda özel girişimci tarafından gerçekleşmiştir. Özellikle 1960'lardan sonra Koç ve Sabancı aile şirketlerinin holdingleşme aşaması, ülkedeki sermaye birikiminin göstergesidir. Özel sermayenin küresel ekonomik bağlantıları koleksiyonculuğun önemli bir reklam ve yatırım işlevi olduğunu farketmelerini sağlamış böylece koleksiyonculuğa özel kesimde ilgi uyanmıştır[640].

1973 yılında çıkarılan EEK'na kadar yürürlükte olan 1906 tarihli Asar ı Atika Nizamnameleri temelindeki eski eser yasaları ve çıkarılan kararnameler yıllarca yürürlükte kalmıştır. Bu dönemde atalarından intikal eden eski eserleri bulunduranlar bunları saklamaya devam etmiş, bir kısım meraklı da alımlar yaparak koleksiyonlar oluşturmaya çalışmıştır.

2.3.4. 1983 Yılına Kadar Envantere Geçiş Dönemi Koleksiyonculuk

1973 yılında çıkan 1710 sayılı EEK ve bu kanuna yönelik hazırlanan eski eser koleksiyon yönetmeliği ile elinde eski eser bulunduranların bunları tasnif ve tescil için deklare etmeleri, koleksiyonculuk yapmak istemeleri halinde ruhsat almaları ve şartlarını yerine

[638] Atik - Şentürk 2009: 127.
[639] Bıçakçı 2012: 236.
[640] Bek 2014: 112, 114.

getirmeleri gerekmiştir. Bu dönemde yasal sistemin içine girmek istemeyenler ellerindeki eserleri devretmek, bağışlamak veya satmak zorunda kalmışlardır. 1975'lerden sonra Türk toplumunda eski eserler hakkında bilinç oluşmaya başlamış, koleksiyonculuk halka ulaşmış, yaygınlaşmıştır. 1983 yılında yasa değişikliği ile düzenlenen koleksiyonculuk eskiye oranla daha kolay hale getirilmiştir[641].

2.3.5. 1983 Sonrası Günümüz Koleksiyonculuğu

1980'lerde büyük koleksiyoncu Hüseyin Kocabaş'ın gündeme gelmesi ve literatüre girmesi toplumun sosyoekonomik düzeyi yüksek kesiminde koleksiyonculuğa ilgiyi artırmıştır. Özellikle Batı dünyasındaki sanayi kuruluşlarının hobilerini fark eden yerli sanayici zenginlerimiz ve bazı bankalar eski sanat eserlerini toplamaya ve koleksiyonculuğa yönelmişlerdir. Büyük sermaye grupları da öncü faaliyetleriyle başı çekmişlerdir. Koç Ailesi'nde Sadberk Hanım'ın antika merakıyla başlayan koleksiyonculuğu, aile fertlerinin farklı konularda koleksiyonlarıyla devam etmiştir. Koç Ailesi'nden Rahmi Koç, Sevgi Gönül, Suna Kıraç ile Sabancı Ailesi'nden Sakıp Bey'in eski eserlere ilgileriyle ülkemizde koleksiyonculuk gelişmeye başlamıştır. Günümüz için değerlendirdiğimizde bu büyük sanayi kuruluşları ve zengin koleksiyoncularımız olmasa idi, ülkemize ait nadide eski eserlerimizin büyük kısmı yabancı koleksiyoncular veya müzelerin olacaktı[642]. Büyük koleksiyonların müzeleşmeye yönelmesi ile ilk özel müzelerde bu dönemde açılmıştır.

27 Ekim 2020 tarihi itibarı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı müzelere kayıtlı arkeoloji ve etnografya konularında faaliyet gösteren 1586 KGTKTV koleksiyoncusu bulunmaktadır. Koleksiyoncuların denetiminde oldukları müzelere göre dağılımda başı sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Muğla ve Antalya illeri müzeleri izlemektedir. 2019 yılı kayıtlarına göre koleksiyonlardaki sikke sayısı 140.489 adet, eser sayısı 135.500 adet olmak üzere toplamda kayıtlı 275.989 adet eser mevcuttur[643].

2.3.6. Sosyal Alanda Koleksiyonculuk Çalışmaları

Türkiye'de koleksiyoncular, bir örgüt etrafında birleşerek çeşitli sorunlarla baş edebilmek ve birbirleriyle iletişim kurmak yoluyla koleksiyonlarını - koleksiyonculuklarını geliştirebilmek için dernekler de kurmuşlardır. Uzun soluklu olmayan kimi faaliyetler yanında

[641] Bayram 1991: 149.
[642] Bayram 1991: 149.
[643] https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44048/koleksiyonculuk.html

kısa sayılmayacak çalışmalar ve bu dönemlerde yapılan sürekli yayımlar koleksiyonculara büyük katkılar sunmuştur. Bunların dışında son dönemlerde yapılan bazı arkeoloji ve müzecilik faaliyetlerinde koleksiyonculara da yer verilmiş; seminer ve sempozyumlarda koleksiyonculuk konusu ele alınmış bu konuda çeşitli bildiriler sunulmuştur. Koleksiyonculuğu irdeleyen bu tür organizasyonlara koleksiyoncular davet edilmiş, görüşleri dinlenmiş ve sempozyum kitapçıklarında bildirileri yayımlanmıştır. Zaman zaman koleksiyoncuların da derneklerini temsilen toplanarak kararlar aldığı etkinlikler olmaktadır.

1991 yılında Yıldız Üniversitesi - Antik Dekor Dergisi tarafından İstanbul'da düzenlenen ve ilk kez koleksiyonculuğun korumacılıkla ilişkilendirildiği "Eski Eser Kaçakcılığının Önlenmesinde Müzayedeler, Kolleksiyonculuk ve Yasalar" adıyla bir sempozyum yapılmıştır. Bu sempozyumda akademisyenler tarafından koleksiyonculuk konulu bildiriler sunulmuştur[644].

24 - 26 Eylül 1996 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı'nca İstanbul'da düzenlenmiş olan "Kuruluşunun 150. Yılında Türk Müzeciliği Sempozyumu" nun üçüncüsünde; bilim kuruluşları, müzeler, koleksiyonerler, antika ve müzayede şirketleri arasındaki ilişkiler adıyla bir başlık açılmış ve taraflarla bağlantı kurularak konu üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Uzmanlar bu sempozyumun 1. ve 2. Oturumlarında koleksiyonculuğa ait bildiriler sunmuştur[645]. Vehbi Koç Vakfı tarafından düzenlenen, 2007 yılından itibaren 26. Müzeler Haftası ile başlayan ve üç yıl arka arkaya yapılan "Geçmişten Geleceğe Türkiye'de Müzecilik Sempozyumu" nun 21 - 22 Mayıs 2007 tarihli ilk yılında 1. oturumun başlığı "Koleksiyonculuk", 2. oturum ise "Özel Müzecilik" olmuştur. Bu sempozyumda koleksiyonculuk ve özel müzecilik ele alındığı gibi arkeolojik eser koleksiyoncuları da bildiriler sunmuştur[646]. 3 Kasım 2007 tarihinde Rezan Has Müzesi'nde "Arkeoloji ve Koleksiyonerlik - Arkeoloji ve Kültürel Varlıkların Talanı - Arkeoloji ve Devlet Politikaları" başlıklı konferanslarda koleksiyonculuk ele alınmıştır[647].

Türkiye'de "Arkeolojik Eser Koleksiyoncuları Derneği", "Koleksiyoncular Derneği", "Kültür Varlıkları Koleksiyoncuları Derneği" ve antik sikkeler koleksiyonculuğunu da içeren "Türk Nümismatik Derneği" halen faaliyetteki arkeoloji konulu koleksiyoncu üyeye sahip ulusal düzeyde derneklerdir. Türk Nümismatik Derneği 1968 yılında kurulan ilk nümismatik derneğidir. Dernek kurulduğu yıldan itibaren çok sayıda sergi, sempozyum düzenlemiş,

[644] Bayram 1991: 147.
[645] Karaduman 1997: 4 - 15; Atik 1997: 34 - 37.
[646] Önen vd. 2008: 17 - 133.
[647] Başgelen 2007: 2.

bültenler çıkarmıştır. Bölgesel çapta faaliyetini sürdüren "İzmir Nümismatik Derneği" ise sikke koleksiyoncularının 1996 yılında İzmir'de kurduğu, bölgesel ancak aktif üyeleri ile etkin bir nümismatik derneğidir.

2.3.6.1. Kurumlara Ait Arkeolojik Eser Koleksiyonları

2.3.6.1.1. Darphane Müdürlüğü Koleksiyonu

Osmanlı dönemindeki adıyla Darphane i Amire, 1967 yılına kadar Topkapı Sarayı Avlusundaki tarihi binalarında hizmet vermiştir. Darphane Müdürlüğü bugün İstanbul - Beşiktaş'ta faaliyet göstermektedir[648]. Temeli Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde atılan sikke koleksiyonlarının topluca satın alınmasıyla oluşturulmuştur. Koleksiyon, MÖ 7. yüzyıldan başlayan 2571 adet sikke, madalyon ve nişandan meydana gelmektedir. Sikke koleksiyonları ilk koleksiyonculardan Mesrur İzzet Durum Bey, İsmail Galip Bey ve oğlu Mübarek Galip Bey'lerden satın alma yoluyla edinilmiştir[649].

2.3.6.1.2. D.E.Ü. Edb. Fak. Şükrü Tül Eski Eser Koleksiyonu

Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eski Eser Koleksiyonu oluşturma süreci, üniversitenin arkeoloji bölümü öğretim görevlisi Şükrü Tül'ün bu fikri çevresine açması ve Dekan Nigün Moralı'nın da desteğinin alınmasıyla 2003 yılında başlamıştır. Dönemin İzmir Valiliği maddi yardımlarıyla Fakülte'nin C Bloğu üst salonu müze konseptinde hazırlanmıştır. Şükrü Tül'ün oluşturmayı planladığı koleksiyonla ilgili tanıdığı koleksiyoncular Meral - Uğur Sümer çiftinden önceden aldığı eser bağışı sözünü gerçekleştirmesiyle, 2004 yılında koleksiyon İzmir Arkeoloji Müzesi'ne kaydolarak tescil olmuştur. Bundan sonra hızla çeşitli kurum ve kuruluşlardan bağışlar talep edilerek koleksiyonun büyütülmesi hedeflenmiştir. Bu dönemde yapılan bağışların büyük kısmı Şükrü Tül'ün sosyal çevresinden tanıdığı kişilerden olmuştur. Koleksiyona eser bağışıyla destek verenlerin içinde çok sayıda İzmir'li arkeolojik eser ve sikke koleksiyoncusu da bulunmaktadır. Ekrem Akurgal Odası, 9 Eylül Odası ve Amphora Odası adlarıyla üç ayrı mekânda düzenlenen koleksiyonun sergi açılışı 2008 yılında yapılmıştır. 2016 yılı itibariyle koleksiyon envanterinde 324 adet eser ve 621 adet sikke bulunmaktadır. Eserlerin içinde taş kabartma ve sütun başlığı örnekleri, Bronz Çağına ait bir seramik koleksiyonu, bronz

[648] https://www.darphane.gov.tr/sergi-salonu
[649] Özkan 2010: 11.

aletler, kandiller, amphoralar, mimari parçalar, koku şişeleri, İzmir bölgesi yazıtlarından taş eserler yer almaktadır.

Koleksiyonun oluşumunda büyük emeği geçen Şükrü Tül'ün 2015 yılında ölümü üzerine koleksiyona adının eklenmesine karar verilmiş ve koleksiyonun adı "Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şükrü Tül Eski Eser Koleksiyonu" yapılmıştır[650].

2.3.6.1.3. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eski Eser Koleksiyonu

Koleksiyon, zamanın Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Nuri Bilgin ile Dekan Yardımcısı Prof. Dr. Hasan Malay'ın bir koleksiyon meydana getirme fikri ile başlatılan çalışmalarla doğmuştur. 1995 yılında fakülte yönetim kurulunca alınan karar ile aynı yıl İzmir Arkeoloji Müzesi'nden koleksiyoncu belgesi alınmıştır. Koleksiyonu oluşturan arkeolojik eserler bağışlar yoluyla toplanmıştır. Çok sayıda bağışçı içinde en fazla eser bağışlayanlar; İngiltere'nin İzmir Konsolosu A. William Buttigieg, İzmir'li koleksiyoncu Yavuz Tatış ve taş eserlerini bağışlayan eski koleksiyoncu Manisa eski milletvekili Hayri Büke'dir. Arkeolojik eserler arasında Mısısr hiyeroglifiyle yazılmış bir sunak yazıtı, çivi yazılı tabletler, Yunanca steller ve adak levhaları, çok sayıda mimari parça, mermer portre, figürinler, silindir mühürler, değişik dönemlere ve formlara ait çok sayıda pişmiş toprak çanak çömlek, amphoralar ve antik sikkeler bulunmaktadır[651] (Görsel 6). 2019 yılı başı itibariyle koleksiyon 794 sikke ve 713 adet arkeolojik ve etnografik esere sahiptir[652].

2.3.6.1.4. Şişecam Cam Eserler Koleksiyonu

Arkeolojik eser içeren özel koleksiyonlar içinde Türkiye'nin önemli sanayi kuruluşlarından Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.'ye ait ait cam eserler koleksiyonu, üretim konusu alanında yapılmış önemli bir koleksiyondur. Şişecam A. Ş. Atatürk'ün direktifi ile İş Bankası'nın 1935 yılında kurduğu bir kuruluştur. Koleksiyonda Antik Çağ, Yunan, Roma ve Bizans Döneminden cam boncuk, boncuk dizileri, cam bilezikler ile çeşitli büyüklüklerde koku şişeleri ve cam kaplar bulunmaktadır. Koleksiyonla ilgili çok sayıda katalog ve bilimsel yayım yapılmıştır[653].

[650] Kayaalp - Teoman 2016: 603 - 606.
[651] Önder 2011: 95 - 97.
[652] https://egeajans.ege.edu.tr/?p=4360
[653] Küçükerman 2008: 13 - 19, 28 - 35; http://www.sisecamcameseerleri.com/tr/koleksiyon/arkeolojik

2.3.6.2. Günümüz Arkeolojik Eser Koleksiyoncularından İsimler

2.3.6.2.1. Ali Özkan Arıkantürk

1951 yılında doğan Arıkantürk, 1975 yılında Ankara Üniversitesi Dişhekimliği Fakültesi'den mezun oldu. Hacettepe Üniversitesi'nde doktora ve uzmanlığını tamamladıktan sonra 1983 yılından itibaren Balıkesir Burhaniye'de dişhekimi olarak çalışmaya başladı. Tarih ve arkeolojiye duyduğu ilgi ile 1995'de koleksiyonculuğa başladı. Troas, Aeolis ve Mysia bölgeleriyle sınırladığı 70 antik kente ait 3600 adetten oluşan sikke yanında 600'ü geçen arkeolojik eser topladı. Cam, pişmiş toprak ve madeni nesnelerden oluşan arkeolojik eserleri çeşitli sergilerde halka açıldı, pek çok kitaba konu oldu. Bu eserlerden bir bölümü; Bakanlık izniyle, Güre Sarıkız Müzesi ve Burhaniye Kuvay ı Milliye Kültür Müzesi arkeoloji seksiyonlarını oluşturdu.

Özkan Arıkantürk'ün koleksiyonunun odağını oluşturan Antik Yunan sikkeleri, AKMED - Koç Üniversitesi sponsorluğunda Troas, Aeolis ve Mysia bölümleriyle 3 cilt halinde SNG katalogları olarak uluslararası alanda yayımlandı. Araştırmacılara koleksiyonunu açan Arıkantürk, çok sayıda bilimsel çalışmanın ortaya çıkmasını sağladı. Koleksiyon üzerinden yapılan bilimsel çalışmalar halen sürmektedir[654](Görsel 7).

2.3.6.2.2. Muharrem Kayhan

1955 İzmir doğumludur. Orta öğrenimini, St Joseph ve Robert Kolej'de, yükseköğrenimini Manchester ve Cornell Üniversitelerinde tamamladı. Tekstil ve tarım alanında faaliyet gösteren dünya çapında başarılı şirketler kurdu. 1997 - 1998 yıllarında TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanlığında bulundu. 2009 'da TBMM tarafından kendisine Üstün Hizmet Ödülü verildi[655]. 1980'lerin sonundan itibaren başladığı arkeolojik eser ve sikke koleksiyonculuğunu, uluslararası alanda iki cilt halinde sikkelerini yayınlayan SNG kataloglarıyla süsledi. İzmirli Koleksiyoncu Kayhan' a ait koleksiyonun ağırlığını; Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönemlere ait, İonia ve Karia bölgelerinden 2000 civarı sikke oluşturmaktadır. Arkeolojik eserleri ise bronz, mermer, pişmiş toprak, cam ve diğer materyalden 1315 parçadan oluşmaktadır. Yerel buluntulardan edinilmiş sikke ve eserlerin yanısıra koleksiyon konusu yüzlerce parça yurt dışından satın alınarak koleksiyona ve ülkeye kazandırılmıştır. İçerdiği arkeolojik eserler ve sikkeler yönüyle Türkiye'nin en önemli özel koleksiyonlarından biridir. Koleksiyondan seçme eserler, 2015 yılında İzmir'de Arkas Sanat

[654] Bilgiler, Dr. Özkan Arıkantürk'le yapılan görüşmeler sonucu elde edilmiştir.
[655] https://www.biyografi.info/kisi/muharrem-kayhan

Merkezi'nde "Antik Anadolu'nun Tanıkları" adıyla sergilenmiştir (Görsel 8). Muharrem Kayhan bu sergiyle aktif koleksiyonculuğunu sonlandırmıştır[656].

2.3.6.2.3. Mustafa Aydemir

1953 Antalya doğumlu Aydemir, 1979 yılında İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitirdi. Denizde geçen çocukluğu sonrası dalgıçlığa ilgi duydu. Çeşitli dalgıçlık brövesi almış bir kişi olarak, Sualtı Milli Takımı'nda yer aldı. Teksas Üniversitesi adına 1977 Serçe Limanı Bizans - Fatımi Batığı ekibinde sualtı kazısında yer aldı. Çok sayıda antik batığa daldı. Çeşitli dergilerde amphora ve denizcilik konulu makaleleri ile farklı çalışmalara ait kitapları yayımlandı. 1981 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne bağlı arkeolojik eser koleksiyoncusu olan Aydemir 40 yılda dünyanın en büyük amphora koleksiyonlarından birini oluşturdu. Koleksiyonunda 800 civarı farklı form ve büyüklükte çeşitli bölgelerden amphora bulunmaktadır (Görsel 9). Koleksiyonun temasını oluşturan amphoralar dışında farklı arkeolojik nesneler de yer almaktadır[657]. Ressam, koleksiyoncu, araştırmacı - yazar Mustafa Aydemir'in nihai hedefi olan, deniz müzesi çalışmaları sürmektedir.

2.3.6.2.4. Mustafa Rahmi Koç

1930 Ankara doğumlu. Robert Kolej sonrası yüksek eğitimini ABD John Hopkins Üniversitesi'nde tamamladı. Babası Vehbi Koç'tan 1984 yılında devraldığı Koç Holding Yönetim Kurulu Başkanlığı'nı 2003'e kadar yürüttü. Aktif iş yaşamı boyunca ülkeye çeşitli alanlarda büyük katkı sundu. T.C. Devlet Üstün Hizmet Madalyası, Almanya Büyük Hizmet Nişanı, İtalya Cumhuriyeti Yüksek Liyakat Nişanı, Avusturya Cumhuriyeti Büyük Hizmet Nişanı, Britanya İmparatorluğu Onursal Hizmet Nişanı gibi birçok ödül yanında kültürel miras alanında Word Monuments Fund'dan Hadrian Ödülü'nü aldı. Çok sayıda üniversiteden fahri doktora unvanı ile onurlandırıldı. Pek çok vakıf, kulüp, dernek; kuruculuğu, başkanlığı, yöneticiliği ve üyeliğinde bulundu[658]. Koleksiyonculuğun gelenek olduğu Koç Ailesi'nin koleksiyoncu bir ferdi olan M. Rahmi Koç, Türk özel müzeciliğinin de öncülerindendir (Görsel10). İstanbul Haliç'de Rahmi Mustafa Koç Sanayi Müzesi 1994, Ankara Kaleiçi'nde Ankara Rahmi Mustafa Koç Sanayi Müzesi 2005 ve Ayvalık Cunda'da kurulan Ayvalık Rahmi Mustafa Koç Müzesi 2014 yılında ziyarete açılmıştır[659]. Rahmi Koç, sanayi ürünleri, otomobil

[656] Konuk - Tezgör 2015: XVIII, XX.
[657] http://mustafaaydemir.com/site/index_tr.htm
[658] https://web.archive.org/web/20131217224133/http://koc.com.tr/tr-tr/hakkinda/yonetimkurulu/Sayfalar/rahmi-koc.aspx
[659] http://www.rmk-museum.org.tr/cunda-sevim-necdet-kent-kutuphanesi/hakkimizda/rahmi-m-koc-muzeleri

ve çeşitli vasıtalar yanında minyatür objelerden oluşan farklı koleksiyonlar dışında arkeolojik eserlerden oluşan bir koleksiyona da sahiptir. Arkeoloji müzesine kayıtlı olan koleksiyon özellikle taş eserlerden oluşmuştur[660].

2.3.6.2.5. Nuri Yavuz Tatış

1947 İzmir doğumlu Tatış, yükseköğrenimini ABD ve Türkiye'deki üniversitelerde tamamladı. 1959 yılında kurduğu şirket Türkiye'de ilk sanayi ürünü ihracatı yapan kuruluşlar arasında yer aldı. İşadamı Nuri Yavuz Tatış, 1993 yılında başladığı arkeolojik eser koleksiyonculuğu ile ilerleyen yıllarda Türkiye'nin en büyük arkeolojik eser koleksiyonlarından birine sahip oldu. 6500 parçayı aşan çeşitli dönemlere ait arkeolojik eserler içinde pişmiş toprak, bronz, cam ve taş eserler ile sikke ve mühürler yer almaktadır. 2004'te yayımlanan "Anadolu Medeniyetlerinden Kültür Yansımaları" adlı çalışmada koleksiyonundan özel parçalar sunulmuştur. 2016 yılında ise "SNG Turkey 10 The Yavuz Tatış Collection Part 1. Ionia and Lydia", ile 2018 yılında koleksiyonundaki yazıtları içeren "Epigraphica Lydien, Mysien, Türkei der Sammlung Yavuz Tatış" Almanca olarak yayınlanmıştır. Koleksiyonundaki Bizans mühürleri üzerine olan eser ise 2019 yılında "Les Sceaux Byzantins Dela Collection Yavuz Tatış" adıyla İzmir'de Fransızca olarak basıldı[661]. Tatış'ın koleksiyonlarını bir özel müze altında halka açma çalışmaları 2009 yılından beri sürmekte (Görsel 11).

2.3.6.2.6. Turgut Tokuş

1939 Rodos doğumlu Tokuş, genç yaşta ailesiyle anavatan Türkiye'ye göç etmiş, İzmir'de Koç Grubu şirketlerinde işe başlamıştır. Koç Topluluğunda başkan yardımcılığına kadar yükselerek emekli olmuş, sosyal alanda çok sayıda vakıf ve dernek kurucusu ve başkanlığı yapmıştır. ATO Meclis Başkanlığı, TOBB Yönetim Kurulu Başkan Vekilliği, 48 yıl Rotary Kulüp üyeliği yanında Koleksiyonerler Derneği kurucu üyesi ve başkan yardımcısıdır. Koleksiyonculuğa 1960'lı yıllarda ilk eserlerini alarak başlamıştır. Özellikle Ege Bölgesi'nde işi gereği traktör satışlarında bulunduğu tarım sahalarında çiftçilerle olan irtibatı O'na, köylülerin bulduğu eserleri mütevazı fiyatlarla edinmesini sağlamıştır. O dönemlerde koleksiyonculuk yasası olmadığından çeşitli taşınmaz parçayı da koleksiyonuna katmıştır. 1710 sayılı EEK çıktığında Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nden koleksiyoncu belgesini alan ilk kişi olmuştur. Koleksiyonundaki 800'ü aşkın arkeolojik eserin büyük çoğunluğu taş eserdir. Diğer eserleri, pişmiş toprak figürinler, kaplar, bronz ve cam parçalardır (Görsel 12). Taş

[660] https://www.skylife.com/tr/2011-06/turk-ozel-muzeciliginin-oncu-ismi-rahmi-koc
[661] http://www.cakaajans.com/yavuztatis/kimdir.html

eserlerinden 12 adet stel Özel Erimtan Arkeoloji Müzesi'nde, 31 adet taş eser de Foça'da restore ettirdiği tescilli taş evin avlusunda sergilenmektedir (Görsel 13). 2003 yılında, ortasında mitolojik varlık kabartması bulunan "Aphrodisias Tiberius Portiği Frizi" ni yapılan tespit sonucu ait olduğu bütünü tamlamak üzere bir törenle müzeye bağışlamıştır. Sikke koleksiyonu yapmadığı için satın aldığı çok sayıda sikke ve etütlük eserleri her daim müzeye bağış yapmıştır. Değer verdiği bu kültür birikimini kalıcı hale getirmek için müzeleştirme kararı almış ve aile olarak Turgut Tokuş Kültür ve Sanat Vakfı'nı kurmuşlardır. Ancak 2008 yılında yayımlanan bir genelge hükmü ile Turgut Tokuş'a ait koleksiyonundaki taşınamaz eserlerin devrinin yapılamamasından kurduğu vakfa devrini gerçekleştirememiş, müze hedefi kesintiye uğramıştır[662].

2.4. KOLEKSİYONLARIN MEKÂNI MÜZE ve TARİHSEL GELİŞİMİ

Türk diline Fransızcadan giren "müze" nin sözlük anlamı, sanat ve bilim eserlerinin veya bilim ve sanata yararlı nesnelerin korunduğu, sergilendiği mekândır[663]. Fransızcada 'Musee', Almanca ve İngilizcede 'Museum' şeklinde kullanılır. Sözcüğün etimolojisi ise Yunanca, (Mousa) Musalara adanmış yer anlamına gelen "Mouseion" a dayanır. Antik Yunan Mitolojisinde tanrısal esin perisinin adıdır "mousa". Yunanca akıl, düşünce, yaratıcılık anlamlarını taşıyan "men" kökünden gelir[664]. Musaların mekânı "Bilimler Tapınağı" anlamındadır. Mitoloji, Tanrı Zeus ve Belleğin Tanrıçası Mnemosyne'den[665] doğan kızları, dokuz tanrıça olarak açıklar Musaları[666] (Musalar ya da Müzler). Yunan resim ve heykel sanatında müzik aleti ya da edebi sanatın göstergesi yazı rulolarıyla betimlenen Musalar; tarih, edebiyat, şiir, tiyatro, müzik, dans, bilim gibi güzel sanatlar ve bilimsel alanların tanrıçalarıydı[667] (Görsel 14). Yunan Coğrafyasında birçok yerde Musalara tapınım vardı. Antik Yunan'da sanatçı eserini yaratmaya başlamadan esin perisi Musalardan ilham isterdi[668]. Musalar hakkında en detaylı mitolojik bilgiyi Yunan Antik Çağ ozanlarından Hesiodos verir. Ozan eseri Theogonia'ya "Musalara Sesleniş" ile başlar[669] ve onlardan aldığı esinle Yunan

[662] Tokuş 2017: 64 - 71.
[663] Türkçe Sözlük 1992: II, 1064. (bk. Müze)
[664] Erhat 2007: 208, 209.
[665] White 2009: 172; Can 2017: 22.
[666] Theog. 57 vd.
[667] Başaran: 1998: 48; Erhat 2007: 209.
[668] Başaran 1998: 48.
[669] Erhat - Eyüboğlu 1991: 105, 106.

Tanrılarının kaynağını sorgular[670]. Platon'un, Atina'da "Akademia" adıyla kurduğu bir felsefe ekolü olan kurumunda da Musalara tapınılıyordu[671].

Müze kavramı "Mouseion" sözcüğünün ilk anlamına göre yani "Müzler Mabedi" olarak Atina'da inşa edilen yapı için kullanılmıştır. Atina'da Helikon Tepesi'nde Musalara adanan bu tapınağın zengin hazinesi, zaman içinde anlam genişlemesine yol açacak ve Mouseion, zengin koleksiyonların korunduğu mekân adı olacaktır[672]. Önceden, tapınaklarda tanrılara adanan sanat eserleri, değerli eşyalar, yazıtlar "Thesauros" denen hazine bölümlerinde saklanıyordu. Antik Yunan dünyasında nesilden nesile atalara saygı ile korunup biriktirilen değerli eserler, bu inanç müessesesi ile bilinçli bir koruma ve biriktirmeye dönüşmüştür. Antik Yunan yazarı Pausanias'tan, II. yüzyılda betimlediği ilk müze binasına ait bilgiler edinmekteyiz[673]. Pausanias Helikon'daki müzede; Cephisodotus, Strongylion, Olympiosthenes gibi sanatçıların elinden çıkmış yontulardan iki grup gördüğününü yazar[674].

Atina Akropolü'nde büyük törensel giriş kapısı Propylaia'nın sol tarafına yapılan Pinacotheque (Resim Müzesi) bu günkü müze kavramına yakın bilinçle inşa edilmiş yapı, halka açık, bilinen en eski ilk örnektir. Diğer antik kaynaklardan da burada, Panainos, Polygnote, Apollodoros, Micon, Parrhasios gibi Klasik Çağ'ın önemli sanatçılarının eserlerinin toplandığını öğreniyoruz[675].

Aslında müze dediğimiz mekânsal kavrama yol açan olgu, kitabın tarihiyle ilişkili bir gelişmeyle devam eder. Bilginin depolanması, korunması ihtiyacı bağlamı üzerinden varılan kavramlardır; kütüphanecilik, arşivcilik ve müzecilik. M.Ö. 668 - 627 arasında Asur Krallığı hükümdarı olan Asurbanipal, Ninova'da sadece hukuk, din ve ticari içerikli 22 bin çivi yazılı tabletten oluşan bir kütüphane - arşiv merkezi kurmuştu. Sir Austen Henry Layard'ın 1847 yılında ortaya çıkardığı bu belgeler bizim anladığımız anlamda topluma yönelik kitap olmayıp sadece devlet emrindeki rahip, kâtip ve görevliler için oluşturulmuştu. Asurbanipal Sarayı'nda duvarları heykellerle süslü odalardan ikisi, çivi yazısı tabletlerle dolu bir arşivdi[676]. Toplum için bir kütüphane kurup halka kitap okutma fikrinin ise Yunanlı Tiran Peistratos'a ait olduğu rivayet edilir[677]. Antik Çağ Yunan Dünyasında Miletli filozof Anaksimandros gibi yazarların başlattığı kitap yazma geleneği ve Atina Tiranı Peistratos'un yayıncılık düşüncesinin sonucu

[670] Mansel 2014: 221.
[671] Mansel: 2014: 430.
[672] Bayrav 1998: 11.
[673] Paus 1. XXII. 6.
[674] Paus 9. XXX. 1.
[675] Arık 1947: 58.
[676] Menant 2005: 15.
[677] Popper 2001: 115 -125.

Yunanlılar daha önce tarihte görülmemiş bir kitap yazma ve okuma dönemini başlattı. Hızla çoğalan kitaplar daha önce ilk defa Asurbanipal'in fark etmiş olduğu bir sorunu doğurdu. İnsan hafızasında saklanması mümkün olmayan bu kitaplardaki bilgi nasıl korunacak ve istendiğinde toplum kullanımına nasıl sunulacaktı? Büyük İskender'in ardıllarından Ptolemaios I. Soter tarafından Mısır'ın İskenderiye kentinde M.Ö. 3. yüzyıl ortalarında Antik Çağ'ın hemen bütün kitaplarının toplandığı bir kütüphanenin yanında araştırma ve ilham evi anlamında ki "Museion" ile bir komplekste kurulması bu soruna cevap olmuştu[678]. Bu müze, Yunan anakarasından Hellenizm yayılmasıyla taşınmış ikinci örnek olarak karşımıza çıkar.

Makedonya İmparatorluğu toprakları, Büyük İskender'in ölümü ile (M.Ö. 323) dört ayrı yönetime bölünmüştü[679]. Mısır'a hâkim olan Lagides Hanedanı'ndan Ptolemaios I. Soter Philadelphos (M.Ö. 305 - 283) Mareotis Gölü ile Pharos Kanalı arasında eski bir kent üzerine dönemin en görkemli şehrini kurdu. İskender'in adını verdiği bu şehir mermer tapınaklar, saraylar ve Pharos Adası'nda bulunan antik dünyanın yedi harikasından biri sayılan feneriyle göz kamaştırıyordu. Kısa sürede kurulan bu zengin ve kalabalık şehrin caddeleri geniş geometrik şekillerde ayrılıyordu. En büyük cadde üzerinde İskender'in gömütü "Mouseleion" ve hemen yanında bahçeler içinde kitaplığı, gözlemevi, amfiteatrı, botanik ve hayvanat bahçeleri ile çalışma odaları gibi bölümlerin olduğu "Museion" bulunuyordu[680]. Antik yazarların verdiği bilgilere göre burası müze sözcüğünün ilk anlamına uygun olarak, hem seçkin sanat eserleri binası ile kütüphane, hem retorik ve edebi sanatlar salonlarından meydana gelmekteydi[681]. M.Ö. 240 ile 200 arası müzenin başında olan Eratosthenes, astronomi ve coğrafya alanında yaptığı ölçümlerle bilinen bir bilgindi[682]. Aristo Ekolüne benzer teşkilata sahip Museion, bir müze, bilimsel araştırmalar yapan bir üniversite olmanın yanında Musalar rahibinin yönetiminde, Musalara tapan bir manastırdı[683]. Kısa zamanda Yunan Dünyası ve Doğu'nun bilginleri ve eserleri burada toplandı. Kendisi de koleksiyoncu olan Kral II. Ptolemaios Filadelfos (M.Ö. 285 - 246) öldüğünde Museion yanında bulunan Serapeion'da bulunan eserlerin de katılımıyla eser sayısı beş yüz kırk bine ulaştı. III. Ptolemaios Teos Evergetes (M.Ö. 246 - 221) zamanında ise İskenderiye'ye giren her yazma eser Mezopotamya,

[678] Şengör 2014: 210.
[679] Mansel 2014: 476 - 479.
[680] Bayrav 1998: 11.
[681] Arık 1947: 58.
[682] Childe 2014: 259.
[683] Mansel 2014: 545.

Mısır veya Yunan dilinde olmasına bakılmaksızın belli bürolarda kopya edilerek müze kataloğuna kazandırılır sonra sahibine iade edilirdi[684].

Müzeye ait Anadolu'daki en eski örnek ise Hellenistik Devirde hüküm sürmüş Pergamon Krallığı'nda kurulmuş yapıdır. Bergama Kenti'nde "Büyük Pergamon Kütüphanesi" adını taşıyan yapı akropol içinde, Athena Tapınağı kuzey stoası köşesinde yer alır[685]. M.Ö. III. - II. yüzyıllarda Attalides Hanedanı'ndan Attalos I. Soter (M.Ö. 241 - 197) ve Eumenes II. Soter'in (M.Ö. 197 - 159) meydana getirdiği müze, içinde Klasik Yunan sanatının muhteşem orijinal ve kopya heykelleri yanında Hellenistik Dönem 'in en önemli heykeltıraşlık yapıtlarını bulunduruyordu. Antik Çağ yazarlarının belirttiği bu müzeyi ve koleksiyonların büyük kısmını 20. yüzyıldaki arkeolojik çalışmalar, teyit edercesine ortaya çıkartmış oldu[686]. Bergama Müzesi bir resim - heykel müzesi özelliği taşıyordu. Burada Homeros ve Herodot gibi ünlülerin portreleri de sergileniyordu[687].

Yunan kültü, genel anlamda bir ikonlar ve tanrı betimlerini muhafaza amacıyla yapılan tapınaklar inancıydı. Tapınakların bir parçası, antropomorfik kült heykellerdi. Heredot'un Historia'sında Yunanların komşularıyla kendi kültürlerini karşılaştırmasıyla vardığı ayrım buydu[688]. Antik Yunanlar, eskinin ulu kişilerine ithaf edilen el yapımı nesneleri tapınaklarında sunu takdimesi olarak korudukları gibi bir kısmını da mitolojik kahramanların kutsal kalıntısı olduğunu düşündükleri eski mezarlardan çıkardılar[689]. Birçok antik toplumda var olan kült heykeli yapımı, hiç birinde Yunanlılar kadar sistemli hale gelip yoğunluk kazanmamıştı. Dinsel düzlemdeki İkon ve heykel yapımı Yunan sanatına, dolaylı olarak tapınak koleksiyonlarına yön verdi.

M.Ö. 2. yüzyılda Hellenistik heykeltıraşlığın, Yunan sanatının geçmişine özlemle başlattığı restorasyon ve kopyalama faaliyetleri yoğun bir şekilde gözlemlenir. Klasik geleneğin en büyük temsilcisi ve emanetçisi olduğuna inanan Attikalı sanatçıların en iyi müşterileri de Romalılar olmuştur[690]. Yunan inancıyla oluşan heykel sanatı ve Hellenistik Dönem 'deki bu eğilim, sanat eseri kopyaların belli merkezlerde koleksiyonlar olarak toplanmasını doğurmuştur.

[684] Bayrav 1998:11.
[685] Strab. XIII, 4, 2.
[686] Arık 1947: 58.
[687] Başaran 1998: 49.
[688] Hdt. I, 31; IV, 59.
[689] Casson 1939: 71.
[690] Guerrini 2018: 847.

Roma İmparatorluğunun resmi dinlerinden olan "Roma İmparator Kültü" inancında ise imparatorluk idaresinde görev yapmış önemli kişilerin onurlarına tapınak yaptırmak bir gelenekti. Roma İmparatorluğu Doğu bölgelerinde "Sebasteia", batıda ise "Augustea" olarak adlandırılan tapınaklar, sunu heykeli dikilen mekânlar olmuşlardı. Antik Çağ toplumunun, okuma yazma bilmediği şartlarda, kamu ya da bazı özel kurumlarda heykel, resim, portre, sikke betimi gibi imajlar, siyasal propaganda ve kültürel konuların anlatımını yapan bir rol almışlardır[691]. İmparatorların kült heykellerinin diğer imparatorluk imgelerine göre kalıcı ve yeniden kullanılmaya daha dirençli oluşu bu sunuların önemini artırdı. Bir imparator adına ithaf edilmiş tapınaklarda sadece o imparatora değil, kültün doğası gereği kollektif anlayışla eskisi durmak kaydıyla yeni imparator heykelleri veya imajlarına da imkân verirdi[692]. Böylece tapınağa sürekli ilave edilen heykel ve diğer değerli sunularla korunaklı bir müze koleksiyonu oluşurdu. İmparatorluğun Batısından, Küçük Asya'ya kadar dağılmış bu tapınak koleksiyonları için üretilen standartlaştırılmış heykel ve portrelerini Roma Müzelerinin en amatör ziyaretçileri dahi tanırdı[693]. İmparator kültü dışında Roma Dönemi'nin yerel Anadolu Yunan halkının adak kültü de bu yönde toplamaları göstermektedir. Buna güzel bir örnek Afyon'da 1964 yılında bir köy yol yapım çalışmasında bulunan heykel definesidir. Afyon Müzesi'nde korunan define küçük adak eşyalar dışında 81 adet mermer heykel içermektedir. Zeus, Men, Eros, Tyche, Asklepios, Herakles, Hygeia, Artemis, Attis, Afrodit gibi farklı tanrılara adanmış oldukları kaidelerindeki Grekçe yazıtlarından anlaşılan heykel koleksiyonunun, panteist bir tapınağa ait olduğu değerlendirilmiştir[694].

Roma'nın imparatorluğa geçiş sürecinde yaşamış, Antik Çağ'ın gezgin ve coğrafyacısı Strabon, Samos Adası ve civarında adak levhalarıyla dolu büyük ve küçük şapellerden bahseder. Şapeller adak tabletleri yanında eski eserler ve hazineler içermektedir. Yanlarında bulunan bir tapınak ise içlerinde Myron'un da anıtsal eserlerinin bulunduğu mükemmel heykellerle doluydu[695]. Tapınak ve şapellerdeki eserlerden burasının bir müze olduğu anlaşılıyor.

Kısacası müzeleri doğuran nedenlerin başında, insanın değer atfettiği az bulunan nesneleri, insan elinden çıkmış eserleri bir araya getirip, toplamak, korumak çabası ve isteği gelir. İnsanoğlunun yaşamdaki bilinmezliklere duyduğu korku ve saygı, inançlar olarak ortaya

[691] Şahin 2017: 97, 98.
[692] Prıce 2004: 205, 292, 293,
[693] Prıce 2004: 284.
[694] Bear 1993: 147, 148.
[695] Strab. XIV, 1, 14.

çıkmıştır. Bu inançlar ile kutsal mekânlara sunulan değerli objeler, adaklar ve eserler ise sonraları müzelere kadar gelen koleksiyonların başlangıcıdır aslında. Antik Çağ'da Mezopotamya, Mısır, Yunanistan ve Anadolu tapınaklarında bu örneklere rastlamaktayız.

Orta Çağ kiliseleri ve katedraller de aynı Roma Tapınakları gibi sanat eserlerinin toplandığı ve korunduğu bu günün müzeleridir. Aynı çağın İslam devletlerinde de saraylar, tekkeler, belli başlı türbeler, millet namına eski eserlerin toplandığı bir nevi müze olan "eski eserler hazinesi" olmuşlardır[696]. Devlet geleneklerinde olan hükümdarın bir saray yapısında yaşaması ve devlet hazinesinin bu korunaklı yapıda bulunması, aynı zamanda kıymetli eşyanın da burada tutulmasıyla gayrı ihtiyari bir koleksiyon oluşturmaktaydı.

Kral, imparator ve sultan hükümdarların saraylarda; prenslerin, feodal beylerin, asilzadelerin ve varlıklı üst sınıfın kalelerde, malikâne, köşk ve dinsel mekânlarında toplayıp korudukları koleksiyonların çoğalması müzeciliğe geçişi hızlandırmış oldu. Kültür ve sanatın gelişimine bağlı olarak sanat eserlerindeki çeşitlilik de arttı. Silahlar, kıyafetler, ipek kumaşlar, duvar halıları, mücevherat, kitap, heykel, kabartma, tablo ve benzeri eserler, koleksiyoncuların eğitim, zevk ve merakını aksettiren zenginlik, saygınlık göstergesi olmuştu. Rönesans sonunda saraylardaki zengin hediye ve koleksiyonlar; antik heykeltıraşlık eserler, tablolar, sikke kabineleri, gravürler ve çeşitli cihazlar olarak bölümlenmiş ve sistematik gruplama şeklinde düzenlenmişti. Zaman zaman savaşlar ve üst düzey evliliklerle toplanan bu koleksiyonların el değiştirdikleri de oluyordu[697]. Antik Çağ eserlerini paganist inanış ile değerlendiren Orta Çağ Avrupa Hristiyan düşüncesi, 17. yüzyıl sonunda Rönesans hümanizmasının kazandırdığı aydınlanma ile bu eserleri idealize edilmiş bir çağın izleri olarak değerlendirmeye başlar. Bunun sonucunda sergileme ve koleksiyon faaliyetleri sorunlu olan, ilk müze örnekleri denebilecek "nadire kabineleri" belirir[698]. Bu özel salonlar şeklinde düzenlenen nadire kabineleri, Antik Çağ müzelerinden de, modern müzelerden de farklıdır. Antik sanat eserleri, heykeller, tablolar, taşlar, fosiller, ilginç hayvanlar ve diğer nesnelerle karmakarışık bir toplamalar bütünüdür bunlar. Sınıflandırılmaları sahiplerinin şahsi tasarrufudur. Sadece sahip olanın ve özel seçilmiş kişilerin görebileceği koleksiyonlar halkın gözünden ve bilgisinden uzak tutulduğunda kıymetlidir sanki. Bu safhanın müzesi sayılan nadire koleksiyonları, eğitimle kazanılmış seçkinlik imgesidir[699]. Bunlar, Avrupa'da ortaya çıktıkları 14. yüzyılda Fransa'da "cabinet de curiosites", "cabinet du roi" ya da "estudes", Almanya'da "kunstkammern",

[696] Arık 1947: 58.
[697] Gerçek 1999: 4, 5.
[698] Shaw 2004: 8, 9.
[699] Shaw 2004: 9, 10.

"raritatenkabininett" veya "wunderkammern", İtalya'da "studiolo" adlarını alırlar (Görsel 15, 16). Ülkemiz ilk dönem müzecilerinden Halil Edhem Eldem (1861 - 1938), "nadire kabineleri" olarak Türkçeleştirir bu teşhir salonlarını ve Topkapı Sarayı hazine koleksiyonlarını da bu kapsamda tanımlar[700].

Rönesans döneminin özel hanedan koleksiyonlarından oluşan nadire kabineleri müzeolojik temelde kurulmuş idiler. Ancak bu salonlarda koleksiyon nesneleri modern müzeciliğin taksonomik sisteminden uzak ve halka kapalıydılar. Belirleyicilikleri tasniflerinde değil, gariplik gösteren ilginç nesnelerinde, acayipliklerinde, tuhaf ve sıra dışı oluşlarındaydı. Nadir nesneler arasındaki ilişki, bilgiye ulaşım ve sınıflandırmadan değil, gizem (correspondance) üzerinedir. Bu salonlarda kişisele ait bir sunu ve özel dili olan bir sembolizm vardır. Dolayısıyla Batı'da olduğu gibi nadire salonları Osmanlı sarayında da hükümranlık sathındaki iktidarın timsaliydi[701]. Savaşlarda elde edilen ganimetler, egemenliğine son verilen devletin hazinesinin ele geçirilmesi gibi durumlarda saray hazinesi bu değerli eserleri de bünyesine katmaktaydı. Sultan I. Selim (1470 - 1520)'in Mısır'ı fethinden sonra kendisine Kâbe'nin anahtarları gönderilmiş, Hicaz'da peygambere ait olduğu rivayet edilen kutsal emanetleri de beraberinde Topkapı Sarayı'na getirmiştir. Osmanlı sarayında kutsal emanet adı verilen bu koleksiyon diğer değerli eşya ve hazinenin de korunduğu has oda içindeydi[702]. Bu gün Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonlarının büyük bir kısmını asırların birikimi bu tür kıymetli nesneler ve çeşitli ülkelerle olan hediyeleşmelerden gelen eserler meydana getirmiştir.

Öte yandan saray ve idareci sınıfa karşın halkın sosyal alanlarından olan tekke, zaviye, dergâh gibi ağırlıklı dini buluşma mekânlarında bir takım özel nesne ve eşyanın toplanıp, korunduğunu görmekteyiz. Gerek kutsiyet atfedilen eşyalar gerekse sanatsal özelliği olan değerli objeler ziyaretçilerin de görebileceği şekilde bu tür yerlerde sergilenmiştir. Bu koleksiyon grubu genelde ruhaniyetine saygı duyulan kişilerin sarıkları, giysileri, asası ve âlem, bayrak, şamdan, müzik aletleri, hat levhaları, seccade, halı, ibrik, taslar, kandiller gibi sanatı veya hatırası olan eşyadan oluşmaktaydı. 1927'de müzeye çevrilen Konya'daki Mevlana Dergâhı bu tür eserlerin korunduğu küçük bir müze örneğidir.

Avrupa'da nadire kabinelerine sahip olanlar içinde soylu aile ve krallar yanında 17. yüzyılla beraber artık bilim adamları, hekimler, eczacılar, edebiyatçılar, sanatçılar ve rahipler de vardır[703]. Eskinin müzelerinden olduğu gibi çağdaş müzelerden de farklı olan nadire

[700] Edhem 2019: 142.
[701] Artun 2019: 21, 22.
[702] İnalcık 2016: 86.
[703] Artun 2019: 15.

kabineleri, nadir olan türlü ilginç nesneyi bünyesinde barındıran özel koleksiyonlardan oluşur. Avrupalı zengin koleksiyoncuların artık Hristiyanlığın, Antik Çağ eserlerine olan tehditkâr bakışından kurtulmanın verdiği özgürlük ile şahsi görüşlerini koleksiyonlara yansıtırlar. Koleksiyonlar heykel, fosil, ilginç taş ve madenler ve antik eserler gibi çeşitlilikle dünyaya yeni bir bakışı sergiler[704].

18. yüzyılla birlikte koleksiyonculuk daha fazla rağbet gören sayıca artan bir uğraş oldu. Ancak bu zengin koleksiyonlar halka açık olmayıp çok az kişi tarafından gezilip görülebiliyordu. Ayrıca koleksiyonların ve eser çeşidinin artması bir takım sorunları da doğurdu. Giderek artan ve genişleyen bu koleksiyonların yer sorunu, bakımları ve korunmaları gibi nedenler koleksiyoncuları sorumluluklar altında ezilmeye doğru götürdü. Bu yükü taşıyamaz olan kimi koleksiyoncu satış veya bağış yolunu seçti. Çeşitli sebeplerle el değiştiren koleksiyonlar özel müze, sanat galerisi gibi kurumlara ön ayak oldu. Zamanla bu kuruluşlara koruma politikaları ile devlet müdahaleleri geldi. Böylelikle devletleştirilen bu koleksiyonlar günümüz müzelerinin temelini teşkil etmiş oldular[705]. Öncelikle saraylar ve malikânelerde koleksiyonların halka sunumu yapılmış daha sonra bu iş için müze binaları yapılmıştır.

İngiltere'nin ilk modern halk müzesi ve dünyanın ilk üniversite müzesi, zengin koleksiyoncu Elias Ashmolean (1617 - 1692) koleksiyonu temelinde yapılmış "Ashmolean Müzesi" dir. İngiltere'nin Oxford Üniversitesi'nin eski koleksiyonlarına, Ashmolean'ın, baba oğul iki koleksiyoncudan aldığı koleksiyonları da 1682 yılında bağışlamasıyla kurulmuştur[706]. Yine İngiltere'de 18. yüzyılın büyük koleksiyoncularından Sloane (1660 - 1753)'nin 1753'de ölümü ile İngiliz Hükümetince elde edilen koleksiyon, British Museum'un kuruluşuna ön ayak oldu. Müze, Kral III. George'un on binlerce elyazması bağışları, 1772 yılında Hamilton tarafından bağışlanan Yunan vazoları ve Elgin Lordu Bruce'nın Atina Akropol'ünden getirdiği kabartmaları ile doğa bilimcilerin armağanı koleksiyonlarla ilk çekirdeğini meydana getirdi[707]. 1759 'da Londra'da ziyarete açılan British Museum, daha sonra 1823 yılında Londra Bloomsbury'de yapılan ana binasına taşınarak[708] dünyanın en büyük müzeleri arasında yer aldı. 14 bin eser bağışı ile Liverpool Müzesi'ni zenginleştiren koleksiyoncu Joseph Mayer, İngiltere'de 18. yüzyılın bir diğer önemli ismidir[709].

[704] Shaw 2004: 9.
[705] Gerçek 1999: 5.
[706] https://www.ashmolean.org/history-ashmolean
[707] Özdoğan 2011: 155.
[708] https://www.britishmuseum.org/about-us/british-museum-story/history
[709] Konukçu 2007: 249.

Toskana Büyük Dukalığını uzunca bir dönem yöneten Medici Hanedanı 1737'de yıkılınca Medicilere ait zengin koleksiyon da 1739 yılında Toskana devlet mülkiyetine geçmiş oldu. Medici Ailesi'nin son üyesi Anna Maria Luisa, hanedana ait tüm koleksiyonları ve müzeleri kamu yararına müze olmak üzere 1743 yılında Floransa halkına bağışlar[710].

Vatikan Müzeleri öncelikle Klasik Arkeolojik eserler üzerine kurulmuştur. Papalar kendilerini Roma'nın yasal varisi sayıyorlar ve Roma anıtlarının Tanrı ve kilise onuruna korunup saygı duyulmasını istiyorlardı [711] . Vatikan Müzelerinin açılışı 1506 tarihine dayandırılsa da[712] 1769 yılında Papa XIV. Clemens, ziyarete kapalı Vatikan Koleksiyonlarını, Kilise Devleti'ne ait olarak açıklamasından sonra halka açmıştır. Vatikan Müzeleri adını alan müze, Papa VI. Pius'un idaresinde daha da büyüdü ve genişletildi[713].

İtalya'da Rönesans etkisinde erken dönemlerde başlayan koleksiyonculuk faaliyetleri Fransa'da çok sonraları gelişmiştir. Ancak Fransız Krallarının çeşitli savaşlarda yağmaladığı zengin Kraliyet Müzesi koleksiyonları, özellikle Fransa dışına kaçırılmaya başlayınca ileri gelenlerce bunların bir müze kurularak korunması fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu düşünce ile ilk olarak 1750 yılında Paris'te Lüxemburg Müzesi ilk kamu müzesi olarak açılmıştır. Bu müze daha sonra 1818'de çağdaş sanatın ilk müzesi olma özelliğini de kazanır[714]. Fransız İhtilali'yle beraber kraliyet sarayındaki koleksiyonlar halkın malı sayılarak saraydan alınmış 1793 yılında dünyanın en büyük saraylarından olan Louvre Sarayı'nın büyük galerisinde müze olarak düzenlenmiştir. Napolyon'un askeri seferlerinden Avrupa ve dışındaki yerlerden ele geçen çok değerli hazinenin de buraya dâhil edilmesinden dolayı önce adına Napolyon Müzesi denilmiş ancak sonradan Louvre Müzesi'ne dönüştürülmüştür. Saraydaki zengin kraliyet koleksiyonlarının ihtilal sonrası halk için sergiye açılan bir müzeye dönüşümü, kimi tarihçilerce dünyanın ilk ulusal müzesi olarak yorumlanmıştır. 1794 yılında ise yine Paris'te ilk Bilim Müzesi açılmıştır[715].

Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk halk müzesi Charleston Müzesi ise 1773 tarihinde Güney Carolina Eyaleti, Charleston Kentinde bağımsızlık ilanından üç yıl önce açılmıştır[716].

[710] http://www.cangungen.com/2011/03/01/floransa%E2%80%99li-medici-hanedani-ve-ronesans-sanati/
[711] http://www.museivaticani.va/content/museivaticani/en/musei-del-papa/storia.html#giulio-ii
[712] https://tr.wikipedia.org/wiki/Vatikan_M%C3%BCzeleri
[713] Gerçek 1999: 6.
[714] https://museeduluxembourg.fr/histoire
[715] Arık 1947: 59; Gerçek 1999: 6; Edhem 2019: 124.
[716] https://www.charlestonmuseum.org/

Philadelphia'da 1785'de bir Afro - American folklor müzesi olan American Museum[717], New York'da ise 1791 yılında Tammany Society Museum açılmıştır[718].

Rusya'nın Saint Petersburg şehrinde 1764 yılında kurulan Hermitage Müzesi dünyanın en büyük müzelerinden biridir. Büyük Catherine II. (1729 - 1796) tarafından kurulan müze 1852'de özel bir davetiye ile belli sınıflara mahsus ziyarete açılmıştı. Catherine II.'nin Berlin'li sanat tüccarı Johann Ernst Gotzkowsky (1710 - 1775)'den 1764'te resimler almasıyla başlayan büyüme süreci, Avrupa'da satışa sunulan en zengin koleksiyonların mirasçılarından satın alınmasıyla devam etmiştir[719].

Almanya'nın Kassel Şehrinde, Avrupa'nın en eski kamu müzesi binalarından Fridericianum Müzesi 1779'da açıldı[720]. 1830'da kurulan Berlin Altes Museum 1845 yılına kadar Prusya Kraliyet Müzesi olarak faaliyetini sürdürdü[721]. 1877 tarihinde Anadolu'dan taşınan Bergama Sunağı ile büyük bir ün kazandı[722].

Dünyanın sayılı müzelerinden biri de İspanya'nın başkenti Madrid'de 1819'da açılan Prado Müzesi'dir. Resim ve heykel müzesi olarak krallıklara ait koleksiyonlar ile kurulmuştur[723]. 19. yüzyılla beraber 1802 yılında Budapeşte'de, 1818'de Prag'da, 1836'da Münih'de ve Avrupa'nın birçok kentinde müzeler açılmaya başlamıştı[724].

1852'de Londra'da koleksiyonculuğu teşvik etmek amacıyla açılan "Süsleme Sanatları Arşivi", daha sonra Victoria ve Albert Müzesi'ne çevrilmiştir. Antika koleksiyonculuğu üzerinden, 1863'de Viyana'da Antika Koleksiyonu Müzesi, 1882'de Paris'te Dekoratif Sanatlar Müzesi kuruldu. 1869'da New York 'da 9 hektar üzerine kurulu dünyanın en büyük müzesi American Museum of Natural History[725], 1897'de New York'ta Cooper Union Sanat ve Mimarlık Okulu'nda Dekoratif Sanatlar Müzesi açılmıştır[726]. Yine ABD'de 1870'de Museum of Fine Arts Boston[727] ve New York 'da 1870 yılında Metropolitan Müzesi kuruldu[728]. 1889 tarihinde Yunanistan'da Atina Ulusal Müzesi[729], 1886'da Akropolis Müzesi[730] açıldı.

[717] https://www.aampmuseum.org/about-us.html
[718] https://en.wikipedia.org/wiki/Scudder%27s_American_Museum
[719] https://en.wikipedia.org/wiki/Hermitage_Museum
[720] https://en.m.wikipedia.org/wiki/Fridericianum
[721] https://tr.wikipedia.org/wiki/Altes_Museum
[722] Gerçek 1999: 7.
[723] https://tr.wikipedia.org/wiki/Prado_M%C3%BCzesi
[724] Gerçek 1999: 7.
[725] https://www.amnh.org/about
[726] Britannica 1986: II, 161.
[727] https://www.mfa.org/about
[728] https://www.metmuseum.org/about-the-met
[729] https://www.namuseum.gr/to-moyseio/istoria-toy-moyseioy/
[730] https://www.theacropolismuseum.gr/el/content/istoria-0

İtalya'da 1866 yılında Palermo Arekeoloji Müzesi[731], 1879'da Syraküza Müzesi[732], 1897'de Danimarka, Kopenhag'da Glyptoteket Müzesi[733] açıldı. Bu yüzyılda önemli müzeler yanında Afrika'dan, Avusturalya'ya çeşitli kolonyal kıtalar müzelerle tanıştı. Müzelerin altın çağıdır bu yüzyıl. Özellikle Doğu'nun akıp gelen eserleriyle Avrupa ve Amerikan müze koleksiyonları inanılmaz derecede büyümüşlerdir[734]. 20. yüzyıl ise daha başları itibariyle müzeler için adeta zirve çağı olmuş, çeşitli ülkelerde yüzlerce müze açılmıştır. Müzecilik faaliyetlerindeki artış günümüze değin sürmüş, kültürel koruma bilincinin yaygınlaşarak gelişmesi ile çok farklı alanlarda binlerce müzenin kurulmasını sağlamıştır[735].

2.5. MÜZECİLİK

İskenderiye Kütüphanesi'nin tahrip olmasından sonra "Mouseion" sözcüğü uzunca bir süre kullanılmamıştır. Rönesansın önemli koleksiyoncusu ve bilim adamı Paolo Giovio, orijinal ve kopyalardan oluşan antik portre koleksiyonunu sergilediği mekâna müze adını vermiş, müzeyi de Apollon ve musalara ithaf etmiştir. Böylece müze sözcüğü 16. yüzyıl içinde ilk kez kullanılmıştır[736]. 1765 tarihinde Latince ifadesiyle "Museum" olarak tekrar kullanıma girmiş ve sonrasında bu gün kullandığımız kökeni Fransızca olan "Müze" halini almıştır[737]. Halk için ve halka açık müze kurumlarının açılması fikrini ilk defa 1746 yılında Fransız yazar ve sanat eleştirmeni Etienne La Font de Saint Yenne (1688 - 1771) belirtmiştir. Müzecilik konusunu işleyen ilk kitapçık C. F. Neicklius'a ait 1727 tarihli "Museographia" adlı çalışmadır[738]. Müzeciliği konu alan "Müzebilim / Müzeoloji" terimi ise ilk defa Alman doğa bilimci Philipp Leopold Martin (1815 - 1885) tarafından "Die Praxis de Naturgeschicte" adlı eserinde doğa koleksiyonlarını koruma ve sergileme tanımlamasında kullanılmıştır. Sonrasında "müzebilim", müzecilik uygulaması olan "müzeografi / museum practice" den ayrı bir alan olarak gelişmiştir. Böylece müzebilim, müze ve müzeografinin rolünü, işlevini ve müze faaliyetlerini araştıran bilimsel bir alan olarak kabul görmüştür. Müzeler tarihi, toplumsal rolü, müze araştırma ve konservasyon metotları, müze etkinlik ve yayılımı, müze idaresi ve işleyişi, modern müze

[731] http://www.regione.sicilia.it/beniculturali/salinas/
[732] Gerçek 1999: 9.
[733] https://www.glyptoteket.dk/om-museet/hvad-er-glyptoteket/
[734] Madran 2009: 74.
[735] Gerçek 1999: 9.
[736] Madran 1999: 4.
[737] Kazankaya-Aras 2012: 17.
[738] Gerçek 1999: 5.

mimarisi ve müzeleştirilen yapılar, müzeye yönelik seçilmiş ve tanımlanmış bölge, müze tipolojisi ve deontoloji müzebilimin kapsamına giren konular olmuştur[739].

Nadir nesneler ve sanat eserleri, bilgi, estetik, dinsel amaçlar ile güç ve zenginliğin göstergesi olarak biriktirilmiştir. Bu değerli yapıtlar güç dengelerine göre el değiştirmiş ve her zaman çeşitli tehditlere karşı korunma gerekleri doğmuştur. Çağlar boyunca saray hazinelerinde, tapınakların kutsal mahzenlerinde, güçlü feodal beylerin kalelerinde saklanmışlardır. Zamanla aydınlanma toplumları bilinçlendirmiş, bilimin önderliğinde bu arkeolojik eserlerin ve tarihsel yapıtların mülkiyeti tartışılır olmuştur. Sonuçta bunların insanlığın ve toplumların ortak mirası olduğu, halka mal edilerek, halkın bilgisine sunulması ve halka açılması düşüncesi oluşmuştur. Böylece toplanarak korunmuş bu yapıtlar müzecilik fikrini ve olgusunu ortaya çıkarmıştır[740].

Müze, Antik Çağ'da ilk defa bugün sahip olduğu işlevler yönüyle değil, insanların güzel sanatlara olan içsel bağlılığından doğmuştur[741]. Aydınlanma dönemi ile başlayan pozitivist yaklaşımlar ile şekillenmiş müze; modern çağda, kültürel geçmişi tarihsel metinlerden farklı olarak nesneler üzerinden anlatmaktadır. Toplama ve teşhire açma işlevinden çok eğitsel yönü ön plandadır. Her ulus için müze, toplumu eğitmenin yanında sosyo kültürel kimliğin seküler yapı içinde somutlaştırarak inşa edilebileceği bir mekân rolünü de üstlenir[742].

Müze, geçmiş dönemlerin kültürel değerde mirası olarak günümüze gelen; tarih, arkeolojik, etnografik ve sanat tarihi yapıtlarını içeren bütünsel bir yapıdır. Müze bu bütünü koruma, inceleme, sergileme, bilimsel olarak çalışma, araştırmalar yaparak yayma ve halkın estetik değerlerini yükseltmek amacıyla teşhir eden kuruluştur. Müzeler çeşitli şekilde sergilediği eserlerle geçmişi, günümüzü ve geleceği aydınlatma işlevi gören kurumlardır. Müzeler aynı zamanda kamu yararı gözeten her seviyeden yerli ve yabancı ziyaretçinin hizmetinde kültür ve turizm kuruluşudur. Fikri gelişmelerle sanat eserlerine duyulan ilgi ve merak nedeniyle kurulan gelişmiş müzeler, başlangıçta sadece eski eserlerin toplandığı ve korunduğu yerler iken günümüzde her yaştaki insanın düzenlenmiş bilgiyi alabileceği eğitim ve kültür kurumlarıdır[743]. Kavramsal olarak müze, kapsamı yönüyle arkeolojiden, çağdaş sanata, bilim ve teknolojiden, edebiyata, güncel nesnelerden, kişisel objelere kadar zengin bir çeşitliliği içerir. Arkeoloji müzeciliğinde ise kavram; kurumun sergilediği eserler yanında

[739] Ertürk - Uralman 2012: 7.
[740] Atagök 1994: 73.
[741] Şapolyo 1936: 7.
[742] Shaw 2004: 12, 13, 14, 15.
[743] Başaran 1998: 48, 49; Sezgin - Karaman 2009: 179.

depoladığı, sergilenmeyen muhafaza altındaki yoğun bulgu ve buluntuları da kapsamaktadır[744]. Geçmişin belgeleri, taşınır kültür varlıkları ve sanat eserlerinden koleksiyonları sergileyen bilim ve sanatsal kurumları müzeler, resmi olabileceği gibi özel de olabilirler. Günümüzde Türkiye'de kişiler ve belediyelerce açılan çok sayıda özel eski eser müzesi devlet denetiminde müzecilik faaliyeti sürdürmektedir[745].

Son dönemlerde müzeler, Antik Çağların mezarlığı ya da eserlerinin vitrinlerde süs koleksiyonları olarak sergilendiği mekânlar olmaktan çıkmıştır[746]. Müzenin temel işlevi olan koleksiyonlar oluşturmak, toplamak, korumak, belgelemek, arşivlemek ve sergilemek etkinliklerinde sanat eserini odak noktası kabul eden modern bir yapı gelişmiştir[747]. Bunun yanı sıra müzeler 1960'lardan sonra toplumda üstlendikleri yeni rol ile nesne odaklı müzeciliğin yerini toplumsal merkezli müzeciliğe bırakmış ve müzebilime konu olmuştur[748]. Günümüz müzesindeki toplama güdüsüyle koleksiyonlar oluşturmanın kökeni Aydınlanma Döneminde başlar. Bu dönemle beraber koleksiyonculuk bilimsel akıl anlayışına bağlanmıştır. Konularında uzmanlaşmış müzeler türlerine göre anılarak, biriktirme dışında koleksiyonlarının içerikleriyle bir güç ve meşruiyet kazandılar[749]. Dolayısıyla bir müze sadece toplama ve koruma nedeniyle varolmamıştır. Asıl amaç koleksiyonları yönetme politikalarıdır. Müzelerin koleksiyon yönetim politikalarını belirleyen dış faktörler ise; ülkenin müzelerle ilgili yasaları ve bağ kurduğu evrensel organizasyonlardır. Burada önemli olan müze politikalarının yasalarla uyumu ve yasaların topluma uygun politikalara imkân vermesidir[750].

Farkına varıldıktan sonra bilgiyi saklama becerisi, gelişmişliğin ve gelişmiş toplumun en büyük göstergesi olmuştur. Günümüzde nasıl, bilgi üretim mekanizmaları üniversitelerse; bu bünyede merkezi beyin kütüphaneler, arşivler ve müzelerdir. Beyindeki elektrik akışını sağlama işlevi de kitaplar ve teşhirdeki nesneleridir[751]. Tüm bunların yanında müzeler, tarihte geçen olayların ve kayda alınmış bilgilerin nesneler yoluyla, nesneler tarafından anlatıldığı yerlerdir[752]. Öncelikli fonksiyonu koleksiyonları korumak ve gelecek nesillere aktarmak olan müzelerin bir işlevi de bilimsel araştırmalarda kültürel üretimin sağlandığı ve toplumla

[744] Özdoğan 2011: 152.
[745] Önder 1995: 145.
[746] Şapolyo 1936: 4.
[747] Yücel 2012: 1, 2.
[748] Ertürk - Uralman 2012: 7.
[749] Artun 2005: 90.
[750] Çalıkoğlu 2009: 10, 12.
[751] Şengör 2014: 555.
[752] Shaw 2004: 7.

paylaşılan bilginin girdilerini sunan iletişim merkezi olmasıdır[753]. Preziosi, modernliği müzebilimin kuramı olarak görür ve müzeye bağlar. O'na göre; en yalın anlamıyla müze bir epistemoloji tekniğidir. Tarihsel bilginin, üretilme, düzenlenme ve resmiyet kazanma sürecindeki en önemli araçtır[754]. Bundandır ki bilgi çağdaş bir müzede tasnif edilmiş bir yalınlıkla somut bir ansiklopedi veya sözlük işlevindedir[755].

Uluslararası müzecilik alanında 1926 yılında Uluslararası Müzeler Bürosu, 1947 yılında da International Council of Museums (ICOM) adlı Uluslararası Müzeler Konseyi kurulmuştur[756]. 1956 yılında Türkiye'nin de üye olduğu kuruluşa göre genel bir tanımla müze; Tarihsel ve arkeolojik eserler ile doğadan toplanmış nesnelerin sergilendiği mekânlar, doğal parklar, botanik bahçeleri, akvaryumlar ve hayvanat bahçeleri ile düzenlenerek ziyarete açılmış ören yerleridir[757].

Uluslararası müzecilik alanında büyük deneyimlere sahip olan Birleşik Krallık müzeleri, son yüzyıl içinde müze ve toplum iletişimi konularında da önemli örnek adımlar atmışlardır. İngiliz Müzeler Birliği'nin yayınladığı ve toplumun müzelerden beklentilerinin maddeler halinde sıralandığı etik raporda müzeler, kapsayan, kaynaştıran ve ilgili konuların danışmanlık merkezi olarak görülmek istenmiştir. Etik kodlara göre toplumu temsilen müze; koleksiyonların güvenliğini sağlar, toplumu müzeye keşfe çağırır bu konuda ilgi sağlar. Kamu yararı odaklıdır, toplumdan görüş alır, paydaş kılar. Müzeye sorumluluk anlayışı içinde ve titiz politikalarla eser temin eder. Sürdürülebilirliği esas alır, doğal çevre ve insan yaşamını korur. Koleksiyonların bilgiye çevrilmesine çalışır, yorum ve paylaşımlara açar. Yenilikçidir, gelişmeleri izler. Bütün bunların dışında etik bir anlayışla; müze koleksiyonlarını oluşturan eserleri üretmiş, kullanmış, toplamış, koleksiyon yapmış ve müzelere kazandırmış kişilerin farkında olarak haklarını teslim eder[758].

Geleneksel müzecilikte yerleşmiş anlayış; eşsiz olan, özel ve sıra dışı örneklerin seçilmesiyle koleksiyonlar meydana getirmek ve sergilemektir[759]. Anlatısı ise Mezopotamya'da başlar, Eski Mısır'a geçer, oradan Helenistik ve Roma Çağları ile Klasik Yunan coğrafyası üzerinden Avrupa ile devam ederek, Batılı ülkelerin kendince modern bir döneminde son bulur[760]. Müzeler; somut ve soyut bilgiyi elde eden, korumaya alan, depo eden, araştıran ve

[753] Özkasım 2012: 43.
[754] Preziosi 1998: 306.
[755] Artun 2019: 27.
[756] Gerçek 1999: 10.
[757] Yücel 2006: 240, 241.
[758] Karadeniz 2018: 99, 100.
[759] Yücel 2012: 58.
[760] Shaw 2004: 12.

topluma açan kurumlar olmaları yanı sıra yaklaşık iki yüz elli senelik geçmişleriyle, günümüz bilgi çağının da en önemli unsurlarıdır. Yakın dönemde müzeler, öncelikle envanterleme, koruma, sergi, sunum, aydınlatma, klimatoloji ve güvenlik alanında bilişim teknikleriyle tanışmıştır. 1990'lardan sonra gelişen teknoloji ile müzeler günümüzde internette sergileme, sanal turlar, sosyal medya iletişimi gibi kavramlar kazanarak toplumla sanal bağlantı kurma kanallarına da ulaşmıştır[761].

Türkiye'de Cumhuriyet sonrası müzeciliğin tarihsel gelişimini üç döneme ayırmak mümkündür. Bunlardan 1923 ile 1950'li yıllara kadar olan dönem, MEB ve TTK' nun desteklediği arkeolojik kazılarla hızla müzelerin açılmaya başlandığı ilk dönemdir. Bu sürede 34 müze açılmıştır. 1950'lerden 1990'ların sonuna kadar olan ikinci dönem, her ilin müzesinin olmaya başladığı sayıca müzenin arttığı dönemdir. Dönem içinde kültür varlıkları korumacılığında AAN yerini 1973 ve 1983 yıllarında yürürlüğe giren düzenlemelere bırakmış. Bu alanda uluslararası sözleşmelere taraf olunmuştur. MEB'na bağlı müzeler bu süreç içinde Kültür Bakanlığı'na bağlanmıştır. 45 üzerinde yeni müzenin açıldığı bu aşamada tarihsel alanlar ve ören yerleri de yeni bir uygulamayla müzeleştirilmiştir. İlk özel müzelerin açıldığı 1980'ler sonrası kamu kuruluşları da küçük sergi alanlarıyla bu dönemde müzeler açmıştır. PTT Müzesi, Paşabahçe Müzesi ve Demiryolu Müzesi gibi. 2000'li yıllardan günümüze kadar olan 3. dönem de ise özel müzelerin hızla çoğalması yanında müze tür çeşitliliğinin de arttığı bir dönemdir. Çağdaş sanat müzeleri, kent müzeleri ve teknik konularda yerellik gösteren şarap, zeytinyağı, halı gibi üretim ürünleri özel müzeciliği sayıları yaygınlaşarak artmıştır[762].

Dünya tarihi içindeki ulusal kimliğimizi tarihi ile ortaya koyacak bilim insanlarımız müzelere muhtaçtır. Müzelere verilen önemin büyüklüğü bundandır. Binaları ile kurumsal Müzelerimiz bir yana, Türkiye'nin her bir yanı doğal olarak eski eserler müzesi olan ören yeridir. Bu kültürel mirasın kıymetini bilmek, bu eserleri anlamak ve korumak her Türk yurttaşın ulusal görevidir[763]. Günümüz Türkiye'sinde arkeoloji, tarih, etnografya, doğa tarihi, güzel sanatlar, Atatürk ve Kurtuluş Savaşı içerikli müzeler yanında anıt müzeler, kent müzeleri, özel müzeler ve ören yerleri Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak hizmet vermektedirler.

Müzeler; eski eserler, sanat eserleri, folklorik ve bilimsel konularda toplanmış çeşitli nesneleri bir arada sergileyebileceği gibi içeriği tek bir konuda olan eser sunumu da yapabilirler.

[761] Yücel 2012: 28, 88.
[762] Yenişehirlioğlu 2009: 2 - 6.
[763] Şapolyo 1936: 4, 5.

Konusunu tek bir alana odaklayan, koleksiyon türlerine göre müzeler çeşitli sınıflandırmalara ayrılabilir. Arkeoloji müzeleri, etnografya ve folklor müzeleri, tarih müzeleri, güzel sanatlar müzeleri, modern sanat müzeleri, jeoloji ve doğa tarihi müzeleri, bilim müzeleri, endüstri müzeleri ile bir uzmanlık alanında olan cam, şarap, mobilya, zeytinyağı müzeciliği gibi. Çok çeşitli koleksiyon türü içeren genel müzeler de bu sınıflandırmaya girmekle birlikte yaygın değillerdir ancak en ideal müze türü olarak değerlendirilirler. Diğer bir sınıflandırma şekli müzelerin mekânsal durumuna göre yapılır. Açık hava müzeleri, anıt müzeler, müze evler bu gruptan bazılarıdır. Müzelerin idare yönüyle bağlı oldukları kurumsal yapılara göre çeşitleri ise devlet, belediye, vakıf, özel, askeri, eğitim kurumu veya üniversite müzeleri olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Bunun dışında hizmet alanları, işlevleri gibi sınıflandırmalar da vardır[764]. Tüm dünyada yakın dönemde artan müze çeşidi ve sayısı müzelerin sınıflandırılmasını tekrar gündeme getirmiştir. Son yıllarda yapılan bir çalışmaya göre müzeler 5 kategoride 28 türde sınıflandırılmıştır. Bu ayrıma göre; koleksiyonları temel alan 10, yönetimine göre 7, hizmet alanı olarak 4, ziyaretçi sınıfına göre 3, koleksiyon sunum ve sergileme şekline göre 4 müze türünde bir sınıflama söz konusudur[765].

Arkeoloji Müzeleri, sergileme faaliyetlerini; prehistorya, protohistorya ve historik arkeoloji bölümleri üzerinden düzenlemektedirler. Arkeoloji müzelerinin tarih müzeleriyle pek çok işbirliği olsa da tarih müzelerinin konusu içinde yaşamaya devam eden kültürler de bulunmaktadır. Arkeoloji müzeleri, tarih müzelerinden başka; doğal bilim müzeleri, bilim ve fen müzeleri, sanat müzeleri, etnografya ve folklor müzeleri ile de ilişki içindedir[766].

2.6. TÜRK ARKEOLOJİ MÜZECİLİĞİNİN TARİHÇESİ

Avrupa'da daha çok burjuvazi kesimi ve statü sahibi kişiler; meraklar, inançlar, gücün ve iktidarın kaynağıyla belli nesnelerden koleksiyonlar oluşturmuşlardır. Bu insanlar bilgiye ulaşmak, prestij sağlamak ya da yalnızca bu nesnelerin sahibi olma tutkusu ile koleksiyonlar yapmışlardır. Koleksiyonların kişilerde doyum sağlayıp toplumda daha geniş kesimlere açılması, idare edilmeleri, geliştirilmeleri ve korunmaları gereği görülünce, müzeler, müzecilik ve bir kurumsallaşma ihtiyacı belirmiştir. Bu olgu Batı dünyası koleksiyonculuğunun gelişimi ve müzelere dönüşümüdür. Oysaki Türkiye'de müze kurumu Batı'daki gibi kişisel

[764] Sezgin - Karaman 2009: 13 -21.
[765] Kazankaya-Aras 2012: 18, 19.
[766] Başaran 1998: 54, 55.

koleksiyonlar sonucunda gelişmemiştir. Bizde müze, Osmanlı dönemi devletin aldığı bir kararla kurulmuştur[767].

Savaş ganimetleri ve devlet hazinelerinde toplanan değerli nesnelerin teşhirden çok gizlenmesini esas alan koleksiyonlar ile devşirme yapı elemanlarının yeni yapılarda toplanarak korunması, Türk müzeciliğinin öncül faaliyetleri olarak değerlendirilmektedir. Gerçek anlamda ise bunlar müzecilik olarak değerlendirilemez. Ancak bu faaliyetlerde belirlenen mekânlarda toplanan bir takım nesneler Osmanlı döneminde kurulacak ilk gerçek müzelerin habercisi olup çekirdeğini oluşturmuşlardır[768]. Bunlardan biri Topkapı Sarayı diğeri ise bu sarayın dış avlusunda yer alan Aya İrini Kiliseleri koleksiyonlarıdır.

Türk müzeleri Avrupa'nın en genç müzelerinden sayılır. Sultan Selim I.' den itibaren zengin eserler içeren önemli bir hazineye sahip olan Topkapı Sarayı geçmişi eskiye dayansa da bilindiği üzere Cumhuriyet sonrası "müze" olarak halka açılmıştır[769]. Türk Müzeciliğini kurumsal bir yapı olarak ortaya çıkaran iki unsur vardır. Birincisi; Osmanlı Devletinin her alanda olduğu gibi kültürel sahada da gecikmiş modernleşmesi içinde müzeciliğin eksikliğinin fark edilmesi[770]. Diğeri ise 18. yüzyıldan itibaren giderek artmakta olan özellikle Anadolu'ya yönelmiş eski eser yağmasını konu alan, arkeolojik seyahatler ve kazıların Osmanlı İdaresinde korumacılık anlayışını doğurmasıdır[771]. Bu iki etken aynı zamanda Türk müzeciliği uygulamalarını da şekillendirmiştir[772].

İstanbul'un fethi ile "cebehane" olarak kullanılan ilk mekân Sultanahmet' de Güngörmez Kilisesi'dir. Bir patlamayla 1489 yılında yok olmasından sonra Aya İrini Kilisesi (Hagia Eirene), Osmanlı İmparatorluğu'nun cephaneliği haline getirilmişti. Selim I.'in Mısır'dan getirdiği büyük miktarda eski savaş malzemeleri ve eski silahlarla oluşturulan ilk Askeri Müze'nin kuruluşu 1517 olarak değerlendirilir[773]. Bizans kiliseleri içinde avlusuyla beraber günümüze dek korunmuş ve camiye çevrilmemiş tek yapı olan kilise, 4. yüzyılda Constantinus tarafından yaptırılmış ve çeşitli dönemlerde onarılmıştır[774]. Cephane olarak kullanılan kilise içinde savaşlardan ele geçmiş silahlar, kullanımdan düşmüş eski dönem Osmanlı silahları, miğferler, zırhlar ve savaş araç gereçleri depo edilmekteydi. Bunun yanında Bizans'tan devralınmış Hristiyanlığın kutsal saydığı nesneler de burada tutulmaktaydı.

[767] Madran 2009: 72, 73.
[768] Shaw 2004: 26.
[769] Edhem 2019: 142.
[770] Shaw 2004: 43 - 45.
[771] Arık 1953: 1; Özkasım - Ögel 2011: 98; Özdoğan 2011: 186.
[772] Sezgin - Karaman 2009: 7.
[773] Çal 2009: 318.
[774] Gerçek 1999: 79, 80.

Günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi Hazine dairesinde altın kılıfında korunan Hristiyanlarca önemli Vaftizci Yahya'ya ait kafatası ve kaval kemiği de, Müslümanlarca kutsal nesneler de burada eski askeri malzeme yanında bulunuyordu[775]. Bir bakıma burada toplanan nesneler, kutsal hatıralar olmanın yanında devletin gücünü de sembolize etti. Müzecilik anlayışı oluşana kadar fetihle ele geçen kutsal Aya İrini ve fethin anısını kutsallaştıran askeri malzeme ile egemen olunan tebaanın kutsadığı dinsel nesneler yanında İslam toplumunun kutsal emanetleri propaganda unsuruydu aynı zamanda. Koleksiyonlar, erişilmez oluşları ve teşhirden çok gizlemenin esas olduğu tutumla, insanların hayal dünyasında daha güçlü hissediliyordu[776]. 1723 yılında Sultan III. Ahmet (1673 - 1736), "Cebehane - i Amire" olarak anılan kilise yapısını onartarak, silah ambarı anlamına gelen "Dar - ül Esliha" adıyla hizmete sokmuştur. Yapının ana giriş kapısı üstünde III. Ahmet Dönemi'ne ait 1726 tarihli kitabe ile I. Mahmut (1696 - 1754) tarafından 1743'te yapılan onarım kitabeleri yer almaktadır[777]. Bu anıtsal kilise yapısının yeniden düzenlenmesi ve burada "Mecmua - i Esliha" adıyla oluşturulmuş eski silah koleksiyonlarının da korunması, burayı resmi olarak özel ziyaretlerin teşhirine açmıştır. Böylelikle değerli antik nesneler de özel teşhirler için düzensiz de olsa bu mekânda toplanmış ve bazı görüşlerce ilk Osmanlı müzesi olarak yorumlanmıştır. Ancak, bu görüş hem "mecmua" sözcüğünün müzeyi değil koleksiyon anlamını karşılamasından, hem de halka açık ve eğitim amacı gütmeyen bir faaliyet içerdiğinden, müzecilik olarak kabul görmemektedir[778]. Müze şeklinde düzenlenmiş bu tarihi bina III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinin sorunu olan yeniçerilerin saldırıları sebebiyle bir süre kapatılmıştır. Darülesliha adlı bina içindeki silah ve teçhizatın büyük çoğunluğu yeniçerilere aitti. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırılınca, yeniçerilere olan husumetle buradaki silah ve malzemenin büyük bir bölümü tahrip edilerek ortadan kaldırılmıştır[779]. Bu yapı, her ne kadar askeri malzemeye yönelik kullanılmış olsa da silah koleksiyonları yanında muhtelif yerlerden taşınmış bir takım arkeolojik eserin de burada bulunduğu ve korunduğu bilinmektedir[780]. 1839 tarihinde Darü'l esliha adı "Harbiye Ambarı" olarak değiştirilmiş[781] ve Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk defa bazı eski eserlerin Aya İrini'nin avlusunda toplanması 1846 tarihinde resmiyet kazanmıştır[782]. 1848 yılında Ayasofya'yı onaran Fossati'nin bulduğu burmalı sütuna ait bronz yılanbaşı, Bizanslılarca Haliç'e gerilen zincir

[775] Shaw 2004: 21, 24.
[776] Shaw 2004: 24 - 26.
[777] Gerçek 1999: 80; Shaw 2004: 19.
[778] Shaw 2004: 9, 19.
[779] Çürük 1991: İA 3, 492.
[780] Su 1965: 7.
[781] Shaw 2004: 41.
[782] Shaw 2004: 19.

parçaları öbeği gibi çevredeki arkeolojik eserler burada toplanmaya başlayınca, Sultan Abdülmecid'in damadı Rıza Paşa'da bu toplamaya bronz bir Herkül heykeli bağışıyla katılmıştır[783]. Merkezi yönetimin eyaletlerdeki resmi makamları eski eserleri toplamaya teşvik etmesi ile arkeolojik eserler az da olsa başkente gönderiliyordu. Aya İrini'ye taşradan gönderilen ilk arkeolojik eser, 1850'de Maxime de Camp adlı Fransız gezginin Aydın'da almaya çalışırken el konulan heykeldir. Gezgin Camp daha sonra, Aydın valisince başkente gönderilen heykelin alçı kalıbını alabilmiştir[784]. 1851 yılında Girit'te bulunmuş bir su perisi heykeli, Nafia Nezaret yetkilisince başkente gönderildi. Aynı yıl Varna'da bulunan bir yazıt gönderildi [785] . Yetkililer Aya İrini'ye eski eserleri de koymaya başladığında, meraklı destekçilerin bağışları da askeri koleksiyonun yanına karışık biçimde yerleştirildi. Eserlerin 1850'ye kadar envanter kayıtları yapılmadı. Bu tarihten 1869 yılına kadar ise ilk idarecilerin tuttuğu çok az kayıt sadece müzeye geldiği yeri, yılı ve bazı eserlerde bağışçıyı belirtiyordu[786]. Sultan Abdülmecid (1823 - 1861) döneminde Harbiye Ambarı sorumlusu ve asar - ı atika meraklısı aydın bir asker olan Tophane - i Amire Müşiri, Rodosizade Damat Ahmet Fethi Paşa (1801 - 1858)'nın öncülük ettiği girişim [787] ile Aya İrini'nin avlusunu çevreleyen odalara padişaha ait koleksiyon, ikiye bölünerek yerleştirildi. Bir de kapatılan Yeniçeri Ocağına ait askeri kıyafetler de buradaydı. 1852 yılında İstanbul'a gelen Theophile Gautier seyahatini aktardığı eserinde Mecmua - i Elbise i Atika bölümünü de kaydeder[788]. Kısa bir süre sonra askeri malzeme ve antik eserlerin ayrı ayrı yerleştirilmeleri müze binasında bazı düzenlemeleri getirmiştir[789]. Bundan sonra Ahmet Fethi Paşa da illere gönderdiği genelge ile imparatorluğun her yanından eski eserlerin buraya gönderilmesini istemiştir[790]. Böylece eserlerin toplandığı avlunun sağ tarafında "Mecmua - ı Esliha - ı Atika" ibaresinin yer aldığı eski silahlar koleksiyonu, sol tarafta ise girişinde "Mecmua - ı Asar - ı Atika" yazısının yer aldığı eski eserler koleksiyonu adıyla Helen ve Roma dönemi eserlerinin yer aldığı bölüm bulunuyordu[791]. Asar - ı atikaya mahsus bir bölüm oluşunca Topkapı Sarayı orta kapısı içinde kalan porfir Bizans lahitleri de alınarak buraya taşındı[792]. Böylece asar - ı atika denen antik eserlerin Avrupa'daki

[783] Cezar 1971: 166.
[784] Eyice 1985: 1597.
[785] Shaw 2004: 82; Muşmal 2009: 25.
[786] Shaw 2004: 87.
[787] İstanbul Asar-ı Atika Müzeleri Resimli Rehber 1934: 2.
[788] Eldem 2010: 392.
[789] Çürük 1991: İA 3, 492.
[790] Yücel 2006: 241.
[791] Shaw 2004: 45.
[792] Edhem 2019: 142.

gibi bir müze binasında toplanması anlayışını başlatmış oluyordu. Mecmua - ı Asar - ı Atika'nın kurulmasından hemen sonra Osmanlı yöneticileri arkeolojik eserleri toplamayı daha da hızlandırdı. Özellikle yabancıların gözüne batan eserler kaçırılma tehdidinden dolayı hızla müzeye taşınmaya başlandı. İngiliz araştırmacı C. Newton 1852 yılında Halicarnassos mezar anıtı kazısı için izne başvurdu. Bu arada Bodrum Kalesi duvarlarındaki aslan heykellerini çıkarmak istedi. Geciktirilen izin verilmediği gibi heykellerin yerel idareden İstanbul'a gönderilmesi istendi[793]. 1857'de heykeller çıkarılarak başkente gönderildi[794]. Böylece, Osmanlı müzesinde sergilenen aslan heykelleri, devlet yönetiminin arkeolojik eserlerle ilgili denetim ve hâkimiyetine vurgu yapıyordu[795].

Koleksiyonlardan antik eserleri içeren bölümün kurulması ise 1910 tarihli Servet - i Fünun Dergisi'nde Alman Arkeolog Wiegand imzalı bir anekdotla Padişah Abdülmecit ile ilişkilendirilmek istenir[796]. Metinde Abdülmecit'in atını tökezleten işlemeli antik taş yazıtların Constantinus'a ait olması üzerine padişahın, önemli tarihsel bir şahsiyetin adı geçen bu taşların güzel bir yerde toplanarak korunmasını istemesi hikâye edilir. Ancak ilk müze kataloglama çalışmalarının hiç birinde bu taşlara ilişkin bir bilginin olmaması bu rivayetin ve taşların şüpheli olduğunu düşündürmektedir[797]. Abdülmecid'in Yalova civarında bir gezide rastladığı ve yerlerde dağınık yatan Antik Bizans yazıtlarını İstanbul'a göndermesi[798] üzerine anlatılanlar, bazı kaynaklarda[799], Osmanlıda müzecilik kurumunun başlangıcının nedeni kabul edilmektedir. Fakat Ahmet Fethi Paşa'nın Tophane Müşirliğine atanmadan önce Moskova, Viyana, Paris elçilikleri ve diğer Avrupa seyahatlerindeki görgü ve birikimlerini, Osmanlı kurumlarının Tanzimat (1839)'la beraber modernleştirilmesindeki etkin olma durumuyla değerlendirmek daha doğru olur. Ahmet Fethi Paşa, bir yandan Osmanlı ekonomisine katkı verecek çelik ve porselen gibi sanayiinin kurulmasını sağlarken diğer taraftan müzecilik ve eski eserlerin korunmasının da temellerini atmıştır[800]. Bundan dolayı Ahmet Fethi Paşa, Türk müzeciliğinin kurucusu kabul edilmektedir[801]. Üstelik dönem için ilkel bir şekilde başlayan müzeciliğin ve müzenin henüz resmi bir kimliği de yoktur. Aya İrini'deki bu gelişigüzel sergilenmiş küçük koleksiyonun güvenliğini sağlayan nöbetçi askerlerden başka memuru olmadığı gibi tafsilatlı

[793] Shaw 2004: 83.
[794] Kutlu-Dilbaz 2018: 18.
[795] Shaw 2004: 83.
[796] Servet - i Fünun 984 (Rumi 1 Nisan 1326), 238.
[797] Shaw 2004: 86.
[798] Yücel 2006: İA 32, 241.
[799] Atasoy 1995: 1458.
[800] Shaw 2004: 43, 44, 45.
[801] Edhem 2009: 9; Koşay vd. 2013: I.1. 230.

kayıt defterleri ve kataloğu da yok idi[802]. Diğer yandan Sultan Abdülaziz (1830 - 1876)'in 1867'de çıktığı gezide, Paris'teki Abras Galerisi'nin büyük arkeolojik eser koleksiyonunu görmesi ve etkilenmesi ülkesindeki müzecilik faaliyetlerini ateşlediği düşüncesine yol açmıştır. Gerçekten de bu yıllardan sonra müzecilik çalışmaları yoğunluk kazanmıştır[803].

İlk katalog çalışması 1868'de Fransız Arkeolog Albert Dumont (1842 - 1884)'un İstanbul ziyareti sırasında hazırlanmıştı. "Le Musee Sainte - İrene a Constantinople" adıyla hazırlanan koleksiyona ait ilk bilimsel çalışma "Revue Archeologique" adlı dergide yayımlanmıştır[804]. Katalog şeklindeki yayın yetersiz ve buluntu yerleriyle ilgili etiketlerden yanlış geçirmeler nedeniyle hatalı bilgiler içermekteydi. Dumont koleksiyonun durumundan şikâyet ederken, arkeolojiyle alakası olmayan nesnelerin varlığından, nizami olmayan diziliş ve sabitlenmemiş etiketlerden bahsetmektedir[805]. Dumont Aya İrini'deki bu koleksiyonu kataloğa da adını verdiği gibi müze diye adlandırıyordu. Gerçekte resmi bir müze kurumu olmadığı gibi, uygulamada da halka kapalı, meraklıların özel izinle gezdiği bir müze deposu görünümündeydi. Ancak 1868 yılı tarihli bir sadrazamlık emirnamesi, burayı ilk kez müze adı ve kavramıyla anarak, resmen kurulması konusunda Maarif Nezareti'nden çalışma istiyordu. Ali Paşa'nın sadrazamlığına denk gelen bu buyrukla Maarif Nazırı Safvet Paşa'dan kapsamlı bir tüzük hazırlanması da isteniyordu. Böylece ilk kez müze kurumu ve adı devlet tarafından belgelerde geçerek resmileşmişti[806]. Müzenin 1869 yılında resmi olarak kurulması aslında farklı kaygıların güdülmesiyle ortaya çıkmıştı. Batılıların arkeolojik faaliyetlerle yöneldikleri eski eserleri, aynı zamanda ilk düzenlemelerle kanunen korumaya alma çabasının bir parçasıydı bu[807]. Aslında Türkiye'de müzeciliğin başlangıcı gibi oluşum safhalarını şekillendiren de aynı iki etkendir. Birincisi, eski eser yağmasını fark ederek, ülkeye ait eski eserlerin resmi olarak korunmasını sağlamak üzere atılan adımlar, ikincisi; Batılılaşma eğilimi ile çağdaş devletlerdeki müze kurumu örneğine sahip olmak[808]. Bu durum terminolojide de göze çarpıyordu. Kurumu ve koleksiyonları ifade için bazen; toplama, derleme ve dergi anlamlarını içeren, "mecmua" ile örneklerin toplandığı mekân, "numunehane" şeklinde sözcükler kullanıldı. Fakat Fransızca kökenli "müze" en iyi seçenek olarak görüldü ve daha çok kullanıldı. Osmanlı Yönetimi "müze" sözcüğünü kullanmakla, elit evrensel kültürün paydaşı olduğunu da gösteriyordu[809].

[802] İstanbul Asarı Atika Müzeleri 1934: 2.
[803] Shaw 2004: 102.
[804] Dumont 1868: 237 - 263.
[805] Dumont 1868: 237, 238; Eldem 2014: 16.
[806] Su 1965: 7, 8.
[807] Çelik 2016: 43.
[808] Sezgin - Karaman 2009: 7.
[809] Shaw 2004: 81, 103.

Önceleri "Müze - i Askeri" olarak anılan müze kurumuna sonradan; "Antika hane", "Müzehane - i Osmani", "Müze - i Şahane", "Müze - i Amire" denilmiş, Sadrazam Ali Paşa zamanında ise resmi adı imparatorluk müzesi anlamında "Müze - i Hümayun" a çevrilmiştir. Halk arasında Müze hane olarak bilinse de yeni müze binasında "Asar - ı Atika - i Müze - i Hümayun", Cumhuriyet sonrasında da ilk dönemde "Asar - ı Atika Müzesi" resmi adını alacaktır[810].

1869 yılında Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa (1815 - 1871) tarafından adı, "Müze i Hümayun" olarak tescil edilen bu küçük koleksiyonun başına 8 Temmuz 1869'da Galatasaray Sultanisi tarih öğretmenlerinden İrlanda asıllı İngiliz Edward Goold getirildi. Goold 18 yıl Galatasaray Sultanisinde öğretmen olarak görev yapmış, silahhanedeki eserlerle de ilgilenmiş iyi niyetli fakat arkeolojiye uzak birisiydi. 1869 ile 1871 yılları arasında Müze i Hümayun'un ilk müdürü olarak görev yapan Goold, yardımcılığını yapan sanatçı Limoncuyan ile bu süre içinde bir de katalog hazırladı[811]. Goold'un Sadrazam Ali Paşa'ya ithaf ederek "Catalogue Explicatif, Historique et Scientifique d'un Certain Nombre d'Objets Contenus Dans le Musee Imperial de Constantinople" adlı amatörce hazırladığı katalog, müzenin ilk resmi kataloğudur. 58 sayfalık çalışma, müzeden sadece 147 eser içerir. 1871 yılında Fransızca ve taşbaskı olarak basılmış, Türkçesi Takvim - i Vekayi'de diziler halinde yayımlanmıştır. Ressam Limonciyan tarafından resimlenmiş çalışma hem bilgi, hem de resimlendirme yönünden çok düşük seviyededir. Goold'un önemli işlerinden biri de tam bir müze envanteri çıkarmasıdır. İlk müze envanteri özelliği taşıyan 288 sayfa envanter kısa tutularak yayımlanır[812]. Aynı dönem içinde Zamanın Maarif Nazırı Saffet Paşa emriyle valiliklere, bölgelerindeki eski eserlerin itinayla ambalajlanarak güvenli bir şekilde Müze i Humayun'a gönderilmeleri istenmiştir. Bu emir ile müzeye eser gönderenler içinde en faal olanlar: Trablugarp Valisi Ali Rıza Paşa, Konya Valisi Abdurrahman Paşa, Selanik Valisi Basri Paşa ve Girit Mutasarrıfı Kostaki Paşalardır[813]. Goold'un müdürlüğü döneminde Maarif Nazırı Safvet Paşa'nın eski eserler için attığı ilk resmi adımlarla verimli geçmiştir. Goold bu sürede müzeye eser teminine çalışmış, Marmara Adası, Erdek, Tekirdağ gibi yerlere bizzat giderek bulduğu arkeolojik eserleri müzeye getirmiştir. Safvet Paşa'nın bazı taşra yöneticilerine gönderdiği eski eserler tezkeresi ile eserlerin müzeye gönderilmesini istemesi[814] birkaç vilayet dışında pek etkili olmamış görünmektedir. Eski müze idaresinden farklı olarak yeni idare, bağışlarla yetinmemektedir. Taşra yöneticilerine gerekirse

[810] Edhem 2009: 9.
[811] İstanbul Asarı Atika Müzeleri 1934: 2; Şapolyo 1936: 33; Arık 1947: 63; Su 1965: 15; Eldem 2010: 393; Koşay vd. 2013: I, 17.
[812] Gerçek 1999: 87; Shaw 2004: 107; Eldem 2014: 22.
[813] Ogan 1953: IX.
[814] Gerçek 1999: 87; Shaw 2004: 103, 104.

doğrudan satın yöntemiyle eserlerin toplanması talimatı verilir. Bu tezkere vilayet ve eyalet yöneticilerinin dikkatini çekmeyi başaramadığı görülünce, taşra idarelerine 1870 yılında ikinci bir yazı gönderilir. İkinci yazı etkisini gösterir ve eski eserler müzeye gönderilmeye başlanır[815]. Müzenin dönem envanter kayıtları incelendiğinde koleksiyonların beş farklı kaynaktan geldiği anlaşılır. Bunlar: zikredilen genelgelerle taşradan gönderilen eserler, üst düzey saray idarecisi ve diğer görevlinin bağışları, kazılar sonucu araştırmacı ve yerel idarecilerin gönderdiği eserler, satın alınanlar ve kaçırılırken gümrükte ele geçen eserlerdir[816].

Sadrazam Ali Paşa 1871 yılında ölünce, Tanzimatçılarla gizli bir hesaplaşma içinde olan Sultan Abdülaziz, kendi adamlarından Mahmut Nedim Paşa (1818 - 1883)' yı sadrazam yapar. Maarif Nazırı Safvet Paşa'da görevi bırakır. Nedim Paşa, içlerinde Goold' un da bulunduğu Ali Paşa'nın görevlendirdiği tüm idarecileri görevden alır. Müze müdürlüğünü de tasarruf amacıyla kapatarak muhafazası için Avusturya Büyükelçisi Prokesch von Osten'in önerisiyle İstanbul'da Lloyd Vapur Acentesi olan kişinin oğlu, Terenzio adlı ressamı tayin eder. Terenzio' nun resmi bir unvanı yoktur[817]. Bir yıllık memurluğu döneminde teferruatlı bir envanter defteri hazırlamaya başlar ancak tamamlayamaz[818].

1872'de Mahmut Nedim Paşa, Sultan Abdülaziz tarafından sadrazamlıktan azledilince yerine Tanzimatçı ve reformcu bir isim olan Mithat Paşa (1822 - 1884) getirilir. Maarif Nazırı bulunan Mehmet Emin Derviş Paşa (1817 - 1879) yerine de tarihçi, aydın devlet adamı Ahmet Vefik Paşa (1823 - 1891) Maarif Nazırı olur[819]. Ahmet Vefik Paşa, ilk iş olarak müzeyi tekrardan açmış, başına da Alman kökenli arkeolog, epigraf, tarihçi Dr. Philipp Anton Dethier (1803 - 1881)'i getirmiştir. 1847'de başladığı İstanbul antik yazıtları çalışmasını 1867'de yayınlamış olan Dethier, önceki müze müdürlerinden farklı olarak Berlin Üniversitesi mezunu olup arkeoloji ve sanat tarihi eğitimi almış bir kişidir. Onu müze müdürü yapan Ahmet Vefik Paşa yaklaşık altı ay sonra görevini bırakacak, Dethier ise 1872 yılında geldiği görevini öldüğü 1881 yılına dek sürdürecektir[820].

1872 yılında müze müdürü olarak atanan, Alman Klasik Çağ uzmanı Philipp Anton Dethier müzeye eser kazandırmak için önemli çalışmalar yaptı. Çeşitli bölgelerde eser temin eden aracılar kanalıyla İstanbul'a eserler getirtti. Sadece Kıbrıs'tan içlerinde heykellerinde olduğu 88 sandık antik eser gelmiştir. Goold döneminde 160 adet eserden oluşan koleksiyon

[815] Shaw 2004: 104, 105.
[816] Yenişehirlioğlu 2011: 604, 605.
[817] İstanbul Asarı Atika Müzeleri 1934: 3; Su 1965: 15; Gerçek 1999: 88; Shaw 2004: 109; Eldem 2010: 393.
[818] İstanbul Asarı Atika Müzeleri 1934: 3.
[819] Gerçek 1999: 88.
[820] İstanbul Asarı Atika Müzeleri 1934: 3; Arık 1953: 2; Shaw 2004: 109; Koşay vd. 2013: I, 21.

Dethier ile 650'ye ulaşmıştır[821]. Bu arada, Heinrich Schliemann'ın Troia 1873 yılı kazıları ve bulduğu hazineyi kaçırması Dethier'in müdürlüğü döneminde yaşanmış, Dethier'de eserlerin geri alınmasıyla ilgili çabalara dâhil olmuş, dava gereği Atina'ya gitmiştir. Ancak Schlieman, Osmanlı Devleti'ne büyük bir tazminat ödemesiyle dava düşmüştür[822]. Dethier döneminin önemli işlerinden biri müzenin Aya İrini'den Çinilikoşk' e taşınma konusudur. Bu fikrin sahibi Maarif Nazırı olan eski eser meraklısı ve nümismat Suphi Paşadır. İkinci defa1873 yılında nazır olunca fikrini resmiyete taşımıştır[823]. Kısa zamanda büyüyen koleksiyon için Dethier, yeni bina yapılmasını önermiş, mali sıkıntılar sebebiyle en uygun yolun 1478'de inşa edilmiş Çinilikoşk'ün müze binası olmasına karar verilmiştir. Çinilikoşk'ün 1875 yılında tahsis olunuşu ve 1880'de taşınmaları eserlerin çoğalması ve mekâna sığmaması yanında Harbiye Ambarı'nın ki kötü şartlarından kurtulmaları önemli bir adımdır. Rutubetli Aya İrini depoları bir takım eserin paslanıp bozulmasına yol açıyor idi. Bu Maarif Nezareti yazışmalarına da yansımıştır[824]. Hatta daha önce 1866 - 67 yılına ait Vakanüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihinde yeni bir müze yeri için Cağaloğlu, Çemberlitaş bölgesinde II. Mahmut Türbesi karşısında yer tahsis edildiği geçmektedir. Fakat müze için ayrılmış tahsisatın yeni bir müze binası için gerçekleşmediği görülmektedir[825]. Anıt kilise binasını kullanmanın sakıncalı olduğu halde yeni müze binası yapılamaması; Müze, Nazırlık ve Babıali arasında yazışmalara neden olmuştur. Sonuçta müze binası olarak Fatih Sultan Mehmet tarafından fetihten yirmi yıl sonra yaptırılmış tarihi yapı Çinilikoşk' te karar kılınmıştır. Eski belgelerde Cündi, Sırçalı Köşk, Sırça Saray gibi adlarla da geçen anıt yapı Topkapı Sarayı müştemilatındandır. Müze binası olarak 1873'te yayınlanan salname ile resmen teşekkül etse de tadilatından dolayı hemen taşınılmamış, kısmi taşınma 1876 tarihinde olmuştur. 1877 - 78 Osmanlı - Rus Harbi sırasında Aya İrini müzelikten çıkarılmış, silah koleksiyonları ve sergileri bırakılarak tekrar silahhaneye çevrilmiştir. 1880'de Çinilikoşk'e nakil tamamen gerçekleşmiştir. Böylece asar - ı atika koleksiyonları, mecmua i esliha'dan ayrı bir binaya taşınmıştır. Müze - i Hümayun 'un resmi açılışı 16 Ağustos 1880 Tarihinde Sadrazam Cenanizade Kadri Mehmet Paşa (1832 - 1884), Maarif Nazırı Münif Paşa ve nazırların katılımıyla olmuştur. Bu açılış tarihinden sonra müze ziyaretleri ilk kez ücretli hale getirilmiştir[826]. Koleksiyon 1869 yılında müze adını almıştır. Müze, ancak Çinilikoşk' e taşındıktan sonra gerçek anlamda müze vasfı kazanarak koleksiyondan farklı bir eğitim rolü

[821] Gerçek 1999: 90; Koşay vd. 2013: I, 20.
[822] Gerçek 1999: 91; Yücel 2006: 241.
[823] Arık 1953: 2; Koşay vd. 2013: I, 20, 21.
[824] Su 1965: 9, 10; Shaw 2004: 114.
[825] Su 1965: 16; Gerçek 1999: 87; Koşay vd. 2013: I, 17.
[826] İstanbul Asarı Atika Müzeleri 1934: 3; Su 1965: 11 - 14; Gerçek 1999: 95; Shaw 2004: 50.

üstlenmiştir[827]. Dethier koleksiyondaki parçaları uzmanlığı gereği tek tek tanımladığı[828] "Journal", "Dossier" ve bir de "Catalogue des Etiquettes" i hazırladı ki bunlar eserlerin yeni müze binasındaki yerlerini tanımlıyordu[829]. Bu kataloğu araya koyduğu üst düzey arkadaşlarıyla İstanbul'a gelen Fransız arkeolog Salomon Reinach acele ancak gayet düzenli bilgilerle hazırlamıştı. Kataloğun eksiği resim içermemesiydi. Ancak bu dönemdeki envanter düzensizlikleri ve esaslı bir katalog çalışması yapılmamış olması kurumsallık adına büyük bir olumsuzluktu. Bu açıdan müzeye ait gerçek bir katalog çalışması Osman Hamdi Bey'e kadar bekleyecektir[830].

Dethier'in müdürlüğü zamanında önemli çalışmalardan bir diğeri 1874 yılında yeni bir Asar - ı Atika Nizamnamesi düzenlemesini ve yayımlanmasını sağlamasıdır. Bu nizamname eski eserleri korumada devlet yöneticilerine yol gösteren 1869 Nizamnamesinden farklı olarak, eski eserleri yağmalayan yabancı devletlere yöneliktir. Ancak bu nizamname de eski eserlerin yurt dışına çıkarılmalarını önlemek için yetersizdi[831]. Goold'dan itibaren başlayan anlayışla, eser temini için çeşitli illerdeki aracılarla çalışmaya devam edilmiştir. Bu dönem müzesinin bir özelliği de müze çalışanının hemen tümünün gayri Müslim azınlık ve yabancı kökenlilerden oluşmasıdır. Bu durum bir sınırlama değil, personelin müzede istihdamı için asgari düzeyde aranan niteliklerinden kaynaklanıyordu[832]. Yeni müze binasına taşınılmasından kısa bir süre sonra Dethier hastalanmış, sergi küratörlüğünü tamamlayamadan 1881 yılında ölmüştür. Müzeye yeni bir yönetici arayışı içinde Maarif Nazırlığı, Berlin büyükelçiliği ile temasa geçmiş ve Berlin Müzesi ekibinden Dr. Millhofer için görüşmeler başlamıştır. Fakat bu aşamada farklı bir kararla İbrahim Ethem Paşa'nın oğlu Osman Hamdi Bey (1842 - 1910) yeni müze müdürü olarak atanmıştır[833].

Osman Hamdi Bey, 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı ülkesinde gelişim gösteren ve çoğunlukla gayrimüslimlerin oluşturduğu kültür ve sanat ortamı içinde yer almış önemli bir kişiliktir. Babasının sadrazam oluşu, Dış İşleri Bakanlığı'ndaki görevleri ve bürokrasi teması, burjuvazinin büyük aileleriyle diyaloğu, yurt dışında iyi bir eğitim alması ve bir Fransız'la evlenmesi, Batı'lı ressam, arkeolog, koleksiyoncu ve tablo tacirleriyle dostlukları, nüfuzunu ve çevresini artırmış, bireysel olarak güçlü bir görünüm sunmuştur[834]. Osman Hamdi Bey'in müze

[827] Shaw 2004: 115.
[828] Sezgin - Karaman 2009: 7.
[829] İstanbul Asarı Atika Müzeleri 1934: 3.
[830] Eldem 2014: 22.
[831] Shaw 2004: 109 - 113.
[832] Shaw 2004: 113, 114.
[833] Shaw 2004: 121.
[834] Eldem 2015: 71.

müdürü olması Türk müzeciliğinin dönüm noktasıdır[835]. Otuz yıllık müze müdürlüğünde, tüm koleksiyonlar bilimsel bir şekilde sınıflandırılmış, katalogları[836] bilimsel olarak, S. Reinach (1858 - 1932), A. Joubin (1868 - 1944) ve G. Mendel (1873 - 1938) tarafından hazırlanmıştır. Mendel, üç cilt halinde hazırladığı kataloglardan önce müzenin pişmiş toprak figürinlerini yayımlamıştır. Mendel kataloglarında yer alan 1500 civarı eser müzenin kısa bir zamanda ne kadar büyüdüğünün göstergesidir. Yapılan diğer katalog çalışmaları; Dominikan rahip Jeant Vincent Scheil'in müzedeki Mısır eserlerini içeren çalışması ile Alman diplomatı Johann Heinrich Mordtmann'ın Himyeri ve Tedmüri eserlerinden oluşan kataloglarıdır[837]. Bu dönemde, ülke sınırları içinde bizzat Osman Hamdi Bey'in de katıldığı önemli arkeolojik kazılar yapılmış, müzeye içlerinde İskender Lahdi de bulunan sayısız önemli eser kazandırılmıştır[838]. 1881 yılında göreve geldiğinde müze, 650 adet arkeolojik eser bulunan küçük ölçekli bir kent müzesi konumundadır. Bizatihi başında bulunduğu Sayda Nekropol Kazılarından elde edilen Fenike ve Yunan mezar heykeltıraşlık eserleriyle müzeyi uluslararası boyuta taşımıştır[839]. Müze binası için atılacak gelişme adımlarında da bu kazıların sağladığı eserler ve manevi güç itici olmuştur[840]. 1884 yılında hazırladığı nizamname yürürlüğe girmiş, yurt dışına kaçırılan eski eserlerin müzeye kazandırılması sağlanmıştır. Büyüyen müze idaresi için de bir nizamname[841] hazırlanmış ve 1889 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu dönemde Çinili Köşk'ün eserleri alamayacağı hatta bazı eserlerin kapısından geçemeyeceği ortaya çıkınca tam karşısına yeni müze inşasına başlanmıştır. 1891 yılında ilk bölümü Eski lahit ve mezarlar müzesi olarak yapılan iki katlı binanın alınlıklı ve dört sütunlu ön kısmı, Sayda' dan getirilen Ağlayan Kadınlar Lahdi' nden esinlenerek Klasik Yunan tapınağı tarzında yapılmıştır. Müze binasının mimarı, Sanayi - i Nefise Mektebi öğretmenlerinden A. Vallaury (1850 - 1921)'dir.

[835] Arık 1953: 2; Mansel 2013: 316.
[836] Bu dönemin İlk katalog çalışması S. Reinach tarafından 1882 yılında "Catalogue du Musee İmperial, Catalogue General des Antiquites Conservees a Çinili-Köşk" adıyla yayınlanmıştır. 1893 yılında Fransızcası, 1885'de Türkçesi A. Joubin tarafından İstanbul'da yayımlanan "Luhud ve Mekabir - i Atika Kataloğu" ve "Asar - ı Heykeltraşi Kataloğu" adıyla iki ayrı çalışma vardır. Türkçe basılmayan diğer kataloglar için bk. A. Joubin, Musee Imperıal Ottoman Bronzes et Bıjoux (Constantinople 1898). Typ. Lith. F. Loeffler, Lıthographe S. M.; G. Mendel, Musées Impériaux Ottomans. Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines, I (1912), II (1914), III (1914) (Constantınople). G. Mendel, Osman Hamdi Bey dönemi başladığı çalışmalarını Halil Edhem Eldem Bey döneminde tamamlayabilmiştir. Dönem içinde ayrıca çok sayıda sikke koleksiyonlarına ait katalog çalışması basılmıştır, bilgi için Arık 1953: 49, 50.
[837] Eldem 2010: 396; Eldem 2014: 22.
[838] İstanbul Asar - ı Atika Müzeleri 1934: 5; Yücel 2006: 242.
[839] Mansel 2013: 316.
[840] Eldem 2010: 394, 395.
[841] Müze - i Hümayun Nizamnamesi 13 Mayıs 1889 yılında yayımlanmış, müze personelinin görevlerini detaylarıyla belirtmiş ve müzenin yönetim talimatını içermektedir. Bu talimatname ile illerde açılması planlanan müzelerden ilk kez bahsedilmiştir. Ayrıca eski eserlerin korunma ve bakımları hakkında da önemli kararlar içermektedir.

Gelen eserlerin hızla artması üzerine müzenin diğer bölümleri 1902'de ve 1908'de bitirilerek hizmete sokulmuştur[842]. Klasik Dönem eserlerinin günümüz İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne taşınmasıyla Çiniliköşk' te yalnızca Türk ve İslam Uygarlığı eserleri kalmıştır[843]. Bilimsel kaynaklardan müteşekkil bir kütüphane temeli de bu dönemde atılmıştır. Müze artık Avrupa müzeleriyle denk görünümde, 9 bin metre kare alana sahip bir bina içinde farklı seksiyonlarıyla Müze - i Hümayunlar adını almıştır (Görsel 17). Osman Hamdi Bey'le on yıl içinde tam anlamıyla bir arkeoloji müzesine dönüşen kurum, modern bir Batılılaşma ideali olarak ortaya çıkmış, bu anlamda Batı müzelerinden daha fazla Batılı olabilmiştir. Batı müzelerinin geniş ulusal seksiyonlarına karşın yalnızca Grek - Roma Uygarlığı ve arkeoloji ekseninde bir kurgu ile şekillenmiş, diğer alanları içine almamıştır[844]. Arkeoloji Müzeleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir bölüm olarak kurulan Eski Şark Eserleri Müzesi, adını oluşturan eserlerin bir araya getirildiği 1911 yılında almış olsa da bilimsel düzenlemelere 1925 yılında kavuşmuştur. Mısır, Akad, Sümer, Babil, Asur, Arami, Himyeri, Part, Hitit uygarlıklarına ait değerli koleksiyonlar ile bilim dünyasında müzeye önemli yer sağlayan büyük bir çivi yazılı tablet koleksiyonuna sahiptir[845].

Osman Hamdi Bey'in önemli hizmetlerinden biri de belli illerde asar ı atika müzeleri açılmasını sağlamasıdır. Müzeler teşkilatı merkezi olan Müze - i Hümayun' un taşradaki şubelerinden ilki 1899'da ikinci Asar - ı Atika Müzesi olarak Konya'da bir diğeri 1904 yılında Bursa İdadilerinde açılmış, G. Mendel'e de kataloğu hazırlattırılmıştır. Bursa Müzesi öncesinde de resmi olarak açılmasalar da Selanik, Kudüs, İzmir ve Sivas'ta da müze faaliyetleri başlatılmıştır. Arkeolojik kazıların olduğu yerlerden Kuşadası, Kos, Bergama gibi sahalara kazı depoları yapılmıştır[846].

1892 yılında Osman Hamdi Bey'in kardeşi Halil Edhem Bey'in müdür yardımcılığına getirilmesiyle müze ikinci bir değerli yöneticiye daha sahip olmuş, ahenkli çalışmaları ile İstanbul Arkeoloji Müzeleri dünya müzeleri içinde önemli bir yer kazanmıştır[847]. 1910 yılında Osman Hamdi Bey'in ölümü üzerine, uzun yıllar yardımcılığını yapan Halil Edhem Bey (1861 - 1938) müze müdürü olmuştur. Yeni Türk Cumhuriyeti kurulana kadar Halil Edhem Bey de eski eserlerin korunmasında abisi gibi hem dışarıya karşı hem de içte direnmek zorundaydı. Eski eserlere duyulan ilgisizlik, ülke dışına kaçırılan eski eserler konusundaki çaresizlik,

[842] Arık 1953: 3; Yücel 2006: 242; Mansel 2013: 316; Edhem 2019: 86 - 89.
[843] Su 1965: 13.
[844] Eldem 2010: 395, 396.
[845] Arık 1953: 11.
[846] Arık 1953: 4, 24, 25; Shaw 2004: 235; Çal 2009: 327; Muşmal 2009: 91.
[847] Mansel 2013: 317; Arık 1947: 64.

kötüleşmiş ülke ekonomisinin müzeciliğe yansıyan tarafları içinde idarecilik dönemi zor koşullarda geçti. Bu dönemde İstanbul Asar - ı Atika Müzeleri Genel Müdürlüğü, adeta tüm imparatorluğun eski eserler dairesi işlevini görmekteydi. Ülke içinde müzenin önemi anlaşılmamakla beraber, Osman Hamdi ve Halil Edhem kardeşlerin zorluklara karşı koyan mücadeleleriyle yürüttükleri idarecilik büyük başarıydı. Ülke idaresi ve resmi makamlarca çıkarılan zorluklarla baş etme çabaları bunu gösteriyordu[848]. Osman Hamdi öldüğünde müzecilik tarihi için önemli bir örnek ortaya çıkmıştı. Küçük bir koleksiyon şeklindeki müze kurumu, modern binası içinde dünyada örneği bulunmayan bir büyümeyi gözler önüne seriyordu[849]. 22 yıl bulunduğu müdürlüğü süresinde müze koleksiyonları uzmanlarca düzenlenmiş ve katalogların bilimsel şekilde hazırlatılmasına çalışmıştır. Sanayi - i Nefise Mektebi'nden boşalan bina Ön Asya Uygarlıklarına ait arkeolojik eserlerin sergilendiği, Eski Şark Eserleri Müzesi olarak düzenlenmiş ve 1917 yılında teşhire açılmıştır[850]. Halil Edhem Bey'in milletvekili seçilerek görevden ayrıldığı 1931 yılına kadar durmadan çalışma, iyiye doğru ilerlemelerle dolu adımların atıldığı müdürlük dönemine, müzenin teşkilatlanma devri de denebilir[851].

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm asar - ı atikayı İstanbul'da açılan Müze - i Hümayun da toplamanın mümkün olmadığı anlaşıldığı bir dönemde bunu fırsata çeviren girişimci valiler ve maarif müdürleri tali müze şubeleri açma faaliyetlerine ön ayak olmuşlardır. Başkente gönderilemeyecek asar - ı atikayı korumak ve sergilemek amacıyla Konya Müze - i Hümayun Şubesi 1899 yılında, Selanik ve Sivas Müzelerinin 1901 yılında kurulmasından sonra, Bursa Şubesi'de İmparatorluk Müzesi'ne ait bir şube olarak 1904 yılında açılmıştır. Bursa Müzesi'ni Erkek Lisesi içinde faaliyete hazır hale getiren, daha önce Konya Müzesi'ni de düzenleyen zamanın Maarif Müdürü Azmi Bey'dir[852]. Bursa Şubesinin açılmasıyla ilgili karar diğer müzelerden farklı olarak vilayet makamınca alınmış ve teşebbüsleri gerekçeleriyle Müze i Hümayun merkezine bildirilmiştir. Bundan sonra bazı vilayetlerin Maarif Müdürlükleri, şehirlerinde ve civar yerleşimlerindeki asar - ı atikayı taşımak suretiyle muhafaza edecekleri bir müze binası kurulması için İstanbul'dan yardım taleplerine başlamıştır. Genelde şehirlerin idadi binalarını mekân olarak kullanacaklarını belirten İl Maarif Müdürlüklerinden Halep 1912, Adana ve Musul 1914, Müze - i Hümayun'a yazılı olarak başvurmuşlardır. Kudüs Müzesi'nin

[848] Arık 1953: 4, 5.
[849] Mansel 2013: 321.
[850] İstanbul asar ı Atika Müzeleri 1934: 6.
[851] Mansel 2013: 322 - 327.
[852] Şahin 2007: 41, 42; Muşmal 2009: 92.

1907'de atanmış bir müze görevlisi mevcutken, mutasarrıflık 1915 yılında Kudüs Kalesi'nin müze binası olarak düzenlenmesi için İstanbul'dan yardım istemektedir. Siyasi ve ekonomik şartların elvermemesi nedeniyle açılışları yapılamayan şubeler Müze - i Hümayun tarafından atanan müze komiserlerince belli merkezlerde eser toplamaya devam etmişlerdir[853].

Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığının sona ermesiyle, İstanbul Müze - i Hümayun ve şubelerinin Kurtuluş Savaşı'nı kazanmış Milli Hükümet'e bağlandığı görülür. 07.11.1922 tarihli Müze Müdürü Halil Bey imzalı telgrafla TBMM adına görev ifasına devam edildiği bildirilir. Bundan sonraki yazışmada ise TBMM'ye Müze - i Hümayun adının lağvedilerek yerine Asar - ı Atika Müzesi adı teklif edilmiş, cevaben gelen 15.11.1922 tarihli yazı ile kabul edildiği bildirilmiştir[854].

Müze - i Humayun il şubeleri olarak açılmış Konya, Bursa, Ankara, Bergama[855], Ankara, İzmir, Edirne ve Sivas Müzelerinin İstanbul'dan bağımsız il müzeleri olarak müstakilen açılmaları Cumhuriyetle olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında İzmir bölgesinde yapılan arkeolojik kazı çalışmalarıyla ortaya çıkarılmış eserler için İzmir Asar - ı Atika Müzesi 1923' de kurulmuş olup, çok değerli koleksiyonlara sahip Efes ve Bergama Müzeleriyle beraber 1927 yılında ziyarete açılmıştır[856]. Bölgelerindeki arkeolojik eserleri açılmalarından çok önce toplayan Konya, Bursa, Adana, Antalya, Edirne ve Ankara Arkeoloji Müzeleri 1923 yılında; Tokat Müzesi 1926, Sivas Müzesi 1927, Amasya Müzesi 1928, Kayseri Müzesi 1929, Afyon Müzesi 1930 yıllarında açılan ilk şehir arkeoloji müzeleridir[857]. Sonraki dönemlerde Van Müzesi 1933, Manisa Müzesi 1935, Diyarbakır Müzesi 1934, Niğde Müzesi 1936, Hatay Müzesi 1939, Kastamonu Arkeoloji Müzesi 1941, Erzurum Müzesi 1942, Gaziantep Müzesi 1943 ve Eskişehir Arkeoloji Müzesi 1945 yılında kurularak hizmete açılmışlardır[858]. Türkiye'de son yıllarda çeşitli kentlerde açılan ve arkeoloji teması yanında folklorik konular da içeren karma müzelerle, 2020 yılı itibariyle 199 müze binası kamuya hizmet vermektedir[859].

Eserleri yönüyle Türk Arkeoloji Müzelerinin iki önemli özelliği vardır. Birincisi arkeolojik, etnografik ve sanat tarihi eseri olmaları fark etmeksizin müzelerde yer alan eserlerin bulunma yeri, şekli ve müzeye gelişleri genellikle bellidir. İkincisi, arkeoloji müzelerinde

[853] Koşay vd. 2013: I / 279 - 299.
[854] Koşay 2013: I / 518 - 520.
[855] Çal 2009: 319.
[856] Şapolyo 1936: 71; Başaran 1998: 53, 66; Karaduman 2016: 115.
[857] Şapolyo 1936: 70 - 77.
[858] 1943 - 1944 Yılları Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğünün Genel Durumu 1945: 5, 6.
[859] https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43253/genel-mudurlugumuze-bagli-muzeler-ve-orenyerleri.html

sergilenen ve depolarında korunan milyonlarca eser, tamamıyla orijinal (authentique) eserlerdir. Bu nedenle Türkiye'de bir mulaj ve kopyalar müzesi kurmak düşünülmemiştir[860].

Bugün ülke bütçesinden, uluslararası düzeyde kültür işlerine ayrılan payı alamayan devlet müzelerimiz, buna rağmen özveriyle çalışan, iyi eğitimli ve konusunun uzmanı arkeolog ve sanat tarihçilerden oluşan kadrolarla Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü çatısı altında faaliyetlerini sürdürmektedir[861].

2.7. ARKEOLOJİ KOLEKSİYONLARINDAN "ÖZEL MÜZE"YE

Osmanlı dönemindeki okul müzeleri ile başlayan devlet dışı müze faaliyetleri Cumhuriyet'le beraber Türk Ocakları ve sonrasında açılan Halkevleri ile devam etmiştir. Bir tür yarı resmi sivil toplum kuruluşları çerçevesinde işleyen bu tür müzecilik faaliyetleri, dönemin kültür yönetimi anlayışında devlet dışında müzeler açmayı ve özel müzeleri teşvik göstergeleridir.

1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu [862] ile belediyelere de bünyelerinde, "halk müzesi" kurma ve devam ettirme görevi yüklenmiş fakat müzeciliğin konusu belirtilmemiştir. Bu kanunun yürürlükte olduğu tarihlerde, İstanbul Belediye Müzesi ile zengin arkeolojik eserleriyle Hüseyin Kocabaş ve A. İzzet Koyunoğlu koleksiyonları bilinmektedir. 1973 yılında çıkacak 1710 sayılı EEK' na kadar kanunlar, eski eser koleksiyonculuğu ve özel müzelere yer vermemiştir. Bu durum 1973 yılında özel müze ve koleksiyonculuğun kanunlarda yer almasını doğuran gelişmelerden biri olmuştur[863].

Özel müzecilik içinde ayrı bir yeri olan kamu kurum ve kuruluşlarına ait müzecilik faaliyeti de gerçek ve tüzel kişilerin müzecilik yöntemi ve işleyişiyle aynıdır. Kamu kurum ve kuruluşları ile kamu tüzel kişilerinin, özel hukuk kişilerinin müzeciliğinden ayrıldıkları husus müzecilik faaliyeti konusunda aldıkları kararın yönetsel kurallarla bağlanmış olmasıdır. Her kamu kurum ve kuruluşu keyfi bir nedenle müze kuramaz ve bu faaliyette bulunamaz. Müze açma konusunda Kültür ve Turizm Bakanlığı'na başvurma öncesinde, kendi idari kurullarında gerekçeli karar almaları gerekmektedir. Özel müzecilik faaliyetleri içinde yalnızca askeri müzelerin düzenlemeleri diğer özel müzelerden ayrı tutulmuştur.

[860] Arık 1947: 65.
[861] Altun 2007: 7.
[862] 14 Nisan 1930 tarih ve 1471 sayılı Resmi Gazete, madde 15/59.
[863] Karaduman 1997: 9, dip not 28.

Koleksiyonların korunarak geleceğe aktarılmaları için kurumsallaşmış bir sistem içinde var olmaları dolayısıyla kişisellikten çıkarak müzeleşmeleri önem arz etmektedir[864]. Özel hukuk kişilerinin özel müzecilikleri TKTV koleksiyonculuğunun bir sonraki üst seviyesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bilinçle yapılan koleksiyonculuk, koleksiyoncunun imkânları oranında süreçle büyümekte ve değer kazanmaktadır. Koleksiyonların toplanıp büyütülmesinden çok, önemli olan bunları ilgili geniş çevrelere açmaktır. Koleksiyoncuların dernek ve kulüpleri olsa da bu tür paylaşımlar topluma yansımaz, halka inmez. Dolayısıyla koleksiyonculukta asıl paylaşım, müzeleşerek geniş bir kitleye açılmaktır[865]. 1980 yılına kadar açılmış müzeler, ulusal nitelikte ve devlet müzeleridir. Koleksiyonculuktan ilk özel müzeye geçiş 1980 yılında İstanbul'da olmuştur[866]. Ülkemizde 1970'lerden itibaren kültürel alanlara da yatırım yapan özel kuruluşlarımız, ulusal içerikli müzeler açarak özel müzeciliği başlatmışlardır. 14 Ekim 1980'de Vehbi Koç Vakfı tarafından açılan Sadberk Hanım Müzesi[867], Türk özel müzeciliğinin gerçek anlamda ilk örneği olmuştur. Koç Ailesi, gerçek ve tüzel kişilerin de müze açabilmesi yönünde yasal mevzuatın düzenlenmesi için çaba sarf etmiş, sonunda yasanın kabul edilmesiyle Türk müzecilik tarihinde özel müzeciliğin öncüsü olmuşlardır[868].

İstanbul'da Sadberk Hanım Müzesi, Rahmi M. Koç Müzesi, Sabancı Müzesi, Suna - İnan Kıraç Vakfı Pera Müzesi ve Antalya'da Suna - İnan Kıraç Kaleiçi Müzesi başı çeken özel müze kurumlarımızdır.

Çeşitli ülkelerde sanayici aileler, 1900'lerden itibaren ülkelerine merakları çerçevesinde özel müzeler kurmuşlardır. Türkiye'de de Koç, Sabancı, Eczacıbaşı gibi iş dünyasının önde gelen aileleri benzer bir misyon üstlenerek, üzerlerine düşeni yapmışlardır[869].

Bugün özel müzecilik ile ilgili kanunlarımız 1980'lerden kalma mevzuatla devam ettirilmektedir. Bu durumdan doğan aksaklıkların giderilmesi için ilgili mevzuat günün koşullarına göre tekrardan revize edilmelidir[870]. Dünyanın gelişmiş ülkelerinde, bu tür girişimler büyük teşvikler ve takdir görmektedir. Bu durum koleksiyoncuları daha büyük organizasyonlara ve paylaşımcı bir tarza yönlendirmektedir. Ülkemizde ise özel müzecilik daha çok yeni olduğundan bu konuların yeterince ele alınmadığı gözlenmektedir[871]. Son yıllarda özel

[864] Konukçu 2007: 255.
[865] https://www.skylife.com/tr/2011-06/turk-ozel-muzeciliginin-oncu-ismi-rahmi-koc
[866] Karadeniz 2018: 256.
[867] https://www.sadberkhanimmuzesi.org.tr/tr/muze
[868] Sülün 2019: 325.
[869] Batur 2015: 302.
[870] Görkay 2010: 237.
[871] https://www.skylife.com/tr/2011-06/turk-ozel-muzeciliginin-oncu-ismi-rahmi-koc

müzecilik konusunda Bakanlığın önemli destekleri gözlemlenmektedir. Koleksiyonculardan elinde müze açmaya yeterli eseri olanların müzeleşmeye adım atmaları için "Özel Müzeler ve Denetimleri Hakkında Yönetmelik" de değişikliler yapılmış 26. 11.2006 tarihi itibariyle yürürlüğe girmiştir. Bu değişiklikle başvurularda 10 yıl müddet ile intifa ve irtifa yanında kiralanacak taşınmazlar üzerinde de müze açma imkânı tanınmıştır. 5225 sayılı "Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu" ile de ayrıca müzelere yapılan onarım ve işletilmesi gibi hususlar kapsam içine alınmıştır. Bu yasa gereğince ek bir yönetmelik çıkarılmış buna göre, özel müzeler de kültür belgesi alarak, taşınmaz mal tahsisinden, çeşitli vergi indirimine kadar bir dizi teşvikten yararlanabilme hakkı elde etmişlerdir[872].

Bakanlık denetimindeki özel müzelerin envanter kayıtlarındaki eserler, 2863 sayılı Yasa kapsamında olan taşınır arkeolojik ve etnografik eser ve sikkeler yanında farklı faaliyet konusu olan ve KTVKK kapsamına girmeyen koleksiyonlar, otomobil, maket, oyuncak gibi nesnelerden eserler de içermektedir.

Özel müzeleri 2017 yılında 16 milyon üzerinde ziyaretçi gezerken, bu müzelerde 2019 yılındaki toplam eser sayısı 409.885 adet olarak kaydedilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı denetiminde 3 Aralık 2020 tarihi itibarı ile 289 özel müze bulunmaktadır. Bu özel müzelerin içinde arkeoloji konulu koleksiyonları olan müze sayısı da 10 civarındadır[873].

2.8. ÖZEL ARKEOLOJİ MÜZELERİMİZ

2.8.1. A. R. İzzet Koyunoğlu Şehir Müzesi

Konya'da 1900 yılında doğan koleksiyoncu Ahmet Rasih İzzet Koyunoğlu'nun, 1913 yılından hayatının sonuna dek topladığı eski eserleri Konya Belediyesi'ne bağışlamasıyla kurulmuş bir müzedir.

Koyunoğlu, zamanını, enerjisini ve parasını harcayarak hayatını adadığı arkeolojik ve etnografik nesnelerden oluşan koleksiyonunu 4 Temmuz 1973'de Konya Belediyesi'ne bağışladı. 23 Eylül 1973 tarihinde hayata veda etti. 1977 yılında yapımına başlanan müze binası, 1984 yılında ziyarete açılmıştır. Müze, belediyeler tarafından kurulan özel müzelerin ilk örneğidir. İki katlı müze binası 3 bin metre kare kapalı alanıyla hizmet vermektedir[874].

Çeşitli seksiyonlar içeren müzede arkeolojik eserler bölümü giriş katta ve avluda yer almaktadır. Paleolitik Çağdan obsidyen ve kemik alet örnekleri ile başlayan ve Anadolu

[872] Kocapınar 2008: 49, 50.
[873] https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43980/ozel-muzeler.html
[874] http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=953

Uygarlıkları kronolojisini eserlerle sergileyen bölüm Neolitik, Kalkolitik, Tunç Çağı, Frig, Roma, Bizans ve İslami dönemlerden çeşitli eserleri kapsamaktadır. Bunlar içinde Çatalhöyük, Hacılar gibi önemli yerleşimlerden buluntular ile İlk Tunç Çağına ait idoller, Yortan Kültürü pişmiş toprak seramik ve ağırlıkları bulunmaktadır. Frig dönemine ait seramikler, Klasik döneme ait pişmiş toprak kaplar, cam eserler, yağ kandilleri, figürinler, Roma ve Bizans dönemi eserleriyle devam etmekte Selçuklu dönemi eserlerle son bulmaktadır. Avluda bulunan taş eserlergenellikle Roma - Bizans dönemlerine ait çeşitli mimari parçalar, hayvan heykelleri, mezar stelleri ile PT küplerdir[875]. Bunların yanında İslami döneme ait mezar taşları ve kitabelerde yer almaktadır. Müze de Yunan, Roma, Bizans ve İslami dönem sikke örnekleri de bulunmaktadır. Tabiat tarihi bölümünde ise içlerinde mamut kemiklerinin de bulunduğu fosiller yer alır[876]. İkinci kat etnografya bölümü eserlerini içermektedir.

2.8.2. Çanakçılar Arkeoloji ve Etnografya Özel Müzesi

Zonguldak İli'ne bağlı Gökçebey İlçesi'nde faliyet gösteren müze, 2005 yılında seramik üretimi yapan Çanakçılar A.Ş. bünyesinde açılmıştır. 2003 yılında Çanakçılar A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı Mithat Çanakçı'nın meraklı olduğu kültür varlıklarını toplamak için koleksiyon izin belgesi alması ile başlanan faaliyet 2005 yılında müze açma fikrine dönüşmüştür. Şirket Yönetim Kurulu kararı sonrası Bakanlık izni ile aynı yıl fabrika içindeki binanın ikinci katında müze sergileme faaliyetine başlamış ve ziyarete açılmıştır. Müzede 2015 yılı sonunda 500'den fazlası arkeolojik eser olmak üzere 1400 civarı eser bulunmaktadır. Arkeoloji koleksiyonu içinde M.Ö. 5. yüzyıldan başlayan Anadolu Uygarlıkları kökenli sikkeler, ağırlıklar, mühürler, tıp aletleri, cam kaplar, cam bilezikler, cam ve toprak gözyaşı şişeleri, PT kaplar, amphoralar, kandiller, PT ve madeni figürün ve heykelcikler yer almaktadır[877].

2.8.3. Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi

İşadamı Yüksel Erimtan'ın 1960 yılında Roma Dönemi yüzük taşları ile başladığı koleksiyonculuk faaliyeti sonraki yıllarda farklı arkeolojik eser türleriyle giderek genişlemiş büyük bir koleksiyona dönüşmüştür. Erimtan, 1996 da Kültür Varlıkları Koleksiyoncuları Derneği'ni, 2009 yılında ise Yüksel Erimtan Kültür ve Sanat Vakfı'nı kurmuştur. Kurulan vakıf bünyesinde Ankara Kalesi içinde çevre mimari yapı korunarak inşa edilmiş müze binasında

[875] Yaşar 2012: 24 - 32.
[876] Yaşar 2012: 70 -75.
[877] Çanakçılar Arkeoloji ve Etnografya Müzesi 2016: 5, 28 - 68.

2015 yılında, "Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi" adıyla özel müze olarak koleksiyonlarını sergiye açmıştır (Görsel 18). Müzede M.Ö. 3. bin ile Bizans Çağı arasını içeren koleksiyonda 1500 civarı arkeolojik eser ile 563 sikke yer almaktadır. Büyük çoğunluğu Anadolu Uygarlıklarına ait 2 bin civarı kültür varlığı içinde; Hitit, Asur, Pers, Urartu, Hellenistik, Roma ve Bizans gibi uygarlıklara ait eserler bulunmaktadır. Ağırlıklı Geç Helen ve Roma eserlerinin yer aldığı koleksiyonda; seramik eserler, cam eserler, takılar, bronz eserler, taş eserler, sikkeler ile mühürler ve yüzük seksiyonları bulunmaktadır[878].

2.8.4. Haluk Perk Müzesi

Koleksiyoncu Avukat Haluk Perk tarafından 2002 yılında İstanbul'da açılmıştır. 16 binden fazla arkeolojik eser içeren müzede tematik gruplar oluşturan eserler, Anadolu kültürünü dönemsel olarak işlemektedir. Eserlerin büyük çoğunluğu; Anadolu tıp aletleri, mühürleri, ağırlık ve tartı aletleri konularındadır. Müze koleksiyonları, Neolitik Çağ'dan Selçuklu Medeniyetine kadar Anadolu Uygarlıklarına ait çeşitli türde eserler içermekte. Müze teşhire açılmak yerine belirli konularda sergi ve yayınlarla toplumsal ve bilimsel çalışmaları desteklemektedir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne bağlı müze randevu ile çalışma yapacak araştırmacılara ücretsiz hizmet vermektedir. Yayın faaliyetlerine önem veren Haluk Perk Müzesi'nin, yayımlanmış eser sayısı yirminin üzerinde olup yeni çalışmaları da devam etmektedir[879].

2.8.5. İstanbul Üniversitesi Rıdvan Çelikel Arkeoloji Müzesi

İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Ana Bilim Dalı bünyesinde kurulan müze koleksiyonlarının çekirdeğini Prof. Dr. Halet Çambel Koleksiyonları oluşturmuştur. Arazi çalışmalarından elde edilen parçalar yanında iş birliği içinde olunan kurumlardan yapılan bağışlar da bunların içindedir. Ana kaynak, Çambel'in kurduğu "Prehistorya Ana Bilim Dalı Koleksiyonu"dur. 1940'larda Ankara Müzesi bağışı olan, Alacahöyük, Alişar, Yumuktepe, Van Kalesi ve Tarsus Gözlükule gibi önemli tabakalı kazı örneklemelerinden oluşan koleksiyon, daha sonra müzelerce alınmak istenmeyen Boğazköy, Phrigya, Hacılar ile Hasköy kazılarının yayımlanmış seramik parçalarıyla zenginleşmiştir. İlk dönemde Kurt Bittel, R. James Braidwood, Halet Çambel, Bruce Howe, James Mellaart, Carl Cullberg, Jean Perrot ile Mehmet Özdoğan tarafından getirilen malzeme ile daha da büyüdü. Keban ve Atatürk Barajı

[878] https://erimtanmuseum.org/tr/koleksiyon
[879] https://www.istanbulburda.com/ozel-muzeler/haluk-perk-muzesi-h3595.html; https://www.nadirkitap.com/haluk-perk-roportaji-blog19.html

kurtarma kazıları malzeme örnekleri ile zamanla Anadolu'dan farklı kazılardan çıkarılmış ancak müzeler tarafından istenmeyen arkeolojik buluntular da eklenmiş oldu. Yurt dışı kazılardan Fransa, Kuzey Amerika, Hollanda, Macaristan, Danimarka, Bulgaristan, İran, Romanya ve Irak'tan getirilen parçalarla Türkiye'nin en geniş kapsamlı arkeolojik örneklemesine sahip koleksiyonu ortaya çıkmıştır. Koleksiyonu oluşturan arkeolojik buluntuların büyük bölümü sergilemeye uygun nitelik taşımayan, eser vasfı olmayan, arkeolojik karşılaştırmalarda kullanılan kırık PT parçalar, yontma taşlar ve hammadde türü örneklerden labaratuar materyalleridir. İlk defa 1961'de fişlemeleri yapılarak Mehmet Özdoğan tarafından tescil edilen Prehistorya Tarihöncesi Ana Bilim Dalı Koleksiyonu'na ait bir bölüm ile Edebiyat Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi, Hititoloji, Klasik Arkeoloji, Eskiçağ Tarihi ana bilim dalları ve Sanat Tarihi ile Taşınır Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım bölümlerinin arkeolojik malzemelerinden bir bölümü bir araya toplanmıştır. 2003 yılında Mehmet Özdoğan'ın bir araya getirdiği bu koleksiyon "İstanbul Üniversitesi Arkeoloji ve Kültür Tarihi Müzesi" adıyla müze statüsünü almış olsa da 2013 yılında Bakanlık onayı ile özel müze olarak tescil olmuştur. Müze 2019 yılında "İstanbul Üniversitesi Rıdvan Çelikel Arkeoloji Müzesi" adını alarak sergiye açılmıştır. Müze ziyareti ücretsiz olup, önceliğin İstanbul Üniversitesi öğrencilerine ait olduğu her yaştan dış ziyaretçiye eğitim sunan arkeoloji atölyeleri bulunmaktadır[880].

Müzede Paleolitik Dönem ile Roma İmparatorluğu sonu arasındaki döneme ait ünik ve dönemleri yansıtan seçme arkeolojik eserler sergilenmektedir. Sergide kronoloji gözeterek; sleksler, obsidyenler, kemik ve madeni aletler, PT kaplar, tabletler, figürinler, heykeller, cam eserler, mühürler, sikkeler, masklar, takılar, iğneler ve günlük yaşam aletleri türünden eserler yer almaktadır[881] (Görsel 19).

2.8.6. ODTÜ Arkeoloji Müzesi

Ankara Çankaya'da, ODTÜ - TAÇDAM bünyesinde faaliyetini sürdüren Orta Doğu Teknik Üniversitesi Müzesi eski rektörlerden Kemal Kurdaş öncülüğünde 1969 yılında ODTÜ Kampüsü içinde açılmıştır. Türkiye'de benzeri olmayan şekliyle kampüs alanı içinde bulunan 5 bin yıllık arkeolojik alanların ve buluntularının sergilendiği ilk üniversite özel müzesidir. Kampüs içinde yer alan Koçumbeli ve Ahlatlıbel arkeolojik sit alanlarından Ahlatlıbel'e ait eserler Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde, Koçumbeli buluntuları da ODTÜ Arkeoloji Müzesi

[880] https://arkeolojimuzesi.istanbul.edu.tr/tr/_
[881] https://muzeyum.istanbul.edu.tr/tr/content/muzelerimiz/muzeler

içinde sergilenmektedir. Kampüsdeki diğer yerleşimlerden Yalıncak eserleri de Müze'de sergilenmektedir. Bunların dışında Ankara Frig Nekropol kazılarındaki 4 tümülüs eserleride Müze'de bulunmaktadır. Müze koleksiyonları araştırmacılara açık olup, yerli ve yabancı üniversitelerin çalışmalarına konu olmaktadır. Müze faaliyetlerinde ODTÜ Arkeometri Ana Bilim Dalı, ODTÜ Konservasyon Labaratuvarı, ODTÜ Yerleşim Arkeolojisi Ana Bilim Dalı ve ODTÜ Güzel Sanatlar birimleriyle birlikte çalışmalar yapmaktadır.[882]

2.8.7. Rezzan Has Müzesi

Kadir Has Üniversitesi'nin kurulduğu alan içinde yer alan Bizans sarnıcı restorasyon sonrasında Can Has tarafından 2003 yılında açılmıştır. Müzenin kurulma nedeni de bu sarnıç ve restorasyonudur[883]. Restore edilmiş bu sarnıç, 2000 yılında Ayasofya Müzesi denetiminde arkeolojik eser koleksiyonculuğuna başlayan Ayşe Ahu Hasoğlu girişimleriyle 2007 yılında, Kadir Has Üniversitesi bünyesi içinde Rezzan Has Müzesi'ne dönüşmüştür. İçinde dünyanın en büyük Urartu takı koleksiyonlarını içeren müzede, koleksiyonlara yönelik iki yıl sürmüş çok geniş kapsamlı restorasyon ve konservasyon projesi yürütülmüştür[884]. 1100 parça civarından oluşan Urartu takı koleksiyonunun 74 adedi Urartu kemerlerine aittir[885] (Görsel 21). Müze koleksiyonlarında Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağları ile Sümer, Hitit, Urartu, Helenistik, Roma ve Bizans uygarlıklarına ait çok sayıda eser yer almaktadır. Müze kurulduğu günden bu yana çok çeşitli kültür ve sanat konularını da içeren sergiler düzenlemiş, yayınlar yapmıştır[886].

2.8.8. Sadberk Hanım Müzesi

1950 yılında alınan Azaryan Yalısı 1978 yılına kadar yazlık olarak kullanılmıştır. Yapılan iki yıl süren bir restorasyon çalışmasıyla yalı müzeye dönüştürülmüştür. Kuruluşundan itibaren müzeyi uzun yıllar yöneten ve geliştiren kişi Sevgi Gönül'dür[887]. Sevgi Gönül'ün Koç Ailesi'ni ikna ederek ortaya çıkardığı kaynak, müzenin temeli olmuştur. Yalı, içinde toplanan Sadberk Hanım'a ait şahsi antika koleksiyonuna, yeni koleksiyonların eklemlenmesiyle 1980'de Türkiye'nin ilk özel müzesi olarak açılmıştır[888]. Müzenin, Sevgi Gönül Binası'nda Neolitik Çağdan Bizans Çağı sonuna dek, Anadolu Uygarlıklarının kültürünü yansıtan

[882] Sargın 2012: 137; https://muze.metu.edu.tr/muze-hakkinda
[883] Batur 2015: 302.
[884] Erbay 2019: 36, 37.
[885] https://www.rhm.org.tr/tr/restorasyon-ve-konservasyon
[886] https://www.rhm.org.tr/tr/node/218
[887] Üçok 1992: 35.
[888] Batur 2015: 297, 346, 347.

arkeolojik eserler yer almaktadır[889]. Türkiye'nin en büyük eski eser koleksiyoncularından Hüseyin Kocabaş'ın ölümü sonrası satın alınan koleksiyonu ile Sadberk Hanım Müzesi zengin bir arkeolojik eser koleksiyonuna da sahip olmuştur. Bu geniş koleksiyondaki arkeolojik eserlerin sergiye açılabilmesi için yan binanın satın alınıp restore edilmesiyle müze ikinci bir binaya kavuşmuştur. 1988 yılında Sevgi Gönül Binası adını alarak hizmete giren binada, M.Ö. 6. binden Bizans dönemi sonlarına varan zengin bir arkeolojik eser çeşitliliği bulunmaktadır. Arkeolojik eserler bölümünde; pişmiş toprak kaplar, takılar, figürinler, madeni eserler, taş ve bronz heykeller, tablet ve mühürler, cam eserler, stel ve sunaklar ile sikkeler yer almaktadır. Müze envanterinde yaklaşık 20 bin eser kayıtlıdır[890] (Görsel 22).

2.8.9. Silifke Taşucu Amphora Müzesi

Mersin İli, Taşucu İlçesi'nde Arslan Eyce Koleksiyonunu 1995 yılında başkanlığını yaptı vakfa bağışlamıştır. Aynı yıl Kültür Bakanlığı'na başvuru yapılmış ve 1997 yılında özel müzeye çevrilmesiyle kurulmuştur. Vakfa ait müze, kiracısı olduğu 1800'lü yıllarda yapılmış tarihi bir taş yapıda hizmet vermektedir. Arslan Eyce'nin 40 yıllık koleksiyonculuğu döneminde topladığı yaklaşık 400 amphora, koleksiyonun ana temasını ortaya koymaktadır. 2003 yılında yeni bir sergileme ile düzenlenmiş müzede zengin bir amphora koleksiyonu teşhire sunulmuştur. Eserler, Kalkolitik Çağ'dan başlayan örnekler içermekle, amphoralar grubu yaklaşık İlk Tunç Çağı (M.Ö. 3000) ile MS 19. yüzyıl arasındaki zaman dizinine aittir. Amphora koleksiyonu yanında müzede diğer arkeolojik obje, toprak ve taş heykelcikler, fosiller ve sikkeler de yer almaktadır[891].

2.8.10. Suna - İnan Kıraç Vakfı Pera Müzesi

Suna ve İnan Kıraç Vakfı'nca kurulan müze, 2005 yılında İstanbul, Tepebaşı'nda satın alınan Bristol Otel'de ziyarete açılmıştır. Suna ve İnan Kıraç çiftinin 1980'li yıllardan itibaren meydana getirdikleri koleksiyonlarını, 2003 yılında Suna, İnan ve İpek Kıraç tarafından kurulmuş olan vakfa bağışlamasıyla müze kurma kararı alınmıştır. Suna Kıraç, 1980 yılında kurulan Sadberk Hanım Müzesi'ne de önemli katkılar yapmış olmasının yanı sıra eşi İnan Kıraç ile bu alandaki ilk adımlarını 1996'da AKMED (Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü) ve Kaleiçi Müzesi girişimleriyle atmışlardır. Pera Müzesi, 1893'te inşa edilmiş tarihi binanın

[889] Erbay 2019: 197.
[890] https://www.sadberkhanimmuzesi.org.tr/tr/muze
[891] http://www.tasucuamphoramuzesi.com/tr/author/tasucumuzesi/

restorasyonu sonrası 8 kat olarak, 3700 metre karelik bir alanda kurulmuştur. Müze binasının ilk iki katı, vakfın koleksiyon sergilerinin yer aldığı mekânlardır. Antik dönemden başlayan ve müzenin arkeoloji konulu koleksiyonu olan "Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri Koleksiyonu" birinci kat içinde yer almaktadır. Koleksiyonda 10 bine yakın eser yer almaktadır[892].

Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri Koleksiyonu, vakıf koleksiyonları içindeki en büyük üç koleksiyon grubundan biridir. 1980 yılından sonra toplanmaya başlanan ve M.Ö. 2000'lerden bu güne çeşitli alanlarda kullanılmış Anadolu kökenli ölçü ve ağırlık sistemlerine ait objeyi kapsayan koleksiyon, alanının en büyük birikimlerinden biri olarak çeşit ve sayı bakımından Türkiye ve dünyada tek olma özelliği göstermektedir. Kronolojik olarak düzenlenmiş seçkiden oluşan koleksiyon sergisi, bilimsel alanlara ışık tutacak bir kaynaktır[893].

2.8.11. Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi

Yapı Kredi Bankası'nın belli şahısların elinde toplanmış sikke koleksiyonlarının dağılmasını önlemek ve banka adına bir para koleksiyonu oluşturmak amacıyla 1953 yılında başlattığı proje 1998 yılına kadar alımlarla devam etmiştir. Müze Genel Müdürü Vedat Nedim Tör (1897 - 1985) tarafından başlatılan koleksiyon alımları ve müzeyi kurmasına ithafen 1992 yılında adı müzeye verilmiştir. 1953 yılında alınan küçük bir koleksiyonla başlanan toplama sonrasında giderek büyük koleksiyonların satın alınmasıyla büyütülmüştür. İlk etapta Türkiye'nin önemli nümismat koleksiyoncuları; Hüseyin Kocabaş, Behzat Budak, Ekrem Humbaracı, Osman Ferit Sağlam, Muazzez Erman, Şerafettin Erel, Fethi Aktan ve Nusret Karaca'dan uzun yıllar emek vererek ilgiyle topladıkları seçkin koleksiyonların toplu satın alımları yapılmıştır[894]. Yapı Kredi koleksiyonu çatısı altında yıllarca toplanmaya devam eden koleksiyonlara son olarak 1998 yılında Cüneyt Ölçer sikke koleksiyonu eklenmiştir. Bu gün müze sikke koleksiyonu envanterinde, M.Ö. 6. yüzyıldan bugüne çeşitli devletlere ait 55 bin adet sikke bulunmaktadır. Türkiye'nin en büyük özel sikke koleksiyonuna sahip müzede çeşitli dönemlerden seçme sikkelere ait sergiler ve yayınlar yapılmıştır[895].

[892] Birol 2012: 31 - 36, 40.
[893] https://www.peramuzesi.org.tr/Sergi/Anadolu-Agirlik-ve-Olculeri-/78;
https://www.peramuzesi.org.tr/Images/pdf/ogretmen-kitapcik/anadolu-agirlik-ve-olculeri-2020.pdf
[894] Pere 1963: 1, 2.
[895] https://sanat.ykykultur.com.tr/koleksiyonlar/sikke-koleksiyonu/sikke-koleksiyonu

3. HUKUKİ MEVZUAT (Taşınır Kültür Varlıkları)

Kanunlar, yetkili devlet organı eliyle hazırlanan, hak ve sorumlulukları belirleyen kurallardır. Ülkeye ait kültür ve tabiat varlıklarını koruma yükümlülüğü, Devletin anayasal görevi olarak T.C. Anayasası'nda yer almaktadır[896]. Çalışmamıza konu olan taşınır kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına yönelik ilke ve kurallar ise hukuk disiplini içinde kendine özgü alanı olan özel bir hukuk dalını ortaya çıkarmıştır. Kültür varlıklarını korumaya ilişkin kurallar belirlenirken; devlet, tüzel ve gerçek kişilerin hak ve yükümlülükleri ortaya konmuş, mülkiyet konusu açıkça belirtilmiştir. Kuralların ortaya çıkmasında ulusal hukuk ile beraber uluslararası hukuk metinleri de etkin olmuştur[897].

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, "Korunması Gerekli Kültür Varlıkları" konusunda uluslararası antlaşmalar ve sözleşmelere taraf olmanın yanında, kendi anayasasında da modern anlamda hukuki düzenlemelere sahiptir. Korumacılıkta, AB uyum yasaları ile yürürlükteki mevzuatın temeli olan ve güncellenen kanunlar ile değişik 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda da bir uyumsuzluk söz konusu değildir. Bu bağlamda taşınır kültür varlıklarının yerinde korunmasını geçerli kılan "milli hazine" kapsamında tutma ilkesi de kanunumuzun 5. maddesindeki "devlet malı" ifadesiyle karşılanmıştır[898]. Devlet malı niteliğindeki kültür varlıkları kanunda: "devlet, kamu kurum ve kuruluşları ile özel hukuka tabi gerçek ve tüzel kişiliklere ait taşınmazlar üzerinde varlıkları bilinen ya da ileride ortaya çıkacak korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları devlete aittir" şeklinde belirtilmiştir. Yalnızca, özel hukukları dolayısıyla farklı statüde bulunan Vakıflar Genel Müdürlüğünce yönetilen mazbut vakıflar ile mülhak vakıf malları hüküm dışındadır[899]. Bunun dışında 1906'dan önce bulunduğu ve üzerlerinde hukuki olarak özel mülkiyet tesis edilmiş arkeolojik nesneler ile yurt dışından getirilerek özel mülkiyet hukukuna kaydedilmiş olan kültür varlıkları istisna teşkil etmektedir[900]. Aynı yasanın 4. maddesi ise taşınır veya taşınmaz herhangi bir kültür ve tabiat varlığını bulanların, bilenlerin veya haberdar olanların en yakın mülki amire haber verme zorunluluğuna hükmeder[901].

[896] T.C. Anayasası, 9/11/1982 tarih ve 17863 mükerrer sayılı RG m.63.
[897] Mumcu 1969: 47, 48; Karaduman 1997: 5; Çolak 2015: 4.
[898] Altun 2007: 6. (bk. 2863 sayılı KTVKK m. 5)
[899] 2863 sayılı Kanunun 5. Maddesi.
[900] Özel 2018: 232.
[901] 2863 sayılı Kanunun 4. Maddesi.

Osmanlı Devleti'nin 1700'lerden sonra giderek güç kaybetmesi, birçok alanda Batı'yı örnek alarak yenilenmeyi hedef almasını doğurur. Batılı ülkelerin bir kısmında 1750'lerden sonra başlayan eski eserlerin korunması ve bu yönde oluşan hukuksal gelişim[902], yaklaşık 100 yıl sonra Osmanlı'da da bir müze kurulması temelinde başlayarak kendini gösterir. Batı Dünyasının çeşitli yollarla müzelerine eski eser toplama çabaları, Osmanlı toprakları içindeki kültür varlıklarının yağmalanmasını ortaya çıkarmıştır. Bu durumun verdiği rahatsızlıkla, Türkiye'de kültür varlıkları korumacılığı hukuk sistemi 1869 yılında çıkarılan ilk eski eser yasasından günümüze artan ihtiyaçlar gereğince yenilenmiştir.

Türkiye'de kültür varlıklarına yönelik politikaların anlaşılması ve belirlenmesinde, zamansal süreçlerin sınırlarını tespit etmek ve bu sınırlar içindeki siyasal değişimleri göz önünde bulundurmak gerekir[903]. Yasa yapıcı irade, bir konuda hukuk ortaya koyarken, farklılık arz eden bu politik dönemlerin havasından etkilenmiştir. Günümüzdeki kültür varlığı korumacılığı ve kurumları da bu değişimlerden geçerek şekillenmiştir. Bu siyasal süreçlerin ilki Cumhuriyet öncesi Osmanlı padişahlık rejimidir. Korumacılık ve müzecilik konularında ilk adımların atıldığı, merkezi otoritenin güçlü olduğu, ancak Asar - ı Atika Nizamnameleri maddelerinde de yer verildiği gibi çoğu kararda son sözü, siyasal rejim gereği padişah iradesine bağlayan bir dönemdir. Bilimsel arkeolojinin yer almadığı bu dönemde, tarihinde ilk kez devlet, eski eserleri dinsel ayrım yapmadan sahiplenmekle topraklarındaki egemenliğini güçlendiren unsur olarak görmüştür. Batılıların arkeolojik eserlerle ilgili hak iddialarını topraklarıyla ilişkilendirmesi yanında devletin bu eserlerin mirasçısı olduklarını iddia eden Batı dünyasına dâhil olmanın yolu olarak Batılılaşma politikaları içinde bir koruma anlayışı ve müze kurumuna sahip olma arzusunda olduğu görülür. Bu dönemin arkeoloji müzesi Osman Hamdi Bey gibi aydın bir kişiliğin üstün çabaları ile zamanının müzeleriyle yarışır bir müze halini almıştır[904]. İkinci dönem, Cumhuriyet'in 1923'te ilanıyla başlayan ve 1980 yılına kadar ki süreci kapsayan dönemdir. Yeni bir ulus ve kimlik bilinci inşasıyla, kulluktan vatandaşlığa geçiş, aydınlanma hamleleri ve din, dil, ırk, kültür ayrımı yapmaksızın tüm kültürel birikim benimsenerek Anadolu tarihiyle bütünleşilmiş bir anlayış dönemidir. Erken Cumhuriyet döneminde göze çarpan faaliyetlerin başında; ilk kez yapılan, ülke topraklarındaki kültür varlıklarının envanterlenmesi çalışmaları gelmektedir. Bu dönemde genel itibariyle merkezi güçlü devlet otoritesi, merkezi ve güçlü müze kurumu görülmektedir. Cumhuriyetin ilk dönemi ulusal

[902] Mumcu 1969: 55 - 65.
[903] Karadeniz 2018: 251.
[904] Shaw 2004: 75 -77, 122 - 137.

yükseliş hamleleri içinde kültür devrimiyle beraber müzecilik faaliyetleri İstanbul dışına da taşmıştır. Anadolu'nun çeşitli illerinde hızla müzeler açılmaya başlanmıştır. Üçüncü dönem ise 1980 yılından sonra dünyada değişen dengeler, neoliberalizm, küreselleşme, toplum katılımcı anlayış, sivil toplum, kültürel demokrasi ve giderek küçülen devlet, güçlenen yerel yönetimlerin gündeme geldiği dönemdir. Bu dönemin özelliği olan devletçiliğin yerini özel mülkiyetin desteklenerek öne alınmaya başlanması kültürel alanlarda da kendini gösterir. Kültür varlıklarından eserler içeren özel koleksiyonculuk hızla artar. 1980 yılında Vehbi Koç Vakfı tarafından Türkiye'nin ilk özel müzesi Sadberk Hanım Müzesi açılmıştır[905]. Bu bağlamda ilerleyen zamanlarda özel müze ve belediye müzelerindeki artış dönemin etkisini yansıtmaktadır.

Türkiye'de giderek sistemli hale getirilen "kültür varlıkları korumacılık yasaları" temel anlamda modern ve yetkin görülse de halen kanunlar ile işleyişi düzenleyen yönetmelikler birçok noktada çelişmektedir. Zamanla dünyada değişen anlayışlar, kültürel konularda yasalarımızın revize edilmesini gerektirmektedir. Yasalar içindeki, taşınır kültür varlıklarına yönelik mevzuat irdelendiğinde, eksiklikler, muğlaklık ve aksaklıklar göze çarpmaktadır. Bu hukuki sorunlar çalışmanın konusu olan Türkiye'de koleksiyonculuk kavramını ve işleyiş sistemini olumsuz etkileyen en önemli faktör durumundadır. Bir yanda arkeolojinin bilimsellik çerçevesi ve etiği, diğer yanda insanlığın en eski eylemlerinden olan koleksiyonculuk yer almaktadır. Koleksiyonculuğun çağdaş bir anlayışla, bilimsel bir zemine oturtulması, hukuki olarak arkeolojinin evrensel değerleriyle bağdaştırılmasına bağlıdır. Bölümün konusunu, arkeolojik eserleri ilgilendiren hukuksal tarihi gelişim, geçmişteki hukuksal yapı içinde taşınır kültür varlıkları ve mevcut yasaların ortaya konulması ile sorunlu noktaların tespitleri oluşturacaktır.

3.1. HUKUKSAL DEĞİŞİM VE DÜZENLEMELER TARİHÇESİ

Türkiye'de kültür ve tabiat varlıkları hukukunu ortaya çıkaran en önemli etken bu varlıkların korunmaları gerekliliğidir. Tüm bu öneme karşın, kültür ve tabiat varlıkları korumacılığı yeni sayılır. Bu yenilik durumu, hukuki mevzuattaki geç kalınmış düzenlemeler ile toplumsal koruma bilincinin oluşturulmasını ifade etmektedir. Bu konuda bir ülke politikası belirleyememek ve hukuki düzenlemelerdeki geç kalınmışlık ülkeye pahalıya mal olmuş çok

[905] Karadeniz 2018: 251 - 253.

sayıda kültürel değerimizin yağmalanmasına, kaçırılmasına veya yok olmasına neden olmuştur[906].

Türkiye'de korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları hukuku, Osmanlı İmparatorluğu döneminden günümüze bir takım hukuki düzenlemeler geçmişine sahiptir. Tanzimat ile başlayan süreçte Batılılaşma hareketleri hız kazanmış, bir müze kurma ve eski eserlerin korunması düşüncesi de oluşmaya başlamıştır. Zamanın Maarif Nezareti arşiv belgeleri içinde, 1840'lı yıllarda yabancı devlet arkeoloji heyetlerine kazı yapma izinleri verildiği görülmektedir. Bu izin sonrasında yapılan kazılarda, imparatorluk sınırları içinden elde edilen değerli eski eserler resmi olarak hızla yurt dışına çıkarılmaya başlanmıştır[907].

1846 yılında Mecmua - i Asar - ı Atika'nın oluşumu sonrasında Osmanlı yöneticileri eski eserlerin müzede toplanması isteklerini, vilayetlere gönderdikleri emirle hızlandırarak gösterirler. Eski eserleri koruma amacıyla girişilen bu ilkel müzecilik girişimi olumlu olsa da mevcut kanunda eski eserlere yönelik hukuki bir düzenleme yoktur. Kudüs ve Halep gibi uzak şehirlerden eserlere ait çizim ve listeler başkente gönderilirken yurt içinden kaçırılma riski olan heykeller İstanbul'a naklettirilir. Ancak yabancılar kazı izni almaya alışmışlar, hatta kazı gerektirmeyen yüzey buluntularını bu izinler içinde götürmektedirler[908]. Bu arada, 1858 yılında çıkarılan "Arazi Kanunnamesi", dolaylı da olsa taşınır eski eserleri koruma yönünden maddeler içermektedir. İslam fıkhına göre düzenlenmiş bu kanunlarda, sahipsiz taşınır nesneleri ele alan bir bahis yer almaktadır. Bu bahis içinde "eski" olma durumu yer almaksızın, tüm sahipsiz taşınır eşya nitelenmektedir. Kanundaki hüküm, sahipsiz olan taşınırın bulunması halinde eşyanın İslami özellikler gösteren bir üretim olup olmadığına bakılır. Eser, İslam toplumuna ait bir nesne ise bulan kişi, eşyanın sahibini arar. Eşyanın sahibini bulamayan kişi ihtiyaç sahibiyse kendisine alır. Varlıklıysa, ihtiyaç sahibi birine veya devlete verir. Eğer bulunan nesne İslam kültürü dışında bir şeyse, değerinin beşte biri devletin kalanı arazi sahibinindir. Devlet arazisinde bulunanlar ise beşte biri devlete, kalanı bulan kişiye olmak üzere paylaştırılır. Bulan şahsın milliyeti ve dini önem arz etmez. Osmanlı vatandaşı olması gerekir. Yabancı bir ülke vatandaşı bu haklara sahip değildir. Yabancı bir şahsın bulduğu nesne devlete ait sayılır. Ancak önceden padişah izni alan yabancılara arama izniyle verilen pay vaadi geçerlidir. Bu kanundan anlaşılmaktadır ki; izin alarak arkeolojik araştırma ve kazı yoluyla eser temini, devlete sınırlı

[906] Çolak 2015: 2.
[907] Su 1965: 8, 9. (Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kazı izninin 1843 yılında verildiğini kaydeden kaynaklar bulunmakla birlikte Fellows'un aldığı izinle Likya tespitlerini yaptığı 1838 tarihine götürenler de vardır. bk. Çal 2004: 391; Şahin 2007: 109.)
[908] Shaw 2004: 82 - 84.

bir pay vermekle kolaylıkla yapılabilmektedir[909]. Devletin alacağı paylar gibi konularda, kültür varlıklarını koruyan bir mevzuat olmadığı için netlik yoktur, sınırlı ve değişkendir. Bu nedenle konuya yönelik dolaylı atıflar Arazi Kanunnamesi'ne yapılmıştır[910]. Özel şahıslar ve devlet, kendine ait arazilerde bulunan arkeolojik eserlere, taşınmazın sahibi olduklarından her halde sahip durumdaydı. Sahibi olmayan arazide bulunan arkeolojik eserler ise rahatlıkla tahribata uğruyor, yerinden sökülüyor veya alınıp götürülebiliyordu[911]. Korumacılık bağlamında diğer bir kanun; anıtsal ve dinsel eserlere yönelen tahrip ve tecavüze yönelik eylemleri 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi 133. maddesinde cezalandırmasıdır. Karar sadece kutsal ve anıt eserleri kapsadığından yetersiz olduğu halde Osmanlı hukuksal yapısında, eski eserlere matuf ilk koruma hükmü olması açısından önemlidir[912]. Arkeolojik faaliyetleri düzenleyen bir yasanın olmaması, özellikle yabancı araştırıcıları, Babıali'den çıkardıkları fermanlar ile serbestçe kazı yapmaya ve çıkardıklarını götürmeye yol açıyordu[913]. Bu süre içinde bazı bölgelerden elde edilen arkeolojik eserlerin konsoloslar yoluyla yurt dışına kaçırılma teşebbüsleri de fark edilmiştir. Bunun önüne geçmek için İstanbul'daki yabancı elçiliklere 1857 tarihinde birer uyarı gönderilmiştir[914].

Ruhsatlı kazı izinleriyle başlayan 20 yıllık dönemde yasalardaki boşluktan yararlanan ve diplomasi avantajını kullanan yabancılar, İmparatorluk sınırları dâhilinde 1863 yılına kadar çok sayıda antik alan kazdılar. 26 Nisan1863 yılında kazı izinlerini belli koşullara bağlama çabaları görülür. Altı maddelik, 1863 tarihli bu düzenlemeleri bazı kaynaklar ilk Asar - ı Atika olarak değerlendirmektedir[915]. Bu tüzüğün hukuki zayıflığı yanında taşınmaz eski eserleri kapsamaması yetersiz gelmesine sebep olmuştur[916]. Kazı izinleriyle ilgili koşulları ele alan emirname[917], çıkarılan asar - ı atikanın benzer çiftlerinden birinin Osmanlı Müzesi'ne bırakılmasını, tek olanların alınıp, bir mahalde eskiden beri dikili olanların alınmayacağını şart koşmuştur[918]. Bu ilginç düzenlemenin tek korumacı tarafı da bir nedenle dikilmiş eski eserlerin yerlerinden sökülemeyeceği kuralıydı. Bir görüşe göre de bu kararların hukuksal olarak kanun

[909] Mumcu 1969: 66 - 68. (bilgi için bk: Arazi Kanunname - i Hümayunu 23 Şevval 1274, 6 Haziran 1858)
[910] Bilgi için bk. Ali Haydar, Şerh - i Cedid - i Kavanini'l Arazi, İstanbul 1321, 460 - 462; Atıf, Arazi Kanun -i Hümayunu Şerhi, İstanbul 1319, 343 - 345; (Mumcu 1969: 68'dan alıntılanarak)
[911] Mumcu 1969: 66.
[912] Kanunda cezayı içeren fiil "Hayratı şerife ve tezyinatı belediyeden olan ebniye ve asar - ı mevzuayı hedmeden, tahrib veyahud bazı mahallerini kırıp rahnedar eden…" şekliyle geçmektedir; Can 1948: 16, 17.
[913] Özdoğan 2011a: 187.
[914] BOA, A. MKT. MVL, Nr. 90/79. (Muşmal 2009: 26. 'dan alıntılanmıştır).
[915] Aytekin 1997: 53; Çal 2004: 391.
[916] Muşmal 2009: 37.
[917] Özdoğan 2011a: 188.
[918] Çal 2004: 391; Eldem 2010: 55.

veya tüzüğe dayanmadığı, kaide - i meriyye yani "geçer kural" olduğu ve esas yönünden örneğe dayandığı ileri sürülmektedir. Uygulama, farkına varılan mahzurlar sebebiyle sistemli bir düzenleme gerekliliğini düşündürmüş olması yönüyle önemlidir[919]. Doğal olarak, kazı izni alanlar bu emirnameye uyarak eski eser yağmasına engelsiz devam etmişlerdir[920]. Eski eserlerinin, verdiği kazı izinleriyle yağmalandığını fark eden hükümet ilk kez 1868 yılında Maarif Nezaretine yazdığı bir buyrukla bir eski eserler müzesi kurulması ve bir de eski eserleri korumaya alacak bir tüzük hazırlanmasını öngörmüştür. Ancak bu doğrultuda hızlıca hazırlanamayan tüzük sebebiyle eski eser talan ve yağması uzunca bir zaman daha sürmüştür[921]. Sadrazamlık, 18 Ocak 1869'da Şuray - ı Devlet Dairesi'nin hazırladığı raporu incelemiş ve padişahlık makamına sunmuştur. Bu raporda; Avrupa müzelerini dolduran seçkin eserlerin ülkeden götürüldüğü ve halen ülkenin kendi müzesini kuramamış olması vurgulanır. Verilen kazı izinlerinde çıkarılmış eserlerden çift olanların birinin devlete teslim olacağı şartı olduğu halde çift çıkan eserin az sayıda olduğu ve çıksa dahi verilmediğinin anlaşıldığı geçmektedir. Raporda, kazılara izinlerin devam edebileceği, ancak çıkan eserlerin yurt dışına çıkamayacağı, yurt içinde veya devletçe satın alınmasına müsaade edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Metinde, vatandaşın kendi toprağından çıkardığı eski eserin, kendisine ait olup kuralların aynı olduğu, sadece sikkelerin kural dışında olup, yurt dışına satılabileceği geçmektedir. Ayrıca eski eserlerin korunması gerektiği ve zarar verenlerin cezalandırılacağı belirtilmektedir. Raporun sonunda eski eserlerin yeni kurulması öngörülen müzede toplanması ve kurulacak müzenin bütçesi yer almaktadır. Bu rapor bir gün sonra padişah tarafından, 19 Ocak 1869'da münasip görülerek gereği yapılması emriyle onaylanmıştır. Sadrazamlığın 29 Ocak 1869 tarihinde Maarif Nazırlığı'na yolladığı yazıda "müze" adı resmi olarak kullanılmıştır. Bu yazı ile devlet namına eser toplama, müzenin bina olarak düzeni ve tüzüğü konusunda genel bir düzenleme, kazı ruhsatlarına yönelik nizamname tasarılarının sadarete sunulması ile Maarif Nezaret bütçesinin müzecilik faaliyetlerinin ilavelerle onaylandığı geçmektedir[922]. 3 Şubat'ta İstanbul'da bulunan elçiliklere birer pusula ile iletilen karar tebliği, 19 Mart tarihinde basın tarafından kamuoyuna duyurulmuştur[923]. Aslında, 1869 yılında Müze - i Hümayun 'un resmi olarak kurulması, yabancı arkeoloji faaliyetlerini denetim altına alma isteği ve yasal düzenlemeleri hazırlamakla doğrudan ilgiliydi[924]. Maarif Nazırı Safvet Paşa taşra idarecilerine

[919] Eldem 2010: 55.
[920] Muşmal 2009: 38.
[921] Su 1965: 8,9.
[922] Gerçek 1999: 84 - 86.
[923] Eldem 2010: 55.
[924] Çelik 2016: 43.

gönderdiği talimatla her çeşit eski eseri, satın almak dâhil bir şekilde toplayıp, göndermelerini buyurmuştur. Fakat bu talimat dikkat çekmeyince ikinci bir yazı ile 1870 yılında emir tekrarlanınca işin ciddiyeti anlaşılır ve taşra idarecileri eski eserleri başkente göndermeye başlarlar[925]. Bu dönemde kazılar çeşitli yerlerde devam ediyor, çıkarılan eserler yasal boşluktan da yararlanarak yurt dışına kaçırılıyordu. Çeşitli yazışmalar sonunda teşvik edilerek hazırlanan tasarı, 13 Şubat 1869 tarihinde ilk "Asar - ı Atika Nizamnamesi" olarak, Maarif Nazırı Safvet Paşa döneminde yürürlüğe girdi. Bu düzenlemeye kadar eski eserlere ait hukuk, tamamıyla fıkhi hükümlere dayalıydı. Nizamname, Osmanlı hukuk tarihinde arkeolojik eserlerin korunmasına yönelik ilk özel düzenlemedir. Bundan sonra eski eserlerle ilgili ihtiyacı karşılayamama gerekçeleri ortaya çıktıkça sırasıyla 1874, 1884, 1906 yıllarında yayımlanan Asar - ı Atika Nizamnameleri olarak adlandırılan eski eser tüzükleri yayımlandı. 1869, 1874, 1884 Asar - ı Atika Nizamnameleri, Türk ve İslam Eserlerini, asar - ı atika içinde kabul etmemiş, bunun yanında arkeolojik eserlerin de özel mülkiyete geçişine izin vererek bu konuda bir piyasa ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu hareketli ve denetimsiz iç piyasada ve mezatlarda eski eserlerin satışı artmış, durumdan üstü örtülü olarak Avrupa müzeleri beslenmiş, ülke içindeki müzecilik ve koleksiyonculuk varlık gösterememiştir[926]. 1921 yılında tasarısı oluşturulan nizamname ise yürürlüğe girmeden kaldı. Asar - ı Atika Nizamnameleri günümüzün Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasalarına karşılık gelen hukuki düzenlemelerdir[927]. Osmanlı Döneminin eski eser hukukunu oluşturan nizamnameler ile ihlaller arasındaki diyalektik çekişme, giderek gelişmelerini sağlamıştır. Nitekim 1884 ve onun biraz daha gelişmişi 1906 Nizamnameleri bu şekilde doğmuştur. Yenilenen her sürüm, bir önceki kusurları gidermek ve çare aramakla beraber, nizamnameler arası dönemde kazanılan arkeolojik eser anlayışındaki değişimi de aksettirir[928]. 1906 Asar - ı Atika Nizamnamesi ile Türk ve İslam eserlerinin de devlet malı olarak kültür varlıkları kapsamı içine alınmıştır. Cumhuriyet döneminde de uzun yıllar temelini Asar - ı Atika Nizamnamelerinin oluşturduğu yasalar kullanıldı. 1884 Nizamnamesinin üzerinde yapılan çalışmalarla 1906 yılında hazırlanan Asar - ı Atika Nizamnamesi, 25.04.1973 tarihli ve 1710 sayılı "Eski Eserler Kanunu" çıkana kadar yürürlükte kalmıştır[929]. Bu düzenlemeler "nizamname" olarak anılsa da kanun hükmündedirler[930]. Anayasa Mahkemesi de 06.07.1965 tarihli bir ceza yargılamasında bu yönde bir kararla, düzenlemenin hukuksal

[925] Shaw 2004: 104, 105.
[926] Karaduman 1997: 14.
[927] Çal 1997: 391.
[928] Shaw 2004: 141.
[929] Başaran 1998: 51.
[930] Nizamnameler günümüzde "tüzük" karşılığındadır. Bilgi için bk.: Umar 1980: 6.

niteliğini kanun olarak belirlemiştir[931]. 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu ile ise ilk defa koleksiyonculuk ve özel müze kavramlarına yer verilmiştir. 1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu", üzerinde yapılan düzenlemelerle günümüze gelmiş son yasadır. Bu yasa, ilkel adımlarla başlatılan Türk eski eser hukuku içindeki kültür ve tabiat varlıklarının korunması konusunu, bilimsel temeller üzerinde ve belgelendirme sistemli olarak toplumsal hayata uyarlamayı amaçlamıştır.

TKV KORUMA YASALARI DÜZENLEMELER GEÇMİŞİ

YASA ADI	TARİH	YÖNETİM	HAZIRLAYAN	MÜLKİYET	SÜRE
ARAZİ KANUNNAME İ HÜMAYUNU	1858	Osmanlı Devleti	Ahmet Cevdet Paşa	Bulunan arkeolojik eserlerin 1/5'i Devletin, kalanı bulanındır.	11 Yıl
ASAR I ATİKA NİZAMNAMESİ I	1869	Osmanlı Devleti	Maarif Nazırı Saffet Paşa	Arazisinde izinle kazıp arkeolojik eser bulan sahibidir. Satabilir. Sikkeler hariç ihraç yasak.	5 Yıl
ASAR I ATİKA NİZAMNAMESİ II	1874	Osmanlı Devleti	Dr. Philipp Anton Dethier	KV., Devlet, arazi sahibi ve kazan arasında üçe pay edilmekte.	10 Yıl
ASAR I ATİKA NİZAMNAMESİ III	1884	Osmanlı Devleti	Osman Hamdi Bey	İzinli kazılarda çıkanların tümü Devlet'in. Rastlantı buluntunun yarısı arazi sahibine bırakılmıştır.	22 Yıl
ASAR I ATİKA NİZAMNAMESİ IV	1906	Osmanlı Devleti	Osman Hamdi Bey	Taşınır – Taşınmaz tüm kültür varlıkları Devlet mülkiyetindedir.	67 Yıl
ESKİ ESERLER KANUNU	1973	Türkiye Cumhuriyeti	TBMM	Taşınır – Taşınmaz tüm kültür varlıkları Devlet mülkiyetindedir.	10 Yıl
KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KANUNU	1983	Türkiye Cumhuriyeti	TBMM	Taşınır – Taşınmaz tüm kültür varlıkları Devlet mülkiyetindedir.	Halen Yürür.

[931] Nesli 2018: 461; Asar - ı Atika (Eski Eserler) Nizamnamesi 1966: 21, 22; AYM, 06.07.1975 tarih ve Esas 1965/16, Karar ile 1965/41 sayılı karar metnini incelemek için bk. http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/0f2aac31-2b39-4dac-9b9a-d2f3b4959ea9?higllightText=%3BAsar%20%C4%B1%20Atika%20Nizamnamesi&wildCardText=Mucur&excludeGerekce=False&wordsOnly=False (07.07.2020)

3.2. ASAR - I ATİKA NİZAMNAMELERİ

3.2.1. Asar - ı Atika Terimi

Etimoloji, "Arkeoloji" sözcüğü kökündeki eski Yunanca "Archaeo - Archaios" sözcüğünün, başlangıç, eski[932] anlamından geldiğini ve yine Yunanca, bilim anlamındaki "Logos" sözcüklerinden türemiş olduğunu gösteriyor. Bizdeki ilk şekli ise, "Eskinin Bilimi" manasında Osmanlıca olarak "Atikiyat" terimiyle ifade bulmuş[933] ve uzunca bir süre arkeoloji yerine kullanılmıştır. Terimin kökeninde bulunan Atika kelimesi, Arapça bir sıfat olup eski, antik, soylu, özgür, güzel kız gibi zengin anlamlar taşımakla, Türkçede yer bulduğu zemin "eski ve antik" anlamlarıdır[934]. Osmanlı Türkçesinde Farsça tamlama yöntemiyle oluşturulan Asar - ı Atika kavramının da kökenini oluşturan "atika" ve yine Arapça bir ad olan "eser" sözcüğünün çoğulu "eserler, izler, işaretler, yapıtlar, anıtlar, gelenekler" anlamlarına gelen "asar" kelimesiyle[935] Osmanlı Türkçesinde "eski eserler" anlamını kazanır.

Latince kökenden gelen "antik" ile Arapça kökenli "atika" sözcükleri fonetik olarak yakınlıkları olsa da farklı dillerin sözcükleridir. Buna karşın semantik olarak benzer anlamları ifade etmektedirler. Bu iki kelime de Osmanlı Türkçesine yabancı dillerden girmiş olarak dönem itibarıyla aynı anlamı ifadede kullanılmışlardır. Önceleri, eski eserler için dilde yer alması çok eski olmayan, Latince asıllı "antika" sözcüğü kullanılmaktadır. Fakat eski eserleri muhafazaya yönelik uygulamalar için hukuk çalışmaları başladığında devlet, resmi dilinde belli nedenlerden Arapça kökenli "atika" sözcüğünü tercih etmiş ve "asar - ı atika" teriminde kullanmıştır.

Asar - ı Atika terimi, Osmanlı döneminden, Cumhuriyet devrinde 1973 yılında çıkarılan EEK yürürlüğe girene dek, antik ve sanatsal taşınır - taşınmaz tüm kültür varlıklarını tanımlamak için Türk hukuk ve resmi metinlerinde yoğun olarak kullanılan ilk özgün terimdir[936]. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde bir süre "antikite" terimi tercih edilmiş[937] ancak hukuki mevzuata isim veren "asar - ı atika" teriminin yerini kalıcı olarak alamamıştır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri ana binasının giriş alınlığı üzerinde de Osmanlı dönemi kullanılan harfler ile küfi hatla "Asar - ı Atika Müzesi" yazısı bulunmaktadır. Asar - ı Atika Müzesi ifadesi, Osmanlı dönemi sonrası Ankara ilk geçici TBMM Hükümeti programında Müze - i Hümayun

[932] Er 2017: 39.
[933] Başaran 1998: 1.
[934] Kanar 2005: 77.
[935] Kanar 2005: 67.
[936] Önge 2018: 9.
[937] Madran 2002a: 116.

yerine Asar - ı Atika Müzesi olarak kullanılmıştır. Yürürlüğe girmeyen 1921 Asar - ı Atika Nizamnamesi'de bu hükümetin bir tasarısı olarak kalmıştır. Sonradan kurulacak hükümet programlarında zamanın koşullarına göre terim yerine; "milli asar", "eki eser", "tarihi değerler", "tarihi miras" terimleri yer almış ve bazı hükümet programlarında çeşitli şekillerde kullanılmışlardır[938].

19. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı Devleti'ndeki eski eserlerin Avrupalılarca yoğun yağmaya uğradığı bir döneme girilir. Bu yağma karşısında önlem alma gerekçesiyle korumacılığa yönelik ilk uygulamaların Tanzimat'ın İlanı (1839) sonrasında başladığı görülmektedir. Osmanlı Hükümeti, devlet malını korumak amacıyla bu değerli eserleri ve yapıları ifade etmede ortak bir anlam gereksinimini karşılamak üzere "Asar - ı Atika" terimini kullanıma sokmuştur. 1830'lu yılların sonlarında da rastlanmayan terime, ilk kez müzecilik girişimi içindeki koleksiyonların ikiye ayrıldığı ve arkeolojik eser grubu için kullanılan "Mecmua - i Asar - ı Atika" adlandırmasında rastlanmaktadır. Terimin, 1846 yılındaki bu kullanımdan biraz önce, 1840'lı yıllarla beraber kullanıma başlandığı düşünülmektedir. Resmiyet düzleminde başta hukuksal alanda kullanılan terimin anlamındaki, tarihsel ve sanatsal varlıkların değerine yapılan özel vurgunun korumacılığı yansıttığını görmekteyiz. Arapça kelimelerden üretilmiş bu terim, anlam içeriğinde korunması istenen varlıkları belirtirken, bu nesnelerin konuyla ilişkili özelliklerine de gönderme yapıldığı yönüyle değerlendirilmektedir. Tamlamayı oluşturan kelimelerin diğer yan anlamları, eski eserler için kullanılan salt anlamları dışında; güzel ve sanat eseri olma gibi estetik yanını, antik çağlara aidiyetine çağrışımı da hedefler[939]. Bununla beraber, 1869 yılında yayımlanan ilk Asar - ı Atika Nizamnamesinde ise hafirlerin çıkardıkları arkeolojik eserleri ifade etmek için bir tanım olmaksızın eşanlamlı "antika" ifadesinin kullanılması ilginçtir.

Asar - ı Atika kavramının geçmişte kullanılan terimsel anlamını en iyi ve geniş olarak, adlarını terimden almış ve ilki 1869 yılında her defasında eklemeler ve yeni açıklamalar yapılarak yürürlüğe girmiş dört nizamnamede görmekteyiz. Birbirini izleyen her nizamnamede dönemin kültür varlıkları tanımı ve koruma anlayışı değişimleri gözlenmektedir[940]. Nizamnameler dışında, Celal Esat Arseven (1875 - 1971) tarafından 1926 yayımlanan "Sanat

[938] Önge 2018: 13.
[939] Önge 2018: 8, 10.
[940] Önge 2018: 13.

Kamusu" adlı eser[941], asar - ı atika teriminin sözlük anlamına yer vermiş ilk kaynaktır[942]. Arseven, bu terime karşılık aynı anlamda kullanılan "antikite" sözcüğünün ise sadece çoğul anlamlarda bu karşılığı verdiğini belirterek, tam karşılığını veren "eski eserler" teriminin kullanılmasını önermektedir[943].

3.2.2. I. Asar - ı Atika Nizamnamesi (1869) ve Taşınır Eserler

Osmanlı Devleti sınırları içinde yabancılara izinli kazı ruhsatlarının verilmeye başlamasıyla eski eserlerin talanı ve kaçakçılığı dikkat çekici boyutlara ulaşmıştı. Eldeki hukuki yapının, eski eser kaçakçılığını önleyici düzeyde olmaması suiistimale sebebiyet veriyordu. Şurayı Devlet'in Sadrazamlığa arz ettiği tasarı mazbata ile 1868'de kazı faaliyetlerini düzenlemek başta olmak üzere bir nizamname çalışması başlatıldı. Maarif Nezareti'nce başlatılan eski eserler yasası çalışmaları devam ederken, eski eserlerin korunması için de yasanın hazırlanıp yürürlüğe girmesine dek kazı izinleri kaldırılmıştı[944]. 5 Ocak 1869'da hazırlanan nizamname ülkenin nadide eski eserleri bulunduğuna dikkat çekiyor ve bunların önceki koşullarda, çift çıkması halinde ancak birinin ülkede kalacağı yöntemiyle edinilmesinin, yanlışlığına vurgu yapıyordu. Müzenin istenen düzeye gelmemesini bu nedene bağlayan giriş metni, Osmanlı Devleti'ndeki eski eserlerin her yanda bulunduğunu ve çokluğundan söz ederek müzelere taşınmasını öngörüyordu. Bir durum tespiti yapan giriş bölümü düzenlemenin gerekçesini ortaya koymaktadır. İlk Asar - ı Atika Nizamnamesi kabul edilen ve yedi madde olarak hazırlanan hukuki metin, 13 Şubat 1869 yılında Takvim - i Vekayi'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yasanın birinci maddesinde: Osmanlı ülkesinde kazı yapmak isteyenlerin öncelikle Maarif Nezaretinden izin almaları ve ruhsatlandırılma olmadan hiçbir yerde kazı yapamayacakları belirtilmektedir. İkinci maddede, kendilerine kazı yapma izni uygun görülenlerin buldukları eski eserleri yurt dışına çıkaramayacaklarını, yalnızca yurt içinde isteyenlere ya da talep ederse devlete satabilecekleri şartı yer almıştır. Üçüncü madde, kişinin kendi mülkünde bulduğu eski eserin sahibi olduğu; dördüncü maddede ise antik sikkelerin yurt dışına çıkarılma yasağı dışında bırakıldığına dairdir. Beşinci madde ruhsatların sadece toprak altını kapsadığını, yer üstünde bulunan eserlerin yerlerinden çıkarılmalarının cezaya tabi olacağına hükmetmektedir. Son maddeler ise bir yabancı devletin iltimas içeren antik eser

[941] Türk kültür ve sanatı üzerine yaptığı öncü çalışmalarla tanınmış Arseven'in, Sanat Terimleri Sözlüğü olan Sanat Kamusu'nun 18. sayfasında; asar ı atika teriminin eski sanat eseri yapılar, anıtlar, silah ve mücevherat türü şeylere verilen ad olduğu, bu ifadenin çoğul halde kullanıldığı geçmektedir.
[942] Önge 2018: 11.
[943] Arseven 1958: 531.
[944] BOA, A. MKT. MHM. NR. 433/3 (29 Ocak 1869); Kutlu 2010: 405.'den alıntılanarak

çıkarma talebinin kararını padişahın vereceğini ve antik eser arayanların ve kazanların ispat edecekleri bilgilerini nezarete iletmeleri durumunda pay alacakları hakkındadır[945].

1869 Asar - ı Atika Nizamnamesi, Osmanlı Devleti'nin ülkedeki arkeolojik eserlere yönelik ilk yasal düzenlemesidir. Nizamname, devletin eski eserler konusunda bir hukuk ortaya koyma çabalarının göstergesidir[946]. Giriş bölümünde, yabancıların yaptığı kazılara bir sınır koymak ve çıkan eserleri Müze - i Hümayun 'da toplamak arzusu gözlenmektedir[947]. Bu bağlamda nizamnamenin önemi, ilk defa eski eserlerin, sikkeler dışında yurt dışına çıkarılmasını yasaklamış olmasıdır. Düzenleme ile ülke içindeki arkeolojik kazılar, Maarif Nezareti iznine verilmiş, buluntuları yurt dışına izinsiz çıkarmak kesin olarak yasak hale getirilmiştir[948]. Nizamnamede "antika" olarak adlandırılan arkeolojik eserlere ait bir tanımlama yapılmamış ayrıca kendi arazisinde eski eser bulanlara eserin sahibi olma hakkı tanınmıştır[949]. 1871 yılında nizamnameye ek olarak kazı ve yayınlarla ilgili ruhsatlar için bir talimname çıkarılarak; kazı mahallerinde her bir 10 bin arşın kare sahaya 2 lira harç belirlenmiştir[950].

Nizamnamenin geneli incelendiğinde tüm eski eserleri kapsamadığı ve detaylı olmadığı görülür. Yönetmelik, yurt dışına eser çıkarmayı yasaklasa da bunu engelleyememiş, uygulamadaki sorunlar yeni bir düzenleme gerektirmiştir[951]. Mülkiyet bağlamında da ayrıntı veren bir yasa değildir[952]. Bazı kaynaklar bu düzenlemenin uygulamaya konmadığını, sümenaltı olduğunu da öne sürmektedir[953]. Ancak bu konuda düzenlemenin uygulanacağı idari yapının hemen oluşmadığı, müze ve taşra idarecileri arasında örgütlenmenin oluşturulmaya çalışıldığı bir dönem olduğu bilinmektedir. Bu durum, Maarif görevlilerinin Sadrazamlığa gönderdiği arkeolojik eserlerle ilgili yazışmalarında görülmektedir[954]. Yayımlanmış olduğu halde uygulanmadığı değerlendirilmekle birlikte yürürlük süresinin 5 yıl olduğu düşünülürse etkisi üzerine kesin bir şey söylenemez. Ancak, nizamnamenin altıncı maddesindeki, Padişahın bir yabancı ülkeye eser bağışlayabilme tasarrufunun bulunması, düzenlemenin korumacılığını

[945] Nizamname metni için bk. Takvim - i Vekayi, 1 Şubat 1284 / 13.02.1869 tarihli Asar - ı Atika Nizamnamesi; Çal 1997: 394, 395; Gerçek 1999: 265, 266; Koşay vd. 2013: I, 750, 751; Kutlu-Dilbaz 2018: 108 -110.
[946] Özdoğan 2011: 188.
[947] Paksoy 1993: 207, 208; Karaduman 1997: 5.
[948] Gerçek 1999: 86.
[949] Karaduman 2008: 77.
[950] Sancakdar 2012: 73.
[951] Kutlu-Dilbaz 2018: 106.
[952] Karaduman 1997: 5.
[953] Atasoy 1995: 1460.
[954] Muşmal 2009: 49.

temelden yok etmiştir[955]. Böylece, teokratik sistemin padişaha verdiği yetki ile nizamnamenin yasakları tartışılır hale gelmiştir[956].

1869 Asar - ı Atika Nizamnamesinin taşınır kültür varlıklarıyla ilgili en önemli maddesi kazılardan çıkan arkeolojik eserlerin yurt dışına çıkarılamayacağıdır. Fakat kültür varlığının yurt içinde birilerine veya devlete satışı serbest bırakılmıştır. Nizamnamenin giriş kısmından da arkeolojik eserlerin değerine yönelik tutumun değişmeye başladığı, bir ilginin oluştuğu gözlenmektedir. Metin girişinde, antik eserlerin tarihi önemleri olduğuna, eğitim çevrelerinin bunlara çok değer atfettiğine, yabancı ülkelerde özel müze binalarında itinayla korunduğuna vurgu yapar. Osmanlı ülkesinin her tarafının antik eserle dolu olup çok değerlilerine rastlandığına dikkat çekerek bunların İstanbul'da kurulacak müzede toplanmasını belirtir. Bu nizamnamenin dikkat çeken bir maddesi ise antik sikkelerin yurt dışı yasağının olmamasıdır. Düzenlemeden anlaşıldığına göre antik sikkelere verilen değerin, diğer arkeolojik eserlerden daha az olduğunu düşündürmektedir. Sikkelerin yurt dışına satış serbestisi, arkeolojik eser kavramının tam anlamıyla oluşmadığını göstermektedir. Zira ilgili maddede sikkeler, arkeolojik eser grubundan ayrı bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.

Nizamname, eski eser korumacılığını ve bilimsel arkeolojiyi ilkel bir seviyede ele alarak, devletten çok özel mülkiyeti esas alarak hazırlanmıştır. Dönem itibariyle özel müze ve modern anlamda koleksiyonculuğun olmadığı bilinse de, kazılardan çıkarılan arkeolojik eserler özel mülkiyete geçmekte ve ülke içinde alım satımları yapılmaktadır. Düzenlemenin bu şekliyle hazırlanmasında, özel mülkiyeti kabul eden 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi'nin etkisi olduğu değerlendirilmektedir[957].

3.2.3. II. Asar - ı Atika Nizamnamesi (1874) ve Taşınır Eski Eserler

1869 Nizamnamesinin yetersiz kalması ve uygulamada karşılaşılan zorluklar sonunda 1874 yılında yeni bir nizamname hazırlanmıştır[958]. Birincisine göre daha derli-toplu ve kapsamlı olan nizamname 4 bölüm, 36 maddedir[959]. Bir takım araştırmacı, 1869 Nizamnamesini yok sayarak, 1874 Nizamnamesini Osmanlı Devleti'nin ilk eski eser

[955] Eldem 2010: 56.
[956] Karaduman 1997: 14.
[957] Karaduman 1997: 5.
[958] Mumcu 1969: 70.
[959] Nizamnamenin yayımlanmış metinleri için bk.: Asar - ı Atika Nizamnamesi 1322/ 1874 (İstanbul). Asır Matbaası; Düstur 1293 (1876) , 1. Tertip III (İstanbul). Matbaa - i Amire, 426 - 431. (Eski harflerle); Can 1947: 1 - 5; Gerçek 1999: 266 - 270.; Koşay vd. 2013: I, 760 - 764; Kutlu-Dilbaz 2018: 112 - 119.

nizamnamesi olarak kabul etmektedir[960]. Ancak yapılan bilimsel çalışmalar sonunda ortaya konan belgeler, 1869 Nizamnamesinin yürürlüğe konulduğuna kesinlik kazandırmıştır[961]. Müze Müdürü Dethier tarafından hazırlanmış nizamname Batı müzelerince de desteklenmiş paylaşımcı bir yasal düzenlemedir[962].

Eski düzenlemeye oranla daha detaylı olan metin bölümlerinde; girişte tanım, ilk bölümde mülkiyet hukuku, ikinci bölümde kazı izin ve mevzuatı, üçüncü bölüm çıkarılan arkeolojik eserlerin ihracı ve paylaşımı konuları hakkında açıklamaları içeriyordu. Dördüncü bölümde, özel mülke ve devlete ait arazilerdeki haklar tanımlanmış, taksimat ele alınmıştır. Sonuçta ise ceza ve harç maddeleri yer alır. Bu manada güzel bir mevzuatı olan düzenlemenin kötü yanı, eserlerin; kazı yapan, devlet ve mülk sahibi arasında üçe pay edilmesiydi. Miri arazide devlet üçte iki pay alabiliyor ancak hafir, araziyi satın aldığında tersi oluyordu. Kaldı ki denetimden yoksun olma durumu eserlerden en iyilerinin kazanlarca alınmasına, sergileme değeri bile olmayanların devlete bırakılmasına yol açıyordu[963]. Nizamnamenin yürürlüğe girmesinden çok sonra 1881 yılında bile, Musul - Koyuncuk kazısında İngilizler çıkardıkları 707 parçalık arkeolojik eserden 684 adedini almış, 23 âdeti Osmanlı Devleti'ne kalmıştır. Bergama'da kazı yapmış Almanlar da hükümetten aldıkları izinle çıkardıkları eserlerin üçte ikisini götürmüşlerdir. Örneği verilen bu paylaşımlar ve diğerleri sözde mevcut yönetmeliğin gereğince yapılmaktaydı[964]. Nizamnamenin diğer olumsuzluğu 32. maddede geçen, Maarif Nezareti'ne eserlerin listelenmiş olarak başvurusu halinde, eski düzenlemede yasaklanan yurt dışına eser çıkarma yasağını kaldırmasıydı. Gerçi hükümetin müze için bedelini ödemesi halinde eser alma hakkı saklıydı. 1874 Asar - ı Atika Nizamnamesinin bu açılardan yabancılara zımnen verilmiş bir taviz olduğu ve Batı diplomasisinin baskılarına boyun eğmiş bir düzenleme olduğu değerlendirilmektedir. Hatta düzenlemenin arka planında müzenin başına getirilen Dethier'in olumsuz etkisi olduğunu söyleyenler az değildir[965]. Eserleri pay eden 3.madde ve yabancı arkeologların kendi paylarına düşen eserleri yurt dışına çıkarmalarına hükmeden 32.madde Osmanlı ülkesinden sayısız eserin yağmasını kolaylaştırıp, meşru bir zemin sağlayarak hızlandırmıştır. Bu durumun anlaşılması sonrası Maarif Meclisi Kebiri tarafından 1875 yılında nizamnamede, 4 maddeden ibaret değişiklik teklifi istenmiştir. Tasarı teklifte,

[960] Ogan 1938: 1; Ogan 1947: 5; Can 1948: 1 - 5; Öz 1948: 8; Arık 1953: 2; Eyice 1960: 45; Su 1965: 16, 18, 21; Atasoy 1995: 1458; Aytekin 1997: 53.
[961] Mumcu 1969: 66, 68.
[962] Karaduman 1997: 14.
[963] Çal 1990: 39.
[964] Su 1965: 21, 22.
[965] Eldem 2010: 55 - 58.

bulunan eserlerin tümü devlete aittir maddesi de yer almaktaydı ancak baskıların etkisinde gerçekleşemeyen değişiklik yasalaşamamıştır[966].

Daha önceki iptidai uygulamaların kimi zaman önüne geçtiği eski eser kaçakçılığı bu yeni düzenleme ile adeta yasal hale gelmişti. Görüntüde Osmanlı Devleti yanlısı hazırlanmıştı. Ancak, öngörülen paylaşım ve ihraç hakları eser kaçırmayı teşvik eder şekildeydi. Düzenleme, Anadolu, Suriye ve Mezopotamya'dan çıkarılan arkeolojik eserlerin kaçırılmasını kolaylaştırmış olarak değerlendirildi. Yabancılardan çok uygulamayı yapan yerel idarecilere yönelik hazırlanmış bir yol gösterici yöntem emirnamesi olan 1869 düzenlemesinden farklı olarak düzenlemenin muhatabı aslında yabancı araştırmacılardır. Zaten Osmanlıca ve Fransızca olmak üzere yayınlanmıştır[967]. Nizamnamenin maddeleri arasında, arkeolojik eserlerin yurt dışına çıkarılmasını yasaklayan bir hüküm bulunmuyor, aksine 4. bölümünde alınma satılma, ihraç ve ithal hükümleri yer alıyordu[968]. Müzeciliğin geliştiği ve hızlandığı bu dönemde nizamname denetimi artırır ancak sanki arkeolojik eserlerin kaçırılmasını meşrulaştırır. Padişaha tanınan tasarruf, yabancı devlet adamlarına armağanlar yoluyla düzenlemeyi iyice gevşetti[969]. Eski eserlerin yağmasının yolunu açan nizamname, değişen müze idaresi ve kamuoyunda büyük rahatsızlıklar meydana getirmiş ve yeni bir nizamnamenin çalışmaları başlamıştır[970].

1874 Asar - ı Atika Nizamnamesinde asar - ı atika tabir olunan eski eserler, eski çağlardan kalan her tür sanat ürünü eşya olarak kısa ve kabaca tanımlanmıştır[971]. Bu eski eserleri ikiye ayıran nizamnamede sikkeler, asar ı atikanın bir bölümü kabul edilmiş, diğer kısmı ise taşınır ve taşınmaz eski eserler olarak anılmıştır. Böylece bu nizamnameyle ilk eski eser tanımı yapılmış, sikkeler de ilk defa eski eser sayılmıştır. Avrupa arkeolojisini kısmen pratik olarak doğuran sikkeler ve nümismatik, Osmanlıda arkeoloji uygulamalarının öneminin anlaşılmasından sonra bilimsel bir arkeolojik bulgu olarak ancak 1874 yönetmeliğiyle resmen kabul görmüştür. Türk arkeolojisi için önemli olan bu tespit öncesinde aslında her zaman antik paralar değer görmüş ve küçük bir koleksiyon Müze - i Hümayun'da toplanmaya başlamıştır. Eski eserlerde ise durum tuhaf bir ayrımla toprak altı taşınırların yurt dışına çıkışına izin verirken, taşınmazları toprakla beraber addederek devletin saymaktadır. Toprak üstünde olan

[966] Su 1965: 22; Çal 1997: 392; Gerçek 1999: 92.
[967] Arık 1953: 2; Shaw 2004: 110; Eldem 2010: 58.
[968] Muşmal 2009: 50.
[969] Shaw 2004: 113.
[970] Shaw 2004: 142.
[971] Karaduman 1997: 5.

taşınırlar ise çıkarılma eylemi olmadığından devletin sayılmaktadır[972]. Arkeolojik esere sahip olabilmek için 1869 düzenlemesinde arazi sahibi olmak yeterliyken, bu nizamnamede keşfolunmamış eserler nerede olursa olsun devlete aittir ibaresi eklenmiştir. Tabi ki ruhsat alınmak şartıyla çıkarılacak eserin arazi sahibine üçte iki pay vermesi korumacılığı bozmuş, yabancıların arazi satın almasıyla eski eser yağmasını artırmıştır[973]. Eski eserlerin bir rastlantı ile veya ruhsatlı kazı ile bulunması fark etmeksizin, devlete haber verme zorunluluğunun bulunduğu hükmünü getiren düzenleme ve 3. Maddede yer alan üçe taksim, mülkiyet hukukunu daha da belirginleştirmiştir. Bölüştürmenin ayni ya da değersel olarak yapılması hükümetin takdirinde olup, devlet kazı izninde arazi sahibinin rızasını şart koşmuştur. Devlet, yeni keşf olunan eski eserleri devlet malı olarak kabul ettiği halde, 2/3'nün özel mülkiyete geçişine büyük bir çelişkiyle müsaade etmektedir. Bunun yanında eski düzenleme ile kişilerin zilyetinde mahfuz özel mülkiyet olarak tanımlanmışlar ile halen asar ı atika olarak tanımlanmamış birçok Selçuklu ve Osmanlı dönemi eski eser, bu şartlarda koleksiyonculara ve eski eser tacirlerine satılabilmekte, müzayedelere çıkabilmekte, ticarete konu olabilmektedir. Ülke içinde alım satımı serbest bırakılan özel mülkiyette bırakılmış eski eserin yurt dışına çıkışı denetime alınmıştır. Buna göre özel mülkiyete sahip eski eserler envanter defterine kaydedilerek Maarif Nezareti izni ile yurt dışına çıkarılabilecekti. Fakat izinsiz yurt dışına çıkarılırken yakalanan eski eserlerin tamamına devletçe el konulacaktı. Kişi razı edilirse müze için uygun görülen eserler devletçe değeri ile satın alınabilecekti. Bu madde ruhsatlı kazılarla çıkarılan eserlerin yabancı arkeologlara bırakılan kısmının yurt dışı çıkışını yasallaştırıyordu. Bu nizamname ile ilk defa eski eser mezatından da söz edilmiş, tellaliye olarak %5 vergi getirilmiştir[974].

3.2.4. III. Asar - ı Atika Nizamnamesi (1884) ve Taşınır Eski Eserler

21 Şubat 1884'te onaylanan yeni düzenleme on yıl önce kabul edilen 1874 Nizamnamesine bir tepkinin ürünü olarak kabul edilir. Bunun da 1881 yılında Müze - i Hümayun müdürü olarak atanan Osman Hamdi Bey'in fikir ve çabalarının sonucunda teşekkül ettiği değerlendirilir. Bu yöndeki düşünceleri, yeni nizamname ve müze müdürü karşıtı sert bir yazısı Revue Archeologque'de yayımlayan Salomon Reinach doğrulamaktadır[975]. Eski nizamnamenin yağmayı meşrulaştıran hükümleri anlaşılmasına rağmen yenisini yürürlüğe

[972] Shaw 2004: 111, 112.
[973] Kutlu-Dilbaz 2018: 15, 16.
[974] Karaduman 1997: 6.
[975] Eldem 2010: 58.

koymak on yılı bulmuştur[976]. 1874 Nizamnamesi'nin yaptırımdan yoksun ve muğlak maddelerle dolu olması ülke içindeki arkeolojik varlığı, yabancı araştırmacılara tepsi içinde sunmuştu. Bu durumda ortaya çıkan çekişme müzede, basında ve elit kesimde rahatsızlığı giderek artırdı[977]. Sadrazamlığın Maarif komisyonuna gönderdiği bir talimatta Avrupa'da çıkarılan eski eserlerin kopyalarının kazan araştırmacılara verildiği, orijinallerinin müzelerde kaldığı, Türkiye'de de benzer uygulamayı sağlayacak bir düzenleme önerilmektedir. Bu istekle Osmanlı yöneticilerinin, arkeolojik eserlerin sanatsal, estetik ya da tarihi değerleri gözetmeksizin, eksikliği doldurmak üzere, Avrupa hukuk uygulamalarını taklit eden siyasi tutumları da gözlenmektedir[978]. Müze müdürü olduktan sonra Osman Hamdi Bey'in ilk işi, Asar - ı Atika Nizamnamesi'ni değiştirme üzerine yaptığı çalışmalardır. Üyesi bulunduğu Meclis - i Maarif - i Kebir ve basın yoluyla uzun zamandır, özellikle üçüncü maddenin değiştirilmesine çalışmış, bir de layiha hazırlamıştır. Düşüncelerine bulduğu destekle hazırladığı yeni düzenleme, Şurayı Devlet'in muhalefet ettiği maddelere[979] rağmen onaylanmış, yürürlüğe girdikten sonra üzerinde küçük değişikliklerle 1973'e dek neredeyse bir asır yürürlükte kalmıştır[980]. 1884 Nizamnamesi yalnızca, yabancıların yurt dışına eser kaçırmasını önleyen bir set ve hukuksal bir yönetmelik metni değildi. İstanbul'da yer alan müzeyi fizik ve anlam yönüyle değiştiren, ülkenin çıkacak tüm arkeolojik varlığını müzeye aktaracak bir metindi aynı zamanda[981]. Gerçekten de nizamnamenin uygulamaya geçmesiyle eserlerin müzeye akması Çinili Köşk'ü hacmen yetersiz bırakmış, yeni bir müze binasını gerekli kılmıştır[982].

5 bölüm, 37 madde olan yeni nizamnamede kapsam daha da genişlemiştir[983]. Bu düzenleme ile günümüzdeki kültür varlıkları hukukunun, esasını teşkil eden temelleri oluşturulmuştur[984]. İlk iki nizamnameye göre daha devletçi hazırlanmıştır. Eski nizamnamede geçen, keşfedilmemiş eski eserin devlete aitliği hükmü genişlemiş, kazılarda çıkanlarında devletin olduğu hükme bağlanmıştır. Eski eser mülkiyeti yönüyle devletçi anlayışa sahip nizamname, mülk sahibinin kendi arazisinde yaptığı tarımsal faaliyet veya inşaat çalışması

[976] Özkasım - Ögel 2005: 99.
[977] Shaw 2004: 141, 142.
[978] Shaw 2004: 144, 145.
[979] Eldem 2010: 59.
[980] Çal 1997: 393.
[981] Eldem 2010: 394.
[982] Arık 1953: 3.
[983] Nizamname metni için bk. Düstur 1302 (1885) 1. Tertip IV (İstanbul). Matbaa - i Osmaniye; Can 1948: 6 - 12; Gerçek 1999: 270 - 275; Koşay vd. 2013: I, 794 - 799; Kutlu-Dilbaz 2018: 119 - 128.
[984] Mumcu 1969: 73.

sırasında rastladığı eski eserin yarısını yer sahibine bırakmıştır[985]. Asar - ı Atikanın ne anlam taşıdığını, neleri kapsadığını yoruma bırakan eski nizamname yerine, 1884 Nizamnamesi ilk maddesi, somut örnekler ve kapsamıyla eski eserlerin tanımını netlikle yapmaktadır[986]. Tanıma göre, Osmanlı ülkesi sınırları içinde eski toplumlardan kalan eserlerin tamamı olmak üzere altın, gümüş sikkeler, tarihsel bilgi içeren işlenmiş yazılı levhalar, oyulmuş resimler, nakışlar, topraktan, taştan ve diğer malzemeden yapılan heykeller, idoller, kap kacak, süs eşyası, silahlar, aletler, yüzük kaşları gibi nesneler eski eser olarak sıralanmıştır. Maddenin devamında taşınmaz eserler; tapınaklar, köprüler, tiyatrolar, Tümülüsler, yazıtlar, sütunlar ve diğerleri yer alır[987]. Eski nizamnamede devlet, eski eserin değeri konusunda taşınır olmaya bağlı tutum izlerken yeni düzenlemede varlıkların tarihi özellikleri onlara değer katar anlayışına bürünür. Tanımda geçen çeşitli değerde nesnenin eski eser olarak kapsama alınması arkeolojik bilginin arttığını da gösterir[988]. Madde üçte çıkarılacak eski eserlerin her nereden bulunursa bulunsun yer altı, üstü, deniz, nehir, göl, dere fark etmeksizin devletin olduğu belirtilmiştir[989]. Türk Hukuk Tarihinde, 1884 Nizamnamesi'nde yer alan hüküm ile bu tarihten sonraki takip eden tüm yasalarda KGKTV konusunda mülkiyet hakkını devlete vermiştir[990]. Nizamnamedeki en önemli değişim budur. Bu maddeye istinaden yedinci ve sekizinci madde, eskiden kazıyı yapan ve mülk sahibine pay veren kararı kaldırmış, yasaya göre bulunan her tür arkeolojik eserin yurt dışına çıkarılması yasaklanmıştır[991]. Dolayısıyla arkeolojik varlıkların bulundukları alan ile bir bağlam oluşturduğu ve ayrılmaz oldukları, bu şekliyle değer taşıdığı algısının oluşmaya başladığı görülür. Düzenleme, arkeolojik alanın karıştırılmasını, alt üst edilmesini de tahribat sayar. Bunların dışında ölçü almak, arkeolojik alanlarda taşları yerinden oynatmak, resmini çizmek, döküm çıkarmak, iskele kurmak suçtur. Nizamnamede mülkiyet hakkı toprak üstü ile sınırlı tutulmuş olup, altından çıkacak eserler veya tesadüfen bulunanlar devlete ait olacaktır. Devlet haklarından feragat etmeden ve devletten izin almaksızın kimse eski eser sahibi olamayacak, Müze - i Hümayun onaylamadan da hiçbir eski eser ülke dışına çıkarılamayacaktır[992]. Kazılardan çıkacak eserlerin sadece kalıplarını veya resimlerini almaya izin veren on ikinci madde[993] ile Batılıların yeni yolu eserleri almak için diplomasiyi kullanarak

[985] Karaduman 1997: 6, 7.
[986] Mumcu 1969: 73; Çal 1997: 393; Shaw 2004: 145.
[987] Gerçek 1999: 270.
[988] Shaw 2004: 146.
[989] Mumcu 1969: 73; Gerçek 1999: 271.
[990] Özel 2018: 226.
[991] Çal 1997: 393; Gerçek 1999: 271.
[992] Shaw 2004: 147, 148.
[993] Gerçek 1999: 272:

ricada bulunmaları olmuştur. Diplomatik baskılar dönem dönem hükümleri devre dışı bırakmıştır. Bazen de 1896 'da Fransız konsolosluğunun bağış için eser istemesi örneğinde olduğu gibi yedi eserden iki adet kıymetli bronz heykel reddedilmiştir[994]. On dördüncü madde, arazisinde tesadüfen eski eser bulan kişiye bulduğunu devlete haber vermesi halinde, yarısının kendisine verileceğine hükmeder. Bu kararda bulunan eserin haber verilmesi teşvik amacıyla devletçi tutum terkedilmiştir [995] . Bu nizamname ile kazı ruhsatı almak daha da zorlaştırılmıştır[996]. Üçüncü bölüm kazı koşullarını açıklarken dördüncü bölüm yurtdışından eser getirme ve bunların tekrar çıkarılmaları, izinleri hususundadır. Son bölümde ise eski eserleri bulup haber vermemenin ve tahrip etmenin de içinde olduğu cezai hükümler yer almaktadır[997].

1884 Nizamnamesi, aynı önceki nizamname gibi yürürlüğe girdi ama uygulaması kolay olmadı. Fakat basında yer alan yazılar kamuoyunu arkeolojik eserlerin Batı müzelerine verilişini sorgulatmayı ve bilinci artırmayı başardı. Kazı izinlerinde istenen hükümler sağlansa da çıkarılan eserlerin müzeye gidişinde nizamname işlemez. Padişah II. Abdülhamit yakın ilişkileri nedeniyle bazı devletlere özel nizamnameyi uygulama dışı bırakır. Bir takım bürokrat da genelde daha kayıt edilmeden eserlerin yurt dışı yolunu açar. Ancak bürokraside, ayrıcalıklı talep içerikli yazışmalar yerini sistemi bozan ihlal raporlarına bırakır. 1898 yılında hazırlanan ve 1905'de Avusturyalılara Efes'ten çıkan eserleri tümüyle ülke dışına kaçırmayı sağlayan ayrıcalıklı özel düzenleme bardağı taşıran son noktadır. Hazırlanan bir tezkere ile yabancı araştırıcılara verilmiş tüm ruhsatlar iptal edilir. Nizamname o kadar çok ihlale uğramış ve çiğnenmiştir ki, tekrar uygulanması yabancılarda şaşkınlık yaratmıştır. Tüm kazılar ve izinler iptal olmuş, çıkan eserler nizamname hükümlerince Osmanlı Müzesine alınmıştır. Fakat 1906 yılında yeni bir nizamname yayınlanacağı bildirilmiştir[998].

3.2.5. IV. Asar - ı Atika Nizamnamesi (1906) ve Taşınır Eski Eserler

1884 Nizamnamesi'nin uygulamada zorluk çıkaran maddeleri nedeniyle, aynı metin temelinde yeniden bir düzenleme yapılmış, bazı maddeler anlaşılır biçimde açılarak 24 Nisan 1906'da yürürlüğe konmuştur[999]. Bu nizamnamenin Yunanistan mevcut eski eserler kanunu esas alınıp, bazı uyarlamalarla hazırlandığı bilinmektedir[1000]. Çeşitli hükümlerin bulunduğu

[994] Shaw 2004: 154; Muşmal 2009: 54, 55.
[995] Karaduman 2008: 79.
[996] Mumcu 1969: 73.
[997] Gerçek 1999: 274, 275.
[998] Shaw 2004: 151, 152, 155 - 165.
[999] Çal 1997: 393.
[1000] İstanbul Asar - ı Atika Müzeleri 1934: 4.

son kısımla yedi bölüm, otuz beş maddelik nizamname[1001], üzerinde yapılan küçük düzeltmelerle eski eser hukukunun tek kanun metni olarak Cumhuriyet döneminde de 1973 yılındaki EEK çıkana kadar içerik korunup, yer yer dili sadeleştirilerek kullanılmıştır[1002].

1906 Asar - ı Atika Nizamnamesi, yürütme yönünden merkezi ve taşra teşkilatını belirgin bir biçimde vurgulamış, taşınmaz eski eserlerle ilgili hükümleri kapsam olarak genişletmiştir. Türk - İslam eserleri de ilk defa bu kanunla kapsam içine sokulmuştur[1003]. Düzenlemede tanımlamadan çok denetim ön plandadır. Hükümleri işleten sistemin elemanları izah edilerek güçlendirilmiş, görülmeleri sağlanmıştır. Maarif Nezareti'ne bağlı yerel idareciler, sorumluluk sahalarındaki arkeolojik faaliyetleri denetleyip, bilgileri merkezi yönetime ulaştıracaktır. Sonunda bu nizamname ile yönetsel sistem kurulmuştur. Burada müze ilk defa farklı işlevlere sahip olarak ortaya çıkmıştır. Birincil konumu yürütmede söz sahibi olarak ülke içindeki eski eserlerin denetimini elinde tutan, toplayıp, sergileyen ve korunmasından sorumlu ilk sıradaki devlet kuruluşu olmasıdır[1004].

Düzenlemenin ikinci bölümü eski eseri tasarruf hakkı ve tanımlama üzerinedir. Mülkiyet konusunda ilk defa bu düzenleme ile taşınır - taşınmaz tüm kültür varlıkları devlet malı sayılmıştır. Düzenleme, ülke sınırları içindeki tüm sahipli - sahipsiz emlak ve üzerindeki, bilinen veya sonradan keşif olunacak, taşınır - taşınmaz eski eseri devlet malı olarak net biçimde belirler. Bu bağlamda dördüncü madde, sanat eserleri ve İslami dönem sanat eserleri de taşınır ve taşınmaz bu kapsama alınmıştır. Maddelerden beşincisi ise ülke topraklarında geçmiş devirlerden eski halkların güzel sanat, bilim, fen, edebi, inançları ve sanatına ait her türlü yapıtı eski eser saymıştır. Örneklerle sıralanan eserler içinde taşınmazlar yanında; stel, heykel, heykelcik, figürin, lahit, direk, kabartma, sanduka, boyanmış ya da yaldızlı resim ve örtüler, üzeri yazılı deri, bez, kâğıt, parşömen, papirüs, süs eşyası, mücevherat, skarabeus, madalyon, sikke, vezin, işlenmiş çakmak taşı, her çeşit maddeden üretilmiş silah, fildişi ve kemik eşya, kalıp, oyma taşlar, oyma - kakma ürünleri, vazo, araç - gereç, pişmiş toprak eşya, cam ve sırça kap eşyalar sıralanmıştır. Ayrıca sonraki madde de hangi cins olursa olsun anıt eserler ait parçalar, eski eşya parçaları, çiniler ve seramik parçalar ile eski eser taşınmaza ait dağılan tarihi duvar ve anıt eser bakiyesi tuğla, kaya parçası, taş, ağaç kırıkları ve cam parçaları da eski eser

[1001] Nizamnamenin tam metni için bk. Düstur 1333 (Dersaadet). Hilal Matbaası, 499 - 508 (eski harflerle); Can 1948: 67 - 77; Asar - ı Atika Nizamnamesi 1966: 5 - 19; Gerçek 1999 276 - 283; Koşay vd. 2013: I, 818 - 833 (eski harflerle); Kutlu-Dilbaz 2018: 128 - 141.
[1002] Çal 1997: 391; Özkasım - Ögel 2005: 99.
[1003] Çal 1997: 393.
[1004] Çal 1997: 393; Shaw 2004: 268.

grubundan sayılmıştır[1005]. Tahrip olmuş bütünden parça eserlerin de eski eser niteliğinde olduğu vurgulanması yeni ve önemli bir hükümdür. Nizamname, çağdaş koşullar göz önünde tutularak hazırlanmış olsa da bilimsel sistematik kurallara sahip bir sınıflandırmadan uzaktır. Tek tek vererek açıkladığı taşınır ve taşınmaz eserlerin ortak yanı tarihi oluşlarıdır. Uzun uzadıya sıralanarak örneklendirilmiş bu liste deneyimden uzak olmakla değerlendirilmektedir. Listede bazı dar veya fazlaca geniş tanımlar ile kesinlik veya esneklik anlamı içeren düzensizlikler gözlenir. Aslında listedeki dağınıklık, geniş bir skalada her nesnenin eski eser olarak değerlendirilebileceğini göstermek yanında kültür ve tarihsel yönü bulunan her nesneyi de üstükapalı bu gruba sokma ve korunmasını sağlama amacı güder[1006].

Kaçak kazılarla mücadele için alınan kararların içinde on birinci madde izinsiz kazı, sondaj, araştırma yapanların üç ay ile bir yıl arasında hapis cezası alacağı, bulunmuş bir eski eser varsa el konulacağı, eski eserler zarar görmüş veya yok edilmişse değerlerinin ödetileceği belirtilmiştir[1007]. Yirmi altıncı maddede kültür varlığı ticaretini izinsiz yapanların para ve hapis cezası alacağı ve ellerindeki eserlere el konulacağı, izin belgelerini ise Müze - i Hümayun Umum Müdürlüğü'nün oluru ile Maarif Nezareti'nce verileceği hükmü yer almaktadır[1008]. 1906 Nizamnamesi ile eski eser ticareti ruhsata bağlanırken, sistemin nasıl işleyeceği açıklanmamıştır. Nizamname ile yurt içindeki eski eserin yurt dışına ihracı yasaklanırken, yurt dışından getirilmiş eski eseri tekrar yurt dışına çıkarmada 1874 ve 1884 düzenlemeleri aynı şekilde kullanılmıştır. Devlet bu düzenlemeyle eski eser piyasasındaki hâkimiyetini ve denetim etkinliğini artırmıştır [1009] . Küçük düzeltmelerle, bu nizamnameye dayanarak sonradan Cumhuriyet döneminde, 1966'da çıkarılmış bir yönetmelik, kültür varlığı ticareti yapanlara defter tutma zorunluğu getirmiştir[1010]. Yönetmelik, eski eser ticareti yapmak isteyenlerin ruhsat başvurularını, kişilerin haklarında yaptırdığı gizli soruşturmalar sonucu izne bağlamaktadır. İyi sonuç alınan kişilere ruhsat verilip, uygun yollarla satın alınmış eserlerin notere tasdikli defter kayıtları sonunda satışa çıkabilecekleri belirlenmiştir. Satış öncesi eserlerin müzede kontrol edilmeleri zorunlu tutulup, müzeye alınmaları gerekenlerin fiyat tespiti ile alınmaları, geri kalanların satışına "satılabilir" onayı ile müsaade edilmektedir. Böylece, 1869'dan başlayarak

[1005] Arık 1947: 48, 49; Gerçek 1999: 276, 277.
[1006] Shaw 2004: 170.
[1007] Gerçek 1999: 279.
[1008] Çal 1997: 394; Karaduman 1997: 8; Gerçek 1999: 282, 283.
[1009] Karaduman 1997: 8.
[1010] Karaduman 2008: 82.

1874 ve 1884 Nizamnamelerinde özel mülkiyete geçmiş yurt içi eski eserler, satılmaları gündeme geldiğinde devlet öncelik hakkını kullanarak müzelere kazandırılmak istenmiştir[1011].

1884 Yasası'nın kendi arazisinde eski eser bulan ve bildirenlere verilen yarısı nispetindeki paylaşım bu nizamname ile ayni olarak kıymeti hükmüne çevrilerek bir hata düzeltilmiştir. Bununla beraber başkasına ait arazide de bulunup haber verilenler de bu kapsama sokulmuştur. Nizamname, kazılardan çıkan ancak müze için gerekli görülmeyen eserleri mülk sahibine verebileceğini, ayrıca ailelerde bulunan özel mülkiyetteki ata yadigârı eşyanın alım satımını ilk defa izne bağlamıştır[1012]. Bu düzeltme nizamnamenin dördüncü bölümünde ele alınmaktadır. Taşınır eski eserlerle ilgili bölümdeki dokuzuncu madde "kendi mülkünde eski eser bulan kişinin bir hafta içinde bunu en yakın mülki memur veya askeri birime bildirme zorunluğuna hükmeder. Kanuna göre bu bilgiyi alan taşra memuru bilgiyi acilen ile bildirecektir. Bildirimi yapan kişiye bulunan eserin kıymeti ölçüsünde yarısı ödül olarak verilir. Eğer bulan kişi zamanında haber etmezse, esere el konulacağı gibi kanunu ihlal ettiğinden para cezasına çarptırılır. Bu kanun arazinin başkasına veya devlete ait olduğu durumlarda da geçerlidir" şeklindedir[1013]. Nizamnamenin yurt dışına eser kaçırmayı önlemesi düşünülürken, hükümler ihlale başlanır. Özellikle Almanlar bu konuda fazla geniş olmayan, tek kullanımlık bir ayrıcalık sağlamıştır. Fakat bunu yetersiz bularak kaçırmalar devam eder. Nizamname ile Batılılar eskiye göre bir miktar dizginlense de ihlaller devam etmektedir. Buna ilave olarak ülkenin Doğu bölgesinde yaşayan vatandaş da arkeolojik eser kaçakçılığı yapmaktadır. Tüm bu sorunlar için hükümet, İngiliz ve İtalyanların eski eser kaçakçılığına ilişkin mevcut yasalarını tercüme ettirme kararı bile alır[1014]. 1906 Asar - ı Atika Nizamnamesi'nde görülen yetersizlik nedeniyle sadece taşınmaz eski eserlere yönelik 1912'de bir de Muhafaza - i Abidat Nizamnamesi yürürlüğe koyulmuştur[1015]. Taşınmaz eski eserleri konu alan ve sekiz maddeden oluşan yasal mevzuat Cumhuriyet dönemi de 1936 yılına kadar uzunca bir zaman kullanılmıştır [1016] .1906 Nizamnamesi'nde taşınır kültür varlıklarının müzelere konulması hakkını hükümete verirken, devlet müzelerini kastettiği açıktır. Dolayısıyla bu nizamname, özel müzelere bir hak tanımamakta ve koleksiyonculuğa da herhangi bir yerinde temas etmemektedir[1017].

[1011] Karaduman 1997: 9.
[1012] Karaduman 1997: 8.
[1013] Gerçek 1999: 278, 279.
[1014] Shaw 2004: 173.
[1015] Gerçek 1999: 284, 285.
[1016] Gerçek 1999: 133.
[1017] Karaduman 1997: 9.

3.2.6. 1921 Asar - ı Atika Nizamnamesi Yasa Tasarısı (Yayımlanmamış)

Yürürlükteki 1906 Asar - ı Atika Nizamnamesi'nin güncel koşullara uyarlanması için bir takım çalışmalara başlanmış, değişiklik tasarısı da Osmanlı Devleti'nin topraklarının işgale uğradığı zamanlarda tamamlanmış, ancak yürürlüğe sokulamamıştır. Bir tarafta Milli Mücadele sürdüren Ankara Hükümeti, diğer tarafta işgale uğramış İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti yer alıyordu. Nizamname tasarısı hazırlandığında, Osmanlı Hükümeti'nde Maarif Nazırı Raşit Erer, Ankara'da TBMM'ce kurulan muvakkat İcra Vekilleri Heyeti'nin Maarif Vekilliği'nde ise Hamdullah Suphi Tanrıöver bulunuyordu[1018].

Tasarıya göre göze çarpan en önemli değişiklik; kazılardan çıkan eserlerden kazıcılara bir hisse verilmesi ve bu hissenin yurt dışı çıkış izninin açılmasıydı. Böylece 1874 Nizamnamesi hükmüne tekrar geri dönülmüş oluyordu. Kazıcıya pay veren 29. madde ile bu eserlere yurt dışı çıkışını serbest kılan 34. maddelerin, tarihi eserlerin korunmasından taviz veren değişikliği iki ihtimale bağlanmaktadır. Büyük para ve işgücü harcayan hafiri teşvik etmek veya İşgalci devletlerin baskısıyla hazırlanmış olacağını hesaba katmak. Dolayısıyla, savaş ortasında hazırlanan tasarının, normal koşullar içinde hazırlanamayacağı güçlü ihtimaldir[1019].

1921 Asar - ı Atika Nizamnamesi yasa tasarısı, yedi bölüm ve kırk üç maddelik layihasında[1020], taşınır kültür varlıkları, "Asar - ı Atika - i Menkule Hakkında" başlığıyla üçüncü fasılda yer almıştır. Yasa tasarısının yeniliklerinden biri de eski eser tanımında zamanı sınırlandırmasıdır[1021]. Layihasının, birinci faslında asar ı atika tanımlanmaya çalışılmıştır. Çeşitlerinden, niteliklerine eski eserlere yer verilen birinci maddede taşınmaz eserler yanında taşınırlar da 1906 Nizamnamesi 5. maddesindeki şekliyle sıralanmıştır. Miladi 17. yüzyıl sonuna kadar tarihlenen; sikke, madalyon, mühür, yüzük, mücevherat, alet - edevat, bez, deri, parşömen, papirüs ve kâğıt üzerine yazılmış yazılar, cam, madeni ve çini eşya, vazolar, her çeşit silah, kabartmalar, steller, mezar taşları, yontulmuş çakmak taşları, kemik ve fildişi nesneler, kalıplar, oyma taşlar, oyma ve kakma ağaç işleri, boyalı ya da yaldızlı resimler, tablolar dönemin taşınır eski eserleri içinde yer alır. İslami eserlerde ise zaman sınırı 18. yüzyıl sonuna kadar olanlar asar ı atikadan sayılmaktadır. Yine yukarıda sayılan nesnelerin kırıkları ve eski taşınmazların mimari parçaları da asar ı atika kabul olunmuştur. Bu faslın maddelerinden bir diğerinde Osmanlı ülkesindeki keşfedilmiş veya edilecek tüm taşınır - taşınmaz eski eserin,

[1018] Gerçek 1999: 285.
[1019] Çal 1997: 394.
[1020] Asar - ı Atika Layihası Tasarı metni için bk. Takvim - i Vekayi 1 Şubat 1284 (1921); Çal 1997: 394 - 400.
[1021] Çal 1997: 394.

Osmanlı Hükümeti'nin malı olduğunu beyan etmektedir. Taşınır asar ı atika hakkındaki üçüncü fasıl, bulunan eski eserin bir hafta içinde ilgili mülkiye memuruna bildirme zorunluğunu ve bildirilen buluntunun hükümetçe adil bir ödülle karşılık bulacağını konu alır. Beşinci fasıl maddeleri, eski eserlerin ruhsatsız ticaretinin yapılmasının yasaklandığını, uymayanların para ve hapis cezası alacağına hükmetmektedir[1022].

Tasarı 1912'de yayımlanan Muhafaza - i Abidat Nizamnamesi kararlarını 7, 8 ve 9. maddelerinde aynı şekliyle kullanarak bu metinde birleştirmiştir[1023].

3.3. CUMHURİYET DÖNEMİ KTV KORUMACILIĞI

3.3.1. Milli Mücadele Dönemi Eski Eserleri Koruma Çalışmaları

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı başkenti İstanbul'un işgale uğraması, Osmanlı hükümetini iş yapamaz konuma getirmişti. Mayıs 1920 yılında TBMM Başkanı Mustafa Kemal'in başkanlığında oluşturulan yedi kişilik icra heyeti Türkiye'nin ilk hükümeti de sayılmaktadır. Yasama ve yürütmeyi üzerine alan hükümetin on bir bakanlığından biri de eski eserlerle ilgili işlerinde sorumluluğunu taşıyan Maarif Nazırlığı idi. Ankara Hükümeti İcra Heyeti Maarif Vekilliğine Rıza Nur'un seçildiği sırada Osmanlı hükümetinin Maarif Nezareti de görevini hukuken sürdürüyordu. Asar ı Atika Müzeleri işgale uğramış İstanbul'da bulunmakla beraber halen Osmanlı Maarif Nezareti'ne bağlıydılar. Raşit Erer, Osmanlı Hükümeti'ne bağlı son defa Maarif Nazırı olmuş kişiydi ve görevi 12 Haziran 1921'de sona erdi [1024] . Cumhuriyet ilan edilmeden önce kurulan bu ilk TBMM geçici hükümetinin programında eğitim işleri kapsamında yer alan kültür varlıkları ile ilgili "asar ı atikayı milliyeyi tescil ve muhafaza etmek" cümlesi geçmektedir[1025]. Bu ifadeden daha kurtuluşu sağlanmamış bir ülkenin zor işleri içinde eski eserlerine yaptığı vurgu önemlidir. Böylece Asar - ı Atika Müdürlüğü, 1920 - 1922 yılları arası Ankara Hükümeti tarafından oluşturulmuş bir heyetle de faaliyete devam ettirildi. İlk Maarif Vekili Rıza Nur, hükümet programında, eski eserlerin korunması ilkelerine verdikleri önem yer alır. Türk Asarı Atika Müdürlüğü olarak kurulan Hars Müdürlüğü, Maarif Vekâlet'ine bağlı beş daireden biri olmuştur. Hars Dairesi, sıkıntılı Milli Mücadele döneminden sonra Türk arkeolojisi ve müzeciliğini unutmadan milli tarih üzerine de önemle vurgu yaparak, milli mirası da koruma kararlılığını gösteriyordu. Hars Müdürlüğü'nün

[1022] Çal 1997: 394 - 400.
[1023] Çal 1997: 394.
[1024] Gerçek 1999: 137, 138.
[1025] Kantarcıoğlu 1998: 31.

başına Kütahya Milletvekili Besim Atalay getirilmiştir. Sonraki dönem 1921 yılında Hars Müdürlerinden Mübarek Galip Bey, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin temellerini atarken, Ekim 1922 yılında tüm illerden İslami veya Gayri İslami tüm kültür anıtlarının ve taşınır eski eserlerin dökümlü verilerini istedi. Aynı yıl Antalya Müzesi kuruluş çalışmaları da Süleyman Fikri Bey tarafından atılmaktaydı[1026]. On maddelik genelge ile illerden istenen arkeolojik ve etnografik kültür varlığı envanterinden sonra Mübarek Galip Bey tarafından Kasım 1922 tarihli "Müzeler ve Asar - ı Atika Hakkında Talimat" Maarif Vekili İsmail Safa imzasıyla yayımlandı[1027]. Talimat ile müzecilik çalışma prensip ve disiplini ortaya konulmakta, eski eser korumacılığı ilkeleri vurgulanmaktadır[1028]. Bakanlık tarafından yayımlanan ilkelerle yeni bir eski eserler programı ortaya koyuluyordu. Bu programa göre; eski eserlerin araştırılması, kazı ve sahipliği konularında yürürlükteki Asar - ı Atika Nizamnamesi'ni geçerli kılıyordu. Talimat, müzelerdeki koleksiyonların, kaydedilip envanterlenmesi, korunmalarını karara bağlıyor ve bu koleksiyonların kataloglarının yayımı öngörülüyordu. Bu dönemde eski eserler konusunda, ilk bilimsel heyet 15 Temmuz - 15 Ağustos 1923 tarihleri içinde Ankara'da toplanmıştır. Heyetin aldığı önemli kararlardan biri, 1884 Asar - ı Atika Nizamnamesinin yeniden ele alınıp gözden geçirilerek uygulamaya koyulması ile arkeolojik eserlerin, tarihsel ve kültürel anıtların belgelenmesini, korunmasını ve araştırılmasını sağlamak için yerel müzeler kurulmasıdır. Böylesi sıkıntılı bir kargaşa döneminde, milli mücadele sürerken, ulusal varlığın kurtulması yanında taşınır ve taşınmaz kültürel varlığın korunması ve sahiplenilmesi için genelgeler yayımlanması ve bu yönde gösterilen çaba takdirlik olarak değerlendirilmektedir[1029].

3.3.2. Atatürk ve Kültür Varlıkları

Geçmişte bilim insanları arkeoloji, etnoğrafya, antropoloji, folklor, tarih, filoloji, jeoloji gibi bilimlerin verilerini ve yöntemlerini bir arada kullanmışlar ve bu disiplinlerin çakışma noktalarında da arkeolojik kanıtlar daima başı çekmiştir. Arkeoloji, Türkiye'nin modernleşme eğilimlerinde de kilit rol oynamış disiplinlerden biridir[1030]. Türkiye Cumhuriyeti ulusal kültür bilincini ortaya koyarken, geçmişini bir kaynak yerine çok daha geniş bir geçmişin mirasını sahiplenerek oluşturmaya yönelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, siyasal temelini milliyetçilik karakterinde yapılandırsa da ulusal kültür mirasını diğer milliyetçi devletler aksine

[1026] Arık 1953: 7; Gerçek 1999: 139.
[1027] Arık 1953: 7; Gerçek 1999: 140 - 143.
[1028] Talimat metni için bk. Arık 1953: 43 - 45; Gerçek 1999: 142, 143..
[1029] Gerçek 1999: 142, 143; Altun 2007: 7; Yegül 2010: 121.
[1030] Ergin 2010: 29.

istisna bir anlayışı benimseyerek kurmuştur[1031]. Özellikle ulusalcılık ve arkeoloji arasındaki ilişki hoşgörülü bir şekil kazanmıştır. Atatürk'ün uygar bir ülke kurma hedefinin net bir göstergesidir bu. İleri bir toplum yaratma algılarından biri Anadolu'nun en erken toplumlarından itibaren tüm medeni birikimi sahiplenme ve bu anlayışla insan başarısının genel toplamını üstlenmektedir[1032].

Cumhuriyet ilan edilmiş ancak Osmanlı'dan gelen çelişkili yapısal - kurumsal miras hala ortada durmaktaydı. Girişilen Türk Devrimi'nin sloganı "Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür" olacaktı[1033]. Modern Türk Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün kültür varlıklarından arkeolojik eserlere, bilinçli ve içten ilgisi göze çarpmaktadır. Kurtuluş mücadelesinin verildiği esnada, savaş şartlarında kültür varlıklarının tahribata uğramaması ve yağmalanmasını önlemek için bir genelge çıkartıldığı bilinmektedir [1034] . Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te kurulmasının ardından başlatılan eğitim ve kültür seferberliğinin içinde yer alan tarih, arkeoloji ve kültürel faaliyetler büyük önem arz eder. Kültürel mirasa yönelik yeni bir bakış yeni bir siyaset ve bu çalışmaları yürütecek yeni kurumlara ihtiyaç vardı. Türk Ocakları ve sonrasında Halkevleri, Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ile Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, izlenen kültür politikalarında önemli işler üstlenmiş kuruluşlardır. 1930 yılında kurulan "Türk Tarihi Tetkik Heyeti", bir yıl sonra tüzel kişilik kazanarak "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" ne dönüşmüştür. 1935'te "Türk Tarih Kurumu" adını alan yapı 1932 yılında başlattığı kongrelerini 5 yılda bir tekrarlayarak yoğun arkeoloji araştırmaları yapmıştır. Arkeolojiyi ülke sathına yayan ve uygulaması olan kazıları destekleyen kurum, yayınları ile de çok sayıda Türkiye Arkeolojisi yanında evrensel Eskiçağ tarihine yönelik çalışma bilim dünyasına sunulmuştur[1035]. 1933 yılında Hamit Zübeyir Koşay ve Remzi Oğuz Arık başkanlığında Cumhuriyet'in ilk arkeolojik kazısı yapılmıştır. Anadolu'da giderek artan arkeolojik kazıların finansal desteğini sağlayan TTK, kazı raporlarının yayımlanmasını da üstlenmiştir[1036]. Atatürk'ün, Ahlatlıbel - Karalar kazılarından sonra Yusuf Akçura başkanlığındaki Türk Tarih Kurumu heyetine Dolmabahçe Sarayı'nda yazdırdığı 10 madde direktif, arkeoloji ve kültür varlıkları konusundaki hedefleri ve hassasiyetini gözler önüne serer. Bu direktifler ülke içindeki tüm tarihsel belge, eser ve anıtların tespiti, toplanması ve korumaya alınarak restorasyonu, açıkta kalanların ise çalınmaktan,

[1031] Shankland 2010: 265.
[1032] Shankland 2010: 267.
[1033] Güvenç 2008: 229.
[1034] Özdoğan 2011 b: 131.
[1035] Arık 1947: 44.
[1036] İplikçioğlu 1997: 34, 35.

satılmaktan ve tahrip olmaktan korunması için hükümetin önlemlerini almasını istemekle başlar. Çeşitli mecralarda yapılacak yayınlarla Türk Halkına bu eserleri koruma yönünde eğitimleri ve bu eserlerin toplanacağı müze koleksiyonlarının oluşturulması yanında Türk Arkeolojisinin kazılar ve araştırmalar yapacak düzeye gelmesi, hedef gösterilir. Hükümetin de komisyonlar kurarak bu işleri takibi ve desteği istenir[1037].

Türk Devrimi her alanda olduğu gibi Müzecilikte de kendini göstermiş, kazılarda ortaya çıkan buluntuların artması ile yeni müzeler de Anadolu birer birer açılmaya başlamıştır. Cumhuriyet'le birlikte Osmanlıdan gelen Müze - i Hümayun örgütlenmesi, 1923'te "Asar - ı Atika ve Müzeler Müdürlüğü" şekline dönüşmüştür. Bu yeni yapılanma; Topkapı Sarayı, Evkaf Müzesi (Türk ve İslam Eserleri Müzesi) ve Ayasofya Müzesi idaresi yanında Türk ve yabancı kurulların yaptığı kazıları yönetmek görevini üstlenmişti. Müzecilik alanında 1930'larda başlayan kurumsallaşma çabaları göze çarpar. 1935 - 1950 yılları arasında 38 adet arkeolojik kazı ve araştırma faaliyeti yürütülmüştür[1038].

Osmanlı Dönemi'nde yabancıların izin alarak yaptıkları kazılardan çıkarılan kültür varlıklarının sıkı takipçiliğini yapmak da yeni Cumhuriyetin görevi olmuştur. 1924 yılında Türkiye'ye iadesi sağlanan ilk eserler, Sardes'te Amerikalıların yaptığı kazıda çıkarılan ve kaçırılmış eserlerdir. Yunan birliklerinin yenilerek İzmir'den çekilmesi sırasında çıkan büyük yangının karmaşası içinde İzmir Amerikan Konsolosluğu vasıtasıyla New York Metropolitan Müzesi'ne sandıklar dolusu yazıt, mimari parça, terracotta eser ve sikke gemiyle kaçırılmıştır[1039]. Söz konusu eserler Atatürk'ün emri ve zamanın müzeler müdürü Halil Edhem Bey'in girişimleriyle tekrar Türkiye'ye getirilmiştir[1040].

Maarif Vekâletince verilen onay ile ilk kuşak müzeci arkeologlardan Makridi Bey tarafından 1925 yılında Ankara Garı arkasında iki Tümülüs kazısı yapılır. Anılan kazı Türkiye Cumhuriyeti'nin zamanın Milli Eğitim Bakanlığı adına gerçekleşen ilk kazısıdır[1041].

Atatürk'ün Klasik Çağ eserlerine gösterdiği ilgi gezilerinde de gözlemlenmektedir. Yurt gezilerinde Yunan ve Roma ören yerlerini özellikle ziyaret etmiştir. 9 Mart 1930 günü Aspendos'ta Roma Tiyatrosu'nu, 13 Nisan 1930 günü ise Pergamon Asklepeion'unu gezip, bilgi almıştır[1042]. Atatürk çıktığı yurt gezilerinden birinde, Konya'dan Başbakan İsmet İnönü'ye çektiği 19 Şubat 1931 tarihli telgrafile kültür varlıklarının korunmasına yönelik direktifler

[1037] Özgüç 1982: X.
[1038] Madran 2002 b: 15, 17.
[1039] Yegül 2010: 112, 114.
[1040] Güven 2010: 52.
[1041] Başgelen 2002: 33.
[1042] Başgelen 1998: 2 - 5.

vermiştir (Ek 2). Bu belgenin, çeşitli kaynaklarda eski eserlerin korumacılığında etkinlik ve hız kazandırdığı değerlendirilmektedir. Bu belgede Atatürk'ün, ülke sathındaki çeşitli müzeleri, eski uygarlık eserlerini incelediği ve İstanbul dışında Bursa, İzmir, Antalya, Konya ve Adana Müzelerini gördüğünü, bu müzelerde çıkarılan eserlerin korunduğunu ve bir kısmının da yabancı uzmanlarca tasniflenip, yorumlandığına işaret ettiği geçmektedir. Ancak Atatürk'ün, geçmişin uygarlık eserlerinin ülkenin her yanına dağılmış eşsiz hazineler olarak toprağın altında yattığını ve gelecekte bunların tarafımızdan çıkarılarak bilimsel bir şekilde korunması ve ele alınmaları için gerek müzelerde gerekse arkeolojik çalışmalarda görev alacak Türk arkeologlara ihtiyaç olduğu vurgusu dikkat çekmektedir. Ayrıca, yurt dışına eğitime gönderilecek öğrencilerden bir kısmının bu sahaya ayrılmasının uygun olacağı düşüncesini belirtmiştir[1043]. 1933 yılında başladığı yurt gezilerinde ise Ahlatlıbel, Alacahöyük, Bergama, Efes, Aspendos ve Antalya civarındaki ören yerlerini büyük bir merakla ziyaret etmiştir[1044]. Aynı yıllarda da onun isteğiyle Avrupa'ya arkeoloji, tarih ve antik diller konusunda öğrenim için birçok öğrenci gönderilmiştir[1045].

1933 yılında yapılmış reformlarla Darülfünun, İstanbul Üniversitesine dönüşüşmüş, 1934'te ise bu üniversiteye bağlı Türkiye'nin ilk "Arkeoloji Enstitüsü" kurulmuştur. Enstitü müdürlüğüne Prof. Dr Helmut Theodor, Klasik Arkeoloji Kürsüsü başına da Arif Müfit Mansel getirilmiştir. 1936'da ise Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi aynı amaçlarla kurulan ikinci kurum olmuştur[1046].

Cumhuriyetin lideri, arkeologların yetişmesi ve Anadolu'daki kültür varlıklarının meydana çıkarılarak korunmaları bilimsel yöntemlerle değerlendirilmeleri için gereken her şeyin yapılmasını istemektedir. Amacı uluslararası alanda siyasi bir çıkar gözetmeksizin Türkiye'nin kültür varlıklarının gün yüzüne çıkartılarak, bulguların incelenmesi, yorumlanmasıdır. Cumhuriyet, yeni savaştan çıkmış olmanın yanında sıkıntılar ve borç içindeki imparatorluk ekonomisini devralmıştır. Bu şartlarda kısıtlı imkanlarla, finansal açıdan zor bir dönemde bu alana yatırım yaparak önemli bir misyon üstlenmiştir. Daha önemli olanıysa ayrım yapmaksızın ülkenin her bir yanında bulunan en genel anlamıyla uygarlık eserlerini kökenleri ne olursa olsun, ulusun mülkü anlayışıyla sahiplenmektir. Böylece Atatürk, ülke sınırları içindeki bütün geçmiş uygarlıkların mirasçısı ve sahibi olduğumuzun mesajını vermektedir[1047].

[1043] Madran 2002 b: 15.
[1044] Özgünel 2010: 175, 176.
[1045] İplikçioğlu 1997: 36.
[1046] Özgünel 2010: 172.
[1047] Güven 2010: 49 - 51.

Daha çok Atatürk'ün kendisinden de kaynaklanan bu çok geniş kucaklayıcılık baskın bir şekilde gözlenmektedir[1048]. Ulus devletlerin birer birer belirmeye başladığı dönemde ötekileşen kültürel miras, çoğu ülke tarafından ihmal edilirken Türkiye Cumhuriyeti geniş vizyonuyla tüm kültür mirasını kucaklıyordu[1049]. Daha Cumhuriyetin ilk yıllarında, Türk ve İslam geçmişi ve öncesi tüm uygarlıkları kapsayan bu anlayış, Atatürk'ün engin evrensel hümanizmi ve öngörülerinden etkilenmektedir. Yeni Cumhuriyet kurulduktan sonra Çanakkale Savaşı'nda hayatını kaybeden yabancı ülke askerlerinin annelerine söylenmiş hümanist ve barışçı mesaj ile Türkiye Cumhuriyeti'nin insanlığın ortak kültür mirasını sahiplenme ve korumaya geçmesi aynı doğrultudaki evrensel mesajdır. Ayasofya'daki geçmiş dönem sanat eserlerinin ortaya çıkarılarak tüm insanlığa sunulması da benzer anlayışın bir göstergesi kabul edilebilir. 1930 yıllarında Ayasofya Camii'ndeki mozaiklerin korunması ile başlayan çalışmalar[1050], 24 Kasım 1934'te anıtsal yapıların işlevsellik kazanılarak kullanılmaları amacıyla kabul edilen Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle[1051] çeşitli dönemlerden mimari ve sanatsal katkılar içeren bu tarihsel anıt müzeye çevrilmiştir. İlk düzenlemede Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki Osmanlı Devri eserlerinin burada sergilenmesi kararı daha sonra Milli Eğitim Bakanlığınca Ayasofya'nın anıtsal yapısının kendi başına bir müze oluşu nedeniyle içinde eser sergilenmemesi öngörülmüştür[1052]. Atatürk'ün önderliğinde, arkeoloji çalışmaları ve kültür varlıklarını korunması faaliyetleri 1938 yılına kadar hassasiyetle yürütülmüştür. 1937 yılında tarihsel bir hazine olan Diyarbakır surlarındaki tahribatı görüp, onarılmasını istemesi, O'nun geleceğe bıraktığı kültür mirası öğretisidir[1053].

3.3.3. 1923 - 1973 Arasında Taşınır Eski Eser Anlayışı ve Hukukuna Bakış

Cumhuriyet'in ilanından hemen önce, 15.07.1923 tarihinde Ankara'da Maarif Bakanlığı Başkanlığınca yapılan 1. Bilim Kurulu Toplantısında Asar - ı Atika Nizamnamesi'nin gözden geçirilmesi kararı alınmıştır. 14.08.1923'de kurulmuş Fethi Okyar başkanlığındaki 5. geçici hükümet programı 10. maddesi, kültür varlıklarını koruma konusunda ülkenin uygun yerlerinde ulusal müzelerin kurulacağını, eski eserlerin ve etnografyanın toplanması ve bu yönde toplumu bilinçlendirme hedeflerinin olduğuna vurgu yapmaktadır[1054].

[1048] Shankland 2010: 266.
[1049] Tonta 2014: 17.
[1050] Özgünel 2010: 174.
[1051] Can 1948: 64.
[1052] Madran 2002 b: 17.
[1053] Özgünel 2010: 174.
[1054] Gerçek 1999: 144, 285.

Cumhuriyet öncesi yurt dışından gelip Darülfünun' da arkeoloji dersleri veren ve müzecilik işlerimizi düzenleyen yabancı bilim adamları vardı. Ancak bu uğraşlar bir nesil yetiştiremediği gibi arkeoloji adına kurulmuş tek mekân İstanbul'daki müzeydi. Türkiye'de arkeolojinin ve müzelerin İstanbul dışına çıkıp bütün ülkeye kök salabilmesi Cumhuriyet dönemiyle gerçek olmuştur[1055].

Yeni Cumhuriyet rejimiyle birlikte, 1906 Asar - ı Atika Nizamnamesi hükümleri geçerliliğini korumuş ve yürürlükte kalmıştır. Nizamname temelinde, taşınır eski eserlerle ilgili genelge şeklinde hazırlanan ve yurt sathına gönderilmiş, 1925 yılında çıkarılan bir kararname[1056] ile vatandaşın elinde bulunan tarihsel değerdeki etnografik eserlerin de ne şekilde olursa olsun yurt dışına çıkarılması yasaklanmıştır. Bu gibi eserlerin müze ve kütüphanelerce satın alınması için uzman ve bütçe ayrılacağı belirtilmiştir. Yurt dışına kaçırılmaya çalışılan eserlerin müsadere olunacağı gibi teşebbüs eden faillerin cezalandırılacağı, bu tür hadiseyi ihbar edenlerin de ödüllendirileceği, Hars müdürlüğünün teklif tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince kabul edilmiştir. 1928 yılında antikacılara yönelik bir genelge ile 1930' da antika ticareti yapanların tabi olacağı kuralları belirleyen bir genelge yayımlanmıştır[1057].

1931 yılında Türk Ocakları'nın Halkevleri'ne dönüşmesi ile Türk Ocakları faaliyetleri içinde yer alan müzecilik daha geniş anlamıyla Halkevleri faaliyetleri içinde de yer almıştır. 1932 yılında açılan Halkevi sayısı on dörttür. Başta İstanbul olmak üzere birçok kentte hızla açılan Halkevleri'nin sayısı sadece 1947 yılında yüz elli beş olmuştur[1058]. Açılan Halkevleri bünyesinde müzecilik şubesinin olması devlet müzeleri dışında da müze açma ve özel müzeciliği geliştirme politikalarını kanıtlamaktadır. Esasında Halkevlerinin, müze, tarih ve folklor kolunun kuruluş amacı ile devletin yapmakla yükümlü olduğu konular paraleldir. Bu durum Halkevleri' nin CHP'nin kültür kuruluşlarından olması nedenine bağlanır. CHP'nin 1939 yılında gerçekleşen 5. Büyük Kurultayında kabul edilen programda 47. madde ile eski eserler ve müzecilik konusunda yapılacaklar hükümetin hedefi olarak sunulmuştur[1059]. Halkevleri Tarih ve Müze Kollarının yöntemleri başında bölgelerindeki müzelerle iş birliği içinde eski eserleri koruma çalışmalarının yapılması vardır. 1944'de 405 Halkevi'nden 90'ında tarih ve müze kolu bulunmaktaydı. Kolun faaliyetleri içinde tarihi eserlerin korumacılığına yönelik halkı aydınlatmak, yerel tarih çalışmaları yapmak, bölgeden bulunan arkeolojik eserleri

[1055] Arık 1947: 44.
[1056] TC Maarif Vekâleti, Hars Dairesi, 26 Ağustos 1341 tarih ve No: 6348/1736. (Arık 1947: 49'dan alıntıyla); Can 1948: 77.
[1057] Arık 1953: 47, 48.
[1058] XV. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları 1947: 15 - 17.
[1059] Arık 1947: 111.

en yakın devlet müzesine ulaştırmak veya alınması için haber vermek bulunmaktadır. Halkevlerinin ilkeleri arasında kendilerine ait arkeoloji konulu özel müze kurmaları doğru bulunmamakla beraber[1060], yer yer yanlış uygulamalar gözlenmiştir. Bu konuda Halkevlerinin yerel folklorik ve etnografya eserleri üzerine müzeler oluşturulmakla ilgili görevlendirilmeleri, bazı bölgelerde arkeolojik eserlerinde bu müzelere dâhil edilmesine yol açmıştır. Konu bağlamındaki bir örnek; 1947 yılında TTK adına Kuzeybatı Anadolu'da yüzey araştırmasına başlayan Kılıç Kökten'in, çalışmaları sırasında İnegöl' deki gözlemleridir. Höyüklerle ilgili çalıştığı İnegöl'de eski Bursa Müze Müdürü tarafından İnegöl Halkevi Müzesine hediye edilen ve Çanakkale tarafından geldiği söylenen prehistorik kaplar, askı kandilleri ve İnegöl Palanga Höyükten çıkan eserlerin İnegöl Halkevi Müzesi'nde muhafaza edildiğini görür ve fotoğraflarını da ilgili raporuyla yayımlar[1061].

15 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti olarak kurulmuş ve sonradan adı Türk Tarih Kurumu'na dönüşmüş kurum, kültür varlıklarının korunması ve müzelere kazandırılması yönünde çalışmalar yürütmüştür. Yurttaşa hitaben yayımlanan bir bildiri[1062] bunu açık bir şekilde göstermektedir. Bildiride ülke topraklarının altı ve üstüyle zengin tarihi eserlere sahip olduğu, bunların ulusun ortak malı olarak tahribattan, çalınmaktan yabancı ellerden korunması gerektiği her Türk vatandaşına ulusal bir görev olarak verilmek istenmiştir. Bildirinin devamında, tarihi eserleri bulacak, görecek veya duyacak vatandaşı sorumluluğunu canla başla yapmaya davet ederek, müzelere ve mülki idareye yöneltmekte, geçmişin mirasını yabancı ve ait olmayan ellerden korumanın yurttaş için kutsal bir vazife olduğunu vurgulamaktadır.

Maarif Bakanlığı, Antikite ve Müzeler Direktörlüğü, 1936 yılında definecilik ve kazılar konusunda bir genelge yayımlamıştır. Genelgeye göre; Kazı yapmak isteyenlerin AAN 10. maddesi gereği bilimsel yetkili olması gereklidir. Kazıda çıkan eserlerin tümü devlet müzelerinin malıdır. Kazanlar yalnızca eserleri incleyerek yayın yapabilirler. Define araştırmaları için gerekli memur harcırahları araştırıcılar tarafından karşılanacağı için, buna mali durunlarının yeteceğini belgelendirmeleri gerekir. Define arayanlara sınırlı süre, alan verilir. Aranan nesne geçer akçe altın, gümüş ve mücevherden ibaret olup, bunlar dışında nizamnamenin 5. maddesi kapsamına giren eserler müzelerin malıdır. Höyük, Tümülüs ve diğer arkeolojik yerleşim alanları dışında arama izni verilir. Define bulunursa MK'un 696 - 697.

[1060] Arık 1947: 112 - 114.
[1061] Kökten 1951: 211, Lev. XVII a.
[1062] Arık 1947: 47.

maddelerine göre işlem yapılacaktır. Genelge, izinsiz ve gizli kazıların yapılmaması hususunda uyarılarla sonlanmaktadır[1063].

1938 yılında, son şekli 1907 yılına ait Asar ı Atika Nizamnamesi yeniden basılmış ve dağıtılmıştır.

Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünce 1944 yılında 80 maddeden oluşan Eski Eserler Kanun Tasarısı hazırlanmış, Genel Müdür H. Z. Koşay ise 1948 yılında yazdığı yazısında tasarının yakında TBMM'ye sunulacağından söz etmektedir[1064].

Cumhuriyetin ilk döneminde sivil toplum kuruluşları da müzecilik ve arkeoloji konularına ilgi göstermişlerdir. 1927'de kurulan "İzmir Asar - ı Atika Muhipleri Cemiyeti" müze ve kazılara destek amacı ile kurulmuştur. Ülke genelini baz alan diğer bir sivil kuruluş ise 1946'da kurulan " Türkiye Tarihi Anıtların Korunmasına ve Onarılmasına Yardım Derneği" dir. Bu derneğin amaçları arasında da kazılara ve ören yerlerinin düzenlenmesine destek vardır[1065].

1948 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü şube müdürlerinden Nurettin Can tarafından yeni kanun çalışmaları için bir kitap hazırlanmıştır. Milli Eğitim tarafından basılmış "Eski Eserler ve Müzelerle İlgili Kanun, Nizamname ve Emirler" adlı kitabın Önsöz'ünde H. Z. Koşay'ın da bir yazısında bahsettiği TBMM'ye yakın zamanda sunulacak "Eski Eserler ve Müzeler Kanun Layihası" tasarısından söz edilmektedir[1066]. Ancak kısa bir süre sonra ülkenin genel siyasetini etkileyecek çok partili sisteme geçiş ve seçimler sonrası iktidarı devralan Demokrat Parti hükümet programında bu tasarının yeni politikalarda göz ardı edilerek ele alınmadığını, 1955 yılında yeni bir tasarı daha hazırlandığını ancak bu tasarının da yasalaşmadığını görüyoruz. Bu durum eski eserler hukuku konusunda yürürlükteki yasaların geliştirilmesine imkân vermeden 1973 yılında EEK çıkana kadar uzunca bir süre kültür varlıkları koruma hukukunun ihmal edilmesini, modern ve güncel koşullara göre düzenlenmesini geciktirmiştir. Dolayısıyla 1710 sayılı EEK yürürlüğe girene kadar kültür ve tabiat varlıklarının hukuksal yönden korunması, Osmanlı Dönemi'nde çıkarılan 1906 tarihli Asar - ı Atika Nizamnamesi vasıtasıyla yapılmaya çalışılmış, böylece kültür varlıklarının yağma, yıkım, tahribat ve kaybına yol açılmıştır[1067]. Cumhuriyet'in erken döneminde devlet idaresince yayılmaya çalışılan eski eser korumacılığı ve eğitimine rağmen toplum içinde eski

[1063] Gerçek 1999: 162.
[1064] Gerçek 1999: 285.
[1065] Madran 2002 b: 17, 18.
[1066] Can 1948: V.
[1067] Çal 1990 b: 365.

eserlerin koruma anlayışı tam olarak yaygınlaşmadığı gibi ilerleyen zamanlarda korumacılıktaki hukuki boşluklar doldurulamadığından eski düzenlemelerle yetinilmiştir. Bu dönemlerde, eski eser arayanlar, satın alanlar, koleksiyon için veya dekor amaçlı toplayanlar ortaya çıkınca doğal olarak bu işi ticarete döken, alıp, satan antika mağazaları da çoğalmıştır[1068]. Denetimin yetersiz kaldığı bu durumlar korumacılık yönünden taşınır kültür varlıklarına olumsuz tesir etmiştir.

1961 Anayasası ile ilk kez, daha önce Anayasa'da hiç yer almayan bir hükme yer verilmiştir. Böylece devlet, tarihsel ve kültürel değeri olan eserleri ve anıtları korumakla sorumlu tutulmuştur. 50. Maddenin son fıkrasında yer alan bu hükümle artık Türk eski eserler hukuku anayasal dayanak kazanmıştır[1069]. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yürürlüğe giren ve Cumhuriyet Dönemi de uzunca bir süre kullanılan 1906 tarihli son Asar - ı Atika Nizamnamesi, Anayasa Mahkemesi'nin 6.7.1965 tarih ve 1965 - 41 sayılı kararı ile yasa hükmünde sayılmıştır[1070].

Cumhuriyet dönemi hükümet programları uzunca bir müddet boyunca, kültür varlıklarının korunmasına yönelik konulara doğrudan bir gönderme yaptıkları görülmezken genel konular içinde yer vermişlerdir. Bu uzun dönem sonrasında ilk kez 07.11.1969'da kurulmuş 2. Süleyman Demirel Hükümeti programı eski eserler konusuna değinmektedir. Programda, tarih ve kültür hazinelerinin değerlendirileceği, bilimsel esaslara dayanarak doğal olarak gelişmeleri, yaşatılmaları konusunda araştırma çalışmaları yapılacağı belirtilmiştir. Aynı programda, ülkenin arkeolojik özellikleri değerlendirilerek müzeler kurma, eski eserleri ortaya çıkarma ve tanıtımlarının yurt içinde ve dışında tanıtımlarının sürdürüleceği ifade edilmektedir[1071].

1970'lerin başında Türkiye'de oluşan siyasi kargaşa ve ekonomik kriz sonrası devlet, kültür işlerini yapan birimlerde de değişimlere gitmiştir. Osmanlı döneminden itibaren 1971 yılına kadar, müzecilik ve kültür faaliyetleri Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde iken, 1971'de ilk defa bir bakanlık olarak kurulan Kültür Bakanlığı'na geçmiştir. Aynı kapsamda Kültür Müsteşarlığı ile ilişkili tüm konu ve görevler Kültür Bakanlığı içine alınmıştır. EEMGM de aynı bakanlık içinde faaliyetlerine devam etmiştir[1072].

[1068] Arık 1947: 59.
[1069] Mumcu 1971: 41, 42.
[1070] Gerçek 1999: 291.
[1071] Kantarcıoğlu 1998: 33, 56, 57.
[1072] Kösemen 2012: 150. (Kültür ve Milli Eğitim Bakanlıkları 1977 yılında yeniden birleştirilse de 1978 yılında tekrar ayrılmışlardır.)

1961 Anayasası ile Devlete yüklenen kültür ve tabiat varlıklarını koruma yükümlülüğü 1982 Anayasası'nda da anayasal görevlerinden biri olarak yer almıştır[1073].

Kültür ve Turizm Bakanlıkları 1982'de birleştirilince EEMGM de yeni Bakanlık içinde kalmıştır. 2003 yılında hazırlanan yasa ile EEMGM, KVMGM adını almıştır.

3.4. ESKİ ESERLERİ KORUMA KANUNU ve KOLEKSİYONCULUK

Cumhuriyet Döneminde kültür varlıklarına yönelik yapılan ilk hukuki düzenlemedir[1074]. Bu kanunun çıktığı 1973 yılına kadar Asar - ı Atika metni Tüzük olarak yürürlükteydi. Ancak bu metnin modern anlayışla uygulanması imkânsızlaşmıştı[1075]. Kanunun yürürlüğe girmesi ile 1906 tarihli Asar - ı Atika Nizamnamesi yürürlükten kalkmıştır[1076]. 6 Mayıs1973 tarihinde yürürlüğe giren 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu[1077], 1884 ile 1906 Asar - ı Atika Nizamnamelerinin getirdiği ilkeler ve devletçilik anlayışı temelinde düzenlenerek bilimsel olmasına çalışılan ayrıca iç piyasayı denetime tabi tutmayı amaçlayan bir kanun olarak hazırlanmıştır[1078]. Bu kanun ile bir takım çelişkiler ortaya çıkmış, ancak sağladığı esaslar ile günümüzün mevcut, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun ilk aşamasını oluşturmuştur[1079]. 1710 sayılı EEK ilk maddesinde kültür varlıkları, "eski eser" ifadesiyle belirtilmiş, hayvan ve bitkilere ait fosillerden işlenmiş çakmak taşı, kemik ve obsidyene, arkeolojik eserden sanat tarihi içinde yer alan etnografik esere, cam, çini, taş, toprak, maden, tekstil, ağaç gibi maddelerden mamul eski eserler ve parçaları da bu kapsamda sayılmıştır. İkinci maddede etnografik eser tanımlanmış kapsama alınanların sanat tarihince değeri olanlar olduğu belirtilmiştir. Türkiye'de eski eser yasaları içinde ilk defa bu yasa, koleksiyonculuk ve özel müzecilik kavramlarını kullanmıştır. Bu yönüyle Türk koleksiyonculuk tarihi açısından dönüm noktası olan önemli bir yasadır. Kanunun ana ilkeleri devlet malı ve haber verme zorunluluğu üzerine geliştirilmiştir. Fakat bu yönde hazırlanan kanunla devlet malı niteliğindeki kültür varlıklarının koleksiyoncu, özel müze ve kültür varlığı ticareti yapanlarca edinilmelerini yasal hale getirmiştir. Ancak edinilen bu eserlerin tekrardan satışlarının önüne geçilmiştir. Haber zorunluluğu ilkesi gereği kanun maddesinde belirtilen eserlerin bulunarak müzeye bildirilmeleri halinde, tasnif ve tescillerinin yapıldıktan sonra müzeye alınmaları,

[1073] T.C. Anayasası 07.11.1982, m. 63.
[1074] Karaduman 2008: 82.
[1075] Karagözoğlu vd. 1989: 73.
[1076] EEK m. 53.
[1077] 6 Mayıs 1973 tarih ve 14527 sayılı RG.
[1078] Karaduman 2008: 82.
[1079] Karaduman 1997: 9.

kapsam dışında ise sahiplerine geri verileceği kanun maddelerindendir. İhbar edene ise eserin değer tespiti sonunda bu değerin yarısı oranında bir ödül verilir[1080].

Bu kanunla; bakanlıklar, kamu kurumları ve tüzel kişilikler ile kamu yararına çalışan dernekler, taşınır ve taşınmaz her tür eski eser ve etnografik nesneden koleksiyon oluşturabilir, müzeler kurabilirler. Özel şahıslar da her tür nesneden oluşan koleksiyonlar yapabilirler. Ancak, kanunda belirtilen eski eserler kapsamına giren nesnelerden koleksiyon yapılacaksa bu faaliyetlerini ilgili bakanlığa en geç altı ay içinde bildirmekle yükümlüdürler[1081]. Kanuna bağlı koleksiyonculuk yönetmeliğinde[1082], eski eser koleksiyonculuğu ayrı bir grupta tanımlanmıştır. Bu tanımla koleksiyoncular; devlet müzelerinde bulunan korunması gerekli tüm kültür varlığından koleksiyoncu belgesi alarak koleksiyonlar meydana getirebilirler. Kanun da belirtilen eserler kapsamı dışındaki nesnelerden yapılacak koleksiyonlar için ise, koleksiyoncu belgesi düzenlenmesine gerek olmadığı belirtilmiştir. Yönetmeliğin 14. maddesi ayrıca, evlerinde ailelerinden kalma ata yadigârı olarak bulunan ve kanun kapsamı içinde olan eski eserlerin de koleksiyon kapsamında değerlendirilmediği belirtilmiştir. Türkiye'de eski eserlerden koleksiyonculuğu ilk defa konu eden 1710 sayılı EEK'nun Geçici 1. maddesi, kanun yürürlük tarihi itibariyle bir yıl içerisinde, eski eser koleksiyonculuğu yapan kişilerin koleksiyonlarında bulunan eserleri de içeren bir envanter listesiyle faaliyetlerini en yakın müze müdürlüğüne bildirme yükümlülüğü getirmiştir. Bildirimde bulunmayan kişiler, kanunun 48. Maddesindeki para ve hapis cezası ile cezalandırılacaktır[1083]. Kanunun yürürlüğe girmesiyle arkeolojik eserler ve belirtilmiş kültür varlıklarından koleksiyon yapanlar ellerindeki eserleri tasnif ve koleksiyonlarını tescil ettirerek koleksiyoncu izin belgesi almak ve eski eser koleksiyonculuğu yönetmeliğinin şartlarını sağlamak durumunda kalmışlardır[1084]. 1710 sayılı Kanun'la kaçak kazılardan çıkarılmış arkeolojik eserlerin, devlet müzeleri yanında koleksiyoncuya gidişi yasallaşmış, fakat bu eserleri tekrardan satmayı engelleyerek ticarete konu olmaları önlenmiştir. Kanuna göre koleksiyoncular, eserlerini devlet müzelerinden başkasına satamaz, bağışlayamaz ve başka bir koleksiyoncuyla değiştiremez[1085]. Yönetmeliğin 6. ve 15. Maddeleri gereğince; eski eser ticareti belgesi olanlara, Türkiye sınırları içinde kara ve denizlerde bilimsel araştırma, arkeolojik kazı ve sondaj yapanlar ile Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bağlı olan personele koleksiyoncu belgesi verilemez. Yönetmeliğin 10.

[1080] Karaduman 1997: 9.
[1081] 1710 sayılı EEK, m. 21.
[1082] Eski Eser Koleksiyonu Yapanlara Ait Yönetmelik, 10 Temmuz 1973 tarih, 14590 sayılı RG.
[1083] Karaduman 1997: 10.
[1084] Akat vd. 1984: 9.
[1085] Eski Eser Koleksiyonu Yapanlara Ait Yönetmelik, m. 8, 12, 13.

ve 11. Maddeleri koleksiyonu oluşturan eserlerin fotoğraflı, envanter bilgilerini içerir, müze müdürlüğü tasdikli defterlere kaydını ve kontrollerini açıklar. 1710 sayılı Kanun'a aykırı davranan koleksiyoncu veya varisleri hakkında, kanunun 50. ve Yönetmeliğin 13. Maddesi para ve hapis cezası yanında eserlerin müsaderesine ve bu kişilere tekrardan koleksiyon belgesi verilmeyeceğine hükmeder.

Özel müzeler için düzenlenen yönetmelikte[1086] de benzer maddeler yer almış, özel kişilerin koleksiyonculuğa aykırı fiillerinden kaynaklı "müsadere" ifadesi, bu yönetmelik de yer almamıştır. Bir diğer dikkat çekici husus; özel müze açabilecekler arasında "gerçek kişiler" in bulunmamasıdır[1087].

Taşınır kültür varlıklarını ilgilendiren bir diğer konu ise yasal eski eser ticareti ve mezatlarının bu kanunla denetimlerinin artırılmasıdır. 1710 sayılı Kanun'da satışı serbest bırakılan eski eserler; 1906 Asar - ı Atika Nizamnamesi esas alınarak aynı şekilde korunmuş maddeler ışığında ayrıntılı olarak yeniden düzenlenerek belirtilmiştir. Bu eserler kanunun 1. Maddesinde açıklanan eski eserler ve sanat tarihini ilgilendiren etnografik eserler dışındaki eserlerdir. Eski Eser Ticareti Yönetmeliğine[1088] göre müzayede satışlarında da belirlenen tür nesnelerin satışı serbest bırakılmıştır. EEK 28. Maddesi, mezata çıkacak eserler ve koleksiyonlar önceden devlet müzelerine haber verilerek gösterilmek zorundadır. Kanunun 1. ve 2. Maddelerinde tarif edilen eserler, müzelerin kuracağı komisyonla takdir edilen bedelle müzeye satın alınarak, onay verilen eserlerin satışı serbest bırakılır. Bu yönetmelikte bazı maddeler, ticarethane sahiplerinin yurtdışı satışa yönelmeleri üzerine değişikliğe gidilerek[1089], satış izni olan eserlere "yurt içi satılabilir" şerhi eklenerek 1975 yılında yeniden düzenlenmiştir[1090]. Bu düzeltmenin aslı, eski eserlerin bulunduklarında 10 gün içinde ilgili makamlara bildirilmeleri gereğince müzelere gösterilmeleri ve bu esnada birçok müzenin satın alma gücünün olmamasından eski eserlerin yurt dışına çıkışına seyirci kalınmasıydı[1091].

Eski düzenlemenin yarattığı yasal boşluk ve bundan yararlanan tahripkâr faaliyetlere tepki olarak EEK adıyla hazırlanan, 1710 sayılı Yasa, kanunlaşmıştı ancak Yasada pek çok sorunlu madde bulunuyordu. Yasa, nicelik ve nitelik yönüyle çok çeşitli varlığı koruma kapsamında eski eser olarak değerlendirerek tek tanım içine almıştır. Milyonlarca kişinin

[1086] Özel Müze Yönetmeliği, 8 Ekim 1980 tarih ve 17129 sayılı RG.
[1087] Karaduman 1997: 10.
[1088] Eski Eser Ticareti Yönetmeliği, 18 Haziran 1973 tarih ve 14578 sayılı RG.
[1089] Eski Eser Ticareti Yönetmeliği'nin Değiştirilmesi Hususunda Yönetmelik, 31 Mart 1975 tarih ve 15194 sayılı RG.
[1090] Karaduman 1997: 10.
[1091] Karagözoğlu vd. 1989: 76.

evinde bulunan ata yadigârı olarak korunan veya kullanılan eşya, bu tanıma uymaktaydı. Hemen her aile reisi böylelikle yasaya aykırılık durumunda kalmış, hiçbir istisna tanımayan yasa ile vatandaşlar kanun önünde suçlu duruma düşmüştü. Ayrıca, koleksiyoncuların elinde bulunan eserlerin mülkiyeti konusu cevapsız kalmıştı. Kuyumcuların sattığı sikkelerin eski eser olduğu bilindiği halde yasa bu ihlale de göz yummaktaydı[1092]. Bu ve benzer nedenler yanında taşınmazlarla ilgili sıkıntılı konuların da fazlalığı yeni bir koruma yasası ihtiyacını ortaya koyuyordu. Kanunun değiştirilmesine dair bir tasarı, Milli Eğitim Komisyonu Başkanlığı'nca 1982 yılında hazırlanmış, ilgili Bakanlık ve makamlardan görüşler istenmiştir[1093]. 1983 yılında çıkacak 2863 sayılı KTVKK'na ilişkin görüşler içinde taşınır eserlerle ilgili maddelerdeki hükümleri ağır bularak eleştirmişlerdir. Bu görüşlerce; Anayasa ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine aykırı olarak özel mülkiyete yönelik kısıtlamalar endişe yaratmaktadır. Ayrıca kültür varlığı da olsa taşınır mallara bu türden ağır bir müdahale demokratik, özgürlükçü, hukuk devleti anlayışı ile bağdaşamayacağını belirtmişlerdir. Komisyon Raporunda yer alan eleştiride; İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 27/ b maddesi isnad edilerek, herkesin sahip olduğu her çeşit bilim, edebiyat ve sanat eserlerinden doğan maddi, manevi menfaatlerinin korunmasını isteme hakkına vurgu yapılmıştır[1094].

3.5. KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KANUNU ve KOLEKSİYONCULUK

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu[1095] 21 Temmuz 1983 yılında kabul edilmiş, 23 Temmuz 1983 tarihinde de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. TBMM, kanunu yasalaştırmadan önce; Türk eski eser korumacılığı hukuk tarihi aşamaları, kültür varlıklarının korunmasında ortaya çıkmış yenilikler ve anlayışları, bu kapsamda imzalanmış uluslararası sözleşmeleri gözden geçirerek hazırlıklar yapmıştır. Kanunun gözettiği amaç kültür ve tabiat varlıklarında sürdürülebilirliktir. Bu kanunla daha önceki yasalarda "eski eser" olarak anılan kavramın yerini daha kapsamlı olan "kültür ve tabiat varlığı" kavramı almıştır. Kültür varlıkları ve tabiat varlıkları tanımı, genel bir şekliyle kanunun 3. maddesinde yer almaktadır. Kanunun hemen ardından çıkarılan 2872 sayılı Çevre Kanunu ile koruma hukukunun kültür varlıklarından tabiat varlıklarına da uzadığı, çerçevenin genişlediği görülür. 2863 sayılı

[1092] Karagözoğlu vd. 1989: 73, 74, 76.
[1093] Karagözoğlu vd. 1989: 77 - 94.
[1094] 3 Mayıs 1982 tarih ve 1/108 Esas No. Ve 12 Karar No'lu T.C. Danışma Meclisi Bayındırlık, Ulaştırma, İmar ve İskân, Turizm ve Tanıtma Komisyonu Raporu (bk. Karagözoğlu vd. 1989: 86 - 94)
[1095] KTVKK, 22 Temmuz 1983 tarih ve 18113 sayılı RG. 2863 sayılı Kanuna ek ve değişiklik getiren mevzuat veya anayasa mahkemesi tarafından iptal edilen hükümler ile son şekli için bk. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf

KTVKK, arkeolojik ören yerleri, nekropoller, höyükler ve tümülüsler gibi sahaların korunmasını öncelikli ele almış, yasa dışı kazılardan çıkmış arkeolojik eserlerin özel müze ve koleksiyoncuya gidişini önlemeyi amaçlamıştır. Hedeflediği bu ilke ile iç piyasa denetimi ayarlanmış, benzeri olan 1710 sayılı Kanundan bu şekliyle ayrılmıştır. Böylece amaç, kültür ve tabiat varlıklarının ticarete konu meta olarak algısının önüne geçmek ve iç piyasayı sağlıklı denetimle düzenlemektir[1096].

Bu kanun; sahibi oldukları veya zilyet olarak kullandıkları arazilerde taşınır veya taşınmaz kültür ve tabiat varlığı bulanlara, bilenlere ya da yeni haberi olanlara en geç üç gün içinde bu bilgiyi, en yakın müze müdürlüğü veya mülki yöneticiye bildirme zorunluluğu getirmiştir[1097]. Haber verme zorunluluğunun nedeni KGKTV' nın "devlet malı niteliği" taşımasıdır. Anayasanın 63. maddesindeki bu ilkeyle hareket eden kanun, taşınır taşınmaz tüm kültür ve tabiat varlığını devlet malı saymıştır[1098].

2863 sayılı KTVKK' nun üçüncü bölümü, KGTKTV' na yöneliktir. Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları başlığı altındaki bölüm 23. madde ile başlar, 34. maddeyle son bulur (bk. Ek 3). 23. madde; korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarını iki gruba ayırarak tanımlar. 1987 yılında yapılan 3386 sayılı Kanun değişikliği ile (a) bendinde verilen grup kapsamına giren taşınır kültür ve tabiat varlıkları tek tek sayılmıştır[1099]. Bendin 4. fıkrasında; son altı Osmanlı padişahına ve çağına ait sikkeler, taşınır kültür varlıkları oldukları halde kapsam dışı bırakılarak tescilsiz alışverişlerine izin verilmişlerdir. Bu dönem sikkelerinden özellikle altın olanlar, tedavüle girdikleri zamandan sonraki dönemlerde de hatta günümüze değin kullanılagelmişlerdir. Son dönem altın sikkelerinin, tasarruf amacıyla ve ziynet eşyası olarak toplum elinde yoğun ve yaygın olarak tutulması ve kuyumculardan devamlı alınıp satılmalarından, yurt dışına çıkarılmaları yasaklanarak yurt içinde alım satımları serbest bırakılmıştır. Kanun koyucu burada, yaygın kullanımdan, sikkelerin doğal olarak korunduklarını değerlendirmiştir. Kanun tasarısı gerekçesinde; kuyumcularda satılan altın

[1096] Karaduman 1997: 11; Karaduman 2008: 86.
[1097] KTVKK, m. 4.
[1098] KTVKK, m. 5.
[1099] Her çeşit hayvan ve bitki fosilleri, insan iskeletleri, çakmak taşları (sleks), volkan camları (obsidyen), kemik veya madeni her türlü aletler, çini, seramik, benzeri kab ve kacaklar, heykeller, figürinler, tabletler, kesici, koruyucu ve vurucu silahlar, putlar (ikon), cam eşyalar, süs eşyaları (hülliyat), yüzük taşları, küpeler, iğneler, askılar, mühürler, bilezik ve benzerleri, maskeler, taçlar (diadem), deri, bez, papirus, parşümen veya maden üzerine yazılı veya tasvirli belgeler, tartı araçları, sikkeler, damgalı veya yazılı levhalar, yazma veya tezhipli kitaplar, minyatürler, sanat değerine haiz gravür, yağlıboya veya suluboya tablolar, muhallefat (religue'ler), nişanlar, madalyalar, çini, toprak, cam, ağaç, kumaş ve benzeri taşınır eşyalar ve bunların parçaları. Bunlara "halkın sosyal hayatını yansıtan, insan yapısı araç ve gereçler dâhil, bilim, din ve mihaniki sanatlarla ilgili etnografik nitelikteki kültür varlıkları" da eklenmiştir (KTVKK 3. Bölüm metni için bk. Ek 3).

sikkelerin eski eser kapsamında olduğu ve 1710 sayılı Kanuna muhalif durum doğurduğu, halkın kullandığı sikkeler içinden nadir olmayanların alışverişini serbest bırakmanın bir toplum gerçeği ve sosyal bir ihtiyacı karşılamak olarak belirtmiştir[1100]. Maddenin (b) bendinde ise KGTKV içinde Türkiye Cumhuriyeti ulusal tarihi içinde yer alan Milli Mücadele, kuruluş ve devrimler ile Mustafa Kemal Atatürk'e ait belge, kitap, eşyalar ve benzeri taşınır nesneler yer almaktadır.

Kanunun 24. maddesi[1101], devlet malı niteliğindeki KGTKTV' nın devlet elinde ve müzelerde bulundurulmaları, korunup değerlendirilmelerinin de devlete ait olduğunu açıklar. Kanuna göre devlet, elinde bu tür varlık bulunanlardan, değerini ödeyerek bunları satın alabilir. Devlet tarafından kültür varlıkları için ödenen bedel aslında bir ödüllendirme olup, bir satın alma değildir. Yasanın ilgili hükümlerinde "satın alınabilir" ifadeleri yer alsa da devlet kendine ait malı tekrardan satın alamayacağına göre, devlete ait olan malı bulana bir ödül vermektedir[1102]. Kaldı ki devlet, taşınır kültür varlıklarını bulan kamu görevlilerine bir ödül de vermemektedir[1103]. 23. maddenin (a) bendinde yer alan etnografik nitelikteki kültür varlıkları, yurt içinde serbestçe alınıp, satılır ve devredilebilir. Bunların alım satım serbestisi hangi devre ait olduğu ve niteliklerinin neler olduğu, kayıt ve tescil koşullarının bulunduğu yönetmelikle belirlenir. Yurt içinde satışı serbest olup, yurt dışına çıkarılmak istenen bu tür eserlerin, müzelerde veya gümrüklerde uzmanlarca kontrolü yapılması zorunludur. Alım satımı serbest olan nesnelerde devletin rüçhan hakkı bulunmaktadır.

Kanunun 25. maddesinde, bu kanunun 4. ve 30. maddeleri gereği, bildirilen ve bulunan taşınır kültür ve tabiat varlıklarının, bilimsel yöntemler ile tasnif ve tescil edilmesi açıklanır. Bunlardan devlet müzelerinde bulunması gerekenler, usulüne uygun olarak müzeler tarafından alınır. Alınması gerekli olmayanlar ise bir belge ile sahiplerine geri verilirler. Yasanın bu hükmü bazı hukukçularca[1104] doğru bir nitelendirme değildir. Çünkü hukuka göre "sahiplerine" ifadesi "zilyetlerine" olarak değiştirilmelidir. Devlet burada kültür varlıklarının asli sahibidir, denetimle kullanım hakkını vermektedir. Ayrıca Yasada, korunması gerekli kültür varlıklarının müzelere alınıp alınmama takdirinin yetkililere bırakılması da eleştirilen bir konudur. Korunması gerekli bir kültür varlığının özel mülkiyete bırakılması yanlış bir karardır. Bir önceki 1710 sayılı EEK' nda, eski eser olmadıkları anlaşılan nesnelerin tasnif ve tescil dışı

[1100] Aydos 2008: 65; Çolak 2015: 15, 16.
[1101] Bu madde, 17 Haziran 1987 tarih ve 3386 sayılı Kanun ile değişmiştir.
[1102] Kanadoğlu 2007: 198.
[1103] Karagözoğlu vd. 1989: 128.
[1104] Kanadoğlu 2007: 198.; Aydos 2008: 69.

kalmalarında sahiplerine iade söz konusuyken, burada müzelere alınması gerekli görülmeyen kültür varlıkları ifadesi mevcuttur. Bunun dışında eleştirel bir durum da kültür varlığını mülkünde bulan ile başkalarına ait bir mülkte bulan kişiye müzeye alımda farklı uygulama yapılmasıdır. Zira 2863 sayılı Kanunun 64. maddesi gereği başkasına ait mülkte bulunan KGTKTV iade edilememekte müzelerce alınmaktadır [1105] . Bu konuda düzenlenmiş yönetmelik [1106], kanunun 23. maddesinde anılan kültür ve tabiat varlıklarının hangilerinin korunması gerekli olup olmadığı ve hangilerinin müzelere alınıp alınmayacaklarının ayrımını yapmayı "tasnif" etmek, müzelere alınan eserlerin envantere kaydının yapılması, alınmayacakların ise belge ve envanter listelerine ait birer nüshanın arşivlenmesini ise "tescil" olarak belirtmektedir (bk. Ek 5).

Bu kanunla, tüm mevcut kültür varlığının esasen devlet malı olmasından, bulunan ve sahiplenilmiş tüm kültür ve tabiat varlıklarının müzelere gelmesi amaçlanmış, bunlar içinden devlet müzelerinde bulunması gerekenlerin satın alınması, devlet müzesinde bulunmasına gerek olmayan korunması gerekli kültür ve tabiat varlığının ise belge düzenlenerek sahibine iadesine hükmedilmiştir. Bir önceki 1710 sayılı EEK' da eski eser olarak kabul edilmeyerek satın alınmayan nesneler için de doğal olarak belge düzenlenmiyordu. 2863 sayılı Kanun ile devletin müzelerine almadığı veya alamadığı KGTKTV' nın gerek yurt içinde korunmaları gerekse yurt dışına kaçırılmalarının önüne geçilmek istenmiştir. Bu anlamda kanun yapıcı, 2863 sayılı Kanun'un geçici 2. maddesiyle bir af çıkarmış, 1710 sayılı Kanun'a göre, koleksiyon yapanlarda bulunan kültür ve tabiat varlıklarını, kaynağının belirtilmesini istemeksizin belgelendirilmelerini hedeflemiştir. Böylece kültür ve tabiat varlıkları üç kategoriye ayrılmıştır. Birinci kategoridekiler; devlet müzelerinde bulunması gerekenlerdir. Bu kültür ve tabiat varlıkları yalnızca devlet müzelerinde bulunurlar. İkinci grup, tescile tabi olup, devlet müzesinde bulunmasına gerek duyulmayan fakat belge düzenlenerek sahibine geri verilenlerdir. Bu tür kültür ve tabiat varlıkları, özel müze ve koleksiyoncularca satın alınabilir. Ayrıca bu tür eserler ruhsat sahibi ticarethanelerde ve müzayedelerde de satılabilir. Üçüncü grup tasnif ve tescil dışı bırakılmış olan korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları olmayanlardır. Bunların yurt içi satışı serbest, yurt dışına çıkarılmaları ise müzelerden alınacak belge ile yapılabilmektedir. Alım ve satımı serbest olan varlıklarda devletin rüçhan hakkı saklıdır[1107]. 2863 sayılı Yasada, korunması gerekli kültür varlıkları için "devlet malı" ifadesi

[1105] Aydos 2008: 69.
[1106] KGKTV' nın Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik; RG 20 Nisan 2009, sayı 27206.
[1107] Karaduman 1997: 12.

"devlet malı niteliğinde" olarak değiştirilmesi farklı yorumlara yol açmıştır. 1884 Tarihli AAN'sinden itibaren "devlet malı" olarak kullanılan ifadenin bu Yasayla "devlet malı niteliğinde" olarak kullanılması kültür varlıkları mülkiyeti konusunda yeni bir statü yolunun açılması şeklinde de değerlendirilmiştir. Kanun tasarısı çalışmalarında bu konu üzerinde tartışılmış, yeni kullanılan ifadenin ihtilaflar doğuracağı vurgulanmıştır. Bunun dışında konunun bir sakıncasının da yurt dışı davalarda mülkiyet hakkını temel alan yabancı devlet mahkemelerinin bu muğlak anlamdan dolayı, Türk hukukunun devlet mülkiyetine koşulsuz sahip olmadığı gibi yersiz savlarla belirsizliğe yol açan yorumlarına muhatap olunmasıdır. Diğer yandan idare hukukuna göre, bir malın kamu malı olabilmesi için malın kamu tüzel kişiliği mülkiyetinde bulunması yanı sıra kamu hizmetine sunulması gerekmektedir. Buna göre devlet müzelerindeki eserlerin hizmete sunulmuş olması gözetilmeksizin kamu malı sayılabilir, fakat gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetlerinde bulunan eserler kamu malı sayılamazlar. Dolayısıyla devlet malı olan kültür varlıkları farklı açılardan çeşitli ayrımlara göre değerlendirilmekte böylece farklı yorumlar ortaya çıkmaktadır. Burada, İdare hukukunun, Medeni Hukuktan farklı anlamda bir mülkiyet kavramı ortaya koyduğu görülmektedir. Özetle mülkiyet hakkı açısından bir malın kamuya tahsisi varsa kamu malı, yoksa idareye ait özel maldır. 2863 sayılı Kanun örneğinde olduğu gibi kamu yararına sunma kanun yoluyla da olabilmektedir. Bu yönüyle bakıldığında idare hukuku, özel hukuk alanında kanun yapma yoluyla, kamu tüzel kişilikleri ve devlete, mülkiyet hakkını sağlamaktadır. Zira kültür varlıkları, özelliklerinden dolayı korunma zorunlukları olan ve bilimsel çalışmalarda kullanılmaları nedeniyle kamu yararı ölçütünü de içerdiklerinden kamu malı olarak mütalaa edilirler. Kültür varlıkları içinde "devlet malı" niteliği taşımayan bazı ayrıcalıklı, gerçek ve tüzel kişiliklere ait mülkiyete sahip kültür varlıkları da bulunmaktadır. Bunlar: 23.04.1906 tarihinde yürürlüğe giren AAN öncesi özel mülkiyet tarafından edinilmiş ve sahipliği tarihinde belgelenmiş olanlar, yurt dışından alınıp, üzerlerinde kanuna uygun özel mülkiyet tesis edilen kültür varlıkları ile 2863 sayılı Kanun'un 25. maddesinde belirtildiği üzere haklarında tüm tasarrufları sahibine bırakılmış tasnif ve tescil dışı bırakılan kültür varlıklarıdır[1108].

2863 sayılı KTVKK' nun 26. maddesi, "müze, özel müze ve koleksiyonculuk" başlığını taşır. Maddeye göre, bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve tüzel kişiler ile vakıflar kendilerine ait faaliyet konularında ve amaçları doğrultusunda her tür kültür ve tabiat varlığından koleksiyon oluşturabilir, müzeler kurabilirler. Böylece, 1710 sayılı EEK' nda

[1108] Özel 2018: 221, 224, 225, 227, 230.

gerçek ve tüzel kişilere tanınmayan özel müze açma yetkisi bu kanunla bir yenilik olarak tanınmıştır. Vakıflarca, gerçek ve tüzel kişilerce açılacak özel müzeler, faaliyet alanları ve konularını beyan ettikleri dilekçe ile bakanlığa başvururlar. Bakanlık değerlendirmesi ile özel müzeler, alınan ruhsatta belirtilen konu alanında olmak üzere taşınır kültür varlığı bulundurur ve sergileyebilirler. Açılacak bu özel müzeler de taşınır kültür varlıklarının korunması açısından devlet müzesi statüsünde sayılır. Fakat bu müzelerin belgelendirme yetkisi yoktur. Bu müzeler sadece devlet müzelerinin belgelendirdiği eserleri koleksiyonlarına katabilirler.

26. madde aynı zamanda, gerçek ve tüzel kişilerin Kültür Bakanlığı'ndan alınacak ruhsatla korunması gerekli taşınır kültür varlıkları içeren koleksiyonlar oluşturabileceğini belirtir. Ancak bu maddenin özel müze ve koleksiyonculukla ilgili kısımlarında "tabiat varlığı" ifadesi yer almazken, yönetmeliklerde[1109] bu kavramın kullanılması ile kanunla uyuşmazlık ortaya çıkmıştır. Belgeli eser satışı yaptıklarından kültür varlığı ticarethanelerinde defter tutma kaldırılmış, özel müze ve koleksiyoncular ise kendilerinde bulundurdukları korunması gerekli kültür varlıklarının denetimi açısından envanter defteri tutmalarına hükmedilmiştir. EEK ile özel müze ve koleksiyoncuya bırakılan korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları, bu kanunun geçici 2. maddesiyle özel müzeler ile gerçek ve tüzel kişilerde bulunan kültür ve tabiat varlığının belgelendirilmesini sağlayarak yasallaştırmıştır. EEK, özel müze ve koleksiyoncuların yalnızca devlet müzelerine eser satışına imkân verirken, bu kanunla on beş gün önceden bağlı olunan müzeye haber vermek koşuluyla koleksiyoncular, kendilerinde kayıtlı bulunan eserleri bir başka koleksiyoncuya satma hakkı elde etmiştir. Bununla birlikte kanun ve yönetmeliklerde özel müzelerin eser satışına ait bir hüküm yoktur. Ancak ruhsatı iptal olunan veya faaliyetine devam etmek istemeyen özel müzelerin, envanterlerinde bulunan müzelik değerdeki eserleri için "Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik" geçerlidir. Bu hüküm Özel Müzeler ve Denetimleri Hakkında Yönetmeliğin 13. maddesinde yer almaktadır[1110]. Bu kanuna dayanarak hazırlanmış ve 15 Mart 1984' te yürürlüğe girmiş "KGKTV Koleksiyonculuğu ve Deneteimi Hakkında Yönetmelik", 23 Mart 2010 tarihinde günün koşullarına uygun olarak güncellenerek yeniden düzenlenmiştir (bk. Ek 4).

Kanun, kültür ve tabiat varlıklarının korunması, bilimsel kazıların ruhsatlandırılıp denetlenmeleri, iç piyasanın kontrolü, yurt dışına çıkarılması yasak olan kültür ve tabiat

[1109] Özel Müzeler ve Denetimleri Hakkında Yönetmelik, 22/01/1984 tarih ve 18289 sayılı RG; KGTKTV Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik, 23/03/2010 tarih ve 27530 sayılı RG.
[1110] Karaduman 1997: 13; dn. 43.

varlıklarının korunması ve ülke kültür mirasının tahrip edilmeden geleceğe aktarılması amacıyla çeşitli kanun maddeleri düzenlemiştir. Bu kapsamda, izinsiz kazı, sondaj yapılması veya izinsiz define aranması, izinsiz ve haber vermeksizin kültür varlığı bulundurmak, bunları satmak ve yurt dışına çıkarmak 2863 sayılı Kanun'a muhalefet suçları olup, kanunun 67, 68 ve 74. maddelerince cezai işleme tabidir[1111].

Kanunun çıktığı 1983 yılından sonra uzun bir süre daha belgelendirme sistemine tam anlamıyla geçilememesi, yasa dışı eski geleneklerin üstü örtülü sürdürülmesini ve kargaşayı doğurmuştur. Kaçak kazıların önünün kesilmemesi, özel müze ve koleksiyonculara eser akışını sağlarken, talep; tahribat ve kaçakçılığı tetiklemiştir. Özellikle alımlarını men eden, iadelerini talep eden genelgenin yayımlandığı 2005 yılına kadar belirtilen taşınmaz kültür varlıklarına ait parçalar koleksiyoncularca alınıp envanter defterlerine kaydedilmişlerdir[1112]. Yasalar bir bütün olarak ele alınmalıdır. Sağlıklı şekilde işletilmek istenen koruma sistemi, ilkelerin uygulandığı ölçülerde ve şekliyle başarılı olacaktır. Bu bağlamda az da olsa, koleksiyonculuk adı altında yasallaşan art niyetli kişilerin de ortaya çıktığı gözlenmiştir[1113]. Sistem işletildiğinde bu tür olumsuzlukların da hızla yok olacağı, korumacılığı esas alan girişimlerin ortaya çıkacağı değerlendirilmektedir.

2863 sayılı KTVKK, yürürlüğe girdiği 1983 yılından 2018 yılına kadar metin üzerinde 20 değişiklik ile madde ekleme düzenlemesi yapılmıştır[1114].

3.6. MEVCUT YASADA KOLEKSİYONCULUK YÖNETMELİĞİ[1115]ve İŞLEYİŞ

3.6.1. Koleksiyonculuğa Başlangıç, Başvuru, Değerlendirme, İzin Belgesi

Kanun kapsamı içindeki çeşitli taşınır kültür ve tabiat varlıklarından koleksiyon oluşturmak üzere koleksiyonculuk yapmak isteyen kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve tüzel kişiler en yakın müze müdürlüğüne[1116] yazılı dilekçe ile başvurarak ruhsat almaları gerekir. Bu başvuru dilekçesi ile beraber; T.C. vatandaşlık numarası, adres beyanı, adli sicil beyanı ve arşiv

[1111] KTVKK m. 67, 68, 74.
[1112] https://www.milliyet.com.tr/pembenar/alamadik-affedelim-888907
[1113] Karaduman 1997: 15.
[1114] https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf
[1115] 23/03/2010 tarih ve 27530 sayılı RG, Yönetmelikte değişiklik yapan yönetmelikler: 13.06.2012 tarih, 28322 sayılı RG ve 15.03.2014 tarih, 28942 sayılı RG (bk. Ek 4)
[1116] Yönetmelikte geçen, "en yakın müze müdürlüğü" ibaresi, mesafeden ziyade, koleksiyonun bulundurulacağı adresin bağlı olduğu müze müdürlüğüdür. Bakanlık, müzeler arasında, sorumlu oldukları yerleşim yerlerini sınırlarla belirlemiştir. Ayrıca müzeden kasıt Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kurulmuş devlet müzeleridir.

kaydı[1117], üç adet vesikalık fotoğraf, koleksiyonun bulunacağı adres ve varsa elde bulunan TKTV bildirir envanter listesi iliştirilir[1118]. Koleksiyon yapmak için izin belgesi müracaatında bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile tüzel kişiler, yönetmeliğin 1. fıkrasındaki belgeler dışında, koleksiyonun sorumlusu olacak kişiye ait kimlik bilgileri yanında karar ve yetkilendirilme belgesi eklemek zorundadırlar. Bu bağlamda 1710 sayılı EEK, 21. Maddesi gereği yalnızca gerçek ve tüzel kişilerin koleksiyonculuğuna izin vermişken, 2863 sayılı Kanun; gerçek ve tüzel kişilik olmayan kamu kurum ve kuruluşlarına da koleksiyon yapabilme yetkisi vermiştir[1119]. 2012 yılında yapılan Bakanlar Kurulu kararında madde 5'e ek değişiklik ile; *"Güveni kötüye kullanma, zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas, resmi ihale ve alım - satımlara fesat karıştırma, devlet sırlarını açığa vurma, uyuşturucu ve uyarıcı madde imal ve ticareti yaparak kullanılmasını kolaylaştırma ve kullanma, satın alma veya bulundurma suçları ile 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu, 21/3/2007 tarihli ve 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu ve 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 282 nci maddesinde belirtilen suçlardan hüküm giyenlere koleksiyon izin belgesi verilmez"* hükmü 3. fıkra eklenerek düzenleme yapılmıştır[1120]. Ayrıca; Kültür ve Turizm Bakanlığı personeli, özel müze sahibi kişiler[1121] ile taşınır kültür varlığı ticareti yapanlar KGTKTV koleksiyonculuğu izin belgesi alamaz.

En yakın devlet müzesine koleksiyon izin belgesi almak için yazılı başvuru sonucu, müze müdürlüğü yönetmelikte belirtilen hükümler gereği inceleme ve değerlendirmelerini yapar. Müze bu incelemeleri bir komisyon tarafından yapabileceği gibi görevlendirebileceği en az iki müze uzmanı tespitleriyle de değerlendirebilir. İncelemede öncelikle koleksiyonun bulunacağı adresteki yerin, mekânsal olarak TKTV' nın korunmasına uygunluğu ele alınır. Bunlar içinde binanın sağlamlığından, hırsızlığa karşı güvenli oluşuna, eserlere zarar verebilecek nem ve ısı etkenlerinden, göz önünde olmayan korunaklı bölümde tutulacak olmasına kadar çeşitli güvenlik yönleri ele alınır. Bu yerde TKTV' nın muhafaza edileceği güvenli kasalar, alarm ve kamera sistemlerini de içerebilecek çeşitli güvenlik önlemlerinin

[1117] Adli sicil ve sabıka kaydında özellikle koleksiyonculuk yapacak kişiye ait; eski eser kaçakçılığı, kaçak kazı veya gizli define arayıcılığı gibi suçlardan hükümlü olmadığını gösterir, Cumhuriyet Savcılığından verilmiş belge.
[1118] 2863 sayılı KTVKK m. 26 ve 23 Mart 2010 tarihli 27530 sayılı Resmi Gazete, KGTKTV Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik m. 5.
[1119] 2863 sayılı Kanun m. 26/ 2.
[1120] 13.06.2012 Tarih ve 28322 sayılı Resmi Gazete
[1121] Danıştay Altıncı Dairesinin 28/11/2019 tarihli ve Esas No:2019/19721; Karar No:2019/12550 sayılı kararı ile Yönetmeliğin 6. maddesinin üçüncü fıkrasındaki "özel müze sahipleri" ibaresi ile "İntibak" başlıklı Geçici 1 inci maddesinin iptaline karar verilmiştir.

alınıp alınmadığı, başvuru sırasında belirtilmiş gereklerin yerine getirilmiş olup olmadığı incelenir. Tüm bunlardan sonra başvuru sahibinin koleksiyonculuk yapıp yapamayacağı hususu komisyonca karara bağlanır. Müze komisyonu değerlendirmesi olumlu sonuçlanması durumunda koleksiyonculuk yapacak kişinin, belirtilenen harç ücretini yatırdığı banka dekontunu müze müdürlüğüne sunması halinde kendisine "koleksiyon izin belgesi" müze müdürlüğü tarafından verilir. Belge, koleksiyoncu tarafından koleksiyonun bulundurulacağı adreste görünecek bir yere asılır. Müze bir nüshasını Kültür ve Turizm Bakanlığa gönderdiği belge ile ilgili İçişleri Bakanlığını da bilgilendirir. Bir koleksiyoncuya, ikinci bir koleksiyon izin belgesi verilemez.

3.6.2. Envanter Defterleri, Eser Alım Bildirme ve Kayıt İşlemleri

Arkeolojik eser koleksiyonculuğu yapacak kişi, taşınır kültür varlıklarından hangi alanda koleksiyon yapacağını önceden belirlemelidir. Arkeolojik nesneler grubuna, sikkeler dışında korunması gerekli taşınır kültür varlıkları da dâhil edilebilmektedir. Envanter defterleri de bu durumdan dolayı; "eser envanter defteri" ve "sikke envanter" defteri olmak üzere iki ayrı formatta hazırlanmıştır. Taşınır kültür varlıklarının yasa dışı ticarete konu olmaması ve denetimleri için resmi kayıtlarının teferruatıyla tutulması bir zorunluluktur. Kanunlar da yönetmelik düzenlemesiyle, koleksiyonların envanter defterlerine kaydını zorunlu tutmuştur. Müze müdürlüğü koleksiyonculuk başvurusu yapan kişinin alanında yetersiz olduğunu değerlendirirse, envanter defterlerine sağlıklı eser kaydı yapılabilmesi için koleksiyoncunun bir uzman istihdam etmesini gerekli görebilir. Müzeden yeterlilik onayı ve belgesi alacak ihtisas elemanının kimlik bilgileri, özgeçmişi ve koleksiyoncu ile yapılacak noter onaylı sözleşmesi müzeye teslim edilir. ICOM Türkiye Milli Komitesi tarafından hazırlanan envanter defterleri, koleksiyoncunun belirtilen harç miktarını yatırdığı banka dekontunu müzeye sunduğu yazılı dilekçesine iliştirmesi ile müze tarafından istenmektedir. Eser envanter defteri veya sikke envanter defterlerinden yada her iki alanda da koleksiyonculuk faaliyeti yapacak koleksiyoncu için her bir faaliyet alanı için biri kendisine zimmetlenmek üzere, diğeri müzede kalacak ikişer defter isteği yapılır. Defterlerin gelmesi ile bir müze uzmanı ve koleksiyoncu, defterlerin ilk kısmında bulunan koleksiyoncuya ait bilgiler formunu ve fotoğrafının yapıştırıldığı künye bölümünü eksiksiz doldurur. Bir alandaki koleksiyon grubuna ait olmak üzere biri koleksiyoncuda diğeri müzede kalacak çift olarak hazırlanmış envanter defterlerinin sayfalarındaki baskının noksansız olduğu tek tek incelenir. Sonrasında sayfalar sayılarak karşılıklı olarak her iki defterdeki sayfalar numaralandırılır ve müze müdürlüğü mührü ile

mühürlenmek suretiyle tescil edilir. Envanter defterlerinin baskısız en arka boş yaprağına, toplam defter sayfa sayısı yazılarak mühürlenir. Böylece defterler envanter kaydına hazır hale gelmiş olur.

Koleksiyoncu, koleksiyonuna dâhil edeceği bir eser edindiğinde bunu en geç üç gün içerisinde müze müdürlüğüne eserin kendisi ve ekte iliştirdiği fotoğrafıyla birlikte yazılı dilekçe ile sunar. Müzenin gelen evrak kaydına işlenen dilekçe neticesinde ilk değerlendirmeyi müze müdürü yapar ve evrakı ilgili müze uzmanına yönlendirerek paraflar. Eser, koleksiyona kaydedilebilecek niteliklerde ise envanter işlemlerine geçilir. Envantere kaydı onaylanan eser otuz gün içerisinde envanter defterlerine işlenmelidir. Envanter defterlerine kayıt için koleksiyoncu eserin belirlenen ölçülerde ve usulde fotoğraflarını defterlere yapıştırılmak üzere önceden hazırlar. Bir müze uzmanı eşliğinde kaydı koleksiyoncu yapar. Çift halindeki defterlere yapılan eser kaydında; eserin alınış şekli, buluntu yeri veya bu bilinmiyorsa alındığı yer ve eseri tanımlayan diğer bilgiler doldurulur. Bir envanter numarası bir esere aittir. Bir numaraya birden fazla eser kaydedilemez. Karşılıklı olarak aynı şekilde kaydedilen envanter defterlerinden biri müzede korunur. Koleksiyona sonradan eklenecek her eser için, çift halinde bulunan envanter defterlerine takip eden sıra numarasından devam etmek kaydıyla usulüne uygun kayıt yapılır (Görsel 23).

Kanunlar, koleksiyonlara hangi eserlerin kaydedileceğini belirlemiştir. Taşınır kültür ve tabiat varlıklarından müze koleksiyonlarını tamamlayıcı niteliklerde olanlar hariç olmak üzere diğerlerinden koleksiyonlar oluşturulabilir. Taşınmaz kültür varlıkları ile taşınmaz kültür varlığına ait parçalar, müzelik vasıfta taş eserler koleksiyonlara kaydedilemez[1122]. Taşınmaz kültür varlıklarının ve üzerlerindeki sanatsal ayrıntıların yerinde ve bir bütün olarak korunması esastır. Arkeolojik eser koleksiyonculuğu yapanlar, mimari bir parçayı eski kopma veya kırılma dahi olsa edinemezler. 2863 sayılı KTVKK' nun 2. bölümü bu konuda gerekli tanımlamaları, kapsam ve düzenlemeleri içermektedir. Bu bağlamda gerek koleksiyonculuk yasasının olmadığı dönemlerde gerekse koleksiyonculuk yasası sonrası göz ardı edilen ilk dönemlerde bir takım koleksiyonlara taşınmaz parçaları veya müzelik vasıfta eserler yasal olmayan şekilde kaydedilmiştir. 11 Mart 2005 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca valiliklere gönderilen bir genelge ile taşınmazlardan önceden kopmuş veya sonradan koparılmış kültür varlıklarının koleksiyoncularca yasadışı kayıt işlemlerine son verilmesi istenmiştir. Koleksiyonunda bu türden eser olan koleksiyoncular duruma itiraz ederek, Danıştay'a Bakanlık kararına itiraz

[1122] 23 Mart 2010 tarihli 27530 sayılı RG, KGTKTV Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik m. 7.

davası açılmıştır. Danıştay 13 Kasım 2006 'da Bakanlığı haklı bulmuş, Bakanlık da bu karar üzerine 30 Ocak 2007 tarihinde yayımladığı bir genelge ile koleksiyonculardan ellerindeki belirtilen eserleri ilgili müzelere teslim etmelerini istemiştir. Ancak valilikler bu konuda aksaklıkların yaşandığını belirtmesi üzerine Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'ndan ilke kararı çıkarılmıştır (Ek 6). İlke kararı, koleksiyoncuların eserleri devlet müzelerine devrinin zorunluluğunu bildirmiş ve Bakanlık konuyla ilgili 26 Nisan 2007 'de yeni bir genelge yayımlamıştır. Yine sonuç alınamayınca Bakanlık, 6 Aralık 2007 tarihinde yeni bir genelge daha yayımlamış, tespit işlemlerinin de 14 Şubat 2008 tarihine kadar tamamlanmasını istemiştir. Fakat sorun anlaşma yoluyla çözülemediğinden Bakanlık tavrını değiştirerek bu eserlerin devrinin, alım satımının yapılmaması şartı getirilerek koleksiyonculara kalmasına, bu türden hiçbir yeni kaydın yapılmamasına karar vermiştir[1123].

Arkeolojik eserlerin bir kısmı zamanla bulunduğu hali terk edebilir. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Bu açıdan eserin orijinalliği kaybolmadan uzman arkeolog ve restaratörlerce bakım ve onarımı yapılıp, koruma önlemleri alınmalıdır. Onarımı olmayacak niteliklerde bir eserin koleksiyona eklenmesi kısa süre sonra eserin daha da bozulmasını doğuracağından koleksiyoncu için hukuki yükümlülükler doğurur. Bu nedenle korozyonlu veya üzerinde ilerleyecek olumsuzluklar taşıyan eserlerin koleksiyona katılmaması önerilir. Müzelerde sergilenebilecek nitelikteki envanterlik eserler gibi koleksiyonluk eser de nesnenin kompozisyonunu anlatmaya yeter bütünlükte olmalıdır[1124].

3.6.3. Eser Edinme ve Mülkiyet

Öncelikle belirtilmesi gereken husus, koleksiyonculardaki arkeolojik kültür varlıkları devlet malıdır. Koleksiyoncular hukuki olarak zilyet durumundadırlar. İstisna olarak, 1906 yılından önceki Asar - ı Atika Nizamnameleri hükümlerinin verdiği haklar ile Osmanlı Devleti'nden alınmış özel mülkiyet tesis eden belgeye sahip taşınır arkeolojik varlıklar için mülkiyet hakkı iddiası ileri sürülebilir. Bunun dışında bulunmamışlar da dâhil ülkedeki tüm arkeolojik eserin mülkiyeti devlete aittir[1125].

Koleksiyoncular, arkeolojik eserleri genellikle kırsal kesimlerde rastlantısal bulunmuş ya da bilerek yapılan kaçak kazılardan elde edilmiş eserlerin kendilerine ulaştırılmasıyla edinirler. Bu konuda "asarcı" adı verilen ve genelde köy yerleşimlerinden eser toplayan ve bu

[1123] https://www.milliyet.com.tr/pembenar/alamadik-affedelim-888907
[1124] Arık 1947: 42.
[1125] Özel 2018: 232.

topladıklarını büyükşehirlerde koleksiyonculara el altından satan aracılar vardır. Asıl mesele, eseri bulan kişiden alan ya da dolaylı olarak elde eden koleksiyoncunun hukuken bu alımı nasıl gerçekleştirdiğidir. Çünkü devlet malı niteliğindeki yeraltı, yerüstü ve sualtında arkeolojik eserlerin alım ve satımı mevcut yasalara göre tamamen yasaktır. Bu nedenle müzeler dahi kendilerine getirilen buluntuları devlet malı niteliklerinden dolayı satın almazlar. Zaten devletin olan bu eserleri getirenlere ödül kapsamında komisyonlarca belirlenen ikramiyeler verilir. Kanunlar sadece özel müze ve koleksiyonculara yönetmeliklerde belirtilen resmi işlemleri eksiksiz yapmaları halinde kendi aralarında alım satım imkânı vermektedir. Buna karşın devlet yurt dışına eser kaçakçılığını önlemek adına bu konuda izin belgeli koleksiyonculuğu ihdas etmiş, bir bakıma koleksiyoncunun envanterine dâhil olan kaçak piyasadaki eserin, doğal olarak devlet envanterine ve denetimine de girmesini sağlamıştır. Ayrıca özel müze ve koleksiyonlardaki eserlerin mülkiyet hakkı da devletindir. Koleksiyoncu ve özel müzeler yalnızca bu eserleri denetimle bulundurabilme hakkına sahiptirler. Kanunların açıkça düzenlemediği bir konu, uygulamada göz yumulan bir işleyiş kazanmıştır. Aslında yasalara göre rastlantı ile bulunan arkeolojik eserin, bulan kişi tarafından üç gün zarfında en yakın mülki idareye bildirilme zorunluluğu vardır. Ancak bulan kişi böyle bir ihbar mecburiyeti varken eseri koleksiyoncuya getirmektedir. Koleksiyoncu da genellikle eser karşılığında bir ödemeyi getiren kişiye yapmaktadır. Doğal olarak bu bir alım satım sözleşmesi değildir; arkeolojik eserler devletin olduğu için bulan kişinin bunu satma hakkı yoktur. Koleksiyoncunun da hukuken bu eseri satın alarak sahibi olma durumu yoktur. Bu ödeme bulana ödül işleviyle yapılmaktadır. Arkeolojik eseri alan koleksiyoncu bildirim yükümlülüğünü üzerine alarak bağlı müzeye eseri bildirmektedir. Eseri bildiren koleksiyoncuya uygulamada ikramiye ödemesi yapılmamaktadır[1126]. Bu arada eseri bulan, devletin izin belgeli koleksiyoncusuna götürürken yakalanırsa kanunsuz bir iş yaptığından ceza alacaktır. Eseri yakalanmadan koleksiyoncuya ulaştırdığında ise eser, koleksiyoncu elinde resmiyet kazanarak envanter kaydıyla koleksiyonunun bir parçası olurken devlet denetimine de girmiş olacaktır. Böylece arkeolojik eserin mülkiyeti devletin, zilyetliği ise koleksiyoncunun olmaktadır[1127]. Bunun yanında koleksiyoncu da eser alımında koleksiyonunun bulunduğu adres dışında eser alım yaparken ya da başka şehirden eser alıp ikamet adresine gelirken yolda yakalanırsa kaçakçı konumunda yargılanabilir. Bu durumda koleksiyoncunun bağlı müze müdürlüğünü eserle ilgili önceden

[1126] Özel 2018: 233. (Ayrıca bk. S. Özel 2005: The Protection of Cultural Properties in Turkey in Cultural Property Protection edited by Eric C. Schneider/Roseann M. Schneider Deutsch-Türkishche Rechtsstudien Band 4, BWV-Berliner Wissenschafts-Verlag, 35 - 36.)
[1127] Özel 2018: 233.

yazılı bilgilendirmesi gerekir. Yasalar maalesef bu konuda boşluklarla doludur. Yasalardaki muğlaklık sebebiyle, mahkemelerin farklı yorumları ile sonuçlanmış örnek yargı kararları bulunmaktadır.

KGTKTV'nın Tasnifi, Tecili ve Müzelere Alınmaları Hakkındaki Yönetmelik 10. maddenin 5. fıkrasında yapılan değişiklik[1128] ile 4. maddede belirtilen kültür varlıkları ile kolkesiyoncu ve özel müzelerin bağlı oldukları müzeye getirdikleri KGTKTV'ndan müzelere alınması komisyonca gerekli görülmeyenler, envanter bilgileriyle, talep eden koleksiyoncu ve özel müzelerin koleksiyonlarına kaydedilmek üzere müzede tutulurlar. Bir yıl süresince talep edilmeyen kültür varlıkları durumlarına göre müze kaydına alınır şeklinde değiştirilmiştir. Böylece 4. maddede geçen müzelere getirilen arkeolojik kültür varlıklarından müze komisyonlarınca müzelere alınmasına gerek görülmeyenlerin, koleksiyoncu ve özel müzeler tarafından edinilmesine imkân tanınmaktadır[1129]. Aslında Yönetmelikle; kanuna göre mülkiyeti Devletin olan arkeolojik kültür varlıklarının koleksiyoncu ve özel müzelerce edinilerek onların ellerinde korunmasına izin verilmesi, eserlerin maliyet, sergileme, koruma, yayın yükümlülüklerinin paylaşılmasına yöneliktir. Burada Devlet malı olan arkeolojik varlıkların mülkiyetlerinin Devlete aitliği devam ederken zilyetlik devri yapılmaktadır. Bu işlemle, Devletin Kamu mülkiyetini kaldırdığı yorumu asla yapılamaz, çünkü Yönetmelik, Kanunu değiştiremez. Ayrıca kültür varlıkları konusunda kaynak ülke konumundaki Türkiye'de arkeolojik eserlerin kamu malı olması değiştirilemez temel ilkelerdendir. Sözkonusu işlem; arkeolojik eserlerin bir koleksiyoncudan diğerine devrinde de satış işlemi olarak değil zilyetlik devri niteliğindedir. Bu nedenle koleksiyoncu veya özel müzeden çalınmış bir kültür varlığının yurt dışında ortaya çıkması durumunda, T.C. Devleti mülkiyet hakkı ihlali, koleksiyoncu ve özel müze ise zilyetlik hakkı ihlali sebeplerinden iade davası açabilirler[1130].

3.6.4. Koleksiyonun Denetim ve Gözetimi

Korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının korunmaları gerekçesinden ve yasa dışı ticarete konu olabilme özelliklerinden dolayı denetim ve gözetimlerinde aksaklık yaşanmamalıdır. Taşınır kültür ve tabiat varlığı koleksiyonculuğunu düzenleyen yönetmeliğe göre koleksiyonlar yılda en az bir defa olmak üzere bağlı bulundukları müze müdürlüğünce denetlenmelidir. Koleksiyoncu, koleksiyonun denetiminin sağlanmasından varsa uzman

[1128] Değişik:15/8/2013 tarih ve 28736 sayılı RG.
[1129] Özel 2018: 233.
[1130] Özel 2018: 233.

görevli ile beraber sorumludur. Denetimde koleksiyonda kayıtlı kültür ve tabiat varlıklarının eksiksiz olması, koleksiyonun güvenlik durumu, koruyucu önlemlerin alınıp alınmadığı ve envanter defterlerine kaydedilmeyen bir kültür ve tabiat varlığının olup olmadığı gibi konular incelenmektedir. İnceleme sonunda koleksiyonun korunması, güvenliğini ve sağlıklı oluşunu etkileyen bir durum veya istenilen şartlardan yerine getirilmeyen bir tespit yapılırsa, aksaklığın 30 gün içinde giderilmesi istenir. Aksaklığın verilen sürede giderilmesi; koleksiyoncunun, bu sorunu takip ise müze müdürünün görev ve sorumluluğudur. Müze müdürlüğünce yapılan denetim, üç nüsha olarak bir rapor halinde düzenlenir. Bir nüsha koleksiyoncuda, bir nüsha müze müdürlüğünde kalır. Bir nüsha da Bakanlığa iletilir. Koleksiyoncunun denetim tarihinde her hangi bir nedenle adresinde bulunamaması veya bir engeli olması durumunda ilgili müzeyi haberdar ederek yerine noter tasdikli vekilini koleksiyondaki KGTKTV' larından sorumlu olarak belirleyebilir.

Koleksiyonda bulunan kültür ve tabiat varlıklarından herhangi birinin zarar gördüğü, kaybolduğu veya çalındığı tespit edildiğinde bağlı müze müdürlüğüne ve ilgili birimlere acilen belgeleriyle bildirilmelidir. Müze müdürlüğü tarafından gerekli incelemenin yaptırılması sonucu kayıtlı kültür varlığının zarar görme, çalınma veya kaybolmasının, koleksiyoncunun ihmali olarak görülmesi durumunda; koleksiyoncu izin belgesinin iptali ve hakkında suç duyurusunda bulunma konuları müze komisyonunca ele alınır. Koleksiyondan bir parçanın; zarar görmesi, çalınması veya kaybolması durumunda; Bakanlığın onay vermesi ile envanter kaydı yeniden düzenlenir ve komisyonca belirlenen kültür ve tabiat varlığının bedeli koleksiyoncuya ödetilir[1131].

3.6.5. Eser Alım - Satım, Değişim - Devir, Verasetle intikal ve Yer Değiştirme

Yasalar, koleksiyonculara, mülkiyet hakları ile ilgili doğrudan bir sınırlama getirmemiştir. Koleksiyonda yer alan taşınır kültür varlıklarının tasarrufu hususunda, bağlı müzeye önceden bilgi verilmesi ve onay alınması zorunluluğu bulunmaktadır. Koleksiyonların el değiştirmesi durumunda Bakanlığa bağlı müzeler ve Genelkurmay Başkanlığına bağlı Askeri Müzelerin alım önceliği söz konusudur[1132]. Koleksiyoncular, bağlı bulundukları müze müdürlüğüne on beş gün önceden iradelerini belirten dilekçe ile başvurarak aralarında koleksiyonlarına ait kültür ve tabiat varlıklarını değiştirebilir, öncelik hakkı Bakanlıkta olmak

[1131] 23 Mart 2010 tarihli 27530 sayılı RG, KGTKTV Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik m. 8.
[1132] Çolak 2015: 837.

üzere Bakanlık izin belgeli koleksiyonculara ve özel müzelere devir veya satış yapabilirler[1133]. Aslında burada izin belgeli iki koleksiyoncu arasında bir satıştan çok devir işlemi vardır. Ancak devlet satın alma önceliği ile koleksiyoncunun devir hakkını kısıtlamaktadır. Bir başka koleksiyoncuya eser devri için önce devlete haber veren koleksiyoncu devletin bu eseri almak istemesi halinde bu duruma katlanacaktır. Koleksiyoncular ellerindeki eserlerin değişim devrini istemeleri halinde yine devlete haber verilecek, fakat bu durumda devletin belirlediği ödülü kabul etmediğinde üçüncü tarafla trampa gerçekleşebilecektir [1134]. Müzayedeye çıkacak koleksiyonlardan kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilere ait olanlar, müzayede ilanından otuz gün önce ilgili müze müdürlüklerine haber verilip gösterilmeleri zorunludur. Bu koleksiyonlar için; Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik hükümleri uygulanır. Aynı şekilde müzayede satışına konu koleksiyonlar içinde bulunan askeri tarihe ait malzemenin de Genelkurmay Başkanlığı' na bildirilmesi ve gösterilmesi zorunludur.

Koleksiyon sahibinin ölmesi halinde koleksiyon yasal mirasçılarına nakledilir. Bundan sonra koleksiyonun güvenliği mirasçılardan sorumludur. Koleksiyonculuğu sürdürmek isteyen mirasçılar yeniden izin belgesi almak mecburiyetindedir. Bu mirasçılar dört ay içinde veraset ilamıyla beraber müze müdürlüğüne müracaat etmelidir. Kendilerine yeni izin belgesi çıkana kadar koleksiyonun güvenliğinden sorumludurlar. Komisyon gerekli görürse koleksiyon yediemin olmak üzere müze müdürlüğünde korunur. Koleksiyon, koleksiyonculuk yapmak isteyen mirasçılar arasında Türk Medeni Kanunu'na göre pay edilebilir. Paylaşmada koleksiyon bütünlüğü bozulmaz, tamamlayıcı parçalar içeren takımlar bölünmez. Mirasçıların koleksiyonculuğa devam etmek istememeleri halinde koleksiyonlarda bulunan müzelik değerdeki eserleri bağış ya da satış yapmak üzere ilgili müze müdürlüğüne yazılı bildirmesi gerekir. Müzeler, Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik hükümlerini uygular. Bakanlık müzelerince satın alınmasına gerek görülmeyen taşınır kültür ve tabiat varlıkları, özel müze ve koleksiyonculara devir ya da satış yapılabilir.

Koleksiyoncunun borcundan dolayı haczedilen, envanter defterinde kayıtlı taşınır kültür varlıklarının satışı, icra müdürlüğünün kararı ve ilgili müzeye haber vermek koşuluyla, öncelik Bakanlık olmak üzere diğer koleksiyonculara veya özel müzelere yapılabilir[1135]. Bu

[1133] 2863 sayılı KTVK Kanunu m. 26
[1134] Umar - Çilingiroğlu 1990: 222, 223.
[1135] 23 Mart 2010 tarih 27530 sayılı RG, KGTKTV Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik m. 10/c

konuda KGTKTV' nın devlet malı niteliklerinden dolayı İİK' nun 82. Maddesi hükmüyle devlet malının haczedilemezlik ilkesi olduğu düşünülebilir. Ancak, burada devletin, kamu kurum veya kuruluşunun değil, özel hukuka tabi kişilerin haczi söz konusudur. Hukukta devletin borcunu ödeyeceği inancı hâkimdir. İİK' nda devlet mallarının hükme bağlanmış haczedilmezliği kamu hizmeti gören devlet malları içindir. Burada haczedilen devlet malının, kamusal hizmetleri aksatacağı gerekçedir. Bu nedenle müzede sergilenen kültür varlıkları kesinlikle haczedilemez. Oysaki koleksiyoncunun zilyetinde bulunan KGTKTV kamu hizmetine tahsis edilmiş olmadıkları için haczedilebilirler. Devlet mallarının haczedilememelerinin bir diğer ilkesi devredilemez oluşlarıdır. Bu anlamda koleksiyoncunun envanterindeki kültür varlıkları ekonomik olarak değer taşıyan ve bedeli karşılığı devri yapılabilen varlıklardır. Bunlar dışında koleksiyonun veya parçalarının icra yolu ile koleksiyon izin belgeli başka bir kişiye devri, devlet malı niteliğine bir halel getirmemektedir. Haczedilen kültür varlıklarını devralan koleksiyon izin belgeli kişinin envanter defterlerine kaydedilmesi ile yalnızca bir el değiştirme söz konusudur[1136]. Ayrıca haczi yapılan kültür varlıklarının icra kanalıyla satışlarında alım önceliği her zaman devlet adına Bakanlıktadır. Bu konuda borcundan dolayı haczedilen arkeolojik eserlerin müzayede ilan örneklerini basın organlarında görmekteyiz[1137].

Koleksiyon ve koleksiyondaki herhangi bir parça, izin belgesinde koleksiyonun bulundurulacağı beyan edilen adresin dışında bulundurulamaz. İhtiyaç duyulması halinde, önceden izin alınmak ve komisyonun vereceği onay ile aynı il sınırları içinde ek bir yer adresi daha gösterilebilir. Koleksiyoncu, koleksiyonu başka adrese taşımak için önceden bağlı olduğu müze müdürlüğüne izin için dilekçe ile başvurur. Müze, otuz günde yapacağı değerlendirmenin sonucunu koleksiyoncuya iletir. İzin alınmadan koleksiyon yer değiştiremez. Kesinleşen adres değişikliğinden sonra, koleksiyon izin belgesi yeni yere göre tekrardan düzenlenir. Düzenlenen yeni izin belgesinin bir nüshası Otuz gün içerisinde Bakanlığa gönderilir.

Koleksiyoncular, koleksiyonlarını geçici ziyarete açmak için sergileme süresini belirterek bağlı müze müdürlüğünden izin almak zorundadır. Müze müdürlüğünün onay vermesi durumunda il içinde valilik onayı, il dışında olacak sergilemelerde ise sergilemenin olacağı ilin müze müdürlüğü görüşleri ile Bakanlık onayı gerekmektedir. Sergilemeye açılan

[1136] Aydos 2008: 71, 72.

[1137] Arkeolojik eserler içeren bir koleksiyon ve parçaları 2004 yılında, TMSF tarafından yapılan haciz ve satış ilanı ile Antik A.Ş. adlı müzayede firması kanalıyla ihaleye çıkarılmıştır. Bu türden müzayede satışları özel koleksiyonların haczedilebilirliğinin örneğidir. https://www.peramezat.com/urun/antik-as-muzayede-organizasyonu-tmsf-tarafindan-ihaleye-cikarilan-arkeolojik-eserler-10-ekim-2004

koleksiyonun tüm güvenliği koleksiyoncu sorumluluğundadır. Yurt dışı sergi sergilemelerde 2863 sayılı KTVKK' nın 32. maddesi hükümleri uygulanır.

Yurt dışından taşınır kültür ve tabiat varlığı koleksiyonu getirmek serbesttir. Ancak, koleksiyonları oluşturan parçaların her birini; nitelikleri, orjini, gümrük kodları gibi bilgileri ile fotoğrafları bulunan envanter listelerini ya da uluslararası standartlarda ihraç izin belgesinin örneğini Bakanlığa vermek zorunluluğu bulunmaktadır. Bu şekliyle yurda sokulan kültür ve tabiat varlıkları, beyan listesi ve ihraç izin belgesi uygunluğuna göre yurt dışına çıkarılabilir. Kanuna göre korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları edinenler, bir daha bunları yurt dışına çıkaramazlar. Yurt dışından getirilmiş koleksiyonların önceliği Bakanlığa bağlı müzelere olmak kaydıyla bağışları veya satış işlemleri yapılır. Bu müzeler tarafından satın alınmayan kültür varlıkları, diğer koleksiyoncu ve özel müzelere devir veya satış yapılabilir.

3.6.6. Koleksiyonculuktan Vazgeçme, Koleksiyonculuğun Son Bulması

Koleksiyoncuların, kendi iradeleriyle koleksiyonculuktan vazgeçme hakları vardır. Koleksiyonculuk yapmaktan vazgeçmek istediklerinde, bağlı bulundukları müzeye verdikleri dilekçe ile ellerindeki kültür ve tabiat varlıklarından oluşan koleksiyonlarını bağış yapabilir veya müzelerce satın alınmasını isteyebilirler. Müzeler bu kültür varlıklarını KGTKTV' nın Tasnifi Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkındaki Yönetmelik esaslarına göre değerlendirir. Bakanlık bağlı müzelerince satın alınması gerekli görülmeyen taşınır kültür ve tabiat varlıkları diğer koleksiyonculara ve özel müzelere devredilip, satılabilir. Gerekli görürse müze komisyonu, yediemin olarak taşınır kültür ve tabiat varlıklarını satışları yapılıncaya kadar müzede tutabilir.

Kendi isteği ile koleksiyonculuk faaliyetini sonlandırmak isteyenler dışında, koleksiyonculuk faaliyetine, yasalara ve yasaların alt düzenlemelerindeki kurallara uyulmadığında idari olarak da son verilebilir.

Koleksiyon İzin Belgesi;

- Koleksiyoncunun, KGTKTV' nın Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik'te belirtilen hükümlere aykırı belgesiz kültür ve tabiat varlığı bulundurduğu saptanması[1138],

[1138] Yönetmelikte değişiklik yapan, 15.03.2014 tarih ve 28942 sayılı RG 'de yayınlanan 15. madde a) bendi.

- Koleksiyondan bir parçanın zarar gördüğünde yedi gün, kaybı ve çalındığında ise aynı gün kovuşturma yapacak ilgili makamlara haber ve bilgi verilmemesi, bağlı müzeye belgelerin sunulmaması,
- Koleksiyonun veya içeriğindeki kültür ve tabiat varlıklarından birine kasten zarar vermek veya kaybına yol açmak,
- Koleksiyonculuk için müracaat edip bir yıl içinde faaliyete başlamamak,
- Koleksiyonda bulunan kültür ve tabiat varlıklarından herhangi birinin, bağlı müze izni olmadan izin belgesindeki adres dışında bulundurmak veya el değiştirmek,
- Denetim sonucu, koleksiyonun güvenliği ve diğer eksikliklerin giderilmesi için önerilmiş önlemlerin istenen süre içinde yerine getirilmemesi,
- Koleksiyoncuya tebliğ edildiği halde, ikinci defa kasten adresinde bulunmaması nedeniyle denetim ve gözetimi engellemesi ya da iki yıl içinde üst üste denetim yapılması gereği bağlı müzeyle irtibata geçmemesi,
- Taşınır kültür ve tabiat varlığını, koleksiyon envanterine kaydetmeden, satış ve devrini yapmak,
- Bağlı olunan müzenin haberi ve izni olmaksızın, koleksiyoncunun elinde bulunan bir kültür ve tabiat varlığını başka bir müzeye satması,
- Koleksiyon izin belgesi için müracaatında koleksiyoncunun, yönetmeliğin beşinci maddesinde istenen bilgi ve belgelere aykırı beyanının tespiti,
- Koleksiyoncunun tüzel kişiliğinin sonlanması,

durumlarında iptal olunur[1139].

Komisyon, koleksiyoncunun yönetmeliğe aykırı yukarıdaki hallerden birini veya birden fazlasını tespit ettiğinde, izin belgesi müze müdürlüğü teklifi ile Bakanlık tarafından iptal olunur. Gerekli gördüğünde Bakanlık bu yetkisini, müze müdürlüğüne devreder. Koleksiyonculuk faaliyetinden kendi isteğiyle vazgeçen koleksiyoncuların izin belgelerinin iptali için komisyon kararı gerekmez. İptal olunan izin belgeleri için İçişleri Bakanlığı bilgilendirilir. Yukarıda sayılan durumlar dışında; 2863 sayılı KTVKK ile 21.03.2007 tarihli 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu'na istinaden hakkında soruşturma ve kovuşturma başlatılan koleksiyoncunun, koleksiyonculuk faaliyetleri yargı kararına kadar askıya alınır. Komisyon gerekli görürse izin belgesini, envanter defterlerini ve koleksiyonu yediemine alabilir.

[1139] İlgili yönetmelik 15. madde.

2863 sayılı KTVKK' nun 26. maddesine istinaden verilmiş koleksiyon izin belgesinin iptal edilmesi halinde, koleksiyoncuya müze tarafından belgesinin iptal edildiği tebliği yapılır. Tebliğ tarihi itibariyle yedi gün içinde koleksiyoncunun izin belge suretini, envanter defterleriyle beraber kayıtlı olan veya kayıt için bekleyen tüm kültür ve tabiat varlıklarını tebliği yapan müzeye teslim etmesi gerekir. İptal olunan izin belgesi ile koleksiyonun içerdiği parçalar, KGTKTV' nın Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik hükümlerine göre değerlendirilir. Koleksiyoncu, izin belgesinin iptaliyle ilgili itirazını Bakanlığa yapabilir. Bakanlıkça yapılan değerlendirme ile kesin karar verilmiş olur[1140].

Koleksiyonculuktan kendi isteği ile vazgeçenler hariç olmak üzere, yönetmeliğin 15. maddesinde belirtilen hususlardan biri veya birden fazlası nedeniyle izin belgesi iptal edilmiş olanlara bir daha koleksiyon izin belgesi verilmez. Bu kişiler bir daha hiçbir şekilde kültür ve tabiat varlığı edinemez.

3.7. TÜRKİYE'DE KGTKTV HUKUKUNUN ESASLARI

Türkiye'de 1961 Anayasası ilk kez benimsenen bir hükümle; devleti, tarihsel ve kültürel değeri olan varlıkları korumakla sorumlu tutmaktadır[1141]. 1982 T.C. Anayasası da, *"Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır. Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir"* hükmüne yer vermiştir[1142]. Türkiye'de kültür varlığı hukukunda EEK'na kadar günümüzün tüzüğüne eşdeğer düzenlemeler de dâhil olmak üzere, 1884 yılında yürürlüğe giren AAN'sinden itibaren tüm yasal düzenlemelerde tekrar edilen temel ilke, taşınır kültür varlıklarının "devlet malı" olmasıdır[1143]. Mevcut KTVKK, "malik olma" ifadesiyle, mülkiyet hakkını; "fiili tasarruf" veya "kullanma" ifadeleriyle zilyetlik durumunu anlatmak istemiştir. Türk Medeni Kanunu, Mülkiyet hakkına, malik olunan bir eşya üzerinde mutlak ve münhasır kullanım yetkisi vermekteyken, 2863 sayılı KTVKK' nda korunması gerekli taşınır kültür varlıkları takyitlere tabidir. Bazı hukukçulara göre mülkiyet hakkı: bir eşya üzerinde yasal düzenlemelerin öngördüğü şartlara göre kullanma ve üzerinde hâkim olma haklarına sahip olmak şeklinde yorumlanmaktadır. Bu tanımlamaya göre kişiler tüm taşınır eşya üzerinde kamu düzenini sağlamak üzere konulan sınırlar oranında mülkiyet

[1140] 15.03.2014 tarih ve 28942 sayılı RG' de yayımlanan değişik hüküm.
[1141] Mumcu 1971: 41.
[1142] T.C. Anayasası 9.11.1982 tarih ve 17863 sayılı RG, m.63.
[1143] Mumcu 1971: 43, 44; Özel 2018: 226.

hakkına sahiptirler. Genel hukukta kural olarak mülkiyetin intikali teslim anında olmaktayken taşınır kültür ve tabiat varlıklarında, 2863 sayılı Kanunda öngörülen kısıtlamalar gereğince, özel kişiden başka bir özel kişiye mülkiyet intikali mümkün değildir[1144]. 2863 sayılı Kanunda da bu yönde olmak üzere KGTKTV' nın tümü devlet malı niteliğinde, mülkiyetleri devredilemez olarak devlete aittir. Bununla birlikte Türkiye'de özel mülkiyet kapsamında yer alan kültür varlıkları da bulunmaktadır. Bu açıdan taşınır kültür varlıklarının tümünün devlete ait olması, yanlış bir önermedir. Bu yanılgı, taşınır kültür varlıkları kümesi içinde; arkeolojik, etnografik, ulusal tarih ve sanat eserleri gibi çeşitli grupların bulunmasındandır. Üzerinde özel mülkiyet bulunan varlıkların başında; tablo, heykel gibi sanat eserleri, kıyafet, kilim, halı, elyazması kitaplar türünden etnografik eserler gelir. Arkeolojik eserlerden özel mülkiyet hakkı olanlar ise; 1884 yılından önce bulunup üzerlerinde hukuksal olarak özel mülkiyet tesis edilmiş olanlar ve yurt dışı kaynaklı olduğu belgelenerek yasalara uygun özel mülkiyeti kurulmuş olanlardır[1145]. Yasa, 23. maddesinde KGTKTV'nı şu şekilde sıralamıştır:

"a) Jeolojik, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait, jeoloji, antropoloji, prehistorya, arkeoloji ve sanat tarihi açılarından belge değeri taşıyan ve ait oldukları dönemin sosyal, kültürel, teknik ve ilmi özellikleri ile seviyesini yansıtan her türlü kültür ve tabiat varlıkları;

Her çeşit hayvan ve bitki fosilleri, insan iskeletleri, çakmak taşları (sleks), volkan camları (obsidyen), kemik veya madeni her türlü aletler, çini, seramik, benzeri kab ve kacaklar, heykeller, figürinler, tabletler, kesici, koruyucu ve vurucu silahlar, putlar (ikon), cam eşyalar, süs eşyaları (hülliyat), yüzük taşları, küpeler, iğneler, askılar, mühürler, bilezik ve benzerleri, maskeler, taçlar (diadem), deri, bez, papirus, parşümen veya maden üzerine yazılı veya tasvirli belgeler, tartı araçları, sikkeler, damgalı veya yazılı levhalar, yazma veya tezhipli kitaplar, minyatürler, sanat değerine haiz gravür, yağlıboya veya suluboya tablolar, muhallefat (religue'ler), nişanlar, madalyalar, çini, toprak, cam, ağaç, kumaş ve benzeri taşınır eşyalar ve bunların parçaları,

Halkın sosyal hayatını yansıtan, insan yapısı araç ve gereçler dâhil, bilim, din ve mihaniki sanatlarla ilgili etnografik nitelikteki kültür varlıkları. Osmanlı Padişahlarından Abdülmecit, Abdülaziz, V. Murat, II. Abdülhamit, V. Mehmet Reşat, Vahidettin ve aynı çağdaki sikkeler, bu Kanuna göre tescile tabi olmaksızın yurt içinde alınıp satılabilirler. Bu madde kararına girmeyen sikkeler bu Kanunun genel hükümlerine tabidir.

[1144] Karagözoğlu vd. 1989: 27, 28, 32.
[1145] Özel 2018: 216, 230.

b) Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ait tarihi değer taşıyan belge ve eşyalar, Mustafa Kemal ATATÜRK'e ait zati eşya, evrak, kitap, yazı ve benzeri taşınırlar"[1146].

Bu maddede sıralanan gruplar içinde; arkeolojik eserler[1147], etnografik eserler[1148], sanat eserleri[1149] ve ulusal tarihimiz ile Atatürk'e ait belge ve nesneler yer almaktadır. Bu taşınır nesneleri, Yasadaki kültür varlığı tanımına ilişkin olarak; dönemlerinin toplumsal, kültürel, bilimsel ve teknik özelliklerini ortaya koymaları ve belge değeri taşımaları belirlemektedir.

3.7.1. Taşınır Kültür Varlıkları ve Devlet Mülkiyeti

Yasa kapsamında taşınır kültür varlıklarının devlet mülkiyeti kazanması iki şekilde gerçekleşir:

a) 5. madde gereği, varlığı bilinen, yeni bulunan veya ileride ortaya çıkacak tüm taşınır arkeolojik eserin hukuken devlet malı olmasıdır. Görülmektedir ki çalışma konumuzu da oluşturan taşınır arkeolojik eserler, diğer taşınır kültür varlıklarından ayrı bir hukuk hükmüyle tartışmasız devlet malı sayılmaktadır. Bu hususta devletin mülkiyet hakkı tesisinde zilyetlik koşulu aranmaz. Bulunan arkeolojik eser devletin eline, kayıtlara ve kontrolüne geçmese de, yetkililere haber verilmese de, yetkili kimsenin haberi olmasa da hukuken devlet malıdır. Eserlerin ortaya çıkarılma şekli de önemli değildir. İzinli kazı, araştırma, sondaj, define kazısı veya yasa dışı kaçak kazılardan elde edilmiş olması ya da tamamen tesadüf olarak bulunmuş olan arkeolojik eserler ihbar edilsin veya edilmesin devlet malıdır. Bunların mülkiyet hakkını iddia etmek için devletin herhangi bir yola ihtiyacı yoktur. Ülke içinde ve karasularında bilinen,

[1146] 2863 sayılı KTVKK m. 23.

[1147] 20/04/2009 tarih ve 27206 sayılı RG'de yayımlanan Korunması Gerekli Taşınır Kültür Ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik, m.3/a fıkrasındaki tanıma göre arkeolojik eser: 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 23 üncü maddesi kapsamında; jeolojik, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait, jeoloji, antropoloji, prehistorya, arkeoloji ve sanat tarihi açılarından belge değeri taşıyan ve ait oldukları dönemin sosyal, kültürel, teknik ve ilmi özellikleri ile seviyesini yansıtan genellikle kazı ve benzeri çalışmalarla bulunan kültür varlıklarıdır.

[1148] 20/04/2009 tarih ve 27206 sayılı RG'de yayımlanan Korunması Gerekli Taşınır Kültür Ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik, m.3/ı fıkrasındaki tanıma göre tescile tabi etnografik eser: Günümüzden yüz yıl öncesine kadar olanlar hariç, halkın hayat tarzını, dönemin sosyal, teknik ve ilmi özellikleri ile kültürünü temsil eden araç ve gereçler dâhil bilim, kültür, din ve mihaniki sanatlarla ilgili, belge değeri bakımından korunması gerekli insan yapısı taşınırlardır.

[1149] 20/04/2009 tarih ve 27206 sayılı RG'de yayımlanan Korunması Gerekli Taşınır Kültür Ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik, m.3/d fıkrasındaki tanıma göre "güzel sanat eserleri": Bedii vasfı haiz olan; yağlı ve sulu boya tablolar, resimler, desenler, pasteller, gravürler, güzel yazılar ve tezhipler, kazıma, oyma kakma eserler, heykeller, kabartmalar, mimarlık eserleri, elişleri ve küçük sanat eserleri ve fotoğraf eserleridir.

bulunan, bulunacak tüm arkeolojik eserler devlete ait olup özel mülkiyete geçmeleri yasaklanmıştır[1150].

b) Satın alınarak veya bağışla taşınır kültür varlığının devlet mülkiyeti kazanması. Etnografya konulu eserler, güzel sanatlara ait tablo, heykel gibi çeşitli eserler, ulusal tarihe veya Atatürk'e ait belge ya da eşyalar ve diğer kültür varlıklarının üzerinde bu yolla devlet mülkiyeti kurulabilmektedir. Bu eserler, devletin özel malı olmamakla beraber kamu yararı tahsisinden dolayı devlet mülkiyetine geçmektedir. Tasnif ve tescilleri sonucu Yasanın 24. maddesince devlet, KGTKTV'nı satın alabilir. Doğal olarak sahiplerinin bunları satma zorunluluğu yoktur. Anayasa'ya göre Türkiye'de yalnızca taşınmaz kültür varlıkları karşılıkları ödenerek kamulaştırılabilir. Taşınır eserlerin satılması için sahipleri zorlanamaz. Sahipleri tarafından satılmayan kültür varlığı tescil edilerek müzede kaydedilir. Sahibine bir belge düzenlenerek teslim edilir. Kimi eserlerin korunması gerekli görülmekle beraber müzelere alınmasına gerek görülmeden sahibine bir belge ile iade edilirler. Bunlar için de "tescile tabi kültür varlığı belgesi" verilir[1151].

Bu iki şekilde kurularak devlet mülkiyeti kazanmış tüm kültür varlıkları aynı zamanda kamu malıdır. Bundan dolayı devlet mülkiyeti taşıyan, sadece arkeolojik eserler değil tüm taşınır kültür varlıkları kamu malı rejimi ve idare hukukuna tabidirler. Devlet mülkiyetinde bulunan kültür varlıkları, kamu malı olmaları dolayısıyla, devir ve ferağ edilemez, diğer kamu tüzel kişiliklerince haczedilemez, kamulaştırılamaz, zamanaşımından iktisap edilemez, üzerlerinde sınırlı da olsa ayni hak kurulamaz ve bunlara karşı işlenen suçlar kamu malı olduklarından daha ağır cezaya tabidir[1152].

Etütlük eserler; Yönetmelik tanımında[1153], kapsam içinde yer alan ancak envantere kaydedilecek nitelikleri taşımayan bilimsel amaçlarla kullanılacak korunması gerekli kültür varlıkları olarak belirlenmiş olsa da 2012 yılında yapılan değişiklikle kaydedilerek korunmalarına hükmedilmiştir.

"Etütlük nitelikteki kültür ve tabiat varlıklarından müzede bulunması yararlı görülenler eskilik ve sanat değerine bakılmaksızın etütlük eser defterine kayıt edilmek üzere müzelerde muhafaza altına alınır"[1154]. Böylece korozyonlu, artık okunamayacak derecede

[1150] Özel 2018: 227.
[1151] Özel 2018: 225, 231.
[1152] Özel 2018: 225, 226.
[1153] 20.04.2009 tarih ve 27206 sayılı RG'de yayımlanan Korunması Gerekli Taşınır Kültür Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınması Hakkında Yönetmelik m. 3/c.
[1154] 20.04.2009 tarih ve 27206 sayılı RG'de yayımlanan Korunması Gerekli Taşınır Kültür Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınması Hakkında Yönetmelik m.10/2, 19.01.2012 tarih ve 28178 sayılı RG (Başlığı ile birlikte Yönetmelik değişikliği)

silinmiş sikkeler ve çanak - çömlek kırıkları gibi arkeolojik varlıklar da envantere geçmekte olup koruma altına alınmaktadır. Bunlar da hukuken devlet mülkiyetindedir[1155].

Tasnif ve tescil dışında kalan buluntular da, müzelere alınmasına gerek görülmeyerek gerçek ve tüzel kişilerin özel mülkiyetine bırakılan eserlerde uygulanan duruma tabidir. Burada önemli husus, buluntu niteliklerinin tespitine kadar devlet mülkiyetini taşımasıdır. Tasnif ve tescil dışı bırakma işleminden sonra özel mülkiyet kurularak bulanlarca sahiplik söz konusu olur. Durumun kanıtlanması bulana verilen bir belgedir[1156].

Ayrıca Kanunun 4. maddesine göre taşınır kültür varlıklarını bulanlar, bilenler veya yeni haberdar olanlar bunu en hızlı haberleşme aracını kullanmak suretiyle, köyde ise muhtar veya güvenlik birimlerine, ilçe ve illerde en yakın müze müdürlüğü veya güvenlik birimleri ile mülki idari amirliğe bildirmek zorunluluğundadır[1157].

3.7.2. Taşınır Kültür Varlıklarında Özel Mülkiyet

Taşınır kültür varlıklarından özel mülkiyete konu olanlar şu kategorilere ayrılırlar:

a) Tescil dışındaki kültür varlıkları: KTVKK kapsamı içinde korunması gerekli kültür varlığı olmayanlardır. Müzelerdeki koleksiyonları tamamlayıcı nitelikleri ve belge değeri olmayan etnografik kültür varlıkları ile son altı Osmanlı padişahına ve çağdaşı diğer sikkelerdir. Bunların yurt içinde alım satımları serbesttir.

b) KTVKK kapsamı içinde tescile tabi olup, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarından üzerlerinde özel mülkiyet hakkı tesis edilebilenler şunlardır:

1. 1884 yılından önce edinilmiş ve hukuki olarak üzerlerinde özel mülkiyet kurulmuş olduğu belgelenen arkeolojik nesneler bu gruptadır. Osmanlı döneminde 3. AAN, böyle bir hak tanımaktaydı. (bk. 3.2.4)

2. Yabancı ülke kaynaklı olan ve getirildiğinde, üzerinde yasalara uygun özel mülkiyet tesis edilen her tür kültür varlığı.

3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulusal Tarihine, Kurtuluş Savaşı'na ve Atatürk'e ait nesne ve belgelerden oluşan kültür varlıkları.

4. KGTKTV'larının tasnif ve tesciline yönelik Yönetmeliğin 3. maddesinde tanımı yapılan korunması gerekli sanat eserleri.

[1155] Özel 2018: 230.
[1156] Özel 2018: 229 dn. 71.
[1157] Gözüm 2003: 30.

5. KTVKK kapsamındaki tescile tabi etnografik kültür varlıklarıdır. Etnografik eserlerden müzelere alınması gerekli görülen, ancak sahibinden satın alınamayanlar satın alma önceliğinin devlette olduğunu bildiren bir belge ile sahibine iade edilir. Müzelere almaya gerek görülmeyen eserlere ise yurt içi alım satım serbestisini içeren bir belge düzenlenir.

Görüldüğü gibi çalışmamızın temasını da oluşturan taşınır arkeolojik varlıklar, 1884 yılından önce özel mülkiyete geçirildiği zamanında belgelenmişler istisnası dışında özel mülkiyete konu olmamaktadır. Burada vurgulanması gereken bir nokta da özel müze ve koleksiyoncuların zilyeti durumunda koleksiyonlarında bulunan arkeolojik varlıkların devlet mülkiyetinde olmasıdır. Bu bağlamda 1973 yılında çıkarılan EEK'dan itibaren düzenlemelerde açık bir şekilde yer almayan, ancak uygulamada mevcut şekliyle gelişme gösteren bir işleyiş gerçekleşmiştir. Arkeolojik eserlerin özel müze ve koleksiyoncular tarafından edinilmesine mülkiyet üzerinden değil de zilyetlik hakkı tanınarak göz yumulmuştur. Yasalara göre bir arkeolojik buluntunun satın alınması yasal olmadığı gibi sözkonusu da değildir. Buna karşın koleksiyoncu veya özel müze eline geçirdiği arkeolojik varlığı müzelere bildirmekte, müze de envanter kaydı ile eserleri koleksiyonun parçası olarak tescillemektedir[1158].

3.8. DÜNYADA KORUMA YASALARINA GENEL BAKIŞ

3.8.1. Taşınır Kültür Varlıkları Korumacılığının Tarihi

Roma Hukuku kültür varlıkları konusunda hukuk oluşturan ilk sistemdir. Çeşitli uygarlıklarda, daha öncesinde bu eserler yalnızca kutsallık üzerinden ve dinsel yapı yönüyle korunmuşlardır. Roma'ya M.Ö. 4. yüzyıl öncesinden başlayan Yunan sanat eseri akışı, sanat estetiğini yükseltmiş, bu durum eserlerin korunmasını doğurmuştur. Roma'da bu sanat eserlerinin korumacılığına yönelik ilk kararı Publius Servilius Isauricus vermiş ve bu eserlere ait bir envanter düzenlenmiştir. M.S. 320 yılında ise Constantin değerli resimlerin Roma'dan çıkarılmasını yasaklamıştır. Benzer kurallar 362 - 363 yıllarında heykeller ve mermer sütunların ihracını engellemede de uygulanmıştır. 398 yılında bu konuda yeni yasaklar geldi. Batı Roma'nın yıkılmasıyla Avrupa'da görülen siyasi değişim, Rönesans Dönemi'ne kadar Roma hukuku gibi sistematik bir düzenlemenin yapılmasının önünü kesmiştir. Bu dönemde kiliseye ait dinsel estetik eserler korunsa da genel anlamda korumacılık Rönesans'ı bekleyecektir. Klasik kültüre olan ilgi, orijinal sanat eserlerine olan hayranlığı ve bunları korumayı gündeme

[1158] Aydos 2008: 72; Özel 2018: 232.

getirmiştir. Korumacı hükümler önce papaların aldığı önlemler vasıtasıyla İtalya'da görülmektedir. 1458 - 1464 arasında Papa olan II. Pius, Papalık izni olmadan her hangi bir sanat eserinin tahribini kesinlikle yasaklamıştır. Ardılları IV. Sixtus ve II. Julius bu politikayı sürdürdüler. 16. yüzyıl başında yapılan kazılarla Belvedere Apollosu ve Laokon Grubu gibi sanat eserleri ortaya çıkarılmış, tüm Avrupa'da eski sanat eserleri tutkusu yayılmıştır[1159]. Kültür mirası ya da kültür varlıkları dediğimiz ve geçmişin kültürleriyle ilişkilendirilen varlıkların korumacılığına dair ilk adımların Rönesans sonrası Avrupa'sında atıldığını biliyoruz[1160]. İsveç'te 1666 yılında Upsala kentinde Eski Eserler Koleji kurulmuş ve antik kalıntıların korunmasına yönelik yasalar yapılmıştır. Yasalar gereği, bulunan kıymetli antik nesneler ödüllendirilerek krala teslim ediliyordu[1161]. Rönesans sonrası 17. yüzyılla beraber sadece klasik eserler değil, tarihsel devirlerin tümüne ait eserlerin özenle korunması ve bu konuda hukukun doğuşu gerçekleşmiştir. İtalya'da 1624 ile 1750 yılları arası papalık kararı ile sekiz koruma kararı çıkarılmış ve eski eserlerin yurt dışına çıkışları yasaklanmıştır. Danimarka'da 17. yüzyıl başında bir tarihi eserler bürosu kurulmuş, 1737 yılında kral buyruğu ile altın ve gümüş eserleri bulanların devlete teslim edilmesine hükmedilmiştir. 1752 yılında çıkan bir karar, bulunan eski eserlerin devlete ait olduğunu bulan ve teslim edenlere tazminat ödeneceğini bildirmektedir. 1807'de kurulmuş Danimarka Krallık Komisyonu 1866'da daha geniş yetkilerle eski eserler üzerine eğilerek devlet adına çok sayıda eser satın almıştır[1162].

16. yüzyılda İngiltere'de Kraliyet emriyle ilk kez ülke içindeki eski eserlerin korunmasına yönelik bir buyruk çıkarılmıştır. 1533 yılında Kral VIII. Henry (1491 - 1547) bu konuda kendisine eski eserler danışmanı olarak Leland adlı kişiyi atamıştır. Leland, eski eserler konusunda görevlendirilen ilk kişi olmanın yanı sıra eski eserler korumacılığına yönelik ilk uygulamaları başlatan kişidir. W. Camden ise bilinen ilk düzenli envanter kaydını, 1586 yılında İngiltere'nin tarih öncesi kalıntılarını detaylı bir şekilde belgeleyerek yapmıştır[1163]. İngiltere, kral buyrukları dışında koruma hukuku düzenlemelerini ilk kez 1861 gibi geç bir tarihte yapmıştır. Bu kanunda yalnız arkeolojik değeri olan kazı buluntuları konu edilmiş, mülk sahibine ve bulana ödül verilmesine de karar verilmiştir[1164]. 1611 yılında İsveç Kralı II. Gustaf Adolf (1594 - 1632), eski eserlerle ilgili buyruklar vermiş ve bu buyruklar 1666'da çıkacak koruma yasalarına temel olmuştur. Yasaya göre ülkedeki yer altı eski eserlerin tümü, İsveç

[1159] Mumcu 1969: 53 - 55.
[1160] Şimşek vd. 2009: 103.
[1161] Trigger 2014: 85.
[1162] Mumcu 1969: 55, 57.
[1163] Özdoğan 2011: 66, 70.
[1164] Mumcu 1969: 63.

Halkı adına korumakla sorumlu tutulan krala aitti[1165]. Bundan sonra krallık tarafından eski eser hukuku ile ilgili bir dizi kanun çıkarılmaya devam edildi. Bunlardan 1867 tarihli yasa sikkeler ve belgeler gibi tüm eserleri korumaya almakla önemlidir. 1873 yılında çıkan kanunla ise, kralın eski eserler üzerindeki hâkimiyeti sona ermiş, bulunan tarihsel eserlerin hakkı, mutlaka devlete satılmak üzere bulana ve mülk sahibine verilmiştir[1166]. Portekiz'de 1721 yılında kral tarafından tüm eski uygarlıklara ait taşınır eski eserleri koruma kararı alınmış 1802 yılında ise yenilenmiştir. Fransa, 1790 ve 1792 yıllarına ait iki düzenleme ile korumacılığadiğer devletlere göre geç başlamıştır. 1887 yılında çıkan kanunla taşınır eski eserler üzerinde özel mülkiyeti esas alan bir düzenleme yapıldı. Özel kişilerde bulunan taşınırlar, kamu taşınırları gibi kaydedilmezler ve sahiplerince mutlak tasarruf hakkı ile değerlendirilirler. Ancak devlet, bu eserleri bulanlardan alarak isterse kamulaştırma yapabilmektedir[1167]. Alman arkeolog Winckelmann, tarihsel çağlarda üretilmiş tüm sanat eserlerini, biriciklik ve tekrardan üretilemezlik ölçütü ile insanlığın tarihsel bilincini akataran nesneler olarak kültür varlıkları hukukunda korumacılığın esasını ortaya koymuştur[1168]. Bu tespit ve kriterler, ilerleyen dönemlerde korumacılık hukuku adına kalıcı temeller teşkil edecektir. Almanya birliğini kurana dek her devlet kendi eski eser korumacılığında mevzuatlar hazırlamıştır. Örneğin, 1798 yılında Baden Devleti kanunu buluntuların derhal devlete gönderilmesini istemektedir. Alman birliği sağlandıktan sonra 1902 yılında çıkan kanun, Avrupa'da o tarihe kadar yapılmış en iyi eski eser koruma yasasıdır. Yasa, İtalya ve Fransa yasalarını sistemli bir şekilde birleştirmiştir[1169]. Avusturya'da ilk kez 1779'da eski eserleri koruma hukuku çalışmaları yapılmıştır. 1818' de çıkan yasa ile tarihsel eserlerin ihracı yasaklanmış, 1918 yılında ise ihracı olan kültür varlıklarının genişletilmesiyle kanun yenilenmiştir. Macaristan eski eser koruma çalışmalarına 1812'de başlamış ve Avrupa yasalarına uygun genel kuralları içeren kanunu 1881'de çıkarmıştır. Yunanistan bağımsızlığı sonrası 1834'te koruma kanunu çıkarmış, bu kanuna göre devlet, taşınır tüm kültür varlıklarının sahibidir. Meksika 1827 yılında tarihsel değer taşıyan eserlerin ihracını yasaklamıştır. Mısır 1881, Japonya 1872 yılında koruma yasalarına yönelik hukuksal düzenlemeler yapmıştır. Japonya'da eski eserler envanterlenmiş ve itinayla korunmaktadır. Envantere geçmiş eserler devletten izinsiz satılamaz, rehin verilemezler. Kazılarda bulunanlar da ise devletin şuf'a hakkı bulunmaktadır[1170].

[1165] Özdoğan 2011: 71.
[1166] Mumcu 1969: 57.
[1167] Mumcu 1969: 59.
[1168] Nesli 2018: 441.
[1169] Mumcu 1969: 60, 61.
[1170] Mumcu 1969: 61 - 64.

Kültür varlıklarını korumada öncü olan Batı'da koruma anlayışı bir yönüyle de savaşlar nedeniyle gelişim göstermiştir. Savaşlar sonunda elde edilen ganimetlerin içinde yer alan sanatsal kültür varlıklarının iadesi ile ilgili anlaşmalar da 17. yüzyıl içinde görülmeye başlar. Prusyalı asker Carl von Clausewitz (1780 - 1831), bu konuda geleneksel savaşlardaki ilkel kuralları tersine çevirmeyi ve insani ilkelerle davranmayı düşündüren ilk stratejist askerdir. Başta Napolyon Bonapart işgalleri olmak üzere savaşlarda arkeolojik sanat eserlerinin toplanarak kaçırılma örnekleri çok fazladır. Clausewitz savaş komuta ilkeleri içinde hedeflerin konulara göre sınırlandırılması bulunmaktaydı. Savaş durumunda kültür varlıklarını korumaya alan diğer metin ABD'nin 1863'de kabul ettiği "Lieber Code" dur. Metinde kazananın, düşman devlete ve özel mülkiyete ait ne varsa el koyabileceği; ancak kütüphane, sanat, tarih ve bilim koleksiyonları gibi eserlerin korunmasını, zarar görme riski varsa alınıp uzaklaştırılmasını, savaş sonunda yapılacak anlaşmalarda mülkiyeti belirlemeyi kabul etmiştir[1171].

3.8.2. Günümüzde Kültür Varlıkları Hukuk Sistemleri

Kültür ve tabiat varlıklarının mülkiyeti konusu, hukukta önemli sorunların başında gelir. Bu önem KGKTV'nın korunmalarının kamu yararına oluşundandır. Dünyada kültür varlıklarına yönelik hukuk uygulamalarında üç farklı temel ilke üzerinden hareket edilir. Bunların başında mülkiyetin gerçek kişilerde bırakıldığı sistem gelir. Bu hukuki yaklaşımda kişilere tanınan hür tasarruf hakkı ile eski eserlerin korunması ve kamuya maledilmelerine çalışılır. İstisna olmakla beraber bazı önemli eserlerde kamulaştırma da söz konusudur. Müzeler kurma ve müzelere bağışı ödüllendiren sistemin bir benzerini ABD uygulamaktadır. Diğer hukuki sistem; kültür varlıklarının mülkiyet hakkını kişilere vermekle sınırlamalar getirmektedir. Avrupa ülkeleri büyük çoğunlukla bu sistemi uygular. Sitemde, taşınır kültür varlıklarının kontrol ve denetiminin zorluğu nedeniyle bu grup varlıklarda kısıtlamalı mülkiyet yoktur. Müzelere satış ve bağış yolu açıktır. Diğer bir sistem ise, kültür varlıklarının tüm mülkiyetini devlete verdiği hukuki yapıdır. Kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu eski uygarlıkların mirasçısı devletler kanunlarında keşfedilmemiş olanlar da dâhil olmak üzere kültür varlıklarının mülkiyetini devlete vermişlerdir. Hukukunda özel mülkiyete yer veren ve bu kavrama özen gösteren Türkiye'de de kültür varlıklarının tümünün mülkiyeti 1906 Nizamnamesi'nden itibaren devlete aittir. Türkiye hukuk yapısı içinde bu sistemi uygulamakla kültür varlıkları korumacılığında çok çeşitli ve zor sorunlarla karşı karşıya kalmıştır[1172].

[1171] Nesli 2018: 437, 438.
[1172] Mumcu 1969: 51 - 53; Özel 2018: 220.

Türkiye'de taşınır kültür varlığı koleksiyonculuğu yapanların özellikle ilkeler ve kurallar yönüyle kendilerini Batı dünyasının koleksiyoncularıyla kıyaslamaları ve farklılık gözlemleri, hukuk sistemlerinin bu alanda farklı olan mülkiyet esaslı uygulamalarından kaynaklanmaktadır.

3.8.3. Modern Çağda Ülkelerin Taşınır Kültür Varlığı Korumacılığı

Günümüzde dünyanın hemen her ükesi, taşınır kültür varlıklarının nasıl korunması gerektiğiyle ilgili sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Çoğu ülkede arkeolojik varlıkların idareye bildirilmesi zorunlu ve mülkiyetleri devlete aittir. Kültür varlıklarını bulan ve haber verenlere çeşitli ödüllendirme ve bunlara yönelik düzenlemeler bulunmakla beraber, arkeolojik sit alanları dışında dedektör kullanımı ile ilgili koruma yasakları ve sınırlamalar da mevcuttur.

Bugünkü ilkeleri ve yasaları çiğnemek, Antik dönemden, modern zamanlara kadar arkeoloji koleksiyonları yapmanın bir parçası olagelmiştir. Ta ki, arkeolojik eserlerin bilimsel yöntemlerle çıkarılması ve ait olduğu topraklarda kamu mülkiyeti kazanması bir ilke olarak kabul edilene kadar. Bu yönüyle koleksiyonculuk, bir yandan Anayasal dayanak olan kişi hak ve özgürlüklerini gözetmekle bağışlanan "zilyetlik", diğer yandan kamu yararı ve hukuku açısından "devlet malı", bilimsel etik gereği "arkeoloji bilim ilkeleri", evrensel sözleşmeler gereğince insanlığın "ortak kültür mirası" gibi kavramlar arasında sınırlı - sorumlu bir faaliyet halini almıştır. Taşınır kültür varlıkları hukukunun gelişimi birçok ülkede koleksiyonculuğu sorgulanır duruma getirmiştir. Uluslararası korumacılığın ürettiği çözüm: koleksiyon ve özel müzelere eser alımında köken belgesi zorunluluğudur.

Yunanistan taşınır kültür varlıkları yasası ve koleksiyonculuğu, mülkiyet, kapsam, yükümlülükler, kısıtlamalar yönüyle Türkiye yasalarıyla neredeyse aynıdır[1173]. Düzenleme kaynağını 1834 yılında hazırlanan Kanundan alır. Bu Kanun, taşınır kültür varlıklarının sahibini "devlet" olarak belirlemiştir. Özel kişilerde devletin izinle bıraktığı eserler ise "Helen Ulusal Malları" olarak itinayla korunmak ve saklanmak zorundadır. İtalya Kanunları, özel kişilerdeki kültür varlıklarının izinsiz satışını yasaklamıştır. Listelere kayıtlı olmasa bile nadir ve değerli eserler de bu gruptadır. Devlet kültür varlıklarını istediğinde kamulaştırır, devletin satışlarda şufa hakkı mevcuttur. Ülke içindeki yabancılara ait eserlerde de devletin şufa hakkı bulunmaktadır. Buna karşın İtalya yasaları özel ve kamu yararını beraber gözetmektedir. Fransa'da eski eserlerde listeye kayıt yöntemi en kapsamlı şekilde yer almaktadır. Ancak taşınır eserlerde özel kişilere ait kültür varlıkları listeye kaydedilmemektedir. Ancak bu taşınır eserler

[1173] https://www.law-archaeology.gr/index.php/en/collectors

satılmaları yasaktır. Kamuya ait taşınırlar listeye kaydedilmektedir. Kazılarda çıkan eski eserler mülk sahibine aittir. Kamulaştırılabilen bu taşınırlar üzerinde özel kişilerin kesin bir tasarruf hakları bulunmaktadır. Avusturya kanunları ise Avrupa geleneklerine dayanarak, özel mülkiyet hakkını korumuş fakat Medeni Kanun hükmünce tasarrufları kısıtlama ve denetimi kabul etmiştir[1174]. Türkiye, Yunanistan ve Mısır gibi ülkelerde arkeolojik eserlerin ticareti yasaktır. Koleksiyonculuk ise ruhsat ve envanter kaydı gerektirir. İtalya'da ise bu ülkelerde de olduğu gibi yurt dışına çıkarılması kesinlikle yasaktır. İngiltere gibi bazı ülkelerde, yerel arkeolojik buluntular için lisans sistemleri uygular. Değerleme sürecinde hazine kategorisine girmeyen eserlerin satışı serbesttir[1175]. İngiltere ve Galler Define yasası'nı 1996 yılında yaparak bu konuda çok geç kalmıştır. Birleşik Krallık sınırlarında British Museum tarafından "Taşınır Eski Eserler Projesi" ile ikili bir sistem yürütülmektedir[1176]. Yasalar kapsama giren buluntuların bildirilmesini ve müzelere satın alınmaları yönünde başvuruları zorunlu kılmaktadır. Müze, kültür varlığını almak isterse piyasa şartlarına endeksli ödülü, arazi sahibi ve bulan arasında pay eder. Yasa tasarısı yöntemiyle 2013 yılında 996 bildirim yapılmış ve bunun yaklaşık üçte biri müzelerce satın alınmıştır. Proje kapsamı yalnızca altın, gümüş nesneler ile 300 yıllık ve üzeri yaşlardaki sikkeler için geçerlidir. Proje metal detektörüyle arama yapan ve arkeolojik dolgulara ilişmeme, tahripkâr olmama yönünde eğitimli kişilerin yerel dernek toplantılarına katılan irtibat memeurları aracılığında buluntuların kaydedildiği organizasyonlar şeklinde yapılır. Projenin iyi yönü definecilerin doğru yöntemlerle eğitimden geçirilmesidir. Örneğin eğitimli dedektör kullanıcıları, çıkarılması gereken buluntu uzmanlık gerektirdiğinde çıkarmayı arkeologların yapması için haber verir ve bilgilerin korunmasını sağlar. Ayrıca sonunda uzman bir ekibin hazırladığı veritabanına kaydedilen bulgular, haritalandırılarak işlenir. 2014 yılı sonu itibariyle 650 bin kayıt, 1 milyon üzeri buluntu işlenmiş, yeni birçok arkeolojik sahanın keşfini ve araştırmaya konu verisi sağlamıştır[1177].

3.8.4. Kültür Varlıklarını Uluslararası Boyutta Koruma Faaliyetleri

Ülkelerin sahip oldukları kültür ve tabiat varlıkları, bir ülkenin olmakla beraber tüm insanlığa ait ortak değerlerdir. İnsanlık tarihini meydana getiren dönemler, ürettikleri kültürel değerler, bu kültürleri şekillendiren doğal varlıklar, sahibi olan ulusları etkilediği gibi diğer ulusları da ilgilendirmektedir. Yenidünyada hangi coğrafyada olursa olsun, kültür ve tabiat

[1174] Mumcu 1969: 56, 59, 64.
[1175] https://www.antiquities.co.uk/about-us/current-antiquity-legislation/
[1176] https://culturalpropertynews.org/get-the-facts/
[1177] Renfrew - Bahn 2017: 573, 576.

varlıklarının korunması gereği bir genel kabul olmuştur. Uluslararası önemleri nedeniyle, kültür ve tabiat varlıkları korumacılığında evrensel hukuk düzenlemeleri ortaya konulmuştur[1178].

Uluslararası alanda kültür varlığı korumacılığına; 1. Dünya Savaşı sonunda Milletler Cemiyeti'nin 1931 yılında, 2. Dünya Savaşı sonunda Birleşmiş Milletler'in 1945 yılında kurulmasıyla atılmış adımlar ile başlanmıştır. İki savaşta da kültürel varlıkların tahrip olması koruma önlemlerinin alınmasını doğurmuştur. Bu bilinci evrensel ölçekte yaymaya çalışan organizasyonlar içinde UNESCO, ICOMOS ve ICCRM yer almaktadır. Avrupa bazında ise faaliyetleri içinde bu konuda çalışmaları bulunan Avrupa Konseyi bulunmaktadır. Kültür varlıkları hukukunu oluşturan süreç içinde taşınır kültür varlıklarını da kapsayan bir dizi evrensel belgeler bulunmaktadır. "1899 Lahey Sözleşmesi" kültür varlıklarının korunmasını kabul eden ilk evrensel belgedir. Bu belgeyle savaşlarda yağmacılık yasaklanmış, patlayıcı maddelerin atılmasıyla ilgili kurallar getirilmiştir. "1907 Lahey Sözleşmesi" de savaşlarda kültürel varlıkları koruyan yeni ilkeler getirmiştir. "Roerich Sözleşmesi" 1935 yılında 21 ABD devleti tarafından imzalanmış, savaşlar dışında barış zamanlarında da koruma anlayışını ortaya koymuş bir belgedir. Aynı yıl 21 devletin imzaladığı "Washington Sözleşmesi", savaş esnasında korunması gerekli kültür varlıklarını işaretlerle gösterimini düzenleyen ilk belgedir. 1954 yılında "Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Varlığın Korunmasına İlişkin Lahey Sözleşmesi Birinci Protokolü", 1964 yılında "Venedik Tüzüğü", 1972'de "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme" belgeleri imzalanmıştır. 1999 yılında ise yine savaşlar etkisiyle " Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Varlığın Korunmasına İlişkin Lahey Sözleşmesi İkinci Protokolü" imzalanmıştır. Tüm bunların dışında Kültür varlığı korumacılığı konusunda birçok sözleşme kabul edilerek imzalanmıştır. Bunların içinde, 14 Kasım 1970 tarihli, UNESCO Paris Sözleşmesi: "Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme" ibaresiyle aynı tarihte yürürlüğe giren belge taşınır kültür varlıkları açısından önemlidir[1179].

ICOM adıyla bilinen "Uluslararası Müzeler Konseyi", anıtlar ve sitleri araştırmayı teşvik etmek, korumak ve değerlendirilmesine çalışmak üzere 1946 yılında kurulmuştur. Asıl faaliyeti müzeler olan ve işleyişlerini düzenleyen kurum, kültür varlıklarının kaçakçılık, çalınma, kaybolma, yasa dışı ihraç edilmeleri durumlarında da uluslararası iş birliğiyle eserlerin

[1178] Çolak 2015: 33, 34.
[1179] Nesli 2018: 442 - 449.

teşhisine yönelik J. Paul Getty Vakfı'nın 1993'de başlattığı Object ID Projesine destek vermektedir[1180].

1995 yılında Roa'da imzalanan UNIDROIT Çalınan veya Yasadışı Olarak İhraç Edilen Kültürel Nesneler Sözleşmesi bu grupta önemli diğer bir belgedir. Avrupa Konseyi üyesi ülkeler ile Avrupa Kültür Sözleşmesine taraf ülkeler arasında imzalanan 1992 yılındaki "Malta Sözleşmesi", Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi adıyla yayımlanmıştır. 2003 yılında alınan kararların deklare edildiği "Berlin Resolution 2003" ise bölgesel çatışmalarda görülen yağmacılık ve kaçak kazılardan elde edilmiş eser trafiğinin korkutucu boyuta varması nedeniyle oluşturulan organizasyonca alınmış kararlardır (bk. Ek 7).

İngiltere'de Birleşik Krallık Parlamentosu 2003 yılında onayladığı, Kültür Nesnelerinin Ticareti Yasası ile eski eser ticaretinde etik kurallara hassasiyet noktasında adımların atıldığına dair bir örnek oluşturmuştur. Böylece İngiltere'de gerek sınırlar içinde gerekse ülke dışında yasa dışı kazılardan elde edilmiş arkeolojik eserlerin ticareti de yasa dışı kabul edilmiştir. Diğer bir örnek 2003 yılında ABD' de Mısır kökenli eserleri satan antika tüccarı Frederick Schultz, New York mahkemesince hüküm giymiştir. Schultz'un Ulusal Antikacılar Birliği başkanlığı yanında Amerika'nın çeşitli müze ve koleksiyoncusuna eser satan tanınmış bir kişi olarak hapis cezası alması, göz önündeki müze ve koleksiyonculara kaynağı belirsiz eserler konusunda artık daha titiz olmaları konusunda önemli bir mesaj olmuştur[1181].

Son yıllarda kaçak kazılar sonucu kaçakçılıkla koleksiyonlara giren eserlerin iadeleri de uluslararası hukukun ve etik anlayışın yerleşmeye başladığının ümit verici göstergeleridir. Türkiye'den 1980'lerde kaçırılan Yorgun Herakles heykelinin üst bölümü, uzun bir süre sonra ABD'den iadesi sağlanmıştır. Servo Definesinin büyük kısmının 2014'de Macaristan'a iadesi, J. Paul Getty Müzesi'nde bulunan İtalya kökenli yağmalanmış birçok eserin iadeleri ve bu eserlerin alımında hassas davranmayan sorumluların cezalandırılmaları gibi olumlu gelişmeler yasa dışı eser ticaretinin önünü kesmeye yönelik adımlar olarak değerlendirilmektedir[1182].

3.8.5. Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası Sözleşmeler

Türkiye kültürel alanda kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına yönelik uluslararası kuruluşlara üye olduğu gibi bu yönde alınan ilkeler doğrultusunda hazırlanmış çok sayıda uluslararası sözleşmeyi de imzalamıştır. 1954 yılında Strasburg'da imzalanan Avrupa Konseyi

[1180] https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/objectid/
[1181] Renfrew - Bahn 2017: 562.
[1182] Renfrew - Bahn 2017: 562.

Bünyesindeki "Avrupa Kültür Konvansiyonu" na 1957 yılında katılmıştır. 1954 yılında Lahey 'de imzalanan "Savaş Halinde Kültürel Değerlerin Korunması Sözleşmesi" ni 1965 yılında imzalamıştır. 1970 tarihli "Paris, Kültürel Değerlerin Sahiplenilmesinde Yasal Olmayan İhracat ve İthalatın Önlenmesi ve Yasaklanması Sözleşmesi" ni 1981 yılında imzalamıştır. "Paris 1972, Dünya Kültür ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi" ne 1982 yılında katılmıştır. 1985 yılında Granada'da imzalanan "Avrupa Arkeolojik Mirasın Korunması Sözleşmesi" ne 1989'da ve aynı adı taşıyan "1992 Malta Sözleşmesi" ne 1999 yılında taraf olmuştur (bk. Ek 8). Ayrıca ICPRCP kısa adıyla bilinen Kültür Varlıklarının Kaynak Ülkeye İadesi veya Kanunsuz Alıkoyma Durumunda Geri Verilmesinin Teşviki Hükümetlerarası Komitesi, üyeliği de sürdürülmektedir.

Türkiye, ulusal ve uluslararası hukuk boyutuyla kültürel mirasın korunmasında, zor bir süreç yaşamaktadır. Bunda korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının çok fazla olması ve nitelik olarak çeşitlilik göstermesi, korumacılık ve mülkiyet hakları konusunda yaşanan denge sorunu, ekonomik koşullar, uzmanlık isteyen faaliyet olması ve ağır işleyen bir sürecin olması gibi birçok sorun koruma faaliyetlerini zorlaştırmaktadır[1183].

[1183] Çolak 2015: 34, 35.

4. KOLEKSİYONCULUK ve ETİK

4.1. ARKEOLOJİ BİLİMİ ve KOLEKSİYONCU SORUMLULUĞU

Koleksiyoncu, koleksiyonunu ilgili bilimsel alanın şemsiyesi altında oluşturmayı amaçlayan kişi[1184] olduğuna göre "arkeolojik eser koleksiyonculuğu" da ancak arkeoloji bilimi dairesi içindeki bilimsel ilkeler ve arkeoloji etiği ile yapılabilir. Aksi halde yapılacak biriktirme ve toplama koleksiyon değil, yasa dışı yağma ve talanı teşvik eden kaçakçılık faaliyetidir.

Arkeoloji, topladığı bilgi nesneleri, vardığı genellemeleri ve kuramlarıyla bir pratiktir. Her zaman da, bilimsel bir disiplinin sınırlı çerçevesinin dışında etkinlik alanları olmuştur[1185]. Bundan dolayı bilimlerin anası olarak anılması doğaldır. Bu yönüyle arkeoloji kısmen maddi kalıntılarla ilgili görünür. Ancak, aslında arkeoloji bu nesnelerin yaratıcısı insanla kurduğu bağıntılar ile geçmişte yaşayan insanların yaşam ve kültürleri hakkında bilgi sahibi olmayı amaçlar. Arkeoloji ayrıca, maddi verilerin sunduğu insan geçmişine ait zor yorumlama işini de üstlenir. Bu kalıntıların geçmiş dönemlerdeki insanlar için ne anlama geldiğini sorgular. İnsanlık tarihini oluşturan kültürleri ortaya çıkarır, inceler. Öte yandan insanlığın tüm bu kültür mirasının talan ve tahrip olmasına karşı bir kalkan olur[1186]. Birçok kültürel miras kurumunun meslek ilkelerinin başında koruyuculuk etiğine göre arkeoloğun ilk görevi arkeolojik kaydın tüm insanlık adına korunması gelir. Bu kuralın amaçlarından biri, giderek ticarileşen geçmişin maddi yönünü, mülkiyet kavramı üzerinden kurtarıp, tüm insanlığa ortak değer yapmaktır[1187].

Etik, ahlak biliminin diğer adıdır. Nelerin doğru, nelerin yanlış olduğunu araştırır. Arkeoloji etiği ise; arkeoloji ile ilgili eylemlerin hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğunu belirler. Arkeolojide çok fazla alt alanda, etik boyutuyla ele alınan zor konu vardır. Ve bu konular çoğunlukla ilkeleri yönüyle birbiriyle çatışmaktadır. Arkeoloji etiğinin en önemli sorunlarından biri, arkeolojik maddi kültürün özel mülkiyete geçme konularıdır. Bu yönüyle çeşitli özel mülkiyet sahipleri ve koleksiyoncuların yasal hakları, kendileri dışındaki toplumun daha büyük kesiminin haklarıyla çatışabilmektedir. Ayrıca kültür varlıklarını toplayan koleksiyoncuların ekonomik güçlerinin, yasa dışı kazılara ve tahribata neden olduğunu da göstermektedir. Geçmişin maddi kalıntılarının kime ait olduğu konusu son yüzyılda çok az arkeolog tarafından düşünülmüşken, günümüzde arkeolojinin her adımı ve kararı etik olarak

[1184] Özkan 2004: 66.
[1185] Boren 2019: 10.
[1186] Renfrew - Bahn 2017: 12.
[1187] Hamilakis 2019: 122, 133.

göz önüne alınarak değerlendirilmektedir[1188]. Bu anlamda koleksiyonculuk, etik çerçeve içinde nasıl yapılmalıdır? Sorusu da gündeme gelmekte ve çözüm yolları da sorgulanmaktadır.

Müzelerin, koleksiyonların tematik konusu olan ve bir kısmının tutulduğu, sergilendiği, korunduğu arkeolojik eserler, bilimsel arkeoloji açısından daha büyük önem arz eder. Arkeoloji için maddi kalıntılar, bilimsel kanıt olmanın yanı sıra yorumlanması gereken bulgular olarak da insanlık tarihinin sırlarını taşıyan, bir bütünün parçası materyallerdir. Arkeolojik varlıkların yenilenemezliği, tahrip olmaları durumunda sonsuza dek yok olmaları demektir[1189]. Dolayısıyla arkeoloji bilimi faydasına olmayan, kamusal çıkar gözetmeyen, sürdürülebilirliği olmayan, arkeoloji metotları ve etiğiyle işlemeyen bir arkeolojik eser toplayıcılığı, haklı olarak ciddi eleştirilere maruzdur. Bunun adı resmiyet çerçevesinde hukuk kuralları içinde koleksiyonculuk da olsa sayılan nedenlerden biri eleştiriye matuf ise koleksiyonculuk vasfını kaybetmektedir. Müzelerin etik olarak üstlendikleri sorumluluk neyse koleksiyoncuların sorumluluğu da aynıdır. Bu konuda sorumluluk sahibi olunduğu eldeki koleksiyona en üst seviyede iyi bakıldığı, toplum yararı gözlendiği, tüm etik ve yasal zorunluluğa uyulduğu, eldeki tüm kanıtların açıklanmasından geçer[1190].

Geçmişin anlatısı olan kültür varlıkları bütün insanlığın ortak malı olup, kimseye ait değildir. Bundandır ki "kültür mirası" olarak tanımlanmıştır[1191]. Bütün insanlık, yakın zamanlara kadar da bilim insanları, arkeolojik alanların ve arkeolojik eserlerin kime ait olduğu üzerine çok fazla fikir yürütmemişlerdi. Sanayi devrimiyle zenginleşen Batı ülkeleri, ekonomik ve siyasal güçleri ile başlattıkları kolonyal sistemin getirisi olarak, arkeolojik sahaları kazma ve arkeolojik eserlere sahip olma hakkını kendilerinde görmüşlerdir. II. Dünya Savaşı sonunda egemenliklerini kazanan koloni devletler ise kendilerine ait kültürel mirası sahiplenerek korumaya geçtiler[1192]. Zamanla evrensel etik tutumu da değişti. Böylece arkeolojik varlıkların bulundukları yerde korunmaları ve aidiyetleri önem kazandı. White Koleksiyonu ile Levy Koleksiyonlarını 1990 yılında sergiye açan Metropolitan Sanat Müzesi ve Barbara Fleischman - Lawrence Fleischman Koleksiyonlarını satın alarak sergileyen Getty Müzesi benzeri müzeler, koleksiyonlar satın alan bütçeleriyle bu tür toplayıcılık ve yağmacılığı yaygınlaştıran asıl odağı teşkil ettiler. Bu koleksiyonlarda menşei belirtilmeyen büyük miktarda eserler sebebiyle Getty Müzesi eski eserler küratörü, hükümet tarafından cezai soruşturmaya uğramıştır. Gelinen

[1188] Renfrew - Bahn 2017: 551, 564.
[1189] SARAT B1 D1, 4.
[1190] Özkasım 2012: 45.
[1191] Özdoğan 2006: 17.
[1192] Renfrew - Bahn 2017: 555.

noktada büyük ve zengin koleksiyonları olan Paul J. Getty Müzesi yeni bir politika benimseyerek ciddi ve titiz bir alım sorumluluğu üstlendiğini göstermiştir[1193]. Bu bağlamda Batı müzelerini dolduran eserler, menşeleri açısından hala devam eden zor sorunları da beraberinde getirmiştir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde büyük paralarla tahribatın bir kolu olan aracıları ödüllendiren bazı haris müzeler gibi etiği ve ilkeleri olmayan özel koleksiyonculuk adı altındaki toplayıcılık da bu yönüyle yağmanın gerçek sebebi görülmektedir.

Günümüzde uluslararası arkeoloji çevreleri ve kuramcıların, halkın çıkarlarını sorguladıkları çeşitli konular arasında koleksiyonculuk da yer almaktadır. Kamusal arkeoloji kuramcıları; definecilik, eski eser ticareti, medyanın kitap, dergi, film ve televizyon programlarıyla, bilgisayar oyunlarında popülerliği olan gizemli hazine avı konularını işlemesi yanında giderek yaygınlaşan ve kazanç yönüne değinilen "özel koleksiyonları" da kültürel mirasa tehdit olarak görmektedir[1194]. Geçen yüzyıllar boyunca taşınır kültür varlıklarının koruyucusu olarak bilinen bazı müzeler ve özel koleksiyonlar birçok açıdan hala tahribatın nedeni görülmektedir. Yasa dışı kazılardan elde edilmiş ve haklarında hiçbir yayım kaydı bulunmayan antik eserlerin oluşturduğu piyasa, arkeolojik dolguların talan edilmesine yol açmıştır. Bu yağmalamaya ilkeleri olmayan ve etik tutum sergilemeyen koleksiyoncular ve müzeler doğrudan veya dolaylı şekillerde finans sağlamakla sorumlu tutulmaktadır. Günümüzde dünyanın her yanında bu türden arkeoloji etiğine aykırı desteklerle tahrip, talan ve yağma faaliyetleri sürmektedir. Bir koleksiyon, sahip olduğu arkeolojik eserin bulunduğu kontekste ilişkin bilgi veremiyor ve geldiği arkeolojik alanı belirtemiyorsa bu durum eserin yasa dışı yollardan ve pazardan elde edildiğini göstermektedir[1195]. Dolayısıyla adına yaraşır koleksiyonculuğun birincil ilkesi, arkeoloji etiği çerçevesinde eserin kanunsuz yollardan gelmediğini belgelemesidir. Oysaki koleksiyonculara gelen eserlerin büyük bir kısmı kaçak kazılar yoluyla edinilmektedir. Ender olmakla birlikte tarlasını sürerken, çapalarken, ağaç dikerken, temel kazarken ya da sel, erozyon gibi doğal olaylarla açığa çıkan rastlantısal arkeolojik eser buluntusu örnekler de mevcuttur. Çeşitli yaşam alanı yüzeylerinden veya tarımsal faaliyetlerden uzunca süreçlerde toplanmış, biriktirilmiş sikke gibi arkeolojik varlığın koleksiyonlarca toplanıp derlenmesi de yasal kanallardan bir diğeridir. Ülkemizde çeşitli arkeolojik devirlerin kültür katmanlarının yayıldığı Anadolu coğrafyası toprakları, eskiden olduğu gibi modern dönemlerde de insan yaşamına uygun ve rağbet gören iskân alanlarıdır.

[1193] Renfrew - Bahn 2017: 560.
[1194] Shakns 2017: 169.
[1195] Renfrew - Bahn 2017: 560.

Özellikle kırsal alanlarda yoğun tarımsal faaliyetler sebebiyle bu kültür katları farklı sebeplerle bilinçsizce tahrip edilirken bazen de günlük faaliyetler esnasında gayri ihtiyari tarihsel buluntular ortaya çıkmaktadır. Bu bulgular, tarlayı sit alanına çevireceği endişesinden tutun da buluntunun kendilerini zan altına sokacağı düşüncesine kadar çeşitli korkularla hareket eden vatandaşı farklı yönlere sevk etmektedir. Bunlardan biri de haber verme açısından kanunsuz olan bir eylemin sonrasında, devletin korumacılık amacıyla göz yumduğu, ruhsatlı koleksiyoncu kanalına yönelmektir. Belki de koleksiyonculuğun en masum alımlarından biri bu kanal sayılsa bile koleksiyoncu kayıtlarında bilimsel etiği işletmiyorsa diğer alımlarından bir farkı kalmamaktadır. Buluntunun çıktığı yerin bilimsel olarak doğrulanması ve gerekli arkeolojik incelemeler yapmaya ihtiyaç olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu yönüyle koleksiyonculuğun bilim ilkeleri açısından, arkeoloji ile ilişkisi yapısal sorunlar doğurmaktadır. Arkeoloji bilimi, evrensel uygarlık adına tüm arkeolojik verilere ve kültür mirasına anlam verme yetkisini tekelinde tutar. Bilim etiği de sistematik gereği bunu geçerli sayar. Bu nedenle koleksiyonculuğu; tarihsel süreçteki bağlar, etik kabuller, epistemolojik dayanaklar, yerel şartlar, mülkiyet hakları ve güncel sorunlar üzerinden değerlendirmek gerekir.

4.2. KOLEKSİYONCULUK ve KÜLTÜR VARLIĞI KAÇAKÇILIĞI

Kültür varlığı kaçakçılığı; bir ülkenin ortak kültür ve tabiat varlıklarının, sadece maddi değerleri üzerinden ve ticari mal görülerek, bilim dışı yöntemler, soygunlar ve kaçak kazılar ile ele geçirilip yurt içi ve yurt dışı pazarlara çıkarılması ve bunlardan şahsi çıkarlar sağlanması olarak tanımlanır[1196].

Arkeolojinin mücadele cephelerinden biri de eski eser kaçakçılığı ve karaborsasıdır. Bu büyük piyasanın emtiasının kaçak kazılardan geldiği bilinse de, yasadışı kültür varlığı ticaretinin bir türlü önü alınamamaktadır. Bunun başlıca sebebi, piyasada yasal görüntü alan bir olgunun dayanak olmasıdır: giderek yoğunluğu artan geçmişin ticarileşmesi. Yeni bir gelişme olmayan bu durum, çok eski dönemlerden beri geçmişin ve eski sanat eserlerinin maddi bir değerinin olduğunun bilinmesidir. Bunun yanında yeni dönemde kamu çerçevesinde yönetilen kurumlarda da geçmişin, ticari işletme mantığıyla bir kaynak gibi görülmesi, toplumun gözünden kaçmıyor [1197] . Bütün bunlar eski eser ticaretine elbette doğrudan meşruluk kazandırmıyor ancak kültür varlıklarının maddi değerinin, diğer bütün anlamlarından üstün

[1196] Karaduman 2008: 20.
[1197] Tilley 1989: 107.

olduğu düşüncesine yöneltiyor[1198]. Arkeoloji tahribatının en ciddi zarar verici ve üzücü olanı, kaçak kazılar yoluyla arkeolojik alanların yağmalanmasıdır. Ederi yüksek ve sadece maddi değeri olan eserlere yönelen tahripkâr eylemler sonucu tümden her şeyin zarar görmesi ile bilimsel bilgi verileri de yok olmaktadır. Bazı müzeler ve koleksiyoncular bu eylemleri dolaylı da olsa teşvik eden olarak kısmen paydaş görülen odaklardır. Eski eser ve sanat eseri kaçakçılığının, uluslararası kaçakçılık suçları içinde uyuşturucu ticareti arkasından ikinci sırada gelmesi düşündürücüdür[1199].

Kaçak kazılar taşınırları hedeflerken taşınmaz kültür varlıklarına da zarar vermektedirler. Taşınmazların bütünlüğünü, orjinalliğini ve bilimsel değerini bozacak niteliklerde zarar vermenin yanında, anıtsal yapıların mimari parçaları, dekor öğeleri sökülerek ya da yapının önceden kopmuş mimari parçaların bağlamından farklı yerlere taşınması ile ören yerleri de tehdit altına girmektedir.

Kültür hırsızlığı sonucu ele geçirilmiş KGKTV, taleplere göre yurt içi ve yurt dışına pazarlanırlar. Alıcılar ise daha önce değinildiği üzere genelde yurt içi ve yurt dışı özel müze ve koleksiyoncuları ile yabancı ülke müzeleridir. Buna göre kültür varlığı kaçakçılığı; yasa dışı kazı ve soygunlar, talan ve yağma edilen eserlerin taşınmaları ve başka tüzel ve gerçek kişilere satılarak mülkiyet değiştirmesi şekliyle üç aşamada gerçekleşir [1200] . Kültür varlığı kaçakçılığının önlenmesi için bu aşamalara zamanında ve tek tek müdahale edilmesi ve engellenmesi gerekmektedir. Bu aşamaların incelenmesi suçun örgüt şemasını ortaya koymaktadır. Bunlar: defineciler[1201], kaçak kazı yapanlar, kültür varlığı hırsızları, toplayıcı aracılar, pazarlamacılardan oluşan beş gruptur. Gevşek yapıdaki bu gruplar menfaatleri gereğince birlikte çalışırlar. Defineciler, kaçak kazıcılar gibi arkeolojik eser peşinde olmaktan çok hayallerinde hazine olan kişilerdir. Toplayıcılar, bir yandan yönlendiren diğer yandan da kaçak kazı yapanlarla, kültür varlığı hırsızlarının ellerindeki eserleri alarak toplayan, taşıyıp veya taşıttırarak pazarlamacılara aracılık eden kişilerdir. Pazarlama işini yapanlarsa büyük çoğunluğu yurt dışında yaşayan ve bu yasa dışı sisteme finans sağlayanlardır[1202].

Dünya ölçeğinde yasa dışı kültür varlığı ticareti, yağmalanan arkeolojik alanlar ile soyulan kurumlara ve özel koleksiyonlara ait olmak üzere iki temel kaynağa dayanmaktadır. Tahribatta yoğunluğun öne çıktığı yerler ise arkeolojik alanlarda nekropoller, bilimsel yayımı

[1198] Boren 2019: 16.
[1199] Renfrew - Bahn 2017: 564.
[1200] Karaduman 2008: 20.
[1201] Burada defineci olarak anılan grup, yasal olarak yönetmeliğe göre define arayanlar dışında hazine arayanlardır.
[1202] Karaduman 2008: 53 - 59.

yapılmış arkeolojik alanlar ve keşfi yapılmamış arkeolojik yerleşimlerdir. Ayrıca müzeler ve özel koleksiyonlar da soyulmaktadır. Bağlamı olan ülke topraklarından kaçırılarak ticarete konu olan kültür varlıkları; daha çok ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Belçika, Almanya, Danimarka, İsviçre, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Suudi Arabistan ve Hong Kong gibi ülkelerin merkezlerindeki alıcılarca satın alınmaktalar. 2. Dünya Savaşı sonrası, küresel kültür varlığı ticaretinin büyük ölçekte Amerika tekelinde gerçekleştiği görülmektedir. ABD, savaş esnasında ve sonrası yağmalanan Avrupa arkeolojik ve sanat eserlerini toplayan ana merkez durumuna gelmiştir. Yasa dışı kültür varlığı ticaretinin küresel ölçekte el değiştirme kanallarının başında müzayedeler gelmektedir. Bu şirketler eserlere ait bilgileri, alıcı ve satıcıları gizlemektedirler. Böylece kaçırılmış eserlerin takibi zorlaşmaktadır. UNESCO 1970 Sözleşmesi'ni 2002'de imzalayana kadar İngiltere, ülkede düzenlenen müzayedelerde çalıntı olduğu kanıtlanan eserleri bile iade etmemiştir. Diğer yandan İsviçre Kültürel Miras Federal Ofisi, Yunanistan, İtalya, Türkiye, Mısır ve Tunus gibi kaynak ülkelerden kaçırılmış kültür varlıklarının merkezi haline geldiklerini ifade etmişlerdir. Bu konuda İsviçre'de yasa dışı yollardan getirilmiş eserlerin banka kasalarında saklandığı, alıcısı bulunduğunda buradan diğer ülkelere pazarlandığı bilinmekteydi. 2005 yılında değişen yasa ile denetimler artmış, bu konuda serbest bölge depolama kontrollü hale getirilmiştir. Kültür varlığı yasa dışı trafiği çeşitli yollarla işlemektedir. Kaynak ülkeden deniz, hava ve karayolu ile en yakın komşu ülkelere oradan nihai alıcı ülke pazarına ulaştırılır. Burada köken bilgisi değiştirilerek yasallık sağlanmaya çalışılır. Büyük oranda kültür varlığı kaçakçılığının organize suçlarla bağlantılı olduğu görülmektedir. Örnek davaların beşte biri uyuşturucu ve silah kaçakçılığı ile ilişkilidir. Kültür varlığı kaçakçılığı yapanlar toplumun çeşitli kesimlerinden kişiler olmakla birlikte daha çok iş adamları, gazeteciler, sanat eseri tacirleri ve hatta diplomatik bagaj avantajlı bagaj kontrolü yapılmayan diplomatlardır[1203].

Savaş ve çatışma halinde eski eser kaçakçılığı daha da ortam bulup yoğunlaşıyor. Öncelikle ABD'dekiler olmak üzere bazı ülkelerin güçlü koleksiyoncuları daha da ileri gidip tarihi eserlerin koruyucu ve kurtarıcısı rolüyle ortaya çıkabiliyorlar. Irak İşgalini fırsat bilen, koleksiyoncu lobilerin ABD yöneticilerine, eski eserler konusunda liberal politikalar izlenmesi yönünde baskıları bu konuya örnek gösterilebilir[1204]. Lübnan'da da çatışma dönemlerinde antik eserler asker ve kaçakçı tüccarlar eliyle yağmalanarak gemilerle kaçırılmıştır. Kamboçya ve

[1203] TBMM, 555 Sıra Sayılı Meclis Araştırma Komisyon Raporu, Nisan 2018, 41 - 43. bk. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss555.pdf
[1204] Hamilakis 2019: 167, 173.

Afganistan'daki savaşan grupların çatışmaları sürerken arkeoloji müzeleri bile yağmalanmaktadır. Yağmalanan eserler bir asır önce yaşamış kişilerin haklarında bilgi olmayan fotoğraflarına benzer şekilde koleksiyonculara sunulmaktadır. Eski eser toplayan bu tür koleksiyoncular nesnelere fiyat biçerler ama eserin gerçek değerini öldürmüş olurlar[1205].

Bu örnekler değerli kültür varlıklarına yönelik işgalci tehdidin günümüzde de sürdüğünü kanıtlıyor. 1204 yılında Bizans İstanbul'unda Haçlı istilasıyla yapılan yağma ya da İslam devletlerinin fetih faaliyetlerinde hak gördükleri ganimet adlandırmasıyla yapılanı günümüz modern zamanlarında şeklen değişerek perde altından devam etmektedir. Irak Müzesi'nin, savaşta korunması gerekli kültür miras listelerinin başında yer almasına rağmen yağmalanması birçok açıdan 19. yüzyılın kolonyal arkeolojisini canlandırmıştır[1206]. Dolayısıyla Uluslararası kültür kuruluşlarının çabalarından olan kültür varlıklarının "yerinde korunması" ilkesi, küresel güç odaklarının arkeoloji etiği konusunda politikadan arınmasıyla gerçekleşebilir.

4.2.1. Eski Eser Kaçakçılığının Tarihçesi

Geçmişi eskiye dayanan eski eser kaçakçılığının bilinen ilk örneklerini, Hitit, Asur ve İran uygarlıklarının savaşlar sonunda mağlup ettikleri toplumların eserlerini, zafer nişanı olarak götürmelerinde görmekteyiz. Romalı Sulla ile MÖ 1. yüzyılda başlayan ve ardıl imparatorlarca devam ettirilen Roma seferlerindeki soygunlarla Anadolu ve Yunan yarımadalarından değerli eserler Roma'ya kaçırılmışlardır[1207]. Tarihin ilerleyen dönemlerinde de benzer şekilde kültür varlıkları Yakın Çağ'a kadar savaşlar sonunda ait oldukları topraklardan kaçırılmaya devam etmişlerdir. 1648 yılında imzalanmış Westphalia ile 1860 yılında imzalanmış Olivia Antlaşmalarının kültür varlığı iadesine yönelik ilk sözleşmeler olduğu bilinmektedir. Kültür varlıkları korumacılığını kurallara bağlamayı uluslararası alana taşımaya çalışan Brüksel Konferansı 1874 yılında onaylanmamış olsa da hükümleri 1899 yılındaki La Haye Konferansı'na yansımıştır[1208].

Orta Çağ'ın antikabilimi süratle arkeoloji bilimine evrilirken, modernliğe doğru ilerleyen yolda antik kültür varlıkları da imgesel değer olarak değişime uğrayan süreçlerden geçiyordu. Bu süreçler içinde kazılarak ortaya çıkarılan nesneler hızla metalaşmaktaydı. Bunun erken biçimi; 18. yüzyılda başlayan ve 19. yüzyıla da sarkan dönemde antika severleri,

[1205] Bahn 1999: 135, 136.
[1206] Hamilakis 2019: 191.
[1207] Akurgal 1988: 268.
[1208] https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss555.pdf, 68.

akademisyen ve diplomatları etkisine alan ve onları Batı imgelemindeki kutsal mekânları yağmaya iten antik eser çılgınlığıdır. İlk süreç nesneleri maddi açıdan değerli ve son derece cezbedici metalar haline çevirdi. Bu bağlamda, Walter Benjamin'in 19. yüzyıl Avrupa modernliğini araştırdığı çalışmasındaki bir gözlemi, mağaza ile müze arasındaki ilişkileri ortaya koyar. Bu ilişkiyi ve bağı sağlayan piyasa veya pazardır. Mağazalarda satılanlar ile müzelerde toplanarak yığılmış sanat eserleri insanları metalarla iletişime sokar. Müzelerde topluca sunulanlardan kendine de bir pay düşmesi gerektiği fikrini doğuran bir iletişimdir bu[1209].

İkincil süreçte 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başları ortaya çıkan ulus devletlerle beraber, eski eserler ulusallık vasfıyla fazladan bir değer alan ikonlar olmuştur. Bu dönemde ören yerleri düzenlenmiş alanlar olarak giriş ücretli olurken, müzeler de özerklik kazanarak eserlerini tasnif etmişti. Müzeler artık eğitimle disipline olmuş kitlelerin bakışına sunulmuştu. Ancak bu aşamada eski eserler belli bir etnik yapının veya kültürün yerine geçen soyut bir değere döndü. Fiziki ve deneyimsel nitelikleri görülmez oldu. Eski eserler, ulusal değer ve ikon olarak aldıkları rol ile sermaye olarak metalaşma arasında kalmıştı. Ulusal imgelem ulusun devamlılığı adına eserlere kutsiyetle bakılmasını isterken uluslararası düzlemde sembolik ekonominin mali değeri ya da prestij veya ulusal statü karşılığı bir kaynak rolü olarak görülüyordu. En son evre olan son dönemde ise arkeolojinin, dolayısıyla eski eserlerin Kapitalizmin merkezi Batı Dünyasında özellikle ABD, Birleşik Krallık ve kısmen Batı Avrupa'da geçirmekte olduğu yoğun metalaşma sürecidir[1210].

Batılı devletlerin, Yeni Çağ ile birlikte çeşitli alanlarda sahip oldukları dünya liderliği bir üstünlük psikolojisi vermekteydi. Eski eserlerin belli ülkelerce toplanması bu ülkelerin önemli politikalarındandı. Bu ülkelerin, erişmiş oldukları sömürgeci, emperyal avantajları ve kendi lehlerine işleyen sistemi, eski eserlerle ilgili uluslararası yasal mevzuatlar oluştuktan sonra da uzunca bir süre örtülü şekilde devam ettirdiklerini de görüyoruz.

19. yüzyıldan başlayarak, Amerikalı ve Avrupalı eğitimli arkeologların sahaya sürülmesi ile görkemli antik coğrafyalar özellikle de Yakın Doğu'nun antik ihtişamı keşfedildi. Bu durum birden Batı'yı emperyal bir hak düşüncesi ile bu eserlerin meşru mirasçısı konumuna getirdi[1211]. İngiltere ve Fransa 19. yüzyılda giriştikleri kötü yarışla emperyal yayılma ve egemenliği dünyaya yayma hevesine daldılar. British ve Louvre Müzeleri bu yayılmacılığın kültürel işaretçileriydi. Kolonyalist kavgaya sonradan katılan Almanya ile Berlin Müzeleri de

[1209] Hamilakis 2019: 109.
[1210] Hamilakis 2019: 110.
[1211] Silberman 2019: 33.

bunlara eklenmiş oldu. Müzeler nezdinde kendilerini siyasi güç olarak dünya kültür mirasının koruyucuları ilan ettiler. Sömürge ülkelerdeki geçmişin kültür varlıklarını ise cehalet içinde ihmal edilmişlikten, hatta yok olmaktan kurtardıklarını öne sürdüler[1212]. Bazı arkeoloji tarihçileri ve kuramcıları da etnosantrizmci cepheden bir bakışla, bilim için ve bilim adına, arkeolojik eserlerin Batı Dünyası müzelerinde daha iyi korunacağı önkabulü ile kolonyalist eser gaspını meşru görmüşlerdir. Kaçırılmış eski eserlerle ilgili yapılan iade başvurularının Batılı ülkelerce karşılık bulmaması veya direnilmesi, uygarlığı tekellerinde tutmanın verdiği sembolik iktidarlarından taviz verme eğiliminde olmadıklarını göstermektedir. Bu lobilerin taleplerine göre kültürel mirası korumanın en iyi yolu, eski eser piyasası üzerinden adaletli bir dağıtımla bölüşülmesi idi[1213].

4.2.2. Ülkemizde Kültür Varlığı Kaçakçılığı

Avrupa'da Rönesans'la hızlanan ve gelişen koleksiyonculuğun eser kaynağını Antik Yunan, Roma, Mısır, Ortadoğu ve Anadolu Coğrafyasının büyük kısmı üzerinde bulunan Osmanlı toprakları oluşturuyordu. Örneğin, dünyaca tanınan zengin koleksiyonlarıyla nam yapmış Fransa Kralı XIV. Louis (1638 - 1715) Osmanlı Devleti'nde bulunan elçiliklerine verdiği buyruk ile madalyon ve sikkeler başta olmak üzere eski eserlerin toplanarak kendine getirilmesini istemiştir[1214]. Bu dönemde de birçok eser Osmanlı yönetimi ve halkın bu türden eski eserlere ilgisizliğinden toplanarak Fransa'ya götürülmüştür. Bu durum eski eser kaçakçılığının ne kadar eski olduğunu ve yine talebin yabancı koleksiyoncular olduğunu göstermesi açısından ilginçtir. Yurt içinde kültür varlığı hırsızlığına bir örnek ise 1577 yılında Bursa Ulu Camii'den çalınan cami vakfiyesine kayıtlı Kuran ı Kerim'in mühimme defterleri kayıtlarında yer almasıdır[1215]. Osmanlı döneminde gerek izinli, gerekse kaçak kazı ve soygunlarla elde edilen kültür varlıkları 19. yüzyılda Fransa, İngiltere, Almanya ve Avusturya müzelerine çeşitli yollardan taşınmışlardır[1216]. Bu dönemin en bilinen kültür varlığı kaçakçılığı örnekleri; H. Schliemann tarafından Troia'dan eşinin yardımıyla kaçırdığı eserler ile C. Humann'ın başkanlığını yaptığı kazıdan çıkarılan Pergamon Zeus Sunağı'nın gemilerle Almanya'ya kaçırılmasıdır.

[1212] Schubert 2004: 23.
[1213] Boren 2019: 14.
[1214] Edhem 2019: 123.
[1215] TBMM, 555 Sıra Sayılı Meclis Araştırma Komisyon Raporu, Nisan 2018, 44. bk. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss555.pdf
[1216] Cezar 1971: 232.

Osmanlı toplumundaki eski eserlere olan kayıtsızlık veya menfi tavır, bilgi ve bilinç eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bunların altında yatan sebep ise eğitim sisteminin bilimsel tarih ve kültürel müfredattan uzak oluşudur. Matbaanın geç gelmesiyle başlayan süreç ve bilimsel tarih yazarlığının olmaması bilgisizlik ve bilinçsizlik nedenlerinin başında gelir[1217]. Osmanlı dönemi de dâhil Doğulu toplumların eski eserlere bakışı, belge olan bu kalıntılardan çok söylenceye dayalı, kronolojiye dayanmayan geçmiş anlayışıdır. Zira arşivlerinde geçmişe ait milyonlarca evrakı itinayla saklayan Osmanlı tarihçisi bile tarihlerini bu belgelere değil de sözlü aktarıma dayandırmıştır. Fakat ilerleyen dönemde Batıdan ithal ettikleri tarih sistemiyle tarihlerini yazarken de Batı kaynaklarından aktarmışlardır. Dolayısıyla arkeolojik kalıntılar ile iç içe yaşayan Osmanlı toplumunun bu eserlere tamamen ilgisiz olması bir tesadüf değil, Doğulu anlayışın bir nedenidir[1218].

Batı dünyasında arkeolojinin bir bilim olarak gelişmeye başlayıp antik eserlere ilginin arttığı dönemlerden itibaren Osmanlı topraklarından eski eserlerin, bir engelle karşılaşılmadan çıkarılması sürmüştür. Osmanlı Devletinde eski eserlere yönelik bir nebze koruma anlayışının oluşup ilk hukuki mevzuatı yürürlüğe koyana kadar da pek çok kültür varlığı yurt dışına çıkarılmıştır[1219]. Osmanlı Hükümeti'nin yapılacak kazıları 1840'lı yıllarda ruhsata bağlaması ve ilk yasal düzenlemeleri 1869 yılında yapması ise, kültür varlıklarının yurt dışına çıkarılma sürecini zorlaştırmış, lakin tamamen durduramamıştır[1220]. Yapılan kanuni düzenlemelerin yetersizliğinden kazılar ve yağma devam etmiştir. 1884 yılındaki eksikleri giderilmiş 3. Eski Eser Nizamnamesi'ne kadar büyükçe bir arkeolojik kültür varlığı yurt dışındaki müzelere ve özel koleksiyonlara gitmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra çağdaş devletler örneğince başlatılan müzecilik, arkeoloji konusunda, dışarı sunulan eldeki tek imgesel alandır. Bu anlayışla arkeoloji, müze vitrinlerini doldurarak zengin göstermek ve koleksiyonları büyütmekten başka bir alanda ele alınamamıştır[1221]. Buna da ülkenin bilimsel alt yapısı el vermemektedir. Dolayısıyla devlet, arkeolojik kazılardan, kültür varlıklarının korunması anlayışına, arkeoloji biliminin eğitimine, metodolojisine ve diğer sosyolojik alanlarda kullanımına bir ortam bulamadan süreçsel olarak önemli kayıplar yaşamıştır. Asar - ı Atika Nizamnameleri yabancıların arkeolojik eserleri talanına olduğu kadar Osmanlı tebaasına da

[1217] Madran 2002: 19, 20.
[1218] Özdoğan 2008: 32.
[1219] Şahin 2007: 109; Muşmal 2009: 36, 37.
[1220] Muşmal 2009: 36 - 39.
[1221] Şahin 2019: 2401.

kurallar getirmekteydi. Buna rağmen toplum Batı'da oluşmuş kültürel politikalara ve kültür bilincine sahip olmayışından bu düzenlemelere çoğunlukla uymamaktaydı[1222].

Bu gün ülkemiz kültür varlıkları açısından yoğun zenginlikle "kaynak", büyük müze ve koleksiyoncular ile müzayedelerin bulunduğu Batı ülkeleri ise "hedef" konumundadır. Türkiye'den hedef ülkelere kültür varlığı kaçakçılığı genelde karayolu ile Balkan ülkeleri üzerinden kaçırılmaktadır. Ayrıca deniz, havayolu ve kargo taşımacılığı yoluyla da denendiği görülmektedir[1223]. Türkiye'de 2012 yılından, 2017 yılı sonuna kadar EGM birimlerince yapılan operasyonlarda toplam olay sayısı 2533, toplam ele geçirilen kültür varlığı sayısı 229 377'dir. JGK sorumluluk sahasındaki aynı dönemde vaka sayısı 9551, toplam ele geçen eser sayısı 143 624'tür[1224].

4.2.3. Kültür Varlığı Kaçakçılığının Nedenleri ve Önlenmesi Çalışmaları

Dünya genelinde etkin akademisyen ve kültürel kaynak aktarımını yönlendiren idareci arkeologların da içinde bulunduğu ABD ve Avrupalı meslek örgütleri[1225] 1996 ve 1997 yıllarında arkeolojik kaydın korunmasını temel ilke olarak kabul eden beyannameler yayınlamıştır. Ancak bu sahadaki korumacılık fikrini etik, savunma, sorumluluk ve arkeolojik kayıt ilişkileri bağlamında sorgulayan görüşler, önde gelen bu grupların koruyuculuğunu ikili politik davranmakla eleştirmektedir. Bu evrensel gruplara eleştiriler; korumacılığın mülkiyet kavramıyla ikame edildiği, yağma edilen eski eserler ve büyük paraların döndüğü kaçak piyasayı ayakta tutan zengin, erk sahibi koleksiyoncu ve müzeler üzerinden geçmişin giderek ticarileştiği ve bunun kapitalist modernlik temelinde yatan özel mülkiyete prim veren sorunlu yapıda görmektedir[1226]. Bu durum yaşanan örnekleriyle profesyonel arkeolojinin giderek egemen iktidar güçlerinin boyunduruğundan çıkamadığını göstermektedir. Birincil sorun makro düzeyde çarpık işleyen bu sistemdir. Öncelikle kültür varlıklarının ait olduğu yerde korunması ve bağlamında değerlendirilmesi ilkesi üzerinde durulmalıdır. Özellikle arkeolojik kaydın bulunduğu yerde tescil ve teşhiri meselesi çözülmelidir. Bu talebin kesilmesiyle

[1222] Arsebük 1983: 71.
[1223] EGM KOM Daire Başkanı Resul Hologlu'nun 26 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, bk. TBMM, 555 Sıra Sayılı Meclis Araştırma Komisyon Raporu, Nisan 2018, 45. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss555.pdf,
[1224] İçişleri Bakanlığı tarafından Araştırma Komisyonuna sunulan 14.03.2018 tarihli bilgi notu. bk. TBMM, 555 Sıra Sayılı Meclis Araştırma Komisyon Raporu, Nisan 2018, 46, 47.
bk. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss555.pdf,
[1225] SAA: arkeoloji alanında dünyanın en büyük meslek örgütü; EAA: Avrupa Arkeologlar Birliği.
[1226] Hamilakis 2019: 121 - 123.

mümkündür. Koleksiyonculuk üzerine yazılmış güncel bir kitabın [1227] incelemesinde [1228], koleksiyonculuk hakkında yazılanlardan önemli çıkarımlar yapılmıştır. "Mülkiyet: Antik Çağlardan Günümüze Özel Koleksiyonerlerin Meraklı Tarihi" adlı kitabın yazarının [1229] araştırmalarına göre; yasaları çiğnemek, antik çağlardan günümüze koleksiyonculuğun ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bazı ülkelerdeki büyük koleksiyoncular rüşvet veya hilelerle ithalat kısıtlamalarını aşmışlardır. Zamanla birçok devlet, bu konuda özel mülkiyeti kamu mülkiyetine çevirince, arkeolojik eser piyasası yer altına çekilmiştir. Pazarda kaçakçılık belgelenmediği gibi pek çok eserin kaynağı da bilinmemektedir. Bilim insanları, bu eserlerin büyük çoğunluğunun yağmalanmış ve yasa dışı kazılmış olduklarını, yağmanın, kaçak kazının ve kaçakçılığın son durak merkezinin özel koleksiyonlar olduğu görüşünde. Yazar koleksiyoncuların etik olmayan bahanelerine, "yağma için bahane çoktur" yorumuyla karşı çıkmakta. Geçmişte kolonyal devletlerin yağmacılıklarına gösterdikleri bahaneye benzeyen şekliyle; koleksiyoncular bu eserleri bulan cahil insanların tahripkâr ellerinde bulunmaması gerektiğini, kaynak ülkelerin depolarında bu eserlerden fazlasıyla bulunduğu, bu eserlere gereken en iyi ilgiyi onları en çok seven, takdir eden ve onların hakkında bilgisi olan koleksiyoncuların verebileceğini düşündüklerini belirtmektedir. Arkeologların ise, yasa dışı kazılarla çok değerli bilgilerin yok edilişinden son derece rahatsız olduklarını ve nefretlerini görmekte. Thompson koleksiyoncuları yargılarken onların arkeolojiye olan düşkünlüklerine çözümler de önermekte. Koleksiyoncuların sevgileri, kazılara yönlendirilerek sponsorluklar yapılmalı. Küçük ölçekli koleksiyoncuların da ucuz birkaç eser almak yerine yayılan sahteciliğin önüne geçecek eğitimlerine para harcamaları önerisinde bulunuyor. Önerilerden bir diğeri ise; müzelerin, bir özenli rehberlik ile koleksiyonlarında fazlaca bulunan ve cilt yağlarıyla ellenerek aşınmayacak eserlerin kiralanmasına izin verilebileceğini düşünmekte.

4.2.4. Türkiye'de Kültür Varlığı Kaçakçılığının Nedenleri ve Önleme Çabaları

Türkiye, kültür varlıklarını korumada geçmiş tecrübesi dünyanın en eski ülkelerinden biridir [1230]. Türkiye'de kültür varlığı kaçakçılığını doğuran nedenlerin başında, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunması, tarihi, bilim, sanat açılarından değerli nesneler olmaları,

[1227] Orijinal kaynak için bk. E. Thompson, Possession: The Curious History of Private Collectors from Antiquity to the Present (Yale 2016)
[1228] tylerwolanin.com/blog/2020/9/1/what-i..
[1229] Erin L. Thompson, Amerikalı sanat tarihçi, hukukçu, Prof. (City University of New York)
[1230] TBMM 555 sıra sayılı Meclis Araştırması Komisyon Çalışmalarına sunulan 19 Ekim 2017 tarihli, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Yalçın Kurt'un Dinleme Tutanağı'ndan, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı

korumalarının ve ceza yaptırımlarının yetersiz oluşu gelmektedir. Koruma bilincine varamamış eğitimsiz bireyler, ülke ekonomik şartlarının da etkili olması nedeniyle parasal umutlara girmektedirler. Bunda medyanın yanlış politikalarının da payı olduğu görülmektedir. Aksine kitle iletişim organlarının etkili çalışmaları ve eğitici programlarla toplumun bu konuda bilinçlenmesi sağlanmalıdır. Kültür ve Turizm Bakanlığının korumacılık ile ilgili birimlerinin donanım, onarım ve satın alım bütçeleri, Bakanlığın genel bütçeden aldığı pay nedeniyle çok az olduğu değerlendirilmektedir. Bakanlığa bağlı arkeolojik sit alanlarında koruma düzeyi ve güvenlik görevli sayısı azlığından bu alanlardaki tahribat ve hırsızlıkları artırmaktadır. Bunun yanında 2863 sayılı KTVKK, cezai yaptırımları ve ödülleri güncel şartları taşımadığından etkisiz kalmaktadır. Caydırıcılığı arttırmak ve kültür varlıkları koruma bilinci oluşturmak için yeni çağdaş düzenlemelere gidilmelidir[1231]. Bu mücadelenin temeli kamu bilincini artırmak ve vatandaşları bilgilendirmektir. Toplumda kültür varlığı kaçakçılığı suçunun hafife alınması ve ciddi bir suç olarak görülmemesi de önemli bir sorun olup, bu doğrultuda konunun uzmanlarınca farkındalığın artırılması gerektiği dile getirilmektedir[1232].

Kültür varlığı kaçakçılığını büyük ölçüde artıran ve teşvik eden yurt dışı talepleridir. Uluslararası sözleşmelere taraf ülkeler yanında imzalamayan ülkeler mevcuttur. Bazı durumlarda anlaşmalarında ülke yaptırım gücünün olmadığı ve sorunu çözmediği gözlenmektedir. Kaçakçılıkla mücadelede Bakanlık ve ilgili kurumlar arasında çeşitli çalışmalar yapılmaktadır.

Önlemlerden bir diğeri iç piyasanın denetiminin sağlanmaya çalışılmasıdır. Zira zaman zaman, izin belgeli koleksiyoncuların kültür varlığı kaçakçılık olaylarına karıştıkları gözlenmektedir. Bu kapsamda özel müze ve koleksiyoncular denetlenmekte, envanter defterlerinin tutulmasının sağlıklı bir şekilde yapılmasına özen gösterilmektedir[1233]. Kaçakçılığı önleme çabalarından biri de, kültür varlığı kaçakçılığı konulu dava süreç ve sonuçlarının müzelerce takip edilerek ele geçen eserlerin yönetmelikler kapsamına müzelere alınmasıdır[1234].

Ülke içinde çalınan kültür varlıklarının envanter bilgileri fotoğraflarıyla birlikte, Bakanlığa bağlı tüm müzelere, özel müze ve koleksiyonculara, kültür varlığı ticareti yapanlar ve müzayede evlerine gönderilmektedir. Bunun dışında kültür varlıklarının yurt dışına çıkışına engel olmak için aynı bilgiler; Denizcilik ve Gümrük Müsteşarlıklarına, İç İşleri Bakanlığı'na,

[1231] Gözüm 2003: 25 - 29.

[1232] TBMM 555 sıra sayılı Meclis Araştırması Komisyon Çalışmalarına sunulan, 26 Ekim 2017 tarihli EGM KOM Şube Müdürü Serdar Tuğ'un Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

[1233] TBMM 555 sıra sayılı Meclis Araştırması Komisyon Çalışmalarına sunulan 14 Mart 2018 tarihli İçişleri Bakanlığı bilgi notu. (bk. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss555.pdf, 51)

[1234] TBMM 555 sıara sayılı Meclis Araştırması Komisyon Çalışmalarına sunulan 5 Aralık 2017 tarihli Kültür ve Turizm Bakanlığı bilgi notu. (bk. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss555.pdf, 52)

Sahil Güvenlik Komutanlığı'na da iletilmektedir. Kaçakçıların yakalanması için; İç İşleri Bakanlığı, Valilikler, müzeler, EGM, JGK ve Sahil Güvenlik birimleri koordinasyon içinde çalışmaktadır. Kültür varlıklarının çalınmaları ve kaçakçılığına karşı yürütülen çalışmalarda 2863 sayılı KTVKK bağlamında Bakanlığa bağlı müzeler ve ören yerlerinde bulunan tüm kültür varlıkları fotoğraflarıyla envanter kaydına tabi tutulmaktadır. Kazılardan elde edilmiş ve bulunarak müzelere getirilmiş tüm eserlerde bu işlem uygulanmaktadır. Özel müze ve koleksiyoncuların edindikleri eserler içinde fotoğraflı envanter kaydı yapılmakta ve Bakanlık tarafından yıllık denetlenmektedirler. Çalınan kültür varlıklarının, yurt dışı müze koleksiyon veya müzayedelerde tespit edilmesi halinde İnterpol aracılığıyla iadesi talep edilmektedir[1235]. Ayrıca çalınan ve kaybolan kültür varlıklarına ait envanter bilgilerinin fotağrafıyla yer aldığı sayfalar, kamu ve konunun ilgili taraflarına bilgi amaçlı Bakanlığa ait internet sitesinden güncellenerek yayınlanmaktadır[1236]. Yine aynı internet sitesi üzerinden koleksiyonculardan kaybolduğu ve çalındığı bildirilen kültür varlıklarına ait fotoğraflı envanter bilgileri yayımlanmaktadır[1237].

Yasa yapıcı mercilerin kültür varlığı kaçakçılığı konusunda alınması gereken önlemler konusunda bir takım mevzuat çalışmaları da bulunmaktadır. Dedektör kullanımı, ihbar sistemini teşvikler, ödüllendirmeler, para ve hapis cezası yaptırımları, yetki birliği, koruma gücü kolluk birimi oluşturma, iletişim tespiti, kayda alınma ve dinlemesi ile ilgili CMK tedbirleri ile teknik takip ve kazılarda kullanılan kepçe türü araçlara el konulması gibi konular üzerinde yasal çalışmalarda kullanılmak üzere öneriler ve kararlar alınmıştır[1238].

4.2.5. Kaçak Kazılar, Kaçakçılık ve Koleksiyonculuk Paradoksu

Çok eski dönemlerden beri hazine ve define aramak için kazı yapmanın âdet olduğunu 14. yüzyıl yazarlarından İbn - i Haldun'un eserindeki bahsinden biliyoruz. Haldun o dönemde çalışmadan kazanma peşindeki bir takım tembellerin, geçmiş halkların hazinelerinin toprak altında olduğunu düşündüklerini ve kıt akıllı kişiler olarak gördüğü bu kimselerin meşakkatli çabalarının sonunda da hep hayal kırıklığı yaşadıklarını anlatır. Bu türden yasal olmayan yollardan kazanç elde etmeye uğraşan bu insanların daha çok zorluk çektikleri bir yol seçtiklerini ve yakalandıklarında da cezaya çarptırıldıklarını belirtir. İlginçtir ki verdiği ayrıntı;

[1235] Gözüm 2003: 25 - 29.
[1236] https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-195647/calinan--kaybolan-ve-bulunan-kultur-varliklari.html
[1237] https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-195652/koleksiyonculardan-calinan--kaybolan-kultur-varliklari.html
[1238] TBMM 555 sıara sayılı Meclis Araştırması Komisyon Çalışmalarına sunulan 5 Aralık 2017 tarihli Kültür ve Turizm Bakanlığı bilgi notu. (bk. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss555.pdf, 56, 119 - 151.)

çeşitli sorunlar doğurduğundan bu dönemde de yaşadığı devletin kazılara müsaade etmediğini göstermesidir[1239].

20. yüzyıla kadar süren ve maalesef bazı bölgelerimizde halen arkeolojik mirasın tahribine devam eden "kaçak kazı" olgusu, define bulmak, antika ticaretine mal sağlamak ve bu kanunsuz eylemden kazanç elde etmek amacı güder[1240]. Ne yazık ki koleksiyoncunun eser alım kanallarından biri arkeoloji bilimi ve etiğine de sığmayan, bağlamından koparılarak yasa dışı yollarla çıkarılmış arkeolojik eserdir. Tabiatıyla böyle bir talep ve piyasa oluşumu, definecilik tabir edilen kaçak kazıları tetiklemekte, bir nevi ödüllendirme döngüsüyle gizliden teşvik hükmüne geçmektedir.

Kaçak kazılardan elde edilmiş bir arkeolojik eser son noktada kimin mülkiyetine girerse girsin, taşıdığı bilimsel bilginin yok olmasını doğurmaktadır. Bu nedenle yasa dışı kazıdan çıkmış eserin koleksiyoncu veya özel müzeye gitmesi ile bilimsel kazılarla ortaya çıkarılması arasında çok büyük ve önemli bir fark olduğu unutulmamalıdır[1241].

Kanunlarımız, taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını meydana çıkarmak üzere bilimsel araştırma, sondaj ve kazı yapma hakkını, sadece Kültür ve Turizm Bakanlığına vermiştir[1242]. Oysaki kanunen kazı yetkisi almış arkeoloğun bilimsel etik anlamda dahi bir sorumluluğu vardır. Günümüzde arkeolojik kazıların aslında bir tahrip olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır. Çünkü yapılan kazılar, geleceğin araştırmacılarına arkeolojik bulgu bırakmadığından gelecekte zamanın kazı bilgilerinin üzerine çıkma imkânını da ortadan kaldırmış olmaktadır[1243]. Bu bağlamda, ülkemizde yer alan tüm arkeolojik alanların ve kültür katmanlarındaki buluntuların geçmişin aydınlatılması amacıyla yasal ve bilimsel olarak ele alınmasına, korunmasına ve sahip çıkılmasına çalışılmalıdır. Ehliyetsiz kişilerce yapılan yasadışı kaçak kazılar hem bilimsel bulguları yok etmekte; hem de çok sayıda sanat eseri ve tarihi eseri yok etmektedir. Yetkisiz kişilerin yaptığı kaçak kazı ile arkeolojik eser, asli bilimsel bağlamından koparıldığı gibi çoğu zaman yurt dışına kaçırılmalarıyla yerel tarihinden de koparılmış oluyor. Koleksiyoncuların bu gibi yasa dışı yollardan elde edilmiş eser almasını, yurt dışına eserlerimizin kaçırılmaması adına bu noktada hiç değilse kayıt altına alınması düşüncesiyle kanun koyucu göz yummuştur. Ancak bu yol bir arz - talep döngüsü doğurduğundan yeniden

[1239] İbn - i Haldun 1954: II, 361 - 371.
[1240] Başaran 1998: 14.
[1241] TBMM 555 sıra sayılı Meclis Araştırma Komisyon Çalışmaları, 24 Aralık 2017 tarihli Arkeolog Dr. Gül Pulhan'a ait Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı (bk. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss555.pdf, 53.)
[1242] T.C. Anayasası 1983, 2863 Sayılı Kanun, Madde 35.
[1243] Renfrew - Bahn 2017: 549.

düzenlenmelidir. Koleksiyoncuya faaliyetini etik mecrada sürdürebilmesi için uygun, farklı kanallar sunması yoluna gidilmelidir. Öncelikle koleksiyoncu tarafından alınan eserin kaynağının sorgulanması ve kaçak kazıdan eser temini bitirilmelidir.

Günümüz dünyasında da kamusal arkeolojinin birincil konularının başında hala, antik eser kaçakçılığı ve karaborsasına eser temin için arkeolojik merkezlerin yağması yer almaktadır. Tahribat ve kayıp son derece üzücü boyutlardadır. Bunun önüne geçilmesi için koruma yasalarını etkin hale getirmek, toplumun bu konuda duyarlılığını artırmak yanında müzelerin ve koleksiyoncuların yasadışı eser ticaretine göz yummamaları yönünde baskılanması konuları gündemdedir[1244]. Dünyanın farklı coğrafyalarında kaçak kazı faaliyetleri ile kontekstinden koparılan toprakaltı arkeolojik eserler, artık geçmişe ait bilgi verme güçlerini kaybetmektedirler. Çoğunluğu arkeolojik ve bilimsel etikten uzak müze ve koleksiyonlarda bilimsel belge değerinden kaybetmiş birer nesne olarak teşhire çıkarlar. Farklı ülkelerde tahribat yaparak faaliyetlerini sürdüren bu yasadışı kazıcılar çeşitli adlarla anılmaktadır. Dünya kültür mirası soyguncusu bu hırsız kazıcılara; Yunanlılar "arkhaiokapiloi", Latin Amerikalılar "huaqueros", İtalyanlar "tombaroli" ya da "clandestini" adını verir[1245]. Türkiye'de ise bunlara kanuni olarak izinli kazı yapan define arayıcıları kastedilmeksizin "defineci", "malcı" gibi adlar takılmaktadır. Bu yasadışı kazıcılar özellikle para eden nesneleri aramaktadırlar. İtalya'da anılarını yayınlayan mezar soyguncusu Luigi Perticarari pişmanlık duymadığını belirttiği anılarında, M.Ö. 8. ve 3. yüzyıllar arasına tarihlenmiş Etrüsk mezarlarından 4 binden fazlasını soyduğunu iddia etmiştir. Bu konuda çalışan tüm arkeologlardan fazla ilk el bilgiyle karşılaşıp sahip olmuş bu kişi, yasa dışı faaliyetiyle bu bilgileri ve paylaşımı sonsuza dek yok etmiştir. Bu yolla özel koleksiyon ve bazı müzelere giren Etrüsk eserleri artmışken, Etrüsk mezar kültürüne ait bilgiler aynı düzeyde kalmıştır. Çeşitli müze ve koleksiyonlara dağılmış Kiklat Adalarına ait Klasik Çağ Yunan heykelleri için de aynı şeyler söz konusudur. Herkesin koleksiyonlardaki bu eserlerin sanatına hayran olmakla birlikte kontekstin kayıp olması nedeniyle Yunanistan'daki Kiklat toplumu yaşamına ilişkin bilgi çok kısıtlı kalmıştır. Güney Amerika'daki huaqueroslar ise yalnızca altın gibi değerli buluntular peşinde olduklarından, mezarlıkları darmadağın etmiş, tahrip edilmiş kemikler mumya sargıları, pişmiş toprak seramik parçaları her yana saçılmıştır[1246]. İngiltere ve Amerika gibi ülkelerin üstün teknolojik aletler kuşanmış toprakaltı soygun çeteleri aynı zamanda iyi örgütlenip silahlanmışlardır da. Çin,

[1244] Shanks 2017: 173.
[1245] Renfrew - Bahn 2017: 560.
[1246] Renfrew - Bahn 2017: 560.

1990'larda artan oranlarda eski eserlerin yağması ve yurt dışına kaçırılmasının önünü, idam gibi sıkı kanunlarına karşın engelleyememiştir. Büyük miktarlarda eser Hong Kong'a oradan da dünya pazarına sunulmaktadır. Çin'de sadece1989 - 1990 arasında 40 bin antik mezar soyulmuştur[1247]. Benzer örnekler çok olup, konu bu tür yasa dışı kazılardan çıkarılmış antik nesneler olunca gözler özel koleksiyon ve müzelere çevrilmektedir. Bu döngünün asıl sorumlusu ve teşvik edeni çağdaş koleksiyoncular olarak görülmektedir. Bu görüş sahiplerince çıkardıkları buluntuları satarak geçinen üçüncü dünya ülkelerinin yoksul çiftçilerini suçlamak gereksizdir. Ancak yakın zamanda fildişi ticaretini bitiren kapıların tamamen kapanması gibi bir eylem haline geçilmesi ile aynı şekilde bu pazarı ve ticaretin bitirileceği görüşü hâkimdir. Gerçekten de eski eser yağmacılığının asıl kaynağının ilkesiz koleksiyoncular olduğu neredeyse doğrudur. Çoğu koleksiyoncu, bu eserlerin kendileri olmasa korunmayacağını ve müzelerin bütçelerinin yetersizliğini öne sürerek haklılık payı çıkarmaktadırlar. Her iki görüşte gerçeklik olsa da zengin bütçeleriyle bu yağmayı ve pazarı besledikleri daha kesin bir olgudur[1248]. Bu bağlamda evrensel olarak yağmanın önünü alma çabaları başlamıştır. İlk defa 1970 yılında Pennsylvania Üniversitesi Müzesi önderliğinde alınmış etik bir karar ile dünyadaki büyük müzelerin çoğunluğu, ait oldukları ülke sınırlarından çıkışı yasal olduğu belgelenmeyen eserleri satın almayı veya bağışı kabul etmemektedir[1249].

UNESCO sözleşmesi de dâhil birçok müze, kaçak kazılar ve eski eser kaçakçılığına karşı çok sayıda tüzük imzalamış, bildiri beyan etmiş olmasına karşın bazı çevrelerin, ilkesiz ve kuralsız koleksiyonculuk faaliyetlerinin hangi hesaba ve ne değer kattığını sorgulamaması dikkat çekicidir. Çünkü eserler müzelerde kültürel ve tarihi bilgi verirken, koleksiyonlarca alınan parçalar gerçek dışı alımlama tarihi ile biriktirilerek sadece maddi değer artırmaktadır[1250].

Ülkemizde rastlantısal arkeolojik eser buluntuları da az değildir. Bunun nedenlerinin başında ticaret yollarının üzerinde bulunan Anadolu coğrafyasının, tabii zenginlikler yanında verimli topraklar ve uygun iklim koşullarıyla tarihin her döneminde cazip olup yerleşim görmüş olmasıdır. Bu durum Türkiye topraklarının sayısız uygarlığın kalıntısı, zengin kültür mirasını barındırmasını doğurmuştur. Ülke topraklarının tarımsal amaçla yaygın iskânı, doğal olarak her karışında farklı dönemlerden izler bulunduran kültürel bulgularla karşılaşılmasını da ortaya çıkarmaktadır. Gerek tarımsal işlerle, gerekse başka faaliyetlerle uğraşırken kültür varlığı ile

[1247] Bahn 1999: 136, 137.
[1248] Bahn 1999: 137, 138.
[1249] Renfrew - Bahn 2017: 560.
[1250] Leeb 2019: 155.

karşılaşan kişiler çoktur. Her yanı eski yerleşim olan ülkemizde, kötü niyeti olmadan eski eser bulan vatandaşların büyük bölümü yasaları bilmediğinden veya kasten bu eserlere zarar vermekte veya kaçakçılığa hizmet ederek suç işlemektedir[1251]. Rastlantısal olarak kültür varlığı bulanlar genelde, müzelerin, kendilerine daha az para ödeyeceğini düşünerek bu eserleri kaçakçılığa konu etmektedir. Ceza almak gibi korkusu olanlar ise ya kırmakta, yok etmekte veya kültür varlığı değerli metalse eriterek, maden değeri üzerinden piyasaya sunmaktadır. Kültür varlıklarının kaçakçılara satılması, yurt dışına çıkarılması, bilgisizce ve kasıtla verilen zararlar; insanlığa, bilime, kültürel mirasa, ülkeye ihanet etmenin yanında kanunsuzluk yönüyle büyük suçtur. Bilgisizlik ve kasıt dışında ilgili yasal mevzuatın yetersizliği de sorunun nedenlerindendir[1252].

Korumacılık konusunda önemli bir unsur olan özel koleksiyonlar, kaçakçılığa meydan bırakmamak adına bu durumda kültür mirasına sahip çıkmada önemli bir yerdedir. Bu türden elinde eski eser olanlardan kaynağını beyan edebilecekleri eseri envanterlerine kaydederken önemli bir misyon da üstlenmiş olabilirler. Tesadüfen bulunmuş eserleri, yasa dışı yollara çıkmasına fırsat vermeden veya kanunsuz olarak bulundurulmalarından kurtarmak koleksiyoncu için yasal bir eser alım kanalıdır. Böylelikle gerekli bilgilerin sağlanması açısından bilimselliği koruyacak, envantere kaydedilen eser aynı zamanda devletin de envanterine geçmekle devlet adına mali yük azalacaktır. Özellikle kırsal bölgelerde tarımsal faaliyet esnasında tarlalarda bulunan sikke ve benzeri küçük eser grubu koleksiyoncular için en makul alım kanalı olmak yanında koleksiyon kavramının içerdiği derlemek ve toplamak eylemini de ifa eder. Köylülerce toplanıp kenar köşeye atılmış vaziyette saklanan sikkeler hem yasal hale getirilmekle, yasadışı kültür varlığı bulundurmak suçu önlenmekte hem de buluntu bölgesi kaydedilerek korunması gerekli kültür varlığı envantere alınmaktadır.

Uluslararası boyutta eleştirilere konu olan ve arkeoloji etiğini savunan cephede sık sık adı geçen özel koleksiyonculuk, ülkemizde olduğu gibi makro açıdan bakıldığında da yağmayı ve kaçak kazıyı besleyen eski eser piyasasının sebeplerinden görünmektedir. Öyle ise eski eserler alanında koleksiyonculuk kavramını, tarihsel anlamından, modern zamanın arkeoloji etiğine, yeni hukuk çerçevesine sığdırmak suretiyle; yeni kriterler belirleyerek, legal eser yönlü, süreçsel bir izinle kamu hizmetine dönük özel müzeler haline getirilecek şekilde düzenlemeliyiz.

[1251] Özel 1998: 9.
[1252] Aydos 2008: 63.

Kaçak kazıları tamamen koleksiyonculuğa bağlamak da yanlıştır. İyi niyetle, kuru telkinlerle kaçak kazıların önünün alınmadığı, alınamayacağı görülmektedir. Bir kesim için kazı eylemi, yasaklara ve suç teşkil etmesine karşın, buna hakkı olduğu gibi yanlış bir inançla yapılmaya devam etmektedir. Kaçak kazıları önleyecek güç devlet iradesidir. Önlenmesi için gerekli tüm adımlar atılmalı, dedektör gibi teşvik edici araçlarla ilgili yasal düzenlemelere gidilmelidir. Bu konuda mevcut cezaların hafif kaldığı, suçun da toplumda ağır bir suç algısı yaratmadığı anlaşılmaktadır. Topluma, yasa dışı kazıların kamu malını tahrip ve devlet malını çalma olduğu anlamını taşıyan ağır bir suç olduğu, eğitsel yöntem ve çeşitli kanallarla verilmelidir.

5. KOLEKSİYONCULUĞA DAİR GÖRÜŞLER, SORUNLAR VE ÖNERİLER

Bu bölümde izin belgeli koleksiyonculukla ilgili görüşler ve bu görüşlere ait çeşitli zamanlarda ve mecralarda farklı taraflardan yapılmış itirazlar, savunmalar sunulacaktır. Koleksiyonculuk üzerinden yapılmış bu görüşlerin en kapsamlı olanları ele alınmış, farklı kişilerce dile getirilmiş tekrarlarına gerek duyulmaksızın her konu ayrı ayrı tek temel çerçevede vurgulanmıştır. Çalışma bu görüşlerin ortaya konulması sonunda değerlendirmeyi "Sonuç" bölümünde yapacaktır.

5.1. İTİRAZLARA KOLEKSİYONCU SAVUNMALARI ve TALEPLER

Türkiye'de gün geçmiyor ki tarih tahribatı veya kültür varlığı kaçakçılığına ilişkin haberlere rastlanmasın. Bazı kesimlerce bu talan ve tahribatta, tetikleyen konumuyla koleksiyonculuğun da payı olduğu düşünülmekte. Diğer yanda ise koruyucu rolüyle ortaya çıkması beklenen ve bunun için teşekkül etmiş bir koleksiyonculuktan söz edilmekte. Koleksiyonculara göre iki görüş arasında sıkıntılı anlayışa sebep, paradoksal sistemin çözümlenmeyen muğlaklığı. Kısacası koleksiyoncular açısından yasal düzenlemeler sorunlu görünmektedir. Koleksiyoncu Erdinç Bakla[1253], yasalar ve yönetmeliklerin incelendiğinde yasaları tasarlayan ve hazırlayanların koleksiyoncuya bir önyargı ile güvenmediğini belirtiyor. İlgili koleksiyonculuk yönetmeliği kararlarının acımasız ve sert olduğunu, koleksiyoncuların tümünün aynı gözle "kültür varlığı kaçakçısı" olarak görüldüğünü ve tamamına, koleksiyonculuk adı altında "eski eser ticareti" yaptıkları varsayımıyla yaklaşıldığını düşünüyor. Bürokraside yetkililerin, müzecilerin, arkeologların ve bir takım akademisyenin ortak görüşü; kültür varlıklarının, bağlamlarından bilim dışı yöntemlerle çıkarılarak koleksiyonlara girmesi, o eserleri yok etmekle aynı anlama gelmektedir. Bir özenti ve moda haline gelen bu olgu ile eserler bilimden, toplumdan koparılarak bir kişinin lüksüne verilmekte böylece bir daha kimselerin bu eserleri göremediği değerlendirilmektedir.

Koleksiyoncular cephesinde büyük çoğunluk kaçak kazı ve tahribat konusunda farklı düşünmemekle beraber sorunun kaynağını başka yerde görmekteler. Aslında her hangi bir koleksiyoncu bunların aksini iddia etmemekte ve iyi niyetle koleksiyonculuk yapan çoğunluk bu görüşlere tamamıyla katılmaktadır. Koleksiyonculara göre de eserler bağlamlarından, yasa

[1253] 1939 Erzurum, seramik sanatçısı - heykeltraş, akademisyen (Prof. Dr.), 1997 Marmara Üniversitesi (Emekli)

dışı yollarla koparılmamalı asıl olan eserlerin bilimsel yöntemlerle resmi kazılarla ve konteksleriyle elde edilmesidir. Ancak ülkemiz şartlarında sayılan sakıncalara karşın koleksiyoncuların bu eserleri alması; farklı bir durum oluştuğunda, başka bir faydaya yönelmiş olunacağındandır ve böyle görülmelidir yaklaşımını içermektedir. Koleksiyoncu gözüyle; yasalara göre kültür varlıklarını bulanların, haber verme zorunluluğu gereği bunları devlet müzelerine teslim etmeleri ve kanunlarda yer aldığı şekliyle belirlenen bir ödül alması gerekir. Oysaki teslim edilen eserlere biçilen ödüller öylesine küçük ve öylesine yıllar alan vadelerde veriliyor ki, hangi şekilde olursa olsun eski eserleri bulan kişilerin bunları ne yazık ki müzelere götürmeyeceklerini yetkililerin anlaması gerekiyor. Çeşitli yollardan yurt dışına kaçırılmış, yabancı müzeler ve müzayedelerdeki Anadolu kökenli eserlerin çokluğu bunun en güzel kanıtıdır. Yalnızca Anadolu'ya özgü uygarlıklardan Urartu, Frig, Hitit ile Anadolu kökenli Hellenistik sanatın en seçkin eserleri yurt dışı sergilerinde göze çarpmaktadır. Koleksiyoncuların ilk itirazları; yurt dışına kaçırılanlar yanında kültür varlıklarının turistik bölgelerde, antika pazarlarında, antikacı vitrinlerinde boy boy sergilenmeleri görülmezken, bir koleksiyoncunun bunları alıp belgelendirmeye, derlemeye, toplamaya, korumaya alıp devletin de kayıtlarına geçirmeye kalktığı an yasalarla oluşturulmuş baskı mekanizmalarıyla karşısına çıkılarak, eserlerin kontrol altına alınmasına çalışılıyor ve korumacılık adıyla koleksiyonculuğa karşı bir duruş sergileniyor olmasınadır. Koleksiyonculara göre; Devlet, koleksiyoncusuna bu izni vermez ise, kültür varlıklarının yok edilmesinin, yurt dışına kaçırılmasının yollarından biri açılacaktır. Çünkü yetkililer, eski evlerin mimari parçalarına kadar sökülüp turistik bölgelerde yol kenarlarında dekor malzemesi olarak satılmasını görmezden geliyorsa, kaçak kazıların önüne geçemiyorsa, piyasaya düşmüş kültür varlıklarının kontrolünü sağlayamıyorsa, satışlarına, kaçakçılığına engel olamayıp satın alamıyorsa bırakın da ülkenin idealist koleksiyoncuları bu eserleri varsın toplasın. Yok olma yolundaki bu eserlerin, yurda kazandıran koleksiyoncular tarafından toplanmasının sakıncası nedir? Bu koleksiyonlardan korkmak yerine devlet malı niteliği vasfıyla devletin de kayıtlarına giren koleksiyonların gelecekte ülkenin hizmetinde önemli müzeleri oluşturacakları görülmelidir[1254]. Öte yandan kaçak kazılarla arkeolojik dolguların bilinçsizce tahribatını, eserlerin talan ve kaçakçılığını tümüyle arkeolojik eser koleksiyonculuğuyla ilişkilendirmek de yanlıştır. Bunlar çözümleri ayrı ayrı ele alınacak konulardır. Ören yerlerinin tahribatı, mezar soyuculuğu gibi yasa dışı faaliyetlerin geçmişi Antik Mısır'a kadar dayanmaktadır. Çeşitli toplumlarda eski yerleşim ve mezarların

[1254] Bakla 1997: 34, 35; Perk 2008: 39.

kazıldığı bu ilkel anlayış bilinmektedir. Devletin bu türden yasadışı kazı ve kaçak faaliyetleri önlemesi uygun politikalar geliştirip bu konuya önemli kaynaklar ayırmasına bağlıdır. Konunun aslı, koleksiyonculuk faaliyetleri durdurulsa da yasa dışı kaçak kazı yapanların zengin olma hayaliyle define peşindeki bilinçsizliğinin sürecek olmasıdır. Bunun en güzel kanıtı devlet müzelerinde, bilimsel kazılar dışından edinilmiş eserlerin oranının % 85 olmasıdır. Kaçak kazılara talebi tamamıyla koleksiyonculuğun artırdığı iddiası kabul edilir değildir. Yasa dışı kazılar, kazıcılar ülke gerçeği olup, bu tahripkâr kitle büyük oranda eğitimsiz cahil kişilerden oluşmaktadır. Arkeolojik alanlara zarar veren faaliyetler ancak, toplumun eğitilmesi, yasal caydırıcılığın artırılması ve sıkı kolluk tedbirleriyle önlenebilir. Çözüm arayışlarında arkeolojik alanlarda görevlendirilecek bir kolluk teşkilatı türünden özel yapılanma oluşturulması fikri çeşitli taraflardan önerilmektedir. Medyada alenen defineciliği teşvik eden yayınlar yapılmakta, kuralsızca define arayıcı dedektörler pazarlanmaktadır. Devletin bu gibi konularda önleyici eylemlere geçmesi gereklidir [1255] . Koleksiyoncuların "kültür varlıklarının yurt dışına kaçırılmalarını engelliyoruz" savı kısmen haklıdır. Yapılan bir araştırmada müze ve koleksiyoncular yurt dışına kaçırılacak kültür varlıklarından 1/5'ini engelleyebilmektedir. Daha gerçeği bu eserlerden kaçırılması önlenen %20'si yurt dışı talebe uyar niteliklerdedir. Aslında koleksiyoncular, büyük çoğunlukla yurt dışında talep olmayan, müzelerde bol bulunan eserleri tahrip olmaktan ya da yok edilmelerinden kurtarma gibi ek bir fayda sağlamaktadır. Çünkü yasa dışı kazı yapanlar ve kaçakçılar para getirmeyen bu eserlerden beklentileri olmadığından bunları genelde yerinde tahrip ederek yok etmektedirler. Koleksiyoncular böylece kısıtlı imkânlara sahip devlet müzelerinin de kültür varlıklarını toplama, koruma gibi faaliyetlerini yerine getirmede yardımcı rolüyle yüklerini azaltmaktadırlar [1256] . Bürokrasi ve akademisyenlerin büyük kısmı koleksiyoncunun aldığı eserlerin usulsüz olduğunu ve bu eserlere para verildiği için kaçak kazıların tahrik edildiğini düşünmekte. Bu bağlamda koleksiyoncu, Yasaya göre devletin de satın aldığını söylüyor. Zira vatandaşın elinde bırakamayacağı için satın almak zorundadır. İşin diğer tarafında vatandaş resmiyetle muhatap olma durumuna girmiyor. Köylü tarlasında tesadüfen bulduğu stel veya başka şeyin para etmediğini öğrenince kırıyor, yok ediyor. 2007 yılında, önce genelge ile sonra da yönetmelik değiştirilerek taşınmaz kapsamına alınan bu tür arkeolojik eserlerin doğru bir kararla koleksiyoncularca alınması yasaklandı. 2017'de yapılan III. Milli Kültür Şurası'nda Bakanlık ve müze yetkililerine sorulduğunda; vatandaş tarafından bu kapsamda getirilmiş bir tane eser

[1255] Özcan 2008: 58; Perk 2008: 38.
[1256] Perk 2008: 39, 41.

yok. Vatandaşın getirmediği görülüyor. Fakat "şu kadar para vereceğim" denildiğinde getirmektedir. Devlet ülke gerçeklerine göre hareket etmiyor. Bu nedenle koleksiyoncuların para vererek satın alması usulsüzlük değildir. Ayrıca koleksiyoncunun alım kaynakları içinde; rastlantısal bulunmuş eserler, kayda girmemiş fakat yıllardır kenarda köşede saklanmış eserler, koleksiyoncular arası devirler ve son dönemlerde özellikle artış gösteren yurt dışındaki online mezatlardan elde edilen eserler bulunmaktadır. Özel koleksiyonculuğun kaçak kazıları artırdığı iddiasını birçok biliminsanı da kabul etmemektedir. Kaçak kazı sorunu ayrı bir konudur. Önlenmesi gereklidir ve devletin görevi olarak, önlemek zorundadır. Bunun nedenlerinden biri devletin bir arkeoloji ve kazı politikası olmamasıdır. Ancak, koruyamıyorsan devlet veya koleksiyoncu gibi izin verdiğin kurumlarca alınması ikincil bir süzgeç mekanizmasıdır. Arkeolojik alanların büyük çoğunluğu yerleşim yerlerinde ya da tarımsal alanlarda olduğundan her zaman buluntularla karşılaşılmaktadır Bu yönüyle tarihi eser pazarında kaynak ülkelerden biri olması doğaldır. Eserlerin yurt dışına çıkışlarına engel olunması gerekir. Bu tür eserleri koleksiyoncu bile yabancıların verdiği parayı verdiğinde ancak alabiliyor. Koleksiyoncu aldığı bir arkeolojik eseri kaydettiği anda değerinin dört kat düştüğünü bile bile bu paraları vermektedir. Satmak gibi bir niyeti olmadığı ve severek aldığı bu eserleri satma durumunda kalsa alıcısı çok sınırlı, hatta yok gibidir. Oysa devlet ülkeden eser kaçışına set olmayı üstlenen koleksiyoncusuna yanlış gözle bakmaktadır. Etnografik eserlerde de tavır aynıdır. Devletin pahalı görerek bütçe ayıramadığı yazma Kuran' a, yurt dışından bir Arap 100 bin dolar verip almaktadır. Koleksiyon yapmak isteyenlere çeşitli nedenlerle mani olunduğunda eserler birer birer yurt dışına çıkmaktadır. Koleksiyoncu, bu noktada bir anlam taşımaktadır ve koleksiyonculuk bu yönüyle işlevsel hale getirilmelidir[1257].

Koleksiyonlara giren kültür varlıklarının, özellikle de arkeolojik eserlerin kişilerin insiyatiflerine terk edildiği, bilimden, toplumdan, ilgililerden koparılarak bir lükse teslim edildiği iddiası da yanlış değerlendirilmektedir. Kamu menfaatinin, şahsi menfaate öncelik ve üstünlüğü tüm tartışmaların dışında tutulmalıdır. Kanunda da yer aldığı şekliyle bir eserin tasnifinde, devlet müzelerinde yer alması gereken eser, koleksiyonu yapılamayacak eser kapsamında değerlendirilmektedir. Koleksiyoncular; sergileme veya bilimsel amaçlı olarak kültür varlıklarının edinilmesinde önceliğin her zaman ve şüphesiz devlet müzelerinin olduğu bilincindedir. Fakat amaç, eserleri müze depolarında yığarak gelecek nesillere ulaştırmak ise

[1257] Özkan 2004: 74; Adlı 2018: https://www.nadirkitap.com/haluk-perk-roportaji-blog19.html; ve yazarın çeşitli koleksiyoncularla yaptığı görüşmelerden elde ettiği bilgiler.

koleksiyoncular bunu daha iyi koşullarda sağlayacaklardır[1258]. Koleksiyoncuların sağladığı faydalardan biri de yayımlarla bilime katkı vermeleridir[1259]. Arkeolojik eser koleksiyonu yapanların ilgili akademisyenlerce hazırlanmış koleksiyon katalogları çoğu kez kendi imkânlarıyla yayımlanmaktadır[1260]. Bunun yanında koleksiyonlar, bilim insanlarına açılarak, çalışma konusu yapılmakta, önemli koleksiyon parçaları çeşitli bilimsel yayınlarla bilim dünyasına sunulmaktadır. Bunun yüzlerce örneği bulunmaktadır[1261]. KOLDER Başkanı Perk, bazı çevrelerce dile getirilen, koleksiyonların bilime, topluma kapalı oldukları tezine karşı, sayılan bilimsel çalışmalara konu edilmeleri dışında, koleksiyoncuların ülkeye eserlerini ortam sağlandığında sunabileceklerini ifade ediyor. Perk'e göre: Devlet kademelerinin kültür pojeleriyle ilgili çok çeşitli girişimleri gözlenmektedir. Özellikle yerel yönetimler düzeyinde iyi niyetle girişilen bu projelere, merkezi bütçeden çok büyük kaynaklar aktarılıyor. Ancak çeşitli ajanslara verilen bu projeler gösteriyor ki nasıl yapacaklarını, kimlerle işbirliğinde olacaklarını bilmiyorlar. Uluslararası düzeyde güzel müze konusu çalışmaları var. Fakat ellerinde ne yazık ki malzemeleri yok. Koleksiyoncularla iş birliğine gidilmeden bunlar gerçekleşemez. Ne konacak bu müzelere? Türkiye'nin arkeolojik eser koleksiyoncusu sayıca azdır, fakat bilgi açısından donanımlıdır ve koleksiyoncuların ellerinde müzeler açacak nitelik ve yeterlilikte malzeme vardır. Ülkemiz koleksiyoncusunu değerlendirememektedir[1262]. Koleksiyoncuların genel kanısına göre: Türkiye gibi arkeoloji bilimine uzak toplumlar için arkeolojinin kitleselleşmesi önemli. Arkeolojik eserler müzelerin ve koleksiyonların depolarına saklanmamalı. Bu eserler toplumsal ilgi odağına yerleştirilip, coşku yaratacak bir organizasyon düzenlenmeli. Toplamak ve saklamak korumacılık ekseninde gerekli olsa da toplanan eserlerin kamuya yararlı hale getirilme eylemleri unutulmamalı. Koleksiyoncu topladığı eserleri bilimin hizmetine sunmalıdır. Koleksiyonlar kapalı kalmamalı üzerinde çalışılmalıdır. Uzun yıllar boyu toplanarak bir kataloğu yapılmamış veya önemli parçaları bilim insanlarına sunulmamış koleksiyonlar, faaliyetin amaçlarına, etiğine ve ruhuna aykırı etkinlikten öte değildir. İlber Ortaylı, bir konuşmasında "Türk tarihçisi müze malzemesini kullanmayı bilmiyor. Oysaki

[1258] Aydos 2008: 73.
[1259] Perk 2008: 40.
[1260] Ulusal yayımlar dışında özellikle Antik Grek sikkelerini kapsayan SNG, Türk koleksiyonculara ait seriler yayımlamıştır.
[1261] TTK yayınlarından Belleten ve Höyük Dergilerindeki çalışmalara konu olan koleksiyonlara birkaç örnek için bk. M. Arslan, "Durmaz Koleksiyonundaki Büyük İskender Tetradrahmi Definesi", Belleten 258 (Ankara 2006). TTK, 480 - 500; M. Arslan, "Sinope Drahmi Definesi 2008", Höyük 2 (Ankara 2010). TTK, 125 - 128; M. Arslan - Ü. Devecioğlu, "Erimtan Koleksiyonundaki Roma Denarius Definesi", Höyük 3 (Ankara 2011). TTK, 15 - 141.
[1262] Adlı 2018: https://www.nadirkitap.com/haluk-perk-roportaji-blog19.html

müzelerdeki materyal kanıta ihtiyaç duymayan gerçek belgelerdir"[1263] diyerek, arkeolojik eser koleksiyonu yapanların koleksiyonlarındaki eserlerin bilim için kıymetini ortaya koymuştur. Koleksiyondaki eserin müzedeki eserden işlev yönüyle farkı yoktur. Koleksiyonlarda ki eserler uzmanlarca çalışılmak üzere sunulmalı, buna ortam hazırlayan bilimsel sistemler kurulmalıdır. Bu görüşe tüm koleksiyoncular katılmaktadır.

Koleksiyonculuğa yönelen eleştirilerden bir kısmı da kültür varlıklarını devletin koruması gerektiği ve koleksiyoncunun eseri gereken şekilde koruyamayacağı üzerinedir. Bu eleştiriye katılmayanlar, kültür varlığı edinerek toplayan kişilerin öncelikle bu eserlere ilgi duyan ve seven kişiler olduklarını belirtmektedir. Zira ilgisiz kişilerin bunları çok küçük bedel karşılığında dahi almayacakları bir gerçektir. İnsanlar bilmedikleri, anlamadıkları nesneleri sevmezler, korumazlar. Oysa koleksiyoncular, kültür varlıklarını tanıyıp, haklarında bilgileri olduğu için severler ve sevdikleri nesneleri itinayla korurlar[1264]. Diğer bir gerçek ise bu eserlere ilgi duyan koleksiyoncuların bunları müze depolarından daha iyi şartlarda ve özenle koruyacaklarıdır. Koleksiyoncu satmak saiki ile eser almaz. Eğer tekrar satma amacıyla eser aldıysa bile iyi bir değerde satabilmek için eserlerin kondüsyonlarını korumaya dikkat edecek ve daha çok özen gösterecektir[1265].

Taşınır kültür varlıklarınının kapsamı 2863 sayılı özel yasada yer alarak düzenlenmiştir. Koleksiyonculuk ise bu yasada yer alan hüküm ve yasada belirtilen "yönetmelik" ile hukuki çerçevesi çizilmiştir. Hukuki açıdan ele alan görüşlerce iki yasal düzenlemede de çelişki taşıyan ve muğlak ifadeler yer almaktadır. Öncelikle bu aksaklıkların giderilmesiyle düzenleme metinlerinin net bir biçimde anlaşılırlığı sağlanmalı, hukuk tekniği olarak uygulamada ve yasa yapmada sakıncalı durumların önüne geçilmelidir [1266] . Koleksiyoncular, yasalar yönüyle Türkiye'de koleksiyonculuğun teşvik görmediğini ve gelişmediğini de düşünüyor. Diğer yasalarımızda olduğu gibi AB uyum çerçevesinde 2863 sayılı KTVKK'nun da Avrupa'daki benzer taşınır kültür varlıkları yasalarına paralel düzenlenmelerin yapılması koleksiyonculuğu teşvik edecektir. Burada en önemli husus, yurt içi eser alım satımının Batı ülkelerinde olduğu gibi serbestçe yapılabilmesidir. Böylece koleksiyoncu sayısı artacak kültür varlıkları kayıtsız kalmayacak, yurt dışına kaçırılmayacaktır. Bu ülkelerdeki gibi koleksiyoncunun müzelere yapacakları eser bağışlarında, eserin kıymeti

[1263] Ortaylı 2020 ("Yüz Yüze" TV Programı)
[1264] Perk 2008: 36.
[1265] Aydos 2008: 73.
[1266] Aydos 2008: 73.

üzerinden vergi indirimi yapılması da daha değerli ve büyük koleksiyonculuğa teşvik sağlayacağı için önemli görülmektedir[1267].

5.1.1. Hukuki Mevzuatın Getirdiği Zorluklar

Gerek 2863 sayılı KTVKK'nda gerekse bu kanuna dayanarak hazırlanmış koleksiyonculuk yönetmeliğinde anlam yönüyle netlik arz etmeyen birçok madde bulunmaktadır. Bunların bir kısmına mevzuatın işlendiği ilgili bölümlerde değinilmiştir. Koleksiyoncular ve özel müzeler, hatta bu yasal düzenlemeler temelinde işlem yapan müze uzmanları ve hukukçular yer yer bu sorunları yaşamakta, çelişkili örnekler ortaya çıkmaktadır. Bunlar dışında yasal mevzuatın koleksiyoncuyu zorlayan ve iyileştirilmesi istenen konular da bulunmaktadır. Bu bağlamda koleksiyoncu tarafındaki sorunlar içinde hukuki sıkıntılar başı çekmektedir. Koleksiyoncular tarafından; anlaşılır, net bir mevzuat yanında yasal çerçeveden kaynaklandığı ileri sürülen sorunlar ve düzenlenmesi istenen talepler bulunmaktadır.

5.1.1.1. Mülkiyet konusunda sıkıntılar ve destekler konusu

Türkiye'de 1906 Asar - ı Atika Nizamnamesi'nden itibaren taşınır kültür varlıkları, devlet malı niteliğini taşımaktadır ve mülkiyeti devletindir. Dolayısıyla koleksiyoncunun koleksiyonundaki eserler üzerinde mülkiyet hakkı yoktur. Koleksiyoncu emanetçisi olduğu kültür varlıkları üzerinde hukuki olarak zilyetlik durumundadır. 2863 sayılı KTVKK'na dayanan bu zilyetlik eserler üzerinde fiili kullanma hakkı vermektedir. Devlet malını zilyetliğinde bulunduran koleksiyoncu, yasalarda da geçtiği üzere koleksiyonundaki eserlerin kaybolması, çalınması, kırılması, yanması gibi tahrip ve yok olma durumlarında bedellerini sorumlu olarak ödemek zorundadır. Bu noktada sorumluluk hukuki olarak sebep sorumluluğu vasfındadır. Dolayısıyla kültür varlıklarının zarar görmesinde kusuru olmadığı kanıtlanan koleksiyoncu sorumluluktan kurtulmalıdır. Aksi halde bu yaklaşım, Türkiye'de koleksiyonculuk yapmak isteyenleri çekimser kılacak, bu gün olduğu gibi olumsuz etkilemeye devam edecektir[1268]. Ayrıca, koleksiyoncu genelde maddi birikimden koleksiyonuna harcayan kişidir. Kültür varlıklarının alımında yapılan harcamalar yanında korunmalarına da ciddi harcamalar yapılır. Bu konuda taşınır kültür varlıklarının asli mülkiyeti devlete ait ise bu eserlere yapılan harcamalar taşınmaz kültür varlıklarında olduğu gibi koleksiyoncunun ödediği vergilerden mahsup edilebilmeli ya da gider gösterilebilmelidir. Devlet müzelerinin aldığı ve

[1267] https://www.skylife.com/tr/2011-06/turk-ozel-muzeciliginin-oncu-ismi-rahmi-koc
[1268] Aydos 2008: 73.

tüm giderlerini devlet bütçesinden karşıladığı kültür varlıkları, koleksiyoncu envanterine alınmakla devlet envanterlerine de geçerek kamu malı hükmüne girmektedir. Öyle ise bu konuda koleksiyona harcanan bedellerin hiç değilse yasal giderler kapsamına alınarak koleksiyoncuların teşvik desteklenmesi düzenlenmelidir[1269].

Mülkiyet konusunda bunların dışında, koleksiyoncuların aldığı bir eser tescil edilmek üzere müzeye götürüldüğünde, müzelik önemde görülerek, devletin ön alım hakkı ile müze tarafından satın alınabilirliği konusu bulunmaktadır. Burada da sıkıntı koleksiyoncunun yüksek bedele satın aldığı eseri, müzenin belirlediği bir takdir değeriyle elinden alınmasındadır[1270]. Doğal olarak hiçbir koleksiyoncu iyi bir para vererek aldığı kültür varlığına biçilen çok düşük rayiç bedelini kabullenmek istemez. Koleksiyoncular bu durumda harcadıkları meblağın belgelendirilerek karşılanmasını haklı olarak istemektedirler.

Koleksiyoncuları tedirgin eden bir konu da koleksiyonun yeri geldiğinde sorun yaşanmadan ve külfet çekmeden varislere intikalidir. Koleksiyonlardaki kültür varlıklarının mülkiyeti devletin olmakla birlikte; eser almak, koleksiyoncuların birbirleriyle eser değişimleri ve devri, sergi açmaları, yayın yapmaları, restorasyonlar ve varislere intikaller gibi işlemler kolaylaştırılmalı ki, gönül vererek koleksiyona para harcayanlar huzur içinde ilgiyle bu işe devam edebilsin. Koleksiyonların büyüyerek müzeleşme aşamasına geldiğinde devlet, koleksiyoncuya müze binası konusunda tereddütsüz yer tahsis desteği sağlamalıdır. Çünkü koleksiyoncu devletten destek, yasalardan koruma, mevzuattan kolaylık, bürokrasiden anlayış, toplumdan takdir beklemektedir[1271].

5.1.1.2. Tasnif ve Tescil Sorunları

Hukuki mevzuat, kültür varlıklarının tamamını korumaya yönelik düzenlenmiştir. Kültür varlıkları ise tasnif ve tescil kapsamında olanlar ve tabi olmayanlar olarak iki gruba ayrılmıştır. Tescile tabi olmayan kültür varlıklarının serbestçe alınıp, satılmasında, bulundurulmasında bir sakınca yoktur. Tasnif ve tescile tabi olmayan bir eserin envantere kaydı yapılabilir. Ancak, tescile tabi olmadığı halde koleksiyon envanterine kaydedilen bir eser tescillendiğinden koleksiyoncuyu hukuki olarak bağlar. Eserin kaybolması veya tahrip olması halinde koleksiyoncu hakkında işlem yapılır hatta izin belgesi iptal olabilir. Tasnif ve tescil kararındaki ayrım tüm koleksiyoncuları ilgilendiren önemli bir konudur. Bir eser için kimi

[1269] Tokuş 2008: 53, 54.
[1270] Bakla 1997: 35.
[1271] Tokuş 2008: 54.

uzman tasnif ve tescile tabidir derken diğer bir uzmanın tabi değildir demesi ihtilaflı eserlerde sıkça görülen bir durumdur. Bu durumla karşılaşan koleksiyoncular, korunması gerekmeyen ancak kayıtlı eserden dolayı cezalar alıp koleksiyonculukları iptal dahi edilebilmektedir[1272]. Örneğin kapsam dışı sikkelerden envantere kaydetme serbest tutulmuşken ve koleksiyoncu tasarrufundayken, kaydedilmeden koleksiyon adresinde bulundurulması sıkıntı oluşturmaktadır. Mevzuatın bu konularda netlik sağlaması çağdaş hukuk sisteminin gereği olduğu gibi izin belgeli koleksiyonculuk tanımlamasını da anlamlandıracaktır.

5.1.1.3. Taşınmaz Eser Konusunda Kapsam

Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2005 yılında karşılaşılan bir koleksiyon denetiminde, Roma Dönemine ait bir lahit parçasının taşınır eser yaklaşımıyla envanter kaydına alınması karşısında bir genelge yayımlamıştır. Bu genelge ile bu zamana kadar koleksiyonlarda yasaya aykırı olarak yer almış taşınmazlara ait kültür varlığı parçalarının müzelere iadesi istenmiş, ancak koleksiyoncularla uzlaşma sağlanamamıştır [1273] . Bakanlık, geçmişe dönük işlem yapmadan 2008 yılında yeni bir genelge ile belirtilen eserlerin kaydını kesinlikle yasaklamıştır. Elbetteki taşınmaz kültür varlığı olan mimari bir bütünün veya taşınmaz kapsamındaki bir arkeolojik anıtsal varlığın parçasının koleksiyon konusu olması mümkün olmamalıdır. Ancak bazı koleksiyoncuların bu noktada kapsam dışında değerlendirilmesi gerektiğine inandıkları; nerden koptuğu belli olmayan eski parçaların taşınmazı ya da bütününün ortadan kalkmış olmasını gerekçe göstermeleridir. Örneğin; Roma dönemi bir mimari parçanın cami duvarında, bir ev duvarında veya bir avluda asli bütünden binyıllar önce ayrı bulunduğu bilinmektedir. Bazı eserlerin ise taşınabilirliği ve mevcut bütünlükleri fiziki olarak ortada iken taşınmaz kapsamına alınmıştır. Kapsama alınanlar içinde bazısı el büyüklüğünde olan adak levhaları, küçük steller gibi kültür varlıkları da bulunmaktadır[1274]. Bunun yanında kapı kilitleri, çiviler, süs aplikleri, musluklar gibi parçaların yıkılmış bir binadan olup olmadığına bakılmaksızın yasak kapsamında değerlendirilmesi uygulamadaki sıkıntılar olarak görülmektedir. Taşınmazların bazılarında netlik hala çözümlenmiş değildir. Örneğin bir kiremit, üretim esnasında taşınır, bina çatısında taşınmaz haline gelir. Ancak tamirat veya deprem gibi bir nedenle tekrar taşınır durumuna gelebilmektedir. Koleksiyoncular, bu anlayışla yapılarda

[1272] Perk 2008: 41.
[1273] https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/20850-unlu-koleksiyonculara-hapis-tehdidi
[1274] Sarı 2008: 63.

bulunan hemen her eserin taşınmaz nitelendirilmesiyle kapsama dâhil edilebileceğini belirtmektedir[1275].

5.1.1.4. Devir ve değişim işlemlerinin netlik arzetmeyişi

Mevzuatta, özel müze ve koleksiyoncular arasında kültür varlığı değişimiyle ilgili hükümler netlik kazanmamıştır. Koleksiyonculuk yönetmeliğinde ilgili maddede yalnızca koleksiyonculardan özel müzelere eser devriyle ilgili işlemler düzenlenmiştir. Özel müze ve koleksiyoncuların eser değişim ve devirlerinde, satışlarda olduğu gibi devlet müzelerinin önceliği bulunup bulunmadığı açıklanmamıştır [1276] . Oysa son dönemlerde sık olarak karşılaşılan; koleksiyoncuların aralarındaki eser devri müracaatlarında, eserleri müze koleksiyonlarını tamamlayıcı olarak öncelik haklarıyla devlet müzelerinin almasıdır. Alınan eserlere biçilen değerler ise koleksiyoncuların eserlere ödediği bedellerin çok altında meblağlardır. Ödemeleri ise koleksiyoncuya bir yıl sonra yapılabilmektedir. Devlet müzelerinin ön alım hakkını bu şekliyle kullanmaları adil olmadığı gibi koleksiyoncuların tematik koleksiyonlar için eser değişimlerinin önünü de kapamaktadır. Koleksiyoncular bilinç kazandıkça konuları doğrultusunda kapsamlarını belirlemekte ve doğru koleksiyonculuk ortaya çıkmaktadır. Böylece koleksiyonların aktifleşmesi sağlanacak, birleşerek ya da müstakil müzeleşme süreci hızlanacaktır[1277]. Bu nedenle koleksiyoncuların eser devri veya değişimlerine imkân tanınmalı ve kolaylaştırılmalıdır.

5.1.1.5. Kısıtlı zamanda işlemlerin çözülmesi zorlukları

Koleksiyoncu bir kültür varlığını edindiğinde üç gün içinde müze müdürlüğüne bu eseri bildirerek, otuz gün içinde kaydetmesi gerekir. Ancak bazı durumlarda bir eser grubu koleksiyona dâhil edilmesi gerekebilir. Örneğin bir defa da alınmış sikke grubunun ön ve arka yüz fotoğraflanması, gerekiyorsa temizlenme ve konservasyonları, tanımlamalar için referans bilgilerine ulaşılması, araştırmalar yapılması ve her iki envanter defterine işlenmeleri gibi itina isteyen işlerde bu süreler kıstlı kalmaktadır. Bu durumlarda koleksiyoncu kaydı aceleye getirmemeli, doğru bir envanterleme yapmalıdır. Bu nedenle kayıt için tanınan süre müzelerin insiyatifinde esere ve eser sayısına göre uzatılabilmelidir.

[1275] Perk 2008: 42.
[1276] 23 Mart 2010 tarihli 27530 sayılı RG, KGTKTV Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik m.9/1.
[1277] Perk 2008: 45.

5.1.1.6. Başka şehirden eser alma ve nakletme zorlukları

Koleksiyoncu başka bir şehirden koleksiyon konusuna uygun bir eseri edinmek isterse bağlı olduğu müzeyi bu konuda haberdar etmesi hatta fotoğraflarıyla bilgilendirmesi gerekmektedir. Ancak bu yine de koleksiyoncuyu herhangi bir kolluk araması veya müdahalesinde resmi makamlarca hukuki durumu aydınlatılıncaya kadar bir takım sıkıntılar yaşamasına engel olmayacaktır. Koleksiyoncular başka bir yerden adresine taşıyacağı eser için bağlı müze müdürlüğünden, yollarda yasal olarak sıkıntı yaşanmaması adına nakil belgesi isteseler de bu verilmemektedir. Hemen her koleksiyoncunun faaliyeti boyunca kültür varlığı alarak taşıdığı vaki olmaktadır. Ancak mevzuatta envanter kaydı yapılmamış kültür varlıklarının taşınmaları hususu düzenlenmemiştir. Bu ve benzeri olaylar koleksiyoncunun farklı şehirlerden eser edinmek konusunda çekingenliğini artırmaktadır. Devlet envanterlerine eser kaydı ile kaçak piyasada dolaşımın önüne geçen koleksiyoncunun bu konuda alım yetkisi artırılmalı, risk taşıyan nakliye işi pratikleştirilmelidir. Koleksiyoncuya verilen izin belgesi, koleksiyonun bulunduğu adreste asılmak üzere verilmiştir. Bu gibi durumlarda koleksiyoncunun resmi görevlilere ruhsatlı olduğunu gösteren ve taraflara işlerlik kazandıracak bir belgeye ihtiyaç vardır. Koleksiyoncunun üzerinde taşıyacağı ve işlerliği olacak bu belgenin ilgili müze tarafından düzenlenmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir[1278].

5.1.1.7. Müze işlerinde karşılaşılan zorluklar

Türkiye'de arkeoloji müzelerinin iş yükü fazlalığı personele, doğal olarak koleksiyoncuya ayıracak zaman bırakmamaktadır. Koleksiyoncu faaliyeti kapsamında bir resmi işlem için denetiminde olduğu müzeye gittiğinde çoğu zaman dilekçesi evrak kayda girmesiyle kendisine ileri tarihlere bir gün verilmektedir. Kimi zaman koleksiyoncu ileri tarihlerde defalarca gelmek zorunda kaldığı müzede işlemi tamamlayacak uzman personel bulamayabiliyor. Bazı müzelerde doğal olarak kısıtlı müze personeli acil kurtarma kazısı, yol kazısı vs. gibi görevlendirmeler sonucu mesai saatlerinde müzede bulunamıyor. Bu durumda koleksiyoncu işlerinden ve zamanından feragat etmek zorunda kalıyor. Müzelerin koleksiyoncuya yönelik birimleri olmadığı gibi ayrı müzelerin farklı uzmanları tarafından değişik uygulamalara yönlendirilmeleri de farklı sonuçların doğmasına sebep olmaktadır. Koleksiyonculuğun ülke sathında aynı bilinçle gelişebilmesi kaynağını tek bir merkezden alan aynı anlayışla yönetilmesine bağlıdır[1279]. Müzelerde koleksiyoncuya yersiz şüphelerle engel

[1278] Aydos 2008: 70; Perk 2008: 41, 42, 45.
[1279] Perk 2008: 45.

olmak yerine, teknik destek sağlanmalı, işlemlerinde yol gösterici olunmalı ve aynı amaç doğrultusunda birleşildiği anlayışı, müzeci - koleksiyoncu ilişkilerinde gösterilmelidir[1280].

Diğer yandan bürokrasimizin sistemsel sıkıntıları da koleksiyoncuları olumsuz etkilemektedir. Türkiye'yi çevreleyen ülkelerin tamamından, bilimsel arkeoloji konusunda çok ileride olduğumuz halde, arkeoloji işlerinin yürütüldüğü bürokratik sistem ne yazık ki gerek yasal düzenlemeleriyle gerek anlayış yönüyle çağın gerisinde kalmıştır[1281]. Kültür varlıkları ile ilgili birimlerin anlayış olarak, işlerlik kazandırmaları gereken fayda sağlayacak yerlerde ve konularda, bürokratik kalıplarla topluma karşı sıkı politika uygulamaları göze çarpmaktadır.

5.1.1.8. Olumsuz koleksiyoncu imajıyla mücadele

Bu gün gelişmiş ülkelerde kayıtlı koleksiyoner sayısı milyonlarla ifade ediliyor iken böyle kültürler harmanı bir coğrafyanın ülkesi Türkiye'de halen binli rakamlarda resmi koleksiyoncumuz bulunmaktadır. Kayıtlı bu rakamın da ancak bir kısmı arkeolojik eser koleksiyoncusu. Üstelik koleksiyonculuk arkeolojinin etiğine göre işleyen bir temele de sahip değil. Nicelik olarak koleksiyoncu sayımız az olduğu gibi nitelik olarak da iyi yönde homojenlik göstermiyor.

Nitelikli koleksiyoncular da her başvuru yapan kişiye koleksiyon izin belgesi verilmemesi gerektiğini savunuyor. Koleksiyon izin belgesi alabilmenin şartlarını nitelikli koleksiyoncu seviyesine çıkaracak ölçülerde artırılması gerektiği ileri sürülüyor. Koleksiyoncu camiasında koleksiyoncu olmanın zorlaştırılması ve koleksiyoncu izin belgesi kararını, içinde akademisyenlerinde bulunduğu uzmanlar kurulunca verilmesi talep edilmektedir[1282]. Çünkü medyada bir çok haberde koleksiyoncu izin belgesi alarak koleksiyoncu sıfatını kamuflaj olarak kullanan kaçakçı haberlerine rastlanmakta, olumsuz koleksiyoncu algısı yaratılmaktadır. Her geçen gün yeni koleksiyon izin belgesi alanlar olduğu halde diğer yandan izin belgesi iptalleri aynı oranlarda olmaktadır. Bu da göstermektedir ki koleksiyonculuğu kendine kalkan yapan art niyetli kişilerin tespiti yapılamıyor. Koleksiyon izin belgesi iptal edilenler içinde az da olsa mevzuatı yeterince bilmemekten ya da küçük ihmaller yüzünden kaçakçı konumuna düşmüş ve koleksiyonculukları sonlandırılmış kişiler de vardır. Ancak koleksiyoncu, ruhsatlı koleksiyonculuğun ciddi bir iş olduğunu ve resmiyetin dışına çıkmayı kabul etmeyen bir uğraş olduğunu bilmelidir. Koleksiyoncu, hangi koşullarda olursa olsun yürürlükteki kanuna dayalı

[1280] Tokuş 2008: 53.
[1281] Özdoğan 2008: 14, 15.
[1282] Perk 2008: 44.

yönetmelik şartlarını noksansız yerine getirmelidir. Hangi türde koleksiyon yapılırsa yapılsın, koleksiyonculukta eğitim çok önemlidir. Koleksiyoncu için gerekli eğitim sınırlı kalırsa koleksiyonculuk istenilen bilinci kazanamaz, bilimsel bilgiden ve etikten uzak kalır. Koleksiyoncuların, kültür varlıklarını, kültür mirasını ve korumacılığını anlamaları ve bilinçli koleksiyonculuk faaliyeti yapmaları; arkeoloji, sanat tarihi, mitoloji gibi temel disiplinlerde kendilerini geliştirmelerine bağlıdır. Yasa yapıcı koleksiyon izin belgesi vereceği kişileri belli bir tarihten sonra en az lisans eğitimini tamamlama düzeyi ile sınırlandırmalı ve bunun dışında kolesiyoncuyu ilgili konularda temel eğitim süreçlerinden geçirerek faaliyetine onay vermelidir. Böylelikle düzeyli ve bilinçli bir koleksiyonculuk yapısı oluşabilecektir. Genelde arkeolojik eser koleksiyoncusu bilinçli ve eğitimlidir. Koleksiyonculuk maddi fedakârlıklar ister. Bakanlık, koleksiyoncu olacak kişinin mali yeterliliğini incelemeli, bağlı meslek odası sicili gibi belgeler istemelidir. Maddi sorunlar yaşayan kişilerin koleksiyonculukları da sorunlu olmaktadır.

Art niyetli kişilerin bir kısmı koleksiyoncu izin belgesi alarak ne yazık ki olumsuz bir koleksiyoncu algısının da doğmasına neden olmuşlardır. Arkeolojik eser koleksiyonu yapan saygın bir kitle içinde az sayıda kişi izin belgesini kullanarak yasal olmayan işler yapmaktadır. Amacı koleksiyonculuk olmayan şahısların en nihayetinde gerçek yüzleri ortaya çıkıp, koleksiyonculukları sonlandırılsa da koleksiyonculuk imajı zedelenmekte ve bu durum iyi niyetli koleksiyonculara olumsuz yansımaktadır.

Arkeolojik eser koleksiyoncuları içinde koleksiyoncu kisvesine bürünmüş kişileri incelediğimizde çok farklı kaçakçı profiliyle karşılaşırız. Bunların başında kendisine verilen ruhsatı bir zırh gibi kullanarak yasa dışı kaçakçılık yapanlar, edindiği eserlerden etütlük olanları kaydedip, kıymetli eserleri kaydetmeden başkalarına veya koleksiyonculara satan kişiler bulunmaktadır. Bir başka tip, eser edinme yöntemini dedektör gibi araçlarla kaçak kazı yaparak sağlayan ve eser kaydeden tiptir. Olumsuz profillerden biri de definecilerle hareket eden, sipariş verir tarzda eser bekleyen veya yer tespiti yapıp hedef göstererek kaçak kazıyı yönlendiren kişilerdir. Basına yansımış örneklerini gördüğümüz ağır suç teşkil eden bu edimler, koleksiyonculuğa yaraşmayan, kötü niyetle edinilmiş koleksiyoncu iznini paravan yapmaktır.

Bunların dışında farklı niyetle yola çıkmış olumsuz koleksiyoncu profilleri de bulunmaktadır. Yıllar süren bir koleksiyon hayatında faal olmadan birkaç sikke kaydıyla koleksiyoncuyum diye geçinenler, koleksiyonu hakkında bir şey bilmeden, hatta görmeden hizmetlilerine bu işi yaptırıp caka satmak için koleksiyon yapanlar, kapalı kapılar ardında eser biriktirip kimseyle paylaşmayan fetişist tipler ve kanuni yükümlülüğü kabul etmeden arkeolojik

eser tutkusuyla gizliden kayıtsız koleksiyon yapan tipler bulunmaktadır. Bazı koleksiyoncular ise amaçsız bir yola çıkışla etütlük, sıradan sikke ve eserlerle seçicilikten uzak bir manzume oluşturmaktadır. Koleksiyon yapanlardan bazısı da kendini geliştirmeyen koleksiyonundaki eserleri dahi tanımlayamayan, sikkelerini okuyamayan, bariz sahte ve orijinali ayıramayan, tarihsel zaman dizinini bilmeyecek kadar vasat tiplerdir. Tüm bunların dışında koleksiyonu bilime açarak yayın yapmak yerine, şahsını öne çıkararak koleksiyonunun paha biçilmez parçalar içerdiği, müzelerde bile koleksiyonundaki kadar eser olmadığı, dünyada tek örneğin koleksiyonunda bulunduğu gibi asılsız ve iddialı çıkışlarla sürekli basını meşgul ederek toplumda yanlış algı yaratan megaloman tiplerdir. Bunların içinde ata yadigârı olarak devraldığı kültür varlığını koruyanların aldıkları koleksiyon izin belgesi ile koleksiyonculuğa başlayıp faal olmadan koleksiyonculuklarını sürdürenler vardır ki yıllar geçse de yeni bir eser kazandırmazlar koleksiyonlarına. Koleksiyoncularca bu kişilere koleksiyon izin belgesi yerine "korunması gerekli kültür varlığı bulundurma belgesi" düzenlenmesi ve gereğince denetlenmeleri önerilmektedir.

Olumsuz koleksiyoncu imajından en büyük rahatsızlığı iyi niyetli, bilinçli gerçek koleksiyoncu yaşamaktadır. Arkeolojik eser koleksiyonculuğu yapanlar sıkı bir denetimle karşılaşmaktadır. Koleksiyoncular, koleksiyonlarının sorumluluklarını ve risklerini taşırlar. Bir tutku ile aldıkları eserlere iyi bedeller öderler ve envantere kaydettiklerinde bu eserlerin değerlerinin düştüğünü bilirler. Sonrasında eserleri sadece kendileri gibi izin belgeli olanlara ve müzelere devretme hakları vardır. Arkeolojik eserleri satın almakla harcamaları bitmez. Eserler, kayıt aşamasından, güvenliklerine, konservasyondan, depolanmasına devamlı bir maliyet gerektirir. Hepsinden önemlisi koleksiyonlar koleksiyoncuların zamanlarını verdikleri oluşumlardır. Haklarında yapılacak yayımlar için de uzman danışmanlara başvurma gibi ek maliyetler getirir. Nitelikli bir koleksiyon ortaya koymanın büyük fedakârlıkları ve yükümlülükleri vardır. Ve bu yükümlülükler bir ömür boyu süreceğinden Türkiye'de bunca yükün altına girmiş koleksiyoncuya "art niyetli" gözüyle bakmak anlamsızdır. Batı'da arkeolojik eser toplayan koleksiyoncu büyük itibar görmekteyken Türkiye'de arkeolojik eser koleksiyonculuğu, sıkıcı formaliteleri yanında koleksiyoncusuna olan olumsuz imaj, zengin işadamlarını bu koleksiyon türüne uzak durmayı getirmiştir. Arkeolojik eser koleksiyonculuğunda varlıklı koleksiyoncuların artması, dünyadaki örneklerinde olduğu gibi müzelere yapılan eser bağışlarını, kazılara ve müzelere sponsorlukları artıracaktır. Ülkemizin kültür politikalarını belirleyen devlet birimleri ve geliştirilmesine yardımcı merciler koleksiyonculuğun önemini gereğince değerlendirememektedirler. Bu nokta da son söz;

koleksiyonların sonuçta müzelerin temelini oluşturan girişimler olduğu unutulmamalıdır[1283]. Bu bağlamda koleksiyonculuk faaliyetlerine izinler belli kriterler gözetilerek yapılmalıdır.

5.1.1.9. Osmanlı Sikkeleri Konusu

Ülkemizde arkeolojik olsun, etnografik olsun; eski eserler gibi sikkeler de yüzlerce yıl muhafaza edilmesine rağmen 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle son yıllarda duyarsızlıklar ve bilinçsizlik sonucu tahrip olmakta, yurtdışına kaçırılmakta ya da diğer üzücü sebeplerle yok olmaktadır. Kültür tahribatının nedenlerinden gösterilen koleksiyoncular ise bu olgunun dışında olduklarını, devletin başından beri korkutan yasal düzenlemelerle vatandaşı yanlışa ittiği görüşünde. Hatta bunların içinde yasalardan kaynaklanan trajikomik örnekler bulunmaktadır. Bir dönemin yüklüce altın ve gümüş parası yasalar korkusuna eritilerek kollara boyunlara takı olmuştur ne yazık ki[1284]. Ülkemizde 1973 yılında yürürlüğe giren EEK ile yasalarda ilk kez yer alan, "koleksiyonculuk" faaliyetiyle ilgili düzenlemelere gidilmiştir. Koleksiyonculuk kapsamında kayıt altına alınması gereken sikkelerde tarihsel üst sınır Sultan II. Mahmut sikkeleri kabul edilmiştir. Böylece II. Mahmut'a ait sikkeler ile 1839 tarihinden önce darbedilmiş Osmanlı ve çağdaşı devletlere ait sikkelerin kayıtsız olarak bulundurulması, toplanıp izinsiz koleksiyon yapılması yasaklanmış, ellerinde bu dönemleri içeren sikkeler bulunanlara bildirim zorunluluğu getirilmiştir. Halkın o döneme kadar çeşitli amaçlarla elinde bulundurduğu altın veya gümüş büyük miktarda maddi değer arz eden sikke, kayıt altına alınma zorunluluğu nedeni gibi bir korkuyla kuyumcularda eritilerek madensel değere dönüştürülmüştür. Eldeki kıymetin farkında olmayınca ortaya bu durum çıkmıştır. Bunda devlet politikalarının ve kanunların yetersizliği, siyasi iradenin kültür ve sanata bakış açısı da etken olmuştur. Kanunun, Türk sikke koleksiyonculuğunu da olumsuz etkilediğini belirten görüşler, Osmanlı ve çağdaşı Avrupa devletleri sikkelerinin dünyanın her yanında tescile tabi olmadan alınıp satıldığına dikkat çekiyor. Araştırmalarda sikke meraklısı olan birçok kişi, Osmanlı sikkelerinin serbestçe alım satımının yasak olmasından ve izinli koleksiyonculuğun zor şartlarından dolayı kendi tarihine ait ata yadigârı sikkelerden koleksiyonlar yapamamaktan şikâyetçi görünüyor. Böyle düşünen büyük bir kesim; Osmanlı sikkelerinin ülke sathını da aşarak İmparatorluk coğrafyalarında bile çok miktarda çıktığını, ilk dönemleri de olmak üzere bol bulunurluklarından artık müzelerde dahi çok büyük miktarlarda birikerek gelişi güzel depo edildiklerini, depolarda birçoğunun nemli ortamlarda birbirine temaslı ve korozyonları ilerler

[1283] Perk 2008: 40.
[1284] Mahruki 2010.

halde saklandıkları, donanım ve uzman yetersizliğinden konservasyon - restorasyonlarına da yetişilmediğini dile getirmektedir. Kaldı ki iyi koşullarda korunsa bile teşhirlik nitelikte olmayan aynı sikkenin binlercesini daha saklamanın amacı tartışılmalıdır. Hatta bu görüş sahipleri; çoğu müzenin bunları almadığını gerekçe göstererek Osmanlı sikkelerinin tamamının serbestçe alım satımlarının olmasını ve Osmanlı sikkeleri koleksiyonlarının yapılabilmesini istiyor[1285]. Zira Türkiye'deki devlet müzelerinin büyük çoğunluğunda tasnifleri, envanterlemesi ve katolog çalışması yapılmamış yüzbinlerce İslami sikke bulunmaktadır. Müzeler İslami sikkeler hakkında bilgi verememektedirler. Zaten müzelerde nümismat bulunmamakta, sayılı nümismatı olan müzelerde de antik sikkeler haricinde İslami sikke uzmanı bulunmamaktadır. Örneğin, 600 bin civarı bir sayıyla ülkenin en büyük İslami sikke koleksiyonunun yer aldığı İstanbul Arkeoloji Müzesi bünyesinde çalışan 49 müze uzmanı içinde ne yazık ki tek bir nümismat bulunmamaktadır. Müzelerde yığılmış envanteri olmayan bu sikkeler bir takım suistimallere açık durumda olmasına karşın, bu konuda çalışma yapacak akademisyen başvurularına; kazı, tadilat, tasnif, bakım, taşınma, personel yetersizliği ve bunları müze uzmanlarının çalışacağı gibi nedenler gerekçe gösterilerek olumsuz cevaplar verilmektedir[1286].

Türkiye, kendi etnografyası içinde yer alan Orta Çağ sikkelerini, serbestçe toplayıp koleksiyonunu yapamayan tek ülke durumundadır. Toplumdaki meraklıların yasalara takılarak yapamadığı koleksiyonları Avrupalı koleksiyoncular yaparak yayımlamaktadırlar. Bu sikkelerin çeşitliliğiyle en bol bulunduğu Anadolu şartlarında bir Türk'ün yapması gereken koleksiyon ve katalog yayınlarını, Slobodan Sreckoviç adlı bir Sırp, 2007 yılında 5 ciltlik Osmanlı akçeleri koleksiyonu kataloğuyla, William Holberton ise 2 cilt eserinde Osmanlı sikkeleriyle yayımlamışlardır[1287]. Aslında etnografik olarak ele alınması gereken ve bol bulunan Osmanlı sikkelerinin kapsam dışı tutulmasıyla, antik dönem sikke yoğunluğunu bünyesinde barındıran Türkiye'de bu açıdan müzelerin yükü de bir nebze azalacaktır. Halen bir çok arkeoloji müzesinde, Osmanlı, Türk Beylikleri, Selçuklu ve ilk dönem Anadolu Türk devletlerine ait sikkeler ile İslam devletleri sikkeleri koleksiyonları, sikke envanter defterlerine arkeolojik eser kategorisinde envanterlenmektedir. Diğer yandan bu konuda bir serbestiyet koleksiyonculuğa ilgiyi artırarak gelişme sağlayacak, geniş bir coğrafya ve çeşitliliği olan Osmanlı sikkeleri de ilgililerince toplanarak koleksiyonlar oluşturulacaktır.

[1285] Aydos 2008: 66, 67.
[1286] Kucur 2019: 467, 468.
[1287] Özcan 2008: 58.

Bazı koleksiyoncular ise bir adım daha ileri giderek Türkiye'de antik sikke koleksiyonculuğunun da Avrupa ülkelerindeki benzer yasalarla yapılması gerektiğini düşünüyor. Türkiye gibi kültür mirası büyük olan, İtalya ve benzeri diğer ülkelerde sikke koleksiyonculuğu, ek koruma gerekliliğinden kaynaklı hukuki koşullar taşımakla beraber, ülkemizdeki gibi katı kurallar içeren mevzuat ve prosedürleri olan bürokrasiden uzaktır. Bu ülkelerin hiç birinde, dönemlerinde yüzbinler adet darp edilmiş etnografik sikkeleri, koleksiyoncuların envantere kayıt zorunluluğu bulunmamakta ve devlet tarafından denetlenmemektedirler. Bu görüş sahiplerince; Türkiye'de şartları ağır olan, az sayıdaki sikke koleksiyoncusu yine de önemli çalışmalar yapmaktadır. Sikke koleksiyoncuları; üç büyük imparatorluğun coğrafyası ülkemizde bir nümismatik müzesinin olmadığını, üniversitelerinde nümismatik kürsülerinin bulunmadığını ve ilgili müze personelinin bilimsel alanda nümismatik yayımlarının, koleksiyoncuların yayımladıkları çalışmalar yanında yok denecek kadar az olduğunu vurgulamaktadır[1288].

5.1.1.10. Tahrip Olmuş veya Korozyonlu Eserler Konusu

Birçoğu bilgisizlik nedeniyle olmak üzere bazen koleksiyoncuya tahrip olmuş, kırılmış veya korozyonlu eserler gelebilir. Koleksiyoncu bu eseri beğenip envanterine katmak isterse bu eserin konservasyonunu sağlamalıdır. Ancak bırakın bu şekildeki bir eser edinmeyi, kırılmasından, korozyonundan sorumlusu olduğu kayıtlı eserleri için bile bunları tamir ve konserve edecek bir yasal zemin hazırlanmamıştır. Büyük miktarda eser sayısına sahip bir koleksiyoncunun eserlerinden birinin korozyon veya kırılma gibi bir sebeple koleksiyon ruhsatının iptali söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla bu durumdaki eserler korunamamakta ya da onarımları eserlerin el değiştirmesiyle olmaktadır. Bu konuda eserlerin konservasyonunu sağlayacak, Bakanlık onaylı restorasyon - konservasyon labaratuvarlarının yetersizliği nedeniyle müzelerimizin bir kısmında açılmış bu bölümlerden koleksiyoncuların da yararlanmasına fırsat verilmelidir.

5.1.2. Türkiye'de Koleksiyonculuğun Diğer Zorlukları

Türkiye'de koleksiyoncunun hukuksal yapı dışında zorluklar yaşadığı koleksiyonculuk faaliyetinin gerek kendinden gerekse ülke koşullarından kaynaklı iç faktörleri

[1288] https://www.academia.edu/25574393/T%C3%BCrkiye_de_Antik_Sikke_Koleksiyonerli%C4%9Fi_Olgusu_

de bulunmaktadır. Bunlar daha çok her koleksiyonun kendi yapısal durumu içinde çözümler üreteceği sorunlar olsa da bir kısmına yasal önlemler ile destek beklentisinde bulunulmaktadır.

5.1.2.1. Sahtecilikle Mücadele

Taklitçilik ve sahtecilik insanları aldatmak ve paralarını almak amacıyla yapılır. Genelde nadir ve yüksek değerdeki antik nesnelerin kopyaları, orijinal edasıyla satılmaya çalışılır. Bazı sahte eserler, kaba bir kopya iken, bazısı antik teknolojinin uyarlanmasıyla yapılmış çok incelikli taklitlerdir. Hatta bazen, koruma ve restorasyon için gelişmiş beceriler ile ilintisiz nesneler bir araya getirilerek yapılan pastişler orijinal esermiş gibi kötü emellere alet edilir[1289]. Koleksiyoncuların sıklıkla karşılaştıkları sorunlardan biri koleksiyonuna katmak için alacağı objenin orijinal eser olmadığının ortaya çıkmasıdır. Çoğu koleksiyoncu nesnenin orijinal olmadığını bir bakışta veya incelemesi sonucunda anlar. Bu aşamada da olsa koleksiyoncu sahtecilerle muhatap olma durumunda kalmak, aldatılmak istenilen kişi olmak ve zaman kaybı gibi nedenlerle rahatsızlık duymaktadır. Ancak sahte olduğu anlaşılması güç eserlerin, kimi zaman koleksiyona nadide bir parça katmak hevesiyle satın alınması üzücü sonuçlar doğurur. Dünyanın her yanında değeri yüksek her eski nesnenin kıymetine paralel yasadışı sahtecilik işkolu ortaya çıkmıştır. Bu iş kolunda çok büyük ustaların yetiştiği ve mükemmel olgunlukta imal ettikleri "tıpkılar" ile en iyi uzmanları bile yanılttıkları kayıtlara geçmiştir. Özellikle sikke konusunda taklitçilik yaygındır. Antik dönemde de büyük cezası olmasına karşın sikkeler her dönem kalpazanlarca taklit edilmiştir. M.S. 42 yılında darbedilmiş gerçek bir Cladius sestertiusunun yaklaşık M.S. 50'lerde yapılmış dönem taklidi ile Avrupa'da sikke koleksiyonculuğunun moda olduğu 16. yüzyıl taklitleri ve günümüz koleksiyoncularını aldatmaya yönelik yapılmış taklitlerinin bulunması sahtecilik sektörünün geçmişini örneklemektedir. Bu tür sikke taklitçiliğinde genelde adi madenden yapılmış gövde, değerli maden ile kaplanarak yapılır. Resmi sikkeler genellikle kalıptan darp tekniği ile elde edilir. Taklitlerde kalıp yapabilir ve aynı teknikle darp edebilirler ancak özgün örneği tutturmak ve tarihsel dokuyu vermek mümkün değildir[1290]. Eskiden beri, müzelerden, koleksiyonculara, müzayede evlerinden, sanat taciri antikacılara, tereddütlü eserlerle ilgili, hepsi işin uzmanına başvurmaktadırlar. Uzmanların bir kısmı uzunca bir eğitim ve araştırma ile üniversiteler kanalıyla yetişirken, bir kısmı da hayatın içinde deneyimlerle yetiştiriyor kendini. Adı uzman, bilirkişi, eksper veya işin ehli olsun fark etmeksizin bu unvanla çok önemli karar eşiğini

[1289] McIntosh 2001: 56.
[1290] McIntosh 2001: 56.

doldururlar. Kimi uzman insan, gözü, görgü deneyimi ve bilgisi yönüyle çok alanda gelişmiş teknolojik aygıtlardan bile üstündür. Tarihlendirme konusunda iyi sonuçlar veren yöntem ve teknikler dışında teknoloji birçok konuda hala insanın yerini tutamamaktadır. Geçmişin değerlerini doğrulukla ölçebilen az sayıda insanıyla, Türkiye bu noktada aşılması zor sorunlar yaşamaktadır[1291]. Son yıllarda Türkiye'de ele geçmiş sahte eser sayısı çok büyük bir artış göstermiştir. Bu konuda uluslarası alanda bir çalışma yapan O. W. Muscarella, dünyanın en büyük müzelerinin sahte eserlerle dolu olduğunu bildirmektedir. Oxford'ta bulunan labaratuvara son dönemlerde gelen eserlerin % 40 oranında sahte olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Sahte eserler İsrail, İran ve Uzak Doğu ülkelerinden dağılmakta ve tespitleri çoğu uzmanı yanıltarak yapılamamaktadır. Arkeoloji teknikleri ile beraber sahtecilik teknikleri de gelişmektedir. Sahte eser üretiminde çok yeni teknikler kullanılmakta olup özellikle kalıp alma ve eskitme işlemleri çok gelişmiştir. Dijital kalıplar ve detaylı baskı makineleri ile hata payı olmayan sikkeler üretilmektedir[1292].

Koleksiyoncu alanında, zamanla edindiği pratik ve teorik bilgilerle bir danışmandan veya eksperden daha iyisini bilmeli daha uzman olmalıdır[1293]. Bunun için arkeolojik eser ve sikke koleksiyoncusu gözünü eğitmelidir. Çok müze gezmeli, çok eser görmelidir. Konusuna hâkim olmalı dönemleri özellikleriyle, stilleri ve tarihsel dokuyu kavramalıdır. Detaylı gözlemler yapmalı, algısını teorik bilgileriyle bütünlemelidir. Sahtecilik teknikleri konusunda uzmanlaşılsa bile bazan her sahte esere net bir sahte damgası vurulamamaktadır. Şüpheli bu eserler ne yazık ki soru işareti ile değerlendirilir.

Koleksiyoncunun aldığı arkeolojik eserin tapusu, bir tür onaylanmış envanter kaydıdır. Çoğu müze kendi müdürlüğüne bağlı koleksiyonculuk yapanları sahtecilik furyasına karşı uyarmakta ve eseri satın alma işleminden ve kayıt başvurusundan önce müze uzmanlarına gösterebilecekleri konusunda yardımcı olmaktadır. Ancak müzelerde her alanda yetişmiş uzman olmadığını da göz ardı etmemek gerekir. Cam, metal, pişmiş toprak, taş eser, sikke gibi çeşitli eser grubunun farklı ince noktaları vardır. Bırakın arkeolojik eseri, küçük bir örnekle sanat eseri sahteciliğinin Türkiye'de uzmanların yetersizlikleri sebebiyle büyük bir fiyaskoya yol açmaları gösterilebilir. Körfez Savaşı'ndan sonra bölgeden ülkeye satılmak üzere sokulan Picasso tablolarının yakalanması sonucu hayatlarında hiç Picasso eseri görmemiş müze uzmanı bilirkişilerin mahkemede, arkalarında sadece müze etiketleri oldukları için eserlere orijinal

[1291] Batur 2015: 174.
[1292] Baran 2003: 12.
[1293] Batur 2015: 152, 165.

damgası vurulmuştur. İşin aslı Picasso kolay bir örnektir. Küçük bilgilerle bile sahte oldukları ortaya çıkarılabilecekken, elde önemli bilgi kaynakları ve yetkinlik olmayınca müze uzmanlarının kimseye sormadan, konu uzmanı aramadan, kendi bilgilerine aşırı güvenleri kötü bir sonuç doğurmuştur. 2001'de Bakanlık ve Ankara Resim ve Heykel Müzesi sahte tablolarla Kültür Bakanına sergi açtırmıştır. Dört tablo ile başlayan sergi sonrasında altı tabloya ulaşmış, daha sonra benzer şekilde Van Gogh tabloları ortaya çıkmıştır. Oysaki Picasso az bilinir bir sanatçı olmayıp, Avrupa'da binlerce uzmanı hatta ortada ailesi mevcuttur. Koleksiyoner ve sanat eleştirmeni Christian Zervos'un Pablo Picasso adına hazırladığı 33 ciltlik "Catalogue Raisonne" çalışması, 1895 - 1972 yılları arasındaki tüm tablolarını kapsayan gerçek bir uzman işi kaynaktır. Böyle bir kaynağın elde olmaması ya da başvurulmaması daha da vahimi, bu kaynaktan haberdar olunmamasıdır. Bu bağlamda her sahanın uzmanı olduğunu ve bu uzmanların kimler olduğunu bilmek yanında, teorik bilgi kaynaklarının koleksiyoncu için ne kadar önemli olduğunu bu anekdot göstermektedir[1294]. Kaldı ki bazı müzelerde yetkin uzmanların olduğunu varsaydığımızda, koleksiyoncu açısından her zaman uygun şartların olamayacağı değerlendirilmelidir. Bu durumda uzmanlık işi, koleksiyoncunun eser konusunda sahte ve orijinali ayırt edebilme birikim ve yeteneğine kalmaktadır. İyi bir uzman, esere şüpheyle bakar. Eseri getirmiş kişinin davranışından, nasıl edinildiğine dair her tür ayrıntıyı örselemeden, yormadan, üzmeden alır, araştırır. Her tür eserin bir menşei hikâyesi vardır. Bu hikâyenin inandırıcılığı da önemlidir. Güzel bir eski eserin yolda rastgele bulunamayacağı gerçeği unutulmamalıdır. Önemli bir nokta da koleksiyoncu ne aldığını bilmiyorsa, kimden aldığını bilmelidir[1295].

Bir eski eserin birebir kopyasını yapmak ve orijinal gibi göstermek üreten ve pazara sunan için suçtur. Gerçek sanatçılar eserlerine imzalarını atarak piyasaya sunarlar. Telif hakları yasasına göre bir eseri telif hakkı alınmaksızın kullanmak suç olduğuna göre, antik eserlerin birebir kopyalanması da belli açılardan suç teşkil eder. Kopyası yapılacak eserler suç teşkil etmemesi için orijinalinden ayırt edilecek bir işaret taşımalıdır. Konuyla ilgili uzman önerileri; bu suçun önlenmesi için sahte eserleri piyasaya süren ve satanların, kültür varlığı kaçakçılığı suçuyla yargılanmaları gerektiği şeklindedir. Sahteliği netlikle belirlenmiş olan nesnelerinse iade edilmeyip, piyasadaki dolaşımdan uzaklaştırılması gerekir. Esermiş gibi sunulan bu

[1294] Batur 2015: 178, 179.
[1295] Batur 2015: 179, 289.

taklitlerin müzelerde sahte eser seksiyonlarında toplanması veya üniversitelerin arkeoloji bölümlerinde eğitim materyali haline getirilmesi önerilmektedir[1296].

5.1.2.2. Defineci Türü Kişilerle Muhatap Olunması

Genelde koleksiyoncuları bularak onlara eser getiren simsar kollektörlerin büyük kesimi kendileri de yasa dışı kazı yapan şebeke elemanı definecilerdir. Bu tür kişilere ne yazık ki, kırsal kesimde; müzeden, koleksiyoncudan daha çok güven duyulmaktadır. Hâlbuki yasadışı faaliyetler içinde yer alan bu kişilerde her türlü yalan ve dolandırıcılık mevcuttur. Koleksiyonuna güzel eser katmak için çeşitli konularda fedakârlık yapan koleksiyoncu ise bu tür kişilerle ilişkide bulunması nedeniyle her türlü tehlikeyle karşı karşıya kalmaktadır. Kültür varlıklarını tutkuyla edinmek isteyen koleksiyoncular, tahrip olmaması, kayıtsız olarak piyasada dolaşıp kaçakçılığa meydan verilmemesi ve kırılıp atılmaması için çoğu kez ederinden fazla ödemeler yaparak eser almaktadır. Devlet müzeleri bu eserleri aldığını kırsal kesime çeşitli yollarla ilan edip duyursa da kendisi dışında yasal olan ve ruhsat verdiği koleksiyoncu kanalının da bulunduğunu ilan etmemektedir. Dolayısıyla tarımsal alanlarda çalışırken eserle karşılaşma oranı yüksek kesim olan köylü resmiyet korkusundan devlet dışında kaçak yollar aramaktadır. Onları kazılara da teşvik eden simsar toplayıcılara böylelikle fırsat verilmiş olunmaktadır. Oysaki koleksiyoncu sivil görüntüsü ile köylüyü bilinçlendirirken rastlantısal buluntuları da kaçağa muhal vermeden kayıtlara geçirecektir. Bu bağlamda devlet koleksiyoncuyu kendinden sonraki yasal bir kanal olarak ortaya sürebilmelidir. Burada amaç sadece yeni rastlantısal buluntu değildir. Bunların dışında halen halkın birçoğunda özellikle de kırsal kesimde evlerde yıllardır saklanagelen veya vitrinlerde süs olarak kullanılan atadan dededen intikal etmiş muhtelif kayıt dışı arkeolojik malzeme ve kavanozlarda biriktirilen antik sikke bulunmaktadır. Koleksiyoncuya, koleksiyon sözcüğünün terimsel anlamı içinde yer alan "derleme, toplama, bir araya getirme" fonksiyonunu da böylelikle elde etme imkânı verilmiş olacaktır. Devlet bunu ilan etse de elde edemez iken, koleksiyoncu ikili ilişkisi olduğu kişilerden gelecekte akıbetleri belli olmayan eserleri alarak yok olmaktan kurtarma ve derleme şansına sahiptir. Koleksiyoncu alamayacağı müzelik vasıflarda eserler için zaten şahısları müzelere teslim yolunda yönlendirmektedir. Bu noktada koleksiyoncu kültür varlıklarının korunması ve devlet müzeciliğinin yanında yer alarak aracılık edecek, gerektiğinde müzeyi bilgilendirerek yasaların işlerliğini sağlayacaktır.

[1296] Baran 2003: 14, 15.

5.1.2.3. Değer Yargısı Olmayan İnsanlardan Eser Almak

Medyada yeralan şişirilmiş rakamlar vatandaşı büyük beklentilere itince, eğitimsiz kitleler ellerinde bulundurmaları yasal olmayan kültür varlıklarını yüksek rakamlarla satmaya çalışıyor**.** Oysaki koleksiyoncular bu tarihsel nesneleri kendi ilgileri dâhilinde toplamakla beraber neticede ülke için, gelecek nesiller için toplamaktadırlar. Diğer bir anlatımla, ilgi ve sevgisisi yanında toplum adına alınan ve devlet kayıtlarına geçen eserler için kendi bütçesini harcamaktadır. Koleksiyoncu bir tutku içinde biriktirdiği koleksiyon grubuna ait parçayı her zaman bedelinin üzerinde almaktadır. Bilir ki bu eserlerin alım, satımı ve bir pazarı yok. Arkeolojik eserlerin gerçek sahibi devlet olduğundan koleksiyonculuktan vazgeçme durumunda müze komisyonlarınca belirlenmiş, harcadığının çok çok altında bir bedelle devredecektir. Ancak bir şekilde ortaya çıkmış ve ticarete konu olamayacak bir arkeolojik eser; fırsatçı, cahil insanların elinde borsası varmış gibi rakamlara bürünüyor. Koleksiyoncuların büyük bir kısmı koleksiyonlarına olan sevgiyle bu rakamlara bile bile katlanmaktadır. Koleksiyon sevgisiyle kendine ait bir edinme gerçekleştiren koleksiyoncu, bir bakıma kamu yararına, bütçelerinden harcama yaparak önemli bir sosyal sorumluluk da üstlenmiş olmaktadırlar. Bu durum koleksiyoncuları manevi olarak tatmin etse de, maddi olarak üzmektedir. Böyle bir Pazar olmasa da gerçek dışı bir piyasa oluşturulmaktadır. Bunun sebeplerinden biri de basındaki sorumsuz ve bilinçsiz yayınlardır. İnternet ağı üzerindeki arama motorlarında Türk medyasına ait çok sayıda "milyonluk tarihi eser" başlığı altındaki kaçakçılık haberi incelendiğinde gerçekle ilgisi olmayan bir piyasa ve rakamlar yeralmaktadır. Haberlere konu sikkeler genelde nicelik olarak büyük sayılarda olmakla nitelik olarak etütlüktür. Yetkili uzmanların tarihsel değerlere etütlük de olsa etik olarak bir fiyat belirtmemesi, kimi basın mensuplarınca çoğunlukla "paha biçilemez" tarzında heyecan uyandırma amaçlı olarak alakasız bir şekilde kamuoyuna sunulmaktadır. Bu gibi haberler toplumu yanlış bilgilendirmekte, eğitim seviyesi düşük bir kesimi de farklı düşüncelere itmektedir. Öte yandan bu haberlerde yer alan örnek buluntular çoğu kez bir koleksiyoncu için koleksiyona girecek nitelikleri taşımayacağından bırakın milyonları ücretsiz verilse bile alınmayacaktır (Görsel 24).

5.1.2.4. Koleksiyonun Geleceği Sorunu

Özel kişilerin koleksiyonları yıllar gerektiren toplamalar sonunda oluşur. Ancak nihayetinde sorun, bu koleksiyonun ne olacağıdır. Şahısların yola çıktıklarındaki amaçları hedefini bulmuş olmayabilir. Kişisel beklentilerin gerçekleşmediği durumlarda koleksiyoncuyu kaygılandıran sorular baş gösterir. Bir koleksiyoncu bu duyguları şöyle terennüm etmektedir:

… Zaman, büyük sorun; koleksiyonerseniz, meraklıysanız hele… Zamanla yarışmakta ve gene bir zamanı kovalamaktasınızdır. Toplamak, biriktirmek, saklamak… Her biri zamana karşı koyma, zaman engelini aşma çabası. Saklananların geleceği de bambaşka bir zaman sorunu. Kime, nereye, nasıl, niçin bırakılacak? Emanet edilebilecek mi? Bizden sonraki akibeti ne olacak? kadir-kıymet bilen çıkacak mı? Uçsuz bucaksız, can alıcı sorular zinciri. Doğrusu değer verdiklerimizin geleceğine de sahip çıkma dürtüsünü yatıştırmak hiç kolay değil [1297] …

Koleksiyon kişisel bir oluşumdur. Bu öylesine kişiye özel bir olgudur ki koleksiyoncu öldüğünde koleksiyon anlamını kaybeder. Öyleyse bir koleksiyonun amaçları net belirlenmelidir. Bu amaçların nihai olanı koleksiyonların kamuya yarar amacı güden yapıya bir an önce dönmesine çalışmaktır. Bu kanıya varmış koleksiyoncunun kurumsal bir müze gibi kalıcı yapıya geçişte gücü yetmediğinde; toplumun, yerel ve merkezi yöneticilerin buna destek vermeleri gerekir. Dolayısıyla Türkiye'de şahıslara ait müze olabilecek büyük koleksiyonlar bulunmaktadır. Maalesef bu koleksiyonların büyük çoğunluğunun müzelere dönüşecek ya da sürdürecek mali imkânları bulunmamaktadır. Koleksiyonculuk pahalı bir uğraşken, kar amacı gütmeyen müzecilik, koleksiyonculuktan daha pahalı bir girişimdir. Ülkemizde müzeciliğin sponsorları yoktur, olsa da çok kısıtlı ve devamlı değildir[1298]. Ancak ülkemizde destekler yerine, tersi örnekler gözlemlenmektedir. Koleksiyonlarının bir müze çatısı altında yaşaması için bağışlayanlar da, kendi maddi gücü ile müzeleşip, mali yükler altında kalarak müzelerini kapatanlar da ülkenin gerçekleridir. 1974 yılında koleksiyonlarını koşullu olarak Körfez Belediyesi bünyesinde kurulan özel müzeye devreden koleksiyoncu Avni Öztüre'nin eserleri yer sorunuyla 1989 yılında kapanan müzeden çeşitli yerlere dağılmıştır[1299]. Gaziantep'te bir koleksiyoncunun yıllar süren birikimleriyle 2008 yılında açılan Gorgo Medusa Cam Eserleri Müzesi de kendi mali imkânlarıyla ancak 11 yıl ayakta kalabilmiş, Bakanlığa yapılan yardım çağrılarına rağmen 6 bin parça arkeolojik eserden oluşan müze maddi sıkıntılar sebebiyle açılmamak üzere kapanmıştır[1300].

[1297] Yalçın 2012: 9.
[1298] Madran 2009: 83.
[1299] Aksoy 2006: 82.
[1300] https://arkeofili.com/gaziantepte-medusa-cam-eserler-muzesi-kapaniyor/

5.2. DİĞER TARAFLARDAN KOLEKSİYONCULUK GÖRÜŞLERİ

5.2.1. Bilim İnsanları Ne Düşünüyor?

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kuşak arkeolog ve müzecilerinden Hamit Zübeyir Koşay'ın arkadaşlarıyla başladığı ancak ölümünden sonra tamamlanan "Türk Kazı Tarihi" adlı 5 ciltlik kapsamlı çalışmada eski eserlerimizin yağmalanması detaylarıyla anlatılmıştır. Koşay ve ekibi Osmanlı topraklarından hazinelerimizin yağmalanma sebeplerini çalışmanın "giriş" bölümünde 35 maddede sıralar. Bu maddelerden birinde " Osmanlı toplumunda; eski eser, etnografik eşya bilincinin olmayışı yanında, ülkemizde eski eser koleksiyonculuğunun bilinmemesi ve olmayışı" vardır[1301]. Osmanlı döneminden yakın zamanlara yabancı ülkelerin koleksiyonlarını dolduran Anadolu kökenli arkeolojik, etnografik sayısız eser topraklarımızdan koparılmıştır. Ülkemiz koleksiyonculuğu bilinçli, nitelik ve nicelik olarak iyi bir düzeyde olsaydı, bu eserlerin önünde set olabilecek bir kalkan vazifesi görecekti. Buna rağmen koleksiyonculuğun Türk müzeciliğine katkısı tartışılamaz bir gerçektir.

Prof. Dr. Mehmet Özdoğan, Türkiye'de alan arkeolojisinde olduğu kadar kuramsal arkeolojide de kendini ispatlamış dünya çapında başarılı bir bilim insanıdır. Özdoğan; arkeolojinin Batı düşünce dünyasında geliştiğini ve ülkemize de ithal edilmiş bir kavram olarak geldiğini belirtir. O'na göre arkeoloji sahasının temellerini oluşturan; bilimsel arkeoloji, kültürel miras, müzecilik, koleksiyonculuk, korumacılık, turizm, toplumsal sermaye, sosyal hafıza gibi kavramlar bu alanda halen anlamsal netliği kazanmadıkları gibi bu temel ayaklar da yerli yerine oturmuş değillerdir. Bu kavram karmaşasının yarattığı sorunlar uygulamaya yansıdığı gibi geçmişi anlamak ve ortaya çıkarmak yerine, tersine bir hızla yok etmeye de sebep olmaktadır[1302].

Koleksiyonculuk, kültür varlıklarına yönelik geliştirilecek politikalar içinde tekrardan gözden geçilerek arkeoloji bilimi, toplum ve devlet ilişkileri değerlendirilerek ele alınması gereken bir kavramdır. Bu bağlamda koleksiyonculukla ilgili değerlendirmelerde en öncelikli ve önemli kavram "kültür varlıkları"dır. Kültür varlığı tanımına anlam veren üç temel kaide olduğu bilinmelidir. Bunların başında ve en önemlisi olan "bilgi" ayağı gelir. Kültür varlıkları geçmişi aydınlatan, bu güne uzanan süreci tanımlayan birer bilgi bankasıdır. Bu bilgi, bilimsel anlamda işlenmezse atıl duruma düşer. Bilimsel olarak işlendiğinde ise kullanılırlık kazanan bilgi ortaya çıkar. Bu nedenle kültür varlıklarına sahip olmak, içerdikleri bilgiyi işleme ve

[1301] Koşay vd. 2013: 8.
[1302] Özdoğan 2003 b: 49.

insanlığa sunma sorumluluğunu gerektirmektedir. Dolayısıyla arkeoloji amaç olarak geçmişi aydınlatma, anlama ve bu süreci bir zaman dizinine bağlamayı hedefler. Diğer bir anlatımla, değerli ve güzel nesneler bulmak amacıyla hareket etmez. Böyle bir faaliyet arkeoloji değil, antikacılıktır. Kültür varlığı kavramının ikinci ayağı, topluma kazandırılmalarıdır. Kültür varlıkları ve kapsadıkları bilgiyi toplumsal yapıya kazandırmak gerekir. Aksi halde bunlar anlamsızlaşacaktır. Topluma sunma ve sonucundaki kazanımlar çeşitli şekillerde geri dönüş sağlayacaktır. Bu yarar, turizmden kazanç getirebileceği gibi, bireylerin düşünce dünyasına zenginlik katacak sosyal kazanımlar da olabilir. Bir başka ifadeyle; kültür varlıklarından sağlanan bilgi ve ayrıntıları bilim insanları ve uzmanlara, süzülmüş olanı ise topluma yöneliktir. Üçüncü önemli unsur sürdürülebilirliktir. İnsanlık tarihinin geçmiş birikimi, ortak kültür mirası olarak gelecek kuşaklara aktarılmalıdır. Kültür varlıkları, insan uygarlığının belleğini oluşturan "görsel kanıtlar" dır. Bu varlıklardan gelecek insan neslinin de yararlanmaları bunlara sahip olmanın sorumluluğundadır[1303]. Öncelikle koleksiyonculuk, kültür varlıklarının bu yönleriyle ele alınarak, bu temel veriler üzerinden şekillendirilmelidir.

Koleksiyoncuların ve özel müzelerin eser alımları, geçmişte taşınmaz kültür varlıklarımızı tahrip ettiği, yerinde korunması gerekli eserlerin yok oluşuna sebep olduğu gibi bu günde istenmeyen farklı durumlara ve arkeolojik alanların tahribatına neden olmaktadır. Yurt içi ve dışı özel müze ve koleksiyonların tetiklediği alımlar ile böyle giderse, neredeyse Anadolu'nun açılmayan tümülüsü, soyulmadık mezarı, yağmalanmayan kurganı kalmayacağı görülmektedir. Bu nedenle ne el değmemiş şekliyle bulunarak bilimsel kazısı ile yayımlanmış bir Tunç Çağı kurganı, ne de in situ bir Urartu mezarından söz edilebilir. Örneklerden yola çıkarak ilgili tarafların eser edinme konusu özellikle dikkat çekilmesi gereken bir önem arz eder[1304]. Hangi ülkede olursa olsun konteksi bozulmuş, gerekli belgelemelerin yapılmadığı, verilerin kayıtlanmadığı kaçak kazılardan arkeolojik eser çıkarılması dönüşü olmayan bir tahribattır. Kültür varlıklarında bütün dünyanın kullandığı, eserlerin kaynağını belirten ve gerçek bir kimlik belgesi olan "köken belgesi" nin düzenlenmesi, koleksiyonculuk faaliyetlerinde zorunlu hale getirilmelidir. Bunun yanında Türkiye'den yasa dışı yollarla kaçırılarak yabancı ülke koleksiyonlarına satılan kültür varlıklarımızı yasal yollarla mücadele edip, geri isterken, mevzuatımız başka ülkelerden arkeolojik kültür varlığı getirmeye müsaade etmektedir. Bu nedenle ülkemiz, komşu ülkelerin kaçak kazılarından elde edilmiş eserlerin pazarı olmuş görünmektedir. Bu durum imzaladığımız uluslararası anlaşmalar ve bilimsel etik

[1303] Özdoğan 2006: 9 - 11.
[1304] Başgelen 2007: 5.

yönüyle çelişkili olup iadesini istediğimiz eserlerin davasında haklılık payımızı düşürmektedir. Bu gerçekler ışığında kültür varlıklarına ait sistemin ve koleksiyonculuk mevzuatının birçok yönden çağın gerisinde kaldığı ortadadır. Mevzuat, anlayış olarak da, tanımların çoğunun yanlışlığı yönüyle de sıkıntılıdır. Değişen dünyanın modern anlayışlarını gözeten, imzaladığımız uluslararası sözleşmeler ve ülkemiz şartlarına uyan yeni bir sistem ve hukuki düzenlemeye olan ihtiyaç acilen giderilmelidir. Tahribatı ve kaçak kazıları tetiklemeyecek, bilim etiğini dikkate alan, kültür varlıklarına zarar vermeyen, bilime ve topluma yarar sağlayan, bilinç ve ilgiyle yapılan koleksiyonculuk desteklenmeli ve geliştirilmelidir[1305]. Koleksiyoncular ve özel müzeler, koleksiyonlarına kültür varlığı alımları ile bir pazar oluşturacak talepten kaçınmalı ve yasa dışı tahripkâr kazıların teşvik edilmemesine özellikle önem göstermelidir. Bu nedenle özel müze ve koleksiyonların eser alımlarında, 1999 yılında tarafı olduğumuz, arkeolojik mirasın korunmasına yönelik "Malta Sözleşmesi" (bk. Ek 8) ilkeleri ile 2003 yılında revize edilen "Berlin Kararları" (bk. Ek 7) hükümlerini göz önüne almaları esas olmalıdır[1306].

Çağdaş dünyadaki gelişmeler ile kültürel mirasın yok edilmemesi ülkemizin de taraf olduğu evrensel antlaşmalarla belirtilmiştir. Modern anlayış, çağdaş yaşam ile kültürel miras birikimlerinin beraberliğini gerektirmektedir. Korumacılık her alanda, yatırımlara engel değil, zenginlik kazandıran girdilerden biridir. Bunu da akıl ve bilimi rehber edinen kültürel mirasa duyarlı iyi bir planlama gerçekleştirir. Bu planlamaların birincil şartı, gerçekçi, güncellenebilir, amacı tanımlanmış kültür envanterinin oluşturulmasıdır[1307]. Tüm kültür mirasımız içinde, taşınır kültür varlıkları koleksiyonlarının da bu bağlamda bilime, insanlığa ve kamu yararına açılarak yaşamın içinde değerlendirilmesi bu anlayışın bir gereğidir.

Yasal boyutu açıkça ve tam olarak belirlenmeden, ilgili kavramlar doğru bir şekilde tanımlanmadan, zorlama ve baskılarla hazırlanmış yönetmelikler, koleksiyonculuk konusundaki sorunları çözmekten çok çetrefilli bir hale getirmiştir. Zorlama yasaların kötüyü iyi yapmayacağı bir gerçektir. Bu durumdan kültür varlıklarımız, kültür geçmişimiz ve müzelerimiz kadar, iyi arzularla yola çıkmış koleksiyoncularımız da zarar görmüşlerdir. Yasa yapıcı erk, koleksiyonculukla ilgili kararlarını alırken, arkeolojik dolguyu korumak ve bunları ranta feda etmemek üzerine hassas olmalıdır. Tarafı olduğumuz uluslararası sözleşmeler de bunu gerektirmektedir[1308]. Talan ve tahribatın nedeni olmayacak bir yapı içindeki özel koleksiyon ve müzeciliğe hiçbir biliminsanı karşı değildir. Koleksiyona girecek her bir

[1305] Başerkafaoğlu 2004: 7, 8; Başgelen 2007: 6.
[1306] Başgelen 2007: 5.
[1307] Özdoğan 2003: 28.
[1308] Özdoğan 2008: 144.

arkeolojik eserin denetlenerek köken belgesi oluşturulması tahribatı büyük ölçüde engelleyecektir. Kültürel tarihe katkı sağlayacaklarından emin olduğumuz, bilim temeline sahip ve bilimsel değerlere saygı duyan koleksiyonlara dünyada olduğu gibi bizde de ihtiyaç vardır. Sadece kurallar doğru oluşturulsun, basit aldatmalara yönelinmesin. Örneğin bir Selçuklu duvar çinisi etnografik eser sınıfında tanımlama komikliğine düşülmesin. Bu arada unutulmasın ki etnografik eser toplayanlar olmasaydı bu gün Anadolu kilim örneklerini bu kadar çok görme şansımız olmazdı. Ahşap işçiliği konusunda koleksiyon yapan birisinin, bir konak tavanı veya kapısını sökmemesi gerektiği gibi arkeoloji koleksiyonculuğunda da sıkı kurallar koyulmalıdır. Rastlantısal bulunan eserlerin koleksiyonu makul karşılanabilir, fakat "menşei şehadetnamesi" olarak adlandırılan "köken belgesi" olmayan eserlerin koleksiyona alınması tahribatı ve kaçak kazıyı teşvik eder. Köken belgesi kontrol sistemi uygulanırsa, denetlemelerle eserin; aileden mi kaldığı, zaten ortada var olan bir nesne mi olduğu ya da rastlantısal mı, yoksa bulmak için kazı mı yapıldığının? Belgeleriyle ortaya çıkarılması zorunluluğu getirilecektir. Eğer böyle bir kontrol mekanizması yapılırsa özel müzeciliğe de, koleksiyonculuğa da karşı olunmaz. Kökenleri belgelenen eserleri biriktirdikleri, bilimsel arkeoloji ve etnoarkeolojiyi olumsuz etkilemedikleri sürece arkeolojik eserlerden koleksiyonculuk yapılabilir. Türkiye'de yasal kurallara uyan, arkeoloji bilimi ve etiğine saygı duyan koleksiyoncuların yetişmesi gerekmektedir[1309].

Ülke topraklarının tarihsel zenginliğine koşut olarak, hemen her yanında tarımsal faaliyet ve iskânın olması doğal olarak sıklıkla arkeolojik buluntularla karşılaşmayı doğurmaktadır. Kökeni belgeleriyle belirtilmiş, müzelik vasıfta olmayan arkeolojik eserlerin koleksiyoncuların zilyedine ve korumasına bırakılması, müzelerin depolarında saklamak için ödül ödemek suretiyle almasından daha akılcı bir çözümdür. Sonuç olarak bunların mülkiyeti devletindir ve devlet istediğinde bu kültür varlıklarını müzeye alabilecektir[1310].

5.2.2. Müze Uzmanları Ne Diyor?

Koleksiyonculuğa bakış açısı önemlidir. Bu işi karlı bir yatırım aracı görmek, önceden yurt dışı pazarı olan kültür varlıkları için ülke içinde de piyasa oluşmasına sebep olmaktadır. Korunması gerekli kültür varlıkları, ticari meta değerlerinden çok daha önemli nitelikleri olan varlıklardır. Avrupa ülkelerinin hiç birinde o ülkeye ait kültür varlıkları serbestçe alınıp

[1309] Özdoğan 2008: 145, 155 - 157.
[1310] Aydos 2008: 74.

satılamazlar. Alınıp satılmasına izin verilenler ise yasa dışı yollarla dışardan ithal edilmiş kültür varlıklarıdır[1311].

Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan koleksiyonculuk yetki belgesi alan koleksiyoncular içerisinde birçoğunun, yasalarla rotası belirlenmiş faaliyeti yapmak yerine, bu işten maddi çıkar sağlamak için yola çıktıkları görülmektedir. Koleksiyonculuk sadece kültür varlıklarının biriktirilmesi değil, eğitime dayanması gereken bir faaliyet halini almalıdır. Son dönemlerde koleksiyon izin belgesi almak için müzelere olan başvurular giderek artmaktadır. Fakat üzücü bir gerçeği ifade etmek gerekirse; bilinçle kültür varlıklarını korumak ve zevk için yapanlar yanında bu işi para kazanmak amacıyla meslek edinmiş art niyetli kişilerin olduğu bir gerçektir. Bu kişilerin koleksiyonculukları kısa bir zaman sonra Bakanlık tarafından sonlandırılmaktadır. Son yılların istatistiklerinde yaklaşık bir yıl içinde 100'e yakın yeni izin belgesi verilirken aynı yıl bir o kadar kişinin koleksiyonculuk belgesinin iptal edildiği görülmektedir. Belgesi iptal olanlar içinde; kültür ve tabiat varlığı kaçakçılığından hüküm giyenler, kültür ve tabiat varlıklarını belgesiz bulunduranlar, ilgili makamlara haber vermeksizin kültür varlıklarının el ve yer değiştirme eylemine geçenler, denetime engel olanlar, kültür ve tabiat varlığının zarar görmesi, çalınması, kaybolması durumlarında ilgili makamlara gerekli bildirimi yapmayanlar gibi yasal mevzuata aykırı işlemler yer almaktadır. Bunlar içinde aynı anda birkaç maddeyi birden ihlal edenler de bulunmaktadır. Ülkenin kültür mirasına sahip çıkmak devletin görevi olduğu kadar kültür varlıklarının koleksiyonculuğunu yapanların da görevidir. Bu görevi yerine getiren bilinçli koleksiyoncu ile art niyetli koleksiyoncuları bir tutmayacak ve bunun önüne geçecek düzenlemeler yapılmalıdır. Koleksiyoncu tüm yasal mevzuata uymak yanında yalnızca merakını gidermek ve tatmin etmek amacıyla basit bir koleksiyonculuk faaliyeti de yapmamalıdır. Koleksiyoncu bilinç ve disiplin ile yaptığı koleksiyon türüne ait araştırma ve çalışmalar içinde olmalıdır. Koleksiyoncuların daha sağlıklı faaliyet gösterebilmeleri için arkeoloji ve sanat tarihi mezunu danışman yardımına ihtiyaç vardır. Bu konuda her koleksiyoncu için bir ihtisas elemanının görevlendirilmesine yönelik düzenleme değerlendirilmelidir[1312].

Uzun yıllar İstanbul Arkeoloji Müzesi Klasik Eserler Bölümü'nde şef olarak çalışmış Müzeci Şeniz Atik, koleksiyonculuğun iyi bir seçim ve bilinçle yapıldığında müzeleşmeye kadar giden zevkli ve yararlı bir hobi olduğunu, yanlış bir tercih ve bilinç olmadan yapıldığında ise ülke ve bilim için büyük zararlar getirdiğini belirtmekte. Atik'e göre koleksiyonculuk

[1311] Kocapınar 2008: 48, 49.
[1312] Kocapınar 2008: 47, 48.

faaliyetlerinde, ikilem yaşadıkları ilişkileriyle müzeciler ve koleksiyoncular türlü sıkıntılar ve endişelerle bu işi sürdürmekte. Çünkü konu normal bir koleksiyonculuk değil, KGTKTV koleksiyoncuğudur. Günümüz müzeciliğinde, kültür varlıklarının tarihsel güvenlik sorunları olan korunma ihtiyaçlarının önüne geçen olgu, zamana karşı yok olmayı ve tahribatı önleyen restorasyon ve konservasyonlarıdır. Doğal olarak müzeler toplama, halka açma ve korumacılık faaliyetlerinin bir arada olduğu bilimsel bir kurumdur[1313]. Dolayısıyla kültür ve tabiat tarihini ve nesnelerini bilimsel olarak araştırmak; arkeoloji, antropoloji, prehistorya, jeoloji, sanat tarihi, filoloji, epigrafi, paleontoloji, tarih, coğrafya, kimya ve daha birçok disiplinle çalışmak durumunda ve bir kısmında donanım gerektirmektedir. Koleksiyoncular kültür varlıklarını bir yerde toplamayı korumak zannediyorlar. Oysaki bu eserleri en güvenli yere koymuş olmak onları korumak değildir. Satın alınan bu eserler bilimsel verilerinden koparılarak yok edilmeye mahkûm edilmiş olmaktadır[1314].

Koleksiyonculuk eski eser tahribatı ve talanını artırmaktadır. Daha önceki yıllarda rastlantı sonucu bulunan kültür varlıkları bu günkü gibi yurtdışına kaçırılmakla birlikte müzelere de gelmekteydi. Koleksiyonculuğun artmasıyla bu azalmış, yasa dışı kazılar artmış, eski eser piyasası ortaya çıkmıştır. Yurt dışı kaçakçılığının riskli oluşu nedeniyle kaçakçılık koleksiyonculara yönelmiş, iç piyasada rahat bir eski eser ticaretini dolayısıyla da kaçak kazıları artırmıştır. Bazı koleksiyoncular özenti sonucu bu işe yönelmekte şoförünü ya da hizmetlisini koleksiyonun tüm işlemlerinde koşturmaktadır. Koleksiyonculuk, sorumluluğu kişiyi bağlayan ciddi bir uğraştır. Zamanı olmayanlar bu işten vazgeçmelidir. Özellikle İstanbul'da varlıklı kesimde trajikomik bir koleksiyonculuk furyası oluşmuş, Anadolu'dan buraya büyük yoğunlukta eski eser gelmeye başlamıştır. Koleksiyoncularsa bu eserleri edinmekle yurt dışına kaçakçılığı önlediklerini belirtmektedirler. İşin gerçeği; tahripkâr biçimde bilinçsizce çıkarılmış, özgün ortamından koparılan, buluntu şekli, yeri bilinmeyen tarihsel değerlerini kaybetmiş eserler koleksiyoncuların evlerinde dekor nesnesi olmaktadır[1315].

Koleksiyonculuk zevkli bir hobi olmanın dışında yükümlülükleri olan, ilgi ve zaman gerektiren ciddi bir uğraştır. Koleksiyoncuların bu sorumluluk içinde olmaları ve bu işe gereken zamanı ayırmaları gerekmektedir. Koleksiyoncuların büyük bir kısmı kültür varlıklarını tarihsel kimlikleriyle bilmedikleri, tanımadıkları gibi envanter kaydı tanımlamasını yapamamaktadır. Bu durum koleksiyoncuların zaaflarını kullanan bazı fırsatçıların ortaya çıkmasını doğurmakta

[1313] Atik 1997: 38.
[1314] Atik 1997: 39.
[1315] Atik 1997: 41, 42.

ve koleksiyonculara çok sayıda sahte eser orijinalmiş gibi satılmaktadır. Envanter kayıtlarını sağlıklı yapma bilgisine sahip olmayan koleksiyoncu yasal sürede kayıtları tamamlayamamakta bu arada yapılan bir aramada koleksiyonda kayıtsız eser bulunmaktadır. Sonrasında da kayıt sorumluluğu müzenin işiymiş gibi bu eserlerden müzenin haberi olduğunu listenin müzeye verildiğini belirteterek bahaneler üretmektedir. Çoğu kez de müzelere bildirilen eser bilgileriyle koleksiyoncuda bulunan kayıtsız eserlerin tanım ve ölçüleri uyumsuzdur. Bu da göstermektedir ki koleksiyoncu ya kötü niyetli değil ancak yetersiz olarak yasaları yerine getiremiyor, ya da art niyetli koleksiyoncu yasaları çiğneyerek yasaların boşluklarından yararlanıyor. İki durumda göstermektedir ki yasalar yetersiz ve net değildir. Müzeciler koleksiyoncunun bilinçsizliği ve sorumsuzluğunun getirdiği ağır iş yükünü çekmektedir. Özetle müze personeli, müzeye ayıracakları zamanlarını, koleksiyoncuya ayırarak faydasız bir işle yok ettiklerini düşünmektedirler[1316].

Ayrıca müzeci gözüyle koleksiyonculuk faaliyetini hukuki olarak değerlendiren Atik, koleksiyoncuların yasadaki boşluklardan yararlanarak eser aldığını, normalde arkeolojik eserlerin alım satımının olmadığını ve edinilmekle risk taşındığını belirtmektedir. 2863 sayılı KTVKK'nun 24. maddesi (a) bendi, kültür varlıklarını devlet malı olarak nitelendirmektedir. Dolayısıyla alınıp satılmaları söz konusu değildir ve yasaktır. Buna karşın koleksiyonerler üçüncü kişilerden sıklıkla eser satın almakta bu da kimse tarafından sorgulanmamaktadır. Yasada kapsam dışı eserlerden koleksiyonlar yapılabileceği varsayılmışken, tersine müzelik eserlerden koleksiyon yapılmaktadır. Müzeler için tüm eserleri bırakın etütlük olan bir kırık seramik parçası bile çok önemlidir. Bu sebepten dolayı kanunda açıkça belirtilmese de arkeolojik eser niteliği taşıyan bir taşınır varlık yasa kapsamı dışında tutulmamalıdır. Müzeler bu eserlere belge vermek durumunda değildir. Bu nedenlerden dolayı artan koleksiyonculuk başvuruları, mevcutların tam denetim ve kontrolleri sağlanıncaya kadar dondurulmalı, hatta arkeolojik eser koleksiyonculuğu tamamıyla yasaklanması gerekmektedir. Müzecilere göre bunun gerekçesi, arkeolojik malzemelerin bilimsel veri olduğu ve bu sebeple sıradan kişiler elinde dekor malzemesi olarak kullandırılmaması olarak değerlendirilmektedir[1317].

5.2.3. Yasa Yapıcı Erkin Çalışmaları ve Düşünceler

TBMM'de yurt dışına kaçırılan kültür varlıklarının tespitleri ve mevcut kültür varlıklarının korunmasına yönelik alınacak önlemlerin belirlenmesi için kurulan Nisan 2018

[1316] Atik 1997: 40 - 43.
[1317] Atik 1997: 43, 44.

tarihli Meclis Araştırma Komisyonu raporu içinde birçok yerde koleksiyonculuk hakkında görüşlere yer verilmiştir. Gerek İçişleri Bakanlığı bilgi notları gerekse uzman dinleme tutanaklarından edinilen bilgilerle, koleksiyonculuğun arkeolojik bilgiyi yok eden kaçak kazılardan eser temini yönüne dikkat çekilmekte ve kaçak kazılarla ilişkilendirilmektedir[1318]. Raporda; kaçak kazılardan edinilmiş arkeolojik eserlerin, kayıtlı koleksiyoncu veya özel müzeye gitmesinin, envanterlere işlenmesinin, kontekstine ait bilgilerinin yok olması gerçeğini değiştirmediğine dikkat çekilmektedir. Bu tür edinilmiş eserlerin bilimsel kazıdan çıkmış eserden tamamen ayrıldığı ve böylece koleksiyonculuğun bilgiyi yok eden kaçak kazıları teşvik ettiği değerlendirilmektedir. Özellikle arkeolojik eserlerin, ülke içindeki özel müze ve koleksiyoncularca talebi, kültür varlığı kaçakçılığının başlıca nedeni görülmektedir. Rapor ayrıca bazı yasal hükümleri hatırlatarak özellikle arkeolojik eser koleksiyonculuğuna gönderme yapmaktadır. Yasalara göre: Bakanlığa bağlı devlet müzeleri kendilerine getirilen kültür varlıklarından, tasnif ve tescil sonucunda müzede korunması gerekenleri iade etmeyerek müzeye almak zorundadırlar. Yine aynı düzlemde; KGTKTV'nın Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik hükümleri de göstermektedir ki, arkeolojik eserlerden etütlük olanlar bile bulan kişiye bir belge ile iade edilememektedir. Bu yasal hatırlatmayı yapan rapor; özel müze ve koleksiyoncuların envanterlerine kaydedecekleri eserlerin de Bakanlık müzelerince belgelendirilerek koleksiyonlara katılması zorunluluğunu gündeme getirmektedir. Raporun hazırlandığı komisyon çalışmalarında, koleksiyoncu cephesini temsilen çağrılarak dinlenen bir koleksiyoncu derneği temsilcisinin, bilimsel etik ve kültür varlığı korumacılığına uymayan sıradışı talepleri[1319] komisyon üyelerinde arkeoloji konulu koleksiyonculuğa olumsuz bir kanaat oluşturduğunu düşündürmektedir. Zira komisyonun koleksiyoncularla ilgili değerlendirme metninde; koleksiyoncularca dile getirilmiş önerilerin uygulamaya geçirilmesi halinde bunların kültür varlığı kaçakçılığını artırıcı özellikler taşıdığı ve kültür varlıklarının yasa dışı kazılara maruz kalacağı belirtilmiştir. Sonuç değerlendirmesinde ise özel müze ve koleksiyonculuk faaliyetleri içinde, taşınmaz kültür varlıklarını korumak adına Yasalara aykırı şartlar oluşturan arkeolojik eser koleksiyonculuğunun engellenmesi ve sonrasında özel müze ve koleksiyoncuların yalnızca etnografik eserlerden koleksiyonlar yapması gerektiği

[1318] bk. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss555.pdf, 51, 53. (bk. Arkeolog Dr. Gül Pulhan'ın 24 Aralık 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı)

[1319] Komisyon çalışmalarında Kültür Varlıkları Koleksiyoncular Derneği Başkan Yardımcısı Turgut Tokuş'un 30 Kasım 2017 tarihli Dinleme Tutanağı'nda; taşınmaz kapsamında olan kültür varlıklarından steller, mil taşları, osthotekler, sunaklar, sandukalar, dikili taşlar ve bir taşınmaz bütünden kopmuş mimari parçaların da taşınır kültür varlığı sayılması talepler içinde yer almıştır. Yine vatandaşın bulduğu kültür varlığını, getirmesi gereken devlet müzelerine koleksiyoncu ve özel müzelerin de eklenmesi önerisi bulunmaktadır. TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı. (bk. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss555.pdf, 64)

değerlendirilmesine yer verilmiştir[1320]. Oysaki koleksiyoncuların büyük çoğunluğunun böyle anlamsız bir talebi olmayacağı ortadayken, belli bir tarihe kadar edinilmiş olanlar dışında, günümüz kültür varlığı korumacılığı ile uyuşmayan bu talebi ve böyle bir iznin sağlanması durumunda ülke içindeki taşınmaz kültür varlıklarının talan edileceğini değerlendiremeyen bu anlayışı koleksiyoncuların tamamına teşmil etmek eksik bir değerlendirme olacaktır.

TBMM tarafından yapılan Komisyon çalışma raporunda, dinlemelerden olumlu sonuç çıkacak görüşlere de yer verilmektedir. Bunlar: bugünün önemli müzelerinin geçmişinde koleksiyonculuğun olduğu ve hemen her koleksiyoncunun nihai amacının müze olduğu, bu yönüyle KGTKTV'ndan koleksiyonlar yapmanın desteklenmesi ve geliştirilmesi gereğine değinilmiştir. Ancak koleksiyoncu tarafında homojenlik olmadığı ve bazı koleksiyoncuların ilgi, bilinç, araştırma ile koleksiyonculuk yaparken bazılarının "koleksiyoncu" unvanı ile etiket sağlayıp kültür varlığı kaçakçılığında bunu bir zırh gibi kullandıkları dile getirilmiştir[1321].

Komisyon çalışmalarında yetkililerin dinlenmesi ve KVMGM istatistiklerinden elde edilen bilgilerden koleksiyon ve özel müzelerin arkeolojik eserlerden koleksiyonculuk yaptıkları ve devam ettirdikleri görülmektedir. Bu durumun iç talep doğurduğu ve 2863 sayılı Yasa'nın korumaya çalıştığı, bilimsel konteksti bozduğu, kaçak kazılara sebep olduğu kanısına varılmıştır.

1983 yılında yürürlüğe giren 2863 sayılı KTVKK' da, 1987 yılından 2018 yılına kadar çeşitli defalar pek çok maddesinde değişiklik, KHK, ek maddeler ve iptaller yapılsa da yetersizdir, istediği amaca ulaşamamıştır. Bilimsel olmaktan uzak ve çelişkili hükümler taşımaktadır. Hatta gayri ciddi caydırıcılık ve ceza hükümlerinin yasallık ilkelerine aykırı nitelikleri, acilen değiştirilmesini gerektirmektedir[1322]. 1984 yılında yürürlüğe giren KGTKTV Koleksiyoncuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik ise günün koşullarına uymadığından yeniden hazırlanarak 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik, koleksiyoncu derneklerinden, üniversitelerin ilgili bölüm başkanlarına kadar görüşler alınarak geniş bir platformda hazırlanmıştır[1323]. Yönetmelik de, 2863 sayılı Yasa gibi yer yer RG'de yayımlanan tamamlayıcı yasal düzenlemelere gidilmiş olsa da çalışmamızda da ele alındığı gibi ilgili devlet makamlarınca da çeşitli açılardan halen yetersiz görülmektedir.

[1320] https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss555.pdf, 65, 139.
[1321] Sakıp Sabancı Müzesi Müdürü Dr. Nazan Ölçer'in 24 Aralık 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı. (bk. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss555.pdf, 139)
[1322] Özcan 2008: 58.
[1323] Kocapınar 2008: 48.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye'de, korunması gerekli kültür varlığı koleksiyonculuğu içinde yer alan "arkeolojik eser koleksiyonculuğu" tüm yönleriyle irdelenmiştir. Arkeolojik nesnelerden koleksiyonlar yapmak, arkeoloji kavramının ülkeye girdiği 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra görülen bir olgudur. Ülkemizde bulunan taşınır arkeolojik eserlerin korumacılığı, yasa dışı ticarete maruz kalmaları yanında yurt dışı taleple kaçırılmaları yönüyle uzun yıllar yöneticilerin dikkatini çektiği ve çözüm aradığı bir konu olmuştur. İzin belgeli koleksiyonculuk kapsamında arkeolojik eser koleksiyonculuğu da, arkeolojik varlıkların korunması, kaçakçılığın önlenmesi ve kayıt sistemiyle denetim altına alınmasını amaçlayan yasal bir kurum olarak ortaya konmuştur. Ancak hukuk sistemi içinde yer verildiği 1973 yılında çıkarılan EEK'dan günümüze eleştirilerin odağı olmuştur. Arkeolojik eser koleksiyonculuğu, Türk yasal zemininde ihdas edildiğinden bu yana konuya taraf çevrelerce amaçları ve sonuçları yönüyle farklı değerlendirmelere tabi tutulmuş, her taraf için farklı bir kavram algısı oluşmuştur. Çalışma, bazı çevrelerde olumsuz bir algıyla kavram kazanmış arkeolojik eser koleksiyonculuğunu, gerçek anlamda kültür varlıklarının koruyucusu olarak bilime ve insanlığa hizmet eden bir faaliyet şeklinde yeniden düzenlemenin koşullarını ortaya koymayı amaçlamıştır.

Kültür varlıklarını anayasal koruma yükümlülüğündeki yasa yapıcı irade, bilimsel düzlemde ele alan arkeolog biliminsanları, kanunları uygulayan bürokrasinin temsilcisi müzeler, ve koleksiyon yapanlar bu konun taraflarıdır. Çalışma, arkeolojik eser koleksiyonculuğuna yıllardır yapılan olumlu veya olumsuz bakışları, savları ve savunmaları taraflar gözüyle aktarmış, fikir kümelenmeleriyle ortak ve ayrışan noktaların yoğunluğu belirlenmiştir. Çalışma, arkeoloji bilim ve etiğini merkeze alarak ana ölçüt kabul etmiştir. Böylece yeniden yapılanması istenen yasal çerçevenin çizilmesine en uygun ve geçerli formun ortaya konulmasına çalışmıştır. Tarafların aynı doğrultudaki görüşleri farklı kişilerce farklı zamanlarda ortaya atılmış olsa da kapsamlı olanlar öne çıkarılarak münferit çıkışlar tekraren ele alınmamıştır. Bu bağlamda ülke şartları, bilimsel ilkeler ve etik kurallar, evrensel değerler,

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi kişi hak ve özgürlükleri, özel mülkiyet ile kamu mülkiyeti denge unsuru olarak göz ardı edilmemiştir.

Türkiye'de arkeolojik eser koleksiyonculuğunun yasal mevzuata bağlanıp şekillenmesi 1980'li yıllar olduğundan, ülkemizde halen bu tarihlerden önce koleksiyonculuk faaliyetlerine başlamış önemli koleksiyoncular bulunmaktadır. 1983 yılında çıkarılmış 2863 sayılı KTVKK ve sonraki yıllarda değişen düzenlemeler öncesi yılların koleksiyonlarına, doğal olarak güncel yasalara aykırı materyaller de girmiştir. Eleştirilerde haklılık olsa da koleksiyoncular, maddi fedakârlıklarla edindikleri, sevgiyle koruyup kolladıkları bu nesneleri koleksiyonculuklarının kapsamında değerlendirmekten vazgeçememektedirler. Türkiye'de arkeoloji koleksiyonculuğuna başlayanların büyük bir çoğunluğu da mevzuatın derinliğine inmeden arkeolojiye olan ilgiyle koleksiyonlar oluşturduğundan, zaman içerisinde bir takım sıkıntılar başgöstermekte ve birtakım çelişkiler yaşanmaktadır. Koleksiyoncular cephesinden yapılan savunmalarda bu göze çarpmaktadır.

Çeşitli konularda birbiriyle çatışan koleksiyoncu cephesi ile müzeci, kanun yapıcı, bürokrat, hukukçu ve akademisyenler ortak bir tutumla; "tanımların, koruma yasaları ve koleksiyonculukla ilgili mevzuatın" anlaşılır netlikte olmadığını, eksikliklerin ve çelişkilerin bulunduğunu, uygulamada sıkıntılara neden olduğu gibi hukuk tekniği açısından da sorunlu olduğunu ve çağın dışında kaldığını belirtmişlerdir. Taraflar, anlaşılır, açık ve ihtiyaca cevap veren modern yasal düzenlemelerin ivedilikle yapılması gerektiğini ortak bir ifade ile dile getirmektedir.

Öncelikle ülkemizde koleksiyonculuk mevzuatının ihtiyacı karşılayacak şekle sokulması gerekmekte, sonrasında koleksiyonculuk izin belgesi verilecek kişilerde mevzuata ilave yeterlilikler tanımlanması istenmektedir.

Mevcut koleksiyonculuğu eleştiren taraflar; kaçak kazılara ve tahribata neden olmayacak, kültür varlıklarına zarar vermeyen, bilimsel ilkelere, bilim etiğine saygı duyan, topluma yarar sağlayan, bilinçle ve ilgiyle yapılan koleksiyonculuğa karşı olmadıklarını desteklenip, geliştirilmesini belirtmişlerdir.

Menşei denetlenmeden kaydedilen her eser yasa dışı kazıyı tetiklediği gibi yurtdışına kaçırılma kanallarını da açmaktadır. Koleksiyonculukta köken belgesi sistemine geçiş sağlanmalıdır. Menşei bilgisi olmadan, kaynak gösterilmeden eser alımı, yeri dolmayacak tahribata neden olan kaçak kazıları teşvik etmektedir. Bu gerçeklerle; kültür varlıkları, müzeler ve koleksiyonlar açısından sistemin ve hukuki mevzuatın çağın dışında kaldığı gözlenmektedir. Uluslararası alanda gelişen koruma eğilimlerini dikkate alarak, AB normları ve tarafı

olduğumuz uluslararası sözleşmeler ile ülkemiz gerçeklerine uyan yeni bir hukuki düzenleme ve yapıya acilen ihtiyaç vardır.

Çalışma ile kaynak ülke olma ve sosyo ekonomik koşullar nedeniyle, Türkiye'de taşınır kültür ve tabiat varlıklarının sıkı yasalarla koruma altına alınması gerekliliği görülmüş oldu. Koruma politikaları içinde arkeolojik eser koleksiyonculuğunun da yeri olduğu değerlendirilmiştir. Bu bağlamda algılardaki olumsuz koleksiyonculuğun yok edilerek, yerine sorunları giderilmiş, yeni bir çehre kazanmış "koleksiyonculuk" yapılanmasına gidilmesinin gereği anlaşılmıştır.

Her alanda olabilecek art niyet ve kötü örnekleri esas almak, sorunları çözmek yerine kolaycılıkla engelleyici yaklaşımları öne almak, iyi niyetli ve güzel amaçları cezalandırmaktır. Türkiye, özünde var olan Türk arkeoloji geleneği içinde oluşturulmuş kendine özgü orijinal kültür varlığı korumacılığında olduğu gibi, Dünya'ya örnek olabilecek özgün bir koleksiyonculuk modeli ve uygulaması ortaya koyabilir ve öncü olabilir. Koleksiyonculuk bazı çevrelerce kişisel bir tatmin gibi algılansa da gerçekte, kişisel ilgi yanında evrensel bilime ve insanlığa hizmet etmek amacını taşımaktadır.

EKLER

Ek 1

ETNOGRAFİK NİTELİKTEKİ TAŞINIR KÜLTÜR VARLIKLARI HAKKINDA YÖNETMELİK

BİRİNCİ BÖLÜM
Amaç, Kısaltma ve Tanımlar

Amaç ve Kapsam

Madde 1- Amaç, Etnoğrafik nitelikteki taşınır kültür ve tabiat varlıklarının alımı, satımı, ait olacağı devirleri, diğer nitelikleri, tescilleri, yurtdışına çıkarılmaları ve yurda getirilmeleri ile ilgili kuralları göstermektir.

Kısaltma ve Tanımlar

Madde 2-Bu Yönetmelikte geçen:

a)Bakanlık; Kültür ve Turizm Bakanlığını,

b)Etnoğrafik nitelikteki kültür varlıkları; Halkın sosyal hayatını yansıtan insan yapısı araç ve gereçler dâhil bilim, din ve mihaniki sanatlarla ilgili taşınır varlıklarını,

c)İhtisas elemanı; Arkeoloji, etnoloji, sanat tarihi gibi bilim dallarında öğrenim görmüş kişileri,

d)Tescil; Etnoğrafik nitelikteki korunması gerekli taşınır kültün varlıklarından müzelere alınanların müze envanter defterine kaydedilmesini,

İfade eder.

İKİNCİ BÖLÜM

Etnoğrafik Eserlerin Alımı, Satımı, Devri, Yurtdışından Getirilmeleri ve Yurtdışına Çıkarılmaları Yurtiçinde Alımı, Satımı ve Devri Serbest Olan Etnoğrafik Nitelikteki Kültür Varlıkları

Madde 3- Müze koleksiyonlarını tamamlayıcı nitelikte olmayan ve belge değeri taşımayan etnoğrafik nitelikteki kültür varlıkları ile Abdülmecit, Abdülaziz, V.Murat, II. Abdülhamit, V.Mehmet Reşat ve Vahidettin'e ait ve aynı çağdaki sikkelerin yurtiçinde alımı, satımı ve devri serbest olup ayrıca tescile tabi değildirler.

Değerlendirilmek üzere müzelere başvurulması halinde;

a)Müzeye alınmayan etnoğrafik nitelikteki taşınır kültür varlıkları, yurtiçinde alımının, satımının ve devrinin serbest olduğunu gösterir bir belge ile maliklerine iade edilir. Belgenin bir örneği ilgili müzede bulundurulur.

b)Müzeye alınması uygun görülenler malikinin belirlenen değer tekdirine razı olması halinde, müze tarafından satın alınırlar.

Değer takdirine razı olunmaması halinde, yurtdışına çıkarılamayacağını gösterir bir belge ile maliklerine iade edilir. Belgenin bir örneği ilgili müzede bulundurulur.

Etnoğrafik nitelikteki kültür varlıklarının bir grubunu teşkil eden yazma ve tezhipli kitaplar Bakanlığa bağlı kütüphanelerce de usulüne uygun olarak alınabilir.

Yurtdışına Çıkarılamayacak Etnoğrafik Nitelikteki Kültür Varlıkları

Madde 4- Jeolojik, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup; Jeoloji, antropoloji, prehistorya, arkeoloji ve sanat tarihi açılarından belge değeri taşıyan ve ait oldukları dönemin sosyal, kültürel, teknik ve ilmi özellikleri ile seviyesini yansıtan her türlü taşınır kültür varlıkları ile Osmanlı İmparatorluğu Dönemi sonuna kadar olan Türk Milletinin gelenek ve göreneklerini,

dini inançlarını sembolize eden, nadir olan, müze koleksiyonlarını tamamlayıcı nitelikte bulunan, belge değeri taşıyan Etnoğrafik nitelikteki kültür varlıkları ile Milli Mücadeleye, Türk Cumhuriyeti Tarihine ve Atatürk'e ait korunması gerekli taşınır kültür varlıkları, yurtdışına çıkarılamaz.

Yurtdışına Çıkarılacak Etnoğrafik Nitelikteki Kültür Varlıkları

Madde 5- 4 üncü madde kapsamı dışında kalan etnoğrafik nitelikteki taşınır kültür varlıkları yurtdışına çıkarılabilir.

Yurtdışına çıkarılmak istenenlerin kontrolü Bakanlığa bağlı müzelerce yapılır.

Müzelerin kontrolünden geçmeyen her türlü taşınır kültür varlığının değerlendirilmesi için, Bakanlık ihtiyaç duyduğunda, Bakanlığa bağlı müzelerden arkeoloji, etnoloji, sanat tarihi gibi bilim dallarında öğrenim görmüş ihtisas elemanlarını ihtiyaç duyulan gümrük kapılarında görevlendirebilir.

Yapılan kontrol sonunda yurtdışına çıkmasında sakınca görülenler, değerlendirmeleri yurtiçinde yapılmak şartıyla maliklerine iade edilirler.

Bu ihtisas elemanlarının görev yapacakları gümrük kapıları ve çalışma şartları Bakanlık ile Maliye ve Gümrük Bakanlığı arasında yapılacak bir protokolle belirlenir.

Etnoğrafik Nitelikteki Kültür Varlıklarının Yurda Sokulması

Madde 6- Yurtdışından taşınır kültür ve tabiat varlığı getirmek serbesttir. Bu kültür varlıklarını getirenler, bunların her birinin niteliklerini (adı, cinsi, ölçüsü vs) belirten fotoğraflı envanter listesini yurda girişlerinde beyan etmek ve bu listenin bir nüshasını ilgili müzelere vermek zorundadır.

Müzayede amacıyla getirilen kültür varlıkları için müzayedenin yapılacağı yerdeki Müze Müdürlüğüne müzayede tarihinden en az bir ay önce başvurulur.

Yurtdışından getirilen taşınır kültür varlıklarından müze koleksiyonlarını tamamlayıcı nitelikte görülenlerin satın alma hakkı öncelikle ilgili müzelere aittir. Müzelerce satın alınamayanların satışı yapılabilir.

Yurtdışından getirilen taşınır kültür varlıklarının değerlerini takdir etmek üzere Değerlendirme Komisyonları kurulur.

Değerlendirme Komisyonları; ilgili müzeden iki ihtisas elemanı, üniversitelerin ilgili bölümlerinden seçilecek iki temsilci ile taşınır kültür varlığı ticareti yapanlar adına katılacak bir temsilciden teşekkül eder.

Yurtdışından getirilen taşınır kültür varlıklarından yurtiçinde satışı yapılanlara dair belge ilgili müzeye verilir. Yurda giriş sırasında yapılan envanter listesinden çıkarılır. Envanter listesinde bulunan, ancak satışı yapılamayanların yurtdışına çıkarılması serbesttir.

Yurtiçinde derlenen etnoğrafik nitelikteki taşınır kültür varlıklarının satışının yapılacağı müzayedelerde kültür varlıklarının kontrolü, ilgili müze müdürlüğünce yapılır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Yürürlük ve Yürütme

Yürürlük

Madde 7- 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 3386 sayılı Kanunla değişik 24 üncü maddesine dayalı olarak çıkarılan bu yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 8- Bu yönetmelik hükümlerini Kültür ve Turizm Bakanı yürütür.

Ek 2

Atatürk'ün İsmet İnönü'ye çektiği 19. 02. 1931 tarihli telgrafın orijinal metni.

KONYA'DAN BAŞBAKAN İNÖNÜ'YE TELGRAF

20. II. 1931

Acele ve önemlidir.

Son tetkik seyahatimde muhtelif yerlerdeki müzeleri, eski sanat ve medeniyet eserlerini de gözden geçirdim:

1. İstanbul'dan başka Bursa, İzmir, Antalya, Adana ve Konya'da mevcut müzeleri gördüm. Bunlarda şimdiye kadar bulunabilen bazı eserler muhafaza olunmakta ve kısmen de ecnebi mütehassısların yardımı ile tasnif edilmektedir. Ancak, memleketimizin, hemen her tarafında emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadîm medeniyet eserlerinin ilerde tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmî bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan âbidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerinde ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere arkeoloji mütehassıslarına kat'i lüzum vardır. Bunun için Maarifçe harice tahsile gönderilecek talebeden bir kısmının bu Şubeye tahsisi muvafık olacağı fikrindeyim.

2. Konya'da asırlarca devam etmiş ihmaller sebebiyle büyük bir harabî içinde bulunmalarına rağmen sekiz asır evvelki Türk medeniyetinin hakikî şaheserleri kıymette bazı mebâni vardır. Bunlardan bilhassa Karatay Medresesi, Alâeddin Camii, Sahip-Ata medrese, cami ve türbesi, Sırçalı Mescid ve İnce Minare, derhal ve müstacelen tamire muhtaç bir haldedirler. Bu tamirin gecikmesi, bu âbidelerin kâmilen indirasını mucip olacağından evvelâ asker işgalinde bulunanların tahliyesinin ve kâffesinin mütehassıs zevat nezaretiyle tamirinin temin buyurulmasını rica ederim.

Gazi Mustafa Kemal

https://atam.gov.tr/wp-content/uploads/tamim-son-Onar%C4%B1ld%C4%B1.pdf
(Önder 1966: 13, M. Önder, Atatürk ve Müzeler, Halkevleri Dergisi, özel sayı: 1)

Ek 3

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları

Korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları:

Madde 23 – Korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları şunlardır:

a) (Değişik: 17/6/1987 - 3386/9 md.) Jeolojik, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait, jeoloji, antropoloji, prehistorya, arkeoloji ve sanat tarihi açılarından belge değeri taşıyan ve ait oldukları dönemin sosyal, kültürel, teknik ve ilmi özellikleri ile seviyesini yansıtan her türlü kültür ve tabiat varlıkları;

Her çeşit hayvan ve bitki fosilleri, insan iskeletleri, çakmak taşları (sleks), volkan camları (obsidyen), kemik veya madeni her türlü aletler, çini, seramik, benzeri kab ve kacaklar, heykeller, figürinler, tabletler, kesici, koruyucu ve vurucu silahlar, putlar (ikon), cam eşyalar, süs eşyaları (hülliyat), yüzük taşları, küpeler, iğneler, askılar, mühürler, bilezik ve benzerleri, maskeler, taçlar (diadem), deri, bez, papirus, parşümen veya maden üzerine yazılı veya tasvirli belgeler, tartı araçları, sikkeler, damgalı veya yazılı levhalar, yazma veya tezhipli kitaplar, minyatürler, sanat değerine haiz gravür, yağlıboya veya suluboya tablolar, muhallefat (religue'ler), nişanlar, madalyalar, çini, toprak, cam, ağaç, kumaş ve benzeri taşınır eşyalar ve bunların parçaları,

Halkın sosyal heyetini yansıtan, insan yapısı araç ve gereçler dahil, bilim, din ve mihaniki sanatlarla ilgili etnografik nitelikteki kültür varlıkları.

Osmanlı Padişahlarından Abdülmecit, Abdülaziz, V. Murat, II. Abdülhamit, V. Mehmet Reşat ve Vahidettin ve aynı çağdaki sikkeler, bu Kanuna göre tescile tabi olmaksızın yurt içinde alınıp satılabilirler.

Bu madde kararına girmeyen sikkeler bu Kanunun genel hükümlerine tabidir.

b) Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşuna ait tarihi değer taşıyan belge ve eşyalar, Mustafa Kemal ATATÜRK'e ait zati eşya, evrak, kitap, yazı ve benzeri taşınırlar.

Yönetim ve gözetim:

Madde 24 – (Değişik: 17/6/1987 - 3386/10 md.) Devlet malı niteliğini taşıyan korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarının Devlet elinde ve müzelerde bulundurulması ve bunların korunup değerlendirilmeleri Devlete aittir. Bu gibi varlıklardan gerçek ve tüzelkişilerin ellerinde bulunanlar, değeri ödenerek Bakanlık tarafından satın alınabilir.

23 üncü maddenin (a) bendinde belirtilen etnografik mahiyetteki kültür varlıklarının yurt içinde alımı, satımı ve devri serbesttir. Alımı, satımı serbest bırakılacak etnoğrafik eserlerin hangi devirlere ait olacağı ve diğer nitelikleri ile kayıt ve tescil şartları bir yönetmelikle belirlenir.

Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Atatürk'e ait korunması gerekli taşınır kültür varlıkları, Bakanlık, Milli Savunma Bakanlığı veya Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nca satın alınabilir.

Ancak, bu tip eserlerden her ne suretle olursa olsun yurt dışına çıkarılacakların kontrolü, Bakanlığa bağlı müzelerce yapılabileceği gibi bazı gümrük çıkış kapılarında

bulundurulacak ihtisas elemanlarınca da yapılabilir. Hangi kapılarda ihtisas elemanı bulundurulacağı bir yönetmelikte belirlenir.

Yapılan kontrol sonunda bu tip eserlerden yurt dışına çıkmasında sakınca görülenler tespit edilerek değerlendirilmeleri yurt içinde yapılmak şartıyla, sahiplerine iade edilirler.

Bu maddede belirtilen ve alım, satımı serbest bırakılan eserlerde Devletin rüçhan hakkı mahfuzdur.

Müzelere alınma:

Madde 25 – Dördüncü maddeye göre Kültür ve Turizm Bakanlığına bildirilen taşınır kültür ve tabiat varlıkları ile 23 üncü maddede belirlenen korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından bilimsel esaslara göre tasnif ve tescile tabi tutulurlar. Bunlardan Devlet müzelerinde bulunması gerekli görülenler, usulüne uygun olarak müzelere alınırlar.

Korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarının tasnifi, tescili ve müzelere alınmaları ile ilgili kıstaslar, usuller ve esaslar yönetmelikte belirlenir.

Türk askeri tarihini ilgilendiren her türlü silah ve malzemenin bulundukları veya ihbar edildikleri yerde, tarihi niteliklerinin araştırılması, incelenmesi ve değerlendirilmesi Genelkurmay Başkanlığınca yapılır.

Tasnif ve tescil dışı bırakılan ve müzelere alınması gerekli görülmeyenler, sahiplerine bir belge ile iade olunurlar. Belge ile iade olunan kültür varlıkları üzerinde, sahipleri her türlü tasarrufta bulunabilirler. Bir yıl içinde sahipleri tarafından alınmayanlar, müzelerde saklanabilir veya usulüne uygun olarak Devletçe satılabilir.

Müze, özel müze ve koleksiyonculuk:

Madde 26 – Bu Kanunun kapsamına giren kültür ve tabiat varlıklarına ait müzelerin kurulması, geliştirilmesi Kültür ve Turizm Bakanlığının görevlerindendir.

Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve tüzelkişilerle vakıflar, Kültür ve Turizm Bakanlığından izin almak şartıyla, kendi hizmet konularının veya amaçlarının gerçekleştirilmesi için her çeşit kültür varlığından oluşan koleksiyonlar meydana getirebilir ve müzeler kurabilirler. Ancak, gerçek ve tüzelkişilerle vakıflar tarafından kurulacak müzelerin faaliyet konuları ve alanları, yapılacak başvuruda beyan olunan istekleri değerlendirerek, Kültür ve Turizm Bakanlığınca verilecek izin belgesinde belirlenir.

Gerçek ve tüzelkişilerce kurulacak müzeler, Kültür ve Turizm Bakanlığının izin belgesinde belirlenen konu alanlarına inhisar etmek şartı ile taşınır kültür varlığı bulundurabilir ve teşhir edebilirler. Bu müzeler de, taşınır kültür varlıklarının korunması hususunda Devlet müzeleri statüsündedirler.

Anılan müzelerin kuruluş amacı, görevi ve yönetim şekil ve şartları ile gözetim ve denetimi yönetmelikle belirlenir.

Devlet müzeleri içerisinde özel bir ihtisas ve araştırma müzeleri olan askeri müzelerin kurulması, yaşatılması, malzemenin ve uğraş konularının tayin ve tespiti Genelkurmay Başkanlığına aittir. Bu müzelerin görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma düzenleri, Milli Savunma Bakanlığının, Kültür ve Turizm Bakanlığıyla birlikte hazırlayacağı bir yönetmelikte belirtilir.

Gerçek ve tüzelkişiler, Kültür ve Turizm Bakanlığınca verilecek izin belgesiyle korunması gerekli taşınır kültür varlıklarından oluşan koleksiyonlar meydana getirebilirler.

Koleksiyoncular faaliyetlerini, Kültür ve Turizm Bakanlığına bildirmek ve yönetmelik gereğince, taşınır kültür varlıklarını envanter defterine kaydetmek zorundadırlar.

Koleksiyoncular, ilgili müzeye tescil ettirerek, koleksiyonlarındaki her türlü eseri onbeş gün önce Kültür ve Turizm Bakanlığına haber vermek şartı ile kendi aralarında değiştirebilir veya satabilirler. Satın almada öncelik Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir.

Kültür varlığı ticareti:

Madde 27 – Yirmibeşinci madde gereğince tasnif ve tescil dışı bırakılan ve Devlet müzelerine alınması gerekli görülmeyen taşınır kültür varlıklarının ticareti, Kültür ve Turizm Bakanlığının izni ile yapılır.

Bu ticareti yapmak isteyenler, Kültür ve Turizm Bakanlığından ruhsatname almak zorundadırlar. Bu ruhsatnameler üç yıl için geçerlidir. Bu sürenin bitiminden bir ay önce ruhsatname yenilenebilir. Bu Kanun hükümlerine aykırı hareket edenlerin ruhsatnameleri, süresine bakılmaksızın iptal edilir.

İkametgâhını ticarethane olarak gösterme yasağı:

Madde 28 – Kültür varlığı ticareti yapanlar belli bir ticaret yeri göstermek mecburiyetindedir. Ancak, ikametgâhlarını hiçbir zaman, ticarethane veya depo olarak gösteremezler.

Ticarethane ve depoların kontrolü:

Madde 29 – Kültür varlığı ticareti yapanların işyerleri ve depoları yönetmelikte belirlenen esaslar dâhilinde Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkililerince denetlenir.

Haber verme zorunluluğu:

Madde 30 – Kamu kurumu ve kuruluşları (Belediyeler ve il özel idareleri dâhil, vakıflar, gerçek ve tüzelkişiler satacakları eşya ve terekeler arasında bulunan veya yapacakları müzayedelerdeki satışlara konu olan taşınır kültür ve tabiat varlıkları ile koleksiyonları, önce Devlet müzelerine haber vermeye ve göstermeye mecburdurlar. Kültür ve Turizm Bakanlığı, kültür ve tabiat varlıklarından meydana getirilen koleksiyonları kuracağı komisyonun takdir edeceği bedel üzerinden satın alabilir. Bunlardan hazineye intikal etmiş olup da müze koleksiyonlarına girmesi lüzumlu görülenler, Devlet Ayniyat Yönetmeliği hükümlerine göre Kültür ve Turizm Bakanlığına devrolunurlar.

Birinci fıkrada sözü edilen, kamu kurumu ve kuruluşları, vakıflar, gerçek ve tüzelkişiler satacakları veya ve terekeler arasında bulunan veya yapacakları müzayedelerdeki satışlara konu olan askeri tarihimize ait kültür varlıkları ile silah ve askeri malzeme koleksiyonlarını Genelkurmay Başkanlığına haber vermeye ve göstermeye mecburdurlar. Bu kültür varlıklarından hazineye intikal etmiş olup askeri müzelerin koleksiyonlarına girmesi lüzumlu görülenler Devlet Ayniyat Yönetmeliği hükümlerine göre Milli Savunma Bakanlığına devrolunurlar.

Madde 31 – (Mülga: 17/6/1987 - 3386/18 md.)

Yurt dışına çıkarma yasağı:

Madde 32 – Yurt içinde korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları yurt dışına çıkarılamaz. Ancak, milli çıkarlarımız dikkate alınarak, bunların hertürlü hasar, zarar, tehdit veya tecavüz ihtimaline karşı, gideceği ülke makamlarından teminat almak ve sigortalanmak şartı ile yurt dışında geçici olarak sergilendikten sonra geri getirilmelerine; Cumhurbaşkanınca karar verilir (1). Türkiye'deki kordiplomatik mensupları, Türkiye'ye girişlerinde beyan ederek beraberlerinde getirdikleri yabancı kökenli kültür varlıklarını, çıkışlarında beraberlerinde götürebilirler.

Yurt dışına geçici olarak sergilenmek üzere kültür ve tabiat varlıkları gönderilmesi esasları ile Türkiye'deki kordiplomatik mensuplarına beraberlerinde getirdikleri bu tür varlıkların giriş ve çıkışlarında yapılacak işlemler, istenecek belgeler ve ilgili diğer hususlar Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığının birlikte düzenleyecekleri yönetmelikte belirtilir.

Yurt dışından getirme:

Madde 33 – Yurt dışından kültür varlığı getirmek serbesttir.

Kopya çıkarma:

Madde 34 – Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı ören yerleri ve müzelerdeki taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının öğretim, eğitim, bilimsel araştırma ve tanıtma amacı ile

fotoğraflarının ve filmlerinin çekilmesi, mulaj ve kopyalarının çıkartılması Kültür ve Turizm Bakanlığının iznine bağlıdır.

Bu hususlarla ilgili esaslar, yönetmelikte tespit olunur.

(1) 2/7/2018 tarihli ve 700 sayılı KHK'nin 78 inci maddesiyle, bu fıkrada yer alan "Kültür ve Turizm Bakanlığınca teşkil edilecek yükseköğretim kurumlarının Arkeoloji ve Sanat Tarihi bilim dallarının başkanlarından oluşan bilim kurulunun kararı ve Kültür ve Turizm Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca" ibaresi "Cumhurbaşkanınca" şeklinde değiştirilmiştir.

Ek 4

KORUNMASI GEREKLİ TAŞINIR KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARI KOLEKSİYONCULUĞU VE DENETİMİ HAKKINDA YÖNETMELİK

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Kapsam, Dayanak ve Tanımlar

Amaç

MADDE 1 – (1) Bu Yönetmeliğin amacı, korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarına sahip olanlar ile koleksiyoncuların uymaları zorunlu usul ve esaslar ile bunların gözetim ve denetim ilkelerini belirlemektir.

Kapsam

MADDE 2 – (1) Bu Yönetmelik, korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları ile bunlara sahip olanları ve koleksiyoncuları kapsar.

Dayanak

MADDE 3 – (1) Bu Yönetmelik, 21/7/1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 24 üncü, 26 ncı ve 30 uncu maddeleri gereğince hazırlanmıştır.

Tanımlar

MADDE 4 – (1) Bu Yönetmelikte geçen;

a) Bakanlık: Kültür ve Turizm Bakanlığını,

b) Envanterli taşınır kültür ve tabiat varlığı: Taşınır kültür ve tabiat varlıklarının komisyonca değerlendirilmesi sonucunda, koleksiyoncunun, envanter defterine kayıt ettiği taşınır kültür ve tabiat varlıklarını,

c) İhtisas elemanı: Üniversitelerin konu ile ilgili bölümlerinden mezun olmuş arkeolog, sanat tarihçisi, tarihçi, etnolog, sümerolog, hititolog, antropolog, klasik ve şark dilleri filologlarını,

ç) Kanun: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununu,

d) Koleksiyon: Bu Yönetmelikte belirtilen şartlarda sınıflandırılan, saklanan korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarından oluşan grubu,

e) Koleksiyoncu: Kültürel ve doğal mirasın taşınabilir özellikteki yapıtlarının mevzuat çerçevesinde toplanması, arşivlenmesi, korunması, bilimsel yayınlarla tanıtılarak yayınlanması ve sergilemesini gerçekleştiren kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek veya tüzel kişileri,

f) Komisyon: 6, 7, 8, 10, 11, 14 ve 15 inci maddeler uyarınca, koleksiyoncuları ve koleksiyonlarında yer alan taşınır kültür ve tabiat varlıklarının durumunu incelemek ve değerlendirmek üzere müze müdürünün başkanlığında, varsa müze müdür yardımcısı ile müze ihtisas elemanlarından oluşacak en az üç kişilik komisyonu,

g) Müze: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne bağlı müzeleri,

ğ) Özel müze: Kanunun 26 ncı maddesi gereğince düzenlenen 22/1/1984 tarihli ve 18289 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Özel Müzeler ve Denetimleri Hakkında Yönetmelik kapsamında Bakanlık onayı ile açılan müzeleri,

h) Tasnif: Taşınır kültür ve tabiat varlıklarından, korunması gerekli olanlar arasından müzelere alınacaklar ile alınmayacakların ayrımını,

ı) Taşınır kültür ve tabiat varlığı: Kanunun 23 üncü maddesinde belirtilen korunması gerekli varlıkları,

i) Tescil: Taşınır kültür ve tabiat varlıklarından, müzelere alınanların müze envanter defterine kaydı ile müzelere alınmayanların koleksiyoncu envanter defterine kayıt yolu ile belgelendirilmesi ve envanter listelerinin birer nüshalarının müze arşivlerinde muhafaza edilmesini, ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM
Koleksiyonculuk ve Denetim

Başvuru

MADDE 5 – (1) Taşınır kültür ve tabiat varlığı koleksiyon izin belgesi almak isteyenler koleksiyonun bulundurulacağı yere en yakın müze müdürlüğüne yazılı olarak aşağıdaki bilgi ve belgelerle başvuruda bulunur:

a) T.C. kimlik numarası beyanı,

b) İkametgâh beyanı,

c) Adli sicil beyanı ve arşiv kaydı,

ç) Üç adet vesikalık fotoğraf,

d) Koleksiyonun bulundurulacağı yerin adresi,

e) Varsa ellerinde bulunan taşınır kültür ve tabiat varlıklarının envanter bilgilerini belirtir liste.

(2) Kamu kurum ve kuruluşları ile tüzel kişilerden, koleksiyon izin belgesi almak için birinci fıkradaki belgelere ek olarak, koleksiyondan sorumlu kişinin kimlik bilgileri, karar ve yetki belgesi istenir.

(3) (Ek: RG-13/6/2012-28322) Güveni kötüye kullanmak, zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanmak, dolanlı iflas, resmi ihale ve alım-satımlarına fesat karıştırma, devletin sırlarını açığa vurma, uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti yaparak kullanılmasını kolaylaştırma ve kullanma, satın alma veya bulundurma suçları ile 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu, 21/3/2007 tarihli ve 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu ve 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 282. maddesinde belirtilen suçlardan hüküm giyenlere koleksiyon izin belgesi verilmez.

İnceleme ve değerlendirme

MADDE 6 – (1) Başvuru üzerine, bu Yönetmelik hükümlerine göre;

a) Koleksiyonun bulunduğu veya bulundurulacağı yerin taşınır kültür ve tabiat varlıklarının muhafazasına uygun olup olmadığı,

b) Her türlü güvenlik tedbirinin alınıp alınmadığı,

c) Başvuruda belirtilen hususların yerine getirilip getirilmediği,

ç) Koleksiyonculuk yapıp yapamayacağı, hususları komisyon tarafından incelenir.

(2) Komisyon birinci fıkrada belirtilen hususları bizzat yapabileceği gibi, görevlendireceği en az iki müze ihtisas elemanının tespitine göre de değerlendirme yapabilir. Komisyonun yaptığı inceleme ve değerlendirme sonucunda, durumun olumlu bulunması halinde, nitelikleri Bakanlıkça tespit edilen koleksiyon izin belgesi, ücretinin yatırıldığını gösterir banka dekontunun ibraz edilmesi üzerine müze müdürlüğü tarafından verilir.

Koleksiyoncu koleksiyon izin belgesini koleksiyonunu bulunduracağı adreste görünür bir yere asar. Verilen belgenin bir nüshası Bakanlığa gönderilir ve konu hakkında İçişleri Bakanlığına bilgi verilir.

(3) Kültür varlığı ticareti yapanlar, *özel müze sahipleri* ve Bakanlık personeli, korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlığı koleksiyonculuğu yapamaz. Koleksiyoncu birden fazla koleksiyon izin belgesi alamaz.*(2)*

Envanter kaydı

MADDE 7 – (1) Komisyon gerekli görürse, koleksiyoncuya ait taşınır kültür ve tabiat varlıklarının envanter defterine sağlıklı bir şekilde kaydedilebilmesi için koleksiyoncudan ihtisas elemanı görevlendirilmesini ister. Koleksiyoncu, görev yapacak ihtisas elemanının kimlik bilgilerini, özgeçmişini ve noter onaylı sözleşmesini müzeye verir. Bu ihtisas elemanlarının müze müdürlüklerinden yeterlilik belgesi almaları zorunludur.

(2) Koleksiyona dahil edilecek taşınır kültür ve tabiat varlıkları, müze müdürlüğünce verilecek iki adet envanter defterine müze ihtisas elemanlarının gözetimi altında koleksiyoncu tarafından kaydedilir. Kayıt anında taşınır kültür ve tabiat varlıklarının elde ediliş şekli, dönemi ve fiziki tanımlaması belirtilir. Taşınır kültür ve tabiat varlıklarının sahiplerince usulüne uygun şekilde çektirdikleri fotoğraflarını da ihtiva eden bu envanter defterinin bir adedi müzede saklanır. Belgelendirilerek koleksiyona sonradan ilave edilen taşınır kültür ve tabiat varlıkları otuz gün içinde her iki envanter defterinin devam eden sıra numarasına uyularak usulüne göre kaydedilir. Bir envanter numarasına birden fazla kültür ve tabiat varlığı kaydedilemez.

(3) Taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ve bunlara ait parçalar koleksiyona dahil edilemez ve envanter defterine kaydedilemez.

Denetim ve gözetim

MADDE 8 – (1) Koleksiyoncular, denetim yönünden bağlı bulundukları müze müdürü veya görevlendireceği müze ihtisas elemanları tarafından, yılda en az bir defa denetlenir. Koleksiyoncu, denetimin sağlanmasından varsa görevli ihtisas elemanı ile birlikte sorumludur. Bu denetlemelerde, taşınır kültür ve tabiat varlıklarının sağlığı ve güvenliği ile ilgili tedbirlerin alınıp alınmadığı, envanter defterine kaydedilmeyen taşınır kültür ve tabiat varlığı bulunup bulunmadığı ve koleksiyonda noksanlık olup olmadığı gibi hususlar incelenir. Taşınır kültür ve tabiat varlıklarının sağlığı, muhafazası ve güvenliği ile ilgili şartlar yerine getirilmemiş ise tespiti yapılan aksaklıklar otuz gün içerisinde koleksiyoncu tarafından giderilir. Denetim esnasında belirlenen aksaklıkların süresi içerisinde giderilmesi koleksiyoncunun, bunların takibi de müze müdürlüğünün sorumluluğundadır. Denetleme raporunun bir nüshası koleksiyoncuya verilir, bir nüshası ilgili müze müdürlüğünde saklanır ve bir nüshası ise Bakanlığa gönderilir.

(2) Koleksiyoncuya ait bir kültür ve tabiat varlığının kaybolması, çalınması ve zarar görmesi halinde, durum derhal ilgili mercilere ve ilgili müze müdürlüğüne belgeleri ile bildirilir. Müze müdürlüğünce gerekli inceleme yaptırılır. Yapılan inceleme sonucunda, taşınır kültür ve tabiat varlığının kaybolması, çalınması veya zarar görmesi gibi durumlarda koleksiyoncunun ihmali olduğu kanaatine varılması halinde, koleksiyon izin belgesinin iptali ve koleksiyoncu hakkında Cumhuriyet Savcılığına suç duyurusunda bulunulması hususu komisyon tarafından değerlendirilir.

(3) Taşınır kültür ve tabiat varlığının kaybı, çalınması veya zarar görmesi halinde Bakanlık onayı ile envanter kaydında gerekli düzenleme yapılır ve komisyonca tespit edilen bedel koleksiyoncudan tazmin edilir.

(4) Koleksiyoncular; yurt dışında bulunmaları veya başka bir nedenle denetimin yapılmasına engel durumlarının bulunması halinde, bağlı oldukları müze müdürlüğüne haber vererek, yerlerine koleksiyonundaki taşınır kültür ve tabiat varlıklarından sorumlu olacak bir vekili noter aracılığı ile tayin ederler.

El değiştirme

MADDE 9 – (1) Koleksiyoncular, koleksiyonlarındaki her türlü taşınır kültür ve tabiat varlığını on beş gün önce bağlı olduğu müze müdürlüğüne haber vermek şartı ile kendi aralarında değiştirebilir, Bakanlık denetimindeki özel müzelere ve koleksiyonculara devredebilir veya öncelik Bakanlığa ait olmak üzere satabilirler.

(2) Kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve tüzel kişiler satacakları eşya ve terekeler arasında bulunan veya yapacakları müzayedelerdeki satışlara konu olan koleksiyonları, müzayedede satılacağını ilan etmeden otuz gün önce müze müdürlüklerine haber vermeye ve göstermeye mecburdurlar. Bu koleksiyonlar hakkında, 20/4/2009 tarihli ve 27206 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik hükümlerine uygun olarak işlem yapılır. Bunlardan hazineye intikal etmiş olup da müze koleksiyonlarına girmesi lüzumlu görülenler, 18/1/2007 tarihli ve 26407 sayılı Resmî Gazete' de yayımlanan Taşınır Mal Yönetmeliği hükümlerine göre Bakanlığa devredilir.

(3) Kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve tüzel kişiler satacakları eşya ve terekeler arasında bulunan veya yapacakları müzayedelerdeki satışa konu olan askeri tarihimize ait silah ve malzeme koleksiyonlarını Genelkurmay Başkanlığına bildirmeye ve göstermeye mecburdurlar. Bu kültür varlıklarından hazineye intikal etmiş olup askeri müzelerin koleksiyonlarına girmesi lüzumlu görülenler Taşınır Mal Yönetmeliği hükümlerine göre Milli Savunma Bakanlığına devredilir.

Veraset yoluyla intikal

MADDE 10 – (1) Koleksiyonculuk yapan şahsın ölümü halinde koleksiyon mirasçılarına intikal eder. Koleksiyonun güvenliğinden mirasçılar sorumludur. Bu sorumluluk, koleksiyonculuğa devam etmek isteyen mirasçılara yeni koleksiyon izin belgesi düzenlenene kadar devam eder. Mirasçılar, durumu veraset ilamı ile birlikte dört ay içerisinde ilgili müze müdürlüğüne bildirir. Mirasçılar koleksiyonculuğa devam etmek istedikleri takdirde bu Yönetmelik esaslarına göre yeniden izin almak zorundadır. Yeni koleksiyon izin belgesi düzenlenene kadar, komisyon tarafından gerekli görülmesi durumunda taşınır kültür ve tabiat varlıkları yediemin olarak müze müdürlüğünde muhafaza edilir. Koleksiyon, koleksiyonculuğa devam etmek isteyen mirasçılar arasında 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre taksim edilebilir. Taksim sırasında koleksiyonun bütünlüğü bozulamaz, birbirini tamamlayan taşınır kültür ve tabiat varlıklarından oluşan takımlar bölünemez.

(2) Koleksiyonculuğa devam etmek istemeyen mirasçıların ellerindeki kültür ve tabiat varlıklarının satış veya devirleri 14 üncü madde hükümleri doğrultusunda yapılır.

(3) Koleksiyoncu adına envanter defterine kayıtlı olup da koleksiyoncunun borcu nedeniyle haczedilen taşınır kültür ve tabiat varlıkları, icra müdürlüğünün satış kararı üzerine ilgili müze müdürlüğüne haber vermek şartıyla ve önceliği Bakanlığa ait olmak üzere başka koleksiyonculara ve özel müzelere satılabilir.

Yer değiştirme

MADDE 11 – (1) Koleksiyoncu, taşınır kültür ve tabiat varlıklarını koleksiyon izin belgesinde gösterilen yerin dışında bulunduramaz. Ancak, gösterilen yerin dışında komisyonun uygun görüşü doğrultusunda aynı il sınırları içinde ilave bir yerde daha bulundurabilir.

(2) Koleksiyonunun yerini değiştirmek isteyen koleksiyoncu, bağlı olduğu müze müdürlüğünden yazı ile izin ister, müze müdürlüğü otuz gün içinde yer değişikliğini değerlendirerek koleksiyoncuya bildirir. Müze müdürlüğünün izni olmadan yer değişikliği yapılamaz. Adres değişikliği yapıldıktan sonra koleksiyon izin belgesi Yönetmelik hükümlerine göre yeniden düzenlenerek bir nüshası otuz gün içinde Bakanlığa gönderilir.

Sergileme

MADDE 12 – (1) Koleksiyoncuların koleksiyonlarını ziyarete açık bir yerde geçici olarak sergilemesi, sergi süresinin belirtilmesi ve denetim yönünden bağlı bulunduğu müze müdürlüğünün uygun görmesi halinde il sınırları içinde valilik onayına, il sınırları dışında ise o ile bağlı müze müdürlüğünün uygun görüşü doğrultusunda Bakanlık onayına bağlıdır. Serginin her türlü güvenliğinden koleksiyoncu sorumludur. Yurt dışında yapılacak geçici sergilemelerde Kanunun 32 nci maddesi ve ilgili mevzuat hükümleri uygulanır.

Yurt dışından koleksiyon getirme

MADDE 13 – (1) Yurt dışından koleksiyon getirmek serbesttir. Kültür ve tabiat varlıklarından oluşan koleksiyon getirenler, varlıkların her birinin niteliklerini, orijinlerini ve gümrük kodlarını belirten fotoğraflı envanter listesini veya uluslararası standarda uygun ihraç izin belgesinin bir nüshasını Bakanlığa vermek zorundadırlar. Bu şekilde giren varlıklar beyan listesine veya ihraç izin belgesine uygun olarak yurt dışına çıkarılabilir.

(2) Kanun hükümlerine göre korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları edinenler bunları yurt dışına çıkaramazlar.

(3) Yurt dışından getirilen koleksiyonlar öncelikle Bakanlığa bağlı müzelere bağışlanabilir veya satılabilir. Bakanlığa bağlı müzelerce satın alınmayan taşınır kültür ve tabiat varlıkları başka koleksiyonculara ve özel müzelere satılabilir veya devredilebilir.

Koleksiyonculuktan vazgeçme

MADDE 14 – (1) Bu Yönetmelik hükümlerine göre, koleksiyonculuktan vazgeçmek isteyenler, bağlı oldukları müze müdürlüğüne yazılı olarak başvurarak müzelik değerdeki kültür ve tabiat varlıklarının bağış veya satış yoluyla müzelere mal edilmesini isteyebilir. Müzelerce, Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkındaki Yönetmelik hükümlerine göre işlem yapılır.

(2) Bakanlığa bağlı müzelerce satın alınmayan taşınır kültür ve tabiat varlıkları Bakanlık denetimindeki özel müzelere veya koleksiyonculara satılabilir veya devredilebilir. Komisyon tarafından gerekli görülmesi durumunda bu taşınır kültür varlıkları satın alınıncaya kadar yediemin olarak müzede tutulur.

Koleksiyon izin belgesinin iptali

MADDE 15 – (1) Koleksiyon izin belgesi;

a) (Değişik: RG-15/3/2014-28942) Koleksiyoncunun, Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik hükümleri uyarınca belirlenen yükümlülüklere aykırı olarak belgesiz kültür ve tabiat varlığı bulundurduğunun tespit edilmesi,

b) Koleksiyonda yer alan kültür ve tabiat varlığının zarar görmesi halinde yedi gün içinde bağlı olduğu müze müdürlüğüne, kaybı ve çalınması halinde ise aynı gün kovuşturmaya yetkili makamlara bildirilmemesi ve bağlı olduğu müze müdürlüğüne belge ibraz edilmemesi,

c) Koleksiyonda yer alan kültür ve tabiat varlıklarına kasıtlı olarak zarar verilmesi, bunların tahribine veya kaybına neden olunması,

ç) Bir yıl içerisinde koleksiyonculuk faaliyetlerine başlanmaması,

d) İlgili müzenin haberi olmadan koleksiyonda yer alan herhangi bir kültür ve tabiat varlığının, koleksiyon izin belgesinde belirtilen yerin dışında bulundurulması veya el değiştirmesi,

e) Denetimler sonunda koleksiyonun sağlığı ve güvenliği konusunda önerilen önlemlerin verilen süre içinde alınmaması,

f) Koleksiyoncunun haber verildiği halde ikinci kez ikametgâh adresinde bulunmayıp kasıtlı olarak denetim ve gözetime engel olması veya iki yıl üst üste denetim yapılması için bağlı olduğu müze müdürlüğüne müracaatta bulunmaması,

g) Envanter defterine kayıt edilmeden taşınır kültür ve tabiat varlıklarının satışının veya devrinin yapılması,

ğ) Koleksiyoncunun, elinde bulunan taşınır kültür ve tabiat varlığını bağlı olduğu müze müdürlüğünün bilgisi dışında diğer müzelere sattığının tespit edilmesi,

h) Koleksiyoncunun, 5 inci maddede belirtilen hususlarda gerçeğe aykırı beyanda bulunduğunun tespit edilmesi,

ı) Koleksiyoncunun tüzel kişiliğinin sona ermesi, hallerinde iptal edilir.

(2) Komisyon tarafından, koleksiyonculuk faaliyetleri esnasında bu maddenin birinci fıkrasında sayılan hallerden herhangi biri veya birden fazlasının tespit edilmesi durumunda koleksiyon izin belgesi müze müdürlüğünün teklifi üzerine Bakanlıkça iptal edilir. Bakanlık gerektiğinde bu yetkiyi müze müdürlüklerine devredebilir. Koleksiyonculuktan kendi isteği ile vazgeçmek isteyenlerin koleksiyon izin belgeleri komisyon kararına gerek duyulmadan iptal edilir. İptal işlemi İçişleri Bakanlığına bildirilir.

(3) (Değişik: RG - 15/3/2014-28942) 2863 sayılı Kanunun 26 ncı maddesi gereğince verilen koleksiyon izin belgesi iptal edilenler, iptal işleminin müze müdürlüğünce tebliği tarihinden itibaren en geç yedi gün içerisinde koleksiyon izin belgesini, envanter defterlerini ve envantere kayıtlı veya henüz kayıt işlemi tamamlanmamış tüm kültür ve tabiat varlıklarını denetimi altında bulundukları müze müdürlüğüne teslim ederler.

(4) (Değişik: RG - 15/3/2014-28942)[1] Koleksiyon izin belgesinin iptali sonucu koleksiyonda bulunan taşınır kültür ve tabiat varlıkları hakkında, Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmeliğe uygun olarak işlem yapılır. Koleksiyon izin belgesinin iptaline itiraz Bakanlığa yapılabilir. Bakanlık itirazı değerlendirerek nihai kararı verir.

(5)[1] 14 üncü madde hükümleri hariç olmak üzere koleksiyon izin belgesi iptal edilenler, hiçbir şekilde yeni bir kültür ve tabiat varlığı edinemezler ve yeniden koleksiyon izin belgesi alamazlar.

(6)[1] Birinci fıkrada belirtilen hususlar dışında, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve 21/3/2007 tarihli ve 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu hükümlerine dayanılarak koleksiyoncu hakkında soruşturma ve kovuşturma başlanması halinde koleksiyonculuk faaliyetleri yargılama sonuna kadar durdurulur. Koleksiyoncuların koleksiyonlarındaki taşınır kültür ve tabiat varlıkları, envanter defterleri ve koleksiyon izin belgeleri komisyon tarafından gerekli görülmesi durumunda yediemin olarak ilgili müze müdürlüğünce muhafaza edilir. Yargılama sonucunda koleksiyoncunun hüküm giymesi halinde belgesi iptal edilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Geçici ve Son Hükümler

Yürürlükten kaldırılan yönetmelik

MADDE 16 – (1) 15/3/1984 tarihli ve 18342 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır.

İntibak[2]

GEÇİCİ MADDE 1 – Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik hükümleri kapsamında koleksiyonculuk belgesi bulunan ve aynı zamanda özel müze sahibi olan gerçek ve tüzel kişilerin koleksiyon izin belgeleri bu Yönetmeliğin yayımı tarihinden itibaren bir yıl sonra iptal edilmiş sayılır. Bu durumdaki koleksiyoncuların envanterlerinde bulunan taşınır kültür ve tabiat varlıkları, istemeleri halinde sahibi oldukları özel müzenin envanterine dâhil edilebilir.[2]

Yürürlük

MADDE 17 – (1) Bu Yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 18 – (1) Bu Yönetmelik hükümlerini Kültür ve Turizm Bakanı yürütür.

---

(1) 15/3/2014 tarihli ve 28942 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Korunması Gerekli Taşınır Kültür Ve Tabiat Varlıkları Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile 15 inci maddeye dördüncü fıkra eklenerek diğer fıkralar buna göre teselsül edilmiştir.

(2) Danıştay Altıncı Dairesinin 28/11/2019 tarihli ve Esas No:2019/19721; Karar No:2019/12550 sayılı kararı ile Yönetmeliğin 6 ncı maddesinin üçüncü fıkrasındaki "özel müze sahipleri" ibaresi ile "İntibak" başlıklı Geçici 1 inci maddesinin iptaline karar verilmiştir.

Ek 5

KORUNMASI GEREKLİ TAŞINIR KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARININ TASNİFİ, TESCİLİ VE MÜZELERE ALINMALARI HAKKINDA YÖNETMELİK

BİRİNCİ BÖLÜM
Amaç, Kapsam, Dayanak ve Tanımlar

Amaç ve kapsam

MADDE 1 – (1) Bu Yönetmeliğin amacı; 21/7/1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamına giren korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarının tasnif, tescil, müzelere alınması ve değer takdirini yapacak komisyonların çalışma usul ve esaslarını belirlemektir.

Dayanak

MADDE 2 – (1) Bu Yönetmelik, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 25 inci maddesine dayanılarak hazırlanmıştır.

Tanımlar

MADDE 3 – (1) Bu Yönetmelikte geçen;

a) Arkeolojik Eser: 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 23 üncü maddesi kapsamında; jeolojik, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait, jeoloji, antropoloji, prehistorya, arkeoloji ve sanat tarihi açılarından belge değeri taşıyan ve ait oldukları dönemin sosyal, kültürel, teknik ve ilmi özellikleri ile seviyesini yansıtan genellikle kazı ve benzeri çalışmalarla bulunan kültür varlıklarını,

b) Bakanlık: Kültür ve Turizm Bakanlığını,

c) Etütlük Eser: 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamına giren, ancak Eser Envanter Defterine kayıt edilecek nitelikte olmayıp bilimsel amaçla kullanılabilecek korunması gerekli eserleri,

ç) Genel Müdürlük: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünü,

d) Güzel Sanat Eserleri: Bedii vasfı haiz olan; yağlı ve sulu boya tablolar, resimler, desenler, pasteller, gravürler, güzel yazılar ve tezhipler, kazıma, oyma kakma eserler, heykeller, kabartmalar, mimarlık eserleri, elişleri ve küçük sanat eserleri ve fotoğraf eserlerini,

e) İhtisas Elemanı: Üniversitelerin ilgili bölümlerinden mezun olmuş arkeolog, sanat tarihçisi, tarihçi, etnolog, sümerolog, hititolog, antropolog, klasik ve şark dilleri filologları ile güzel sanatlar fakültelerinin müzecilik hizmetine yönelik ilgili bölüm mezunlarını,

f) Müze: Resim ve Heykel müzeleri hariç, Bakanlığa bağlı müzeleri,

g) Tasnif: 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 23 üncü maddesinde belirtilen taşınır kültür ve tabiat varlıklarından; korunması gerekli olanlarla olmayanların, müzelere alınacaklarla alınmayacakların ayrımını,

ğ) Taşınır Tabiat Varlığı: Jeolojik devirlerden zamanımıza intikal eden, özellikleri ve eskilik ölçüleri bakımından korunması gerekli insan yapısı olmayan taşınırları,

h) Tescil: Korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarından, müzelere alınanların müze envanter defterine kaydı ile müzelere alınmayanların belge ve envanter listelerinin birer nüshasının müze dosyalarında muhafaza edilmesini,

ı) Tescile Tabi Etnografik Eser: Günümüzden yüz yıl öncesine kadar olanlar hariç, halkın hayat tarzını, dönemin sosyal, teknik ve ilmi özellikleri ile kültürünü temsil eden araç ve gereçler dâhil bilim, kültür, din ve mihaniki sanatlarla ilgili, belge değeri bakımından korunması gerekli insan yapısı taşınırları,

ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM
Genel Esaslar

Emanete alma

MADDE 4 – (1) Müze müdürlüğüne getirilen taşınır kültür ve tabiat varlıkları, müze idaresince emanete alınır ve söz konusu varlıkları getirenlere, müze idaresince taşınır geçici alındısı verilir.

Değerlendirme komisyonu ve kıymet takdir komisyonu

MADDE 5 – (1) Taşınır geçici alındısı karşılığı müzeye teslim edilen varlıkların, korunması gerekli kültür ve tabiat varlığı olup olmadığını ve müzeye alınacaklarla alınmayacakları tespit etmek için ilgili müze müdürlüğünce değerlendirme komisyonu kurulur. Değerlendirme komisyonu teşkili için yeterli elemanı bulunmayan müzeler Bakanlıktan ihtisas elemanı talep eder.

(2) Değerlendirme komisyonunca müzelere alınmasına karar verilen taşınır kültür ve tabiat varlıkları için ihtisas elemanlarından oluşan kıymet takdir komisyonu, Genel Müdürlük veya Genel Müdürlüğün uygun gördüğü müzeler tarafından kurulur.

(3) Değerlendirme ve kıymet takdir komisyonları üç kişiden az olmamak üzere ihtisas elemanlarından oluşturulur. Komisyonda müze müdürü veya müdür yardımcısının bulunmaması durumunda üyeler arasından bir kişi başkan olarak belirlenir.

Komisyon kararları

MADDE 6 – (1) Değerlendirme komisyonu kararlarını salt çoğunlukla alır, eşitlik halinde başkanın kullandığı oy yönünde çoğunluk sağlanmış sayılır. Komisyon otuz gün içerisinde karar verir.

(2) (Değişik: RG-19/1/2012-28178) Kıymet takdir komisyonu, üyeler tarafından taşınır kültür ve tabiat varlığı için belirlenecek değerlerin ortalamasını eserin kıymeti olarak belirler. Komisyon otuz gün içerisinde karar verir ve alınan kararlar ilgilisine tebliğ edilir.

Yetkili komisyon

MADDE 7 – (1) Değerlendirme ve kıymet takdir komisyonları, kültür ve tabiat varlıklarının tasnifi veya değerlerinin takdirinde kendilerini yeterli görmez ise bu durumu Bakanlığa bildirir. Bakanlık ihtisas alanlarını göz önünde bulundurarak üç kişiden az olmamak üzere yeni komisyonu oluşturur.

Komisyon kararlarına itiraz

MADDE 8 – (Değişik: RG-19/1/2012-28178)

(1) Değerlendirme komisyonu kararına; bu karara katılmayan üye ya da kıymet takdir komisyonu üyeleri tarafından itirazda bulunulması halinde, Bakanlıkça otuz gün içinde değerlendirme üst komisyonu oluşturulur.

(2) Değerlendirme veya kıymet takdir komisyonu kararına kültür varlığını getiren tarafından ilgili müze müdürlüğüne itirazda bulunulması halinde, her türlü masrafı itiraz edene ait olmak üzere, Bakanlıkça otuz gün içinde üst komisyon oluşturulur. Bakanlık, itiraz edilmese dahi gerektiğinde değerlendirme veya kıymet takdir üst komisyonu oluşturur. Üst komisyon kararları kesindir.

(3) Değerlendirme ve kıymet takdir komisyonunun kararlarına karşı, tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde itirazda bulunulmaz ise karar kesinleşir.

Tasnif ve tescil dışı bırakılan kültür ve tabiat varlıkları

MADDE 9 – (1) Değerlendirme Komisyonu tarafından, korunması gerekli görülmeyerek tescil dışı bırakılan kültür ve tabiat varlıkları, sahiplerine bu Yönetmeliğin ekinde yer alan Ek-1 sayılı Tescil Dışı Taşınır Kültür ve Tabiat Varlığı Belgesi ile iade edilir. Ancak yanıltıcı nitelikleri sebebiyle piyasada dolaşımı uygun görülmeyen tescil dışı bırakılan kültür varlıkları müzede alıkonulur. Müzeyi yanıltmak amacıyla sahte kültür varlığı getirdiği tespit edilenler hakkında suç duyurusunda bulunulur.

(2) Mahkemeler tarafından iade edilmesine karar verilen sahte kültür varlıkları için müze müdürlüklerinin bilgilendirilmesi amacıyla masrafları getiren tarafından karşılanması kaydıyla varlığın bilgi ve görüntülerini içeren yeteri kadar malzeme temin edildikten sonra tescil dışı bırakılan varlık sahibine iade edilebilir.

Tasnif ve tescile tabi olup müzelere alınmasına gerek görülmeyen kültür ve tabiat varlıkları ile etütlük nitelikli kültür ve tabiat varlıkları

MADDE 10 – (Başlığı ile birlikte değişik: RG-19/1/2012-28178)

(1) Korunması gerekli etnografik nitelikli kültür varlıklarından müzelere alınması gerekli görülmeyenler ile bu nitelikte olup da sahiplerince müzelere satılmak istenmeyen taşınır kültür varlıkları için bu Yönetmeliğin ekinde yer alan Ek-2'de yer alan Tescile Tabi Taşınır Kültür ve Tabiat Varlığı Belgesi düzenlenerek iade edilir.

(2) Etütlük nitelikteki kültür ve tabiat varlıklarından müzede bulunması yararlı görülenler eskilik ve sanat değerine bakılmaksızın etütlük eser defterine kayıt edilmek üzere müzelerde muhafaza altına alınır.

(3) Ek-2'de yer alan Tescile Tabi Taşınır Kültür ve Tabiat Varlığı Belgesi alanlar ilgili müze müdürlüğüne en az üç yılda bir varlığın kendisinde bulunduğuna dair bildirimde bulunur, gerektiğinde müze bu süre dolmadan da denetim yapabilir veya bildirimde bulunulmasını isteyebilir. Belgede belirtilen kültür ve tabiat varlığını kaybedenlere ve zarar verenlere değeri ödetilir.

(4) Müzeye getirilen ve bir yıl içinde sahiplerince geri alınmayan varlıklar müzelerde korunabilir, durumlarına uygun olarak kayıt altına alınabilir veya usulüne uygun olarak Devletçe satılabilir.

(5) (Değişik: RG-15/8/2013-28736) Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 4 üncü maddesine göre Bakanlığa bildirilen korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları ile aynı Kanunun 26 ncı maddesi kapsamında faaliyette bulunan taşınır kültür ve tabiat varlığı koleksiyoncuları veya özel müzeler tarafından ilgili müzelere getirilen taşınır kültür ve tabiat varlıklarından değerlendirme komisyonu tarafından müzeye alınmasına gerek duyulmayanlar, envanter bilgileri çıkartılarak müze emanetinde alıkonulur. Talepte bulunulması halinde bu şekilde belgelendirilen taşınır kültür ve tabiat varlıklarının Bakanlık denetimindeki özel müze veya koleksiyoncuların envanterlerine kaydedilmelerine izin verilir. Bir yıl içerisinde özel müzelere veya koleksiyonculara devri gerçekleşmeyen bu tür taşınır kültür ve tabiat varlıkları durumlarına uygun olarak müzelerde kayıt altına alınır.

Müzelere alınma

MADDE 11 – (1) 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 4 ve 26 ncı maddeleri gereğince değerlendirilmek üzere müzelere getirilen taşınır kültür ve tabiat

varlıklarından değerlendirme komisyonunca müzeye kazandırılmaları gerekli görülenler, müzelere alınır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Çeşitli ve Son Hükümler

Yürürlükten kaldırılan yönetmelik

MADDE 12 – (1) 13/8/1984 tarihli ve 18488 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır.

Yürürlük

MADDE 13 – (1) Bu Yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 14 – (1) Bu Yönetmelik hükümlerini Kültür ve Turizm Bakanı yürütür.

EK 6

KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA YÜKSEK KURULUNUN
KOLEKSİYONCULARIN ENVANTERİNDE BULUNAN
TAŞINMAZ VE TAŞINMAZ PARÇALARI
İLE İLGİLİ İLKE KARARI

Toplantı No. ve Tarihi	: 76	01.11.2007	Toplantı Yeri
Karar No. ve Tarihi	: 737	01.11.2007	ANKARA

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları ve bunlara ait parçalarının taşınır kültür ve tabiat varlığı koleksiyonculuğu faaliyetine konu olduğunun anlaşılması üzerine söz konusu taşınmazların koleksiyonculuk faaliyeti kapsamında değerlendirilemeyeceği ve söz konusu uygulamanın hukuken mümkün olmadığı 11.03.2005 ve 29917 sayılı genelge ile ilgili Valiliklere bildirilmiştir.

Ancak anılan genelgenin dağıtımı sonrasında bazı koleksiyoncularca hukuki yollara başvurularak söz konusu genelge hakkında yürütmenin durdurulması talep edilmiştir.

Söz konusu genelge hakkında yürütmenin durdurulması ve iptali istemiyle açılan davada Danıştay Altıncı Daire tarafından 2005/5139 esasındaki 13.11.2006 tarihli 2006/5193 sayılı red kararı verilmiş, söz konusu eserlerin müzelere teslimini öngören ve teslim etmeyenler hakkında 2863 sayılı Kanunun 73. maddesi uyarınca suç duyurusunda bulunulması 30.01.2007 tarihli ve 14430 sayılı genelge ile Valiliklerden istenmiştir.

Müze Müdürlüklerince anılan genelge kapsamındaki uygulamada bazı aksaklıklar yaşandığının bildirilmesi üzerine konu Bakanlığımız Hukuk Müşavirliğine iletilmiş ve konu hakkında 17.04.2007 tarih ve 66537 sayılı yazıda 2863 sayılı Kanun uyarınca taşınmaz parçasının in-situ konumdaki yerine eklenmesinin uygun olacağı, ancak bu tür parçaların menşelerinin mutlak bir şekilde belli olmayabileceği dikkate alınarak, bu konumdaki taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili ilkeleri belirlemeye Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu yetkili bulunduğundan, bu hususta bir ilke kararının alınmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir.

Bu itibarla, mevcut halde koleksiyoncu envanter kayıtlarında Danıştay Altıncı Daire tarafından alınan 2005/5139 esasında kayıtlı 5193 no'lu ve 13.11.2006 tarihli karar doğrultusunda yasa dışı bir şekilde yer almış olduğu belirtilen taşınmaz nitelikteki kültür ve tabiat varlıklarının, korunmak üzere müzelere alınması ya da tespitinin mümkün olması

halinde esas kullanıldığı veya tamamlayıcısı olduğu ortama konulması hususunun ilgili Koruma Bölge Kurulunca değerlendirilerek, oluşturulacak karar doğrultusunda uygulamada bulunulması gerektiğine,

Ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 11.03.2005 tarih ve 29917 sayılı genelgesinin yayımlandığı tarihe kadar Devlet Müzeleri denetimindeki koleksiyoncular tarafından envanter defterlerine kaydedildiği anlaşılan taşınmaz kültür ve tabiat varlığı veya bu nitelikteki bir bütünü tamamlayan unsurların ilgili Devlet Müzelerinin bilgisi dahilinde bulunmalarına rağmen mevcut halde 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun ilgili maddeleri ve gerekse bu Kanuna dayalı "Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik" hükümleri gereğince ayrıca Danıştay 6. Daire'nin 2005/5139 esasında kayıtlı 5193 no'lu ve 13.11.2006 tarihli kararı gereği birlikte değerlendirildiğinde bu tür varlıkların kayıt altında bulunsa bile Devlet Müzelerine devrinin zorunlu olduğuna,

karar verildi.

Ek 7

Berlin Kararı 2003

23-25 Mayıs 2003 tarihinde, Berlin Deklarasyonu'nun (Antikensammlung der tarafından düzenlenen Staatliche Museen zu Berlin - Prusya Kültür Mirası ve Alman Araştırma Vakfı, UNESCO, Cambridge, İngiltere'deki Mc Donald Enstitüsü ve Santa Fe, New Mexico'daki Amerikan Araştırma Okulu sponsorluğunda),

Irak'taki gibi silahlı çatışmalarla bağlantılı olarak kültürel mirasın planlanan yıkımının yanı sıra antik sitelerin ve müzelerin yağmalanmasından dehşete düşmüş, ICOM Etik Kuralları müzeleri birliği tarafından genel olarak tanınmanın önemine ikna olmuş (1986-2001)

Accademia Nazionale dei Lincei'de 29-30 Nisan 1991'de düzenlenen "Eredità Contestata?" konferansında ve Rutgers Eyalet Üniversitesi'nde düzenlenen "Sanat, Eskiçağ ve Hukuk" konferansında New Brunswick, New Jersey, 30 Ekim - 1 Kasım 1998; aşağıdaki kararı çoğunlukla onaylamışlardır.

1. Tüm devletler, Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Varlığın Korunmasına İlişkin Lahey Sözleşmelerini (1954) ve iki protokolünü (1954, 1999) ve Yasadışı İthalatın Yasaklanması ve Önlenmesine İlişkin UNESCO Sözleşmelerini onaylamalı ve uygulamalıdır.
2. Arkeolojik nesnelerin yasal alışverişini ve ticaretini korumak için, piyasada sunulan tüm nesnelerin menşe bilgileri (kazı / keşif yeri ve tarihi, menşe ülkeden ihracat izni) içeren bir "soyağacı" olması ve mülkiyeti gösterir (önceki ve mevcut sahipler) ve akademisyenler, sanat tüccarları, koleksiyoncular ve müze personeli tarafından kullanılır ve doğrulanır.

3. Her arkeolojik nesne için (kısa veya uzun dönem) ödünç veren veya veren kurumlar, uygun koşulları ve güvenliği garanti ettiklerini ve ICOM Etik Kurallarına uyduklarını onaylamalıdır; Genel olarak, 2002 Roma Bildirisinde yer alan ilkelere uyulmalıdır.
4. Her müze ve miras kurumu ve profesyonel olarak dâhil olan kişiler, kültürel mirasın yasadışı kazılarla tahrip edilmesi konusunda halkı bilgilendirmeli ve bu mirası mirasın farkındalığı ile aynı düzeyde koruma ihtiyacı konusunda halkı bilinçlendirmelidir Nesli tükenmekte olan hayvan ve bitki türlerinin korunması.
5. Yetkililer, savcılar, polis, müşteriler, akademisyenler, bilim adamları, bayiler ve koleksiyoncular arasında etkin bilgi alışverişi teşvik edilmeli ve yasadışı antika konusunda eğitimleri teşvik edilmelidir.
6. Katılımcılar, Ticaret Odası'na ve her müze müdürüne çağrı yapmayı kabul etmişlerdir.

    a) Antikalar için özel bir satın alma kanıtı formüle etmek ve bunu, özellikle belgelenmiş bir kökeni olmayan kültür varlıkları için kamuoyuna duyurmak;

    b) Satın alma belgelerini hediye ve miras ile satın alma işlemlerinde kullanmak ve kanıtları ödünç alınan nesnelerin kabulü ve koruma için aynı geçerliliğe sahip olarak donatmak.

    c) Antikalar için satın alma belgelerini, müzelerin yalnızca kazıldıkları ve bilindikleri belgelenen nesneleri menşe ülkelerinin mevzuatı ile öngörülen ilgili tarihten önce 1970'ten önce alabilecekleri şekilde tasarlamak.

7. UNESCO'nun "Arkeologlar için Etik Kurallar" geliştirmesi tavsiye edilmektedir.
8. Muhtemelen acil bir durumda müdahalesi mümkün olan "Mavi Kalkan" ile işbirliği içinde, tavsiye edilecek bir uluslararası arkeologlar derneğinin ("Sınırları olmayan arkeologlar") kurulması tavsiye edilir.
9. Yasa, herhangi bir bölge veya ulus için son çare olarak, bir müzenin, yalnızca o bölge veya ulusun sınırları içinde ve yalnızca içinde bulunan yasadışı olarak kazılmış antikalar için yasal bir kurum olarak hareket etmek üzere kiralanabileceğini kabul etmektedir. .

Berlin, 25 Mayıs 2003

Ek 8

Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi(Gözden Geçirilmiş)'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun

Kanun No. 4434 Kabul Tarihi : 5.8.1999

MADDE 1. - 16 Ocak 1992 tarihinde Valetta'da (Malta) imzalanan "Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (Gözden Geçirilmiş)"nin onaylanması uygun bulunmuştur.

MADDE 2. — Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3. — Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

ARKEOLOJİK MİRASIN KORUNMASINA İLİŞKİN AVRUPA SÖZLEŞMESİ

GİRİŞ

İşbu sözleşmeyi (Gözden Geçirilmiş) imzalayan Avrupa Konseyi üyesi devletler ile Avrupa Kültür Sözleşmesine taraf diğer devletler, Avrupa Konseyi'nin amacının, özellikle ortak mirasları olan ideal ve ilkeleri korumak ve geliştirmek üzere, üyeleri arasında daha yakın bir işbirliği gerçekleştirmek olduğunu dikkate alarak; 19 Aralık 1954'te Paris'te imzalanan Avrupa Kültür Sözleşmesi ve özellikle bunun 1 inci ve 5 inci maddelerini, 3 Ekim 1985'te Granada'da imzalanan Avrupa Mimarî Mirasının Korunmasına ilişkin Sözleşmeyi,23 Haziran 1985'te Delfi'de imzalanan, Kültürel Varlıklara yönelik suçlara ilişkin AvrupaSözleşmesini Parlamenterler Meclisi'nin Arkeoloji ile ilgili özellikle 848 (1978), 921 (1981) ve 1072 (1988) sayılı Tavsiye Kararlarını; Kırsal ve kentsel yapılanma faaliyetleri çerçevesinde, arkeolojik mirasın korunması ve değerlendirilmesi ile ilgili R(89)5 sayılı Tavsiye Kararını gözönünde bulundurarak; Arkeolojik mirasın uygarlıkların geçmişinin tanınması için temel bir öge olduğunu hatırlatarak, Eski tarihin tanıdığı Avrupa arkeolojik mirasının, büyük yapılanma çalışmalarındaki artıştan olduğu kadar doğal tehlikelerden, yasadışı veya bilimsel nitelikten yoksun kazılardan yahut halkın yeterli bilgilendirilmemesinden dolayı ciddî bir şekilde tahrip tehdidi altında olduğunu kabul ederek, Halen mevcut olmayan zorunlu idarî ve bilimsel denetim usullerinin ihdası ve arkeolojik mirası koruma endişesinin kentsel ve kırsal yapılanmalar ile kültürel kalkınma politikalarıyla bütünleşmesi gereğini teyid ederek, Arkeolojik mirası koruma sorumluluğunun yalnızca doğrudan ilgili devlete ait olmadığının, bozulma tehlikesinin azaltılması ve uzman ve deneyim değişimi suretiyle korumanın gerçekleştirilmesi bakımından sorumluluğun Avrupa ülkelerinin tümüne ait bulunduğunun altını çizerek; Avrupa ülkelerinde yapılanma politikalarındaki gelişmeyi takiben, 6 Mayıs 1969'da Londra'da imzalanan Arkeolojik Mirasın Korunmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesinde yeralan ilkelerin tamamlanması gereğini müşahade ederek, Aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır:

ARKEOLOJİK MİRASIN TANIMI

Madde 1:

1. İşbu Sözleşmenin (gözden geçirilmiş) amacı, Avrupa'nın ortak anı kaynağı olduğu kadar, bilimsel ve tarihî araştırma gereci olarak da arkeolojik mirası korumaktır.

2. Bu amaçla:

i) Korunması ve incelenmesinin, insanlığın ve doğal çevre ile ilişkilerinin tarihindeki gelişimin saptanmasının sağlayacağı;

ii) Başlıca bilgi edinme yollarının kazı ve keşiflerden olduğu kadar insanlığı ve çevresini ilgilendiren diğer araştırma yöntemlerinden oluştuğu;

iii) Tarafların yetkisi altındaki her çeşit mekânda bulunan, tüm kalıntılar, varlıklar ve insanlığın geçmiş varlığının diğer izleri arkeolojik mirasın ögeleri kabul edilirler.

3. Yapılar, inşaatlar, mimarî eser grupları, açılmış sit alanları, taşınır varlıklar, diğer tür anıtlar ve bunların çevresi, ister toprakta ister su altında bulunsunlar, arkeolojik mirasa dâhildirler.

MİRASIN KİMLİĞİNİN SAPTANMASI VE KORUMA ÖNLEMLERİ

Madde 2: Taraflardan her biri, kendine özgü usullere göre, arkeolojik mirasın korunması için aşağıdaki hususları öngören bir yasal rejimi uygulamaya koymayı taahhüt eder:

i) Arkeolojik mirasının bir envanterinin yapılması ve anıtların veya korunan bölgelerin sınıflandırılması,

ii) Maddî izlerin gelecek kuşaklar tarafından incelenmek üzere korunması için, toprak üstünde ya da su altında görünür bir kalıntı olmasa bile, arkeolojik rezerv alanları oluşturulması,

iii) Arkeolojik miras niteliğindeki eserleri tesadüfen bulan kimsenin bunları yetkili makamlara bildirme ve incelemeye amade tutma zorunluluğu.

Madde 3: Arkeolojik mirası korumak amacıyla ve arkeolojik araştırma faaliyetlerini bilimsel güvence altına almak üzere taraflardan her biri aşağıdaki hususları yerine getirmeyi taahhüt eder:

i) Arkeolojik kazı vesair faaliyetlerle ilgili izin ve denetim usullerini, aşağıdaki amaçları gerçekleştirecek şekilde, uygulamaya koymak.

a) Arkeolojik miras öğelerinin yasadışı çıkartılması ve yer değiştirmesini önlemek;

b) Arkeolojik kazı ve aramaların bilimsel şekilde ve şu koşullara bağlı olarak yapılmasını sağlamak:

— Tahrip edici olmayan araştırma yöntemlerinin olduğunca sık kullanılması;

— Arkeolojik miras öğelerinin korunması, saklanması ve sınıflandırılması için uygun önlemler alınmadan bunların kazı yerinden çıkartılmaması, kazı sırasında ve sonrasında korumasız bırakılmaması;

ii) Kazıların ve tahribata neden olabilecek tekniklerin yalnızca nitelikli ve bu amaçla yetiştirilmiş kişiler tarafından yürütülmesine dikkat etmek;

iii) Arkeolojik arama amaçlı metal detektörlerin ve diğer arama gereçlerinin kullanımını, devletin iç mevzuatında öngörülen hallerde, bilimsel nitelikli ön izne tabi tutmak.

Madde 4: Taraflardan her biri, duruma göre aşağıdaki hususları da öngörecek biçimde, arkeolojik mirasın fizikî koruma önlemlerini yürürlüğe koymayı taahhüt eder :

1. Arkeolojik rezerv bölgeleri teşkiline ayrılmış alanların kamu makamlarınca iktisabı veya diğer uygun yollarla korunması;

2. Arkeolojik mirasın tercihan bulunduğu yerde korunması ve bakımı;

3. Bulunduğu yerden kaldırılmış arkeolojik buluntular için uygun depolar yapılması.

Madde 5: Taraflardan her biri aşağıdaki hususları sağlamayı taahhüt ederler :

1. Arkeologların :

i) Arkeolojik değeri olan sitlerin korunması, saklanması ve değerlendirilmesi için dengeli stratejiler saptamaya yönelik planlama politikalarına ve

ii) Yapılanma programlarının çeşitli uygulama safhalarına katılmalarını sağlamak suretiyle, arkeolojinin ve yapılanmanın ihtiyaçlarını bağdaştırmaya ve belirlemeye çalışmak;

2. Arkeologlar, şehirciler ve inşaatçılar arasında sistemli bir danışma mekanizması oluşturmak suretiyle:

i) Arkeolojik mirası tahrip etmesi muhtemel olan yapılanma planlarının değiştirilmesini;

ii) Sitin bilimsel incelemesinin yapılabilmesi ve sonuçların yayınlanabilmesi için yeterli zamanın ve olanakların verilmesini sağlamak;

3. Çevreye etki üzerindeki incelemelerin ve bunlardan kaynaklanan kararların, arkeolojik sitler ve çevrelerini göz önünde bulundurmasına dikkat etmek;

4. Yapılanma çalışmaları vesilesiyle bulunan arkeolojik miras öğelerinin, mümkün olan hallerde, yerinde korunması için önlem almak;

5. Arkeolojik sitlerin halka açılmasının, özellikle çok sayıda ziyaretçi girişi için yapılacak yapılanma çalışmalarının, bu sitlerin ve çevrelerinin arkeolojik ve bilimsel niteliğine zarar vermemesini sağlamak.

ARKEOLOJİK ARAŞTIRMA VE KORUMANIN FİNANSMANI

Madde 6: Taraflardan her biri:

1. Arkeolojik araştırmaya, sorumlulukları ölçüsünde ulusal, bölgesel veya yerel kamu makamlarının malî desteğini öngörmeyi;

2. Koruyucu arkeoloji için gerekli maddî donanımı arttırmayı ve bu amaçla,

i) Büyük çaplı kamu veya özel bayındırlık çalışmalarında, bu çalışmalara bağlı olarak ortaya çıkacak arkeolojik her çeşit faaliyetin maliyetinin tamamının uygun kamu ve özel sektör fonlarından karşılanmasını sağlayacak önlemler almayı;

ii) Bu çalışmaların bütçesinde, çevre ve yapılanma endişelerinin zorunlu kıldığı etki incelemelerinde olduğu gibi, arkeolojik ön inceleme ve aramaların, bilimsel sentez belgelerinin ve bulguların duyuru ve yayınlarının da yerelmasını sağlamayı taahhüt eder.

BİLİMSEL BİLGİNİN TOPLANMASI VE YAYIMI

Madde 7: Arkeolojik bulguların incelenmesini ve yayımını kolaylaştırmak için Taraflardan her biri:

1. Yetkisi altındaki alanlarda arkeolojik sitlerin anketlerini, envanterlerini ve haritalarını yapmayı veya güncelleştirmeyi,

2. Arkeolojik faaliyetler sonrasında, uzmanların ayrıntılı incelemelerinin ilanından önce, yayınlanabilir bir sentez belgesi hazırlanabilmesi için tüm pratik önlemleri almayı taahhüt eder.

Madde 8: Taraflardan her biri:

1. Arkeolojik miras öğelerinin ulusal veya uluslararası planda bilimsel amaçlı değişimini kolaylaştırmayı, ancak değişimin bunların kültürel ve bilimsel değerlerine hiç bir şekilde zarar vermemesi için gerekli önlemleri almayı;

2. Arkeolojik araştırma ve devam eden kazılarla ilgili bilgi değişimini teşvik etmeyi ve uluslararası araştırma programları düzenlenmesine katkıda bulunmayı taahhüt eder.

KAMUOYUNUN BİLİNÇLENDİRİLMESİ

Madde 9: Taraflardan her biri :

1. Geçmişin ve arkeolojik mirası tehdit eden tehlikelerin tanınması için bu mirasın değeri konusunda kamuoyu vicdanının uyandırılması ve geliştirilmesi amacıyla eğitici çalışmalar yapmayı,

2. Arkeolojik mirasının önemli öğelerinin ve özellikle sitlerin halka açılmasını sağlamayı, seçilmiş arkeolojik varlıkların sergilenmesini teşvik etmeyi taahhüt eder.

ARKEOLOJİK MİRAS ÖGELERİNİN YASADIŞI DOLAŞIMINI ÖNLEME

Madde 10: Taraflardan her biri aşağıdaki hususları yerine getirmeyi taahhüt eder:

1. Tespit edilen yasadışı kazılar hakkında yetkili kamu makamları ile bilimsel kuruluşlar arasında bilgi değişimini düzenlemek;

2. Yasadışı kazılardan kaynaklandığından veya yasal kazılardan çalındığından şüphe edilen her türlü eseri ve bunlara ilişkin bütün ayrıntıları, işbu Sözleşmeye (gözden geçirilmiş) taraf köken ülkesinin yetkili makamlarına bildirmek;

3. Alış politikası devlet denetimine tabi müzeler ve diğer benzeri kuruluşların denetimsiz buluntulardan, yasadışı kazılardan geldiğinden veya resmî kazılardan çalındığından şüphe duyulan arkeolojik miras ögelerini satın almamalarını teminen gerekli önlemleri almak;

4. Alış politikası devlet denetimine tabi olmayan, Taraf ülkelerin müze ve benzeri kuruluşları için:

i) İşbu Sözleşmenin (gözden geçirilmiş) metnini onlara ulaştırmak,

ii) Yukarıda 3. paragrafta kayıtlı ilkelere söz konusu müze ve kuruluşlarca uyulmasını sağlamak üzere çaba sarf etmek.

5. Denetimsiz buluntulardan, yasadışı kazılardan kaynaklanan yahut resmî kazılardan çalınan arkeolojik miras öğelerinin dolaşımını eğitim, bilgilendirme, uyarma ve işbirliği suretiyle mümkün olduğunca sınırlandırmak.

Madde 11: İşbu Sözleşmenin (gözden geçirilmiş) hiç bir hükmü, arkeolojik miras öğelerinin yasadışı dolaşımına veya yasal sahibine iadesine ilişkin taraflar arasında mevcut olan veya mevcut olabilecek ikili veya çok taraflı anlaşmalara halel getirmez.

KARŞILIKLI TEKNİK VE BİLİMSEL YARDIMLAŞMA

Madde 12: Taraflar:

1. Arkeolojik miras ile ilgili konularda deneyim ve uzman değişimi suretiyle karşılıklı teknik ve bilimsel yardımlaşmada bulunmayı,

2. İlgili ulusal mevzuatları ya da taraf oldukları uluslararası anlaşmalar çerçevesinde sürekli eğitim alanı da dâhil olmak üzere, arkeolojik mirasın korunması konusunda uzman değişimini kolaylaştırmayı taahhüt ederler.

SÖZLEŞMENİN (GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ) UYGULAMASININ DENETİMİ

Madde 13: Avrupa Konseyi tüzüğünün 17 nci maddesi gereğince; Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kurulan bir Uzmanlar Komitesi işbu Sözleşmenin (gözden geçirilmiş) uygulamasını ve özellikle aşağıdaki hususları izlemekle görevlendirilmiştir:

1. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine devrevi olarak, Sözleşmeye (gözden geçirilmiş) Taraf ülkelerdeki arkeolojik mirasın korunmasına ilişkin politikaları ve Sözleşme ilkelerinin uygulama durumu hakkında bir rapor sunulması;

2. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesini, çok taraflı faaliyet alanı ve Sözleşmenin (gözden geçirilmiş) gözden geçirilmesi ya da değiştirilmesi ile Sözleşmenin (gözden geçirilmiş) hedefleri hakkında kamuoyunun bilgilendirilmesi, dâhil, Sözleşme (gözden geçirilmiş) hükümlerinin uygulanmasına ilişkin her türlü önlemin önerilmesi;

3. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine, Avrupa Konseyi üyesi olmayan ülkelerin Sözleşmeye (gözden geçirilmiş) taraf olmaya daveti için tavsiyede bulunması.

SON HÜKÜMLER

Madde 14:

1. İşbu Sözleşme (gözden geçirilmiş) Avrupa Konseyi üyesi devletlerin ve Avrupa Kültür Sözleşmesine taraf diğer devletlerin imzasına açılmıştır. Sözleşme onay, kabul ya da tasvibe sunulacaktır. Onay, kabul ya da tasvip belgeleri Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine tevdi edilecektir.

2. 6 Mayıs 1969'da Londra'da imzalanan Arkeolojik Mirası Koruma Avrupa Sözleşmesine taraf bir devlet, anılan Sözleşmenin feshini önceden ihbar etmemiş ise ya da feshini eş zamanda ihbar etmezse onay, kabul veya tasvip belgesini tevdi edemez.

3. İşbu Sözleşme (gözden geçirilmiş), en az üçü Avrupa Konseyi olmak üzere dört devletin, önceki paragraflardaki hükümlere uygun olarak, Sözleşmeye taraf olma arzularını bildirdikleri tarihten altı ay sonra yürürlüğe girecektir.

4. Önceki iki paragrafın uygulanması sonucu 6 Mayıs 1969 tarihli Sözleşmenin feshi işbu Sözleşmenin (gözden geçirilmiş) yürürlüğe girişi ile aynı anda gerçekleşmez ise, işbu Sözleşmeyi imzalayan herhangi bir Devlet, onay, kabul ya da tasvip belgesini tevdi sırasında işbu Sözleşme (gözden geçirilmiş) yürürlüğe girinceye kadar, 6 Mayıs 1969 tarihli Sözleşmeyi uygulamaya devam edeceğini açıklayabilir.

5. İşbu Sözleşme (gözden geçirilmiş), imzalayan ancak Sözleşmeye Taraf olma arzusunu sonradan bildirecek olan devletlerin her biri bakımından, onay, kabul veya tasvip belgesinin tevdiinden altı ay sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 15:

1. İşbu Sözleşmenin (gözden geçirilmiş) yürürlüğe girmesinden sonra, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi tüzüğünün 20. (d) maddesinde öngörülen çoğunlukla ve

Komitede bulunma hakkına sahip taraf devletlerin temsilcilerinin oybirliği ile Konseye üye olmayan diğer herhangi bir devleti ve Avrupa Ekonomik Topluluğunu işbu Sözleşmeye (gözden geçirilmiş) katılmaya davet edebilecektir.

2. Katılma halinde, katılan devlet ya da Avrupa Ekonomik Topluluğu için işbu Sözleşme katılma belgesinin Avrupa Konseyi Genel Sekreterine tevdiinden altı ay sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 16:

1. Her devlet, imza ya da onay, kabul, tasvip veya kabul edilme belgesinin tevdii sırasında işbu Sözleşmenin (gözden geçirilmiş) uygulanacağı toprağı ya da toprakları belirleyebilir.

2. Her devlet, sonradan herhangi bir zamanda, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine muhatap bir bildirimle, işbu Sözleşmenin uygulanmasını bildirimde belirtilen herhangi başka bir toprak parçasına teşmil edebilir. Bu yeni toprak parçası bakımından Sözleşme, bildirimin Avrupa Konseyi Genel Sekreteri tarafından alınmasından altı ay sonra yürürlüğe girer.

3. Önceki iki paragraf uyarınca yapılan her bildirim, bu bildirimde anılan toprak parçası bakımından, Genel Sekretere muhatap bir nota ile geri çekilebilecektir. Geri çekme, Genel Sekreterin notayı almasından altı ay sonra geçerlilik kazanacaktır.

Madde 17:

1. Taraflardan her biri, Genel Sekretere nota tevdii suretiyle işbu Sözleşmenin (gözden geçirilmiş) feshini her an ihbar edebilir.

2. Fesih ihbarı, Genel Sekreter tarafından notanın alınış tarihinden altı ay sonra geçerlilik kazanacaktır.

Madde 18: Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, Avrupa Konseyi üyesi devletlere, Avrupa Kültür Sözleşmesine taraf diğer devletlere, işbu Sözleşmeye (gözden geçirilmiş) katılan ya da katılmaya davet edilen her devlete ve Avrupa Ekonomik Topluluğuna:

a) Her imzayı,

b) Her onay, kabul, tasvip veya katılma belgesi tevdiini,

c) 14, 15 ve 16 ncı maddeleri uyarınca işbu Sözleşmenin (gözden geçirilmiş) yürürlüğe giriş tarihlerini,

d) İşbu Sözleşme (gözden geçirilmiş) ile ilgili her türlü girişim, tebligat ve bildirimi, Bildirecektir. Yukarıdaki hususları tasdiken, aşağıda imzası bulunan ve bu amaçla yetkili kılınanlar işbu sözleşmeyi (gözden geçirilmiş) imzalamışlardır. İşbu Sözleşme İngilizce ve Fransızca dillerinde, her iki metin de eşit olarak geçerli olacak şekilde, Avrupa Konseyi arşivlerinde muhafaza edilmek üzere, tek kopya halinde 16 Ocak 1992 tarihinde Valetta'da yapılmıştır. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, Sözleşmenin onaylı bir kopyasını Avrupa Konseyine üye bütün devletlere, Avrupa Kültür Sözleşmesine taraf diğer devletlere ve bu Sözleşmeye katılmaya davet olunan üye olmayan devletlere veya Avrupa Ekonomik Topluluğuna iletecektir.

KISALTMALAR

AAN	Asar ı Atika Nizamnamesi
ATO	Ankara Ticaret Odası
AYM	Anayasa Mahkemesi
EEK	Eski Eserler Kanunu
İA	İslam Ansiklopedisi
KGKTV	Korunması Gerekli Kültür ve Tabiat Varlığı
KGTKTV	Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları
KTVKK	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu
KVMGM	Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
SA	Sanat Ansiklopedisi
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TAÇDAM	Tarihsel Çevre Değerlerini Araştırma ve Uygulama Merkezi
TALİD	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
TKTV	Taşınır Kültür ve Tabiat Varlığı
TKV	Taşınır Kültür Varlığı
SARAT	Safeguarding Archaeological Assets of Turkey
SNG	Sylloge Nummorum Graecorum
VEKAM	Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

Süreli ve seri yayınların kısaltmalarında Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Amerikan Arkeoloji Enstitüsü tarafından önerilenler dışında aşağıdaki kısaltmalar kullanılmıştır. Türkçe kısaltmalarda ise Türk Dil Kurumu'nun tavsiye ettiği kısaltmalara uyulmuştur. Antik kaynakların kısaltmalarında Der Kleine Pauly önerileri göz önünde bulundurulmuştur.

Akat vd. 1984	Y. Akat - N. Fıratlı - H. Kocabaş, Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu Cam Eserler Kataloğu (İstanbul). Arkeoloji ve Sanat Yayınları
Akdeniz 2009	E. Akdeniz, "Yortan Mezarlığı Hakkında Yeni Gözlemler", TÜBA - AR 12, 49 - 64.
Akipek 1999	S. Akipek, Ulusal ve Uluslararası Hukuk Açısından Kültür Malları (Ankara). Turhan Kitabevi
Aksoy 2006	T. Aksoy, Adliye Sarayının İzmit Arkeoloji Müzesi Olarak Değerlendirilmesi (YLT) (İstanbul). Yıldız Teknik Üniversitesi SBE
Akün 1995	Ö. F. Akün, "Ertaylan, İsmail Hikmet", İA 11 (İstanbul). TDV, 309 - 312.
Akyıldız 2009	A. Akyıldız, "Subhi Paşa, Abdüllatif", İA 37 (İstanbul). TDV, 450 - 452.
Altun 2007	A. Altun, "Sunuş", Türkiye'de Müzecilik - 100 Müze 1000 Eser I - II, A. Altun (ed.) 1. baskı (İstanbul). TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
Arık 1947	R. O. Arık, Halkevlerinde Müze Tarih ve Folklor Çalışmaları Kılavuzu (Ankara). CHP Halkevleri Yayınları - Ulus Basımevi
Arık 1953	R. O. Arık, Türk Müzeciliğine Bir Bakış (İstanbul). Milli Eğitim Basımevi
Arsebük 1983	G. Arsebük, "Dünden Bugüne Arkeoloji", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 1 - 16 (İstanbul). İletişim yayınları, I - 71.
Arsebük 2012	G. Arsebük, Uzak Geçmişimize Dair Okumalar, 1. baskı (İstanbul). Ege Yayınları
Arseven 1958	C. E. Arseven, "Eski Eserler", Sanat Ansiklopedisi 5 (İstanbul). Maarif Basımevi, 531 - 535.
Arslan 2013	N. Arslan, "Frank Calvert Koleksiyonu'nda Akhilleus Ressamı'na Ait Bir Nolan Amphora", K. Levent Zoroğlu'na Armağan, M. Tekocak (ed.) ayrıbasım (İstanbul). Suna - İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 81 - 87.
Artuk 1978	İ. Artuk, "Osman Ferid Sağlam", Koleksiyon 48, 16 - 17.
Artuk 1982	İ. Artuk, "Nümismatik İlmi ve Faydalarına Kısa Bir Bakış", Türk Nümismatik Derneği Bülteni 9 (İstanbul). 10.

Artuk vd. 1996	İ. Artuk - C. Artuk, "Nümismatik İlmi, Çalışanları, Faydaları ve Nümismat Koleksiyoncular", V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri 25 - 26 Nisan 1995 (Konya). Selçuk Üniversitesi Yayınları, 19 - 35.
Artan 2011	T. Artan, "18th Century Ottoman Princesses As Collectors: Chinese and European Porcelains in the Topkapı Palace Museum", Arts Orientalis Globalizing Cultures: Art and Mobility in the Eighteenth Century 39, 113 - 146.
Artun 2005	A. Artun, Sanatçı Müzeleri, 1.baskı (İstanbul). İletişim Yayınları
Artun 2006	A. Artun, Sanat Müzeleri 1 - Müze ve Modernlik (İstanbul). İletişim yayınları
Artun 2007	A. Artun, Çağdaş Sanat Konuşmaları 4 - Koleksiyon, Koleksiyonerlik ve Müzecilik, M. Haydaroğlu (ed.) L. Çalıkoğlu (haz.) 1.baskı (İstanbul). Yapı Kredi Yayınları, 17 - 36.
Artun 2019	A. Artun, "Halil Edhem'in Modern İstanbul Müzesi", Halil Edhem Müzecilik Yazıları, A. Artun (der.) 1. baskı (İstanbul). İletişim Yayınları, 15 - 37.
AAN 1966	Asarı Atika (Eski Eserler) Nizamnamesi (Ankara). Milli Eğitim Basımevi
Asım 1929	N. Asım, "Meskûkâtçı Ali Bey", Türk Tarih Encümeni Mecmuası I (İstanbul). Gütenberk Matbaası, 76 - 78.
Atagök 1994	T. Atagök, "Kültür ve Toplum", TC Dz KK Deniz Müzesi Komutanlığı I. Müzecilik Sempozyumu 14 - 15 Ekim 1993 İstanbul, Bildiriler (İstanbul). Dz KK Basımevi, 73 - 79.
Atasoy 2004	N. Atasoy, From Count Ostrorog to Rahmi Koç - The Story of a Yali on the Bosphorus (İstanbul). Rahmi Koç Müzesi
Atasoy 1995	S. Atasoy, "Türkiye'de Müzecilik", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi VI (İstanbul). İletişim Yayınları, 1459 - 1465.
Atik 1997	Ş. Atik, "Müzeci Gözüyle Eski Eser Koleksiyonculuğu", Kuruluşunun 150'nci Yılında Türk Müzeciliği Sempozyumu III (24-26 Eylül 1996 - İstanbul) Bildirileri (Ankara). Genelkurmay Basımevi, 34 - 37.
Atik 2001	Ş. Atik, "Turgut Menemencioğlu Koleksiyonundaki Antik Camlar", İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı 17 (İstanbul). 425 - 440.
Atik - Şentürk 2009	Ş. Atik - Ş. Şentürk, Çağdaş Sanat Konuşmaları 4 - Koleksiyon, Koleksiyonerlik ve Müzecilik, M. Haydaroğlu (ed.) L. Çalıkoğlu (haz.) 1.baskı (İstanbul). Yapı Kredi Yayınları, 119 - 144.

Aydos 2008	O. S. Aydos, "Taşınır Kültür Varlığı Koleksiyonculuğuna İlişkin Değerlendirmeler", Ankara Barosu Dergisi 66, 62 - 75.
Aytekin 1997	O. Aytekin, "Osmanlı ve Cumhuriyet'in Eski Eser Politikaları", Tarih ve Medeniyet Dergisi 43, 53 - 55.
Ayverdi 2005	İ. Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük 1 - 3, 1. baskı (İstanbul). Kubbealtı Neşriyatı
Bahn 1999	P. Bahn, Arkeolojinin ABC'si, B. Örenk (çev.) 1. baskı (İstanbul). Kabalcı Yayınevi
Bakla 1997	E. Bakla, "Yönetmelikleri Düzenleyen Devlet Kendine Ait Kültür Varlıklarını Koruyabiliyor mu?", Kuruluşunun 150'nci Yılında Türk Müzeciliği Sempozyumu III Bildirileri (24 - 26 Eylül 1996 - İstanbul), (Ankara). Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 34 - 37.
Bali 2020	R. N. Bali, Mazide Kalan Koleksiyonerler, 1.baskı (İstanbul). Libra Kitap
Baran 2003	A. Baran, "Tarihi Eser Kaçakçılığı ve Sahte Eser Üretimi", İDOL Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi 17 (Ankara). Berkay Matbaası, 8 - 15.
Barkan 1999	L. Barkan, Unearthing the Past - Archaeology and Aesthetics in the Making of Renaissance Culture (New Haven). Yale University Press
Barlas 2015	C. Barlas, "Dağıstan'da İslamiyet, Ulema ve Mücahitler", Yeni Türkiye 79, 190 - 207.
Barnes 2007	T. Barnes, Arkeoloji, L. Türer (çev.) (İzmir). Tudem Yayınları
Başaran 1998	C. Başaran, Arkeolojiye Giriş, 1. baskı (Erzurum). Akademik Araştırmalar Yayınevi
Başerkafaoğlu 2004	P. D. Başerkafaoğlu, Annemin Çıkını Yonca Döğerli Koleksiyonu "Bir Grup Eser" Kataloğu (İstanbul). Arkeoloji ve Sanat Yayınları
Başgelen 1998	N. Başgelen, "Atatürk'ün Yaşamında Eski Eserler, Müzeler, Arkeoloji ve Kazılar", Arkeoloji ve Sanat 87, 2 - 5.
Başgelen 2002	N. Başgelen, "Türk Arkeolojisinin Öncüleri", Arkeo - Atlas 1, N. Karul (ed.) (İstanbul). Doğan Burda Rizzoli Yayıncılık, 33 - 34.
Başgelen 2007	N. Başgelen, Türkiye'de Koleksiyonculuk ve Arkeolojik Mirasın Korunması (İstanbul). Arkeoloji ve Sanat Yayınları
Batur 2015	E. Batur, Raffi Portakal - Portakal'ın Yüzyılı (İstanbul). P Kitaplığı
Bayram 1991	S. Bayram, "Eski Eser Kaçakçılığı, Koleksiyonculuk ve Müzecilik Tarihimize Bir Bakış", Eski eser Kaçakçılığının Önlenmesinde Müzayedeler, Koleksiyonculuk ve Yasalar Sempozyumu, YÜ - Antik Dekor Dergisi 10 (İstanbul). Asır Matbaacılık, 147 - 149.

Bayram 2018 S. Bayram, “Osmanlı Kazılarının Büyük Kısmına Komiser Olarak Katılan Theodor Makridi’nin Yazarlığı ve Ailesine Ait Bazı Belgeler”, Academia Edu. (30.08.2018) 1 - 19.

Bayrav 1998 S. Bayrav, Filolojinin Oluşumu, (İstanbul). Multilingual

Baytop 2001 T. Baytop, Türk Eczacılık Tarihi, 2.baskı (İstanbul). İstanbul Üniversitesi Yayınları

Bear 1993 T. D. Bear, “Afyon Müzesi’nde Bir Heykel Definesi”, X. Araştırma Sonuçları Toplantısı Ankara 25 - 29 Mayıs 1992 (Ankara). TC kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü - Ankara Üniversitesi Basımevi, 147 - 152.

Bek 2014 G. Bek, 1970 - 1980 Yılları Arasında Türkiye’de Kültürel ve Sanatsal Ortam, (DT) (İstanbul). SALT / Garanti Kültür A.Ş.

Berktay 1987 H. Berktay, “Osmanlı Devleti’ne Kadar İktisadi Toplumsal Tarih”, Türkiye Tarihi 1, S. Akşin (ed.) (İstanbul). Cem Yayınları, 23 - 138.

Besim Atalay Armağanı 1963 Besim Atalay Armağanı 1962, (Ankara). MEB Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Bıçakçı 2012 İ. C. Bıçakçı, “Sanat Sponsorluğu ve Müzeler”, Müzebilimin ABC’si, N. Ertürk - H. Uralman (eds.) 1.baskı (İstanbul) Ege Yayınları, 229 - 240.

Birol 2012 M. Ö. Birol, “Müze Yönetiminde Suna ve İnan Kıraç Vakfı Pera Müzesi Örneği”, Müzebilimin ABC’si, N. Ertürk - H. Uralman (eds.) 1.baskı (İstanbul). Ege yayınları, 31 - 40.

Britannica 1986 A. Britannica 1-15. (İstanbul). Ana Yayıncılık

Brodie - Mackenzie 2014 N. Brodie - S. Mackenzie, “Trafficking Cultural Objects: Introduction”, European Journal on Criminal Policy and Research 20, 421 - 426.

Boren 2019 A. Boren, “Arkeolojinin Politikası ve Etiği”, Arkeoloji: Tarihin ve Kültürün Yapılandırılması, A. Boren (çev. - der.) 1.baskı (İstanbul). İletişim Yayınları, 7 - 21.

Burke 2000 P. Burke, Rönesans, Ö. Akpınar (çev.) 1.baskı (İstanbul). Babil

Can 1948 N. Can, Eski Eserler ve Müzelerle İlgili Kanun Nizamname ve Emirler (Ankara). Milli Eğitim Basımevi

Can 2017 Ş. Can, Klasik Yunan Mitolojisi, 15. baskı (İstanbul). Ötüken Yayınları

Casson 1939 S. Casson, The Discovery of Man, (London). Hamish Hamilton

Ceram 2011 C. W. Ceram, Tanrıların Vatanı Anadolu, E. N. Erendor (çev.) 8. baskı (İstanbul). Remzi Kitabevi

Cezar 1971 M. Cezar, Sanattta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi (İstanbul). Türkiye İş Bankası Yayınları

Childe 2001	V. G. Childe, Kendini Yaratan İnsan, F. Ofluoğlu (çev.), 6. baskı (İstanbul). Varlık Yayınları
Childe 2014	V. G. Childe, Tarihte Neler Oldu?, A. Şenel - M. Tunçay (çev.) 6. baskı (İstanbul). Kırmızı Yayınları
Childe 2019	V. G. Childe, Geçmişi Bir Araya Getirmek - Arkeolojik Verilerin Yorumlanması, C. C. Aydın (çev.) 1. baskı (İstanbul). Alfa Basım Yayıncılık
Cihan-Sayıner 2012	Z. Cihan-Sayıner, "Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi", İA 41 (İstanbul). TDV Yayınları, 549 - 550.
Çal 1990 a	H. Çal, Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası (Doktora Tezi) (Ankara). AÜSBE
Çal 1990 b	H. Çal, "Türkiye'de Cumhuriyet Devrinde Taşınmaz Eski Eser Tahribatı ve Sebepleri" AÜDTCFD 34 (Ankara). 353 - 378.
Çal 1997	H. Çal, "Osmanlı Devleti'nde Asar ı Atika Nizamnameleri", Vakıflar Dergisi 26 (Ankara). 391 - 400.
Çal 2003	H. Çal, "Eski Eserlerle İlgili Yasalarda Etnoğrafik Eser Anlayışı", Türkiye'de Halkbilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyum Bildirileri (Ankara). Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, 164 - 167.
Çal 2004	H. Çal, "Osmanlı Devleti'nde Asar - ı Atika Nizamnameleri", Vakıflar Dergisi XXVI (Ankara). 391 - 400.
Çal 2009	H. Çal, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Müzeler", TALİD 14, (ayrı basım). Bilim ve Sanat Vakfı, 315 - 333.
Çalıkoğlu 2009	L. Çalıkoğlu, "Yeni Bir Dikkat Alanı: Koleksiyon - Koleksiyonerlik ve Müzecilik", Çağdaş Sanat Konuşmaları 4 - Koleksiyon, Koleksiyonerlik ve Müzecilik, M. Haydaroğlu (ed.) L. Çalıkoğlu (haz.) 1.baskı (İstanbul). Yapı Kredi Yayınları, 7 - 16.
Çanakçılar A.Ş. 2016	Çanakçılar Arkeoloji ve Etnografya Özel Müzesi (y.y.). Çanakçılar Seramik A.Ş.
Çaykara 2002	E. Çaykara, Arkeolojinin Delikanlısı Muhibbe Darga, 1. baskı (İstanbul). Can Yayınları
Çelik 2016	Z. Çelik, Asar - ı Atika Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeoloji Siyaseti, A. Gür (çev.) 1.baskı (İstanbul). Koç Üniversitesi Yayınları
Çetin 2001	A. Çetin, "İsmail Paşa, Hidiv", İA 21 (İstanbul). TDV Yayınları, 117 - 119.
Çolak 2015	N. İ. Çolak, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku, 2. baskı (İstanbul). On İki Levha Yayınları
Çürük 1991	C. Çürük, "Askeri Müze", İslam Ansiklopedisi 3 (İstanbul). TDV Yayınları, 492 - 493.

Danişmend 1971 İ. H. Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi 2 (İstanbul). Türkiye Yayınevi

Davison 1981 R. H. Davison, "Halil Şerif Paşa, Ottoman Diplomat and Statesman". Osmanlı Araştırmaları 2, H. İnalcık - H. W. Lowry - N. Göyünç (eds.) (İstanbul). 203 - 221.

Derman 2001 M. U. Derman, "İstanbul - Hat", İA 23 (İstanbul). TDV Yayınları, 267 - 271.

Dumont 1868 A. Dumont, "Le Musee Sainte - İrene a Constantinople Antiquites Grecques, Greco - Romaines et Byzantines", Revue Archeologique 18, Presses Universitaires de France, 237 - 263.

Dülger 2014 M.U. Dülger, "Kültür Varlıklarının ve Sanat Eserlerinin Hukuki Açıdan Korunması", İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1 (İstanbul). 107 - 161.

Eagleton vd. 2011 C. Eagleton - J. Williams, Paranın Tarihi, F. Kâhya (çev.) 1. baskı (İstanbul). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Eco 2018 U. Eco, Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik, K. Atakay (çev.) 8. baskı (İstanbul). Can Yayınları

Eco 2019 U. Eco, Devlerin Omuzlarında, E. Y. Cendey (çev.) 1.baskı (İstanbul). Doğan Kitap

Edhem 1923 H. Edhem, Asar ı Atika Müzesi'nde Meskükat Koleksiyonları (Tarihçesi, Tasnifatı ve Mikdarı) (İstanbul). Matbaa i Amire, İstanbul Asar ı Atika Müzesi Neşriyatı 6. (Eski Harflerle)

Edhem 1932 H. Edhem, "Müzeler" I. Türk Tarih Kongresi, Konferanslar, Müzakere Zabıtları, 2 - 10 Temmuz (Ankara). 532 - 566.

Edhem 1956 H. Edhem, "Halil Edhem Bey'in Bir Mektubu", Türk Yurdu 261, 288 - 289.

Edhem 1970 H. Edhem, Elvahı Nakşiye Koleksiyonu, G. Elibal (çev.) (İstanbul). Milliyet Yayınları

Edhem 2009 H. Edhem, Asar - ı Atika Müzesi'nde Meskükat Koleksiyonları, G. Ceceli (çev.) (İstanbul). Arkeoloji ve Sanat Yayınları

Edhem 2019 a H. Edhem, "Müzeler", Halil Edhem Müzecilik Yazıları, N. Boztekin (çev.) A. Artun (ed.) 1. baskı (İstanbul). İletişim Yayınları, 121 - 159.

Edhem 2019 b H. Edhem, "Arkeoloji Müzelerimizin Avrupa Müzeleri Arasındaki Yeri ve Önemi", Halil Edhem Müzecilik Yazıları, A. Berktay (çev.) A. Artun (ed.) 1. baskı (İstanbul). İletişim Yayınları, 161 - 175.

Eldem 2010 E. Eldem, Osman Hamdi Bey Sözlüğü, 1. baskı (İstanbul). TC Kültür ve Turizm Bakanlığı

Eldem 2014	E. Eldem, Mendel - Sebah Müze - i Hümayun'u Belgelemek (İstanbul). İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yayını
Eldem 2015	E. Eldem, Osman Hamdi Bey: İzlenimler (1869 - 1885) (İstanbul). Doğan Kitap
Elmacı 2011	M. E. Elmacı, "Osmanlı Hukuk Reformunda Bir Öncü: Kont Leon Ostrorog", AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi: OTAM 29, 1 - 30.
Emecen 2000	F. Emecen, "İbrahim Paşa, Makbul", İA 21 (İstanbul). TDV, 333 - 335.
Erbay 2019	F. Erbay, İstanbul'un 100 Müzecisi (İstanbul). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ Yayınları
Eren vd. 1992	H. Eren - N. Gözaydın - İ. Parlatır - T. Tekin - H. Zülfikar (eds) Türkçe Sözlük I - II (İstanbul). TDK, Milliyet Basımevi
Ergin 2010	M. Ergin, "Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Yunan, Roma ve Bizans Dönemlerinin Algılanması ve Arkeoloji", Cumhuriyet Döneminde Geçmişe Bakış Açıları: Klasik ve Bizans Dönemleri, N. Ergin - S. Redferd (eds.) İ. Türkoğlu (ç.) 1.baskı (İstanbul). Koç Üniversitesi Yayınları, 23 - 47.
Erhat 2007	A. Erhat, Mitoloji Sözlüğü, 15. baskı (İstanbul). Remzi Kitabevi
Erhat - Eyuboğlu 1991	A. Erhat - S. Eyboğlu, Hesiodos Eseri ve Kaynakları, 2. baskı (Ankara). TTK Basımevi
Erkut 2003	C. Erkut, "Kültürel Mirasın Korunması Hukuku", Prof. Dr. Yıldızhan Yayla'ya Armağan (İstanbul). Galatasaray Üniversitesi Yayınları, 285 - 291.
Erten 1982	Y. Erten, "Hans von Aulock (1906 - 1980)", Türk Nümismatik Derneği Bülteni 8,
Ertürk - Uralman 2012	N. Ertürk - H. Uralman, Müzebilimin ABC'si, 1. baskı (İstanbul). Ege Yayınları
Esener - Güven 2008	T. Esener - K. Güven, Eşya Hukuku, 4.baskı (Ankara).
Eyice 1960	S. Eyice, "İstanbul Arkeoloji Müzelerinin İlk Müdürlerinden Dr. PH - Anton Dethier Hakkında Notlar", İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı (İstanbul). İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yayınları, 45 - 52.
Eyice 1985	S. Eyice, "Arkeoloji Müzesi ve Kuruluşu", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi 6 (İstanbul). İletişim Yayınları
Eyice 1997	S. Eyice, "Hadım Hasan Paşa Külliyesi", İA 15 (İstanbul). TDV Yayınları, 5 - 7.
Eyice 1998 a	S. Eyice, "Hudavendigar Külliyesi", "Hudavendigar Meşhedi", İA 18 (İstanbul). TDV Yayınları, 290 - 295.

Eyice 1998 b	S. Eyice, "Hudavendigar Meşhedi", İA 18 (İstanbul). TDV Yayınları, 295 - 296.
Eyice 2017	S. Eyice, Yabancıların Gözüyle Bizans İstanbul'u, 1. baskı (İstanbul). Yeditepe Yayınevi
Fellows 1840	C. Fellows, An Account of Discoveries ın Lycıa (London).
Fettich 1982	N. Fettich, "Hunların Arkeolojik Hatıraları", Attila ve Hunları, G. Nemeth vd. (eds.) Ş. Baştav (çev.) (Ankara). Ankara Üniversitesi Basımevi 195 - 225.
Fıratlı 1965	N. Fıratlı, "Yurdumuzdaki Hususi Koleksiyonlar", TTOKB 280, 4 - 6.
Galib 1894	İ. Galib, Müze-i Hümayun Meskûkât-ı Kadime-i İslamiye Kataloğu: Sasaniyan ve Bizantin Tarzındaki Sikkeler, Hulefay-ı Emeviye ve Abbasiye Meskûkâtı, Füru-ı Abbas (İstanbul). Mihran Matbaası (Eski Harflerle)
Gamble 2014	C. Gamble, Arkeolojinin Temelleri, D. Kayıhan (çev.) 1. baskı (İstanbul). Aktüel Arkeoloji Yayınları
Gerçek 1999	F. Gerçek, Türk Müzeciliği, 1. baskı (Ankara). TC Kültür Bakanlığı
Göçek 1999	F. M. Göçek, Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü (Ankara). Ayraç Yayınları
Görkay 2010	K. Görkay, "Türkiye'de Klasik Arkeolojinin Geleceği", Cumhuriyet Döneminde Geçmişe Bakış Açıları: Klasik ve Bizans Dönemleri, N. Ergin - S. Redford (eds.) İ Türkoğlu (çev.) 1. baskı (İstanbul). Koç Üniversitesi Yayınları, 229 - 239.
Gözüm 2003	Ü. Y. Gözüm, Yitik Mirasın Dönüş Öyküsü (Ankara). TC Kültür Bakanlığı - Yapı Kredi Yayınları
Gregory 2018	T. E. Gregory, Bizans Tarihi, E. Ermert (ed.) 4. baskı (İstanbul). Yapı Kredi Yayınları
Guerrini 2018	C. Guerrini, "Polisin Sanatının Ötesinde: Hellenistik Çağda Heykeltraşlık Okulları", Antik Yunan, U. Eco (der.) L. T. Basmacı (çev.) 2. baskı (İstanbul). Alfa Basım Yayıncılık
Günaydın 2011	Y. T. Günaydın, "Ahmet Tevhid (Ulusoy) ve Ankara Ahiler Hükümeti İle İlgili Düşünceleri", 1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu I (Kırşehir). 445 - 461.
Günergun 2002	F. Günergun, "Turhan Baytop (1920-2002): Araştırarak, Toplayarak, Yazarak Geçen Bir Ömür," Osmanlı Bilimi Araştırmaları (Studies in Ottoman Science) IV (İstanbul). 1 - 24.
Güneş 1975	A. R. Güneş, "Yargıtay'dan Haberler", Yargıtay Dergisi 11, 179 - 180.

Güven 2010	S. Güven, “Ankara’da Geçmişi İnşa Etmek: Augustus’tan Atatürk’e”, Cumhuriyet Döneminde Geçmişe Bakış Açıları: Klasik ve Bizans Dönemleri, N. Ergin - S. Redford (eds.), İ. Türkoğlu (çev.) 1. baskı (İstanbul). Koç Üniversitesi Yayınları, 49 -71.
Güvenç 2008	B. Güvenç, Türk Kimliği - Kültür Tarihinin Kaynakları (İstanbul). Boyut Kitapları
Güvenç 2011	B. Güvenç, İnsan ve Kültür (İstanbul). Boyut Yayıncılık
Haddad 2001	M. Haddad, Halil Şerif Paşa - Bir İnsan Bir Koleksiyon, E. Gökteke (çev.) (İstanbul). P Kitaplığı
Hamilakis 2019	Y. Hamilakis, “Terörle Savaş ve Ordu - Arkeoloji Kompleksi: Irak, Etik ve Neokolonyalizm”, Arkeoloji - Tarihin ve Kültürün Yeniden Yapılandırılması, A. Boren (çev. - der.) 1. baskı (İstanbul). İletişim Yayınları, 163 - 199.
Hammer 1818	J. V. Hammer, Umblick Auf Einer Reise von Constantınopel Nach Brussa und Dem Olympos und von Da Zurück Über Nicäa und Nicomedien (Pesth)
Haskell et al. Penny 1981	F. Haskell - N. Penny, Taste and The Antique (New Haven). Yale University Press
Hdt.	Herodotos, Historiai - Tarih, F. Akderin (çev.) 1. baskı (İstanbul 2007) Alfa Basım Yayıncılık
Hisar 2010	A. Ş. Hisar, Türk Müzeciliği, N. Turinay (ed.) 1.baskı (İstanbul). Yapı Kredi Yayınları
Holst 1976	N. V. Holst, Creators Collectors and Connoisseurs (London). Thames and Hudson Ltd.
Humann 1880	C. Humann, “Die Ergebnisse der Ausgrabungen zu Pergamon, Vorlaufiger Bericht”, Jahrbuch der Preussischen Kunstsammlungen 1 (ayrıbasım) (Berlin). Prusya Kraliyet Müzeleri
İbn - i Haldun 1954	İbn - i Haldun, Mukaddime I - II, Z. K. Ugan (çev.) (Ankara). Maarif Basımevi
İnalcık 2016	H. İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300 - 1600), R. Sezer (çev.) 21. baskı (İstanbul). Yapı Kredi Yayınları
İnciciyan 1956	P. G. İnciciyan, XVIII. Asırda İstanbul, H. D. Andreasyan (çev.) (İstanbul). İstanbul Matbaası
İplikçioğlu 1997	B. İplikçioğlu, Eski Batı Tarihi I, Giriş - Kaynaklar - Bibliyografya (Ankara). TTK

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Resimli Rehber 1953 İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yunan Roma Bizans Heykeltraşlık ve Mimarlık Eserleri Koleksiyonları (İstanbul). Milli Eğitim Basımevi

İstanbul Asar - ı Atika Müzeleri 1934 Resimli Rehber, Yunan, Roma, Bizans Heykeltraşi Eserleri, (İstanbul). Devlet Matbaası

Jacks 1993 P. Jacks, The Antiquarian and the Myth of Antiquity - The Origin of Rome in RenaissanceThought (Cambridge). Cambridge University Press

Kâhya 2018 E. Kâhya, "Fransa'da İhtisas Yapmış Olan Türk Hekimlerden Bazıları", AÜ Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 31, 245 - 262.

Kanadoğlu 2007 S. Kanadoğlu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku, Genişletilmiş ve Güncellenmiş 3.baskı (Ankara). Seçkin Yayınları

Kanar 2005 M. Kanar, Etimolojik Osmanlı Türkçesi Sözlüğü (İstanbul). Derin Yayınları

Kantarcıoğlu 1998 S. Kantarcıoğlu, Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür (Ankara). TC Kültür Bakanlığı

Karaca 1996 Z. Karaca, İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri, 2. Baskı (İstanbul). Yapı Kredi Yayınları

Karaduman 1997 H. Karaduman, "Eski Eser Yasalarında Özel Müzeler, Koleksiyonculuk, Ticaret ve Müzayedeler", Kuruluşunun 150'nci Yılında Türk Müzeciliği Sempozyumu III (24-26 Eylül 1996 - İstanbul) Bildirileri (Ankara). Genelkurmay Basımevi, 4 - 15.

Karaduman 2005 H. Karaduman, "Kültür Varlığı Ticaretinde Belgelendirmenin Gerekliliği", İdol Arkeologlar Derneği Dergisi 25 (Ankara). 20 - 28.

Karaduman 2007 H. Karaduman, "Türk Ocakları ve Hars Müzeleri", Vakıflar Dergisi 30 (Ankara). 503 - 518.

Karaduman 2008 H. Karaduman, Türkiye'de Eski Eser Kaçakçılığı (Ankara). ICOM Türkiye Milli Komitesi

Karaduman 2016 H. Karaduman, Ulus - Devlet Bağlamında Belgelerle Ankara Etnografya Müzesi'nin Kuruluşu ve Milli Müze (Ankara). Bilgin Kültür Sanat

Karagözoğlu vd. 1989 H. F. Karagözoğlu - T. Karagözoğlu - İ. Sönmez, Taşınır - Taşınmaz Eski Eserler Hukuku (Ankara). Hukuk Merkezi Yayınları

Karamanoğlu 1950 D. Karamanoğlu, "Behzad Budak'ın Para Koleksiyonu", Tarih Hazinesi 1, İ. H. Konyalı (ed.) (İstanbul). Ülkü Kitap Yurdu, 28 - 29.

Karet 2014 E. Karet, The Antonio II Badile Album of Drawings: The Origins of Collecting Drawings in Early Modern Northern Italy (London - New York). Ashgate Publishing Ltd.

Karul 2002 — N. Karul, “Taştaki Yaşam”, Arkeo Atlas 1, N. Karul (ed.) (İstanbul). DBR Yayıncılık, 8.

Kayaalp - Teoman 2016 — E. K. Kayaalp - B. Teoman, “ Şükrü Tül Eski Eser Koleksiyonu’nun Oluşumu ve Yüksek Öğrenim İçin Kullanımı”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 18 (İzmir). 601 - 616.

Kazankaya-Aras 2012 — S. Kazankaya-Aras, Deniz Müzeleri ve Deniz Müzeciliği - Dünyada ve Türkiye’de, B. Onur (ed.) 1. baskı (İstanbul). Deniz Basımevi.

Kielau 2017 — S. Kielau, “Musees Archeologiques d’Istanbul: Catalogue des Figurines en Terre Cuite Grecques et Romaines de Smyrne”, Les Camets de l’ACosSt 16, 1 - 8, (http://Journals.openedition.org/acost/1053)

Kocapınar 2008 — A. Kocapınar, “Türkiye’de Koleksiyonculuk ve Özel Müzeler”, Geçmişten Geleceğe Türkiye’de Müzecilik I Sempozyum 21 - 22 Mayıs 2007, Ankara (Ankara). VEKAM Yayınları, 47 - 50.

Konuk - Tezgör 2015 — K. Konuk - D. K. Tezgör, Antik Anadolu’nun Tanıkları: Muharrem Kayhan Koleksiyonu, M. V. Lesvigne - J. L. Maeso (eds.) (İzmir). Arkas

Konukçu 2007 — İ. Konukçu, “Batıda ve Türkiye’de Sosyal Yaşam İle Şekillenen Koleksiyonlar ve Müzeciliğe Yansımaları”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 23, 241 - 258.

Koşay vd. 2013 — H. Z. Koşay - M. E. Z. Orgun - S. Bayram - E. Tan, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi 1 - 5 (Ankara). Türk Tarih Kurumu.

Kökten 1951 — İ. K. Kökten, “Kuzeybatı Anadolu’nun Tarihöncesi Hakkında Yeni Gözlemler”, Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi 9 (Ankara). 201 - 214.

Kösemen 2012 — İ. B. Kösemen, “Türkiye’de Özel Sektörün Kültür ve Sanat Alanındaki Artan Görünürlüğü”, Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi 33, 145 - 172.

Köymen 2017 — M. A. Köymen, Selçuklu Devri Türk Tarihi, 6. baskı, (Ankara). TTK Yayınları

Kucur 2019 — S. S. Kucur, “Türkiye’de Selçuklu Meskûkâtının Meseleleri Hakkında Bazı Tespitler”, Selçuklu Tarihi ve Tarihçiliğinin Temel Meseleleri, M. A: Hacıgökmen - M. Kesik - O. Kunduracı - S. Solmaz - Z. Odabaşı (eds.) (Konya). Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 465 - 469.

Kumar 1999 — K. Kumar, Sanayi Sonrası Toplumdan Post Modern Topluma, M. Küçük (çev.) (Ankara). Dost Yayınevi

Kutlu 2010	B. Kutlu, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin Kuruluşu", İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul, M. F. Emecen (ed.) (İstanbul). Kitabevi Yayınları, 403 - 418.
Kutlu-Dilbaz 2018	B. Kutlu-Dilbaz, Osmanlı Devleti'nin Arkeoloji Politikası, 1.baskı (İstanbul). Metamorfoz Yayıncılık
Kutlu 2014	G. Kutlu, Bir Oyuncak Müzesinin Hikâyesi (İstanbul). İş Bankası Kültür Yayınları
Kuşoğlu 2006	M. Z. Kuşoğlu, Resimli Ansiklopedik Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü (İstanbul) Ötüken Neşriyat
Küçükerman 2008	Ö. Küçükerman, Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Cam, 1.baskı (İstanbul). NTV Yayınları
Küçükhasköylü 2017	N. Küçükhasköylü, "İngiliz Ressam William James Muller ve Anadolu Seyahati" Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı 23 (Eskişehir). 317 - 337.
Laming-Emperaire 1964	A. Laming-Emperaire, Origines de l'archéologie préhistorique en France: des superstitions médiévales à la découverte de l'homme fossile (Paris). Picard
Larousse 1972	M. L. Büyük Lugat ve Ansiklopedi 1 - 12 (İstanbul). Meydan Yayınları
Leeb 2019	S. Leeb, "Yerel Zaman veya Antik Geçmişin Mevcudiyeti", Arkeoloji - Tarihin ve Kültürün Yeniden Yapılandırılması, A. Boren (çev. - der.) 1. baskı (İstanbul) İletişim Yayınları, 147 -167.
Lenoir 2003	B. Lenoir, Sanat Yapıtı, A. Derman (çev.) (İstanbul). Yapı Kredi Yayınları
Lutgens - Tarbuck 2014	F. K. Lutgens - E. J. Tarbuck, Genel Jeoloji Temel İlkeleri (çev.) C. Helvacı (Ankara). Nobel Akademik Yayıncılık
Madran 1999	B. Madran, "Müze Türleri", Yeniden Müzeciliği Düşünmek (İstanbul). Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 3 - 19.
Madran 2009	B. Madran, Çağdaş sanat Konuşmaları 4 - Koleksiyon, Koleksiyonerlik ve Müzecilik, M. Haydaroğlu (ed.) L. Çalıkoğlu (haz.) 1.baskı (İstanbul). Yapı Kredi Yayınları, 63 - 85.
Madran 1985	E. Madran, "Osmanli Devleti'nde Eski Eser ve Onarım Üzerine Gözlemler" Belleten 49, 503-546.
Madran 2002 a	E. Madran, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler: 1800 - 1950 (Ankara). ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları
Madran 2002 b	E. Madran, "Geçmişten Geleceğe Bir Kültürel Miras", Türkiye Cumhuriyeti'nin Temeli Kültürdür I (Ankara). T.C. Kültür Bakanlığı, 9 - 53.

Madran - Özgönül 2005 E. Madran - N. Özgönül, Son Yasal Düzenlemelerde Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması ve Yerel Yönetimler El Kitabı, Madran - Özgönül (der.) (Ankara). TC Kültür ve Turizm Bakanlığı - TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi

Mansel 1993 A. M. Mansel, Türkiye'nin Arkeoloji, Epigrafi ve Tarihi Coğrafyası İçin Bibliyografya, 2.baskı (Ankara). TTK

Mansel 2013 A. M. Mansel, "Halil Edhem ve İstanbul Müzeleri", Halil Edhem Hatıra Kitabı I - II (Tıpkıbasım) (Ankara). TTK, 315 - 328.

Mansel 2014 A. M. Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, 10. baskı (Ankara). TTK

McIntosh 2001 J. MacIntosh, Arkeoloji, 6. Baskı, Y. Eran (çev.) (Ankara). TÜBİTAK

Menant 2005 M. J. Menant, Ninova Sarayı Kütüphanesi, V. İlmen (çev.) 1. baskı (İstanbul). Yaba Yayınları

Mendel 1908 G. Mendel, Catologue des Figurines Grecques de Terre Cuite (Constantinople). Musee İmperial

Mendel 1912 G. Mendel, Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines I (Constantinople). Musee İmperial

Mendel 1914 G. Mendel, Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines II (Constantinople). Musee İmperial

Meydan Larousse 1972 Büyük Lügat ve Ansiklopedi, I - XIV (İstanbul). Meydan Yayınevi

Millas 2018 A. Millas, Büyükada, Prinkipo, Ada- i Kebir, S. Roidis (çev.) 1. baskı, (İstanbul). Adalı Yayınları

Moctezuma 1984 M. E. Moctezuma, "The Templo Mayor of Tenochtitlan - Economics and Ideology", Ritual Human Sacrifice in Mesoamerica, E. H. Boone (ed.) (Washington). Dumbarton Oaks, 133 - 164.

Mumcu 1969 A. Mumcu, "Eski Eserler Hukuku ve Türkiye", AÜHFD 26 (Ankara). 45 - 78.

Mumcu 1971 A. Mumcu, "Türkiye'de Eski Eserler Hukuku", AÜHFD 28 (Ankara). 41 - 76.

Mustafa Sami 1996 Mustafa Sami Efendi, Avrupa Risâlesi, Remzi Demir (haz.) 1. baskı (Ankara). Gündoğan Yayınları

Muşmal 2009 H. Muşmal, Osmanlı Devleti'nin Eski Eser Politikası: Konya Vilayeti Örneği (1876 - 1914) (Konya). Kömen Yayınları

Nazif 1937 N. Nazif, "Koleksiyon Merakı - Dünyanın En Kıymetli Sikke Koleksiyonlarından Biri Memleketimizdedir", Akşam Postası Gazetesi, 11.

Nesli 2018	A. Nesli, “Eski Eserlerin Korunmasının Hukuk Tarihi Yönüyle İncelenmesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 20 (1) 431 - 478.
Nişanyan 2007	S. Nişanyan, Sözlerin Soyağacı - Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü, 3. basım (İstanbul). Adam Yayınları
Ogan 1938	A. Ogan, Asar ı Atika Nizamnamesi ve 1874’den İtibaren Resmi Ruhsat ile Yapılan Hafriyat (İstanbul).
Ogan 1941	A. Ogan, “Th. Makridi’nin Hatırasına”, Belleten V (Ankara). TTK, 163 - 170.
Ogan 1947	A. Ogan, Türk Müzeciliğinin 100. Yıl Dönümü (İstanbul). TTOK Yayını
Ogan 1953	A. Ogan, “Tarihçe”, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Resimli Rehber 1953 İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yunan Roma Bizans Heykeltraşlık ve Mimarlık Eserleri Koleksiyonları (İstanbul). Milli Eğitim Basımevi
Ogan 2013	A. Ogan, “Halil Edhem”, Halil Edhem Hatıra Kitabı I - II, 2.baskı (Ankara). TTK Yayınları, 383 - 410.
Olcay 1991	N. Olcay, “İstanbul Arkeoloji Müzelerinin Sikke Kabinesi”, Anatolia Antiqua I, 205 - 208.
Ortaylı 2017	İ. Ortaylı, “Batlamyus’un En Önemli Yazmasının Hikâyesi”, Klaudios Ptolemaios - Coğrafya El Kitabı, A. Stückelberger - F. Mittenhuber - R. Fuchs (eds.) (İstanbul). Boyut Yayıncılık, 7 - 8.
Ortaylı 2020	İ. Ortaylı, “Ahmet Kasım Han’la Yüz Yüze” Televizyon Programı, TV 100, 23.00 (27.02.2020)
Ostrogorsky 2015	G. Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, F. Işıltan (çev.) 8. baskı (Tıpkıbasım) (Ankara). TTK Yayınları
Öktem 2015	F. Öktem, Uygulamalı Latin Dili, 1. Baskı, (İstanbul). Kabalcı Yayıncılık
Önder 1995	M. Önder, Antika ve Eski eserler Kılavuzu, 1. baskı (Ankara). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
Önder 2011	M. Önder, “Edebiyat Fakültesi Eski Eser Koleksiyonu”, Ege Üniversitesi Müzeleri - Koleksiyonları - Sürekli Sergileri, M. B. Özkan - N. Sönmez – E. Özbay - S. Ağırbaş (eds.) (İzmir). Ege Üniversitesi Yayınları, 92 - 101.
Önen vd. 2008	Z. Önen - G. Tunç - M. Türkyılmaz (eds.) 21-27 Mayıs 26. Müzeler Haftası Geçmişten Geleceğe Türkiye’de Müzecilik 1 Sempozyumu Bildiriler (Ankara). VEKAM
Önge 2018	M. Önge, “Kültür Mirasını Tanımlamak İçin Kullanılan İlk Özgün Terim: Asar - Atika”, Avrasya Terim Dergisi 1 (Ankara). 8 - 14.
Öz 1948	T. Öz, Ahmet Fethi Paşa ve Müzeler (İstanbul). Milli Eğitim Basımevi

Özcan 2008 V. Özcan, “Koleksiyonculuk Nedir? Dünyada ve Türkiye’de Eser Temini Mukayesesi”, Geçmişten Geleceğe Türkiye’de Müzecilik I Sempozyum 21 - 22 Mayıs 2007, Ankara (Ankara). VEKAM Yayınları 57 - 59.

Özdoğan 2002 M. Özdoğan, “Yazısız Zamanlar”, Arkeo Atlas 1, N. Karul (ed.) (İstanbul). DBR Yayıncılık, 24 - 33.

Özdoğan 2003 a M. Özdoğan, Güneydoğu Anadolu’nun Kültür Tarihindeki Yerine Farklı Bir Bakış, 1. baskı (Ankara). Türkiye Bilimler Akademisi

Özdoğan 2003 b M. Özdoğan, “Türkiye’de Arkeoloji”, Bilim Konuşmaları, A. Aliev (ed.) (Ankara). TÜBİTAK Yayınları, 169 - 197.

Özdoğan 2006 M. Özdoğan, Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji, 1. baskı (İstanbul). Arkeoloji ve Sanat Yayınları

Özdoğan 2008 M. Özdoğan, Türk Arkeolojisinin Sorunları ve Koruma Politikaları, 2.baskı (İstanbul). Arkeoloji ve Sanat Yayınları

Özdoğan 2011 a M. Özdoğan, 50 Soruda Arkeoloji, 2. baskı (İstanbul). Bilim ve Gelecek Kitaplığı

Özdoğan 2011 b M. Özdoğan, Arkeolojik Kazılar Bilimsel Çalışma mı? Toprak Hafriyatı mı?, 1.baskı (İstanbul). Arkeoloji ve Sanat Yayınları

Özel 1998 S. Özel, Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması (İstanbul). Alkım Yayınları

Özel 2018 S. Özel, “Türk Hukukunda Kültür Varlıklarının Mülkiyeti”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi 24 (1) 215 - 238.

Özgüç 1982 T. Özgüç, Maşat Höyük II: Boğazköy’ün Kuzeydoğusunda Bir Hitit Merkezi (Ankara). TTK

Özgünel 2010 A. C. Özgünel, “Cumhuriyet Arkeolojisi ve Ekrem Akurgal Okulu”, Cumhuriyet Dönemi Geçmişe Bakış Açıları: Klasik ve Bizans Dönemleri, N. Ergin - S. Redford (eds.) İ. Türkoğlu (çev.) 1. baskı (İstanbul). Koç Üniversitesi Yayınları, 169 - 180.

Özkan 2017 N. Özkan, “Pietro Della Valle, Osmanlı Topraklarında Bir İtalyan Gezgin (Roma 1586–1652) Pietro Della Valle - Onyedinci Yüzyıla Ait Bir Not Defterinin İncelenmesi”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 46, 1 - 16.

Özkan 1999 S. Özkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Arkeolojik Kazı ve Müzecilik Faaliyetleri”, Prof. Dr. İsmail Aka’ya Armağan (İzmir). 449 - 478.

Özkan 2004 S. Özkan, “Osmanlı Devleti’nde Eski Eser Koleksiyonculuğu”, Tarih İncelemeleri Dergisi 19, 65 - 86.

Özkan 2010 S. Özkan, “Türkiye’deki Özel Koleksiyonların Günümüze Etkileri”, Tarih Okulu Dergisi 8, A. Kara (ed.) 1 -17.

Özkan 2002 T. Özkan, Eski Eserler ve Müzelerle İlgili Mevzuat, T. Özkan (ed.) (Ankara). Anadolu Medeniyetleri Müzesi’ni Koruma ve Yaşatma Derneği Yayınları

Özkasım - Ögel 2005 H. Özkasım - S. Ögel, “Türkiye’de Müzeciliğin Gelişimi”, İtüdergisi/b Sosyal Bilimler 2, 96 - 102.

Özkasım 2012 H. Özkasım, “Müzelerde Koleksiyon Yönetimi”, Müzebilimin ABC’si, N. Ertürk - H. Uralman (eds.) 1. baskı (İstanbul). Ege Yayınları, 43 - 56.

Özsezgin 1998 K. Özsezgin, “Sanat Pazarı mı Dediniz?”, Türkiye’de Sanat 36, 26 - 28.

Özsezgin 2002 K. Özsezgin, “Koleksiyonculuk: Merakın Tutkuya Dönüşmesi”, Barbaros - Sema Çağa Koleksiyon Sergisi Kataloğu, Z. Rona (ed.) (İstanbul). Proje + L Güncel Sanat Müzesi yayınları, 23 - 52.

Öztürk - Fidan 2019 E. Öztürk - A. Fidan, “Abdüllatif Suphi Paşa’nın Uyunü’l Ahbar Fi’n Nuküd Ve’l Asar Adlı Risalesinin Transkripsiyonu ve İktisat Sosyolojisi Açısından Tahlili”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2, 243 - 256.

Özyiğit 2015 Ö. Özyiğit, “Myrina Louvre Müzesinde”, Aktüel Arkeoloji 47, 62 -65.

Paksoy 1993 İ. G. Paksoy, “Bazı Belgeler Işığında Osmanlı Devleti’nin Kültür Mirası Politikası Üzerine Düşünceler”, Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu 17 - 18 Aralık 1992 (İstanbul). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 201 - 223.

Parmaksız vd. 2009 E. İ. Parmaksız - P. B. Koç, “Arşiv, Kadın, Kimlik: MSGSÜ Resim Heykel Müzesi Arşivinden Leyla Turgut Terekesi”, Kadın Belleğini Oluşturmada Kaynak Sorunu - Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Sempozyumu 17-19 Nisan 2009, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul, D. F. Türe - B. T. Keşoğlu (eds.) (İstanbul). Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 147 - 151.

Parry 1995 G. Parry, The Trophies of Time - English Antiquarians of the Seventeenth Century (Oxford). Oxford University Press

Pasinli 2003 A. Pasinli, İstanbul Arkeoloji Müzesi (İstanbul). Akbank Kültür ve Sanat Dizisi

Paus. Pausanias, Des Criptions of Ancient Greece (İngilizce çev. W. H. S. Jones) London, LOEB, 1918.

Pere 1963 N. Pere, Yapı ve Kredi Bankası Madeni Para Koleksiyonu Hakkında Etüt (İstanbul).

Pere 1968 N. Pere, Osmanlılarda Madeni Paralar: Yapı ve Kredi Bankası’nın Osmanlı Madeni Paralar Koleksiyonu (İstanbul). Doğan Kardeş Matbaacılık

Perk 2008	H. Perk, “Türkiye’de Arkeolojik Eser Koleksiyonculuğu ve Problemleri”, Geçmişten Geleceğe Türkiye’de Müzecilik I Sempozyum 21 - 22 Mayıs 2007 Ankara (Ankara). VEKAM Yayınları, 35 - 46.
Piggott 1989	S. Piggott, Ancient Britons and the Antiquarian Imagination - Ideas From the Renaissance to the Regency (London). Thames and Hudson
Pomian 1990	K. Pomian, Collectors and Curiosities Paris and Venice, 1500 - 1800 (UK). Polity Press
Popper 2001	K. E. Popper, Kitaplar ve Düşünceler - Avrupa’nın İlk Kitabı, İ. Aka (çev.) (İstanbul). Yapı Kredi Yayınları
Portakal 1993	R. Portakal, “Özel Koleksiyonculuk”, Müzeler İçin Düş Bilançosu: Tutkular ve Nesneler (İstanbul). Yapı Kredi Yayınları, 41 - 60.
Portakal 2004	R. Portakal, “Cimcoz Koleksiyonu’nda Bedri Rahmi Resimleri”, P Dergisi 33, 136 - 145.
Preziosi 1998	D. Preziosi, “Museology”, Encyclopedia of Aesthetics 3 (New York: Oxford). University Press, 306.
Prıce 2004	S. R. F. Prıce, Ritüel ve İktidar - Küçük Asya’da Roma İmparatorluk Kültü, T. Esin (çev.) 1. baskı (Ankara). İmge Kitabevi
Prott 2005	L. V. Proot, “The International Movement of Cultural Objects”, Internationa Journal of Cultural Property V:12 (USA).
Radt 2010	W. Radt, “Türk Kültür Politikaları ve Türk Alman İşbirliği Örneği Olarak Bergama Müzesi”, Cumhuriyet Dönemi Geçmişe Bakış Açıları: Klasik ve Bizans Dönemleri, N. Ergin - S. Redford (eds.) İ. Türkoğlu (çev.) 1. baskı (İstanbul). Koç Üniversitesi Yayınları, 195 - 219.
Read 1976	H. Read, “Introducton”, Creators Collectors and Connoisseurs, N. V. Holst, (author) (London). Book Club Associates
Renda 2009	G. Renda, “Avrupa ve Osmanlılar: Kültürel Buluşmalar”, Ortak Kültürel Miras: Birlik İçinde Çokluk, C. Üster (ed.) (İstanbul). TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, 88 - 116.
Renfrew - Bahn 2017	C. Renfrew - P. Bahn, Arkeoloji - Kuramlar, Yöntemler ve Uygulama, G. Ergün (çev.) 1. baskı (İstanbul). Homer Kitabevi
Rona 1997	Z. Rona, “Koleksiyonculuk”, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 2, Z. Rona - M. Beykan (eds.) (İstanbul) Yapı Endüstri Merkezi Yayınları
Sakaoğlu 1993	N. Sakaoğlu, “Antikacılık”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 1 - 8, (İstanbul). Tarih Vakfı Yurt Yayınları
Sancakdar 2012	O. Sancakdar, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Hukuku, 2.baskı (Ankara). Seçkin Yayınları

SARAT 2018 Safeguarding Archaeological Assets of Turkey, SARAT Projesi Ders Metinleri Bölüm 1 - 5, Ders 1 - 16, Koç Üniversitesi Online Programlar

Sargın 2012 H. Sargın, Antik Ankara, 1.baskı (Ankara). Arkadaş Yayınevi

Sarı 2008 A. Sarı, "Beklentilerimiz!", Geçmişten Geleceğe Türkiye'de Müzecilik I Sempozyum 21 - 22 Mayıs 2007, Ankara (Ankara). VEKAM Yay., 61 - 65.

Sarre 1989 F. Sarre, Konya Köşkü, Ş. Uzluk (çev.) 2. baskı (Ankara). TTK Basımevi

Satan 2019 A. Satan, Mübarek Galib Eldem - Küre - i Arzda Nüfus - ı İslam Adlı Eseri ve Makaleleri (İstanbul). Marmara Üniversitesi Yayınevi

Sayar 1992 M. H. Sayar, "Doğu Trakya'da Epigrafi ve Tarihi - Coğrafya Araştırmaları", IX Araştırma Sonuçları Toplantısı Çanakkale 27 - 31 Mayıs 1991 (Ankara). TC Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü - Ankara Üniversitesi Basımevi, 171 - 181.

Schnapp 1997 A. Schnapp, The Discovery of the Past - The Origins of Archaeology (London). British Museum Press

Schubert 2004 K. Schubert, Küratörün Yumurtası, T. Atakök (ed.), R. Smith (çev.) (İstanbul). İstanbul Sanat Müzesi Vakfı

Seyitdanlıoğlu 1996 M. Seyitdanlıoğlu, "Sadık Rıfat Paşa ve Avrupa'nın Ahvaline Dair Risalesi", Liberal Düşünce 3, 115-124.

Sezgin - Karaman 2009 M. Sezgin - A. Karaman, Müze Yönetimi ve Pazarlaması, 1.baskı (Konya). Çizgi Kitabevi

Shankland 2010 D. Shankland, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Kültürel Miras, Milliyetçilik ve Arkeoloji", Cumhuriyet Dönemi Geçmişe Bakış Açıları: Klasik ve Bizans Dönemleri, N. Ergin - S. Redford (eds.) İ. Türkoğlu (çev.) 1. baskı (İstanbul). Koç Üniversitesi Yayınları, 265 - 279.

Shanks 2017 M. Shanks, "Kamusal Arkeoloji - Müzecilik - Koruma - Miras Bırakma", Arkeoloji - Anahtar Kavramlar C. Renfrew - P. Bahn (der.) S. Somuncuoğlu (çev.) 3. baskı (İstanbul). İletişim Yayınları, 167 - 173.

Shaw 2004 W. M. K. Shaw, Osmanlı Müzeciliği, E. Soğancılar (çev.) 1. baskı (İstanbul). İletişim Yayınları

Silberman 2019 N. A. Silberman, "Vaat Edilmiş Topraklar ve Seçilmiş Halklar: Arkeolojik Anlatının Politika ve Poetikası", Arkeoloji - Tarihin ve Kültürün Yapılandırılması, A. Boren (der. - çev.) 1. baskı (İstanbul). İletişim Yayınları 23 - 49.

Sözen 1985 G. Sözen, "Ünlü Antikacıdan Ünlü Koleksiyoncuya 1", Güneş Gazetesi (3 Haziran - Pazartesi), 2.

Sözen - Tanyeli 1996	M. Sözen - U. Tanyeli, Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü (İstanbul). Remzi Kitabevi
Strab.	Strabon, Geographıka, Antik Anadolu Coğrafyası, Kitap XII - XIII - XIV, A. Pekman (çev.) 8. baskı (İstanbul 2015). Arkeoloji ve Sanat Yayınları
Su 1965	K. Su, Osman Hamdi Bey'e Kadar Türk Müzesi (İstanbul). ICOM Türkiye Milli Komitesi Yayınları
Sülün 2019	E. N. Sülün, Türkiye'de Çağdaş Sanat Koleksiyonculuğu, 1.baskı (İstanbul). Hayalperest Yayınevi
Sümer 1999	F. Sümer, Oğuzlar, 5. baskı (İstanbul). Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları
Süreyya 1996	M. Süreyya, Sicill'i Osmani I - VI, N. Akbayır (ed.) - S.A. Kahraman (çev.) (İstanbul). TC Kültür Bakanlığı - Tarih Vakfı Yurt Yayınları
Şahin 2017	D. Şahin, Roma Mitolojisi (İstanbul). Uludağ Üniversitesi yayınları - SD Yayınevi
Şahin 2019	D. Şahin,"Arkeoloji ve Sanat Tarihi Nerede Başlamalı, Nerede Bitmelidir?", Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi 8, 2399 - 2410.
Şahin 2007	G. Şahin, "Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği", AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi 42 (Ankara). 101 - 125.
Şahin 2007	M. Şahin, "Bursa Arkeoloji Müzesi", Bursa Defteri 28, BURDEF Yayınları, 41 - 50.
Şapolyo 1936	E. B. Şapolyo, Müzeler Tarihi (İstanbul). Remzi Kitapevi
Şehsuvaroğlu 1963	H. Y. Şehsuvaroğlu, " Müzeye Bağış", Cumhuriyet Gazetesi 6 Şubat, 2.
Şengör 2014	A. M. C. Şengör, 'Bilgi Çağında Bilginin Önemi', Bilgiyle Sohbet (İstanbul). İş Bankası Kültür Yayınları
Şengör 2017	A. M. C. Şengör, "Seragliensis Gİ 57'nin Kurtarıcısı Kitaplarının ve Entelektüel İlgilerinin Işığında Fatih Sultan Mehmet II", Klaudios Ptolemaios - Coğrafya El Kitabı, R. Fuchs - F. Mittenhuber - A. Stückelberger (eds.) (İstanbul). Boyut Yayıncılık, 35 - 52.
Şimşek vd. 2009	F. Şimşek - G. Dinç, "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Bu Alanda Uygulanan Politikalar" U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 16 (Bursa). 101-127.
Şimşek 2013	İ. Şimşek, Sicill - i Ahval Defterlerinde Diyarbekirli Yöneticiler, Mardin Artuklu Üniversitesi SBE (YLT) (Mardin).
Tanilli 1994	S. Tanilli, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası III, 3. baskı (İstanbul). Cem Yayınevi

Targaç 2014 — M. İ. Targaç, “Üç mü, Beş mi Derken Görüp Öğrendiklerimiz”, Türk Nümismatik Derneği Bülteni 43, 44 - 52.

Taşkın 2010 — S. Taşkın, Tarihin Uyanışı Bergama’da Arrenagogion ya da Gazi Paşa İlkokulu (Bergama). Bergama Belediyesi Yayınları

Taylor et al. 1994 — T. Taylor - M. Vickers - H. Morphy - R. R. R. Smith - C. Renfrew , “Vewpoint: Is There a Place for Aesthetics in Archaeology ?”, Cambridge Archaeology 4, 249 - 269.

Tekin 1993 — O. Tekin, Antik Anadolu Nümismatiği Bibliyografyası (İstanbul). Arkeoloji ve Sanat Yayınları

Tekin 2004 — O. Tekin, “Meskûkât”, İA 29 (İstanbul). TDV, 317 - 318.

Tekin vd. 2011 — O. Tekin - A. Erol - Özdizbay, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı Sikke, Sence ve Ağırlık Koleksiyonu (İstanbul). Ege Yayınları

Texier 2002 — C. Texier, Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi 1 - 3, A. Suat (çev.) (Ankara). Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı

Tilley 1989 — C. Tilley, “Archaeology as Socio-Political Action in the Present”, Critical Traditions in Contemporary Archaeology; Essays in the Philosophy, History and Socio-Politics of Archaeology, V. Pinsky - A. Wylie (eds.) (Cambridge). Cambridge University Press, 104 - 116.

Tokuş 2008 — T. Tokuş, “Koleksiyonculukta Özel Sektör İmkânlarının Kullanılması ve Yaygınlaştırılması”, Geçmişten Geleceğe Türkiye’de Müzecilik I Sempozyum 21 - 22 Mayıs 2007, Ankara (Ankara). VEKAM Yayınları, 51 - 55.

Tokuş 2017 — T. Tokuş, “Türkiye Bir Açık Hava Müzesi”, Denge 49 (İstanbul). Maestro Yayıncılık, 64 - 71.

Tonta 2014 — Y. Tonta, “Kültürel Mirasın Geleceği”, N. Özel - T. Çakmak (eds.), Uluslararası Kültürel Mirasın ve Kültürel Bellek Kurumlarının Yönetimi Kongresi/International Congress on Management of Cultural Heritage and Cultural Memory Institutions, 17 - 20.

Trigger 2014 — B. G. Trigger, Arkeolojik Düşünce Tarihi, F. Aydın (çev.) 1. baskı, (Ankara). Eskiyeni Yayınları

Tuncer vd. 2017 — T. Tuncer - F. P. Kocaoğlu, “Türk Tarihçiliğinin Türkçü İsmi: Necip Asım Yazıksız”, Akademik Bakış Dergisi 62 (Celalabad). Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 344 - 367.

Turan 1971 — O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, (İstanbul). Turan Neşriyat

Türkoğlu 2002 S. Türkoğlu, “Türkiye’de Müzeler”, Türkiye Cumhuriyeti’nin Temeli Kültürdür I, E.E. Altun (ed.) 1.baskı (Ankara). TC Kültür Bakanlığı, 57 - 89.

Umar 1980 B. Umar, Eski Eserler Hukuku (İzmir). Ege Ünüversitesi Hukuk Fakültesi

Umar - Çilingiroğlu 1990 B. Umar - A. Çilingiroğlu, Eski Eserler Hukuku (Ankara). Dokuz Eylül Üniversitesi Döner Sermaye Yayınları

Uzunçarşılı 2013 İ. H. Uzunçarşılı, “İbrahim Edhem Paşa Ailesi ve Halil Edhem Eldem”, Halil Edhem Hatıra Kitabı I - II (Ankara). Türk Tarih Kurumu, 369 - 382.

Uzunçarşılıoğlu 1940 İ. H. Uzunçarşılıoğlu, “Türk İlim Âleminde Dört Büyük Kayıptan İkisi / Üstad A. Tevhid”, Belleten IV (Ankara). TTK, 141 - 143.

Üçok 1992 A. Üçok, “Sevgi Gönül: Koleksiyonculuk Çok Heyecanlıdır”, Skylife 6, 34 - 39.

Ünalan - Öztürk 2008 S. Ünalan - H. Öztürk, “Osman Ferit Sağlam’ın Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Fırat Üniversitesi İF Dergisi 13, 87 - 101.

Weiss 1969 R. Weiss, The Renaissance Discovery of Classical Antiquity (Oxford). Blackwell.

White 2009 A. W. White, “Yunan ve Roma Mitolojisi”, Mitoloji, P. D. Verlag (ed.) N. Elhüseyni (çev.) (Çin). NTV Yayınları, 106 - 223.

Woolley 1950 C. L. Woolley, Ur of the Chaldees (UK). Penguin

Yalçın 2012 M. Yalçın, “Nostalji ve Yitirilmiş Dünyanın Şeyleri”, Hisseli Harikalar Kumpanyası, Meraklılarından Sıra Dışı Objeler Sergisi 2, M. Yalçın (ed.) 1. baskı (İstanbul). Yapı Kredi Yayınları, 9 - 11.

Yaraş 1995 A. Yaraş, “Anadolu’da İlk Koleksiyonculuk ve Müzecilik Faaliyetleri”, II. Müzecilik Semineri Bildiriler 19 - 23 Eylül 1994 İstanbul (İstanbul). Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, 19 - 21.

Yasa-Yaman 2012 Z. Yasa-Yaman, “İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Sanat”, Ankara Resim ve Heykel Müzesi, Z. Yasa-Yaman (ed.) (Ankara). TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, 91 - 221.

Yaşar 2012 H. Yaşar, Ahmet Rasih İzzet Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi Rehberi (Konya). Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları

Yegül 2010 F. K. Yegül, “Akademik Dünyanın Ulvi Salonlarından Anadolu’nun Tozlu Tepelerine: Barış ve Savaş Döneminde Birinci Sardis Ekspedisyonu (1909 - 1926) ve Howard Crosby Butler, Cumhuriyet Döneminde Geçmişe Bakış Açıları, N. Ergin - S. Redford (eds.) İ. Türkoğlu (çev.) 1. baskı (İstanbul). Koç Üniversitesi Yayınları, 75 - 125.

Yenişehirlioğlu 1993 F. Yenişehirlioğlu, “Sanatta Osmanlı İmparatorluğu Fransa Etkileşimi”, Osman Hamdi Bey ve Dönemi 17 - 18 Aralık 1992, Z. Rona (ed.) (İstanbul). Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 57 - 120.

Yenişehirlioğlu 2009 F. Yenişehirlioğlu, “Geçmişten Geleceğe Türkiye’de Müzecilik Üzerine Bazı Gözlemler”, Geçmişten Geleceğe Türkiye’de Müzecilik II, Eğitim, İşletmecilik, Turizm Sempozyum 21 - 23 Mayıs 2008 Ankara, S. Oğuzertem (ed.) (Ankara). VEKAM Yayınları, 1 - 7.

Yenişehirlioğlu 2011 F. Yenişehirlioğlu, “Osmanlı Döneminde Koleksiyon Oluşumu: 19. Yüzyıl Sonu 20. Yüzyıl Başı Müze Envanter Defterlerinden Öğrendiklerimiz”, Anadolu Kültürlerinde Süreklilik ve Değişim - Dr. A. Mine Kadiroğlu’na Armağan, A. C. Erel - B. İşler - N. Peker - G. Sağır (eds.) (Ankara). Rekmay, 603 - 612.

Yıldırım 2020 N. Yıldırım, “Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu Türk Tıp Tarihi ve Kültürüne Katkıları”, Osmanlı Bilimi Araştırmaları 21, 151 - 192.

Yıldırım - Zeynel 2010 S. Yıldırım - B. K. Zeynel (eds.) TBMM Albümü 1920 - 2010, 1.baskı (Ankara). TBMM Basın Yayın Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları

Yıldırımtel 1987 M. Z. Yıldırımtel, Koleksiyon Sevgisi, (İstanbul). İnkılap Kitabevi

Yıldızturan 2008 M. Yıldızturan, “Koleksiyonculuktan Müzeciliğe Geçiş ve Türk Müzeciliği”, Geçmişten Geleceğe Türkiye’de Müzecilik I Sempozyum 21 - 22 Mayıs 2007 Ankara (Ankara). VEKAM Yayınları, 27 - 34.

Yılmaz 2019 H. Yılmaz, “Osman Gazi’nin 700 / 1300 - 1301’de Yenişehir’de Bastırdığı Üçüncü Sikkesi”, Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi Söğüt Özel Sayısı, 81 - 120.

Yinanç 2017 M. H. Yinanç, Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç Makaleler, F Başar - İ. Gökhan - Ö. H. Özalp (der.) (Ankara). TTK Yayınları

Yurtsever 2019 E. N. Yurtsever, Antika Dünyasında Yolculuk, 1.baskı (İstanbul). Mavi Delta Yayınları

Yücel 2012 D. Yücel, Yeni Medya Sanatı ve Yeni Müze (İstanbul). TC İstanbul Kültür Üniversitesi

Yücel 2006 E. Yücel, “Müze”, İA 32 (İstanbul). TDV Yayınları, 240 - 243.

1943 - 1944 Yılları Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğünün Genel Durumu 1945 (Ankara). TC Maarif Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü Yayınlarından, Maarif Matbaası

TBMM 26. Yasama Dönemi, 3. Yasama Yılı, Nisan 2018, 555 Sıra Sayılı Meclis Araştırma Komisyon Raporu.

XV. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları 1947 (Ankara). Ulus Basımevi

İNTERNET KAYNAKÇASI

Adlı 2018 — A. Adlı, "Haluk Perk Ropörtajı", Mayıs 2018, https://www.nadirkitap.com/haluk-perk-roportaji-blog19.html (20.12.2010)

Artuk vd. 1999 — C. Artuk - İ. Artuk, "Nümismatik ve Bu İlme Gönül Verenler", Türk Nümismatik Derneği Bülteni 35 - 36 (İstanbul). http://www.turknumismatik.org.tr/turkish/yayinlar/bultenler/bulten3536/B3536_M11.html (01. 05. 2020)

Artuk 1982 — C. Artuk, "Nümismatik İlmine Yardım Edenlerden Birkaçı", Türk Nümismatik Derneği Bülteni 9 (İstanbul). http://www.turknumismatik.org.tr/turkish/yayinlar/bultenler/bulten0900/B0900_M05.html (01.05.2020)

Bardakçı 2007 — M. Bardakçı, "Ünlü Koleksiyonculara Hapis Tehdidi", Haber Türk Gazetesi, 22.04.2007, https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/20850-unlu-koleksiyonculara-hapis-tehdidi (12.11.2020)

Çuluk 2018 — S. Çuluk, "Bir Rehincinin Defterinden - 1739 Yılından", Tarih Yazıları http://sinanculuk.blogspot.com/2018/11/bir-rehincinin-defterinden-1739-yilindan.html (17.04.2020)

Güngen 2011 — C. Güngen, "Floransa'lı Medici Hanedanı ve Rönesans Sanatı", Dr. Can Güngen'in Felsefe ve Psikanaliz Arşivi. http://www.cangungen.com/2011/03/01/floransa%E2%80%99li-medici-hanedani-ve-ronesans-sanati/ (02.02.2020)

Kaya 2011 — H. M. Kaya, "Türk Özel Müzeciliğinin Öncü İsmi Rahmi Koç", Skylife 2011 - 6, https://www.skylife.com/tr/2011-06/turk-ozel-muzeciliginin-oncu-ismi-rahmi-koc (20.11.2020)

Mahruki 2010 — C. Mahruki, "Osmanlı'nın Altın Paraları Ham Madde Oldu", Timetürk, 06.Eylül.2010 https://www.timeturk.com/tr/2010/09/06/osmanli-nin-altin-paralari-ham-madde-oldu.html (30.09.2019)

Wylie 2004 — A. Wylie, "The Promise And Perils of an Ethic of Stewardship", 8. https://web.williams.edu/AnthSoc/IJCP/wennergren03.pdf (03.10.2019)

http://aphrodisias.classics.ox.ac.uk/tr/tr-exploration.html (09.05.2020)
http://static.dergipark.org.tr/article-download/1b50/a78f/c092/imp-JA65KG44PY-0.pdf? (15.05.2020)
http://turknumismatik.org.tr/yonetim/ (19.05.2020)
http://www.cakaajans.com/yavuztatis/kimdir.html (26.11.2020)
http://www.cangungen.com/2011/03/01/floransa%E2%80%99li-medici-hanedani-ve-ronesans-sanati/ (02.02.2020)
http://Journals.openedition.org/acost/1053 (08.05.2020)
http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/0f2aac31-2b39-4dac-9b9a-d2f3b4959ea9?higllightText=%3BAsar%20%C4%B1%20Atika%20Nizamnamesi&wildCardText=Mucur&excludeGerekce=False&wordsOnly=False (14.10.2020)
http://mustafaaydemir.com/site/index_tr.htm (24.12.2020)
http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13039&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (18.11.2020)
http://sanat.ykykultur.com.tr/koleksiyonlar/sikke-koleksiyonu/sikke-koleksiyonu (21.05.2020)
http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=953 (10.09.2020)
http://www.museivaticani.va/content/museivaticani/en/musei-del-papa/storia.html#giulio-ii (04.03.2020)
http://www.nasuhmahruki.com/mahruki-ailesi/buyukbabamin-babasi/ (04.05.2020)
http://www.regione.sicilia.it/beniculturali/salinas/ (14.04.2020)
http://www.rmk-museum.org.tr/cunda-sevim-necdet-kent-kutuphanesi/hakkimizda/rahmi-m-koc-muzeleri (28.11.2020)
http://www.sirtcantam.com.tr/sovalye-adasi-makra/ (11.05.2021)
http://www.sisecamcameserleri.com/tr/koleksiyon/arkeolojik (12.12.2020)
http://www.tasucuamphoramuzesi.com/tr/author/tasucumuzesi/ (16.04.2020)
http://www.yapikredikss.com.tr/yapi-kredi-koleksiyonlari/sikke-koleksiyonu/ (15.05.2020)
https://ansiklopedi.vkv.org.tr/Kategoriler/Kisiler/Kultur/Huseyin-Kocabas-Koleksiyonu (16.05.2020)
https://arkeofili.com/gaziantepte-medusa-cam-eserler-muzesi-kapaniyor/ (31.12.2020)
https://arkeolojimuzesi.istanbul.edu.tr/tr/_ (20.12.2020)
https://art.thewalters.org/detail/5130/seal-of-tarkummuwa-king-of-mera/ (19.02.2021)
https://culturalpropertynews.org/get-the-facts/ (12.12.2020)
https://de.wikipedia.org/wiki/Carlo_d%E2%80%99Ottavio_Fontana (24.12.2020)
https://de.wikipedia.org/wiki/Hans_von_Aulock (18.05.2020)
https://egeajans.ege.edu.tr/?p=4360 (20.20.2020)
https://en.wikipedia.org/wiki/Claudius_Rich (10.03.2021)

https://en.wikipedia.org/wiki/Hermitage_Museum (11.03.2020)
https://en.wikipedia.org/wiki/Jean-Jacques_Boissard (14.06.2020)
https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Maria_von_Radowitz_Jr. (09.05.2020)
https://en.wikipedia.org/wiki/Margaret_Bentinck,_Duchess_of_Portland (20.12.2020)
https://en.wikipedia.org/wiki/Sir_Robert_Ainslie,_1st_Baronet(16.06.2020)
https://en.m.wikipedia.org/wiki/Horniman_Museum (18.04.2020)
https://en.m.wikipedia.org/wiki/Albert_V,_Duke_of_Bavaria (08.12.2020)
https://en.m.wikipedia.org/wiki/Fridericianum (04.03.2020)
https://en.wikipedia.org/wiki/Scudder%27s_American_Museum (11.03.2020)
https://en.m.wikipedia.org/wiki/Anne_Claude_de_Caylus (15.03.2020)
https://en.m.wikipedia.org/wiki/Frank_Calvert (19.05.2020)
https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Townley (21.05.2020)
https://en.wikipedia.org/wiki/John_Twyne (10.03.2021)
https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Pellerin (24.12.2020)
https://en.wikipedia.org/wiki/Hubert_Goltzius (24.12.2020)
https://en.m.wikisource.org/wiki/The_Hittites/Chapter_7 (19.02.2021)
https://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Howard,_14th_Earl_of_Arundel (12.04.2020)
https://erimtanmuseum.org/tr/koleksiyon (15.11.2020)
https://erimtanmuseum.org/tr/muze (15.11.2020)
https://fr.wikipedia.org/wiki/Joseph_Soustiel (21.05.2020)
https://gulbenkian.pt/museu/en/ (07.05.2020)
https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/objectid/ (19.11.2020)
https://it.m.wikipedia.org/wiki/Collezione_Farnese (02.02.2020)
https://issuu.com/sururozturk/docs/m_barek_galib_eldem__k_re-i_arzda_n_fus-__i_sl_m (02.05.2020)
https://izmir.ktb.gov.tr/TR-77104/odemis-muzesi.html (20.12.2020)
https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44048/koleksiyonculuk.html (19.12.2020)
https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43980/ozel-muzeler.html (19.12.2020)
https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43253/genel-mudurlugumuze-bagli-muzeler-ve-orenyerleri.html (24.11.2020)
https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-195647/calinan--kaybolan-ve-bulunan-kultur-varliklari.html (18.12.2020)
https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-195652/koleksiyonculardan-calinan--kaybolan-kultur-varliklari.html (18.12.2020)
https://museeduluxembourg.fr/histoire (02.03.2020)
https://muze.metu.edu.tr/muze-hakkinda (20.12.20202)
https://muzeyum.istanbul.edu.tr/tr/content/muzelerimiz/muzeler (20.20.2020)

https://sanat.ykykultur.com.tr/koleksiyonlar/sikke-koleksiyonu/sikke-koleksiyonu (15.11.2020)
https://tr.qwe.wiki/wiki/Anton_von_Prokesch-Osten (01.05.2020)
https://tr.qwe.wiki/wiki/Gabriel_de_Guilleragues (18.07.2020)
https://tr.wikipedia.org/wiki/Abd%C3%BCllatif_Suphi_Pa%C5%9Fa (01.05.2020)
https://tr.wikipedia.org/wiki/Altes_Museum (12.03.2020)
https://tr.wikipedia.org/wiki/Antika (18.03.2020)
https://tr.wikipedia.org/wiki/Asurbanipal (04.02.2020)
https://tr.wikipedia.org/wiki/Besim_Atalay (18.05.2020)
https://tr.wikipedia.org/wiki/Ferit_Celal_G%C3%BCven (20.04.2021)
https://tr.wikipedia.org/wiki/Mesrur_%C4%B0zzet_Bey (14.05.2020)
https://tr.wikipedia.org/wiki/Prado_M%C3%BCzesi (12.03.2020)
https://tr.wikipedia.org/wiki/R%C3%B6prod%C3%BCksiyon (29.07.2020)
https://tr.wikipedia.org/wiki/R%C4%B1fat_Turgut_Menemencio%C4%9Flu (24.05.2020)
https://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCheyl_%C3%9Cnver (20.05.2020)
https://tr.wikipedia.org/wiki/Vatikan_M%C3%BCzeleri (02.02.2020)
https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0stanbul_Resim_ve_Heykel_M%C3%BCzesi (26.04.2020)
https://turkishpaintings.com/index.php?p=37&l=1&modPainters_artistDetailID=1527 (21.05.2020)
https://web.archive.org/web/20071102165701/http://www.turknumismatik.org.tr/turkish/yayinlar/bultenler/bulten0900/B0900_M05.html (30.04.2020)
https://web.archive.org/web/20131217224133/http://koc.com.tr/tr-tr/hakkinda/yonetimkurulu/Sayfalar/rahmi-koc.aspx (28.11.2020)
https://web.williams.edu/AnthSoc/IJCP/wennergren03.pdf (03.10.2019)
https://www.aampmuseum.org/about-us.html (11.03.2020)
https://www.academia.edu/25574393/T%C3%BCrkiye_de_Antik_Sikke_Koleksiyonerli%C4%9Fi_Olgusu_ (11.12.2020)
https://www.amnh.org/about (14.03.2020)
https://www.antiquities.co.uk/about-us/current-antiquity-legislation/ (12.12.2020)
https://www.ashmolean.org/history-ashmolean (04.03.2020)
https://www.arthillgroup.com/thekocabasmuseum (16.05.2020)
https://www.biyografya.com/biyografi/18372 (16.11.2020)
https://www.biyografya.com/biyografi/15670 (16.11.2020)
https://www.biyografi.info/kisi/muharrem-kayhan (24.11.2020)
https://www.britishmuseum.org/about-us/british-museum-story/history (04.03.2020)
https://www.charlestonmuseum.org/ (04.03.2020)
https://www.darphane.gov.tr/sergi-salonu (20.20.2020)
https://www.doaks.org/research/library-archives/dumbarton-oaks-archives/historical-records/oral-

history-project/ercument-atabay(18.05.2020)
https://www.freud.org.uk/about-us/ (31.12.2020)
https://www.glyptoteket.dk/om-museet/hvad-er-glyptoteket/ (14.03.2020)
https://www.glyptoteket.com/about-the-museum/ (19.04.2020)
https://www.historyofinformation.com/detail.php?id=3279 (08.12.2020)
https://www.istanbulburda.com/ozel-muzeler/haluk-perk-muzesi-h3595.html (19.12.2020)
https://www.kocaeligazetesi.com.tr/makale/4348834/mustafa-kupcu/caginin-onunde-kosan-adam-avni-ozture# (24.12.2020)
https://www.law-archaeology.gr/index.php/en/collectors (12.12.2020)
https://www.metmuseum.org/about-the-met (14.03.2020)
https://www.mertsandalci.com/koleksiyon/koleksiyonerlik (18.03.2021)
https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf (16.08.2020)
https://www.mfa.org/about (14.03.2020)
https://www.milliyet.com.tr/pembenar/alamadik-affedelim-888907 (24.11.2020)
https://www.nadirkitap.com/turgay-erol-roportaji-blog42.html (07.05.2021)
https://www.namuseum.gr/to-moyseio/istoria-toy-moyseioy/ (14.03.2020)
https://www.peramezat.com/urun/antik-as-muzayede-organizasyonu-tmsf-tarafindan-ihaleye-cikarilan-arkeolojik-eserler-10-ekim-2004 (05.01.2021)
https://www.peramuzesi.org.tr/Sergi/Anadolu-Agirlik-ve-Olculeri-/78 (23.09.2020)
https://www.peramuzesi.org.tr/Images/pdf/ogretmen-kitapcik/anadolu-agirlik-ve-olculeri-2020.pdf (23.09.2020)
https://www.sadberkhanimmuzesi.org.tr/tr/muze (05.11.2020)
https://www.skylife.com/tr/2011-06/turk-ozel-muzeciliginin-oncu-ismi-rahmi-koc (28.11.2020)
https://www.soane.org/collections (14.12.2020)
https://www.turkedebiyati.org/sairler/ibrahim-alaattin-govsa.html (21.04.2021)
https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/04/20090420-4.htm (05.05.2020)
https://www.rhm.org.tr/tr/node/218 (05.11.2020)
https://www.rhm.org.tr/tr/restorasyon-ve-konservasyon (05.11.2020)
https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss555.pdf (13.12.2020)
https://www.theacropolismuseum.gr/el/content/istoria-0 (14.03.2020)
https://www.turkcebilgi.com/mehmet_muazzez_%C3%B6zduygu(29.05.2020)
tylerwolanin.com/blog/2020/9/1/what-i... (12.12.2020)
https://www.turkedebiyatcilar.net/ferit-celal-guven-hayati-eserleri (20.04.2021)

LEVHALAR LİSTESİ

Şekil 1: Bilimsel tanıma göre taşınır kültür varlıkları kapsam kümeleri. (Çizim: B. Şenol / Yazar)

Şekil 2: Klasik arkeoloji temelli KTVKK'na göre taşınır kültür varlıkları kümesi. (Çizim: B. Şenol / Yazar)

Şekil 3: Türkiye'de ilk dönem arkeolojik eser koleksiyonları ve koleksiyoncu profili (Çizim: B. Şenol / Yazar)

Görsel 1: Francesco Calceolari'den Wunderkammer. Musaeum Franc'tan Calceolari jun. Veronensis, Benedicto Ceruti ve Andrea Chiocco, 1622. https://www.rocaille.it/why-a-wunderkammer-is-kitsch/ (09.01.2021)

Görsel 2: Lorenzo Lotto, Andrea Odoni'nin Portresi, 1527. Holst 1976: 75 Res. 88; https://www.rocaille.it/why-a-wunderkammer-is-kitsch/ (09.01.2021)

Görsel 3: Simon Joseph Leon Marquis de Laborde, Voyage de l'Asie Mineure 1837 https://twitter.com/tarihikonya/status/1140030820494786560/photo/1 (26.05.2021)

Görsel 4: Charles Texier, Description de l'Asie Mineure (Paris 1849). https://twitter.com/tarihikonya/status/681944901702021123/photo/1 (26.05.2021)

Görsel 5: Tivoli'deki Hadrian Villası'nın mimarisini, renklerini ve atmosferini yeniden inşa eden bir 3B illustrasyon çalışmasından görseller. C: Katatexilux Projesi. Kolaj: Yazar. https://twitter.com/arkeofili/status/1220666445127913472 (26.05.2021)

Görsel 6: EÜ Edebiyat Fakültesi Eski Eser Koleksiyonu Sergi Salonu, Önder 2011: 96 Fotoğraf: Nedim Sönmez.

Görsel 7: Koleksiyoncu Özkan Arıkantürk. Arkeoloji koleksiyonundan cam eserler ve figürinler seksiyonları. Özkan Arıkantürk Sikke Koleksiyonu Troas, Aeolis ve Mysia SNG Katalogları. Foto: Özkan Arıkantürk.

Görsel 8: Muharrem Kayhan Koleksiyonu Sergisini yapan Arkas Sanat Müzesi Afişi http://sevincozarslan.blogspot.com/2015/12/lidya-paralarn-goren-var-m.html (12.01.2021)

Görsel 9: Mustafa Aydemir Amphora Koleksiyonu.

https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/denizlerin-sir-kupleri-muzesini-bekliyor/1653954 (09.01.2021)

Görsel 10: Türk özel müzeciliğinin öncü ismi ve arkeolojik eser koleksiyoncusu M. Rahmi Koç. https://www.skylife.com/tr/2011-06/turk-ozel-muzeciliginin-oncu-ismi-rahmi-koc (12.01.2021)

Görsel 11: Koleksiyoncu Yavuz Tatış ve koleksiyonundan yayımlanmış çalışmaların kapakları. https://phoibos.at/en/Authors-Editors/C/Les-sceaux-byzantins-de-la-collection-Yavuz-Tat.html; https://www.zerobooksonline.com/tr/sylloge-nummorum-greacorum-turkey-10-the-yavuz-tatis-collection-part-1-ionia-and-lydia_11_40597.html; https://www.academia.edu/842109/ANADOLU_MEDEN%C4%B0YETLER%C4%B0NDEN_K%C3%9CLT%C3%9CR_YANSIMALARI_Yavuz_Tat%C4%B1%C5%9F_Koleksiyonu_CULTURAL_REFLECTIONS_FROM_ANATOLIAN_CIVILIZATIONS_Yavuz_Tat%C4%B1%C5%9F_Collection_TARGAC_Iskender_Editor_Anadolu_Medeniyetlerinden_K%C3%BClt%C3%BCr_Yans%C4%B1malar%C4%B1_Istanbul_2003_ISBN_975_288_364_8https://en.wikipedia.org/wiki/Yavuz_Tat%C4%B1%C5%9F https://www.pressreader.com/turkey/sabah/20091107/281621006412859 (27.05.2021)

Görsel 12: Turgut Tokuş Koleksiyonu'ndan bir bölüm. Denge Dergisi 49, 2017: 64, 65;

Görsel 13: Turgut Tokuş Koleksiyonunun büyük kısmını oluşturan taş eserlerden bir fotoğraf karesi. http://www.ikgv.org/index1.html (27.05.2021)

Görsel 14: Zeugma Antik Kenti 2007 yılı kazılarında açığa çıkarılan bir Roma yamaç evi odası tabanındaki "Mousalar Mozaiği" https://www.atlasdergisi.com/kesfet/arkeoloji-haberleri/zeugmanin-dogusundaki-muzalar-evinde-calismalar-tamamlandi.html (09.01.2021)

Görsel 15: Sanat ve Meraklar Odası, 1636, Frans Francken II, https://www.rocaille.it/why-a-wunderkammer-is-kitsch/ (09.01.2021)

Görsel 16: Görme Alegorisi, Jan Brueghel ve Peter Paul Rubens, 1618, https://www.rocaille.it/why-a-wunderkammer-is-kitsch/ (09.01.2021)

Görsel 17: Müze i Hümayun. Bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri Binası. https://kayiprihtim.com/haberler/istanbul-yeni-arkeoloji-muzesi-ile-bulustu/ (27.05.2021)

Görsel 18: Foto: B. Şenol / Yazar.

Görsel 19: İstanbul Üniversitesi Rıdvan Çelikel Arkeoloji Müzesi vitrinlerinden biri https://arkeolojimuzesi.istanbul.edu.tr/tr/duyuru/koleksiyon-galeri

(09.01.2021)

Görsel 20: İstanbul Üniversitesi Rıdvan Çelikel Arkeoloji Müzesi vitrininden bir detay. https://arkeolojimuzesi.istanbul.edu.tr/tr/duyuru/koleksiyon-galeri (09.01.2021)

Görsel 21: Rezzan Has Müzesi tarihi bina içindeki Urartu eserleri sergi salonu. https://www.rhm.org.tr/hakkinda/#&gid=1&pid=1 (27.05.2021)

Görsel 22: Sadberk Hanım Müzesi Arkeoloji Koleksiyonundan web sitesi seçme eserlere giriş kapısı ekran görüntüsü. https://www.sadberkhanimmuzesi.org.tr/tr/koleksiyon (27.05.2021)

Görsel 23: Eser ve Sikke Envanter Defterleri
Foto: B. Şenol / Yazar.

Görsel 24: Yanıltıcı içerikli haber örneği. Bir haber ajansı görselinde tanesi yaklaşık 10 bin TL olarak ifade edilen etütlük sikkeler. https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/malatyada-5-milyon-lira-degerinde-484-parca-tarihi-eser-elegecirildi,cr2sA7f5FEW8fBly1O_S2A/xJuOuFeQb0qvE1eaQWRV4Q (03.05.2021)

LEVHALAR

Şekil 1

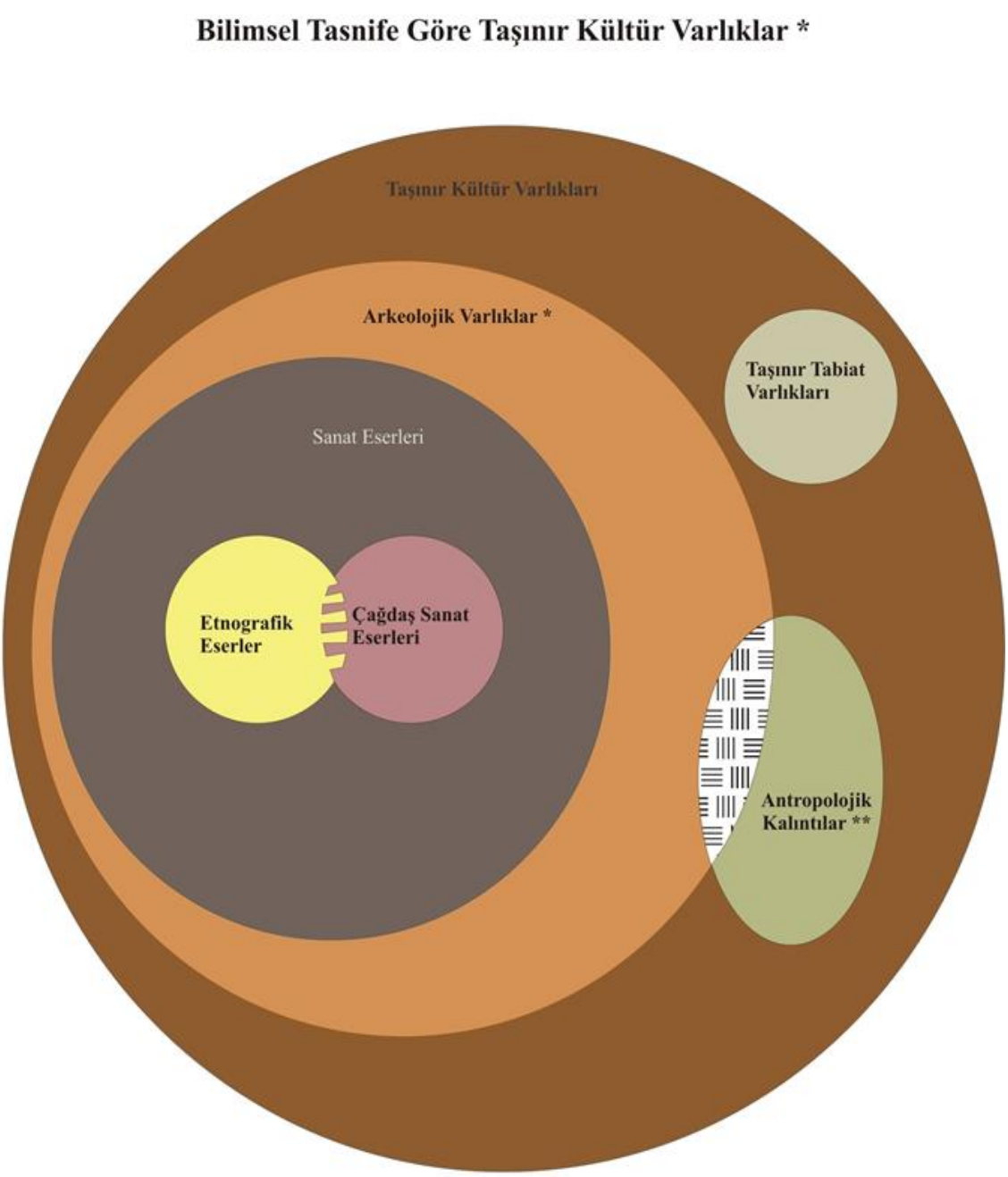

* Bilimsel arkeoloji tanımında üst sınır dündür. Bu tanıma göre arkeolojik varlıkların kapsam kümesi, KGTKTV tasnifine göre daha kapsamlıdır.
** Antropolojik kalıntıların, arkeolojik eserler ile kesişim kümesi dışındaki kısmı arkeolojik verilerdir.

Şekil 2

KTVKK' na Göre Taşınır Kültür Varlıklarının Kapsam ve Kesişim Kümeleri.

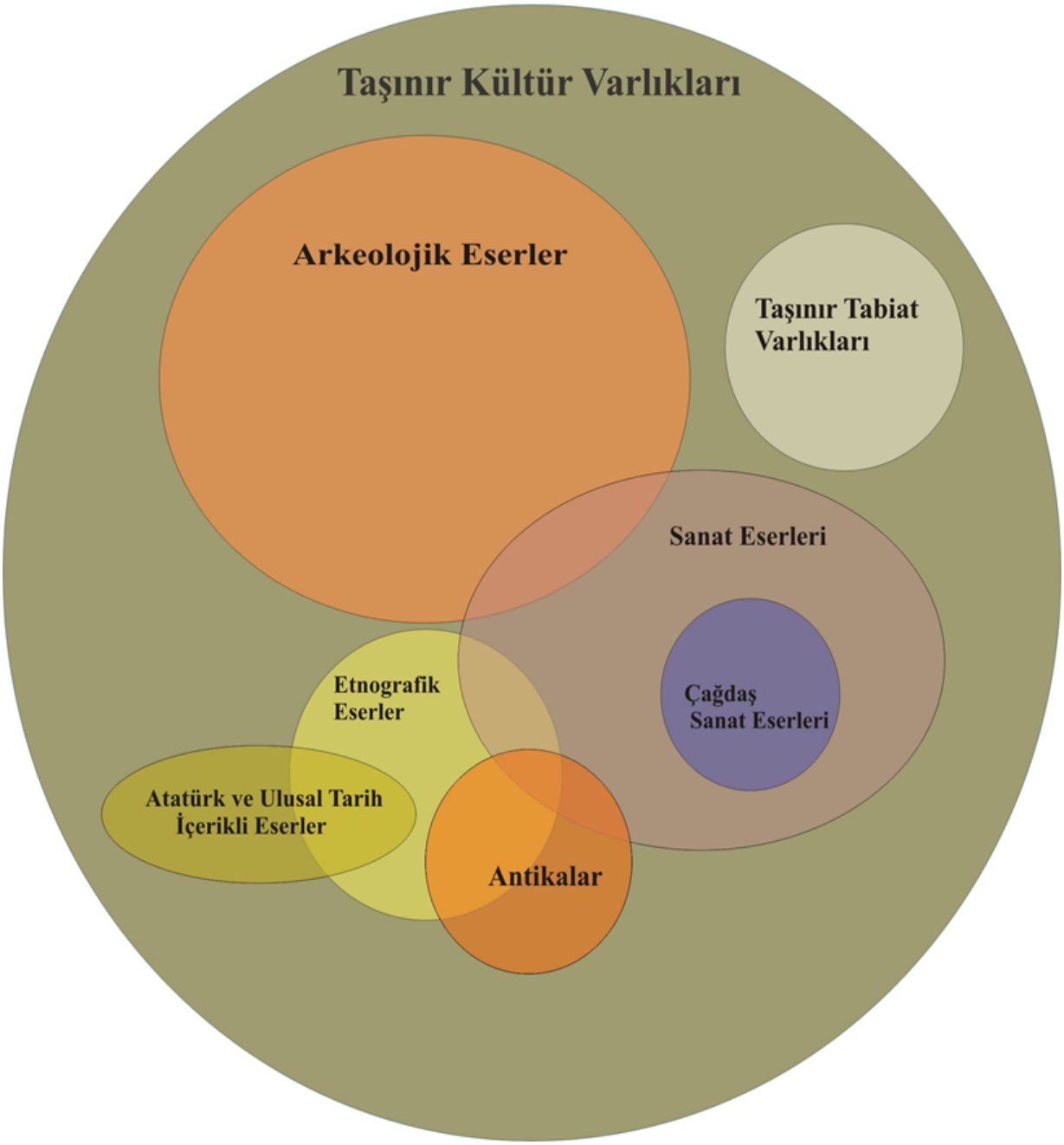

Şekil 3

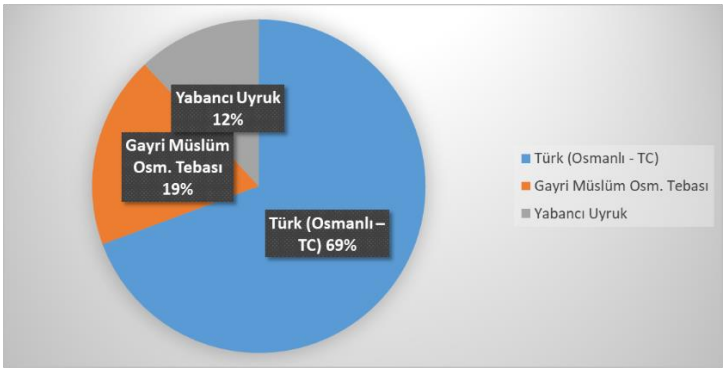
Yabancı Uyruk 12%
Gayri Müslüm Osm. Tebası 19%
Türk (Osmanlı – TC) 69%
Türk (Osmanlı - TC)
Gayri Müslüm Osm. Tebası
Yabancı Uyruk

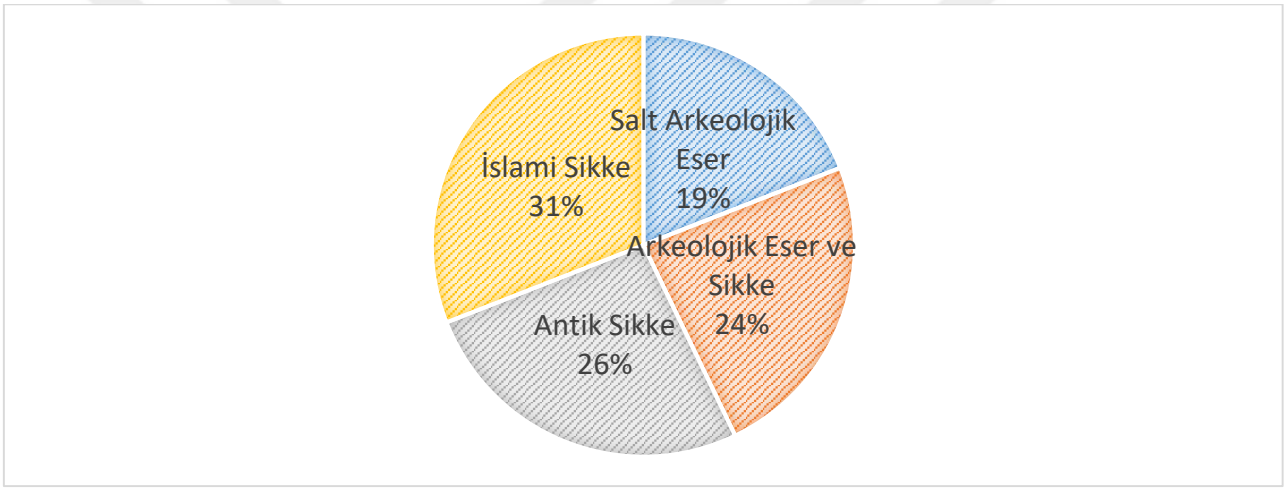
Salt Arkeolojik Eser 19%
Arkeolojik Eser ve Sikke 24%
Antik Sikke 26%
İslami Sikke 31%

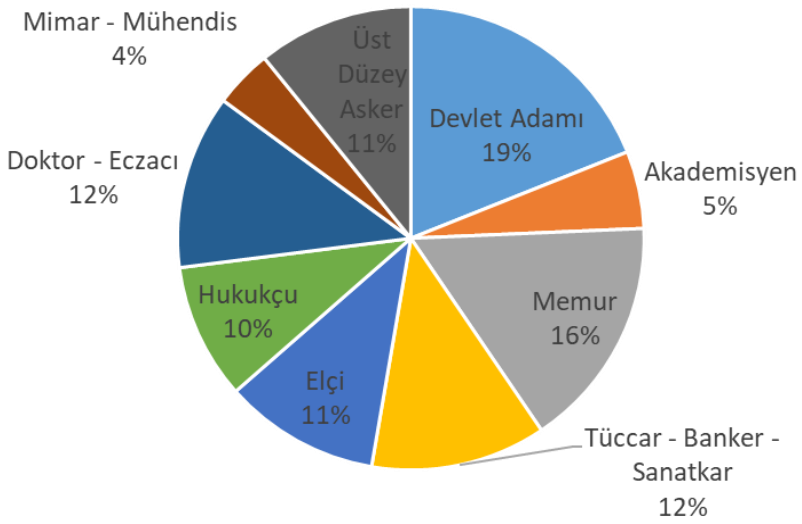
Mimar - Mühendis 4%
Üst Düzey Asker 11%
Devlet Adamı 19%
Akademisyen 5%
Doktor - Eczacı 12%
Hukukçu 10%
Memur 16%
Elçi 11%
Tüccar - Banker - Sanatkar 12%

Görsel 1

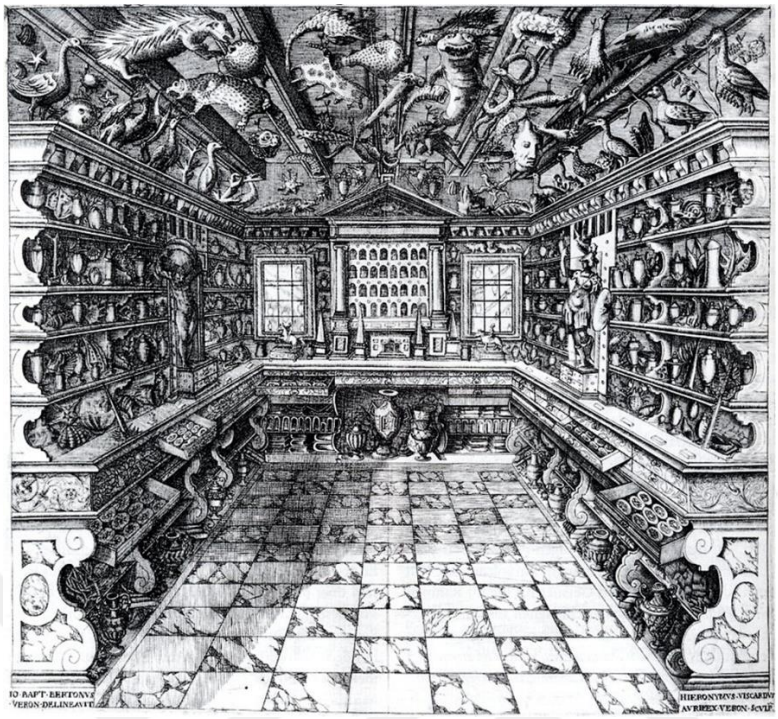

Görsel 2

Görsel 3

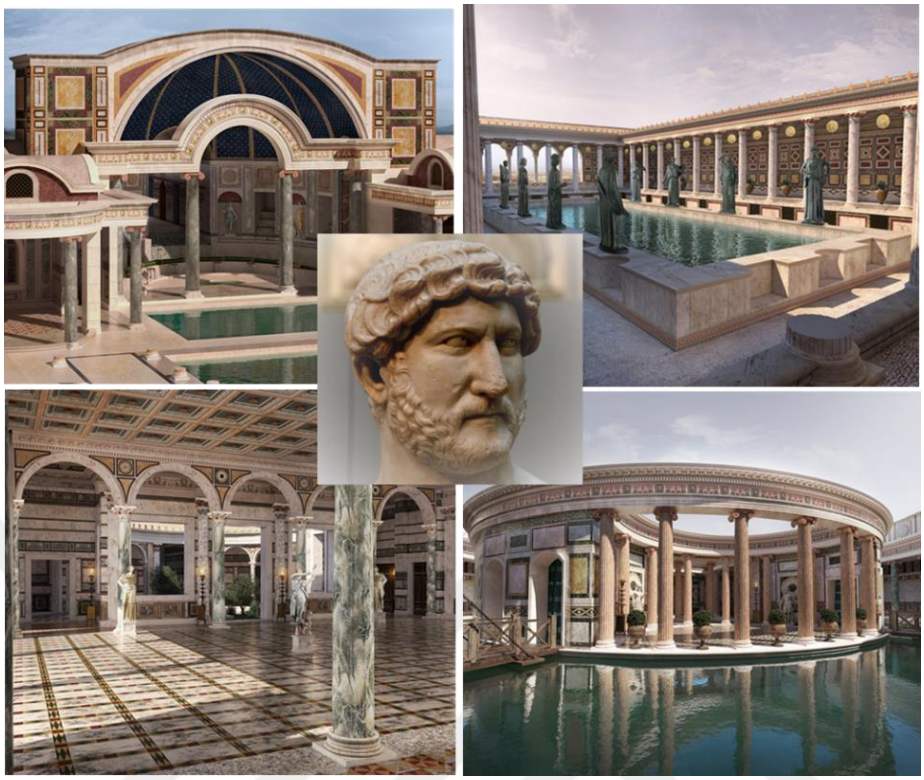

Görsel 4

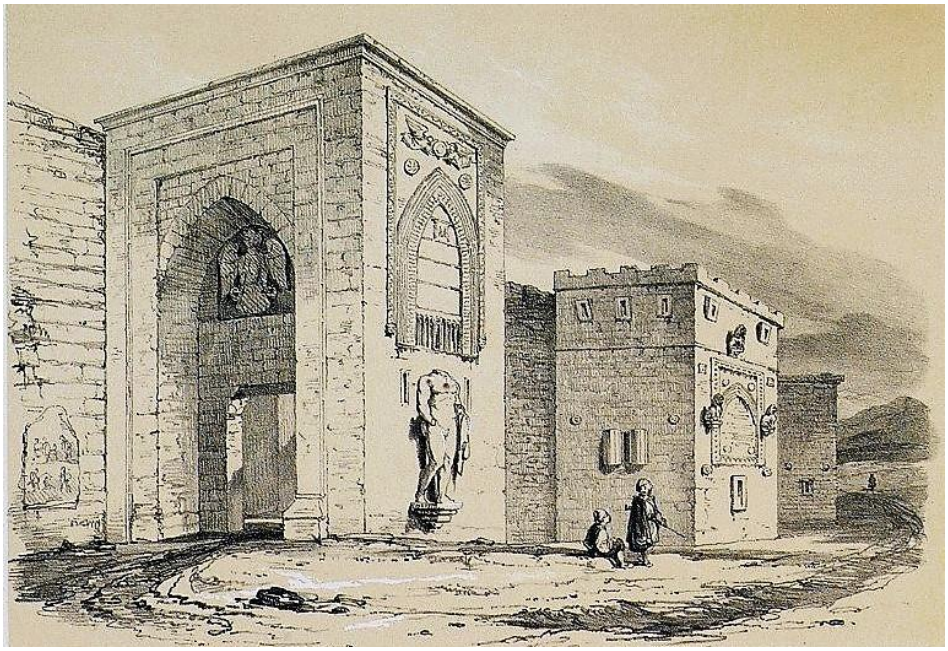

Görsel 5

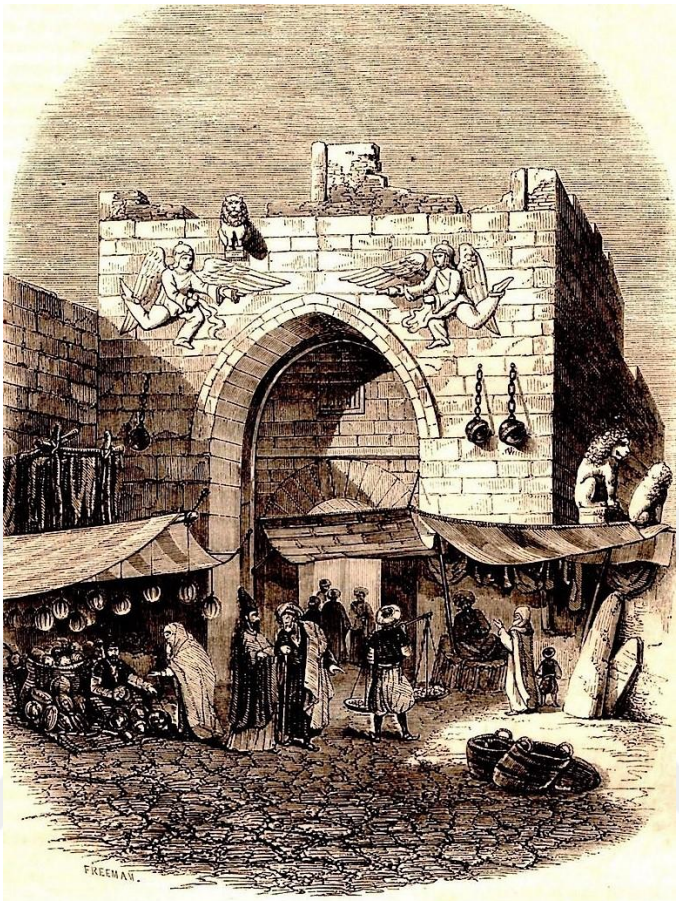

Une Porte à Koniyeh. — Dessin de Freeman, d'après M. Charles Texier.

Görsel 6

Görsel 7

Görsel 8

Görsel 9

Görsel 10

Görsel 11

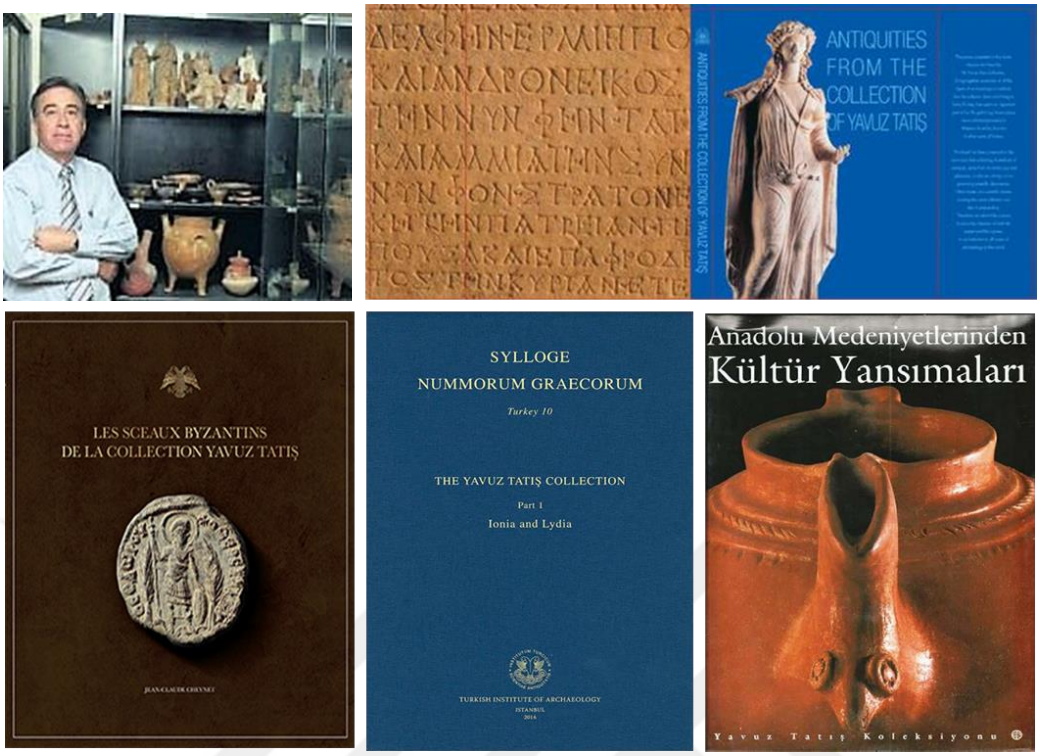

Görsel 12

Görsel 13

Görsel 14

Görsel 15

Görsel 16

Görsel 17

Görsel 18

Görsel 19

Görsel 20

Görsel 21

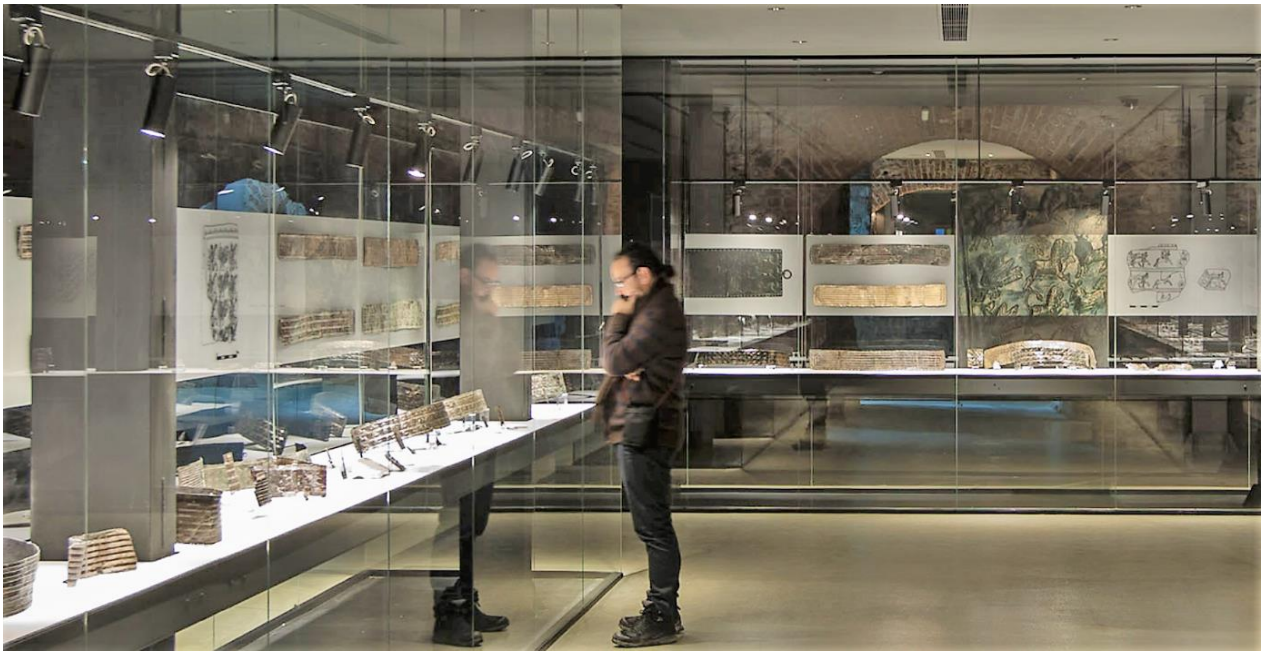

Görsel 22

Görsel 23

Evde yapılan aramada 5 milyon lira değerinde olduğu değerlendirilen Roma ve Bizans dönemine ait 484 parça tarihi eser ele geçirildi.

Görsel 24

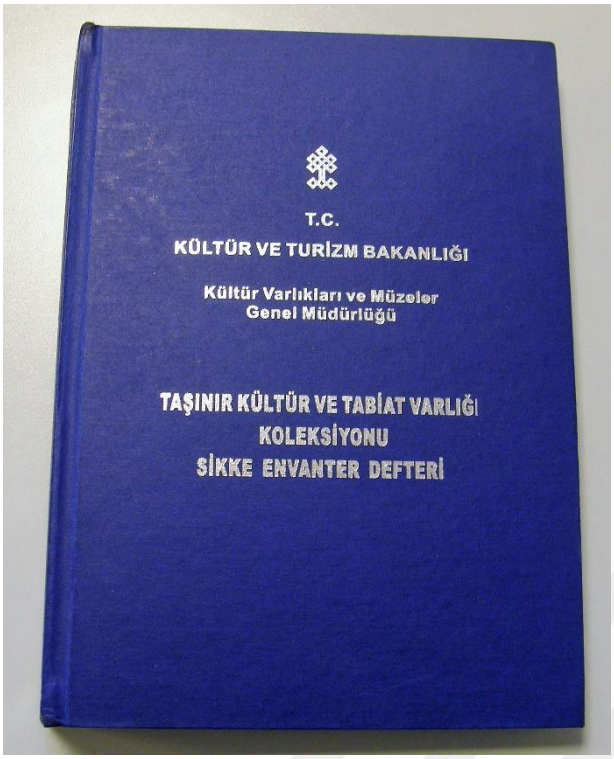
T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler
Genel Müdürlüğü
TAŞINIR KÜLTÜR VE TABİAT VARLIĞI
KOLEKSİYONU
SİKKE ENVANTER DEFTERİ

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler
Genel Müdürlüğü
TAŞINIR KÜLTÜR VE TABİAT VARLIĞI
KOLEKSİYONU
ESER ENVANTER DEFTERİ

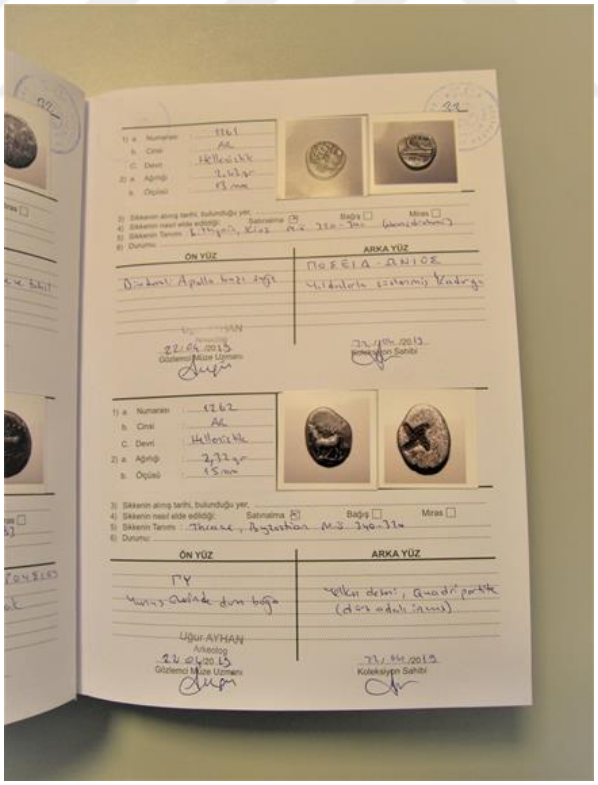
ÖN YÜZ
ARKA YÜZ
Uğur AYHAN
Arkeolog
Müze Uzmanı
Koleksiyon Sahibi